

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

TIDSKRIFT,

UTGIFVEN AF

JURIDISKA FÖRENINGEN

I FINLAND

TRETTIONDETREDJE ÅRGÅNGEN

1897.

HELSINGFORS,
J. SIMELII ARFVINGARS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG,
1897.

Innehåll:

Afhandlingar, literatur, m. m.

Juridiska föreningens förhandlingar.

Rättsfall:

Företal.

De olika riktningarna i nutidens agrarreformer torde bäst kunna iakttagas i Europas främsta kulturländer Tyskland och Frankrike. I hvardera länderna framträder samma sträfvan att för jordegare genom sammanläggning af egor samt andra förbättringar möjliggöra en intensivare kultur, men medlen och sättet för ernåendet häraf hafva tagit intryck af den germaniska och galliska racens egendomlighet. Den privata egendomens hälgd samt statens rätt till tvång hafva olika uppfattats i hvardera länderna och därigenom förlänat deras agrarlagstiftning ett olika skaplynne. Vid framställningen af säkerligen den svåraste fråga i agrarlagstiftningen, som hos oss vanligen benämnes egoreglering, har det därför synts mig lämpligast att redogöra särskildt för hvardera ländernas lagstiftning, äfven om ett upprepande af vissa omständigheter därigenom icke kunnat undvikas samt berättelsen erhållit ett större omfång. Vidare och då den sydtyska agrarlagstiftningen intager en så att säga förmedlande ståndpunkt emellan den preussiska och franska, har jag ansett det vara skäl att egna en utförligare framställning åt den bayerska agrarlagstiftningen.

Stadgandena angående provokationen i andra tyska stater, hvilkas arronderingslagstiftning i öfrigt icke berörts, hafva äfven i anseende till frågans vikt blifvit i största korthet antydda.

För att redogörelsen angående sammanläggningslagstiftningen därhos skulle framstå i sin rätta belysning, har jag trott mig böra lämna en kort historisk öfversikt öfver jordförhållandenas utveckling i respektive länder.

Grupperingen af det vidlyftiga materialet har äfven erbjudit svårigheter. Ehuru det icke kunnat undvikas att tekniska frågor äfven berörts, har uppmärksamhet hufvudsakligen fästats vid provokationen, organerna för genomförandet af regleringarna samt förfarandet, såväl det vanliga som det processuela.

Framställningen af processen i agrarmål i Preussen har isynnerhet gifvit anledning till mycken tvekan. En fullständig framställning skulle nämligen erfordrat en redogörelse för den ordinära civila processen i sin helhet, men då densamma redan härförinnan varit föremål för studium af finske tjänstemän, har en dylik redogörelse med fog icke kunnat inrymmas i berättelsen, som därförutan äfven vuxit i omfång. Till följd häraf har redogörelsen med anslutning till den vanliga civilprocessen inskränkt sig till ett antydande af olikheterna i densamma samt processen i agrarmål. Af denna orsak har berättelsen äfven, hvad processen beträffar, erhållit en abrupt och mindre åskådlig form.

Vidare anser jag mig böra påpeka, att de i berättelsen begagnade kamerala termer i anseende till jordförhållandenas olikhet i många fall icke exakt återgifva begreppet. Dock torde detta i allmänhet icke gifva anledning till missuppfattningar.

Slutligen och med afseende därå, att frågorna om reglering äfven hos oss höra till dagordningen, har jag ansett vissa jämförelser emellan förhållanden hos oss och i de länder, berättelsen omfattar, kunna försvara sin plats.

Tyskland.

1. Historisk öfversikt af de ursprungliga jordförhållandena i Tyskland.

Tyskland har beträffande jordförhållandena varit underkastadt samma process som de flesta andra länder. Under den period, då öfvergången till egentligt åkerbruk skedde, finna vi öfveralt en så kallad fältgemenskap (Feldgemeinschaft) såsom en kvarlefva af den hos nomadfolk vanliga samhörigheten. Hvarje stam, ätt och familj intog ett visst jordområde, som till en början var gemensam egendom. På det bäst skyddade stället, vanligen i undanskymda dalar, uppfördes bostäderna, hvilka bildade byn. Åker- och ängsjorden delades emellan familjerna efter längre eller kortare perioder, hvaremot betet och skogen förblefvo gemensamma. Sedermera och efter det befolkningen af det katolska prästerskapet blifvit undervisadt uti treskiftesbruket delades fälten i tre delar för vinterbruk, sommarbruk och träde. Då nu dessutom jordmånerna voro olika, en del af åkerjorden längre belägen från bostäderna samt utsatt för öfversvämningar och fientliga öfverfall m. m., togs hänsyn till alla dessa omständigheter vid fördelningen. Sålunda erhöll hvarje familj andel icke allenast i alla tre skiftena, utan äfven, då skiftena med afseende å ofvannämda förhållanden fördelades i en mängd tegar, flere tegar i hvarje skifte Då familjernas tillväxt tid efter annan kräfde en ny delning af jorden, splittrades visserligen hvarje teg ytterligare, men en sammandragning egde likväl delvis rum vid de periodiskt återkommande nya delningarna. Under inflytande af den växande kulturen samt de romerska rättsbegreppen upphörde sedermera de periodiska delningarna och nytjorätten

till de odlade egorna öfvergick till privat eganderätt, men vid denna öfvergång befann sig jordegendomen redan styckad i en mängd parceller.

Samtidigt som tegarnes antal därefter genom arfskiften och köp ökades, minskades deras vidd till det minsta möjliga, utan att det förra korrektivet, nämligen en periodvis återkommande delning, mera förefans. Denna egosplittring kan anses hafva nått sin höjdpunkt, då man anför exempel på parceller så smala, att man med ett steg kan träda öfver dem, samt ängslotter så små, att en kvinna i sitt förkläde på en gång bekvämt kan hemföra hela höskörden. Härtill kommer ännu den olägenhet, att tegarne eller parcellerna som oftast erhöllo en långsträkt form. Detta betingades nämligen af den omständighet, att man sökte få hvarje parcell att åtminstone med en sida stöta till någon väg. Denna med ökad kultur och ökade transaktioner alt mera växande egoblandning medförde äfven det såkallade fälttvång (Flurzwang), det vill säga tvång för den enskilde jordegaren att efter samfällighetens beslut förrätta jordarbeten samtidigt som öfriga delegare i samma fält, oberoende däraf, om detta till följd af andra arbeten föll sig lägligt eller icke. Fälttvånget utbildade äfven ett mer eller mindre sanktioneradt fältreglemente, som föreskref, bland annat, hvilket sädesslag finge odlas i hvarje åker, hvilka fält skulle lämnas i träde, hvar en väg skulle utläggas och en grind öppnas, när kreaturen finge utsläppas på bete m. m. d.

Dessa olägenheter, hvilka naturligen hämmade all intensiv kultur, voro, såsom vi ofvan sett, en följd af den jordegande bondklassens egen inre utveckling. Men icke nog därmed, att egosplittringen, fälttvånget och det gemensamma betet trykte bondeståndet i Tyskland; det var dessutom utsatt för yttre menliga inflytelser af den såkallade feodalismen. Adeln och delvis det högre prästeståndet hade nämligen tidigt nog tillvällat sig de största jordagodsen och lämnat en del jord till förläning åt sina tjänare emot vissa fixerade tjänster, hvarjämte den begynte utöfva ett tryck på de jordegande bönderne. Efter den karolingiska dynastins fall tillvällade sig adeln alt flere rättigheter och bragte det

ursprungligen fria bondeståndet att erkänna adelns öfverhöghet öfver jordegendomen (Grundherrlichkeit), hvilken öfverhöghet fick uttryck uti en mängd å jorden hvilande olika onera. Dessa onera bestodo icke allenast i personliga tjänster och uppbörd af naturprodukter och penningar, utan äfven i en mängd olika nytjorätter, som trykte jordegendomen. Till adeln öfvergingo äfven dels såsom förläning, dels under annan rättsform, dels åter genom våld största delen af skogsmarkerna, till hvilka de ursprungliga egarne endast bibehöllo en viss rätt till skogsservituter. Det skulle föra oss utöfver ämnet att närmare redogöra för feodalismens utveckling i Tyskland, hvarföre vi endast vilja omnämna, att adeln, som under tidernas förlopp förstod att för hvarje tjänst eller förpliktelse, den åtog sig, altmera befästa sina privilegier, slutligen bragte bondeståndet till lifegenskapens gräns med en jord, trykt af olidliga bördor.

2. Begreppet sammanläggning samt skälen för och emot sammanläggning.

Då jordförhållandena i Tyskland gestaltat sig så ogynnsamt, som ofvan angifvits, måste man självfallet söka utvägar till aflägsnande af missförhållandena. — Då emellertid de olägenheter, som servituterna och de oskiftade egorna förorsakade, voro de mest kännbara för den jordbrukande klassen, riktade sig de första reformerna hufvudsakligast på aflägsnande af dessa hinder för en intensiv kultur. Man sökte visserligen samtidigt aflägsna egosplittringen, men denna operation betraktades till en början såsom bisak. Under tidernas lopp och i den mån andra olägenheter afhjälptes, kom man dock till insikt om den stora nytta en arrondering af egor medförde, hvarför man vid utfärdande at nya författningar på agrarlagstiftningens område, äfven om desamma hänförde sig till förstberörda olägenheter, inrymde alt större och större rum åt åtgärderna till häfvandet af egosplittringen. Af denna orsak är en öfversikt af den tyska lagstiftningen äfven synnerligen svår, och nam-

net på den operation, vi vanligen kalla egoreglering, har likaledes rönt inflytande af det sätt, hvarpå densamma kommit till stånd. Sålunda afser den ofta använda beteckningen „Auseinandersetzung" egentligen upphäfvande af servituter och delning af gemensamma egor, hvarmed en sammandragning af de spridda skifteslotterna såsom en bisak var förenad. Först under senaste tider och sedan lagstiftningen i Tyskland framskridit så långt, att man sökte aflägsna egosplittringen genom ett själfständigt förfarande, som icke behöfde hafva gemenskap med andra förbättringar, har man äfven allmännare för ifrågavarande akt accepterat benämningen „Zusammenlegung" sammanläggning. Synonymt med Zusammenlegung begagnas dock „Spezialseparation i Preussen, Verkoppelung i Hannover och Hessen, Verwannung i Braunschweig, Consolidation i Nassau, Rheinpreussen och Rheinhessen, Bereinigung och Verlegung i Baden, Vereinödung i Würtenberg samt Arrondierung och Flurbereinigung i Bayern o. s. v.

Med sammanläggning afses, såsom ofvan nämdt, ett korrektiv mot egosplittringen eller samma förfarande, som vi vanligen benämna skiftesreglering, ehuru denna operation hos oss sällan åstadkommer samma omhvälfningar beträffande placeringen af skiftena som uti Tyskland. Bland andra författare uppger Bruno Schlitte[1]) ändamålet med sammanläggningen vara „att på yrkande af ett i lag närmare bestämdt antal intressenter förmedels ett af särskilda myndigheter efter allmänna stadganden ledt förfarande sammanslå de i egoblandning befintliga lägenheter (Grundstücke) i en samfällighet (Gemarkung) till ett eller flere möjligast största regleringsområden och därefter, enligt en på grund af noggrann mätning och gradering skedd uträkning af intressenterna tillkommande andelar och, sedan det för allmänna anläggningar erforderliga området afdragits, anvisa hvarje intressent en för jordbruket ändamålsenligt utbruten lott d. v. s. andel, som är tagen i närmast lika egoslag och

[1]) Die Zusammenlegung der Grundstücke. Leipzig 1886 sid. 13 och 14.

som förenar en lämplig form med tillgänglighet och vattentillgång samt i möjligaste måtto är fri från servituter.“ Af denna uttömmande definition inses redan, att en sammanläggning i Tyskland är detsamma som en total omgestaltning af alla förut bestående jordförhållanden, hvartill lagstiftningen icke skridit utan tvingande skäl. För att nämligen kunna lifnära en ständigt växande befolkning med altmera ökade behof, måste jorden aftvingas mera materiela produkter, och som erfarenheten visat, att en af de bästa utvägarna härtill är en ändamålsenlig placering af egorna, har staten i det allmännas intresse sökt genom särskilda lagstiftningsåtgärder befordra sammanläggningen. Att denna åtgärd förorsakat en häftig kamp på alla områden, som berördes af densamma, är självfallet. Både från rättsvetenskaplig och nationalekonomisk synpunkt hafva skälen för och emot sammanläggningar dryftats, hvarhos desamma rönt ett faktiskt motstånd från jordegares sida.

Innan vi öfvergå till framställning af skälen för och emot sammanläggningarna från ekonomisk synpunkt, skola vi kasta en blick på den ståndpunkt, rättsvetenskapen intagit i frågan. Af förhållandena hade nämligen staten tvungits att göra inskränkningar i den absoluta eganderätten genom utfärdandet af stadganden rörande sammanläggningarna, innan ett sådant förfarande hade stöd i rättsvetenskapen. Teorin om den absoluta eganderätten, som hvilade på romerska rättens uppfattning, har först senare i Tyskland underkastats en mångsidigare vetenskaplig granskning såväl från rättsfilosofisk som socialpolitisk synpunkt. Förut behandlades densamma af vetenskapen hufvudsakligen i privaträtten samt erhöll sålunda under påtryck af den romerska rätten sin karaktär. Numera har denna institution fått plats äfven i den offentliga rätten, hvarigenom dess karaktär väsentligen förändrats. Enligt de vanligaste definitionerna uti romerska rätten är egendomen nämligen en persons fullständiga, oinskränkta och uteslutande rättsliga herravälde öfver en sak eller ock en saks fullständiga rättsliga underkastelse under en persons vilja. Då nu denna definition uteslöt möjligheten af ingrepp från statsmaktens sida å privategendomen, men

sådant likväl förelåg uti expropriationen, bärgsrätten, fabrikslagstiftningen, sammanläggningarna m. m., modifierades definitionen af enskilde romanister sålunda, att egendomen betecknades såsom personens allmänna rättsliga herravälde öfver en sak. På senare tider har man gått ännu längre. Sålunda definierar exempelvis Wagner eganderätten såsom „den högsta af rätten (lagen) tillåtna form af personens rättsliga herravälde öfver yttre ting (Die höchste vom Recht (Gesetz) zugelassene Form rechtlicher Herrschaft einer Person über äussere Güter). För att komma till denna en inskränkning i eganderätten tillåtande definition, har man varit tvungen frångå de förut rådande rättsfilosofiska teorierna om den privata eganderättens ursprung. Man vill icke mera grunda privategendomen på en bestämd princip samt frånser från härledningen däraf vare sig från den mänskliga naturen eller något annat, utan betraktar privategendomen såsom en institution af den privata rätten, som grundlägges genom fri rättsbildning med hänsyn till socialekonomisk ändamålsenlighet och rättvisa. Denna teoris eller såsom den ock kallas den legala teorins rättsfilosofiska sida kan väl ifrågasättas, men den har sin förklaring i den omständighet, att alla öfriga teorier äro bristfälliga och upptaga endast moment, hvilka äro att beakta vid den institutet skapande rättsbildningen. Utgående från den legala teorins ståndpunkt, hvarigenom åt statsmakten vindiceras rätt att modifiera den privata eganderätten såsom ett af densamma skapadt institut, har statsmakten äfven rätt att ur synpunkten af det nationalekonomiska produktionsintresset göra ingrepp i eganderätten till förmån för sammanläggning. Ehuru spridda röster fortfarande höja sig mot sammanläggningarna, torde man dock kunna påstå, att statsmaktens rätt i antydt afseende numera äfven erkännes af rättsvetenskapen i Tyskland.

Från nationalekonomisk synpunkt hafva sammanläggningarna vidare varit underkastade mycken dryftning. Den uti ämnet dels i bokform, dels i tidskrifter och utlåtanden tillkomna litteratur har i anseende till frågans vikt antagit sådana proportioner, att ett referat öfver alla synpunkter

skulle altför mycket inkräkta på utrymmet uti denna reseberättelse samt dessutom i flere fall vara utan vikt för våra förhållanden. Bland andra författare anför Karl von Sparre[1]) elfva punkter för parcellsystemets bibehållande samt femtio emot detsamma till förmån för sammanläggningarna. Då emellertid hufvudpunkterna äro sammanfattade uti ett af Doktor Bruno Schlitte utgifvet värk „Die Zusammenlegung der Grundstücke", tager jag mig friheten att i denna del hufvudsakligast följa detsamma.

Då sammanläggningarna afse en stegring af produktionen eller ett aftvingande från jorden af naturalster i större mängd, af bättre kvalitet och af sådan beskaffenhet, att de lätt vinna afsättning, talar hvarje omständighet, som medvärkar härtill, till förmån för desamma. Den viktigaste faktor för stegringen af produktionen vinnes otvifvelaktigt genom öfvergången till rationelt växelbruk, hvilket blir en möjlighet endast genom sammandragning af de spridda egolotterna.

De i egoblandning befintliga andelarna och det däraf föranledda fälttvånget göra det nämligen i flere fall svårt att lämna treskiftesbruket och tillgodogöra sig de ojämförligt större fördelar ett ordnadt växelbruk erbjuder. Vidare och då sammanläggningarna äro förenade med bevattnings- och vattenafledningsanläggningar, möjliggöres en lukrativare användning af artificiela gödningsämnen, emedan artificiela gödningsämnen med största fördel kunna begagnas på drainerade fält. Här må äfven nämnas, ehuru af mindre intresse för våra förhållanden, att en sammanläggning alltid åtföljts af hvitbetsodling, för hvilken större arealer erfordras.

Man har äfven trott sig märka, att sammanläggningarna medfört en förädling af de odlade växterna, i det att mera värdefulla arter och varieteter af desamma efterträdt de förut brukliga eller med andra ord att växtzonerna utvidgats.

---

[1]) Die Lebensfragen im Staat in Beziehung auf das Grundbesitzthum.

Genom sammanläggningarna tillväxer dessutom den odlingsbara arealen, emedan en mängd gränsfåror, onödiga vägar och stigar, häckar, de för det gemensamma betet förbehållna åker- och ängsparcellerna m. m. undanrödjas och bortfalla. Såsom ett exempel, hvilken betydelse detta har i ett så kultiveradt land som Tyskland, må nämnas att i Flarchheim, kretsen Langensaltza, 49 hektar eller 9 % af hela egovidden åtgingo till gränsfåror. Vidare förvandlas genom ändamålsenliga med sammanläggningarna förenade afledningsanläggningar sanka obrukbara naturliga ängar till åkerfält, och en icke obetydlig jordareal eröfras genom en reglering af smärre i zigzag flytande floder och bäckar, hvilka vanligen till följd af öfversvämningar om vårarna intaga stora flodbäddar. Ytterligare framhålles till förmån för sammanläggningarna att desamma genom det rationella jordbruket gifva anledning till förbättring af åkerbruksredskap och användning af arbetssparande maskiner, samt att produktionskostnaderna minskas dels genom inbesparing af det utsäde, som till följd af de smala parcellerna förut gick förloradt i gränsfårorna, dels åter genom det ringare antal dragare, som erfordras till bebrukande af sammandragna egor. Till sammanläggningarnas hufvudfördelar kunna dessutom räknas en ändamålsenlig arbetsfördelning och skapandet af ett fast väganät. Det torde inses af sig själft, hvilka betydande fördelar en jordbrukare har däraf, att arbetstiden icke åtgår till tillryggaläggande af ofta nog betydande afstånd emellan parcellerna; att husbonden själf kan bekvämt kontrollera och leda de å en större egovidd koncentrerade arbeten samt att ett ändamålsenligt väganät förmedlar samfärdseln uti en samfällighet. Samtliga dessa omständigheter utgöra viktiga faktorer för stegring af produktionen, hvilket tydligast framgår däraf, att efter sammanläggningarna jordvärdet och följaktligen äfven jordkrediten höjts i nämnvärd grad[1]).

---

[1]) Regleringen af Grossen- och Altengottern vid Langensaltza ökade priset med 496 mark per hektar; i Niedermarsberg, Westpfalen, med 110 mark per hektar. Nettovinsten från samfälligheten Barleben

Från finansiel synpunkt kan man åter till fördel för sammanläggningarna framhålla högre arrendesummor för domäner, kyrkor, skolor, prästbol samt större förmåga att draga skatter. I etiskt afseende påpekas att arbetslusten och energin stegrats samt att parcellernas sammandragning och den för sammanläggningen nödiga utredning af ofta invecklade eganderättsfrågor aflägsnat orsakerna till mång processer.

De invändningar man däremot gjort emot sammanläggningar äro i hufvudsak följande.

Då starka endast ett visst område öfvergående hagelfall och öfversvämningar isynnerhet i vissa trakter af Tyskland vore vanliga, vore faran att få sin växt på engång förstörd mindre, om jordbesittningen låge splittrad. Samma vore äfven förhållandet med ogräs och insekter. Vidare har påpekats, att de gemensamma betesmarkernas afskaffande åstadkommit en minskning i kreaturens antal samt att jordformationen, jordarterna, torka, väta m. fl. omständigheter äfven efter den omsorgsfullaste gradering gjorde en jämn fördelning i sammandragna lotter omöjlig. Bland ytterligare invändningar må framhållas, att de många vägarna och dikena toge för mycken odlingsbar jord i anspråk; att genom arrondering odelbara lägenheter åter infördes; att sammanläggningarna vore onyttiga, om delningen fortfore efter desamma; att parceller vid köp och arrende betingade större summor än arronderade besittningar; att hela lägenheten råkade i fara, om på lägenheterna hvilande hypotek till följd af arrondering skulle uppsägas; att sammanläggningarna åstadkomme för jordbrukaren ruinerande kostna-

---

vid Magdeburg steg på 2403 hektarer från 132,000 till 300,000. Vid köp och lega har jordvärdet i allmänhet efter reglering ökats med 100 à 50 %. (Schlitte, Zusammenlegung der Grundstücke).

Alla de många såväl kommissarier som landtmätare jag samtalat med hafva enstämmigt försäkrat att jordvärdet efter reglering öfveralt höjts med minst 25 %.

der; att öfvergångsperioden medförde oöfvervinnerliga svårigheter såväl genom en försämring af kulturen i allmänhet som i anseende till upptagande af hypotek å parceller och föryttring af desamma samt att sammanläggningarna framkallade särskilda socialpolitiska faror. Då flere af dessa invändningar äro af allvarsam natur, skola vi särskildt skärskåda de viktigaste.

Beträffande den omständighet, att en med stora kostnader slutförd arrondering skulle efter en tids förlopp framkalla en ny sammanläggning till följd af åter inträdd egosplittring, så föreligger redan ett halft sekels erfarenhet för besvarandet af inkastet. Härvid har man iakttagit, att lägenhetsinnehafvare uti en reglerad samfällighet äro hällre böjde för en ytterligare arrondering, än minskning af lägenheten samt träffa till och med aftal och testamentariska dispositioner till uppehållande af lägenheten i dess helhet. Denna sträfvan, oaktadt fri parcellering lagligen ännu existerar, gynnas på senare tider af regeringen, som genom flera författningar angående såkallad „Altentheil, Anerbenrecht“ etc. söker återupprätta ett starkt bondestånd såsom hämsko mot tidens socialistiska sträfvanden. Under den tid arronderingen varar kunna inga aftal träffas angående fastighet eller en arronderad plan delas, utan att myndigheten (Generalkommission) pröfvar och godkänner åtgärden Skulle en delning anses oändamålsenlig eller skadlig för någon hypoteksinnehafvare, kan den helt enkelt afböjas. Godkännes den däremot, så utföres den på hufvudkartan med särskild beteckning (Sonderungsplan). Dessutom är att beakta, att, om äfven en senare egosplittring skulle betinga ny arrondering, ramen för densamma är gifven uti det fullständiga innan placeringen upprättade väganätet samt bevattnings- och vattenafledningsanläggningar. Å andra sidan och i de trakter af Tyskland, där en delning vanligen sker vid dödsfall (Thüringen, Franken m. fl.), har man äfven vidtagit präventiva åtgärder mot en altför långt drifven splittring genom föreskrifter om normalparceller och odelbara minimiparceller (Nassau, Hertigdömet Hessen, Baden-

Weimar och Gotha)[1]. Dessa präventiva åtgärder äro likväl underkastade häftiga debatter äfven bland fackmän samt anses i allmänhet oändamålsenliga.

Beträffande åter påståendet att mindre parceller vid arrende och köp skulle betinga sig högre pris, så kan sådant endast betraktas såsom undantagsfall och eger rum endast i vissa för vin- och trädgårdskultur lämpliga trakter, för fabriks- och villaanläggningar m. m., hvaremot motsatsen eller en höjning af jordvärdet varit resultatet af sammanläggningarna i största delen af Tyskland. I de trakter, där sådant kunde emotses, har man äfven gifvit lägenheterna flere parceller än annorstädes.

En mera beaktansvärd invändning är den att, då vanligen en eller särskilda bestämda parceller intecknats, en uppsägning af lånet kunde bringa den arronderade äfven af ograverade parceller bestående lägenheten i sin helhet i fara. För att undvika detta och då de förra hypoteken eo ipso gå öfver på de nya enligt den från romerska rätten adopterade grundsatsen „Surrogatum sapit naturam ejus, cui surrogatum est“ så har man antingen vid arronderingen anvisat särskilda, de graverade parcellerna motsvarande lotter eller ock uträknat värdet af de andelar uti den arronderade lägenheten, som motsvarade de graverade parcellerna. Vanligen lämnas åt intressenterna såkallade „Planüberweisungsatteste“, med tillhjälp af hvilka fastighetsboken kan rättas innan slutförd reglering, och, om en uppsägning skulle medföra försäljning af lägenheten, kan vederbörlig myndighet (Generalkommission) på marken anvisa en den försäljning underkastade parcellen motsvarande lott i den nya plan. Dessutom undvika långifvare, om möjligt, att under regleringstiden uppsäga intecknade lån af fruktan för förlust. Vi skola ännu vid behandlingen af processen återkomma till denna fråga, som här endast i förbigående berörts.

[1]) I Weimar minimalparcell 30 ar och 10 meters bredd, i Baden 9 ar, men måste gränsa till väg på två sidor. (Schlitte, Zusammenlegung der Grundstücke.)

Likaledes skola vi senare beröra frågan angående kostnaderna. Här må endast nämnas, att staten i Preussen på senare tider öfvertagit största delen af den så kallade hufvudkostnaden, hvarhos inrättandet af „Landescultur Rentenbanken", hvilka förskottera emot amortering de så kallade bikostnaderna för byggandet af vägar, drainering, vattenledningar m. m., underlättat öfriga bördor, hvadan invändningen i detta afseende är blifven betydelselös [1]).

Beskyllningen, att arronderingarna medfört skogssköfling genom den desamma åtföljande delningen af gemensam skog, har visserligen visat sig ega grund, men då staten härutinnan ingripit på ett synnerligen energiskt sätt, är invändningen numera utan betydelse (Bland andra Gesetz über gemeinschaftliche Holzungen vom 14 März 1881). Invändningen, att öfvergångsperioden medför flere för kulturen skadliga förhållanden, låter icke häller förneka sig. Isynnerhet spåras olägenheterna däri, att gödslingen försummas under den i vanliga fall 5 à 6 år varande operationen. Man har visserligen sökt på särskilda sätt motarbeta detta genom öfverenskomna viten etc., men enligt hvad jag erfarit af preussiska ämbetsmän, bland andra presidenten för Oberlandeskulturgericht i Berlin, gör sig åtminstone under sista tiden en märkbar försämring i gödslandet gällande. Vid arrenden nedsättes därför arrendesumman vanligen för de två första åren efter regleringen, men de efter arronderingen vunna fördelarna sägas snart utjämna detta tillfälliga minus i kulturen. Vid arfsfall, köp och upptagande af hypotekslån under regleringstiden uppstå visserligen äfven svårigheter till följd af den oundvikliga omständighet att Generalkommissionerna måste pröfva alla rättshandlingar, men dessa olägenheter kunna, om ock ej fullt undvikas, ändock minskas genom ett snabbare utförande af sammanläggningarna.

---

[1]) Enligt Wilhelmy, beräknades förut regleringskostnaderna i Preussen till 6—16 tyska mark per hektar, i Nassau till 21 mark per hektar.

Den tvifvelsutan viktigaste invändningen emot sammanläggningarna i Tyskland är den socialpolitiska. Om man nämligen tillerkänner staten makt att i allmänt produktionsintresse göra ingrepp uti privategendomen, ligger det nära för handen att fordra, det staten efter omständigheterna fördelar den såsom produktionsmedel tjänande jordegendomen emellan medborgarne. Den socialistiska rörelsen, som altmera vinner insteg i Tyskland, har icke häller försummat att framhålla denna sida af saken, under yrkande att den obesuttna befolkningen äfven genom statens försorg borde erhålla andel i jorden. Regeringen åter å sin sida har, såsom förut äfven anförts, sökt vinna ett fast stöd emot den socialistiska rörelsen genom bildande af ett starkt bondestånd och tvärtom ansett, att sammanläggningarna bidraga därtill. Men i ock med detta har den mindre bemedlade klassen beröfvats flere fördelar, som förut bundit den vid jordtorfvan samt lutar mer och mer åt proletariatet. Oaktadt dessa förhållanden icke ega någon tillämplighet hos oss, vilja vi dock för fullständighetens skull omnämna de frånsidor sammanläggningen ansetts medföra. Författaren Bruno Schlitte resumerar dessa på följande sätt: „Man påstår", säger han, „att sammanläggningarna visserligen förbättra de stora och medelstora egendomsegarnes läge, men försämra de mindre jordegarenes lott samt att de äro hufvudgrunden till emigration och befordra proletariatet. Förut hade den mindre jordegaren till följd af de allmänna betesmarkerna tillfälle att hålla kor, svin och får, som gåfvo honom en betydlig biinkomst. Hans existens var säkerstäld, en moralisk haltpunkt existerade jämte den materiela och förband honom med kommunen. Med afskaffandet af den allmänna betesrätten försvann för honom möjligheten att hålla kreatur och de till vederlag härför gifna tomtparcellerna uppsugas snart af de större godsen. Därtill har han, om ej större industriela anläggningar finnas i närheten, ingen penningeförtjänst och äfven vid de större egendomarna är densamma sporadisk. Efter utförandet af ameliorationerna har efterfrågan på arbetare aftagit och lönerna sjunkit, ty inbespa-

randet af arbete är ändamålet och en erkänd följd af sammanläggningar. Inhysingar och dylika icke jordegande personer kunde billigt köpa och arrendera aflägsna parceller, samla hö vid vägar, dikeskanter m. m., hvilket alt bortfallit och försämrat den obemedlade befolkningens lott.“ Dessa frånsidor lära dock icke uteslutande kunna tillskrifvas arronderingarna, utan vara beroende af särskilda andra faktorer. Man har vid arronderingar dessutom alltid sökt placera de minsta lotterna närmast bostäderna för att underlätta skötseln af dem och lämna egarena tid till andra arbeten. Om äfven den mindre jordbesittningen fått vidkännas någon förlust, så öfverväges denna förlust i stort taget mångfaldigt af de genom arronderingen ernådda fördelar. Jag kan slutligen icke underlåta att citera följande fraser, hvarmed man äfven sökt motarbeta arronderingen, emedan desamma äro egnade att anslå den tyska känslosamheten. „Sehet eine blühende Landschaft, wo im bunten Wechsel in der üppigsten Fülle im glänzendsten Farbenspiel die Wiesen prangen und die Bäume und die Saaten und die Erndten, wo Fruchtbäume die kleinen Felder begrenzen, ein süsser Duft auf der ganzen Flur lagert und weithin seine Wohlgerüche entsendet. Wie ein bunter Teppich, wie eine schöne Musterkarte ist solche Flur anzuschauen, darauf der Segen Gottes weithin ausgegossen ist. Das ist das lieblichste Bild der Natur. So viel Mannigfaltigkeit und so viel Einfalt. Alles so klein und doch so unendlich erhaben. Der Anblick so vieler kleiner Beete erfüllt das Gemüth mit Wohlwollen, es vermeint eben so viele fleissige, genügsame und zufriedene Menschen zu sehen und die Einbildungskraft wird beschäftigt mit dem Gedanken, dass so wie die kleinen Felder mannigfach verschlungen in Ordnung und Eintracht zusammen liegen — auch daheim herrschen die Ordnung, der Fleiss, die Eintracht und der Friede“[1]).

Motståndet mot sammanläggningarna är ännu icke fullt brutet i Tyskland. Ehuru den juridiska och ämbetsmanna kåren numera i allmänhet icke allenast icke motar-

---

[1]) Karl von Sparre.

betar, utan tvärtom gynnar sammanläggningarna, hafva de likväl farliga motståndare i det katolska prästerskapet, hvars inflytande på befolkningen i katolska trakter är stort nog. Detta är äfven orsaken, hvarföre sammanläggningarna så långsamt framskrida i Rheinprovinserna, där den största egosplittring dock råder. (Likväl måste det tagas med i beräkningen, att vin-, frukt- samt trädgårdskultur icke så mycket fordra arrondering). Bland motståndarne fann jag vid genomgående af provokationstvister i Oberlandeskulturgericht ofta det högre romerska prästerskapet samt erhöll, på fråga, den förklaring, att det icke låge i det katolska prästerskapets intresse att befordra den högre andliga utveckling, som man tykt åtfölja det materiela välståndet i arronderade trakter. Vidare lärer fruktan för minskadt arrende måsta räknas till orsakerna. Af denna farhåga torde äfven den del af det lutherska prästerskapet vara influeradt, som säges motarbeta sammanläggning. För icke länge sedan benämde en luthhersk präst från predikstolen i en församling i Hessen sammanläggningen ett „Guds gissel, som sändts öfver hans hjord.“ Icke under att bönderne, oaktadt alla flygskrifter öfver arronderingarnas nytta samt exempel på lyckligen slutförda arronderingar, betrakta desamma med misstro. I en samfällighet i Hessen, som jag äfven besökte, höll en gammal bonde tal till sina församlade byamän och argumenterade sina farhågor beträffande sammanläggningarna sålunda: „Du har sju söner och sju parceller; om du dör, får enhvar en parcell, men efter Verkoppelung är det svårt att dela din lägenhet; du måste slita kärleken till några söner ur ditt bröst och utså hat och processer.“ Flere af de kommissarier, jag åtföljt, hafva omnämt, att de i några fall, ehuru detta redan af princip så mycket som möjligt undvikits, måstat tillkalla gendarmer med laddade revolvrar.

Härvid är dock att märka, att ett dylikt motstånd numera endast undantagsvis förekommer och detta endast i de af Preussen annekterade provinserna samt de sydtyska staterna. I öfrigt äro fördelarne af de genomförda sammanläggningarna i ekonomiskt afseende så evidenta, att mot-

ståndet, så häftigt det än förut varit, under senaste tider gifvit vika för en sundare uppfattning af sammanläggningarnes ändamål och nytta.

A. Konungariket Preussen.

I Afdelningen.

Historisk öfversikt af agrarlagstiftningen.

Jordegendomen i Preussen har icke gjort något undantag från den betrykta ställning, densamma intog i det öfriga Tyskland. Vi hafva redan här ofvan framhållit de olägenheter och bördor, som trykte den tyska jorden, nämligen de oskiftade fastigheterna, egosplittringen och servituterna. Dessa missförhållanden framträdde i Preussen lika skarpt som trots någonstädes och föranledde äfven Preussens kraftiga regenter att egna sina omsorger åt reformer i antydt afseende. De första reformatoriska åtgärderna i agrariskt afseende voro dock icke riktade på en sammandragning af parcellerna, utan befordrade tvärtom egosplittringen.

Under inflytande af de under 18:de seklet uppkomna filosofiska ideerna om individens frihet skred man nämligen till delning af de gemensamma skogs- och betesmarkerna samt sökte lösa jordegendomen från de otaliga bördorna och servituterna. Den förstnämda processen eller delningen af allmänningarna, så oundgänglig den än var för att åstadkomma en bättre sakernas ordning, gaf likväl anledning till bildande af alt flere parceller.

I allmänhet skiljer sig arronderingslagstiftningen i Preussen — såsom R. Schreiber riktigt anmärker i inledningen till „das Kgl. Bayerische Gesetz, (erläutert von Ludwig August von Müller och Heinrich Haag Erlangen 1891) — från arronderingslagstiftningen i Syd Tyskland därigenom, att den icke såsom därstädes bildar ett afslutadt helt, hvilket efterträder de öfriga agrarreformerna, utan utgör en sällan

noga begränsad del af agrarreformer i allmänhet. Den preussiska agrarlagstiftningen utgår, enligt samma författare, från den riktiga ståndpunkt, att alla åtgärder till bildande af en ändamålsenlig privat jordegendom böra innefattas i en lagstiftningsakt. Detta gör emellertid en öfverblick af den preussiska agrarlagstiftningen ytterst svår ända till hälften af innevarande århundrade, emedan arronderingsfrågan därförinnan behandlades såsom en bisak. Först senare och sedan betydelsen af egosammandragningen fullt uppskattats har äfven lagstiftningen egnat den en odelad uppmärksamhet.

Såsom karaktäristiskt för agrarlagstiftningen i Preussen kan anmärkas, att den konservatism, som i allmänhet vidlåder lagstiftningsåtgärder beträffande jorden oberoende af länge kända och insedda olägenheter, gaf vika endast för de ytterst kraftiga påstötningar, hvilka krigen förorsakade. En skakning af hela samhällsorganismen måste ega rum, innan man af nödtvång skred till agrarreformer. Vidare kan man iakttaga att dessa reformer till en början anförtroddes förut befintliga myndigheter, men att man senare för att göra dem effektiva var tvungen skapa särskilda värkställighetsorganer.

Ehuru Fredrik Wilhelm den förste redan sökte genomföra en såkallad separation af domänerna i Pommern samt i allmänhet riktade sina omsorger åt jordlagstiftningen, synas dessa åtgärder, hvilka dessutom icke ledde till något egentligt resultat, måsta betraktas endast såsom förelöpare till de reformer, Fredrik den store vidtog. Jordbruket hade nämligen genom det sjuåriga kriget råkat i sådant obestånd, att kraftiga åtgärder voro af nöden för dess upphjälpande. Utan att nämna den mängd mindre viktiga förordningar och cirkulär, som af honom utfärdades, må här framhållas förordningen af den 21 oktober 1769 för Preussen, Mark Brandenburg, Pommern, Magdeburg och Halberstadt, hvari afsågs en befordran af jordbruket genom upphäfvande af allmänna och sammanblandade betesmarker samt fördelning af den för detta ändamål lämnade jorden. Rätt att yrka delning tillerkändes hvarje enskild jordegare, och för utfö-

randet utsågos såkallade ekonomiekommissarier, hvilka dock stodo under domstolsorganernas ledning. Förfarandet synes dock hafva mött stora svårigheter att döma af den mängd instruktioner och kabinettsorder, som kort efter hvarandra utfärdades. Misstroende och processlystnad förlamade gången af arbetet samt föranledde Fredrik den store till det bekanta yttrandet: Weil die Leute so dumm sind, dass sie ihren eigenen Nutzen und Vortheil nicht verstehen wollen, aber es kann und muss geschehen, auch wenn die Leute bis zum jüngsten Tage schreien, nur darf ihnen keine Gewalt und offenbares Unrecht geschehen, welches wir auch nicht haben wollen.“ Fastän särskilda adelsgods och domäner genom sagda lagstiftningsåtgärder erhöllo sina egor till någon del sammandragna, afsåg denna lagstiftning i hufvudsak skifte af allmänningarna och upphäfvande af servituterna. Likväl är att märka reglementet af den 14 april 1771, däri det stadgas, att hvarje intressent skulle få sin andel utlagd i ett enda skifte. Hufvudprinciperna af denna lagstiftning, hvilka först ingingo i den såkallade Corpus juris Fridericianum samt den år 1793 utgifna „Allgemeine Gerichtsordnung“, öfvergingo i „das allgemeine Landrecht für die Preussischen Staaten“, däri det, bland annat, heter „att den af flere byinvånare eller i rå med hvarandra befintlige godsegare härintils vare sig på sätt eller annat gemensamt utöfvade nytjorätt till egor skall till den allmänna jordkulturens bästa så mycket som möjligt upphäfvas — såvida därigenom efter pröfning af sakkunnige jordbrukare jordbruket i sin helhet befordras och förbättras. (Dass die von mehreren Dorfseinwohnern oder benachbarten Gutsbesitzern bisher auf irgend eine Art gemeinschaftlich ausgeübte Benutzung der Grundstücke zum Besten der allgemeinen Landescultur soviel als möglich aufgehoben werden solle — in so weit, als dadurch nach dem Gutachten sachkundiger Landwirthe die Landcultur im Ganzen befördert und verbessert würde).

Men äfven för de jordegandes personliga frihet ifrade Fredrik den store. Uti ett edikt af den 23 maj 1763 för Pommern förordnade han nämligen „att all lifegenskap utan

den ringaste motsägelse (ohne das geringste Raisonniren) skulle ofördröjligen helt och hållet afskaffas såväl i konungen, adeln och städerna tillhöriga byar samt att alla motsträfviga skulle med våld bringas därhän, att denna af Hans Majestät faststälda idè skulle till nytta för hela provinsen genomföras.“

Denna lifaktiga period af så att säga Fredrik den stores lagstiftning efterföljdes likväl snart af ett stillastående. Misstroendet och motståndet från de jordegandes sida växte fortfarande, hvarigenom genomförandet förslappades. Man ville icke engång genom förnyade lagstiftningsåtgärder upplifva agrarreformerna, utan lade an på att få nyttan däraf framhållen för allmänheten i dess rätta ljus genom anskaffandet af upplysta och förfarna ledare. Sålunda slocknade småningom ifvern för agrarreformerna i Preussen, tils yttre och inre omständigheter åter i början af detta århundrade gåfvo upphof åt en ny lagstiftningsperiod. Napoleons härar bragte nämligen Preussen till branten af dess undergång samt tvingade till ett faktiskt ingripande till förbättrande af jordbruket. Samtidigt förbereddes sinnesstämningen i landet medels de genom franska revolutionen till uttryck komna ideerna om frihet, jämlikhet och broderskap.

Den nya aeran i agrarpolitiken, som äfven kallas den Stein-Hardenbergska, fick sitt första uttryck uti ediktet af den 9 oktober 1807, som med skäl kallas Preussens magna charta. Detta edikt bröt först de skrankor medeltiden pålagt jordegaren och betjänade sig af frihetens och jämlikhetens idè för att befordra nationalvälståndet. Lifegenskapen eller bundenheten vid jordtorfvan (glebae adscriptio) upphäfdes, hvarje medborgare erhöll rätt att oberoende af sitt stånd ega och förvärfva jordegendom, som kunde delas, och all privaträttslig gemenskap till jord upphäfdes såväl emellan samegarne som mellan hvarje jordegare och den till servituter berättigade tredje person. Detta edikt berör dock als icke frågan om sammanläggning af egor, hvaremot ediktet af den 14 september 1811 zur Beförderung der Landescultur und zur Regulirung der gutsherrlichen und bäuerlichen Verhältnisse stadgar i § 14: „Die Einrichtung erfordert

keine Zusammenlegung der Grundstücke eines jeden Interessenten. Ist jene einmal getroffen und vollzogen, so soll auch nachher kein Besitzer zur Umlegung und Vertauschung der in diesem Drittel befindlichen Grundstücke jemals gezwungen werden können, sondern es muss die Zusammenlegung derselben der freiwilligen Übereinkunft der Interessenten überlassen werden". (Bestämningen erfordrar ingen sammanläggning af hvarje intressents egor. Har en sådan likväl egt rum, så skall hädanefter ingen egare någonsin kunna tvingas till omplacering och byte af de i denna tredjedel befintliga egolotter, utan måste sammanläggningen öfverlämnas åt intressenternes frivilliga öfverenskommelse.)

De sammanläggning rörande förordningar, som därefter följde, tillämpas delvis ännu i Preussen. Vi skola här endast för öfversiktens skull antyda deras syfte för att åskådliggöra den utveckling frågan om sammanläggning haft. Förordningen af den 20 juni 1817, som skapade skiftesorganerna i Preussen, hade i ögnasikte icke en sammanläggning af skifteslotterna, utan „Regulierung der gutsherrlichen und bäuerlichen Verhältnisse". Att detta äfven inverkat på organernas sammansättning inses af sig själft. Uti en af de viktigaste grundförordningarne i agrarlagstiftningen „Gesetz über die Ausführung der Gemeinheitstheilungs- und Ablösungsordnungen" af den 7 juni 1821 behandlades sammanläggningen äfven såsom bisak. Denna förordning — för att följa agrarkommissionens berättelse till Preussiska representation af 1861 — hade till hufvudändamål upphäfvandet af vissa allmänningar. Sammanläggningen af de i egoblandning befintliga lotternai nträdde endast tillfälligtvis och såsom följd af en delning. En egoblandning i och för sig hade ingen sammanläggning till följd.

Rätt att yrka på delning af allmänningarna tillkom hvarje enskild delegare i samfälligheten enligt stadgandet i § 4, där det heter: „Die Gemeinheitstheilung findet nur auf den Antrag eines oder mehrerer Theilnehmer statt." Denna öreskrift föranledde utfärdandet af förordningen den 28 juli 1838, som inskränkte provokationsrätten genom bestämnin-

gen, att om ett skifte af gemensamma egor icke kan ske annorlunda än genom byte af de till samfälligheten hörande åkerfält, så skall sådant ske endast för den händelse egarne till en fjärdedel af de åkerfält, hvilka bytet kommer att beröra gifva därtill sitt samtycke. Här må vidare nämnas förordningen af den 29 juni 1835 angående säkerställandet af tredje persons rätt vid skiften och upphäfvande af servituter samt lagen af den 2 mars 1850 om inrättandet af en „Rentenbank“ för att befordra de pågående agrarreformernas gynnsamma lösning. Sålunda hade man dock småningom insett vikten af sammanläggningarna, hvilka därföre trädde i förgrunden. Då emellertid till och med domstolar i andra instans afslagit en ansökan om sammanläggning, som icke stod i sammanhang med afskaffandet af servituter eller delning af någon allmänning, föranleddes man till utfärdandet af förordningen af den 2 april 1872 angående „Ausdehnung der Gemeinheitstheilungsordnung vom 7 Juni 1821 auf die Zusammenlegung von Grundstücken, welche einer gemeinschaftlichen Benutzung nicht unterliegen“. Vi se sålunda, att man först i senaste tider i Preussen gjort de ingrepp i den privata eganderätten, som en sammanläggning i och för sig fordrar. Här hade man nämligen att kämpa med den på romerska rätten hvilande uppfattningen af privategendomens okränkbarhet, som med ifver förfäktades af alla jurister. Gälde det delning eller servituters upphäfvande, så betraktades detta såsom en communio, till hvars upplösning hvarje delegare hade rätt ex jure dominii eller ex jure servitutis. Detta åskådningssätt kunde däremot icke tillämpas vid en sammanläggning. Då frågan är af principielt intresse äfven hos oss, anser jag mig böra i korthet redogöra för de olika synpunkter, som vid behandlingen af förslaget till sistnämda förordning gjorde sig gällande hos representationen. Redan 1861 inlämnade två representanter af det såkallade Abgeordnetenhaus Ambronn och Hoffman en petition om utsträckandet af sammanläggningen till servitutfria lägenheter, föranledde därtill af den omständighet, att särskilda samfälligheter isynnerhet i Schlesien lämnats i egoblandning efter slutförd servituts aflösning och delning.

Sedan „Herrenhaus“ afböjt petitionen på grund däraf, att den ansåg en lokalare behandling af frågan nödvändig, aflät regeringen under legislativa perioden 1871—1872 en ny proposition i ämnet. Vid läsningen häraf opponerade sig hufvudsakligen tvänne representanter Doktorerne Bähr och Reichensperger, hvardera högt uppsatte juridiske ämbetsmän, emot förslaget. Då hufvudpunkterna af de invändningar man i Tyskland både från landtbrukssällskapers och juristers sida gjort mot sammanläggningarne, komma till evidens i dessa andraganden, tager jag mig friheten delvis citera desamma efter „Stenographische Berichte des Abgeordnetenhauses“, Här måste likväl anmärkas för att rätt förstå andragandena, att i vissa delar af Tyskland redan förordningar förefunnos med strängare bestämningar, hvad provokation beträffar, än det ifrågavarande förslaget. Doktor Bähr yttrade bland annat: „Också i de nya provinserna har man iakttagit att sammanläggningarna kunna kosta mera, än hela saken är värd. Vidare i sammanhang med kostnaderna, att sammanläggningarna icke vilja blifva färdiga, dröja 5 à 6 år. Skiftesmyndigheterna förena administrativa och domare egenskaper, hvilka icke låta förena sig, och alltid står „ Competenz-Gerichtshof“ vid deras sida såsom en skyddsängel. De döma äfven i tvister, hvilka fullkomligt tillfälligtvis uppstå till följd af skiftes- och sammanläggningsförfarandet. Om en lägenhet indragits i sammanläggningen och fråga uppstår om A eller B skall ärfva den förre egaren, så döma skiftesmyndigheterna äfven i denna sak. Och de döma däruti med tillhjälp af ett antikveradt förfarande, i grund af instruktionsmetoden i den allmänna rättegångsordningen. Det kan icke ens blifva tal om en offentlig förhandling, och i detta afseende är tillståndet författningsvidrigt, ty enligt artikeln 93 i författningen skall en offentlig förhandling föregå hvarje domslut och detta felas här. (Auch in den neuen Provinzen ist man schon gewahr worden, dass die Zusammenlegung mehr kosten kann, als die ganze Bescherung werth ist. Mit dem Kostenwesen in Zusammenhang, dass die Zusammenlegungen nicht fertig werden, dauern 5 à 6 Jahre. Die Auseinandersetzungsbehörden vereinigen administrative

und richterliche Eigenschaften, die nicht zu vereinigen sind und zu jeder Zeit steht der Competenz-Gerichtshof als Schutzengel zur Seite. Sie erkennen auch über Streitigkeiten, die sich ganz zufällig aus dem Auseinandersetzungsverfahren ergeben. Wenn ein Grundstück in die Auseinandersetzung hineingegangen und es entsteht die Frage, ob A oder B den früheren Eigenthümer beerbt, so erkennen die Behörden auch über diesen Streit. Und sie erkennen darüber kraft eines veralteten Verfahrens, auf Grund der Instructionsmethode der allgemeinen Gerichtsordnung. Von öffentlicher Verhandlung ist nicht die Rede und insofern ist der ganze Zustand auch verfassungswidrig, denn nach dem Artikel 93 der Verfassung soll jedem gerichtlichen Erkenntniss eine öffentliche Verhandlung hervorgehen und dieses fehlt hier)“. Deputeranden påpekade vidare, att tjänstemännen vid skiftesvärket blefvo ensidiga samt att prässen ej vågade tala, då lokalblad blefvo af tjänstemännen lyckliggjorda med talrika notiser öfver regleringarna. Doktor Bähr tillade vidare: „Till mina öron hafva kommit fall, då intressenterna ropat ack och ve, emedan de sett sig plötsligen invecklade i ett sammanläggningsförfarande, hvilket de als icke afsett med sina andraganden; fall, där sammanläggningen fastmer blifvit dekreterad å tjänstens vägnar på de betänkligaste grunder. Om man på detta sätt; ja, jag kunde nästan säga, vid håret drager till sig folk för att låta dem hålla till godo med en tvångssammanläggning, så säger man med ett eufemistiskt uttryck, att man dock måste underlätta sammanläggningen — — — —. Vid senaste jurysammanträde i Kassel hafva förevarit en hel mängd mordbrandsfall, föranledda af den förbittring och den förargelse, ett slikt sammanläggningsväsende utsått i kommunerna. Det är djupt att beklaga, att dylika villfarelser förekomma. Men, mina herrar, blifva de icke framkallade af en egenmäktig lagstiftning? (Es sind mir Fälle zu Ohren gekommen, in denen die Betheiligten Ach und Wehe schreien, weil sie sich plötzlich in ein Zusammenlegungsverfahren verwickelt sahen, woran sie bei ihren Anträgen gar nicht gedacht hatten; wo vielmehr die Zusammenlegungen auf die bedenklichsten Grundlagen hin

von Amtswegen dekretirt werden. Wenn man auf diese Weise die Leute, ich möchte fast sagen, bei den Haaren herbeizieht um sich die Zwangszusammenlegung gefallen zu lassen, so sagt man mit einem euphemistischen Ausdruck, man müsse doch die Zusammenlegungen erleichtern — — — — —. Vor dem letzten Schwurgericht in Kassel ist eine ganze Reihe von Brandstiftungsfällen verhandelt, lediglich veranlasst durch die Entrüstung und Empörung, welche dieses Zusammenlegungswesen in die Gemeinden hineingeworfen hat. Es ist tief zu beklagen, dass solche Verirrungen vorkommen. Aber meine Herren, werden sie nicht provoziert durch eine gewaltthätige Gesetzgebung.) — — — —"

Deputeranden v. Reichensperger yttrade: Jag förkastar därföre utan tvekan hvarje system af agrariskt förmynderskap och, mina herrar, ett större mått af lagligt agrariskt förmynderskap kan jag icke tänka mig än det här föreslagna. Man fordrar, att våra samfälligheters jordegendom skulle sammanslås och sedan ånyo fördelas alldeles liksom om vi hade att göra med en ny koloni under bildning eller liksom om våra medborgare vore nomader, hvilka man hade att först anvisa fasta boningsplatser — denna fordran, mina herrar, sårar min innersta rättskänsla och, då jag är genomträngd af det fria agrarsystemets värde, tvingar det mig att högt och bestämdt protestera däremot. („Ich verwerfe darum mit derselben Entschiedenheit jedes System der agrarischen Bevormundung und, Meine Herren, ein grösseres Maas gesetzlicher agrarischen Bevormundung kann ich mir nicht denken, als das jenige, was hier proponirt wird. Die Forderung, es solle das Grundeigenthum unserer Feldmarken zusammen geworfen und neu vertheilt werden, gerade als ob wir es mit einer eben sich bildenden neuen Kolonie zu thun hätten oder als ob unsere Staatsangehörigen Nomaden wären, denen man erst feste Wohnsitze anzuweisen hätte — diese Forderung, Meine Herren, verletzt mein tiefstes innerstes Rechtsgefühl und meine Durchdrungenheit von dem Werthe des freien Agrarsystems lässt mich laut und entschieden dagegen protestiren"). Samma deputerade påpekade vidare, att i vissa kretsar två eller tre personer

ega mer än hälften af jordegendomen samt tillägger i följd häraf: Och det är likaså säkert, att kretstinget, sådant det nu är och sådant jag måste tänka mig det i framtiden, helt visst mera och med större fasthet företräder de större godsens intressen än de mindre jordegarnes — — — —. Jag erkänner det redan förut, men måste tillika påpeka, att enhvar, som icke har det förtroende till friheten att den själf också medför botemedlet för hvarje af densamma åstadkommen skada, måste låta principen om friheten falla och öfverhufvud återvända till principen om statens förmynderskap på det agrariska gebitet. Men man bör icke ställa sig på den ståndpunkt, att man först inför en ny sakernas ordning genom ett tvångsingrepp af lagstiftningen, genom ett majoritetsherravälde af svagaste art och sedan åter etablerar principen om ett absolut godtycke för den enskilde. I förevarande fall skola nu samfälligheterna sammanslås och sedan ånyo fördelas, och så snart denna akt är öfver, skall den absoluta friheten återställas; då kan man åter göra hvad man vill, då hafva staten och allmänt väl icke vidare något intresse däraf huruledes den enskilde begagnar den honom medgifna parcelleringsfriheten. („Und es ist ebenso gewiss, dass die Kreisvertretung, wie sie ist, und wie ich sie auch in Zukunft mir denken muss, durchweg die Interessen der grösseren Grundeigenthümer mehr, entschiedener vertritt als die Interessen der kleinen Leute — — — — —. Ich erkenne dies von vornherein an, muss aber zugleich darauf hinweisen, dass ein Jeder, der nicht das Vertrauen hat, dass die Freiheit selbst auch Heilmittel für jede Schädlichkeit mit sich bringt, das Princip der Freiheit daran gehen und zu dem Princip der Staatsbevormundung auf dem agrarischen Gebiete überhaupt zurückkehren muss; allein man darf sich nicht auf dem Standpunkt stellen, zuerst durch einen zwangsweisen Eingriff der Gesetzgebung durch eine Majoritätsherrschaft vom schwächsten Charakter einen neuen Zustand herbeizuführen und dann wieder das Princip der absoluten Willkür der Einzelnen zu etabliren. Hier sollen aber die Feldmarken zusammengeworfen und neu vertheilt werden, und wenn dieser

Akt vorüber ist, dann soll wieder absolute Freiheit sein, dann kann man wieder machen, was man will, dann soll der Staat und das öffentliche Wohl kein Interesse mehr daran haben, wie der Einzelne die ihm gewährte Freiheit der Parzellirung benutzt"). Deputeraden framhåller vidare den i § 6 intagna majoriteten af $^3/_4$ samt påstår att den innebär det fulla erkännandet af den djupaste rättskränkning, det djupaste ingrepp i den enskildes mest privata och individuela intressen, ty om äfven en sammanläggning hade egt rum 30 år förut, så kunde ju åter denna ekonomiskt skadliga, det allmänna välet hotande egoblandning inträda. Sin framkastade fråga, hvilket materielt behof kunde rättfärdiga en dylik lagstiftning, besvarar deputeraden genom att hänvisa till regeringsförslaget, där det heter att intressenterne själfva ofta och upprepade gånger hade uttalat denna önskan samt fortfar därpå: „Wer sind die Betheiligten? Von Massenpetitionen habe ich nichts gehört. Von officiellen Vertretungen der Kreise und Provinzen auch nicht". I Westphalen hade visserligen 18 föreningar petitionerat därför, men detta bevisade endast, att behofvet existerade i Westphalen. Ansåg förordningen dessutom stridande mot artikeln 9 i författningen, där det heter: „das Eigenthum ist unverletzlich". Man hade väl påstått att detta betydde, att egendomen icke kunde godtyckligen indragas genom regeringsakter. Ville svara härtill, att en dylik bestämning uti den Preussiska författningsurkunden vore en oerhörd skymf för Preussiska staten och en anakronism utan like. Hade själf skrifvit artikeln i fråga och visste, att den icke tillkommit i akt och mening att skydda mot regenten. Vid expropriation hade staten värklig nytta af saken och härvid fastställdes en godtgörelse. Denna fastställdes äfven af domstol och ej af en förvaltningsmyndighet. Vid gemensam egendom kunde en annan princip tillämpas. Det hade ordspråket „Gesammtgut-Verdammtgut" redan uttalat. Deputeranden tillägger slutligen: Detta är den preussiska agrarlagstiftningens ståndpunkt; den innehåller den uttryckligaste föreskrift, att till följd af blott egoblandning hvarken nu eller någonsin en tvångssammanläggning kan ega rum. I denna

riktning, mina herrar, hafva äfven våra domstolar uttalat sig. År 1861 har regeringen affordrat de preussiska appellationsdomstolarnes utlåtande öfver frågan, huruvida det vore rätts- och författningsenligt tillåtet att genom lagstiftningsåtgärd föreskrifva en tvångssammanläggning till följd af egoblandning, och alla preussiska appellationsdomstolar med undantag af två, hvilka lämnat saken därhän, hafva högt förklarat, att det icke vore rätts- och författningsenligt tillåtet. Detta, mina herrar, är det värkliga uttrycket af det preussiska folkets rättsöfvertygelse. „(Das ist der Standpunkt der Preussischen Agrargesetzgebung; sie enthällt die ausdrücklichste Vorschrift, dass wegen blos vermengter Lage der Grundstücke nun und nimmermehr eine zwangsweise Zusammenlegung Platz greifen solle. So, meine Herren, haben auch unsere Gerichte sich ausgesprochen. Im Jahre 1861 hat die Staatsregierung ein Gutachten der Preussischen Appellationsgerichte über die Frage erfordert, ob es rechtlich und verfassungsmässig zulässig sei, die zwangsweisen Zusammenlegungen wegen vermengter Lage gesetzlich anzuordnen, und alle Preussischen Appellationsgerichte, mit Ausnahme von zweien, die darüber hinweggegangen sind, haben laut erklärt, es sei rechtlich und verfassungsmässig nicht zulässig. Das, meine Herren, ist der wirkliche Ausdruck der Rechtsüberzeugung im Preussischen Volke").

Dessa andraganden, ehuru de från vänstern hälsades med stort bifall, motsades såväl af regeringskommissarier som af flere särskilda talare. Bland annat påpekade deputeranden von Schellwitz, att artikeln 9 i författningen talade om Eigenthum och icke Grundeigenthum samt deputeranden Stuschke: „att sammanläggningar, utförda under gendarmernes skydd, endast ländt till befolkningens välsignelse samt att personer, som förut varit motspänstiga, nu äro genomträngda af tacksamhet för att sammanläggningarna genomförts. (Dass Separationen, die unter dem Schutze der Gendarmen ausgeführt worden, nur zum Segen der Bevölkerung ausgeschlagen sind und dass die Leute, die damals widerspänstig waren, heute vom Dank durchdrungen sind

dafür, dass diese Separationen statt gefunden haben). Förordningen godkändes äfven med skäligen stor pluralitet.

De principer, som gjorde sig gällande i förordningen af den 2 april 1872, hafva alt fortfarande vunnit större erkännande. Sålunda utfärdades efter ett långvarigt häftigt motstånd från jordegarnes sida förordningen af den 24 maj 1885 angående sammanläggningar eller konsolidationer i Rheinprovinserna. Denna förordning skiljer sig i öfrigt från den preussiska arronderingslagstiftningen därigenom, att sammanläggningarna och ej andra jorden rörande olägenheter såsom servituter m. m. utgöra dess direkta ändamål. Ungefär samtidigt den 23 maj 1885 utkom äfven lagen beträffande sammanläggningen af egor, upphäfvande af servituter och skifte af allmänningar för Hohenzollern. Vi skola här nedan närmare redogöra för dessa lagars innehåll.

II Afdelningen.

Provokation.

Med provokation afses en eller flere delegares i en samfällighet yrkande på skifte af gemensamma egor, upphäfvande af de å jorden hvilande servituter och sammanläggning af i egoblandning befintliga och spridda jordlotter Yrkandet kan omfatta alla dessa akter samtidigt eller ock afse tvänne eller endast en af dem. De förutsättningar, som erfordras för att yrkandet skall hafva åsyftad värkan, äro noggrant reglerade af lagstiftningen samt så olika till och med i Preussens skilda provinser, att vi äro tvungna att skildt redogöra för provokationsrätten i desamma med fästadt afseende å de delar af riket, där den allmänna preussiska landslagen gäller och där densamma ej är gällande.

A. Gebitet för den allmänna preussiska landslagen.

Sammanläggning eller reglering af egor kan inom detta gebit ifrågakomma indirekt eller i sammanhang med annan

förrättning, då egorna på något sätt äro underkastade gemensam nytjorätt, och direkt såsom självständig förrättning, då egorna icke äro underkastade någon gemensam nytjorätt

1. Uti det förra fallet, eller då egorna äro underkastade någon gemensam nytjorätt, är provokationen äfven olika, beroende däraf: *a*) om det gäller upphäfvande af ensidiga servituter (einseitige Dienstbarkeitsrechte) och *b*) om det gäller upphäfvande af ömsesidiga servituter (wechselseitige Dienstbarkeitsrechte) eller skifte af gemensam egendom.

a) Vid upphäfvande af ensidiga servituter kan en sammanläggning tillika åstadkommas i afsikt att befordra ett gemensamt kulturintresse efter pröfning af skiftes- eller sammanläggningsmyndigheterna. Enligt skiftesstadgan af den 7 juni 1821 kan nämligen en egosplittring i och för sig icke gifva anledning till någon sammanläggning, men densamma kan i sammanhang med upphäfvande af ensidiga servituter indirekt åstadkommas efter yrkande af en enda eller flere intressenter. (Die Gemeinheitstheilung findet nur auf den Antrag eines oder mehrerer Theilnehmer statt. Gemeinheitstheilungs — Ordnung vom 7 Juni 1821 § 4).

b) Vid upphäfvande af ömsesidiga servituter eller skifte af gemensamma egor kan en sammanläggning ske endast om egarne till en fjärdedel af åkerfälten (Ackerländereien), hvilka beröras af sammanläggningen, hafva därtill bifallit. Denna fjärdedel beräknas efter arealen af de sammanläggningen underkastade åkerfält. Ifrågavarande stadganden, hvilka voro afsedda att inskränka den i Skiftesstadgan af den 7 juni 1821 bestämda provokationsrätt, ingå i förordningen af den 28 juli 1838.

2. Uti det senare fallet eller då egorna icke äro underkastade någon gemensam nytjorätt kommer den förut omnämda lagen af den 2 april 1872 angående skiftesstadgans af den 7 juni 1821 utsträckande till sammanläggning af egor, hvilka icke äro underkastade någon gemensam nytjorätt, till tillämpning. Denna lag stadgar nämligen angående provokation i § 1: Den i ekonomiskt syfte skeende (wirthschaftliche) sammanläggningen af jordegares i en sam-

fällighet i egoblandning befintliga lägenheter (Grundstücke) eger rum, om densamma påyrkas af egarne till mer än hälften af den efter grundskattekatastern beräknade arealen af de lägenheter, som skola underkastas sammanläggning och hvilka tillika representera mer än hälften af den katastrala nettoinkomsten, såframt kretsförsamlingen, inom hvars område respektive lägenheter äro belägna, efter hörande af kretsförmedlingsmyndigheterna, med afseende å den af sammanläggningen väntade väsentliga förbättring af kulturen, genom beslut förklarar densamma tillåtlig. Angår sammanläggningen lägenheter, hvilka räknas till ett stadsområde och icke höra till någon krets, så erfordras därtill ett samstämmigt beslut af Magistrat och Stadsfullmäktige efter att ett af dessa myndigheter utsedt utskott, bestående af sakkunnige, afgifvit sitt utlåtande. (Die wirthschaftliche Zusammenlegung der in vermengter Lage befindlichen Grundstücke verschiedener Eigenthümer einer Feldmark findet statt, wenn dieselbe von den Eigenthümern von mehr als der Hälfte der nach dem Grundsteuer-Kataster berechneten Fläche der einem Umlegungsverfahren zu unterwerfenden Grundstücke, welche gleichzeitig mehr als die Hälfte des Katastral-Reinertrages repräsentieren, beantragt und durch Beschluss der Kreisversammlung des Kreises, in welchem die Betheiligten Grundstücke liegen, nach Begutachtung durch die Kreisvermittelungsbehörde mit Rücksicht auf die davon zu erwartende erhebliche Verbesserung der Landeskultur für zulässig erklärt wird. Handelt es sich um Grundstücke einer städtischen Feldmark, welche einem Kreisverbande nicht angehört, so bedarf es des zustimmenden Beschlusses des Magistrats und der Stadtverordneten, nachdem eine von denselben gewählte sachverständige Kommission ihr Gutachten abgegeben hat.)

Vidare stadgas i samma förordning, att alla i en samfällighet (Flurmark) befintliga lägenheter skola behandlas på samma gång, men om omständigheterna fordra sådant, kan sammanläggningen inskränkas endast till en del af samfälligheten eller också utsträckas till vissa delar af annan samfällighet, därest dessa med olämpliga råer skjuta in i den

arrondering underkastade samfälligheten. Området för sammanläggningen bestämmes af skiftesmyndigheten. Från arronderingen undantagas likväl följande jordlotter, om egarne motsätta sig sammanläggningen, nämligen: „byggnader, tomtplatser, trädgårdar, konstgjorda ängar, parkanläggningar och sådana anläggningar, hvilka hafva till ändamål alstring af frukt och humle eller träd och afse trädgårdskultur; vinbärg, sjöar, dammar och andra enskilda vattendrag; sådana ler-, sand-, kalk- och märgelgropar, kalk och andra stenbrott, som ej gemensamt nytjas; vidare öfriga till vinnande af fossilier och till industriela anläggningar tjänande jordlotter (Grundstücke) likasom jordlotter, på hvilka mineralkällor finnas eller med hvilkas besittning eganderätten till ett bärgvärk är helt och hållet eller delvis förbundet; och slutligen jordlotter, på hvilka monument eller familjegrafvar finnas. Dessutom stadgas genom förordningen att lägenheter, som redan undergått arrondering, i regeln icke mera kunna mot egarnes vilja indragas i en ny sammanläggning. Skulle efter slutförd sammanläggning anläggning af kanaler, dammar, järnvägar, chausseer, ändring af flodbäddar m. m. dylikt åstadkomma en störing af placeringen, så och om 30 år förflutit efter den enligt föreskrift i lagen af den 7 juni 1821 slutförda sammanläggningen, kan en ny sammanläggning ske, om den önskas af egarene till trefjärdedelar af den efter jordräntekatastern beräknade arealen af de lägenheter, som äro afsedda att sammanläggas och hvilka samtidigt representera mera än trefjärdedelar af katasternettobehållningen.

B. Gebitet där den allmänna preussiska landslagen icke gäller.

1. Neuvorpommern och Rügen.

För dessa svenskt välde en längre tid underkastade delar af Pommern gäller ännu den under svenska tiden den 18 november 1775 utfärdade „Patent wegen Aufhebung der Gemeinheiten und Auseinandersetzung vermischter Grundstücke zum besseren Genuss der Felder, Wiesen, Weiden

und Hölzungen, enligt hvilken enhvar delegare kunde hos regeringen yrka på sammanläggning af i egoblandning befintliga lägenheter (agri intermixti); och ankom afgörandet sedan å regeringen. Oaktadt en förordning af den 19 maj 1851 emanerat under namn „Gemeinheitstheilungs-Ordnung für die Rheinprovinz mit Ausnahme der Kreise Densburg und Rees sowie Neuvorpommern und Rügen", som i allmänhet stadgar, att ingen egare kan tvingas för blotta arronderingen underkasta sig en sammanläggning, har denna förordning endast blifvit utsträkt till Neuvorpommern und Rügen, hvad servituts aflösning och skifte af samfälligheter beträffar, hvaremot berörda provokationsrätt enligt 1775 års förordning bibehållits angående sammanläggning.

2) Provinsen Schleswig-Holstein med undantag af kretsen hertigdömet Lauenburg.

Enligt „Gesetz, betreffend die Ablösung der Servituten, die Theilung der Gemeinheiten und die Zusammenlegung der Grundstücke" af den 17 augusti 1876 och dess tredje paragraf följer sammanläggning, om egarne till mer än hälften af den efter jordräntekatastern beräknade arealen af de lägenheter, som äro afsedda att sammanläggas och hvilka samtidigt representera mer än hälften af kataster netto inkomsten, fordra densamma och af sammanläggningen är att förvänta en betydande förbättring af jordkulturen. (Die wirthschaftliche Zusammenlegung der in vermengter Lage befindlichen Grundstücke verschiedener Eigenthümer einer Feldmark findet statt, venn dieselbe von den Eigenthümern von mehr als der Hälfte nach dem Grundsteuerkataster berechneten Fläche der einem Umlegungsverfahren zu unterwerfenden Grundstücke, welche gleichzeitig mehr als die Hälfte des Katastral Reinertrages repräsentieren, beantragt wird und von der Zusammenlegung eine erhebliche Verbesserung der Landeskultur zu erwarten ist.) Dessutom är hvarje delegare berättigad att begära Kretsförsamlingens eller Magistratens och Stadsfullmäktiges yttrande däröfver,

om en väsentlig förbättring af landskulturen är att förvänta. Skifte eller upphäfvande af servituter sker däremot på yrkande af en enda intressent. I regeln böra alla till en samfällighet hörande lägenheter ingå i sammanläggningen, men skulle någon del af samfälligheten genom naturliga gränser vara egnad att utgöra ett skildt sammanläggningsområde, kan skiftesmyndigheten besluta därtill. Af lämplighetsskäl kunna äfven lägenheter från en annan samfällighet indragas i förfarandet. Härvid är dock att märka, det sammanläggningar redan tidigare egt rum i Schleswig-Holstein, hvadan dessa stadganden hänföra sig till en senare period.

3. **Provinsen Hannover.**

Ursprungligen erfordrades enligt lagen af den 30 juni 1842 för provokation 1:o) att pluraliteten af egarne efter personantalet uttalade sig därför; 2:o) att denna pluralitet egde tvåtredjedelar af lägenheternas areal och 3:o) att tvåtredjedelar af alla lägenheters grundräntekapital skulle falla på den provocerande pluralitetens andel. Enligt lagen af den 22 augusti 1847 kunna lägenheter, om de ock ej bilda en samfällighet (Flurmark), behandlas enligt lagen af 1842 under förutsättning att de såsom belägna i samma nivå icke kunna förbättras i anseende till bevattning annars än genom en gemensam arrondering.

En mängd förordningar angående sammanläggningen hafva senare emanerat, hvilkas innehåll vi här förbigå och vilja endast nämna, att enligt nu gällande stadganden en enkel majoritet, beräknad efter arealen och storleken af skatten kan provocera en sammanläggning, men minoriteten kan fordra undersökning, huruvida sammanläggningen medför väsentlig nytta. Från sammanläggningen äro skogarna, torfmossarna (Torfmoore) och vissa trädgårdar uteslutne, om ej egarne bifalla till en arrondering.

4. Forne Kurfurstendömet Hessen.

Enligt „Verordnung betreffend die Ablösung der Servituten, die Theilung der Gemeinschaften und die Zusammenlegung der Grundstücke“ af den 13 maj 1867 kan en enda intressent provocera upphäfvandet af servituter och delning af gemensam egendom, hvarmed en sammanläggning af i egoblandning befintliga lägenheter tillika kan förenas, om skiftesmyndigheten anser densamma erforderlig, men skulle åkerfält blifva berörda af ett dylikt byte, så måste egarne till minst en fjärdedel af den enligt jordräntekatastern beräknade arealen af åkerfälten provocera. Om arrondering i och för sig skall försiggå såsom en självständig akt, så erfordras härtill att egarne till mer än hälften af de lägenheter, som äro afsedda att sammanläggas, beräknadt efter katasterarealen provocera. Arrondering emot egarnes vilja kunna icke underkastas byggnader, tomter, trädgårdar m. m. i ungefärlig öfverensstämmelse med hvad förordningen af den 2 april 1872 för Preussen stadgar.

5. Regeringsområdet Wiesbaden (forna hertigdömet Nassau) med undantag af kretsen Biedenkopf.

Förordningen af den 2 september 1867 bestämmer, att en konsolidation af en samfällighet kan, utan att hafva gemenskap med skifte eller upphäfvande af servituter, ega rum, om egarne till mer än hälften af den efter grundskattekatastern (Stockbuch) beräknade arealen utaf de lägenheter, som äro afsedda att sammanläggas, fordra sådant, men om sammanläggningen sker i sammanhang med berörda förrättningar, kan en fjärdedel af intressenterna provocera.

6. Området för justitiesenaten i Ehrenbreitstein.

Sammanläggning af de till en samfällighet eller samfällighets del hörande lägenheter kan ega rum, om densamma äskas af egarne till mer än hälften af den efter

jordräntekatastern beräknade arealen af de lägenheter, som äro afsedda att sammanläggas och som tillika representera mer än hälften af den katastrala netto behållningen (Lagen af den 5 april 1869).

7. Rheinflodens västra gebit (Linksrheinisches Gebiet).

Enligt förordningen af den 19 maj 1851 var en tvångsarrondering helt och hållet utesluten genom stadgandet att „ingen lägenhetsinnehafvare kan tvingas att underkasta sina jordlotter en sammanläggning, såframt dessa icke afträdas såsom vederlag för upphäfda rättigheter, till vinnande af en för jordbruket ändamålsenlig placering. Den starka parcelleringen samt den i gebitet införda franska lagstiftningen gaf anledning till en liflig polemik och hätska utfall mot införande af tvångsarrondering, men slutligen segrade det preussiska systemet, ehuru med modifikationer, genom antagandet af lagen af den 24 maj 1885. Enligt denna skall sammanläggning af i egoblandning befintliga lägenheter ske, om egarne till mer än hälften af den efter jordräntekatastern beräknade arealen utaf lägenheterna, hvilka samtidigt representera mer än hälften af den katastrala nettobehållningen, yrka därpå och af sammanläggningen kan väntas en väsentlig förbättring af landtkulturen. Sammanläggningen eger icke rum, om fem-sjättedelar af egarne vid inledningsterminen motsäga densamma. Om sammanläggningen sker på en gång med upphäfvande af servituter eller skifte af gemensam egendom, så kan en mindre del provocera. Från sammanläggning emot egarnes vilja äro undantagen ungefärligen desamma som uti preussiska förordningen af den 2 april 1872.

8. Hohenzollern.

Efter lifliga debatter antogs för Hohenzollern år 1885 samma provokationsbestämningar, som för det västrheinska gebitet med samma tillägg angående fem-sjättedels majoritāt, som kan motsätta sig arronderingen.

III. Afdelningen.

Organer för genomförandet af sammanläggningar.

Den hufvudsakligaste betingelsen för ett ändamålsenligt genomförande af reformer, vare sig i ett eller annat afseende, är utan tvifvel att desamma öfverlämnas åt lämpliga organer. Detta är så mycket mera fallet vid utförandet af skiften och regleringar samt upphäfvande af servituter, som därvid i ett sammanhang behandlas juridiska och tekniska frågor.

Utförandet af samtliga dessa operationer äfvensom regleringen af förhållandena emellan godsegare och bönder är i Preussen öfverlämnadt åt särskildt kvalificerade skiftesmyndigheter, som i allmänhet kallas „Auseinandersetzungsbehörden". Dessa bestå af Generalkommissioner, Specialkommissioner, så kallade Regeringar och Povincial kollegier, Oberlandeskulturgericht samt Riksrätten.

1. Generalkommissionerna.

Såsom de viktigaste organer för genomförandet af skiften och sammanläggningar samt upphäfvandet af servituter fungera de såkallade Generalkommissionerna, hvilka äfven afgöra alla till följd af sagda förrättningar uppkomna tvister i första instans. De stå under jordbruksministerns ledning samt provincial-öfverpresidentens öfveruppsikt. Deras antal och arten af deras värksamhet har varierat efter behofvet. För tillfället finnas åtta dylika, nämligen i Frankfurt an der Oder för Brandenburg och Pommern, i Bromberg för Ost- och West-Preussen samt Posen, i Breslau för Schlesien, i Merseburg såväl för Sachsen som enligt fördrag med Preussen för hertigdömet Sachsen-Meiningen, Anhalt, Schwarzburg-Sonderhausen och Schwarzburg-Rudolfstadt; i Hannover för Hannover och Schleswig-Holstein; i Münster för Westphalen; i Kassel för Hessen-Nassau, Waldeck-Pyrmont och Schaumburg-Lippe samt i Düsseldorff för Rheinprovinserna och Hohenzollern. Presidenterne utnämnas af

konungen enligt förslag af statsministerium samt ledamöterne af jordbruksministern. Hvarje generalkommission består af minst fem ledamöter, inclusive presidenten, af hvilka flertalet böra vara kompetente till domarebefattningar. För fattande af beslut erfordras minst tre domares närvaro. Generalkommissionerna hafva, såsom redan ofvan antydts, en ytterst mångsidig och komplicerad värksamhet. Då nämligen upphäfvandet af servituter, delning eller arrondering engång äro beslutna, så förklaras hela det område, som åtgärden omfattar, så godt som i belägringstillstånd och åt generalkommissionerna vindiceras för denna tid jämte ledningen af förfarandet en förvaltande och domare myndighet. Endast härigenom har det äfven blifvit möjligt att på ett tillfredsställande sätt ordna de många förvecklingar angående intecknings- och arrendefrågor m. m., som äro en följd af den genomgripande omgestaltningen af alla bestående förhållanden. Generalkommissionerna hafva nämligen ej mindre att vidtaga åtgärderna för genomförandet af reformerna, än äfven att reglera alla andra rättsförhållanden, hvilka vid utförandet icke kunna förblifva i deras gamla läge. Därvid tillkommer generalkommissionen (förutom den allmänna ledningen och öfvervakandet af kommissarierne);

1:o) utfärdandet af alla öfverhetliga beslut och påbud, hvilka behöfvas för tillvägabringandet af sammanläggningarna och återförsättandet af intressenterne uti ett ekonomiskt och rättsligen ordnadt läge;

2:o) handläggandet och afgörandet af alla uppkomna tvister i första instans äfvensom vidtagandet af förberedande instruktion af tvister, som i appellationsväg gå till andra instans;

3:o) fastställandet af den såkallade Auseinandersetzungsrezess (slutliga resultatet af åtgärden) och

4:o) ombesörjandet af tvångsexekutionen.

Vidare har generalkommission att reglera och afgöra alla gränsstridigheter icke allenast mellan intressenterne inbördes, utan äfven beträffande angränsande samfälligheter. Den vidsträkta befogenhet, som är tillerkänd generalkom-

missionerna framgår tydligt af stadgandet, att till deras befogenhet hör ej mindre att inskrida, då intressenterne påkalla någon förmedling, än äfven att pröfva och fastställa, beriktiga och förfullständiga alla aftal, som slutas i de till kommissionernas ressort hörande angelägenheter, där sådant erfordras. Ytterligare kunna generalkommissionerna (respektive kommissarier) ex nobili officio utsträcka sin förmedling till sådana mellan intressenter och andra personer existerande förhållanden, hvilkas reglering icke står i nödvändigt sammanhang med sammanläggningens hufvudsyfte, men likväl kan bidraga till en bättre lösning af saken. Exempelvis kunna de indraga grannar i sammanläggningen för åstadkommande af bättre gränser, lämpligare placering af egolotterna m. m., dock med vilkor att fjärdedelen af de i saken intresserade delegarne bifallit därtill. Vi se sålunda, att generalkommissionerna icke äro bundna vid parternes andraganden eller fordringar, utan måste fastmer taga initiativet till sådana frågor, hvaraf saken kan hafva fördel. Dessutom äro de tvungne att ex nobili officio bevaka de i saken indirekte intresserade delegares rätt, såsom hypoteksinnehafvares m. m., äfvensom att tillgodose det statspolitiska intresset i allmänhet, fördela den nya jordräntan och tillgodose kyrkors, skolors m. fl. inrättningars fördel.

I Viesbaden företrädes generalkommissionen af ett såkalladt Spruchkollegium i tvistemål samt beträffande ledningen af förfarandet af en såkallad Regierungsabtheilung.

Man vore benägen att tro, att en dylik myndighet, som anförtrotts generalkommissionerna, skulle medföra talrika kollisioner med de vanliga domstolarna, men enligt hvad mig försäkrats, förekomma dylika sällan. Enligt gällande lag skola äfven alla frågor, som möjligen anhängiggjorts vid de vanliga domstolarne, genast efter det en „Auseinandersetzung“ inträdt förvisas till generalkommissionerna. Har en dom redan fallit i första instans vid vanlig domstol, så pröfvas saken i andra instans af „Oberlandeskulturgericht“, men skulle ingen dom fallit, afgöres saken i första instans af generalkommissionen. Såsnart recessen blifvit fastställd, inträder åter ett vanligt rättstillstånd, men inom

ett år efter recessens fastställelse kunna generalkommissionerna ännu upptaga följande frågor, om de händelsevis blifvit vid förfarandet förbisedda, nämligen: angående vägar och stigar, som grannar måste lämna hvarandra; angående bevattning och vattenledning; angående ställen för vattnandet af boskap; angående ler- och sandgropar; angående hägnader; angående ersättning för gödsel och angående kostnadsersättningar för förrättningen. Vidare och om efter slutförd reglering anspråk skulle väckas af jordegare, som icke indragits i förfarandet, men hvars rätt rätteligen bort bevakas, så bör generalkommissionen skrida till afgörandet och afhjälpandet af dylika frågor likasom om de blifvit väkta under förfarandet.

Häraf se vi, att domstolsformalismen blifvit helt och hållet skjuten åt sidan samt ändamålet trädt i förgrunden, hvilket vid handläggning af agrarfrågor mycket bidragit till en lycklig lösning af desamma.

Innan vi lämna generalkommissionen, förtjänar ännu att framhållas, att vid hvarje generalkommission finnes en såkallad geodetisk teknisk byrå äfvensom andra såsom experter användbara personer, exempelvis „Wiesenbauräthe" m. fl. Likaså hafva generalkommissionerna först i Merseburg och Kassel, sedan annorstädes och sist 1891 i Hannover utfärdat vidlyftiga instruktioner för de under dem arbetande kommissarier, där hvarje fall så godt det sig göra låtit på förhand förutsetts. Underskrifven har själf varit i tillfälle att iakttaga, hurusom kommissarier vid sina förhandlingar punkt för punkt genomgått de i instruktionen befintliga frågor, hvarigenom sakerna, beslysta från alla upptänkliga synpunkter, komma till generalkommissionens afgörande. Såsom redan ofvan framhållits, kunna ledamöterne i generalkommissionen äfven ombetros bearbetandet af svåra fall såsom kommissarier, hvarhos de hafva att instruera appellationsmålen samt i öfrigt värkställa de uppdrag, som generalkommissionen i kollegium kan meddela dem. Till hvarje generalkommission hör dessutom ett ganska vidlyftigt kansli med sekreterare, kanslister och andra för sin utbildning antagna personer.

2. Specialkommissioner.

De hos generalkommissionen anhängiggjorda ärenden bearbetas genom specialkommissarier, hvilka under generalkommissionernas ledning hafva att omedelbart förhandla med parterna. De kunna icke häller taga initiativet till någon förrättning eller gifva utslag i något tvistemål. Hvarje specialkommissarie har sin skilda byrå med två ordinarie och vanligen lika många extra ordinarie biträden äfvensom ett visst antal landtmätare till sitt förfogande. I Preussen finnas två klasser specialkommissarier d. v. s. antingen juridiskt eller ekonomiskt bildade. I förra fallet fungerar såsom specialkommissarie en Gerichtsassessor, Regierungsassessor eller Regierungsrath samt i senare fallet någon från ett högre landtbruksinstitut dimitterad och genom särskild „Prüfung“ kvalificerad person, som vanligen bär titeln „Oekonomiekommissionsrath“. Då kommissarierne af generalkommissionen erhållit förordnande till någon förrättning, välja de bland landtmätarne förrättningsmannen. Landtmätarne stå visserligen i intet disciplinärt förhållande till kommissarierne, men likväl under deras ledning och uppsikt. Enligt lag måste kommissarierne redogöra för sak- och rättsförhållanden, såvidt de äro af vikt för den dem anförtrodda förrättningen; instruera och förbereda alla vid utförandet uppkomna stridigheter, efter det de likväl gjort alt sitt till att i godo bilägga saken, samt utföra de af generalkommissionen utfärdade anordningar. Vid själfva förhandlingen äro de äfven pliktige att tillse, det ingen af okunnighet eller oförstånd ingår ofördelaktiga aftal, att förklara rätta sakförhållandet för parterne, att afstyra skadliga, hemliga eller simulativa aftal, om de hafva anledning misstänka sådana vara för handen, eller ock därom inberätta till generalkommissionen. De vid förhandlingarne förda protokoll hafva samma vitsord som domstolsprotokoll i allmänhet.

3. Oberlandesculturgericht.

Denna myndighet är uteslutande domstol i andra och i vissa fall sista instans i skiftes- och sammanläggningstvister.

Den är gemensam för hela Preussen och har sitt säte i Berlin samt består af en president och minst åtta ledamöter, hvilka samtliga måste vara förtrogna med jordbruksförhållanden och pluraliteten därtill kvalificerad för domareväfr. För fattandet af ett beslut erfordras minst fem ledamöters närvaro, inclusive presidenten. Alla såväl i appellations- som besvärsväg från generalkommissionerna inkomna mål afgöras därstädes. Likasom generalkommissionen är Oberlandesculturgericht skyldig att ex nobili officio bevaka allmänna inrättningars, regeringens och statens intresse. Dessutom är densamma sista instans för en mängd andra med upphäfvandet af servituter, skifte och sammanläggning icke gemensamma, men mer eller mindre det ekonomiska området berörande stridigheter, såsom angående vattenvärk, bevattningsanläggningar m. m. d. Oberlandesculturgericht är likaledes pliktig att handlägga vissa ekonomiska angelägenheter rörande besvär, hvilka anförts hos det s. k. Ressortministerium.

4. Riksrätten.

Riksrätten eller högsta domstolen, som är gemensam för hela Tyskland samt har sitt säte i Leipzig, är tredje och sista instansen för sådana af generalkommissionerna i första instans afgjorda rättstvister, hvilka oberoende af det såkallade „Auseinandersetzungsverfahren“ eller sammanläggnings- och skiftesförfarandet äfven kunnat blifva föremål för rättegång, hvaremot alla själfva förfarandet beträffande stridigheter i sista instans afgöras af Oberlandesculturgericht.

5. Kretsförmedlingsmyndighet och Provincialkollegier.

Förutom ofvannämda egentliga skiftesmyndigheter finnas för befordrande af godvilliga föreningar uti skiftes- och sammanläggningsärenden såkallade Kretsförmedlingsmyndigheter (Kreisvermittelungsbehörden), bestående af två till

sex utaf kretsständerna valda och af vederbörande generalkommission i sin befattning stadfästa förtroende män. Desse äro bemyndigade att under ledning af kretslandtrådet och generalkommissionen i likhet med kommissarier utföra skiftes- och sammanläggningsärenden, då intressenterna sådant önska och en godvillig öfverenskommelse om förrättningens gång kan åstadkommas. Det förekommer dock numera sällan, att någon förrättning utföres af kretsförsamlingsmyndighet, emedan den för ändamålet af lagen faststälda pluralitet både å provokanternes och de provocerades sida är svår att ernå.

De såkallade „Regierungen" och „Provinzialschulkollegien" äro äfven befogade att genom sina tjänstemän och andra förtroendemän i förlikningsväg utföra skiften och sammanläggningar samt afskaffandet af servituter (Auseinandersetzungen) uti de af dem förvaltade domänområden. Dessa myndigheter kunna äfven stadfästa recessen och företräda sålunda i alla afseenden generalkommissionerna.

6. Omdömen om de preussiska skiftesorganerna och deras stater.

Redan tidigt, då de agrariska förhållandena i Preussen begynte ordnas, hade man gjort försök att öfverlämna utförandet af förrättningarna åt särskilda ekonomiekommissarier och landtmätare samt öfverinseendet och ledningen af det hela äfvensom afgörandet af tvistefrågorna åt vanliga domstolar. Detta förfaringssätt erkändes redan olämpligt af Fredrik den store, ehuru han icke upprättade särskilda myndigheter. Först efter de Napoleonska krigen under den såkallade Stein-Hardenbergska aeran skreds till inrättandet af generalkommissionerna medels förordningen af den 20 juni 1817. Såsom motiv därtill framhölls, „att förfarandet, som djupt ingrepe i alla förhållanden, erfordrade icke allenast en juridisk, utan äfven fastmer en förvaltningsmyndighet äfvensom att de juridiska frågorna i agrarlagskipningen icke tålde en så stricte juridisk behandling som eljes. Här

måste fastmer alltid själfva ändamålet eller produktionens höjande träda i förgrunden, och skulle enskilda intressenter genom försummelse af formerna eller ock själfva myndigheten genom strängt fasthållande af desamma icke kunna rätta förbiseenden från delegarnes sida, kunde ändamålet lätt förfelas. Vanliga domstolar, hvilka måste fasthålla vid formen, vore i de flesta fall mindre egnade att afgöra agrariska stridigheter samt betraktade dylika såsom ytterst onerösa bisaker. De administrativa myndigheterna åter vore dels icke egnade att afgöra uppkomna stridigheter, dels åter öfverhopade med andra göromål, hvarigenom agrarfrågorna för dem äfven blefvo en bisak och en tung börda. Skulle man åter velat skilja själfva utförandet från rättsfrågorna, så hade detta först och främst icke låtit göra sig utan det största men för saken, isynnerhet vid upphäfvandet af servituter och sammanläggningar, där rätts- och ekonomiska frågor vore så att säga sammangyttrade. Vidare skulle förmedlingen af rättsfrågorna i förlikningsväg, som mycket ofta skedde genom kommissarierne, bortfalla. Slutligen skulle hela förfarandet, där snabbhet dock är hufvudsaken, fördröjas oafsedt den omständighet, att rättsfrågorna blefve stricte juridiskt afgjorda enligt förhandlingsmaximen, och den ledande myndighetens ingripande ex nobili officio, som i dessa frågor vore af yttersta vikt, bortfölle."

Emot generalkommissionerna hafva under tidernas lopp flere angrepp gjorts isynnerhet från de ordinära domstolarnes sida, innan man kommit till insikt om deras nödvändighet. Uti justitieministerns berättelse af den 21 juli 1845 föreslogs nämligen att förena generalkommissionerna med den såkallade Oberlandesgericht, hvilken angelägenhet kom till föredragning i Statsministerium. För att dock få tillstånd en för ändamålet lämplig myndighet ansåg man, för att låna ordalagen, att „zur Erreichung dieses Resultats bedurfte es einer innigen Vereinigung und Verschmelzung administrativer, polizeilicher, technischer und juridischer Elemente, bedurfte es der Constituirung einer besonderen Behörde, in welcher alle diese Elemente ihre richtige Würdigung fanden". I ett utlåtande, som i saken afgafs af pre-

sidenten von Reibnitz, påpekades äfven, att redan Fredrik den store ville inrätta generalkommissionerna till undvikande af vidlyftiga processer. Saken fick äfven förfalla likasom ett projekt att förena generalkommissionerna med regeringsmyndigheter. Genom dessa projekt underkastades generalkommissionerna en genomgående dryftning, hvilket endast befästade deras ställning såsom oundvikliga organer för genomförandet af agrarreformer. Uti Rheinprovinserna hade man äfven tillföljd däraf, att den franska rätten varit därstädes en längre tid införd, gjort försök med att öfverlämna afgörandet af tvistefrågorna åt ordinära domstolar, men måste frångå detta förfarande till följd af de många förvecklingar, som uppstått. De yttranden, man numera hör i Tyskland, stämma alla öfverens därutinnan, att de preussiska skiftesorganerna äro de ändamålsenligaste. Beträffande åter sammansättningen af skiftesorganerne både vid Oberlandeskulturgericht och generalkommissionerne, kan anmärkas att i hvardera myndigheterna ingå juridiskt, ekonomiskt, geodetiskt och kulturteckniskt bildade personer, hvilkas tidigare värksamhet kvalificera dem för deras viktiga kall. I Oberlandeskulturgericht, såsom varande en dömande myndighet, fördelas målen af presidenten och, då rättegången är uteslutande skriftlig, uppsättes domen efter berättelse af tvänne referenter. Desses framställning af sakförhållandet är, enligt hvad jag fann under mitt genomgående af akter, i de flesta fall lika, men vid fattande af resolutionen divergera åsikterna esomoftast. Vid det hvarje fredag förekommande plenum föredragas målen och afgöras genom omröstning, hvarefter domen uppsättes i enlighet med berättelsen. I allmänhet fann jag, att saken alltid framstäldes i en mångsidig dager, då berättelse afgafs af två referenter, hvilka vid ett noggrant genomgående af akterna framhöllo särskilda synpunkter. Denna omständighet föranledde vanligen diskussion och ett belysande af frågan från flere synpunkter samt förty en större rättssäkerhet. I generalkommissionerna är skillnaden i arbetssättet den, att då generalkommissionerna tillika äro förvaltningsmyndigheter, så har hvarje ledamot på sin andel ett visst område af den under

generalkommissionen lydande provinsen samt blir sålunda mera hemmastadd uti alla inom området förekommande frågor. Såväl rätts- som äfven förvaltningsfrågor föredragas sedan i plenum och afgöras enligt omröstning, hvarefter den såkallade Departementsrath har att affatta domen.

Då den omedelbara förhandlingen med parterne är öfverlämnad åt kommissarier, ligger en stor vikt vid desses kvalifikationer. Man har länge nog öfvervägt frågan, huruledes kvalificerade personer skulle bäst lämpa sig för dessa poster. I öfvervägande hafva kommit jurister, ekonomiekommissarier, tekniker bland landtmätare, landtbruksingeniörer eller slutligen en art dikotomi, en jurist och tekniker tillsamman. Man har härvid dock stannat vid det slut, att juridiskt bildade personer bäst egna sig till kommissarier, emedan desse till följd af bildningsgraden säkrast förstå att uppfatta själfva hufvudpunkterna af ärendena, lättast försätta sig på parternas ståndpunkt för åstadkommandet af förlikningar, lämpligast leda förhandlingarna och snart med god vilja blifva hemmastadda i ekonomiska frågor. Då de dessutom alltid hafva att tillgå äldre landtmätare, kunna de af desse uppmärksamgöras på rent ekonomiska sidor af saken. Det var med en viss misstro och nyfikenhet underskrifven till en början motsåg en omedelbar förhandling, men måste erkänna, att kommissariernes förhandlingar under de flere terminer, jag bevistat, varit förtjänta af alt beröm. En olämplig behandling af intressenterne vid de stora ekonomiska omhvälfningar, en sammanläggning till exempel medför, kunde äfven lätt leda till excesser. Då kommissarierne ej hafva någon egentlig dömande myndighet, kunna de äfven lätt försätta sig på en viss likhets ståndpunkt med parterne. Till en början utlägges ändamålet med förhandlingen mycket tydligt och upprepade gånger, sedan vidtages med förhandlingen, som ofta nog å kommissariens och parternes sida föres med cigarren i mun. (Ett sätt som, enligt hvad en kommissarie yttrade, under några minuter ledt till bättre resultat, än timtals förhandlande utan cigarr). Förekommer eller yppas någon tvistefråga, skrides icke genast till instruktion, utan kommissarien framkastar särskilda förlikningsförslag, nedsätter

altför höga anspråk och, om detta icke häller leder till resultat, uppskjuter han saken på några dagar. Därefter upptages frågan på nytt och kommissarien uppläser ofta nog andra i liknande saker utfärdade utslag, framkastar ett humoristiskt skämt och får parterne ofta till förlikning. (Den 3 mars 1892 närvar underskrifven vid en förhandling i Hessiska byn Zimmersrode, där en kommissarie doktor Jaeger åstadkom förlikning angående eganderätten till en skog, värd minst 10,000 Rmk.) Ofta nog märkes ett visst spändt förhållande emellan kommissarien och landtmätaren, men skall, enligt hvad mig försäkrats, icke varit af något men på ärendenas gång, då hvardera äro intresserade af sakens snabba slutförande.

För behandling af frågor angående afskaffandet af servituter och skiften af egor har general- och specialkommissionernas organisation visat sig mycket lämplig, emedan rättsfrågor i en fortsättning voro att lösa, men numera, då sammanläggningarna träda i förgrunden samt provokationsrätten äfven inskränkts i detta afseende, hafva dessa omständigheter icke allenast till en hög grad förminskat arbetet i generalkommissionerna, utan äfven låtit den tekniska sidan mera framträda. Vidare hafva nya statsuppgifter uppstått, såsom t. ex. bildandet af de såkallade Rentengüter med m. d., hvilka blifvit ombetrodda generalkommissionerna såsom de lämpligaste myndigheter. Röster hafva äfven på senaste tiden höjts i Tyskland för en omorganisation af generalkommissionerna till myndigheter, som förutom sina nuvarande angelägenheter skulle få förvaltningen med en viss dömande rätt sig anförtrodd i landtkreditfrågor, vattenlednings- och vägafrågor. Detta skulle äfven självfallet hafva till följd en reorganisation af myndigheterna, ehuru densamma ej vore svår att genomföra, då generalkommissionerna disponera öfver krafter, hvilka utbildats för en dylik värksamhet. En förstärkning af det tekniska elementet vore äfven en naturlig följd häraf. Det är icke häller utan skäl som landtmätarekåren i Preussen redan länge och isynnerhet under senaste tider klagat, att den varit mer eller mindre handtvärkare samt gjort anspråk på delaktighet i själfva lednin-

gen af förfarandet. — Då de preussiska skiftesmyndigheterna äro ansedda såsom mönstergilla, så anser jag mig äfven böra framhålla de brister, man numera anmärkt mot desamma så mycket mera som anmärkningarna utgått från personer tillhörande dessa myndigheter. Jag tager mig friheten att i detta afseende i korthet citera en af regeringsrådet H. Mahraun skrifven artikel, som i separataftryck, åtföljd af en varm rekommendation, intagits i Zeitschrift für Vermessungswesen (1890 Band XIX). Där heter det bland annat: „det är tvifvelsutan icke nödvändigt att 91 högre ämbetsmän (i generalkommissionerna) hafva öfveruppsikten öfver 118 specialkommissioner, ty hvad som utöfver uppsikten är att göra i domareväg kan knappast tagas med i beräkning, då i hela Preussiska staten i medeltal knapt fälles 500 domar i skiftesmål. (Under loppet af år 1891 afgjordes i Oberlandeskulturgericht 141 referent- och 63 besvärsmål.) Men härtill kommer ännu, att vid de nuvarande göromålen i generalkommissionerna tillfälle till uppsikt eller kontroll för en högre förvaltningsämbetsman sällan är för handen. Sedan nämligen göromålen hufvudsakligen bestå i sammanläggningar, så har den tekniska sidan så trädt i förgrunden, att hela fortgången af förfarandet är afhängigt af landtmätaren, och åt specialkommissarien är förbehållen endast en byråkratisk rest af uppsikt och ledning. Landtmätarens faktiska arbete förstår han hvarken att leda eller kontrollera“. Dessutom klagas uti uppsatsen öfver mångskrifveri vid generalkommissionerna och anföres följande exempel. Vid utfående af en afskrift måste först en anhållan göras. Denna anhållan sker först uti „Botenzimmer“, presenteras sedan för presidenten, därefter måste den förevisas vicepresidenten, vidare upptes i registraturen, som uppger nummern; därifrån öfverstyres den till kanslisten, som förtecknar den till kollationering (kalculatur), sedan tillbaka till kanslisten, vicepresidenten och till sist till kansliet — — — — —. Vill lagstiftningen anförtro åt generalkommissionen andra ekonomiska uppgifter, så kan en inre reorganisation af dessa myndigheter icke nog betonas. Det borde bildas organer med domare- och förvaltnings-

myndighet, bestående af tre ledamöter med bestämda distrikt och samma befogenhet som ett kollegium. Två af ledamöterne borde tagas bland kommissarierna och den tredje bland landtmätare eller kulturtekniker". En dylik reorganisation af skiftesmyndigheterne anses numera för ändamålsenlig och, såsom synes, berörer denna reorganisation icke upphäfvande af särskilda skiftesmyndigheter med domare- och förvaltningsbefogenhet, utan endast deras sammansättning och utvidgandet af deras myndighet.

Till sist anser jag mig böra i korthet omnämna staten för de nuvarande skiftesorganerna enligt Preussiska statsbudgeten fr. 1 april 1891—1 april 1892.

Oberlandeskulturgericht.

1 president		11,400
10 ledamöter à 6,000—7,000 mk.	80,400	
2 sekreterare à 4,200—3,900 mk.; 3 kanslister à 1,800—2,800	14,700	
2 vaktmästare med högst 1,500 mk.	2,600	
Summa		97,700
Hyresmedel för president och ledamöter		15,600
Till aflönande af biträden för ledamöter	14,000	
Till aflönande af biträden för byrågöromål	3,000	
Till understöd	600	
Summa		17,600
Expensemedel för bibliotek etc.		7,405
	Totalsumma	149,705

Generalkommissionerna.

8 presidenter à 9,300; 59 ledamöter 4,200 à 6,000 mk. (i medeltal 5,100), härförutom tillskott af 900 mk. för 8 öfverregeringsråd för presidialtjänst	382,500	
58 generalkommissionssekreterare med 2,100 à 3,600 mk. (i medeltal 2,850 mk.); 29 generalkommissionsbyråassistenter med 1,800 à 1,950 mk. (i medeltal 1875 mk.); 41 generalkommissionskanslister med 1,650—2,700 mk.; 4 kansliföreståndare med 300 och 150 marks tillskott	501,900	
6 landtmäteriinspektörer med 3,600 à 6,000 mk.	28,800	
22 vaktmästare med 1,000 à 1,500 mk.	27,500	
89 specialkommissarier med 2,400 à 4,500 mk.	307,050	
350 landtmäteritjänstemän med 2,400 à 3,900 mk.; 38 ritare, meliorationstekniker och ängsarkitekter med 1,650 à 2,700 mk.	1,185,150	
40 specialkommissarier från klassen af regeringsråd	132,000	
Summa		2,564,900
Hyresmedel		317,770
För biträden	32,220	
Till aflönande af tillfälligtvis sysselsatte specialkommissarier, byrå- och landtmäteritjänstemän	564,550	
Till aflönande af biträden i byråerna och kanslierna	256,449	
Till extra aflöningar och understöd .	47,300	
Summa		900,519
Transport		3,783,189

	Transport	3,783,189
Bibliotek, resekostnader, byggnader m. m. d.		1,478,806
Öfriga utgifter, inventarier och dispositionsmedel		250,925
	Totalsumma	5,512,920

Jämföra vi denna utgiftsstat med utgiftsstaten för justitien, så finna vi att skiftesmyndigheterna i Tyskland äro jämförelsevis högt aflönade. Då i Oberlandeskulturgericht förekomma i medeltal endast 260 mål i året, depenserar staten hundratal mark för hvarje mål. Vi se dock sålunda att tyska staten, som eljes utmärker sig för sparsamhet, icke skyr att för skiftesdomstolar- och myndigheter utgifva större summor.

IV. Afdelningen.

Förfarandet.

A. Det vanliga förfarandet.

Ehuru förfarandet vid en sammanläggning mer eller mindre måste ske efter visst processuelt mönster, så skiljer man likväl mycket skarpt emellan det såkallade Regulierungs- och Streitverfahren. Vi skola till först betrakta förfarandet utan process och sedan gången vid tvistemål. Då hvarje sammanläggningsförfarande sker medels förhandling, så måste härvid redan vissa processuela betingelser iakttagas. Härtill hör laglig processkvalifikation för intressenterne, val af deputerade att företräda gemensamma intressen, representation genom fullmäktige, laga stämning, terminer och uppskof o. s. v.

Förfarandet i Preussen är angifvet genom särskilda föreskrifter, hvilka ingå i förordningen af den 20 juni 1817, lagen af den 7 juni 1821, förordningarna af den 20 juni 1834 och den 22 november 1844, lagen af den 27 januari 1877, civilprocessordningen af den 30 januari 1877, lagen

angående dess införande af den 24 mars 1879 samt lagen beträffande förfarandet i skiftes angelägenheter (Gesetz betreffend das Verfahren in Auseinandersetzungsangelegenheiten) af den 18 februari1880 äfvensom en mängd mindre betydande förordningar och kabinettsorder.

Ehuru det blef en omöjlighet att noggrant redogöra för hela gången af en sammanläggning, vill jag likväl försöka att i hufvuddrag angifva tillvägagåendet.

De processuela föreskrifter, hvilka ifrågakomma vid det vanliga förfarandet, skola i korthet antydas vid redogörelsen för processen i skiftes- och sammanläggningsmål.

Alla provokationer till åstadkommande af en sammanläggning böra ske omedelbart hos generalkommissionerna.

Såsnart en kommissarie därefter af generalkommissionen erhållit förordnande till en sammanläggning, skall han till först efter en utarbetad plan skrida till legitimation af intressenterne, utsättande af termin för första förhandlingen, inkallande af intressenter och offentliga ombud för fiskus, kyrka, skola o. s. v. Legitimationen af intressenterne sker vanligen sålunda, att kommissarien infordrar ett utdrag af fastighetsboken „Grundbuch“ och katastern samt upprättar med tillhjälp af dessa särskilda förteckningar, försedda med anteckningar om namnet på egarne, belägenheten af lägenheterna, antalet af parceller, deras egovidd, jordränte-nettoafkastningen, inregistreringsnummern i Grundsteuermutterrolle och i inteckningsdomboken, gravationer, servituter etc., hvarmed lägenheten är besvärad. Till terminen måste kallelsen utfärdas minst 3, men i regeln 14 dagar förut. Kallelsen sker skriftligen genom en vaktmästare („Bote“) och innehåller i korthet tiden och timmen för sammanträdet, lokalen och föremålet för förhandlingen. Den första förhandlingen vid en sammanläggning kallas *Generalverhandlung.*

Härvid är att märka att alt tillgår inkvisitoriskt och kommissarien formligen examinerar intressenterne angående de omständigheter, som böra klargöras i och för sammanläggningen. Generalförhandlingen sker vanligen icke på

engång, utan kan fortsättas i flere terminer, om saken sådant fordrar. Vid generalförhandlingen böra följande hufvudomständigheter klargöras:

1:o) *Ändamålet med förhandlingen,* (hvem som provocerat och hvad som provocerats, och om invändningar häremot förekomma).

2:o) *Samfälligheternas namn och läge,* invånareantalet, lägenheternas art och storlek, kyrkors, skolors och fromma stiftelsers rätt, afståndet från närmaste stad, hufvudprodukterna, afsättningen m. m. d.

3:o) *Intressenternes legitimation.*

Härvid upptagas omedelbara delegare och deras namn samt medelbara delegare, d. v. s. fideikommissarier samt egare till lägenheter, köpta med vilkor om köpets återgång. Vidare hvilka lägenheter äro intecknade och för hvems räkning, hvilka lägenheter äro underkastade sytning eller förpaktade, om fastighetsboken är reglerad, om katastern kan tjäna såsom legitimationsbevis; de personers namn, hvilka förvalta befintlig korporationsegendom m. m. d.

4:o) *Föremålet för förfarandet.*

Härvid förhandlas om sammanläggningen, om kartorna, som tjäna till grund därför, om gränserna för samfälligheten, om andra samfälligheter borde indragas i förfarandet, om hvad som hör till samfälligheten, om dess åker, äng, betesmark, trädgårdar, ler-, sand- och märgelgropar, torflager, vägar, vattendrag, impedimenter m. m. d., angående klimatologiska förhållanden och jordmånerna, om vissa sträckor äro underkastade öfversvämningar, om parcellernas läge i egoblandning m. m. d.

5:o) *Den gemensamma nytjorätten* till betesmarken och andra servituter, om dylika, såsom vanligt är, förekomma.

6:o) *Delningsgrunden* och samegarnes anspråk.

7:o) *Den gemensamma nytjorätten, som kan ifrågakomma* angående betet, rättigheten till grästäkt m. m. d.

8:o) *Om hvarje intressent skall erhålla vederlag i jord eller om penningar kunna vid vissa förhållanden* ifrågakomma.

9:o) *Gemensamma platser*, som vore att anläggas.

10:o) *Väganläggning, bevattnings- och vattenafledningsfrågor*, som spela en mycket viktig roll vid sammanläggningar.

11:o) *Allmänna onera*, som beröras af sammanläggningen.

12:o) *Mätning och gradering.* (Det vill säga, om mätning har öfvergått samfälligheten och om densamma kan läggas till grund för förfarandet; om en gradering skall ske; val af graderingsmän och andra sakkunnige eller experter.)

13:o) *Kostnaderna:* förslag till förskotter, deras upptagande och taxering m. m.

14:o) *Fullmakter* för exekutionskomiten och räkenskapsföraren m. m. d. Tvistepunkterna jämte intressenternes andraganden upptagas härvid fullständigt i det vid förhandlingen förda protokollet.

Såsom vi se, afser generalförhandlingen att i allmänhet på förhand belysa alla samfälligheten rörande omständigheter och bringa till tals alla punkterna vid det därefter följande utförandet.

Antaga vi nu, att inga tvistepunkter äro att lösa, utan att förfarandet kan framskrida, så utnämner kommissarien en till hans disposition ställd landtmätare för att värkställa mätningen. Är en ny gradering af nöden, så skrida de vid generalförhandlingen valde graderingsmännen därtill. Till graderingsmän eller så kallade Boniteure utses vanligen tvänne edsvurne personer, den ena af provokanterne och den andra af de provocerade. Skulle intressenterne ej begagna sig af sin rätt att utvälja dessa, utses de af kommissarien. Kommissarien har att fastställa med graderingsmännen eller boniteurerne klassernas antal i åker och äng samt deras värde i penningar äfvensom att vid en yppad meningsskilj-

aktighet mellan boniteurerne afgöra saken. Därefter följer uppställningen af mätnings- och graderingsregistret, som ankommer å vederbörande landtmätare. Från detta register, som uppställes med tillhjälp af legitimationstabellen, gifves åt hvarje intressent såkallade specialextrakt, upptagande hans häfd och de därå åsatta värden. Sedan utsättes en ny termin för *Vorlegung der Vermessung und Bonitierung*, där intressenterne kunna göra sina anmärkningar emot graderingen. Härvid tillgår sålunda, att den första såkallade Reinkarte, däri figurskiljaktigheterna äro utmärkta, föreläggas intressenterna, och om de icke hafva anmärkningar att göra, så underskrifva de bonitierungsregistret (graderingslängden). Göres anmärkningar, inträder tvisteförfarandet. Tvister angående graderingen afgöras återigen af kompromiss (Schiedsgericht). Nödvändigheten af kompromissens inskridande bestämmes af generalkommissionen angående de i första instans anhängiga tvister, men af Ober-Landeskulturgericht beträffande tvister i andra instans. En dylik kompromiss kan äfven slita tvister angående sådana af sammanläggningen framkallade ekonomiska frågor, som erforda en syn å marken samt bekantskap med ortsförhållanden. Kunna intressenterne icke förena sig om ledamöterne i kompromissen, så välja hvardera parterna en ledamot bland kretsdeputerade.*) Detta kompromissförfarande är icke att sammanblanda med det i Civilprocessordnung för Tyskland omnämda kompromissförfarande (Schiedsrichterliches Verfahren), utan beror af särskilda föreskrifter, meddelade i hufvudsak i ministerialinstruktion af den 12 oktober 1835. Emot ett dylikt kompromissutslag finnes intet rättsmedel,

*) Den med ledningen af sammanläggningen ombetrodda kommissarien förordnas vanligen att instruera tvistepunkterna och öfvervara kompromissens öfverläggningar, men hans deltagande i beslutet inskränker sig till att förmedla enighet emellan kompromissledamöterne samt att tillse, att utlåtandet berör alla tvistepunkter, att detsamma motiveras äfvensom affattas med bestämdhet och tydlighet. Skulle kompromissledamöterna icke enas om slutet, tillkallas en tredje person. (Obmann.)

men parterne kunna dock göra anmärkningar, om de anse lag eller former åsidosatta.

Såsnart nu graderingen är fastständ, vidtages med placeringsarbetena. Dessa sönderfalla i tvänne delar, den såkallade *Sollhabenberechnung* och *Planberechnung*. De beskrifvas hvar för sig i skilda dokument, som föregås af inledningar. I inledningen till Sollhabenberechnung behandlas först i korthet lägenheternas häfd, förfarandets ändamål, mätningen och kartläggningen, graderingen och de åsatta värdena (i åker vanligen 9 klasser, i äng 8 klasser), fördelningen af jordräntan (Grundsteuer) etc., hvarefter enhvar intressents tillgodohafvande upptages i en särskild tabell för att tjäna såsom delningsgrund vid den nya planberäkningen. Nu utlyses vanligen en termin för „Vorlegung der Sollhabenberechnung", där intressenterne efter att först hafva erhållit en generel afskrift af Sollhabenberechnung kunna göra sina anmärkningar däremot. Är denna termin förbi utan att tvistepunkter uppstått, så vidtaga förarbetena till placeringen eller den såkallade plandisposition. Innan härtill skrides, måste kommissarien likväl göra sig fullt bekant med terrängförhållandena, med jordens beskaffenhet (hvilka åkrar äro lätt skötta, hvilka utsatta för frost, hvilka egna sig till sädes eller frukt odling, hvilka ängar gifva den bästa afkastning, hvilka äro utsatta för öfversvämningar, hvar lager af torf, stenkol eller fossilier finnes m. m. d.) Vidare måste kommissarien taga reda på, hvilken gren af jordbruket härintils varit öfvervägande (åkerbruk, boskapsskötsel, frukt- eller trädgårdsodling m. m. s.). Därefter böra de allmänna platserna, som anses behöfliga, bestämmas, såsom begrafningsplatser, vattningsställen för boskap, blekplatser, tummelplatser, ler-, sand- och kalkgropar, byggnadsplatser för framtida behof o. s. v. Skulle historiska minnesmärken finnas, uteslutas de äfven från plan. Om nya järnvägar med därtill hörande chausséer äro under anläggning, bör sådant äfven tagas i beräkning. Sedan nu alla dessa och andra till saken hörande omständigheter äro beaktade, skrides tillförst vid placeringen till utläggandet af det nya väganätet samt bevattnings- och vattenafledningskanalerna och dikena.

Vid det nya väganätet fästes en synnerlig vikt och detsamma bildar så att säga skelettet för hela den nya plan. Komma allmänna vägar och landsvägar i betraktande, så infordras häröfver yttrande af Kreislandrath, och en reglering af offentliga vägar följer först efter en öfverenskommelse med Landesdirektor och Generalkommission. Sedan väga- och bevattningsnätet är utlagdt, följer en lokal pröfning däraf vid en särskild termin, dit en medlem „Departementsrath" från Generalkommissionen, Meliorationsbauinspektor der Provinz, Kreislandrath och deputerade från intressenternes sida inkallas. Här behandlas äfven inrättandet af nödiga bryggor, broar och dammar samt kostnadsförslaget. De offentliga vägarna läggas vanligen så raka som möjligt, om de ej skada jordbruksintresset. Samfälligheternas vägar eller de så kallade wirtschaftliche Wege, Feldwege eller Gewannenwege utläggas åter sålunda, att de icke allenast äro i förbindelse med de offentliga vägarna, utan äfven i alla riktningar förmedla en bekväm förbindelse med egolotterna samt så vidt möjligt omgifva dem på alla sidor utan att därför värka störande på odlingskomplexen. Bredden af vägarna är ganska betydlig, och ehuru intressenterna alltid yrka på smala vägar för att spara land, fästes intet afseende vid yrkandet. Fotstigar undvikas så godt som helt och hållet och äro äfven umbärliga vid den fullständighet, hvarmed vägnätet utlägges. Vid vattenafledningsdikena fästes likaledes den största vikt. Redan vid graderingen tages med i beräkning, huruvida en drainering är lätt att anlägga eller icke. Alla vattenledningar ställas äfven så, att hvarje intressent framdeles kan genom ändamålsenlig drainering afleda vattnet från sin lott till afledningskanalerna. Äfven böra kommissarierne försöka åstadkomma ändamålsenliga bevattningsanläggningar och vattenledningar. Det behöfver knappast omnämnas, att kostnaderna för vägarnas och vattenledningarnas underhåll äfven noggrant bestämmas.

Då ofvansagda anläggningar ske, fäster man ganska litet afseende vid intressenternes önskningar, om de icke

äro ändamålsenliga. Ehuru vidare kommissarien vid själfva placeringen af lotterna icke häller är bunden af intressenternes önskningar och öfverenskommelser, beramas likväl en termin, där intressenterne kunna framkomma med sina önskningsmål. Denna termin benämnes „Aufnahme der Planwünsche“. Sedan nu väg- och vattenledningsnätet såsom skelett blifvit definitivt bestämdt samt intressenternes önskningsmål blifvit kända, skrides till placeringen eller plandisposition. Denna sönderfaller i två delar, den generella och speciella. Vid den generella plandisposition, efter det såkallad „Block och Elementenberechnung“ försiggått (d. v. s. beräkningen af arealen och nettobehållningen af hela samfällighetens delningsmassa med afdrag af väg- och bevattningsnätet samt af enskilda större fältkomplexer), skola kommissarien och landtmätaren tillsamman öfverlägga om grunderna och motiverna för den speciella planberäkningen. Härvid tagas i betraktande de sammanläggningen underkastade lägenheternas beskaffenhet, terrängförhållanden, intressenternes ekonomiska förhållanden och andra dylika omständigheter, som kunna tjäna till motiv för placeringen. Såsnart nu de allmänna grunderna äro klara, skrides till den speciella plandisposition, hvilken hufvudsakligast värkställes af landtmätaren, hvarigenom landtmätaren äfven vid sammanläggningen spelar en viktig roll. Såsom hufvudfordringar för en god placering uppställas, att hvarje intressent erhåller en sådan lott, som i anseende till jordmånens beskaffenhet och afståndet motsvarar hans förra besittning, men ligger i ett sammanhang med för bebrukningen fördelaktig form och lämpliga gränser. Man söker vanligen placera de smärre jordegarne närmare bykomplexen för att bereda dem tid och tillfälle till annan förtjänst, hvarhos byggnadernas läge i byn äfven tages i betraktande. Dessutom erhåller hvarje lott så mycket som möjligt formen af kvadrat eller paralellogram och omgifves om möjligt på alla sidor af vägar. Afloppskanalerna åter ledas längs gränserna. Sedan själfva planberäkningen skett, skola planprojektskartan, generalkartan och den första renkartan, på hvilken plangränserna utföras med blyerts, mätningsregistret, graderings-

längden, specialextrakterna, legitimationstabellen, hänvisningen till jordräntekatastern (Sollhabenberechnung) och plandispositionen insändas till generalkommissionen för pröfning. Denna pröfning från generalkommissionens sida kan äfven ske på marken genom en ledamot af generalkommissionen „Departementsrath", men måste till det ytterliga påskyndas. Efter det placeringen blifvit så att säga ex officio godkänd, få alla intressenterne en gemensam afskrift af den generella dispositionen samt hvarje intressent ett utdrag omfattande hans andel (Specialdisposition). Nu bestämmes åter en termin till föreläggningen af plan, hvarvid de stridiga punkterna, om de icke låta utjämna sig, instrueras. I regeln kunna endast de vid planförevisningen godkända planerna utföras, men utförandet kan äfven ske, om generalkommissionen utan afseende på stridigheterna förordnar därtill eller om de missnöjda intressenterne själfva enstämmigt önska utförandet. Utförandet af den nya plan å marken jämte likvidfrågorna afhandlas antingen samtidigt med godkännandet af planen eller, om stridigheter förekomma, vid en skild termin. Härtill höra bestämningar och aftal angående upphörandet af gemensam nytjorätt, angående tiden för mottagandet af de nya lotterna, som i regeln sker sedan all skörd är undanbärgad, angående fruktträd, angående gödselgodtgörelse, angående reglering af arrenden, tidpunkten för igenläggande af gamla vägar och iståndsättande af nya vägar, kanaler och andra anläggningar. Öfver utförandet af den nya plan bör kommissarien äfven gifva underrättelse åt underrätterne „Amtsgerichte" för rättelser i fastighetsböckerna. I de flesta fall ske ännu efteråt förändringar i den utarbetade placeringen, antingen genom öfverenskommelser mellan intressenterne eller medels delning af lotterna till följd af arf och köp. Dessa andraganden pröfvas noggrant och, om de anses ändamålsenliga, företagas ändringarna i planen genom så kallade „Plannachträge", hvilka vid behöfliga terminer föreläggas intressenterne. Äfven bör anmärkas, att kommissarierne hafva att utarbeta och leverera nödigt material till den geodetiskt tekniska byrån i generalkommissionen, som i förening med regeringen sedan för-

medlar och fastställer katastern. För regleringen af de hypotekariska förhållandena utfärdas såkallade Abfindungsbescheinigungen och Planüberweisungsatteste. Med Abfindungsbescheinigung förstås ett bevis däröfver, att i stället för de i fastighetsboken inregistrerade och intecknade gamla lotterna, hvilka ännu icke äro utlagda i enlighet med den nya plan och katastern, vissa nya lotter blifvit gifna såsom vederlag. Gäller det försäljning eller inteckning af hela lägenheten, så förorsakas härigenom inga svårigheter. Skall däremot en af de nya lotterna eller en real del af någon ny lott föryttras eller intecknas, uppstå ofta svårigheter. Härvid förfares vanligen sålunda, att man undersöker, hvilka gamla parceller i anseende till sin beskaffenhet och andra förhållanden svara emot de nya lotterna eller delar däraf, och i grund däraf utfärdas Abfindungsbescheinigungen. Ehuru det gäller såsom allmän regel, att vid sammanläggningar eganderätten öfvergår på de nya parcellerna först sedan placeringen är faststäld, så utfärdas likväl på begäran Planüberweisungsatteste, i grund hvaraf intressenterne, innan fastighetsboken ex officio rättas, kunna få sina nya lotter införda i desamma. Dessa frågor synas dock alt ännu förorsaka svårigheter, hälst olika föreskrifter äro gällande för olika provinser. Underskrifven har äfven närvarit vid förhandlingar i generalkommissionen i Kassel, där frågan föranledde lifligt meningsutbyte, i det en del yrkade på utvisande af reallotter, andra däremot på ideella kvoter, som skulle motsvara de gamla parcellerna. Utläggandet af alla konflikter skulle erfordra en noggrann redogörelse om fastighetslagstiftningen och inteckningsrätten i Tyskland, hvarför och då detta i praktiskt afseende är af mindre betydelse för oss, jag ansett mig kunna inskränka redogörelsen till det ofvansagda.

Sedan nu plandisposition samt öfvergångsbestämningarna äro träffade, skrides till recessarbetena. Recessen är nämligen den urkund, som afslutar sammanläggningsförfarandet. Däri beskrifves först tillståndet före sammanläggningen samt därefter själfva förfarandet och resultatet, hvarigenom recessen innefattar en historik öfver hela tillgången.

För att litet närmare angifva en recess skola vi uppräkna hufvudpunkterna, som däri beröras, nämligen: förhållandena före sammanläggningen, parcellernas egoslag, läge och lägenhetsinnehafvarens namn, ändamålet med sammanläggningen, uppmätningen af egorna (*a)* Brouillonkarte, *b)* erste Reinkarte och *c)* zweite Reinkarte) regleringen af omkretsråerna, sättet, huruledes sammanläggningen försiggått, fördelningen af egomassan, sammanställningen af hufvudlotterna, deras gränser, gemensamma anläggningar, vägar och afledningskanaler, servituter och inskränkningar i eganderätten efter sammanläggningen, ängsbevattningen, gödslingen, utfärdandet af jordräntekatastern, fastighetsbokens ändrande, val af deputerade för i framtiden förefallande allmänna angelägenheter, kostnaderna för utförandet och afslutandet af förfarandet. Sedan recessarbetena blifvit af kommissarien förfärdigade, insändas de till vederbörande generalkommissions pröfning, som isynnerhet har att fästa sig vid legitimationspunkten, vid de juridiska personernas intresse, vid inteckningshafvares, läns- och fideïkommissarfvingars rätt samt vid det såkallade fiskaliska intresset. Då recessen är godkänd af generalkommissionen, beramas af kommissarien en sluttermin för „Vollziehung des Rezesses“, därvid recessen uppläses och af intressenterne underskrifves. Kommissarien insänder sedan recessen i och för stadfästande (Bestätigung) till generalkommissionen. Dessa äro nu hufvuddragen af ett sammanläggningsförfarande enligt preussiskt mönster, då inga stridigheter förekomma. Uteblifver någon intressent, så inträder emot honom kontumacialförfarande. Det ligger dessutom i sakens natur, att inga stricte regler kunna på förhand utstakas, isynnerhet då sammanläggningarna i de flesta fall äro förenade med upphäfvande af servituter och gemensamt bete eller ock skifte. Hufvudmomenterna, nämligen generalförhandlingen, mätningen, graderingen, (Sollhabenberechnung. Planberechnung) och recessen afslutas esomoftast icke vid ett sammanträde, utan omständigheterna föranleda flerfaldiga förhandlingar och upprepade sammanträden, äfven om inga stridigheter uppstode. De olika lagarna angående sammanläggningar, som finnas uti Preus-

sen, hafva i vissa afseenden äfven föreskrifvit olika sätt för förfarandet uti skilda provinser. Det skulle dock föra oss för långt att närmare redogöra för de olika metoderna, hvarföre vi inskränka oss till ofvanstående antydningar om den allmänna gången.

B. **Det processuela förfarandet.**

Det processuela förfarandet (Streitverfahren) inträder självfallet uti hvarje stadium af det vanliga förfarandet, då tvist angående någon sammanläggningen rörande fråga uppkommer. Då det processuela förfarandet i sammanläggningsfrågor i anseende till principen redan väsentligen skiljer sig från den vanliga processen, skola vi till först kasta en blick på de omständigheter, som framkallat denna, såsom det vid första påseendet tyckes, anomali.

Uti § 14 af Gerichtsverfassungsgesetz af den 27 januari 1877 finnes stadgadt, bland annat, „Als besondere Gerichte werden zugelassen“ — — — — — — 2 Gerichte, welchen die Entscheidung von bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten bei der Ablösung von Gerechtigkeiten oder Reallasten, bei Separationen, Consolidationen, Verkoppelungen, gutsherrlich-bäuerlichen Auseinandersetzungen und dergleichen obliegt.“ Enligt motiverna till denna paragraf hade nämligen inrättandet af särskilda agrardomstolar föranledts genom insikten att de dessa domstolar åliggande mål icke tålte en stricte processuel behandling och att därvid erfordrades mången gång sådana insikter i ekonomiska och tekniska frågor, hvilka icke kunde förutsättas hos vanlige domare. Jämlikt § 41 uti förordningen af den 20 juni 1817 hade föreskrifterna uti „Allgemeine Gerichtsordnung“ blifvit härintils tillämpade vid det processuela förfarandet, men icke obetingadt, emedan samma lagstadgande bestämde att sådant skulle ske, såvida icke förfarandet vore närmare bestämdt genom ifrågavarande förordning. Skiftesmyndigheterna vore icke bundna af intressenternes andraganden, hvarigenom i förening med andra af sakens natur beroende föreskrifter inkvisitions-

maximen framträdde mycket skarpare än enligt „Allgemeine Processordnung“.

Såsom af det ofvananförda synes, hade vid handläggningen af uppkomna stridigheter utbildat sig ett eget förfarande, som inskränktes hvarken genom föreskrifterna i „Allgemeine Gerichtsordnung“ eller andra författningar, de där alla funno endast en subsidiär användning. Skiftesmyndigheterna behöllo alltid ändamålet med förrättningen i sikte, utan att ens i processuelt afseende låta parterne invärka på sakens gång. Vid sådant förhållande var det omöjligt att vid den processuela förhandlingen i agrarfrågor införa de principer, som ligga till grund för den gällande civilprocessen i Tyskland, nämligen *förhandlings-* och *muntlighetsprincipen.* Dock tedde det sig såsom en nödvändighet att i sådana delar af processen, som icke invärkade på förfarandets hufvudändamål eller betoge skiftesmyndigheterna ledningen af förfarandet, tillgodogöra sig de processuela förändringar, hvilka den nya processordningen faststält. Med afseende på dessa omständigheter yttrar sig äfven den såkallade Vorberathungs-Kommission des Abgeordnetenhauses, bland annat, „att ehuru processförfarandet i skiftes- och sammanläggningsmål och specielt gången af processen vid de förekommande tvistemålen väsentligen hvilade och måste hvila på andra förutsättningar än den tyska Civilprocessordningens, förelåge dock en trängande nödvändighet att genom en lag tillegna sig de vid sidan af föreskrifterna för den egentliga processgången liggande, delvis mera till den materiela rätten hörande regler i den nya processordningen, såsom till exempel föreskrifterna angående bevis, processkvalifikation, stämning, exekution m. m. d.“ Att ett dylikt sammanställande af föreskrifter, lånade från principielt olika författningar, skulle erbjuda stora svårigheter, inses af sig själft. Man hade nämligen härvid att välja emellan tremme olika vägar. Antingen skulle den gamla Allgemeine Gerichtsordnung bibehållas med införande af enskilda bestämningar från den nya Civilprocessordningen eller skulle samtliga förfarandet i agrarfrågor gällande förordningar med nödig ansedda förändringar och tillägg

kodifieras eller och slutligen skulle die Allgemeine Gerichtsordnung upphäfvas för processen i agrarfrågor och den nya Civilprocessordningen subsidiärt införas.

Regeringen valde den sistnämnda utvägen uti det förslag till representationen, som blef godkändt och sedermera den 18 februari 1880 promulgerades såsom „Gesetz, betreffend das Verfahren in Auseinandersetzungsanlegenheiten“. Till följd häraf te sig stadgandena angående processen i skiftes- och sammanläggningsmål ytterst invecklade vid första påseendet och förutsätta för ett rättförstående en noggrann bekantskap men den nya Civilprocessordningen, samt förordningarna af den 20 juni 1817 angående organisationen af Generalkommissioner och revisionskollegier m. m., af den 30 juni 1835 angående tillvägagåendet i skiftesangelägenheter, och af den 22 november 1844 med flere dylika. Uppställningen af lagen af den 18 februari 1880 var derföre äfven underkastad åtskilliga anmärkningar. Bland andra yttrade representanten doktor Schellwitz vid dryftningen af lagförslaget i Obgeordnetenhaus: „såsom kändt skola de härintills gällande särskilda bestämningarna för förfarandet i skiftes- och sammanläggningsmål blifva bestående, som den icke står i motsatts till förfarandets tendens och principer. I det föreliggande lagförslaget citeras uttryckligen flere paragrafer af civilprocessordningen, hvilka skola gälla och likaså citeras uttryckligen andra paragrafer, hvilka icke skola gälla. Vida största antalet af paragraferna i Civilprocessordningen förbigås med tystnad och därför öfverlemnas åt den, som skall använda lagen, att vid hvarje icke citerad paragraf, pröfva om paragrafen i fråga är förenlig med grundprinciperna uti skiftes- och sammanläggningsförfarandet — — — —.“ Man kan redan af detta yttrande döma, att en fullständig redogörelse om processen i skiftesmål skulle erfordra en redogörelse om civilprocessen i Tyskland, men då detta ginge utöfver gränserna för denna berättelse, har jag ansett det lämpligast, att med ledning af lagen af den 18 februari 1880 antyda de hufvudsakligaste egen-

domligheter, som karaktärisera det såkallade Streitverfahren.[1]

Första paragrafen uti lagen af den 18 februari 1880 lyder: „Föreskrifternas i den Allmänna Rättegångsordningen (Allgemeine Gerichtsordnung) jämte de densamma kompletterande föreskrifter ega icke tillämpning å förfarandet i skiftes- och sammanläggningsangelägenheter.

I deras ställe träda föreskrifterna i Tyska Civilprocessordningen och lagen om dess införande af den 30 januari 1877 med de af stadgandena i §§ 2 till 95 af denna lag härrörande inskränkningar och afvikelser.

De för förfarandet i skiftes- och sammanläggningsangelägenheter utfärdade särskilda föreskrifter blifva gällande såframt de icke äro upphäfda genom denna lag."

Då stadgandena i denna paragraf subsumera det processuela förfarandet i hufvudsak under den gällande allmänna civilprocessordningen, skola vi äfven för tydlighetens skull vid redogörelsen i tillämpliga delar följa indelningen i densamma.

1. Allmänna bestämningar.

a) Domstolarna. Då dessas organisation och funktioner redan äro närmare framhållna under afdelningen III om skiftesorganerna, anse vi oss kunna här förbigå desamma.

b) Jäf (Ausschliessung und Ablehnung) af ledamöter och kommissarer vid skiftesmyndigheterne. I dessa afseenden tjena de allmänna föreskrifterna i Civilprocessordningen till efterrättelse. Beträffande ledamöter och biträden i Generalkommissionerna är dock att märka, att de

[1]) En kodifikation af stadgandena rörande förfarandet i ifrågavarande saker har blifvit utarbetad af A. Glatzel och F. Sterneberg samt utgifven under titeln: Das Verfahren in Auseinandersetzungsangelegenheiten nach Massgabe des Gesetzes vom 18 Februari 1880 systematisch dargestellt.

icke äro jäfviga att såsom domare i första instans handlägga ärenden angående sådana sammanläggningar, som de i egenskap af kommissarer ledt. Likaledes kunna ledamöter af Generalkommissionen utnämmas till kommissarer för andra instans i saker, i hvilkas handläggning de deltagit i egenskap af ledamöter i första instans.

c) Habilitet. (Prozessfähigkeit). De kvalifikationer, som erfordras såväl för det vanliga som det processuela förfarandet, äro närmare angifna i Civilprocessordningen. Såsom kännetecknande för förfarandet i ifrågavarande ärenden må dock anmärkas, att om ombuden för särskilda korporationer tillika hafva att bevaka ett personlig intresse, böra kommissarerne därom tillkännagifva hos de myndigheter, hvilka öfveruppsikten öfver ombudet åligger och ankommer det sedan å dessa myndigheter att pröfva, huruvida ombuden därigenom äro förhindrade att opartiskt iakttaga korporationernas rätt.

d) Samfäld talan eller litis consartorium (Streitgenossenschaft). Uti alla frågor, såväl vid den vanliga som den processuela förhandlinger måste de personer, som hafva att bevaka ett gemensamt intresse gentemot någon person, underkasta sig pluralitetens beslut efter beräkning af andelarne i tvisteföremålet. Om likväl en eller annan delegare skulle förena sig med motparten, så kunna de öfriga delegarne icke inlägga någon gensaga däremot, i händelse den förstnämnda utträder ur all fältgemenskap eller och de senares läge i andra afseenden därigenom icke försämras. De beslut, som pluraliteten af de närvarande delegarne fattar angående gemensamma angelägenheter, binda äfven de frånvarande delegarne utan afseende å de tillstädeskomnas antal. Dock erfordras härtill, att delegarne erhållit offentlig kallelse med kännedom om föremålet för förhandlingen. Om en dylik kallelse icke utfärdats, så böra åtminstone tvåtredjedelar af delegarne närvara för åstadkommandet af ett giltigt beslut. I öfrigt gälla angående samfäld talan föreskrifterna i civilprocessordningen.

e) Mellankommande part (Betheiligung Dritter am Rechtstreite). Beträffande intervention ega föreskrifterna i

Civilprocessordningen full tillämplighet, hvarvid dock är att märka, att alla förklaringar till protokollet och inlämnande af skriftliga inlagor böra ske hos specialkommissarierne äfvensom att den i Civilprocessordningen föreskrifna muntliga förhandling ersättes af instruktion eller förhandling för en kommissar.

f) Fullmäktige och rättegångsbiträden. Uti detta afseende framträder redan skilnaden skarpare emellan den vanliga processen och processen i agrarmål. Sålunda gäller såsom regel att parterna personligen borde närvara vid förhandlingen, ehuru representation icke uteslutes. Vidare böra kommissarerne ex nobili officio tillse, att ombud förordnas *a)* för bevakandet af samtliga i saken indragna korporationers rätt; *b)* för bevakandet af de gemensamma intressen, som antingen alla delegarene i en samfällighet och en korporation eller ock flere delegare i dessa gemensamt kunna hafva i saken, om de sistnämndes antal öfverstiger fem och *c)* bevakandet af andra gemensamma intressen eller omständigheter, som beröra flere än fem delegares rätt. I det fall, att en med seqvester belagd lägenhet är indragen i förfarandet, skall den myndighet, som föreskrifvit seqvestern, tillse att en specialkurator förordnas för tillvaratagandet af samtliga kreditorers rätt. Skulle denne på sätt eller annat försumma sina åligganden, ankommer det å kommissaren eller generalkommission, att härom underrätta den myndighet, kuratorn underlyder, för vidtagande af behörig åtgärd. Utom de fall, då en offentlig myndighet förordnar någon af sina ledamöter eller ock andra tjänstemän till bevakandet af sin rätt, tillåtas endast sådana fullmäktige uppträda i agrarärenden, hvilka äro praktiska jordbrukare. I andra instans kunna parterne företrädas af yrkes advokater. Enskilda delegare kunna använda endast en fullmäktig, men korparationer och delegare, hvilka äro flere än fem och hafva ett gemensamt intresse, kunna utse ända till tre fullmäktige. Fullmakterna böra alltid förses med klausulen „samt och synnerligen“ (sammt und sonders). Skulle icke alla fullmäktige tillstädeskomma till förhandlingen, äro de med de närvarande gjorda öfverenskommelser bindande och skulle icke de närvarande

fullmäktige ena sig om någon sak, så inträder kontumacialförfarandet. Uti det här ofvan under litt *c* upptagna fall kan kommissaren, om han anser sådant nödigt och fördelaktigt för ändamålet med förhandlingen, äfven tillkalla delegaren personligen, för att höras i saken. I allmänhet anses det dock vara parternes sak att antingen själfva tillstädeskomma, eller ock utse sådana fullmäktige, som äro förtrogna med lokala förhållanden och parternes egna afsikter. Kommissaren är likväl oförhindrad att bevilja uppskof åt fullmäktige för att rådgöra med delegarne, om nämligen en ändamålsenlig öfverenskommelse angående någon sak därigenom underlättas. Alla fullmakter böra självfallet pröfvas och, om de godkännas, bifogas akterna eller i fall de befinnas ofullständiga återlämmas åt sakegarne för afhjälpande af bristen.

Såsom biträde åt delegarne godkännes hvarje person, hvilken själf är berättigad att uppträda såsom part vid förhandlingen. Kommissarerne hafva beträffande biträden särskilda maktbefogenheter. Sålunda kunna de aflägsna från sammanträdet sådana biträden, hvilka genom oriktiga framställningar, uppenbart grundlösa fordringar, småaktigt uppretande af delegarne, hemliga stämplingar eller otillbörligt uppträdande emot kommissaren eller intressenterne försvåra sakens gång eller biläggandet af någon tvistepunkt. För grunderna till ett dylikt afvisande äro kommissarerne skyldige räkenskap endast till Generalkommissionen. Likaledes äro kommissarerne berättigade att afvisa sådana fullmäktige och biträden, hvilka yrkesmässigt uppträda vid sammanläggningar, såframt de icke äro advokater. Någon klagan öfver åtgärden kan icke ifrågakomma, om densamma är godkänd af Generalkommissionen.

I tredje instansen gälla Civilprocessordningens föreskrifter angående ombud och rättegångsbiträden, hvarhos sagda föreskrifter i tillämpliga delar äfven i öfrigt komma till användning.

Såsom vi af det ofvananförda se, äro samtliga stadganden angående fullmäktige och biträden afsedda att underlätta gången af sammanläggningsförfarandet, säkerställa

gemensamma intressen samt gifva myndigheterna tillräcklig makt att aflägsna för densamma störande element. Af synnerligt vikt äro stadgandena angående förhandlingen med fullmäktige. Underskrifven har särskilda gånger varit i tillfälle att personligen iakttaga, hurusom allvarliga intressen afhandlats med och viktiga beslut fattats af tre fullmäktige för hela samfälligheten, hvilket, såsom exempelvis afstående från betesrätt etc., torde mött stora svårigheter om samtliga intressenter deltagit i sakens afgörande. Kommissarerne försäkra äfven enstämmigt, att de utan fullmäktige icke vore i stånd att genomföra sammanläggningar under den tid, som nu vanligen åtgår till dessa. De försöka därför äfven inverka på valet af fullmäktige för att därtill erhålla pålitliga och förståndiga personer. Att enhvar gärna vill undandraga sig detta förtroende uppdrag är lätt förklarligt, emedan fullmäktige under hela tiden sammanläggningen varar hafva att af sina medintressenter utstå påtryckning och ledsamheter. Å andra sidan stå de åter mer eller mindre under kommissarernes moraliska inflytande. Detta missbrukas dock aldrig af de sistnämnda, utan begagnas fastmer till att medelbart öfvertyga massan af intressenterne om nyttan af någon åtgärd, då massan alltid är mottagligare för skäl, framstälda af representanter ur deras egen midt, än af utom dem stående med en viss myndighet utrustade personer.

g) Rättegångskostnader. Beträffande processkostnader gälla äfven i hufvudsak föreskrifterna i Civilprocessordningen med de af förfarandet i agrartvistemål påkallade motifikationer. Bland dessa må nämnas, att parterne icke kunna göra anspråk på resekostnader och traktamente för af dem personligen bivistade sammanträden. Likaledes utdömas icke i första instans kostnaderna för parternas konsulenter och biträden, men väl i andra och tredje instans, då tvisten icke mera kan anses stå i ovilkorligt sammanhang med förrättningen. Ansökningen angående fastställandet af rättegångskostnadernas belopp bör göras hos Generalkommissionerna och upptagas i deras protokoll, hvarefter afgörandet följer utan instruktion.

h) Kaution (Sicherheitsleistung). Härvid är att märka att en såsom klagande uppträdande utlänning är förpliktad att på anfordran af motparten ställa säkerhet för processkostnaderna i första instans endast då en nullitets eller restitutions klagan föreligger. Vid förfarandet instrueras nämligen de framträdande tvistepunkterna redan ex nobili officio och befordras i fall af särskildt yrkande till sin lösning endast såtillvida som förrättningens ändamål sådant erfordrar. Vid nullitets och restitutionsklagan föreligger däremot redan ett utslag, hvarför en utlänning i dessa fall icke fritages från ställandet af säkerhet för processkostnaderna.

I öfrigt tillämpas föreskrifterna i Civilprocessordningen.

i) Rätt till befrielse från processkostnader på grund af fattigdom (Armenrecht). Stadgandena i Civilprocessordningen, hvilka vid behof tillämpas i ifrågavarande afseende med den af kommissarernes ställning betingade skilnad, komma endast sällan till användning vid det processuela förfarandet af orsak att parterne äro jordegare.

k) Förhandlingen inför kommissarer. Denna förhandling ersätter vid skiftes- och sammanläggningsmål den i Civilprocessordningen föreskrifna muntliga förhandlingen. Här framträder skilnaden emellan handläggningen af vanliga och agrarmål skarpast, i det att parterne i de förra ega att muntligen förhandla för den domstol, som skall döma i saken, hvaremot parterne i de senare förhandla inför en kommissar, hvilken icke eger afgöra målet. Domstolarna fälla sålunda sina utslag i grund af skriftliga af kommissaren förda protokoll. Till följd häraf äro förhandlingarna inför kommissaren äfven af största vikt samt hafva noggrant reglerats genom särskilda förordningar.

Då förfarandet i ock för sig för åstadkommande af exempelvis en sammanläggning erfordrar en förhandling, gälla föreskrifterna i detta afseende äfven icke processuela förhandlingar. Vi skola här endast angifva reglorna för förhandlingen i allmänhet och sednare återkomma till förhandlingen vid tvistemål eller den såkallade instruktion.

Hvarje sammanträde begynner sålunda, att kommissaren först i allmänhet berör ändamålet med sammanträdet och sedan redogör för de ärenden, hvilka skola förhandlas. Därefter öfvergår han till hvarje skildt ärende, yttrar sin åsikt och uppfordrar parterne att uttala sig.

Angående förhandlingsspråket och tolkningen af främmande språk tillämpas föreskrifterna i Gerichts-verfassungsgesetz. Förordningen vid förhandlingarna är det af nöden att kommissarerne äro försedda med en vis myndighet. I detta afseende tillerkännas dem vissa befogenheter, som tillkomma domstolar. Parter, vittnen, sakkunnige och utom saken stående personer, hvilka icke ställa sig till efterrättelse de för ordningens upprätthållande utfärdade föreskrifter, eger kommissaren sålunda låta aflägsna från förhandlingsrummet och till och med arrestera på högst 24 timmar. Generalkommissionen kan likaledes döma till ordningsstraff af högst etthundra Reichsmark eller tre dagars fängelse för otillbörligt uppträdande vid förhandling inför kommissar· Denna disciplinära myndighet kan af Generalkommissionen beträffande böter utsträckas äfven till advokater. Om någon part genom kommissarens försorg aflägsnas från sammanträdet för otillständigt beteende, förhandlas detta oaktadt angående honom berörande intressen på samma sätt som om han frivilligt aflägsnat sig. Civilprocessordningens föreskrifter ega äfven beträffande förhandlingens gång i vissa delar tillämpning. Sålunda kan kommissaren förordna, att en part skall förelägga kommissaren de hos parten befintliga frågan rörande dokument, kartor etc., hvilka parten åberopat, hvarhos dessa aktstycken kunna en viss tid qvarhållas af kommissaren. Likaledes kan kommissaren vid förhandlingen fråntaga ordet parter, fullmäktige och biträden, (med undantag af advokater) om han anser dem oförmögna att göra andraganden.

Vid förhandlingen föres protokoll antingen af kommissaren själf eller af ett vid specialkommission anstäldt biträde. Protokollet bör innehålla tid och rum för förhandlingen, ärendet, namnet på tolken om sådana behöfver anlitas och namnen på tillstädeskomna parter, publika ombud, parter-

nes fullmäktige samt biträden. Gången af förhandlingen upptages sålunda, att vid hvarje föremål eller ämne upptecknas det, hvarom parterne enats, det som är stridigt eller outredt eller det hvaröfver parterna vägra att afgifva bestämd förklaring. I likhet med hvad i Civilprocessordningen stadgas bör i protokollet samt och synnerligen fastställas:

1) Afgifna erkännanden och medgifvanden liksom de ingångna förlikningarna, för hvilkas bestämda affattning kommissaren bör draga försorg.

2) Parternes andraganden.

3) Vittnens och sakkunniges utsagor jämte utlåtanden och uttalanden af ledamöter i kretsförmedlingsmyndighet (Kreisvermittelungsbehörde) och kompromiss (Schiedsgericht).

4) Resultatet af synegång.

5) Kommissarens åtgärder, anordningar och förfoganden.

6) Förkunnandet af besluten.

Då protokollet är det dokument, hvarpå agrardomstolarne stöda sina utslag, är det af högsta vikt, att detsamma är riktigt och fullständigt affattadt. I detta syfte finnes äfven stadgadt, att protokollet skall offentligen uppläsas eller och föreläggas samtliga parter och sakegare. Godkändes protokollet, bör det underskrifvas af alla sakegare och kommissaren. Skulle någon part yrka på komplettering eller beriktigande af protokollet, så skall detta antecknas efteråt i protokollet. Vägrar åter någon part att godkänna protokollet utan sådant yrkande, så anses det att parten icke deltagit i förhandlingen, hvarom anteckning bör ske i protokollet. Om vidare någon part, som godkänt protokollet, likväl vägrar underskrifva detsamma, så bör parten uppfordras att yttra sig öfver orsaken och upplysas därom, att protokollet i sådant fall äfven utan underskrift eger vitsord. Personer, hvilka icke äro skrifkunniga, böra för den händelse kommissaren icke förhandlar i närvaro af en beedigad protokollsförare, tolk eller tvänne domstolsledamöter (Gerichtssnöppen) gifva anvisning på någon skrifkunnig per-

son, som för dem underskrifver protokollet. Härom bör kommissaren innan förhandlingens början tillkännagifva vid äfventyr att om sådant försummas förhandlingen icke eger någon betydelse för den icke skrifkunniga parten. Denne bör likväl, om äfven hans namn tecknas af annan person, förse protokollet med ett bomärke, bestående af tre kors.

Skulle icke skrifkunnig part underlåta att nämna någon person, som skall underteckna hans namn, eger kommissaren utse en sådan. Finnes bland flere delegare i någon gemensam sak en enda skrifkunnig, så är hans namnteckning jämte de öfriges bomärken tillfyllestgörande. Med döfva och stumma personer, hvilka äro skrifkunniga, bör förhandlingen från början slutföras skriftligen. Skulle de icke vara skrifkunniga, äro de icke berättigade att uppträda för en skiftesmyndighet. Vid förhandling med blinda böra dessa biträdas af en lämplig person, som för dem underskrifver protokollet.

Slutligen bör framhållas, att iakttagandet af de för förhandlingen inför kommissar föreskrifna formaliteter kan bevisas endast genom protokollet. Emot protokollet kan i detta afseende endast en förfalskning af detsamma oberopas.

Vi se sålunda att lagstiftaren försökt så mycket som möjligt garantera protokollets riktighet. I praktiken tillgår äfven sålunda, att kommissaren vid förhandlingen med tydlig röst dikterar allt till protokollet och omedelbart rättar de misstag, hvarpå de noga lyssnande sakegarne kunna göra honom uppmärksamma. Anmärkningar emot protokollets riktighet förekomma äfven sällan, men däremot händer ofta att parterne af en eller annan orsak vägra att underskrifva detsamma.

l) Delgifvande af (Zustellung) skriftlig stämning. Det framgår af förfarandets natur i agrarmål, att det icke kan öfverlämnas åt parternes godtycke att utse tiden fördelgifning af stämning till slitande af någon tvistefråga, hvarför lagstiftaren fastställt den regel, att delgifvandet i allmänhet utfärdas på ämbetets vägnar. Delgifvandet sker genom de hos Generalkommissionerna eller kommissarerne

anstälda edsvurna vaktmästare, hvarhos härtill kunna begagnas vanliga exekutionsbetjenter vid domstolarna äfvensom andra tjänstemän. I allmänhet tillämpas Civilprocessordningens föreskrifter angående delgifvandet (Zustellungen) med vissa för agrarärenden nödiga modifikationer. Bland dessa må nämnas, att om en part hvarken bor inom Tyska riket eller har i detsamma bosatt ombud, så kan Generalkommissionen eller kommissaren förordna, att parten utser ett ombud för emottagande af stämningar, hvilket ombud bör vara bosatt i den provins, där partens jordegendom är belägen. Skulle ett ombud icke blifva utsedt i tid, kan delgifvandet ske medels rekommenderad postförsendelse. Vidare kan anmärkas, att Civilprocessordningens föreskrift därom, att delgifvanden, hvilka skola ske under en anhängig process böra ske till den för instansen utsedde fullmäktige, icke eger tillämpning, om parten själf blifvit stämd. Angår delgifvandet åter flere personer i samma kommun, så kan detta ske genom en cirkulation af skriften, hvarvid Civilprocessens föreskrifter ega tillämpning. Beträffande delgifvandet genom posten, så kan skiftesmyndigheten eller kommissaren omedelbart anlita posten för tillställande af stämningen. Stadgandena i Civilprocessordningen följes äfven härvid med den skilnad, att i stället för exekutorn träder skiftesmyndigheten eller kommissaren.

m) Kallelser, terminer och uppskof (Ladungen, Termine und Fristen). Kallelse till ett sammanträde sker minst tre dagar därförinnan genom kommissarens försorg, hvarvid föremålet förhandlingen åtminstone i allmänhet bör angifvas, jämte orten och lokalen, der sammanträdet hålles.

Terminen eller sammanträdet begynner med upprop af ärendet och parterna. I öfrigt iakttages beträffande stämning, terminer och uppskof i tillämpliga delar föreskrifterna i Civilprocessordningen. Såsom undantag från den vanliga processen kan anföras, att Generalkommissionen ex officio kan besluta att förfarandet någon tid hvilar, samt att Civilprocessordningens stadganden därom, att, att ett uppskof genom öfverenskommelse emellan parterne kan förlängas eller förkortas, att parterne kunna öfverenskomma om upp-

häfvandet af en termin eller om nedläggandet af förfarandet, självfallet icke kunna tillämpas i agrarsaker, då sådant kunde hafva inflytande på förrättningens gång och förinta dess ändamål.

n) Följderna af försummelse. Rehabilitation. I dessa afseenden tillämpas föreskrifterna i Civilprocessordningen.

o) Afbrott och återupptagande af förfarandet. (Unterbrechung und Aussetzung des Verfahrens). Då det ligger i sakens natur, att agrarmyndigheterna måste draga försorg om exempelvis en sammanläggnings slutförande oberoende af de hinder, särskilda delegare ville framställa emot förhandlingens fortsättande, skilja sig äfven reglorna för den processuela förhandlingen i agrarärenden från föreskrifterna för den vanliga processen.

Förfarandet i agrarmål afbrytes genom partens frånfälle och konkurs äfvensom därigenom att någon part förlorar habiliteten att uppträda inför domstol. Vidare afbrytes förfarandet om en laglig kurator aflider eller och hans mandat utgår utan att parten återvunnit sin habilitet. Självfallet är att processen afbrytes om myndigheten tillföljd af krig eller annan orsak upphör att fungera. Om förfarandet afbrutits, så skola Generalkommissionen och kommissaren å ämbetets vägnar draga försorg därom, att sådana åtgärder vidtagas, hvilka äro af nöden för förfarandets återupptagande. Genom ett delgifvande af underrättelsen om dessa åtgärder upphör afbrottet. Generalkommissionen eger äfven ex officio, då orsak därtill förekommer, låta förfarandet hvila någon tid och utsätta tiden för återupptagande af detsamma såsnart hindren aflägsnats.

I tredje instans tillämpas föreskrifterna i Civilprocessordningen med följande modifikationer. Om nämligen ett afbrott inträdt och ett återupptagande icke kan ske i enlighet med stadgandena i Civilprocessordningen, så bör därom tillkännagifvas hos Generalkommissionen, hvilken såsnart den vidtagit nödiga åtgärder för sakens återupptagande, meddelar behörig underrättelse åt Revisionsinstansen. Denna utfärdar därefter kallelsen till parterne, hvarigenom afbrottet upphör. Revisionsinstansen är äfven skyldig å ämbetets

vägnar vid återupptagandet af förfarandet att pröfva, huruvida parternes rättsinnehafvare eller kuratorer äro laglige samt om tvifvel skulle uppstå, låta Generalkommission undersöka förhållandet och vid behof afhjälpa bristen.

p) Värdet af tvisteföremålet. (Werth des Streitgegenstandes). Härvid gälla föreskrifterna i Civilprocessordning.

2. Förfarandet i första instans.

a) Förfarandet innan domen fälles. Såsom ofvan redan påpekats vid redogörelsen om förhandlingen inför kommissar skola alla under förfarandet uppstående tvistepunkter instrueras af kommissaren. Uti lagen af den 18 februari 1880 stadgas härom i § 11 „en muntlig förhandling inför den dömande domstolen eger icke rum i första och andra instans. I dess ställe träder den genom kommissaren skeende instruktion af rättsfrågan, hvarvid § 315 af Tyska Civilprocessordningen finner motsvarande tillämpning — — — — — — — —."

Stadgandena angående förfarandet innan domen, hvilka delvis äro särskildt utfärdade för processen i agrarmål, delvis åter ingå i Civilprocess-ordningen, äro i korthet följande. Instruktion åsyftar att utreda beståendet eller frånvaron af ett rättsförhållande, erkännandet af ett dokuments riktighet eller fastställandet af dess falskhet, då en parts rättsintresse är däraf anhängigt. En kommissar kan samtidigt instruera flere, probesser antingen emellan samma eller ock andra parter, om föremålen för processen stå i något rättsligt sammanhang. Om ett särskildt käromål (Klage) skall anställas, så kan detsamma väckas antingen genom inlämnandet af en inlaga hos kommissaren elller genom en förklaring till protokollet. Käromålet bör innehålla parternas namn samt en bestämd uppgift på föremålet och grunden för anspråket jämte ett bestämdt yrkande. Kommissaren eger äfven rätt att förordna, att särskilda i samma käromål gjorda yrkanden blifva förhandlade särskildt, hvarhos honom är förbehållet, att ändra af honom redan träffade åtgärder

om samtidig eller särskild instruktion af rättsfrågor. Han eger dessutom förordna att en förhandling, hvilken redan afslutats, återupptages. I första instans kan käromålet (Klage) oinskränkt förändras. Återtagandet af ett käromål är däremot tillåtet endast då fastställandet af ett stridigt rättsförhållande antingen sker annorstädes eller icke erfordras för slutförandet af en agrar-förrättning. Vid instruktionsförfarandet bör framförallt upptagas i protokollet 1) hvilka anspråk gjorts samt hvilka skäl och motskäl anförts 2) hvilka anspråk samt hvilka skäl och motskäl äro stridiga eller ostridiga; 3) sakförhållandet med afseende å stridiga såväl anspråk som skäl och motskäl jämte de af parterne åberopade bevis, invändningar och förklaringar angående bevismedel m. m. Omständigheter, hvilka icke uttryckligen bestridas, anses medgifna, såframt afsikten att bestrida dessa icke tydligen framgår från partens öfriga förklaringar. Förhandlingen angående hufvudsaken kan dessutom icke förvägras till följd af processinvändningar.

Ända till slutet af instruktion kan käranden genom utvidgande af käromålet och svaranden genom en mottalan yrka, att något under processen stridigblifvet rättsförhållande, af hvars utredning rättsfrågans lösning helt och hållet eller ock delvis beror, bringas till afgörande. Bevis kunna från parternes sida framställas ända till slutet af instruktionen. Kommissaren kan vidare under instruktionen förordna: att parterne framlägga på saken inverkande dokument, att synegång sker samt att sakkunniges utlåtande inhemtas. Uti jordbruks angelägenheter (Landwirthschaftliche Gegenstände) erfordras utom den med ledningen af förrättningen ombetrodda kommissarens utlåtande intet annat utlåtande af sakkunnige.

Förhandlingen angående bevisning föreläggas parterne och dessa höras öfver resultatet. Domstolen har därefter att med hänsyn till förhandlingens och bevisningens resultat efter fri öfvertygelse bedöma sanningsenligheten eller sanningslösheten af ett faktiskt påstående. Är det stridigt, om en skada skett och huru stor densamma vore, så utlåter sig domstolen likaledes i saken efter fri öfvertygelse.

Beträffande förlikning är att märka, att Generalkommissionen i hvarje stadium af förfarandet bör försöka få en förlikning i stånd och kan för detta ändamål återförvisa saken till kommissaren, inför hvilken parterne personligen skola tillstädeskomma. Om afgörandet af en rättstvist helt och hållet eller delvis beror af fastställandet af ett rättsförhållande, som åtgör föremål för en redan anhängig process, eger Generalkommissionen äfven rätt att förordna, att förfarandet hvilar, intills sagda process aflutats. Generalkommissionen kan vidare efter omständigheterna förändra en af densamma utfärdad föreskrift angående förhandlingens utsättande till annan tid. Af de hos kommissarerne tillkomna processhandlingar hafva parterne rätt att utfå afskrifter likasom äfven utomstående personer, såframt de kunna göra troligt, att de hafva ett rättsligt intresse att bevaka. Såsom af ofvanstående antydningar synes är förfarandet innan domen med få undandag detsamma som förfarandet inför den såkallade „Amtsgericht". I Civilprocessordningen förekomma äfven stadganden angående „Vorbereitendes Verfahrenin Rechnungssachen, Auseinandersetzungen und ähnlichen Prozessen".

b) Dom eller utslag. Härvid tillämpas äfven föreskrifterna i Civilprocessordningen med vissa undantag. Sålunda skola akterna efter slutförd förhandling af kommissaren tillställas Generalkommissionen för affattning af utsla get. Af förfarandets natur framgår vidare, att regeln „ne eat judex ultra petita partium" endast med modifikationer kan tillämpas. Generalkommissionen har nämligen att ex officio yttra sig öfver alla stridiga anspråk, af hvilkas lösning förrättningens utförande och intressenternes återförsättande i ett i alla afseenden ordnadt rättsligt tillstånd beror. Skulle åter fastställandet af ett stridigt rättsanspråk icke erfordras för utförandet af förrättningen, så är Generalkommissionen icke befogad utlåta sig häröfver utan ett uttryckligt yrkande af parterna. Detta gäller dock icke processkostnaden, som i hvarje fall utdömes.

Domen i första instans gifves efter föredragning af en utaf presidenten utnämnd referent. Saken kan äfven refere-

ras af tvänne ledamöter, om presidenten anser sådant nödigt. Generalkommissionerna hafva att utfärda sina domar enligt den för domar i Civilprocessordningen föreskrifna form.

Domen bör innehålla:

1) parternas och deras fullmäktiges namn, stånd eller sysselsättning, boningsort och ställning i processen;

2) domstolens och domarenes namn;

3) en på handlingarna grundad sammanträngd framställning af sakförhållandet och det stridiga med påpekande af andragandena (Thatbestand);

4) domskälen,

5) domslutet, som uppställes särskildt från framställningen af sakförhållandet och domskälen. Delgifvandet af de utskrifna domarna sker ex officio. Ett beriktigande af det såkallade „Thatbestand" efter 291 § i Civilprocessordningen (Utelemningar, dunkla ställen och motsägelser i domen kunna enligt sagda paragraf beriktigas inom en vecka genom tillställandet af en skrift) kan vid agrarmål icke ifrågakomma. Komplettering af domen sker, med skilnad från hvad vid vanliga domstolar är brukligt sålunda, att om något af en part gjordt hufvud- eller biyrkande, som hörer till agrardomstolens kompetens, blifvit antingen i sin helhet eller ock delvis i domen förbisedt eller om yttrandet angående kostnaderna icke meddelats, så bör domen kompletteras ex officio af samma myndighet, som utfärdat densamma utan ny instruktion.

c) Tredskodom (Versäumnissurtheil). Då föreskrifterna om tredskodom i Civilprocessordningen bero på förutsättningen af muntlig förhandling, så kunna desamma i agrarmål finna endast en inskränkt tillämpning. För tredskodom har därföre i lagen af den 18 februari 1880 upptagits följande föreskrifter.

Om kärenden uteblifver från en instruktionstermin, så afvisas kärandens anspråk i tredskodomen, såframt instruktionen icke kan fortsättas efter svarandens förklaringar eller ex officio. Har svaranden icke tillstädeskommit, så tillämpas bestämningarna i §§ 296, 300 i Civilprocessordningen.

förda sammanläggningar.

pla-antal. hvilka anvisats endast till utvidgande af byatomter etc.	Intressenternes antal beräknade efter storleken af deras besittningar inom hela samfälligheten.						Summa
	bis 1	1—5	5—10	10—25	25—40	über 40	
	h a						
	a	*b*	*c*	*d*	*e*	*f*	
13.	14.						15.
438	396	553	194	167	22	22	1,34
169	133	200	73	58	28	45	53
362	2,796	823	126	28	1	9	3,7[illegible]
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
327	1,490	615	135	152	49	40	2,4
—	—	—	—	—	—	—	—
52	209	91	18	37	5	3	[illegible]
—	72	61	11	8	—	1	[illegible]
21	27	14	10	15	—	1	
15	50	19	10	13	3	—	
37	348	191	48	25	2	3	
66	608	224	50	20	—	—	
7	56	11	4	—	1	—	
191	791	511	152	138	53	14	1
1,685	6,984	3,373	831	661	144	138	1[illegible]
1,576	6,243	3,105	757	613	140	137	1
109	741	268	74	48	4	1	

Såsom uteblifven anses äfven den part, hvilken väl tillstädeskommit till ett sammanträde, men icke därvid förhandlat.

En försummelse under loppet af instruktion har till följd, att hvarje stridigt förhållande, vid hvars utredande en försummelse inträder, presumeras såsom erkändt af den part, som låtit försummelsen komma sig till last. Denna följd kan dock upphäfvas genom en senare förhandling, innan instruktionen slutförts. Föreskriften i § 430 af Civilprocessordningen därom, att den edgång ålagda, som icke infinner sig till den bestämda termin, anses hafva vägrat eden, tillämpas icke vid agrarmål.

En tredskodom i agrarmål utfärdas utan särskildt yrkande.

Emot tredskodom kan svaranden inom två veckor från det tredskodomen delgifvits honom inlägga besvär (Einspruch). Detta sker genom inlämnande af en skriftlig inlaga till Generalkommission eller afgifvande af en förklaring till Generalkommissionens protokoll. Inlagan eller protokollet bör innehålla 1) beteckningen af domen, hvaremot besvär anföres och 2) förklaringen besvär inläggas emot sagda dom. Om tredskodomen icke är utfärdad i första instans, så skola akterna jämte besvären öfversändas till den domstol, som utfärdat domen. Domstolen har att ex officio pröfva, huruvida besvären äro lagliga, eller icke. I förra fallet försättes saken i det skick den befann sig innan försummelsen skedde och i senare fallet förkastas besvären genom beslut. Skulle en part för andra gången försumma terminen för ny instruktion har han icke vidare rätt att anföra besvär.

Ofvansagda föreskrifter angå såsom synes försummelse vid instruktion af tvistepunkter. Föreskrifterna i förordningen af den 20 juni 1817 angående det utom instruktionen af en rättstvist under förloppet af en reglering ifrågakommande kontumacialförfarande hafva äfven medels lagen af den 18 februari 1880 blifvit förklarade tillämpliga med den bestämning, att den vid inträffade fall behöfliga domen är att betraktas såsom tredskodom.

Om intressenterne enligt berörda föreskrifter under sammanläggningens gång icke ställa sig till efterrättelse kommissarens förordnanden eller uteblifva från sammanträden, så inträder kontumacialförfarandet, hvartill endast erfordras ett tillkännagifvande om den förestående förhandlingen med anvisning om orten, der närmare detaljer öfver densamma kunna inhemtas. Skulle någon intressent icke infinna sig vid den första terminen, så antagas de gemensamma, sammanläggningen rörande förhållandena vara sådana, som de angifvits af de tillstädeskomna, och den uteblifne anses öfverlämna det vidare förfarandet åt kommissaren.

Kommissaren fortfar därefter med förrättningen tills framläggningen af sammanläggningsplanen och reglerar sålunda in contumaciam. Göres anmärkningar däremot från de närvarandes sida, så pröfvas dessa genast af kommissaren, hvarvid grundade erinringar genast hafva till påföljd en rättelse och ogrundade instrueras för att afgöras af Generalkommissionen. Om en intressent försummar vidare terminer, exempelvis angående mätningen och graderingen, så antages likaledes, att han godkänt mätnings- och graderingslängden samt att han i allmänhet förlitar sig på tillvägagåendets laglighet och ändamålsenlighet. Samma är förhållandet, om förhandlingen skulle beröra några af närvarande intressenter framkastade förslag, då dessa omnämnes i kallelsen. Samma föreskrifter finna äfven tillämpning i de fall, då intressenterne underlåta att förse sina fullmäktige med tillräckliga instruktioner samt då någon kommun eller delegarne i någon gemensam sak helt och hållet uteblifva. I de fall, då uppskofstermirer utsättas, böra de under tidigare sammanträden uteblifna intressenterne underrettas om derpå följande terminer. Skulle de nu tillstädeskomma, ega de yttra sig i anledning af de i deras frånvaro förda förhandlingar. Likväl äro desse intressenter pliktige att ersätta de kostnader, hvilka uppstått genom försummelse.

Emot tredskodomar, hvilka kunna ifrågakomma vid det vanliga kontumacialförfarandet kan appelleras (Berufung).

Skulle en part, emot hvilken en dylik tredskadom utfärdats, kunna styrka, att han exempelvis genom naturförhinder, afhållits från att personligen bevista ett sammanträde, så kan besvär (Einspruch) ifrågakomma. Generalkommissionen har härvid att ex officio pröfva, om besvären äro laglika. Afgörandet kan ske utan instruktion. Om besvären befinnas grundade, så blir förrättningen, hvad intressenten beträffar, försatt i samma skick, i hvilken densamma befann sig innan försummelsen skedde. Intressent, som inlagt dylika besvär, måste dock, om tredskodomen redan hunnit utföras, åtnöjas med den lott eller det vederlag, som honom kan tilldelas utan störande af förrättningens hufvudplan och utan skadande af de inrättningar, som äro beroende af densamma.

d) Allmänna bestämningar angående bevisningen, bevis genom syn, vittnesbevis, bevis medels sakkunnige, skriftliga bevis, bevis genom ed, förfarandet vid tagandet af eden och förstärkning af bevisningen. (Sicherung des Beweises).

Beträffande samtliga dessa bevisningen rörande omständigheter tillämpas i hufvudsak föreskrifterna i Civilprocessordningen, emedan en åtskilnad emellan vanliga och agrardomstolar i denna del i allmänhet icke betingas af förfarandets särskilda natur. Vissa modifikationer äro dock införda genom lagen af den 18 februari 1880. Till dessa höra, att bevisningens tagande sker genom den kommissar, som instruerar saken. Begående hinder för en kommissar att emottaga bevisning gälla samma regler som för en vanlig domare. Bevisningens tagande kan föregås af ett bevisbeslut af den dömande domstolen och af en förberedande undersökning af sakförhållandet och tvistepunkterna (Sach und Streitsstand) efter föreskrifterna i Civilprocessordningen. Sakförhållandet och tvistepunkterna skola föreläggas parterna för afgifvande af förklaring, om ett beslut angående bevisning (Beweisbeschluss) utfärdas på grund af desamma, Med afseende å bevisningen genom vittnen och sakkunnige har kommissaren samma befogenhet som den domare, hvil-

ken fått sig bevisningens tagande ålagd samt Generalkommissionen åter samma befogenheter som processdomstolen.

Agrardomstolarna äro vidare icke bundna af parternas öfverenskommelse angående utseendet af sakkunnige.

3. Rättsmedel.

a) Appell. Appellen till oberlandeskulturgericht ifrågakommer emot en i första instans eller Generalkommissionen fäld slutlig dom, och sker genom inlämnandet af en skriftlig inlaga eller afgifvande af en förklaring till protokollet å Generalkommissionen. Appellen kan icke mera återkallas efter det svaranden blifvit hörd däröfver vid en instruktionstermin och motsätter sig återtagandet. Det ankommer å Generalkommissionen att pröfva ex officio, huruvida appellen är gjord i laga form, och inom laga tid och om något däri brister, så afvisas appellen utan instruktion genom beslut. Om appellen däremot godkännes, så förordnar Generalkommissionen till instruktion. Både instruktionen och det vidare förfarandet i appellationstvister är i allmänhet detsamma som i första instans. Härvid är dock att märka, att instruktionen, som sker inom de af andragandena angifna gränser; utföres af en kommissar (vanligen ledamot af Generalkommissionen). Skulle härvid yppas fullkomligt nya synpunkter, hvilka stå i sammanhang med andra redan förut stridiga omständigheter, så böra de äfven instrueras. I fall åter omständigheter förekomma, i grund af hvilka appellationsdomstolen endast kan tillerkänna skadestånd, men skadans belopp icke blifvit i första instans eventuelt bestämdt, kan detta ske omedelbart i andra instans. Det står likväl appellationsdomstolen fritt att återförvisa alla nya frågor till första instans. Appellationsdomstolen kan äfven efter öfverenskommelse mellan parterna döma öfver sådana tvistepunkter, hvaröfver dom icke fallit i första instans.

Angående de i första instans genom kompromiss gjorda frågor (exempelvis rörande graderingen) kan någon vidare pröfning icke ifrågakomma. Skulle åter i andra instans yppas jordbruket rörande frågor, hvilka icke i första instans afgjorts af kompromiss, bör en annan kommissar tillkallas för bedömande af desamma och om denne skulle vara af annan mening än den af första instansen anlitade kommuner, ankommer det å Generalkommissionen och Oberlandeskulturgericht att bestämma, huruvida en förhandling angående grunderna för de olika åsigterna erfordras för sakens utredning. Om missnöjet gäller gradering eller taxering af byggnader, skogar, torflager och andra dylika föremål, tillkallas andra för ändamålet lämpliga sakkunnige. Skulle appellationsdomstolen finna en komplettering af instruktion öfver vissa ekonomiska frågor nödig, så skola instruktionsakterna åtföljas af Generalkommissionens utlåtande öfver desamma. Den af appellationsdomstolen för instruktion anlitade kommissar har att i alla fall göra en framställning af sakförhållandet, hvarvid samt och synnerligen tvistens sammanhang med utförandet af förrättningen bör beröras. Denna berättelse bifogas handlingarna och föreläggas parterne till förklaring vid slutförhandlingen. Om detta sammanträde skola parterne underrättas af kommissaren och ega att inom en månad, räknadt från tiden för underrättelsen ingifva ett slutpåstående (Rechtsausführung) till kommissaren.

Beträffande domen är att märka, att densamma i andra instans kan ändras endast i det fall att ändringsyrkande gjorts. Anser sig någon åter hafva blifvit lidande genom första instansens dom, beträffande antingen vederlag i jord eller andra in natura bestämda ersättningar eller ock beträffande tidpunkten för sammanläggningens utförande, kan han rikta sitt andragande antingen å faktisk ändring af dessa bestämmelser eller ock å ersättning i penningar (kapital och ränta) eller också alternativt å hvardera. Appellationsdomstolen är dock icke obetingadt bunden af andragandet, utan eger rätt att afvika från detsamma, om bland annat stadekonomiska intressen, hvilkas

bevakande ex officio åligger agrardomstolarna, erfordra detta. Sålunda kan appellationsdomstolen fastställa ersättning i penningar, om också parterne yrkat på ersättning in natura.

Sedan domen utfärdats af appellationsdomstolen, afsändas akterna i målet jämte erforderligt antal exemplar af domen till Generallkommissionen.

b) Revision. Revision ifrågakommer emot den i Oberlandeskulturgericht fälda slutliga domen angående sådana omständigheter, hvilka oberoende af en skiftes- eller sammanläggningsförrättning kunna utgöra föremål för en rättstvist i vanlig väg. För att en revision af domen angående förmögenhetsförhållanden skall kunna ske, erfordras liksom vid den vanliga processen i Reichsgericht att tvisteföremålet har ett högre värde än ettusen femhundra reichsmark. Revisionsansökan bör inlemnas inom en månad, räknadt från domens delgifvande och sker medels en skriftlig af någon advokat underskrifven inlaga hos Generalkommissionen, som pröfvar ex officio, om ansökan är ingifven i rätt tid och form. Befinnes ansökan laglig, insändes densamma jämte handlingarna i saken till Riksrätten, som därefter utsätter terminen för den muntliga förhandlingen, tillställer revisionsinlagan svaranden och utfärdar de nödiga kallelserna till parterne. I öfrigt tillämpas föreskrifterna i Civilprocessordningen.

c) Besvär öfver agrardomstolarnes åtgärder. Besvär kunna anföras genom inlämnande af en besvärsskrift eller förklaring till Generalkommissinonens protokoll uti särskilda såväl i lagen af den 18 februari 1880 som de genom samma lag gällande föreskrifter i Civilprocessordningen. Vidare kunna besvär ifrågakomma emot sådana en föregående instruktion icke erfordrande beslut, hvarigenom en förfarandet rörande ansökan afvisats. Emot de i Oberlandeskulturgericht fattade utslag kunna besvär anföras endast i de fall, då revision är tillåten. Afgörandet sker alltid af närmast högre instans samt beträffande någon af kommissaren träffad åtgärd hos Generalkommissionen. För afgörandet fordras ingen instruktion, men motparten

kan däröfver höras vid Generalkommissionen. Angående förfarandet i besvärsmål tillämpas äfven föreskrifterna i Civilprocessordningen.

I sammanhang härmed må anmärkas, att vid det såkallade interimistikum besvär genast eller senast inom två veckor från beslutets meddelande kan ega rum. Med interimistikum förstås nämligen ett mellantillstånd eller ett provisoriskt sakernas läge beträffande särskilda en sammanläggning rörande omständigheter, som till underlättandet af öfvergången från de gamla till de nya förhållandena kan utsättas antingen af den ledande kommissaren eller Generalkommissionen. Interimistikum kan ifrågakomma beträffande tvister om besittningsrätt, förvaltning och nyttjorätt m. m. d. Dylika provisoriska bestämmelser kunna efter behof ändras under förfarandets framskridande. Sedan besvären öfver interimistikum afgjorts af närmast högre instans, kunna inga vidare besvär öfver samma sak ifrågakomma.

4. Återbrytandet af dom.

Ett genom lagakraftvunnet slutligt utslag afslutadt förfarande kan åter upptagas till följd af nullitets- och restitutionsklagan, hvilka ske genom ingifvandet af en skriftlig inlaga eller förklaring till protokollet vid Generalkommissionen. Beträffande nullitets och restitutionsklagan tillämpas Civilprocessordningens föreskrifter.

5. Exekutionen.

Då exekutionen genom Civilprocessordningen i princip är gjord afhängig af sakegarne och utförandet äfven med undantag af vissa fall är öfverlämnadt åt särskilda tjänstemän, men agrarmyndigheterna däremot redan ex officio äro skyldiga att öfvervaka och till slut befordra en på förrättningen inverkande exekution, följer af sig själft, att princi-

perna angående exekutionen måste i sådana fall skilja sig från de vanliga. Om däremot exekutionen icke berör fortskridandet eller ändamålet med förrättningen, tillämpas föreskrifterna i Civilprocessordningen. Vi skola här i korthet omnämna de hufvudsakligaste punkterna, hvarigenom exekutionen i agrarmål skiljer sig från den vanliga.

Intyg däröfver, att de under förfarandet utfärdade domar vunnit laga kraft gifvas uteslutande af Generalkommissionen. De i Civilprocessordningen angående exekution af icke laga kraftvunna domar befintliga stadganden ega icke tillämplighet i agrarmål, hvilka däremot i detta afseende äro underkastade föreskrifterna i § 6 af förordningen af den 22 november 1844. Ehuru enligt sistberörda stadgande en exekution af recessen innan dess stadfästande endast med samtliga delegares bifall kan ifrågakomma, är Generalkommissionen dock oberoende af missnöjesanmälan befogad att förordna till utförandet af förrättningen, såvida af omständigheterna klarligen framginge ej mindre att ett längre uppskof med utförandet skulle medföra stort men för de delegare, som påyrka exekution, än äfven att motparterna icke kunde undfå möjligen ifrågakommande skadeersättning.

Exekutionsorder bör underskrifvas af presidenten i Generalkommissionen och förses med ämbetssigill. Indrifningen af en penningesumma, hvilken erfordras för utförandet af en förrättning eller för utjämnandet af något förhållande emellan intressenterne, sker genom Generalkommission i förvaltningsväg. Har exekution till ändamål utgifvandet af föremål, försiggår densamma likaledes i grund af en exekutionsorder af Generalkommission. Invändningar emot exekutionen, som beröra det genom domen fastställda anspråk äro tillåtna endast då grunderna, på hvilka invändningarna stöda sig, uppstått efter slutförd instruktion. Utom i särskilda i Civilprocessordningen uppräknade fall (då exempelvis ett lagligt beslut upphäfver en dom, som är utsökningsgild) bör exekutionen inställas eller inskränkas, såframt en af Generalkommissionen utfärdad exekutionsorder är återtagen eller inskränkt. Agrarmyndigheternas

kompetens beträffande exekutionsförfarandet och de däraf härflytande tvister qvarstår äfven efter förrättningens afslutande. Besvär (Widerspruch) emot det beslut, hvarigenom seqvester förordnas, bör ske vid den myndighet, som förordnat därtill. Vid besvär sker instruktion öfver seqvesterns laglighet efter allmänna föreskrifter. Om äfven hufvudsaken är anhängig i Oberlandeskulturgericht, så är Generalkommissionen dock att anse såsom hufvuddomstol, sålänge den af Oberlandeskulturgericht förordnade instruktionen varar.

V. Afdelningen.

Kostnaderna vid sammanläggningar.

Då kostnaderna utgöra en viktig omständighet vid företagandet af en sammanläggning, skola vi här i korthet gifva en sammanfattning af de kostnaderna rörande stadganden.

Kostnaderna vid sammanläggningar, skiften och upphäfvande af servituter fördelas då delegarne efter den fördel enhvar har däraf. Förhållandet pröfvas af kommissaren och fastställes af Generalkommissionen. Skulle fördelen icke kunna uträknas, så lägges till grund för beräkningen värdet af den egendom, som ingår i sammanläggningen. Häraf följer äfven att den delegare, som icke anses hafva haft någon fördel befrias från deltagandet i kostnaderna. Blir tredje person indragen i förrättningen, bör han äfven deltaga i kostnaderna i proportion till den nytta han beräknas hafva haft.

Enligt lagen af den 24 juni 1875 uppbäras kostnaderna genom såkallade „Pauschsätze“, hvilka äro olika för olika förrättningar. För sammanläggningar och skiften beräknas 12 reichsmark på hvarje hektar, som ingår i sammanläggningen eller skiftet. Vid alla andra hufvud — och biförrättningar, anläggningar af vägar, vattenafledningar och drainering m. m., har Generalkommission att bestämma bidragets belopp med afseende till de värkliga kostnaderna.

Skulle sammanläggningen eller skiftet angå jordarealer af utomordentligt högt eller lågt värde och rentabilitet eller förrättningen erfordra utomordentligt mycket eller litet arbete, kan det vanliga bidraget 12 mark af Generalkommissionen höjas till högst 27 mark eller sänkas till minst 3 mark för hektar. I stället för processkostnader har för sammanläggningar faststälts bidrag, hvilka uppbäras efter tvisteföremålets värde i form af procenter. Sålunda uppbäres för processförfarandet i första och andra instans, då tvisteföremålets värde icke öfvergår 150 Rmk 5 pf., dock icke mindre än 50 pf. Då värdet af tvistemålet öfverstiger 150 mark, men icke uppgår till mer än 450 mark uppbäres 1 Rmk för hvarje 30 Rmk etc.

Härtill komma ännu resekostnader för kommissarer och protokollsförare, landmätare, sakkunnige, vittnen m. fl. För tredje instans gälla stadgandena i „das Deutsche Gerichtskostengesetz af den 18 Juni 1878.“

Vid beräkning af de faktiska kostnaderna för bestämmandet af bidragets lelopp, ingå i beräkningen dagtraktamenten för kommissaren till belopp af 9 Rmk, och för protokollsförare af 4—5 Rmk samt ett af landtmäterichefen uppgifvet medeltal för landtmätare.

I öfrigt äro delegarne vid en sammanläggning befriade från stämpelafgifter och lösen. Vid behof kan inbetalning af bidraget i förskott terminsvis fordras af delegarne och bidragets totalbelopp bestämmes efter slutförd förrättning. För underlättande af sammanläggningarna finnes dessutom stadgadt, att jordbruksministern eger helt och hållet eller delvis efterskänka bidragen på Generalkommissionens framställning åt enskilda godsegare eller kommuner, hvilka särskildt gjort sig förtjenta deraf.

Angående kommissarernes lönevilkor må nämnas, att af Generalkommissionen ständigt sysselsatta tekniska kommissarer äro försedda med bestämda löner och berättigade till pension samt att de såsom ständiga kommissarer använda Regeringsassessorer och Regeringsråd erhålla fixerade månatliga arvoden. Lönen för en ekonomiekommissar är i medeltal 3450 Rmk samt för en regeringskommissar 3300 Rmk

i året. Dessutom tillägges kommissarerne för aflönande af protokollsförare, skrifmarerial etc. vissa dispositionsmedel, som ständiga special — byråer utgå med omkring 4900 mark i medeltal.

För förrättningar, hvilka ske minst på två kilometers afstånd, tillkomma kommissarerne dagtraktamente och resekostnader. Dagtraktamentet för en förrättning, som räcker endast en dag, utgör sex mark, hvaremot detsamma ökas till nio mark för hvarje dag, om förrättningen upptager flere dagar. Reseersättningen utgör åter, om resan sker per ångbåt eller jernväg, 13 pf. per kilometer, men om densamma företagas landvägen 50 pf. per kilometer. Protokollsförarne erhålla ungefärligen hälften af hvad som tillkommer kommissarer.

Hvad kostnaderna för sammanläggningar i allmänhet vidkommer, kan man iakttaga, att de s. k. bikostnaderna (Nebenkosten) för bevattning, rörläggning, drainering etc. i regeln stiga till samma belopp som själfva hufvudkostnaderna. Uppgifter angående de faktiska kostnadernas belopp äro likväl svåra att erhålla, hvarför man är frestad att antaga att de icke äro obetydliga. I de gamla provinserna uppgifvas samtliga kostnader variera emellan 6 till 16 Rmk per hektar. I vestra Tyskland stiga de till 21 mark per hektar och därutöfver. (I samfälligheten Lohne med en egovidd af 894 hektarer uppgingo bikostnaderna till 7 Rmk 40 pf. per hektar i samfälligheten Lippstadt med en egovidd af 1113 hektar till 8 Rmk per hektar) Inbetalningarna äro dock mycket underlättade såväl därigenom att staten öfvertager en del af själfva reglerings kostnaderna som äfven därigenom att inbetalningen fördelas på många år. De s. k. „Landescultur Rentenbanken" hafva äfven till uppgift att förskjuta samfälligheterna medel till särskilda i sammanhang med sammanläggningarna skeende amelivrationer. För att visa med huru stora belopp staten bidrager må här omnämnas att under budgetsperioden 1885—86 statens tillskott uppgick till 2,917,796 Rmk, häri dock inbegripna förrättningar angående afskaffande af servituter och skifte af allmänningar. Uti Generalkommissionens i Cassel gebit

erlade staden under budgetsperioden 1881—1882 ett tillskott af 308,201 Rmk. Angående kostnaderna för sammanläggningar i konungariket Sachsen kan anmärkas, att de i medeltal belöpa sig sill 40—60 Rmk per hektar, hvarhos man gjort den erfarenheten, att sammanläggningar å större områden blifva billigare än å mindre. Sålunda uppgifvas kostnaderna för sammanläggningar,

omfattande	100—300	hektarer	till	19—27	Rmk	per	hektar.
„	300—800	„	„	18—20	„	„	„
„	500—700	„	„	15—18	„	„	„

Statistiska uppgifter öfver sammanläggningarna i Preussen.

För gifva en bild af det storartade kulturarbete, agrarmyndigheterna i Preussen utfört med afseende å sammanläggningar, skola vi här lämna några statistiska uppgifter öfver desamma.

De af Generalkommissionerna i Preussen under loppet af åren 1874 till 1884 samt under år 1890 utförda sammanläggningar framgå ur följande sammanställningar.

År	Samfällighetens areal ind. byatomter i afrundadt tal i hektar.	Sammanläggnings arealens storlek i afrundadt tal i hektar.	De i sammanläggningen indragna lägenheternas antal.	Antalet af nya planer: summa.	Antalet af nya planer: hvilka endast blifvit anvisade för utvidgande af byatomten.	Intressenternes antal och storleken af deras besittningar. —1 hektarer. *a.*	1—5 *b.*	5—10 *c.*	10—25 *d.*	25—40 *e.*	40—[illegible] och mera *f.*	Summa.	Summan af utförda förrättningar.	Reduceringen af parcellerna exct. hustomter beräknade i %.
1874	62,855	37,468	168,200	53,773	1,331	21,419	7,340	1,830	1,376	359	183	32,608	145	
1875	60,348	46,893	122,818	44,180	19,75	11,533	4,031	862	532	175	164	17,296	154	
1876	72,719	51,903	181,284	54,037	2,583	12,546	4,582	1,060	614	197	116	19,097	177	
1877	51,869	31,656	129,608	41,893	2,860	10,659	2,608	486	327	118	113	14,314	150	
1878	48 620	36,177	132,725	36,193	3,301	9,000	3,294	651	573	106	60	13,684	163	
1879	55 071	41,471	168,809	36,824	3,377	8,942	3,510	710	530	145	126	13,963	140	
7880	32,486	23,781	87,641	21,652	2,118	6,973	2,076	432	314	69	69	9,933	110	
1881	34 411	27,207	107,760	23,664	2,859	7,579	2,486	627	330	75	56	11,153	88	
1882	38,712	30,810	104,794	25,161	2,148	6,601	3,111	626	437	92	141	11,008	96	
1883	36,431	31,186	106,729	29,063	4,047	8,185	3,042	620	476	88	56	12,567	85	
	493,522	358,552	1,310,368	366,443	24,594	103,337	36,060	7,904	5,509	1,424	1,184	155,620	1,316	73,9"/₀

Att å vissa trakter synnerligen gynsamma resultat med afseende å parcellernas reducering vunnits, framgår ur följande tabeller, af hvilka den första omfattar samfälligheter i Ostpreussen och den senare samfälligheter inom Generalkommissionens i Cassel område.

Minskning af parcellantalet i %.	Samfällighetens namn.	Sammanläggnings areal ha.	Gamla parceller.	Nya parceller eller hustomter.	Intressenternes antal.
99,1	Bialla	79	449	4	4
90,7	Koesnicken	127	151	2	2
97,1	Kollnen	283	480	14	5
96,0	Markuschöwen	52	100	4	2
94,5	Szielofen	290	439	24	6
94,4	Dzierken	200	125	7	2
93,0	Grossen Puppen	77	259	18	9
92,5	Szadnaggen	95	133	13	9
92,4	Nausseden	236	153	12	4
76,1	Dzwierzni	298	180	43	21
68,5	Secben	612	410	129	62

Samfällighetens namn.	Sammanläggningsområdenas areal i hektar.	De gamla parcellernas antal.	De nya parcellernas eller planernas antal eller hustomter.	Antalet bortfallna parceller.	De bortfallna parcellernas procenttal.	De gamla parcellernas medel storlek i ha.	De nya parcellernas medelstorlek i ha.	Huru många gånger större.	Intressenternes antal.	Besittning uppgående till 1 hektar.	Besittning emellan 1 och 5 hektarer
Kretsen Rotenburg	10,902	123,626	7,506	116,120	93,9	0,088	1,45	16 gånger	3,432	2,244	797
Kretsen Hersfeld	3,816	38,375	3,410	34,965	91,1	0,10	1,12	10 „	1,723	1,182	382
Ulfen kretsen Rothenburg	1,409	20,424	604	19,820	97,0	0,07	2,33	33 „	217	114	41
Oberfukt „ „	711	18,000	889	17,111	95,1	0,04	0,80	20 „	325	200	106
Lüss „ „	320	9,000	462	8,538	94,9	0,036	0,69	19 „	232	174	42
Bebra „ „	1,018	11,525	1,044	10,481	90,9	0,09	0,98	11 „	476	333	111
Iba „ „	940	9,024	793	8,231	91,2	0,10	1,19	11 „	349	234	80
Widdershausen kretsen Hersfeld	522	9,214	689	8,525	92,5	0,06	0,76	12½ „	277	192	57
Heringen Leinbach „ „	1,298	15,999	1,389	14,610	91,3	0,08	0,93	11½ „	698	477	164
Oberngeis „ „	677	5,212	680	4,532	87,0	0,13	1,00	8 „	276	166	85
Niederelsungen kretsen Wolfhagen	910	5,494	419	5,075	92,4	0,17	2,17	13 „	208	111	68
Nesselröden kretsen Eschwege	415	1,159	73	1,086	93,7	0,38	6,04	16 „	117	70	30
Niederhohne „ „	735	8,290	1,302	6,988	84,3	0,09	0,56	6 „	584	499	61
Bruchkoebel „ Hanau	703	6,398	618	5,780	87,2	0,11	1,14	11 „	393	225	153
Ostheim	880	9,400	1,115	8,345	88,1	0,09	0,79	8½ „	597	425	155
Laudenbach kretsen Witzenhausen	840	5,690	611	5,029	88,4	0,15	1,27	8 „	339	236	74
Niederkaufungen kretsen Cassel	962	7,200	1,103	6,697	84,7	0,13	0,87	7 „	429	626	124
Hattendarf kretsen Rinteln	311	1,000	76	924	99,2	0,31	4,79	13 „	102	60	27
Landertshausen kretsen Siegenhain	102	413	37	176	91,0	0,25	2,96	11 „	10	1	—

I allmänhet har man vid de innan år 1884 skedda sammanläggningar beräknat reduceringen af parcellernas antal i medeltal i Ostpreussen till 55 %, i Westpreussen till 76 %, i Posen till 54,9 %, Schlesien till 69,6 %, i Brandenburg till 70,72 %, i Pommern till 70 %, i provinsen Sachsen till 77,82 %, i Westfalen med undantag af kretsarna Neuwied och Altenkirchen till 77,39 %, Hannover till 77,91 %, samt i Cassel, Biddenkopf, Wetytar och de till Generalkommissionens i Cassel hörande småstater till 85,%.

För att visa i hvilket omfång andra med sammanläggningarna förenade ameliorationer utförts, må här omnämnas, att uti Generalkommissionens i Cassel gebit ända till 1879 iståndsatts 18,148 vägar med en längd af 7,092 kilometer och en areal af 6,459 hektarer, vidare 6,702 aflopps-diken med en längd af 2,611 kilometer och en areal af 1,468 hektarer samt 553 broar och 3,849 afloppskanaler. Kostnaderna för dessa arbeten löpte sig sammanlagdt till 2,289,673 Rmk eller omkring 17 Rmk per hektar.

B. Bayern.

1. Afdelningen.

Historik.

Då agrarlagstiftningen i sydtyskland gått sina egna vägar, oberörd af de i Preussen tillämpade system, samt Bayern såsom det förnämsta sädesodlande land i sydtyskland bäst lämpar sig för studium af sammanläggningsfrågor, torde en framställning af hufvuddragen utaf denna midt emellan den preussiska och den franska stående lagstiftning icke vara utan intresse, så mycket mera, som den mindre och medelstora jordegendomen är därstädes den förhärskande.

Enligt en statistik af 1882 är den kultiverade jorden fördelad å lägenheterna på följande sätt:

lägenheter under	1	ha	1,6 %
från	1—5	„	15,7 „
„	5—10	„	19,9 „
„	10-50	„	55,6 „
„	50—100	„	4,9 „
„	100 och däröfver		2‘3 „

Vi hafva sålunda i Bayern att göra så godt som uteslutande med bondlägenheter. Studiet af den bayerska agrarlagstiftningen är dessutom särskildt intressant därigenom att man med undantag af Pfaltz, där vissa undantagsbestämningar gälla, sammanfört stadgandena angående arrondering i en och samma lag, oaktadt särskilda såkallade rätter och plägseder göra sig gällande i de skilda delarna af landet.

Bayern är det land, där man tidigast vidtagit med sammanläggningen. I forna stiftet Kempten (Obersdorff, Ohergünzburg, Kemten, Meiningen och Weiler) företogos sedan 1540 såkallade totalarronderingar d. v. s. arrondering med utflyttning af byggnaderna. Till en början erfordrades härtill dock alla intressenters samtycke, men efter 1692 tvungos de motsträfviga i hvarje särskildt fall af regeringen till sammanläggning utom afseende å provokanternes antal. Dessa sammanläggningar, till ett antal af 222, hade man åväga-

bragt under 250 år utan någon skrifven lag[1]) ända tills man 1791 utfärdade den första uttryckliga förordningen i ämnet. Därpå följde särskilda andra förordningar af 1804, 1805 m. m. alla mera undervisande, än föreskrifvande. Men i och med detsamma sammanläggningarne i praktiken aftogo, uppstod en liflig litterär diskussion i ämnet. Här må endast omnämnas de 1811 utkomna prisskrifterna af Statsrådet von Hagzi och Geometern Gebhard. De åren 1822 och 1827 landtdagen förelagda lagförslagen beträffande sammanläggningar, däri tvång äfven ingick, strandade mot svårigheten att få en för hela Bayern lämplig lag. Härunder försökte regeringen dock genom direkt understöd och andra fördelar befordra desamma. Ehuru särkilda petitioner om utfärdande af en tvångslag gjordes, så synes regeringen likväl ryggat tillbaka för tvånget. I Landtdagsabschied af 1843 heter det „sammanläggningar hafva redan där intressenterna enats om desamma beviljats de väsentligaste lättnader genom förordningen af den 11 Mars 1805 och bestämningarna i landtdagsbeslutet af den 29 December 1831. Men att genomföra sammanläggningar emot jordegarens vilja förmedels lagliga åtgärder skulle icke öfverensstämma med den tillbörliga aktningen för eganderätten likaså litet som de skulle enligt den nyligen värkstälda på utlåtanden af samtliga inre förvaltningsmyndigheter stödda omfattande och grundliga pröfning af alla befintliga förhållanden, låta förena sig med de allmänna intressena och särskildt jordbruksintresset. (Den Güterarrondirungen sind, wo die Betheiligen über dieselben freiwillig sich einigen, durch die Veordnung vom 11 März 1805 und die Bestimmungen des Landtags abschiedes vom 29 Dezember 1831 (III 60) bereits die wesentlichsten Erleichterungen gewährt. Arrondirungen aber gegen den Willen der betheiligten Grundbesitzer mittelst gesetzlicher Verfügungen durchzuführen würde mit der dem Eigenthumsrechte gebührenden Achtung und nach der neuerlich gepflogenen auf die Gutachten sämmtlicher Stellen und Behörden der inneren Vervaltung gestützten, umfassenden und gründlichen Prüfung aller obwaltenden Verhältnisse, mit den öffentlichen

[1]) Dietz Geschichte der Gereinödung in Kempten 1865.

Intressen und namentlich jenen der Landwirtschaft selbst nicht wohl zu vereinbaren sein).

Härunder gjordes dock stora framsteg uti agrarlagstiftningen. Genom lagen af den 14 Juni 1848 och 28 Maj 1852 aflägsnades alla från medeltiden härstammande feodala bördor och gemensamma betesrättigheter m. m. Vidare utfärdades förordningarna angående „Rewasserungs-und Entwässerungs Unternehmungen zum Zweck der Rodenkultur o. s. v.

Då dessa lagar likväl ej afhjälpte egosplittringen, utarbetades ett lagförslag i antydt syfte, som sedermera efter särskilda omarbetningar och landtdagsöfverläggningar den 10 November 1861 sanktionerades. Denna lag, som i Preussen betecknades såsom dödfödd, och äfven i Bayern ansågs oanvändbar, uppstod genom parlamentarisk kompromiss. Enligt sagda lag kan en sammanläggning emot enskilda jordegares vilja ifrågakomma: om:

1:o) minst tio lägenhetsinnehafvare äro delaktige i sammanläggningen samt åtta-tiondedelar af desamma äro eniga öfver arten och sättet af bytet;

2:o) denna majoritet tillika är i besittning af fyra-femtedelar af de lägenheters areal, hvilka äro afsedda att sammanläggas, samt minst fyra-femtedelar af jordskatten är fördelad på samma majoritet;

3:) sammanläggningen är afsedd att åstadkomma ett för jordbruket fördelaktigare läge af egendomarna och detta ändamål icke kan ernås utan att minoritetens lägenheter indrages i sammanläggningen; och

4:o) hvarje intressent, som icke samtyckt till sammanläggningen, erhåller fullständigt vederlag för den afträdda jorden genom anvisning af ett hans förra jordbrukförhållanden motsvarande, i anseende till jordbruket fördelaktigt beläget och med ändamålsenlig kommunikation försedt jordstycke, af möjligast samma jordart och omfång, samt tillika godtgöres i penningar för den öfvergående värdeskilnaden emellan den gamla och nya besittningen“. Hufvudfelen i denna lag lågo därutinnan, att man för mycket inskränkt tvånget samt att man ej skapat en särskild myndighet för regleringarnes genomförande, utan öfverlämnat densamma

åt kretsregeringarna. Enligt en af regeringen anstäld beräkning bestod Bayerns kultiverade areal af öfver 13 millioner dagsverk, (ett dagsverk = ⅓ ha) fördelade i lika många parceller, hvilkas värde genom egoblandningen uppskattades vara minskad med öfver 100 millioner gulden. Oaktadt den evidenta fördel, sammanläggningarna sålunda erbjödo, kunna dock inga sammanläggningar, där tvång ifrågakommit, uppvisas under perioden 1861 till 1886. För en reform af lagen petitionerades därför särskilda gånger från landtbrukssällskapernas sida (1868 från Oberfranken, 1873 från Schwaben, 1874, 1876, 1878 och 1884 från Centralföreningen för landtbruket), hvilket bevisar, att ett värkligt behof af arrondering existerade. Den såkallade Wanderversammlung bayerischer Landwirthe formulerade 1884 sina önskningsmål angående revision af 1861 års förordning, bland annat, sålunda „wobei namentlich das Provokationsrecht entsprechend zu erweitern und darauf Bedacht zu nehmen wäre, dass künftig auch kleinere Zusammenlegungsunternehmungen ohne Einschränkung auf die Ortsflur oder Steuergemeinde durchgeführt werden können". Särskilda brochyrer, hvaribland må framhållas „Denskschrift des bayerischen Geometer vereins zur Reform des bayerischen Arrondirungsgesetzen" af den 10 November 1861 samt „Die Anforderung der bayerischen Landwirthe an die Arrondirungsgesetzgebung von L. Cassel-mann" pläderade äfven för en reform. Vidare interpellerades regeringen särskilda gånger i Bayerska Landtdagen för utfärdandet af en ny lag. Slutligen utarbetades ett nytt lagförslag, som afsåg: 1:o) inrättandet af en särskild central myndighet, hvars uteslutande uppgift vore ledningen och genomförandet af sammanläggningar. 2:o) den möjligaste förenkling af förfarandet och dess påskyndande och 3:o) minskning af kostnaderna vid utförandet genom beviljande af stämpelfrihet, statens öfvertagande af en viss del af utgifterna samt utgifvandet af förskotter från allmänna fonder. Lagförslaget inlemnades af regeringen 1885 till Bayerska Landtdagen och blef föremål för lifliga debatter. Isynnerhet gaf provokationsfrågan anledning till häftiga meningsutbyten och hela lagförslaget var nära att stranda, men räddades

genom ett tillägg angående tre-femtedels majoritet för åstadkommande af sammanläggning, då intressenternes antal var mindre en tjugu. Vid diskussionerna hade man dock redan att stöda sig ej mindre på erfarenheten i de flesta tyska stater, än äfven på den ställning rättsvetenskapen intagit i frågan om den individuela egendomens okränkbarhet, hvarföre de mot pluralitetstvång höjda röster äfven vältaligt nedtystades. Då de härvid fälda yttranden kunna vara af intresse de lege ferenda, skola vi taga oss friheten att citera de förnämsta. Angående tvångsfrågan yttrade sig representanten Gunzenberger, bland annat:

„Vi veta, att rätten innehåller de sedliga normer, de genom rättsmedvetandet helgade sedliga normer angående människornas förhållanden till hvarandra i staten och det offentliga lifvet. Nu kån rätten bestå endast såvida rättsnormera öfverensstämma med de i det sociala samlifvet uppkommande normerna; och om folkets åskådningar och seder förändras, om framåtskridandet gör sig gällande på det ekonomiska området, så bör lagstiftningen äfven, om ock långsamt, följa med förändringarna i det sociala samlifvet.“

„Egendomen omfattar ett fullständigt herravälde öfver en sak, men detta egendoms begrepp har sin naturliga gräns i andra personers rätt att likaledes fritt förfoga öfver sin egendom; och om ett skydd tillkommer egendomen i det offentliga lifvet och i rätten, så har detta skydd sina gränser med afseende å allmänt väl. Där utförandet af något företag sker till det allmänna bästa; där ett sådant företag icke kan genomföras utan att den enskilda viljan medelst lagen blir underkastad den allmänna viljan; där det vore omöjligt att genomföra en sådan för allmänt väl nödvändig åtgärd utan sådant tvång, — för alla sådana fall har lagstiftningen i alla stater erkänt satsen, att det är statsmaktens befogenhet att stifta lagar, hvarmedelst det blifver möjligt att i ordnad rättsväg och efter hörande af de i saken intresserade göra pluralitetens vilja gällande emot minoritetens.“

Den framstående rättslärde Professor Gerstner yttrade äfven, bland annat: „Hvad skall den ofta nämda heligheten och okränkbarheten af egendomen betyda? Det rent abstrakta

begreppet af en absolut fri egendom är likaså osannt som ofruktbart. Egendomens helighet och frihet förvärkligas genom dess friaste bruk och dess mångsidigaste största begagnande. Beträffande jordegendomen är ett sådant förvärkligande bland annat tänkbart endast genom sammanläggning af jordlotterna. Jordegendomens splittring och det däraf följande fälttvånget är egendomens egentliga vanhelgande, inskränkande och sårande. Den som motarbetar sammanläggningen, den motarbetar egendomens frihet. Den som längtar efter sammanläggning, den vill ära och skydda egendomen, samt framförallt frigöra densamma. Den envisa prinicipen om egendomens oantastbarhet är riktad mot hvarje framsteg i kulturen.

Vi vilja icke, i likhet med flere andra, neka att icke kärleken till jord och grund vore mera känslig för föränderlighet, än besittningen af annan egendom; men det är sentimentalitet, om man ser ett smärtsamt sårande af egendomen däri, att man söker bringa egaren att genom arrendering i stället för sin splittrade, mindre inbringande jord och grund emottaga en mera inbringande. Kärleken till jord och grund bör kunna öfvervinnas genom utsikten till större vinst. Landtbefolkningen har härintills bidragit med en icke ringa del till de tyska utvandrarne. Vi se icke särskildt de dåliga egenskaperna af ilska och envishet hos dem, som rösta emot sammanläggning; motsägelsen kommer ofta endast af kortsynthet och ängslan att gripa till något nytt, om äfven en fördel vore därmed förbunden. Och hvem känner icke det bland mänskligheten och isynnerhet bland landtbefolkningen så utbredda hjärtelaget, som icke unnar andra en fördel, om ock man själf ej lede någon förlust därigenom.

Dessa och andra dylika yttranden voro äfven egnade att hos de tviflande skingra farhågorna för ett lederande af den privata eganderätten, hvarför lagförslaget äfven vid den slutliga granskningen blef antaget med 113 röster af 141 samt utfärdades den 29 Maj 1886 under namn af Gesetz die Flurbereinigung betreffend.

II. Afdelningen.

Provokation och allmänna grundsatser.

Med den såkallade Flurbereinigung förstås enligt lagen af den 29 Maj 1886 ett sådant företag, som afser en bättre användning af jord och grund medels sammanläggning af egolotter eller ock medels reglering af samfällighetens vägar (Feldwege). Den sistnämda operation. hvilken hufvudsakligen tillämpas i Pfaltz, har till ändamål anläggandet af ett sådant väganät, att hvarje parcell stöter till någon väg, hvarigenom fälttvånget äfven upphör.. Sammandragningen af egolotterna sker endast såtillvida, som väganätet fordrar sådant.

Sammanläggningen kan omfatta hela kommuner eller samfälligheter eller ock delar där af, hvarhos lägenheter från angränsande kommuner eller samfälligheter kunna indragas i förfarandet, om detta visar sig nödvändigt för förrättningens ändamålsenliga genomförande.

Tredje paragrafen i lagen af den 29 Maj 1886, som afser provokation, lyder i öfversättning, sålunda:

„Emot enskilda godsegares vilja kan sammanläggning (Flurbereinigung) endast ske, om:

1:o) vid ett färre antal af delegare, än tjugu, minst tre-femtedelar af desamme, och, vid ett större antal, pluraliteten samtyckt till företaget;

2:o) pluraliteten af delegare tillika eger mera än hälften af den jordareal, som skall undergå sammanläggning;

3:o) mer än hälften af den resp. jordskatten faller på denna feluralitet; och

4:o) af sammanläggningen kan väntas möjligheten att fördelaktigare använda jorden och detta ändamål icke kan ernås utan indragandet af minoritetens lägenheter i sammanläggningen.

Reglering af vägarna kan likväl ske blott på yrkande af majoriteten, om de här ofvan under punkterna 2, 3 och 4 upptagna förutsättningar äro gifna."

Uti sammanläggning kan likväl emot egarnes vilja icke indragas:

1:o) byggnader och tomter samt trädgårdar, som befinna sig vid boningshus;

2:o) fiskdammar och fiskodlings anstalter, vattendrag, hvilka tjena till industriela anläggningar eller äro af särskildt värde för jordbruket, liksom äfven parceller, å hvilka finnas mineralkällor;

3:o) mergelgropar, sten eller schifferbrott, parceller, hvilka innehålla gips eller lerlager, äfvensom parceller, som begagnas till bärgsbruk eller till erhållande af fassilier eller till fabriks- eller industriela anläggningar;

4:o) begrafningsplatser och minnesmärken;

5:o) parceller, hvilka i anseende till deras läge äro att betraktas såsom byggnadstomler;

6:o) torflager, kisel, ler eller sandgropar, som nyttjats minst ett år;

7:o) parkanläggningar;

8:o) till trädgårdskultur eller fruktodling hufvudsakligen tjenande parceller konstgjorda ängs- och humleanläggningar eller förra humleplantager, hvilka äro afsedda att åter upptagas;

9:o) vinbärg, gamla vinodlingar, som skola återupptagas, och i närheten af vinbärg belägna till deras odling nödiga fält och platser;

10:o) skogssträckar, som kunna forstnärligt skötas och andra skogar, hvilkas förlust skulle medföra för egares bestånd synnerlig skada;

11:o) jordlotter, hvilka sammanhänga med egarens boningshus eller åbyggnader, äfvensom en och samma jordegares sammandragna egolotter, som innehålla minst tio hektarer.

Likväl kunna jordlotter af det under punkterna 8, 9, 10 och 11 betecknade slag underkastas tvång *a)* vid sammanläggning endast såtillvida, som vissa delar af desamma på ett olämpligt sätt insticka i arronderingsarealen och *b)* vid reglering af vägar helt och hållet.

Skulle en sammanläggning visa sig vara outförbar utan att de under punkterna 5, 6, 7, 8, 9, 10 och 11 här ofvan

nämda jordlotter skulle indragas i förfarandet, kunna dessa på vanligt sätt exproprieras för samfällighetens räkning.

Jordlotter, hvilka omedelbart användas till militära ändamål, kunna indragas i sammanläggningsförfarandet endast med tillstånd af militär myndighet.

Vid beräkning af pluraliteten räknas samegare för en person, hvarhos innehafvare af län, fideikomiss och familjegods hafva lika rösträtt som egare. Skulle meningsskiljaktighet emellan samegare uppstå, så anses pluraliteten gifven till förmån för en sammanläggning, om minst hälften, beräknad efter eganderätten, uttalar sig därför. Om åter en lägenhet eller ock dess omkretsråer vore tvist underkastade, anses innehafvaren hafva rösträtt, men om äfven besittningsrätten vore tvistig, och någondera parten samtycker till sammanläggningen, så anses samtycket gifvet.

Såsom synes af ofvanantecknade bestämningar är provokationsrätten i Bayern vid större sammanläggningar ganska gynsam, ehuru man icke underlåtit att föreskrifva såsom en säkerhetsåtgärt vilkoret att af förrättningen är att förvänta en bättre eller fördelaktigare användning af jordegendomen. Detta vilkor synes likväl öfverallt vara förhanden, då lagstiftaren icke engång såsom i Preussen föreskrifvit, att en betydlig förbättring bör kunna väntas af arronderingen, hvarföre stadgandet i praktiken torde vara betydelseläst.

III. Afdelningen.

Organerna.

Såsom ofvan redan nämst, ansågs 1861 års Flurbereinigungsgesetz brista äfven däri, att för utförandet af sammanläggningar icke funnos särskilda organ. Vid debatten af nuvarande sammanläggningslag yttrade sig därföre bland andra. Statsministern, Friherre von Feilitsch på följande sätt:

„Regeringen har mycket noga öfvervägt frågan om sammanläggningarna. Härintills har genomförandet i princip varit öfverlemnadt åt delegarne och endast vid tvång har man förutsatt distriktsmyndigheternas medvärkan. Detta

har icke visat sig lämpligt. Man hade därför sett sig om i andra länder och funnit särskilda organer inrättade för sammanläggningarna i Preussen, Vürtemberg, Baden och Österrike. Dessa centralmyndigheter tillegna sig genom sin fortsatta värksamhet den nödiga sakkännedomen och erfarenheten, hvarför regeringen utgått från tanken att bilda centralkommission i inrikesministerium, som uteslutande skulle sysselsätta sig med dessa ärenden. Först och främst hade det varit svårt att bestämma, huru långt man skulle gå; huru stor personalen borde vara; om man skulle bilda en självständig myndighet eller blott en kommission; och nu hade man efter mogen öfverläggning kommit till föreliggande resultat. Det kunde naturligtvis icke förutses, huru sakerna komme att gestalta sig, om de skulle röra sig i stort eller litet omfång, om man skulle behöfva stor eller liten personal och därför har man af sparsamhetsskäl föreslagit en kommission — — —."

Regeringens förslag angående tillsättande af en särskild myndighet antogs äfven af Bayerska landtdagen.

Till sammanläggningarnas ledning och genomförande finnes därför i inrikesministerium en kommission under nam af Flurbereinigungskommissionen, hvars sammansättning och organisation är närmare reglerad genom „Königlich Allerhöchste Verordnung die Flurbereinigungs-Kommission betr" af den 30 November 1886. Kommissionen, som samtidigt är ett tekniskt och förvaltningsorgan, är sammansatt dels af icke ständiga ledamöter, till hvilka räknas en högre ämbetsman från Justitie-Inrikes- och Finansministerium, dels af ständiga ledamöter, till hvilka höra en tjänsteman från den inre förvaltningen eller administrationen samt tekniker eller landtmätare efter behof. Samtliga ledamöter utnämnas af konungen, som äfven förordnar suppleanter för de icke ständiga ledamöterna. Kommissionen eger fatta sina beslut efter omröstning, hvarvid ett antal af minst fem ledamöter böra var närvarande och ordet föres af den i rang högst stående tjänstemannen. Vid lika antal röster för och emot afgör den mening, som biträdes af representanten för inrikesministerium. Skulle kommissionen anse det nödigt,

kan densamma äfven tillkalla sakkunnige. Alla viktigare frågor vid sammanläggningen afgöras kollegialt af kommissionens samtliga ledamöter, de mindre viktiga däremot af de ständiga ledamöterne under ordförandeskap af den administrativa ledamoten.

Vid behof kunna äfven flere kommissioner bildas inom landet, men då sammanläggningarna först under senaste år begynt vinna terräng i Bayern, har man icke ännu behöft skrida därtill.

Under den tid jag tillbragt vid den såkallade Flurbereinigungskommissionen fann jag att uppgiften angående ett hufvudorgan för sammanläggningarnas genomförande var lyckligen löst. Man har såsom i Preussen inrymt Flurbereinigungskommissionen en för arronderingarnas genomförande nödig makt, men detta har icke skett på ett så i ögonen fallande sätt som i Preussen. Då man därstädes åt generalkommissionerna inrymt judiciel och administrativ makt under reglerigstiden, har man undandragit regleringsområdet de vanliga myndigheternas inflytande. Då Flurbereinigungskommissionen däremot består af representanten från de skilda ministerierna, får kommissionens åtgöranden icke sken af något extraordinärt, hvarhos alla konflikter emellan de skilda förvaltningsområdena lätt och snabt lösas genom ledamöternes förmedling. Den omständighet, att samt liga regleringar ledas af *en* myndighet samt sålunda ske efter samma principer värkan äfven välgörande på sammanläggningarnas gång. Vidare bör märkas, att teknikerne eller landtmätarne äro ledamöter af kommissionen samt leda förrättningens gång efter de i kommissionen faststälda principer.

IV. Förfarandet.

Flurbereinigungsgesetz för Bayern uppställer till stöd för förfarandet en mängd allmänna reglor. Sålunda finnes föreskrifvet, att vid sammanläggningarna ersättningen eller vederlaget bör gifvas, om möjligt, i samma egoslag (Kultur-

art); och att vederlag, som erfordrade en ändring i bebrukningssystemet, kan gifvas endast med jordegarnes samtycke; att de mindre jordegarne skola erhålla sina lotter så nära deras respektiva hus som möjligt; att penningeersättning endast i nödfall, då full motsvarande jordvederlag icke finnes, kan ifrågakomma; att lägenheterna böra erhålla behöfliga vägar, kreatursspångar och bevattningsställen, hvilka jämte allmänna platser böra afdragas från den gemensamma egomassan; samt att vägars, broars och erforderliga allmänna anläggningars underhåll bör säkerställas för framtiden medelst öfverenskommelser emellan intressenterne.

Vidare finnes stadgadt, att jordvederlaget träder i alla afseenden i stället för det afträdda och erhåller i rättsligt afseende alla dess egenskaper, såframt särskildt undantag ej göres. Sålunda öfvergå sakliga och personliga anspråk på vederlaget, hvarvid tredje person tillkommer protest för bevarande af dess intressen endast i det fall vederlaget icke skulle hafva samma värde, som det afträdda jordstycket. Angående inteckningar föreskrifves, att i händelse vissa, en person tillhöriga i förrättningen indragna jordlotter, äro betungade med senare inteckningar är samma persons öfriga däri ingående fasta egendom eller om vissa inteckningar hänföra sig uteslutande till enskilda parceller, så skola i brist på annan öfverenskommelse, såframt det är erforderligt till bevarande af inteckningsinnehafvarnes rätt, vederlagen för de utbytta eller förändrade lotterna afskiljas och införas i katasterplan under särskilda numror, hvilket förfarande äfven i öfrigt bör iakttagas efter särskildt yrkande, därest skilda rättsförhållanden göra sådant nödigt Skulle åter en befintlig gränstvist emellan i sammanläggningsförfarandet indragna lotter icke hinna afgöras under sammanläggningen, böra egolotterna i den nya planplaceras bredvid hvarandra. Beträffande jordskattetalet (Grundsteuerverhältnisszahl) finnes stadgadt, att detsamma blir oförändradt, oafsedt en ökning eller minskning af den till allmänna anläggningar åtgångna areal.

Angående arrenden, hvilka i Bayern spela en icke så liten roll, föreskrifves, att om en sammanläggning inträffar

under arrendetiden, så är arrendatorn, för den händelse skild stipulation därom icke ingår uti arrendekontraktet, berättigad att uppsäga arrendet till slutet af löpande arrendeår med förbehåll af ersättning endast för nedlagda förbättringar.

Själfva förfarandet vid sammanläggningen eger rum i stöd af de föreskrifter, som finnes dels i Flurbereinigungsgesetz dels åter i Vollzugsvorschriften zu dem Gesetze vom 29 Maj 1886, die Flurbereinigung betreffend. Vi skola här endast i korthet relatera gången vid en sammanläggning.

Yrkande på en sammanläggning kan när som hälst göras antingen af hvarje enskild jordegare eller af flere tillsammans eller och af kommunalförvaltningen hos Flurbereinigungskommissionen såväl omedelbart hos kommissionen som medelbart genom de lokala myndigheterna (Gemeinde oder Distriktsverwaltungs-Behörde). Yrkandet bör ske skriftligen med uppgift om förrättningens ändamål, (sammanläggning eller vägareglering) området för sammanläggningen, delegarnes antal, orsakerna hvarför sammanläggning yrkas m. m. Såsnart en provokation är gjord, öfversänder kommissionen en kommissarie (vanligen den administrative ständige ledamoten) till ort och ställe för att nogare undersöka förhållandena och komplettera i provokationsskriften bristande uppgifter. Finner Flurbereinigungskommissionen därefter yrkandet lagligen böra leda till ett vidare förfarande i saken, fattas beslut därom, hvarjämte själfva omfånget för förrättningen begränsas, kommissarien utnämnes samt kartor och s. k. besittningslistor anskaffas. De sistnämda upptaga alla delegarnes nam, storleken af deras lotter enligt kataster-förteckningen m. m. enligt särskildt faststälda formulär. Sedan dessa förarbeten slutförts i kommissionen, öfversändas handlingarna till den lokala myndigheten jämte förordnande för en landtmätare för att den lokala myndigheten skulle senast fjorton dagar förut utlysa ett sammanträde, som kallas „Erste Tagsfahrt". Kallelsen innehåller uttryckligen, att de frånvarande betraktas såsom godkännande sammanläggningen. Det första sammanträdet ledes af orföranden för distriktspolismyndigheten och den därvid af Flurbereinigungskommissionen afsände kommissarien har att för intressen-

terne förevisa kartorna, förklara sammanläggningens ändamål och nytta samt ungefärligen uppgifva kostnaderna. Sedan ordföranden upplyst om lagens stadganden angående provokation, uppmanar han delegarne att yttra sig angående sammanläggningen. Efter förhandlingen skrides till omröstning, hvarvid hvarje närvarande jordegare skall kategoriskt afgifva sin röst för eller emot sammanläggningen. Skulle omröstningens resultat blifva emot sammanläggningen, så afstanna förhandlingarna därvid. I motsatt fall inträder den andra afdelningen af sammanträdet, hvarvid öfverlägges och beslutes angående vägar, broar och allmänna platser, som böra anläggas, äfvensom angående vissa kostnadsfrågor. Vidare tages i öfvervägande, huruvida förrättningen är af sådan beskaffenhet, att densamma kan öfverlemnas åt en af Flurbereinigungskommissionen utseende landtmätare eller om ett sammanläggningsutskott vore nödigt. I sistnämda fall skrides till val af minst tvänne ledamöter, hvilka jämte den Flurbereiningskommissionen utseende kommissarien och landtmätaren utgöra sammanläggningsutskottet. Minoriteten, som motsagt sammanläggningen, eger äfven utse en ledamot i detsamma. Utskottet, däri ordet föres af kommissarien, har att i allmänhet i förening med landtmätaren leda hela förrättningen, hvarvid beslut fattas efter omröstning. Vid första sammanträdet väljes äfven för afgörande af tvistefrågor beträffande åsättandet af värde å jorden samt anspråk af tredje man en kompromissrätt (Schiedsgericht). Densamma består af fem ledamöter, af hvilka tre väljes af delegarne (en af minoriteten) samt de öfriga af Flurbereinigungskommission och Kretsförvaltningsmyndigheten. Såsom ordförande fungerar den af kommissionen utsedde ledamoten. De af kompromissen fattade beslut äro inappellabla. Både till sammanläggningsutskottet och kompromissen väljas äfven suppleanter. Ledamöterne i sammanläggningsutskottet och kompromissrätten blifva af Distriktsförvaltningsmyndigheten förpliktade medelst handslag att samvetsgrant iakttaga sina åligganden.

Kompromisrätten förfar i allmänhet så som en vanlig domstol och fattar sina beslut efter omröstning. Den kan

äfven höra vittnen och experter, men är icke befogad att låta desse aflägga ed. Kompromissens förhandlingar upptecknas i ett protokoll och utslaget förses med domskäl.

Såsnart nu ett sammanläggningsutskott är bildadt, skrider detsamma under kommissariens ledning till utförandet af förrättningen, hvarvid protokoll föres öfver alla vidtagna åtgärder. Till först utpålas området för sammanläggningen å marken, sedan beslutes angående väganätet och allmänna platser, som äro behöfliga, och resultatet införes å kartan, hvilken då fastställes af utskottet och erhåller namnet: Uebersichtsplan. „Därefter vidtages med graderingen, som i anseende till dess vikt genomföres med den största noggrannhet och hvarvid delegarne äfven ega rätt att närvara. Vid graderingen tages i öfvervägande:

1:o) sättet för jordens uppkomst; (tillandning, förvittring, stenart o. s. v.);

2:o) jordens beskaffenhet i anseende till dess ursprungliga sammansättning (lera, sand, kalk, humus), i anseende till dess beståndsdelar (mull, stenar, växtrötter etc); i anseende till lagrens djup och i anseende till dess nuvarande tillstånd (kontinuerlig gödsling);

3:o) grundens beskaffenhet i anseende till dess beståndsdelar (kisel, lera) och i anseende å förhållandet till vattenståndet;

4:o) jordens belägenhet i anseende till vägsträcket, om den är högt eller lågt belägen, utsatt för öfversvämning, jämn eller kuperad, längre eller närmare belägen till byggnaderna och de allmänna vägarna, och

5:o) jordens vattenhalt, om den är torr eller våt samt hvilken möjlighet finnes för bevattnings- och vattenafdelningsinrättningar. Med afseende å dessa och andra omständigheter åsättes värdet, hvarvid klasserna kunna bestämmas till huru många som hälst. Vanligen utsättes ett minimalvärde af 50 pf. per ar för första klassen, hvarefter hvarje följande klass ökas med 50 pf. Vid en gradering i Bayern, då den största noggrannhet iakttages, kan man gå upp ända till sextio och flere klasser. Det tekniska förfarandet åter består af uppmätningen af sammanläggningsa-

realen, hvilken sker med anslutning till det befintliga triangel och polygonnätet, samt karteringen af arealen i den af sammanläggningsutskottet bestämda skola. Därefter företages uträkningar och kartan indelas i s. k. Gervannen d. v. s. komplexer, som uppstå till följd af det nya väganätet, afloppsdiken, m. m. d. Sedan vidare sammanställning af komplexerna (Gewannen Zusammenstellung), beräkning och sammanställning af de s. k. Werthsverhältningszahlen eller förvandlingstalen, uppställningen af delningsgrunden (Anlage des Forderungsregisters), afdragandet af de allmänna platserna och uppställningen af kontrollregistret egt rum, så följer projektet till fördelningen (Entwerfung des Vertheilungs Places), numreringen af kartan (Plannummerirung), fördelningen af jordskatten (Grundsteuervertheilung), samt utpålningen af den nya planen.

Efter det nu graderingen, uppställningen af fördelningseller skriftesplan och utpålningen skett, skall sammanläggningsutskottet antingen i sin helhet eller genom ordföranden hälst å marken och muntligen utvisa åt hvarje delegare resultatet af sammanläggningen. De delegare, som icke kunna sålunda underrättas, kallas att inom 14 dagar, räknadt från en bestämd termin, infinna sig hos utskottet för att erhålla upplysningar angående placeringen af deras lotter. Delegare, hvilka godkänna sammanläggningen, böra förklara sig nöjde därmed medelst undertecknande af sitt nam. Om godkännandet vägras eller delegare uteblifver, göres därom anteckning, i protokollet.

Samtidigt som placeringen utvisas för intressenterne skola de äfven underrättas om fördelningen af jordskatten, om inteckningarna samt andra onera, som hvila på jorden, äfvensom en möjligen försiggången ändring af samfällighetens gränser.

Samtliga till sammanläggningsförfarandet hörande akter och kartor föreläggas efter slutförandet Flurbereinigungskommissionen, som redan därförinnan under förrättningens gång bör pröfva resultatet af mätningen, graderingen etc. Skulle pröfningen icke gifva anledning till anmärkningar eller hållandet af en s. k. „Schlusstagsfahrt“, så sändas handlin-

garna till Katasterbyrån för pröfning af de tekniska arbetena. Sedan Katasterbyrån återsändt handlingarna, skrider Flurbereinigungskommissionen till utarbetandet af den s. k. „Endentscheid“ och Flurbereinigungsoperat. Med Flurbereinigungsoperat förstås en tabellarisk öfversikt, i hvilken intressenternes lotter, sådana de voro innan förrättningen och sådana de äro efter densamma, införas med bifogande af förvandlingstalet, kostnaderna m. fl. omständigheter. Detta operat motsvarar recessen i Preussen och är försedt med en inledning, däri ändamålet med förrättningen, samt de afskaffade och nya förpliktelserna beträffande de nya vägarnas och offentliga platsernas nytjande och underhåll m. m. d. finnas upptagna.

Vi hänvisa här till bilagda „Endentscheid der Flurbereinigungskommission“, hvaraf framgår huruledes de äro affattade (Se bil.). Emot Flurbereinigungskommissionens Endentscheid kan besvär anföras uti den s. k. „Verwaltungsgerichtshof“ inom 14 dagar efter det beslutet blifvit vederbörande tillställdt. Besvären böra inlämnas till Kommissionen. Beträffande mätningen och fördelningsplan kunna besvär ifrågakomma endast såvidt desamma hänföra sig till en orätt användning af lagen.

Såsnart ett utslag af Flurbereinigungskommission vunnit laga kraft, bör hvarje intressent erhålla ett utdrag från operatet. I detta utdrag upptagas intressenternes förra andelar och de gifna vederlagen, de inledande anmärkningarna i operatet samt kommissionens förklaring, att förrättningen vunnit laga kraft. Såframt intressenterne icke frivilligt öfverenskommit om tidpunkten, då de nya skiftena böra tillträdas, utfärdar sammanläggningsutskottet beslut i saken. I öfrigt eger utskottet äfven ombesörja samtliga värkställighetsåtgärder såsom rörläggningen etc. — Detta är i korthet gången af en sammanläggning i Bayern. Med sammanläggningen kunna äfven andra förbättringar förenas såsom exempelvis drainering, vattenafledningss- och bevattningsinrättningar, hvilka vanligen äfven ifrågakomma. I öfrigt försiggå alla till sammanläggningen hörande operationer efter fastställda formulär och skulle någon osäkerhet eller något tvifvel

uppstå, så kan den af Flurbereinigungskommissionen anstälda kommissarie, hvartill i flere fall begagnas landtmätare, under förrättningens gång inhämta kommissionens åsikt i frågan. Slutligen må här anmärkas, att jordlotter, hvilka varit indragna i ett sammanläggningsförfarande, i framtiden kunna skiftas endast sålunda, att delarna stöta till befintliga vägar eller ock samtidigt med delningen förses med nya vägar.

V. Kostnaderna.

Utdragen ur det s. k. Flurbereinigungsoperat likasom de i grund däraf föranledda ändringar i fastighetsböckerna, in- och omskrifningar i offentliga handlingar och anteckningar å inteckningshandlingar äro afgiftsfria. För förfarandet i första instans under Flurbereinigungskommissionens ledning underkastas intressenterne likaledes inga kostnader. Kostnaderna för Flurbereinigungskommissionen, inklusive kostnaderna för utsändandet af kommissarien, bestridas nämligen af statskassan, som äfven öfvertagit utgifterna för den vid Katasterbyrån skeende tekniska revisionen samt karte- och katasterarbetena. De för förfarandet nödiga kartakopior lämnas äfven för half lösen. Öfriga kostnader bestridas af intressenterne i regeln i förhållande till jordskatten af den i sammanläggningen ingående fasta egendomen. Skulle någon intressent icke hafva fördel af sammanläggningen, kan han helt och hållet fritagas från kostnaderna, hvaremot en intressent, hvilken har synnerliga fördelar däraf, kan åläggas jämförelsevis större kostnader. Sammanläggningsutskottet är i detta afseende endast då bundet af intressenternes beslut, när besluten fattats med de mest betalande intressenters bifall.

En viktig omständighet är den, att samtliga kostnader erläggas förskottsvis af statsvärket. För detta ändamål finnes en s. k. Flurbereinigungsfond i inrikesministerium, hvars storlek angifves af budgeten. Förskotten skola i regeln återbetalas af intressenterne under tre år, hvilken tid dock enligt inrikesministeriets beslut kan, om omständigheterna sådant på-

kalla, utsträckas till sex år. Skulle de sammanläggning undergångna lägenheternas ställning erfordra någon lindring i återbetalningen, så kan högst hälften af kostnaderna efterskänkas.

Bidragen till Flurbereinigungsfonden utgjorde för år 1887—50,000 Rmk, för 1888 och 1889—60,000 Rmk för hvardera åren samt för åren 1890 och 1891—50,000 Rmk i året.

Slutligen må här omnämnas, att den gällande Flurbereinigungsgesetz synes hafva bragt till stånd en oväntad lifaktighet i sammanläggningsfrågorna i Bayern. Redan år 1890 eller under den jämförelsevis korta perioden af fyra år, som lagen värkat, hade 53 skilda sammanläggningsförrättningar utförts med 2395 intressenter och en sammanlagd areal af 3028,30 hektar. Vidare hade sammanläggningar vidtagit i 70 samfälligheter med 3324 intressenter och en areal af 4235,77 ha, hvarförutom anmälningar om behofvet af dylika ingått från 111 samfälligheter (sammanlagdt 5,300 intressenter och 10450 hektar).

C. Provokationsrätten i öfriga tyska stater.

Vi skola till först kasta en blick på provokationrätten i de tyska stater, hvilka enligt särskilda fördrag med Preussen öfverlämnat utförandet af sammanläggningarna åt de preussiska organerna. Dessa äro Hertigdömet Anhalt, Furstendömena Schwartzburg-Rudolfstadt, Schwartzburg-Sondershausen, Hertigdömet Sachsen-Meiningen, Furstendömet Waldeck-Pyrmont samt Furstendömet Schaumburg-Lippe.

1. Hertigdömet Anhalt.

Hertigdömet, som förut bestod af Hertigdömena Anhalt-Bernburg, Anhalt-Köthen och Anhalt-Dessau, har numera öfvergått till en linie. Till följd häraf hafva äfven de numera så godt

som slutförda sammanläggningarna skett efter skilda lagar. Uti Hertigdömet Anhalt-Bernburg egde enligt lagen af den 23 December 1839 skifte af gemensam betesmark och afskaffande af betesservituter rum, om en eller flere intressenter yrkade därpå, men angående kommunalbetesmarker (Gemeindehütungen) måste fjärdedelen af delegarne, beräknade efter andelen, provocera. För Anhalt-Dessau emanerade en lag af den 23 September 1848 samt sedermera den 26 Mars 1880 den s. k. „Separationsgesetz für die Herzogthümer Anhalt-Dessau och Anhalt Köthen". Hvad provokationsrätten beträffar, så kan enligt gällande stadganden hvarje delegare påyrka skifte och upphäfvande af servituter, men om sammanläggning därjämte ifrågakommer, så erfordras ett yrkande af fjärdedelen af intressenterne, beräknade efter antalet, eller hälften af intressenterne beräknade efter andelen.

2. Furstendömet Schwarzburg-Rudolfstadt.

Enligt lagen af den 7 Januari 1856 skall sammanläggning ega rum, om minst en fjärdedel af lägenhetsinnehafvarnes röster afgifves till förmån för sammanläggning. Rösträtten begränsas så, att hvarje vanlig åkerparcell (Acker) medför en röst.

3. Furstendömet Schwarzburg-Sonderhausen.

Sammanläggning kan enligt lagarna af den 2 April 1854 och 14 Juli 1857 ega rum, om mera än fjärdedelen af rösterna afgifvas för sammanläggning, hvarvid en röst räknas för hvarje preussisk morgen (25,03 ar). Intressenter med mindre egovidd hafva ingen rösträtt. Sammanläggning kan äfven ega rum, om den provoceras af en domän, ett riddargods eller annan egendom, som är att anses såsom själfständig betesrätts innehafvare.

4. Hertigdömet Sachsen-Meiningen.

Lagen af den 18 Mars 1873 berättigar egarne till fjärdedelen af sammanläggningsområdet, beräknad efter jordräntan, att provocera en sammanläggning.

5. Furstendömet Waldeck-Pyrmont.

Genom lagen af den 25 Januari 1869 har förordningen af den 13 Maj 1867 angående afskaffande af servituter, skifte af gemensam fastegendom och sammanläggning af lägenheter för det forna Kurfurstendömet Hessen blifvit införd i furstendömet, med mindre modifikationer.

6. Furstendömet Schaumburg-Lippe:

har äfven genom statsfördrag anslutit sig till förordningen af den 13 Maj 1867.

7. Furstendömet Lippe-Detmold.

Lagen af den 20 Maj 1880 stadgar, att sammanläggning af i egoblandning befintliga lägenheter kan ske, om densamma påyrkas af egarne till mer än hälften af den efter grundräntekatastern beräknade arealen af de lägenheter, som äro afsedda att sammanläggas och lägenheterna tillika representera mer än hälften af den katastrala nettobehållningen samt en väsentlig fördel af sammanläggningen därtill är att förvänta. Skulle däremot i någon samfällighet hälften af arealen tillhöra en person, så skola därjämte egarne till minst fjärdedelen af samfällighetens öfriga areal rösta för sammanläggningen.

8. Storhertigdömet Sachsen-Weimar.

Enligt lagen af den 5 Maj 1869 kan en tvångs sammanläggning åstadkommas *a)* om pluraliteten af de intresserade

lägenhetsegarne samtycka därtill och *b)* om ett upphäfvande af en betesservitut eller en enskild delegares utträdande från en sådan är ovilkorligen beroende af en sammanläggning, hvilken omständighet pröfvas af skiftesmyndigheterna. Tvångsvis kan sammanläggning åstadkommas endast beträffande åker, äng, (Felder, Wiesen, Lehden und Aenger) sådana skogsparceller, som ligga enstaka under berörda egoslag, samt offentliga vägar och allmänna anläggningar, med undantag af statschausséer jämte järnvägar.

9. Hertigdömet Sachsen-Coburg.

Lagen af den 23 Juni 1863 stadgar, att sammanläggning eger rum i en hel samfällighet, om de provocerande besitta mer än hälften af den areal, som är afsedd att sammanläggas. I enskilda samfällighetsdelar följer sammanläggning, om mer än hälften af egarne till de i samfällighetsdelen befintliga lägenheter yrka därpå samt den ej finnes på nytt sätt i ekonomiskt afseende skada de samfällighetsdelar, som ej ingå i sammanläggningen, eller vara hinderlig för en senare sammanläggning. Om hälften af arealen eges af en person, så erfordras för sammanläggning att jämte denna person egarne till minst fjärdedelen af den öfriga arealen förena sig om densamma.

10. Hertigdömet Sachsen-Gotha.

Lagen af den 5 November 1853 föreskrifver att om egarne till fjärdedelen af lägenheterna i en samfällighet, likgiltigt om de lyda under församlingens kommunalstyrelse, (gleich viel ob die letzteren zum Communalverband der betreffenden Gemeinde gehören) fordra en sammanläggning, så måste öfriga egare underkasta sig densamma. Lagen af den 27 Juni 1856 utsträkte sammanläggningarna äfven till vissa af naturliga gränser omgifna samfällighetsdelar på provokation af egarne till en fjärdedel af arealen, om däraf

icke uppstode några ekonomiska olägenheter för de icke sammanlagda delarna eller andra svårigheter (exempelvis för senare sammanläggningar).

11. Hertigdömet Sachsen-Altenburg.

Sammanläggning eger rum, enligt lagen af den 20 April 1857, om en tredjedel af lägenhetsegarne uti en samfällighet eller samfällighetsdel efter en bestämd af arealen och parcellantalet kombinerad röstskala provocera en sådan. En intressents rösträtt beräknas genom addition af hans sammanläggningen underkastade åker-antal (Ackerzahl) och antalet af parcellerna.

12. Furstendömet Reuss (Jüngere Linie).

För sammanläggningen fordras enligt lagen af den 8 Oktober 1860 provokation af en absolut majoritet af delegare. Röstantalet för en intressent beräknas så, att $\frac{1}{8}$ af det beskattningen till grund liggande antalet morgen (Morgenzahl), som tillhör intressenten och ingår i sammanläggningsmassan, adderas till antalet af de därtill hörande parceller.

13. Storhertigdömet Oldenburg.

En sammanläggning kan åvägabringas antingen efter delegarnes fria öfverenskommelse utan afseende å områdets storlek eller genom tvång å ett område, som omfattar minst tio Jück[1]). För en tvångssammanläggning fordras yrkande af egarne till mer än hälften af den areal, som är afsedd att sammanläggas, hvarvid mätningsregistret är bestämmande samt 5 Jück okultiveradt land räknas lika med en Jück kultiveradt (Lagen af den 27 April 1858). Om sam-

---

[1]) 1 katasterjück = 56,03 a.

manläggningen skulle beröra endast tvänne lägenheter, bör den provocerandes lägenhet vara antingen större eller ock lika stor som den provocerades. En i grund af denna bestämning försiggången arrondering kan under de nästa 25 åren förnyas endast med alla delegares begifvande.

14. Storhertigdömet Mecklenburg-Schwerin.

Då jordegendomen så godt som helt och hållet tillhör riddaregodsen, försiggick en sammanläggning af arrendejorden samtidigt med förbättringen af arrendatorernes ställning och upphäfvande af servituterna, hvadan en egentlig sammanläggningslag för landet ej existerat. Angående städernes jordegendom bestämmer lagen af den 15 Januari 1873, att en sammanläggning m. m. kan ega rum uti stadsländerierna, om magistraten och stadsfullmäktige beslutit därtill och majoriteten af jordegarne ingår därpå. Såsom grund för bestämmandet af majoriteten vid omröstningen gäller jordbesittningen, men för att utesluta möjligheten, att en stor egendomsegare kan dominera de andra, bestämmes, att ingen får rösta för mer än $\frac{1}{20}$ af arealen.

15. Storhertigdömet Mecklenburg-Strelitz.

Här existera samma förhållanden som i Mecklenburg-Schwerin, hvarhos lagen af den 15 Januari 1873 för Schwerin är en kopia af lagen den 6 Februari 1854 för Strelitz.

16. Hertigdömet Braunschweig.

Någon egentlig tvångsarronderingslag existerar icke i hertigdömet, utan kan en sammanläggning ske i förening med skifte af gemensam egendom. En s. k. specialseparation är besluten, om antingen två-tredjedelar af de röstberättigade delegarne, beräknade efter jordbesittningen, eller och hälften af jordegarne, efter beräkning af antalet och jordbesittningen, rösta därför.

17. **Konungariket Sachsen.**

En självständig lag angående tvångsarrondering utkom den 14 Juni 1834, enligt hvilken två-tredjedelar af intressenterne kunde provocera en sammanläggning. Lagen af den 23 Juli 1861, som modifierade dessa föreskrifter, bestämmer, att en lägenhetsinnehafvare måste underkasta sig reglering 1:o) om mer en hälften af lägenhetsinnehafvarnes röster afgifvas därför; 2:o) om upphäfvandet af en gemensam betesrätt eller tillträdet till en lägenhet för dess bebrukande är beroende af en sammanläggning. Röstberäkningen i förstnämnda fall sker genom multiplikation af egarens parcellantal med deras sammanlagda areal. I det andra fallet kan hvarje delegare yrka på sammanläggning för så vidt densamma är erforderlig för upphäfvande af gemensamt bete eller för åstadkommande af en bekväm förbindelse. Tvång för sammanläggning existerar endast angående åkerfält, ängar, lindor och fält (Felder, Wiesen, Lehden und Aenger). Från sammanläggning uteslutas däremot i allmänhet lägenheter, som afse skogskultur eller fruktodling. Vidare kan äfven utflyttning af byggnader ifrågakomma, om en ändamålsenlig sammanläggning icke annorlunda åstadkommes. Här må ännu omnämnas, att en förordning af den 28 September 1869 söker underlätta sammanläggningen genom enkelt byte af parceller. Utförandet af dessa operationer är öfverlämnadt åt de ordinarie domstolarne under medvärkan af landtmätare.

18. **Rikslänederna Elsass-Lothringen.**

Oaktadt den rådande egosplittringen och det till följd däraf uppkomna behof af sammanläggningar har tyska regeringen likväl icke ännu i anseende till de franska rättsbegreppen angående egendomens okränkbarhet velat skrida till utfärdandet af en tvångslag i antydt syfte, utan åtnöjde sig med reformer beträffande katasterväsendet, jordeböckerna och jordskatten. Vidare har regeringen uppmuntrat de efter

franskt mönster bildade syndikat för anläggande af fältvägar, bevattnings- och vattenafledningsinrättningar, drainering m. m. d.

19. Konungariket Würtemberg.

Sedan de i konungariket gällande förordningar angående reglering af fältvägarna visat sig icke kunna medföra sammanläggning i det omfång, den rådande egosplittringen erfordrade, antogs 1886. „Gesetz betr. die Feldbereinigung“, hvari stadgas, att „Feldbereinigung“ eger rum, om mera än hälften af delegarne rösta därför och mera än hälften af den på området lagda skatten faller på denna pluralitet. Feldbereinigung omfattar två skilda slag af förättningar nämligen: 1) nya fältindelningar (neue Feldeintheilungen) a) utan minskning af parcellernas antal och b) med förminskning af parcellantalet samt 2) väganläggningar a) utan lägenheternas omgestaltning och b) med omgestaltning af lägenheterna. I likhet med Bayern är ledningen af förrättningarna öfverlämnad åt en centralmyndighet, bestående af juridiskt, administrativt och tekniskt bildade ledamöter.

20. Storhertigdömet Hessen.

Lagen af den 18 Augusti 1871, som för en sammanläggning erfordrade a) att mera än hälften af egarne till de sammanläggning undergående lägenheter rösta därför, b) att denna pluralitet tillika är i besittning af mer än hälten af lägenheternas sammanlagda areal, och c) att mer än hälften af de sammanläggningen undergående lägenheternas skattetal faller på pluraliteten, är numera förändrad genom Gesetz betr. die Feldbereinigung sålunda, att Bereinigung eger rum, om egarne till mer än hälften af de för sammanläggning afsedda lägenheter besluta därtill samt inrikes- och justitieministerierna efter hörande af kretsutskottet gifva sitt begifvande till utförandet. Skulle fem-sjettedelar af delegarne motsätta sig sammanläggningen, kan densamma icke ifrågakomma.

21. Storhertigdömet Baden.

Lagen af den 5 Maj 1856 har beträffande provokationsrätten blifvit ändrad genom „Gesetz die Anlegung, Verlegung oder Abschaffung von Feldwegen auch die Verlegung oder Zusammenlegung der Grundstücke betreffend“ af den 21 Maj 1886 sålunda, att om det till jordbrukets höjande är af öfvervägande nytta att förändra och anlägga nya fältvägar äfvensom sammanlägga lägenheter, kan sådant ske äfven emot vissa delegares vilja, om mera än hälften af egarne förklara sig till förmån därför och desse tillika efter skatten (Steuerkapital) ega mer än hälften af de i förrättningen inbegripna lägenheter samt regeringen gifver sitt samtycke till förrättningen. Såsom en egendomlighet för lagen må anmärkas, att representationen utvidgade den af regeringen i propositionen föreslagna provokationsrätt, hvilket strider emot förhållandena i andra länder, där representationen velat inskränka de af regeringarna gjorda förslag.

Frankrike.

Såsom ofvan framhållits har den nuvarande agrarlagstiftningen i Preussen och Tyskland beträffande tvångsarronderingarna utvecklat sig från och i jämbredd med servitutaflösning och skifte af gemensam egendom samt sedermera fortgått oberoende af sagda operationer. I Frankrike bortsopades de tryckande feodala bördorna under revolutionstiden på en gång efter en enda natts öfverläggningar, hvarför man i Frankrike icke kan iakttaga samma utveckling. Den franska agrarlagstiftningen har ifrån revolutionstiden och allt fortfarande inslagit en på den största möjliga frihet bygd riktning. Hvad parcelleringen samt egoblandningen beträffar har Frankrike likväl befunnit sig och befinner sig i samma, om icke sämre, läge än Tyskland. I anseende därtill att den obetydliga eller mindre egendomen (la petite propriété) är mera utbredd i Frankrike, än i Tyskland, samt

en mängd parceller äro anslagna till trädgårds- och vinkultur, är egoblandningen måhända dock mindre känbar. Redan år 1789 utbrister engelsmannen Arthur d'Young efter att hafva genomrest Frankrike, att detta land med afseende å jorddelningen i alltför små lägenheter bereder sig det största elände man kan föreställa sig, att detsamma snart skall öfverträffa Kina, där en uthungrad befolkning slåss om hund-, katt- och råttkadaver etc. År 1836 utropade vidare Léon Faucher af samma orsak, „jordegendomen faller till bara stoft. (La propriété tombe en poussière). Författaren Balsac, som ser orsaken till jorddelningen i „le démonde la propriété" hos franska folket profeterade att inom kort icke ens medelklassen än mindre folket kunde erhålla en beefsteak till följd af de små jordegarnes oförmåga att hålla boskap. Alla dessa profetior hafva dock icke besannat sig, enär den mindre jordegendomen visat sig mycket lifaktig. Dess produktivitet skulle dock ännu betydligt ökas, om icke egoblandningen omöjliggjorde en ännu intensivare kultur. Alla författare, praktiska jordbrukare och katastertjänstemän öfverensstämma nämligen därutinnan, att olägenheterna af egoblandningen och fältgemenskapen äro kännbara beträffande såväl den mindre som den större jordegendomen. Uti „Comptes rendus des travaux de la Société des agriculteurs de France annuaire 1874" p. 82 skildras de på följande sätt: „Man är tvungen att slaviskt följa sin grannes arbete, att plöja, så och skörda, då han plöjer, sår och skördar. Huru kan en egendomsegare riskera inrätta artificiella ängar eller plantera vinstockar, då hans grannes fält äro under sädesodling. Han skulle tvingas passera öfver skördarne, tvingas att göra skada. Samma hinder möta användandet af konstgjorda bevattningsanläggningar, drainering och ändamålsenliga redskap. Man är tvungen att antaga fälttvånget som påtvingas alla kommunens innevånare." Likaså klagas uti en i Senaten föredragen skrifvelse „att egoblandningen är den förnämsta orsaken till tids- och penningeförlust och ett hufvudhinder för alt framåtskridande. Skilnaden emellan en arronderad farm och en farm af samma storlek och egoslag, bestående af 80 ja t. o. m. 100 à 120 parceller, som

ofta förekommer i våra trakter, kan beräknas till 20 eller till och med 30 francs arrendeafgift per hektar.“

Olägenheten af egoblandningen i Frankrike daterar sig som ofvan sagdt från äldre tider. Redan för tvåhundra år sedan hade man i Bourgogne genom fri öfverenskommelse reducerat invid Rouvres circa 4000 parceller (Jaurnaux), som tillhörde 300 personer, till 400 à 500 parceller. Dylika genom fria öfverenskommelser och byten åstadkomna sammanläggningar hade under Ludvig den XV försiggått i Lothringen (Nonsard Laneuville-devant-Bayon, Neuviller, Roville). Författaren Alfred de Foville[1]) säger att dessa genom fria egobyten vunna arronderingar äro att förlikna vid kristalliseringar samt då kristalliseringar icke kunna försiggå i alltför upprörda rum, så afstannade de äfven i Frankrike under revolutionstidens stormar. Mekanismen vid sammanläggningen af parceller är mycket lik de artificiela kristalliseringar, som försiggå i laboratorier. De äro i hvardera fallen till en början afskilda molekyler, hvilka i ett visst moment sätta sig i rörelse, söka hvarandra, kalla hvarandra, finna hvarandra och sammansmälta uti mera eller mindre reguliera former lik mosaik. — Under revolutionen, som å ena sidan predikade frihet, väktes likväl å andra sidan frågan om tvångssammanläggningen af Français de Neufchateau, hvilken föreslog att majoriteten i en kommun borde kunna tvinga minoriteten till sammanläggning. Dylika projekt framkastades ofta både under revolutionstiden samt den Napoleonska aeran. Art. 654 i projektet till Code rural af 1814 hade äfven blifvit redigerad i samma anda. Där heter det näml. „Om jordlägenheter af samma natur eller lämpliga för samma kultur uti en krets eller ett territorium äro styckade och i egoblandning, så kan en fördelaktigare delning af lotterna till lägenhetsegarnes gemensamma fördel föreskrifvas, om minst två-tredjedelar af jordegarne i kretsen, beräknade efter arealen af deras respektiva egor, yrka därpå.“ Detta förslag gick dock icke igenom. Äfven härefter hafva projekt om

---

[1]) Le morcellement pag. 177.

tvångssammanläggningar uppdykt i Frankrike. Sedan Société d'agriculture de Nancy [1]) särskilda gånger framkommit därmed, uppmanande Congrès central d'agriculture 1849 regeringen att sända kompetenta personer för att studera arronderingen i England, Skottland, Preussen och Danmark, men alla dessa försök att införa tvångsregleringen hafva härintills förblifvit resultatslösa. Bland försvarare af det preussiska tvångssystemet må bland andra omnämnas Gossin och Tisserand, den sistnämnde Directeur de l' agriculture en France. Desse framkomma år 1874 uti Société des agriculteurs de France med förslaget att införa tvångsregleringar i Frankrike efter preussiskt mönster, men dels var tidpunkten illa vald efter nederlagen 1870 och 1871, dels åter stötte pluralitetstvång på starkt motstånd, oaktadt behofvet af arrondering allmänt erkändes. Vid tal om det preussiska systemet säger bland annat författaren de Foville: „apolagisterne af lagarne på andra sidan Rhein erkänna själfva, att agenterne ofta nog emottagas med stenkastning uti de byar, de skola omskapa; i Frankrike skulle de emottagas med gevärsskott (En France, ce serait à coups de fusil). Att det tyska systemet lämnar öfverallt kulturen förbättrad, men eganderättsbegreppet försvagadt; att man offrar själen för att bota kroppen; att man offrar minoritetens rätt för majoriteten, utan att hafva någon säkerhet därför, att man gifver lika mycket som man tager."

Man har likväl sökt bot mot det onda, men på annat sätt. För att ernå en arrondering, har man på allt sätt underlättat fria egoutbyten eller s. k. „échanges libres" man och man emellan. Såsom kändt äro nämligen alla öfverlåtelser af egendom i Frankrike belagda med stora afgifter, men för att befordra fria egobyten för sammanläggning af angränsande egor utfärdades lagen af den 3 November 1884. (Loi concernant les droits fiscaux à percevoir sur les échanges d'immeubles ruraux) hvarigenom afgifterna för egobyten

---

[1]) Jordstyckningen och egoblandningen hafva näml. nått sin höjd i östra Frankrike.

inskränktes till 20 centimes för hundra, om egorna äro belägna i samma kommun eller i angränsande kommuner. Härtill erfordras ännu de vilkor, att åtminstone en af de i bytet indragna lotterna måste gränsa till den ene kontrahentens öfriga lotter samt att lägenheten bör hafva varit i kontrahentens ego minst två år därförinnan, om densamma icke är ärfd. Dylika egobyten har man vidare sökt införa i stat samtidigt med förnyande af katastern och begränsningen af egendom genom s. k. associations syndicales. Då man i Frankrike anser sig kunna genom dessa associationer komma till samma resultat som genom tvångssammanläggningar i Tyskland, skola vi närmare redogöra för desamma.

Genom lagen af den 21 Juni 1865, som sedermera modifierades genom lagen af den 22 December 1888, inrättades associationerna, som delas i fria och auktoriserade. (Associations syndicales libres et associations syndicales autorisées). Föremål för associationer emellan lägenhetsinnehafvare (propriétaires), som hafva en fördel af utförandet af gemensamma företag, kunna vara arbeten:

1:o) till försvar (défense) emot öfversvämningar af hafvet, floder, störtfloder och åar, både farbara och ofarbara;

2:o) till rensning, fördjupning, rätning och reglering af kanaler och vattenfall, som äro hvarken farbara eller flötbara äfvensom af vattenafledniugs- och bevattningskanaler;

3:o) till uttorkning af moras;

4:o) till åstadkommande af exploitering utaf saltmoras;

5:o) till rensning af fuktiga och ohälsosamma marker;

6:o) till rengöring uti städer, förstäder, köpingar, byar etc;

7:o) till anläggande, utvidgande, förlängning och stenläggning af offentliga vägar och till hvarje förbättring, som afser allmän fördel i städer, förstäder, köpingar och byar;

8:o) till bevattning (irrigation et Colmotage);

9:o) till drainering;

10:o) till anläggande af enskilda vägar (chemins d' exploitation) och till hvarje annan jordbruket berörande förbättring, som är af kollektivt intresse.

Skilnaden emellan fria och auktoriserade associationer är den, att de fria bildas utan styrelsens mellankomst samt grundas genom alla medlemmarnes skriftligen uppsatta fria samtycke, hvaremot de auktoriserade bildas genom ett beslut af prefekten eller styrelsen på anhållan af en eller flere lägenhetsinnehafvare med användande af ett visst tvång vis à vis de öfriga. De sistnämnda kunna äfven konstitueras på initiativ af mären eller prefekten. Associationerna hafva rätt att föra talan genom sina ombud i domstolar, att förvärfva, sälja och byta egendom, upptaga lån och hypotisera lägenheter. Den akt, som skall uppsättas angående fria associationer, specificerar företagets ändamål, reglerar administrationen och bestämmer administratorernes mandat, sättet att bestrida utgifterna etc. Ett utdrag af akten måste innan en månad efter dess underskrifvande publiceras i ortens tidning och lämnas till förvar i prefekturen för att associationen skulle få åtnjuta densamma medgifna rättigheter.

Finner prefekten eller mären de under mom. 1—6 nämnda arbeten nödvändiga för det allmänna bästa eller göres yrkande af någon eller några kommunens medlemmar därom, så kunna auktoriserade associationer bildas genom beslut af prefekten. Lägenhetsinnehafvare som äro intresserade uti de under mom. 7, 8, 9 och 10 nämnda arbeten kunna däremot förenas till auktoriserade associationen endast för det fall att ett dekret af statsrådet (Conseil d'Etat) anser arbetena medföra allmänt gagn. Uti de i mom. 6, 7, 8, 9 och 10 förutsedda fall kan intet arbete företagas utan prefektens auktorisation, hvilken icke får ega rum innan en viss penningesumma inbetalats såsom säkerhet för behöfliga expropriationer etc., såframt icke associationen lämnat en af vederbörande delegare eller domstol godkänd garanti för skadeersättningar. Vid bildande af associationer tillgår sålunda, att prefekten först låter anställa en undersökning om arbetet, som är i fråga, uppgöra planer och kostnadsförslag, samt bestämma rayon'en för intressenterne äfvensom upptaga desses namn och lotter. Efter slutförd undersökning sammankallas de lägenhetsinnehafvare, som anses draga

nytta af arbetet, till en stämma (assemblée générale). Om nu majoriteten af de intresserade, som representera minst två-tredjedelar af egovidden, hafva gifvit sitt medgifvande, så auktoriserar prefekten association för den händelse arbetena omfatta de uti mom. 1 och 5 omnämnda företag. Gäller frågan däremot de under mom. 6, 7, 8, 9 och 10 berörda företag, fordras en majoritet af tre-fjärdedelar af de intresserade, hvilka tillika representera mer än två-tredjedelar af egovidden och erlägga mer än två-tredjedelar af grundskotten, eller också två-tredjedelar af intressenterne, som representera mer än tre-fjärdedelar af egovidden och erlägga mer än tre-fjärdedelar af grundskatten. Emot de beslut, hvarigenom prefekten auktoriserar association, kunna besvär anföras hos prefekten, som insänder handlingarne jämte besvären till ministern för allmänna arbetena.

Uti akten, hvarigenom hvarje association konstitueras, fixeras röstskalan, hvilken följes vid stämman, hvarjämte egare af mindre parceller, hvilka hvar för sig kunna hafva rösträtt, kunna förena sig om en gemensam röst. Administratorerne utnämnas af stämman eller, om ingen enighet vunnits efter tvänne sammanträden, af prefekten. — I departementet Meurthe-et-Moselle, där egosplittringen och egoblandningen nått sin höjd, började man först använda dessa associationer eller syndikat till sammanläggning af parceller. Detta sker dock i sammanhang med förnyandet af katastern och en allmän begränsning af egorna. Operationen, som bär namnet af „l' éxécution simultanée du renouvellement du cadastre et des abornements généraux“ tog sin början omkring 1860 och har att för sitt upphof tacka katastergeometern Gorce, hvilken understödd af direktörerne för de direkta kontributionerna (directeurs des contributions directes) i Noncy, M. Bretagne och M. Beaudesson utfört detta arbete i ett tjugutal kommuner samt manat andra till efterföljd. Genom associationerna eller syndikaten åsyftade man att samtidigt som katastern förnyas uppgå och räta behöfliga egoråer, förena parceller genom byten och skapa behöfliga vägar. För egobyten erfordras dock alla intresserades samtycke och därför upprättas associationsakten med

afseende härå. För att närmare åskådliggöra tillgången af denna ofta nog svåra och af lagen tillsvidare icke med tillräcklig tydlighet erkända operation tager jag mig friheten att i öfversättning citera ej mindre permanenta agrarkommissionens i Luvinelle instruktion, än äfven projektet till associationsakten emellan lägenhetsinnehafvare uti kommunen Sommerviller, äfvensom formulär för fria egobyten, hvilka alla aktstycken finnas intagne uti de af katasterdirektören M. Beaudesson för katasterkomitens räkning utgifna brochyren Notice sur le renouvellement du cadastre et les abornements généraux dans le departement de Meurthe-et-Moselle.

„General-instruktion."

Art. 1. Mären eller hans ställföreträdare låter kungöra vid trumskall två söndagar å rad att alla territoriets (samfällighetens) jordegare sammankallas till allmän stämma, den andra söndagen efter slutad aftongudstjänst, för att öfverenskomma vare sig om alla de operationer, som beröras i nedanskrifna konvention, eller endast om en eller flere partiella operationer, som där äro förutsedda.

Utom kommunen bosatte egendomsinnehafvare sammankallas genom posten.

Art. 2. Innan stämmodagen skall mären låta uppsätta en allmän företeckning med sex kolumner, enligt nedanstående formulär i alfabetisk ordning öfver alla lägenhetsinnehafvare, kommunen inbegripen, med anteckning i tredje kolumnen af enhvars egovidd.

Ordningsnummer.	Namn och förnamn af alla territoriets lägenhets innehafvare.	Totala egovidden, som tillhör envar.		Kolumner afsedda att kostatera.			Anmärkningar.
				Antalet af närvarande eller representerade.	Den totala egovidden, de representera.		
		ha	a		ha	a	
1	Arnauld (Francais)	10	40	Present	10	40	
2	Bertrand (Louis)	3	25	”	”		
3	Colin (Jean-Baptist)	6	80	Représenté	6	80	
	—	—	—	—	—	—	

Art. 3. Vid den för stämman bestämda tiden och timmen antecknas alla lägenhetsinnehafvare, som äro antingen personligen närvarande eller representerade genom ombud försedda med fullmakter (ett enkelt bref är för ändamålet tillfyllesgörande), antingen såsom närvarande eller epresenterade uti fjärde kolumnen af ofvan intagna tabell,

med beteckning i 5:te kolummen af den egovidd enhvar representerar. De omyndiga representeras af deras förmyndare och kommunen af mären, därtill tillbörligen auktoriserad.

Art. 4. Om antalet af närvarande eller representerade lägenhetsinnehafvare icke utgör majoriteten af personantalet, representerande tillika ¼ af egovidden, så sammankallas nya stämmor för de uteblifne på samma sätt med 8 dagars mellanrum.

Art. 5. Vid hvarje stämma skall ett förslag till konvention uppläsas, som mären därförinnan skall låta uppsätta på stämpladt papper.

Alla lägenhetsinnehafvare, som gifva sitt samtycke till stipulationerna i akten, skola uppmanas att underteckna densamma ofördröjligen.

De genom fullmakter gifna underskrifter skola bifogas akten och tagas med i beräkningen.

Art. 6. Då underskrifterna och de skriftliga medgifvandena uppgått till det antal, som erfordras för den i art. 4 nämnda för konventionens laglighet enligt art. 12 af projektet till associationsakten nödiga majoritet eller till och med en större pluralitet ernåtts, skola lägenhetsinnehafvarne sammankallas till allmän stämma (assemblée générale) genom märens eller hans företrädares omsorg och under märens presidium.

Därefter skrides under stämman genom slutna sedlar till val af sekreterare och en kommission af 12 ledamöter, hvaraf nio inom kommunen och tre utom densamma.

Denna kommissions åligganden bestämmas genom konventionsprojektet.

Art. 7. Ett af sekreteraren fördt protokoll konstaterar med tillhjälp af här under art. 2 intagna tablå de närvarande eller representerade medlemmarnes antal och summan af dem tillhörande egovidd, antalet underskrifter och skriftliga medgifvanden likasom resultatet af valen.

Art. 8. Omedelbart efter detta sammanträde sammankommer den valda kommissionen för att utse ordförande och besluta om ordningen för sammanträdena och arbetena.

Därefter väljer kommission geometern, med hvilken densamme uppgör ett kontrakt, enligt nedan upptaget formulär. Därå inregisteras både kontraktet och associationsakten på vederbörligt sätt.

Då allt detta är fullgjort, skrides till utförande af operationerna i den ordning och på sätt här nedan upptagna konvention visar."

Förslag

till

kontrakt eller associationsakt emellan lägenhetsinnehafvarne i kommunen Sommerviller.

År 1879 den 15 December förklara vi samtlige underskrifne lägenhetsinnehafvare uti territoriet Sommerviller, att vi associera oss för åstadkommande af en sådan operation, som afser förbättring i jordbruket och är af den i paragraf 8 art. 1 i lagen af den 21 Juni 1865, angående associationer förutsedda kollektiva natur. Operationen skall innefatta:

1:o) anläggandet af enskilda vägar (chemins d' exploitation);

2:o) rätandet af krokiga irreguliära parceller samt vattenaflopp, bevattningsinrättningar och drainering (remembrement général du territoire avec abornement);

3:o) allmän sammanläggning och delning af jordlotter jämte nödig begränsning;

4:o) förnyandet af katastern.

Associationen är bildad på följande vilkor, hvilka vi i godo öfverenskomma att i allo följa.

Den dirigerande kommissionens åligganden.

Underskrifne befullmäktiga den enligt art. 6 i generalinstruktionen valda kommission:

1:o) att utse en skicklig och samvetsgrann landtmätare, som godkännes af administrationen;

2:o) att med den utsedde landtmätaren upprätta ett aftal angående de arbeten, som skola utföras;

3:o) att leda de operationer, hvilka här nedan närmare uppgifvas.

Anläggning af vägar.

1 art.

Kommissionen skall besluta angående antalet, sträckningen och bredden af de vägar, som böra omläggas eller anläggas.

I händelse en projekterad väg icke skulle godkännas af två-tredjedelar af de närvarande ledamöterne, sammankallar kommissionen samtliga af vägens omläggning eller anläggning intresserade delegare. Förslaget anses icke godkändt, om icke två-tredjedelar af samtliga närvarande delegare samtycka därtill.

Hvarje väg bör rörläggas.

Reglering af parceller och vattendrag, uttorkning, bevattning, drainering etc.

Art. 2.

Kommissionen eger besluta, i hvilka kantoner eller på hvilka bestämda ställen parcellernas kurvor böra undantagsvis bibehållas, i öfrigt bör rätning i princip ega rum, där sådant är möjligt; densamma (kommissionen) bestämmer vidare, angående rätning af mindre vattendrag och bäckar äfvensom beträffande inrättandet af vattenlednings- och bevattningsanläggningar jämte drainering, om dessa anses nyttiga.

Sammanläggningen — begränsningen af kantonerna — repartitionen — rörläggningen.

Art. 3.

Kommissionen besluter, om vissa jordlotter såsom parkanläggningar, vinberg, arronderade och ingärdade lotter skola indragas i sammanläggningen eller icke.

Den förhanden varande besittningen är afgörande för bestämmandet af de undantagna lotternas gränser.

Densamma är äfven afgörande för bibehållandet af förut uppgångna råer. Om dessa bibehållas, så skola de uppdragas å sammanläggningens hufvudkarta och bringas i samband med sammanläggningen i sin helhet.

Art. 4.

Kommissionen begränsar, sektion efter sektion, de kantoner (figurer) och skilda jordlotter, hvilka skola uppmätas och proportionelt repartiseras, hvarvid den bör draga försorg att kantonernas (figurernas) antal ökas tillräckligt för det att alltför kännbara byten af jordlotter måtte undvikas och egolotter af mindre högt värde icke skulle förenas med andra af högre värde.

I detta afseende kan kommissionen besluta, att parceller af viss valör skola bevaras i deras närvarande skick.

Med tillhjälp af landtmätaren skall kommissionen därefter skrida till upprättandet af en slags åtkomst- och häfdebeskrifning med upptecknande af intressenternes egovidd, egoslag och katasternummer etc. (dépouillement des titres) och skall företeckningar sedan öfverlämnas åt landtmätaren.

Underskrifne lägenhetsinnehafvare skola skriftligen kallas att uppgifva sin åtkomst och andel på af kommissionen bestämd tid och ort.

I händelse någon skulle tredskas att framställa sin åtkomst och andel, skall han på sin bekostnad tvingas därtill genom process hos fredsdomaren.

Underskrifne förbinda sig äfven:

1:o) att lämna alla upplysningar af det slag, som tjäna till bestämmandet af deras jordlotters egovidd, då åtkomsthandlingarna äro ofullständiga;

2:o) att styrka genom uppvisandet af äldre åtkomsthandlingar egovidden af de jordlotter, om hvilka kommissionen kunde råka i tvifvelsmål;

3:o) att infinna sig antingen personligen eller genom fullmäktige på marken, närhälst sådant skulle anses nöd-

vändigt, för att angifva gränserna vare sig åt kommissionen eller landtmätaren.

Egovidden af de jordlotter, hvilkas åtkomsthandlingar saknas, bestämmes af kommissionen i grund af katastern och häfden.

Art. 6.

Sedan kommissionen bestämt för repartitionen enligt hvad i art 5 stadgats, skall landtmätaren, kanton efter kanton, skrida till mätningen, den proportionella eller prorata repartitionen af de egovidden, som äro upptagna i den i föregående artikel föreskrifva förteckning, äfvensom till parcellfördelningen emellan alla delegare förmedelst utstakning å marken genom ekstickar. Underskrifne lägenhetsegare kallas därefter att inom åtta dagar å marken undersöka utstakningen och göra anmärkningar, där sådana äro befogade. Om ingen anmärkning göres inom sagda tid, är repartitionen slutligen afgjord.

Skulle i vissa kantoner yppas brist (af jord), fylles bristen från angränsande kantoner, hvilka hafva öfverskott, dock sålunda, att parcellernas form så litet som möjligt därigenom förändras.

Om angränsande kantoner icke skulle hafva något öfverskott af jord eller och otillräckligt öfverskott, skall bristen fördelas i proportion till egovidderna emellan hvarje delegare i kantonen.

Öfverskott, som icke behöfva användas till fyllnad af brist i angränsande kantoner, fördelas såsom ofvan emellan delegarne i kantonen.

Art. 7.

Kantoner skola rörläggas af landtmätaren medelst i spetsen afrundade råstenar, åtminstone af omfånget 0^{m} 80×0^{m} 60×0^{m} 20 eller 25.

De råstenar, som äro afsedda att utvisa parcellernas ändpunkter, skola uppställas på åtminstone 100 meters afstånd från hvarandra. Hvad parcellgränserna beträffar, kan hvarje lägenhetsinnehafvare såväl under förrättningen som efteråt ålägga sin granne utan rättens mellankomst,

men i märens närvaro, att enligt ett kartaafstick på gemensam bekostnad uppställa på de i kartan anvisade parcellgränser råstenar.

Tillträdet af skiftena. (Entrée en jouissance.)

Art. 8.

Tillträdet af skiftena sker på nedannämnda sätt: *Å trädesfelt* omedelbart efter utstakningen.

I händelse utstakningen icke vore slutförd innan den 1 Maj, skola de med ärter, vicker, linsen (ervum) och potäter besådda jordlotter tillträdas den 1 påföljande Oktober.

Å öfriga fält sker tillträdet efter skördens bärgning. Å konstgjorda ängar eger tillträdet rum efter den första höbärgningen, som värkställes af förre egaren.

Träd, häckar och buskar eger den förre egaren afföra inom 11 månader, räknadt från utstakningen.

Sedan dessa terminer utgått, kan den nya egaren disponera öfver allt hvad kvarlämnats.

Verificeringen (constatation) *och värkan af sammanläggningen.*

Art. 9.

Sammanläggningsförrättningen vare sig den åtföljes af en renovation af katastern eller icke skall verificeras:

1:o) genom en i tvänne exemplar upprättad karta i skala af en millimeter pr. meter. Denna karta skall upptaga alla kantongränser och deras ändpunkter, parcellgränsestenarnas läge, hvarje parcells längd och bredd jämte nummer, namnet på hvarje kanton, landsvägar, byavägar och enskilda vägar (routes, chemins vicinaux et ruraux) alla kända spångar och vattendrag af hvarje storlek.

2:o) genom en hufvudförteckning öfver alla slutligen bestämda egovidder eller sektionsareal, som skall innehålla nummern, egoslaget, ytinnehållet, längden och bredden af hvarje parcell, egarenes namn och namnet på lotterna (lieux dits).

Ett utdrag af denna förteckning skall tilldelas hvarje egare och skall innehålla alla ofvansagda omständigheter beträffande enhvars besittning.

Kartan och förteckningen skola aflämnas till kommunalstyrelsens arkiv och underskrifne förbinda sig att från dagen för aflämnadet anse desamma såsom de enda riktiga fastighetsdokument, hvad egovidden beträffar.

Från samma tid skall hvarje öfverlåtelsehandling, beträffande köp, byte, skifte, gåfva etc., som sker emellan underskrifne, upptaga den nya egovidden, äfvensom nummern å kartan och sektionen.

Tvister (contestations).

Art. 10.

Kommissionen skall i första hand döma i alla tvister, hvilka kunde uppkomma emellan underskrifne eller hvilka skulle väckas af någon enskild.

Dess utslag kunna öfverklagas endast i kretsdomstolen inom tre månader, räknadt från utslagets afkunnande.

Art. 11.

Kommissionen har öppen fullmakt att uti tvister om råer, bevattning eller drainering, draga inför rätta samtliga lägenhetsinnehafvare, som icke höra till associationen, och hvilka skulle neka deltaga i de anläggningar, kommissionen anser nödiga.

Rättskraften (validité) *af kommissionens beslut.*

Art. 12.

Intet beslut af kommissionen skall hafva kraft och värkan, om icke två-tredjedelar af ledamöterne äro närvarande och beslutet fattas med enkel pluralitet, de fall dock undantagne då en större pluralitet erfordras enligt stadgandena i föregående artiklar.

Om rösterna delas jämnt, afgör ordförandens röst.

Förrättningskostnader.

Art. 13.

Kostnaderna för alla i denna konvention upptagna förrättningar erläggas i förhållande till enhvar delegares sammanräknade andelar i samfälligheten.

Slutbestämning.

Denna konvention eger kraft och värkan sedan densamma undertecknats eller skriftligen godkänts af en majoritet af delegare, som representera åtminstone fyra-femtedelar af egovidden.

Som skedde i Sommerviller; ort och tid förutskrifne.

(Härefter följa 203 delegares underskrifter.)

Egobyte.

Underskrifne hafva öfverenskommit att byta de parceller, hvilka finnas här nedan upptagna, för att vid egoregleringen profitera af sammandragningen af spridda jordlotter.

Katasterkartans nummer och sektion.	Kantoner.	Lägenheternas egoslag.	Egovidden.			Värdet af en ar.	Hela värdet.	Anmärkningar.
			h	a	c			

Vid själfva operationen äro sålunda följande moment att iaktaga:

1:o) Mären sammankallar alla lägenhetsinnehafvare för underskrifvandet af associationsakten.

2:o) Sedan egarne till ⅔ af egovidden underskrifvit associationsakten, väljes en kommission af 12 medlemmar.

3:o) Mären och municipalrådet söka åstadkomma nymätning och alla för katastern behöfliga operationer samt anvisa medel att betäcka kostnaderna.

4:o) Generalkonseljen och administrationen för de direkta skatterna auktorisera företaget.

5:o) En summa, representerande minst hälften af de presumerade kostnaderna, inbetalas såsom garanti.

6:o) Geometern utses af prefekten.

7:o) Geometern öfverenskommer med kommissionen angående de arbeten, som assiciationsakten åsyftar.

8:o) Gränsråerne uppgås ech osäkra häfderåer upptagas.

9:o) Trianguleringen försiggår.

10:o) En provisorisk begränsning af kantonerne sker i närvaro af syndikatskommissionen.

11 och 12) Egovidden sammanräknas och kalkyleras för kantonerna.

13:o) Kommissionen uppgör en tabell med tillhjälp af geometern öfver egarne och deras resp. egovidder.

14:o) De behöfliga vägarna uppdragas provisoriskt.

15:o) Vägarnas sträckning godkännes och desamma förses med råstenar.

16:o) Den till vägarna åtgångna arealen frånräknas från egomassan.

17:o) Jämförelse emellan bristen och öfverskottet i den värkliga egovidden och den genom eganrättshandlingar angifna. Repartition af egorna samt sammandragning och rätning af parcellerna.

18:o) Slutliga rörläggningen af kantonerna.

19:o) Katastralkalkyl af parcellerna enligt kommissionens repartition.

20:o) Rörläggning af parcellerna.

21:o) En mellantid af 8 eller 15 dagar för att lägenhetsinnehafvarne kunde verificera de nya gränserna och egovidderna.

22:o) Katastral uppdragning af egolotterna.

23:o) Katastral redaktion af „des tableaux indicatifs" och den alfabetiska förteckningen öfver lägenhetsinnehafvarne.

24:o) Inlämnadet af alla dokumenter åt géomètre en chef.

25:o) Verifikation af planerna genom géomètre en chef.

26:o) Anteckning af parcellernas storlek uti den jordegarne tillkommande kopia.

27:d) Upprättandet af de enskilda delningsinstrumenten in dupplo.

28:o) Kommunikationen af dessa.

29:o) Förfullständigandet af kartan för beskattningen.

30:o) Den katastrala beskattningen.

31:o) Upprättandet af den förteckning öfver utgifterna, som jordegarne erlägga.

32:o) Inlämnadet till kommunala arkivet af alla till katastern hörande handlingar och kartor.

33:o) Betäckandet af alla utgifter genom syndikatskommissionen.

Såsom af ofvanintagna generalplan öfver tillgången synes, spela de fria egybytena en jämförelsevis liten roll vid denna operation. Enligt hvad fackmän omnämt för mig samt jag själf varit i tillfälle att se å marken, söker man att så mycket som möjligt undvika att sammandraga på längre afstånd från hvar andra belägna parceller eller parceller af olika natur, emedan man fruktar att icke kunna gifva fullständigt vederlag. På min fråga hvarför man icke sökte att mera konsolidera samma egares jordlotter erhöll jag det svar, att egaren vid hagelfall, öfversvämningar och annat dylikt icke drabbas af så stora förluster, då sådana olycksfall vanligen äro lokala. Nekas kan väl icke, att en stor mängd mindre parceller försvinna genom renouvellement simultané du cadastre. Likaså anser jag mig böra omnämna, att där en större egendom finnes, det genast

faller i ögonen att dess egor äro konsoliderade genom på privat väg åstadkomna köp och byten.

Ofvannämnda genom associatienen åstadkomna operationer hafva vunnit erkännande, där de praktiserats. Agrarkomitén i Lumnille har bland andra utdelat ett understöd af 400 francs åt hvarje kommun inom arrondissementet, där operationen försiggått, hvarhos le conseil général de Meurthe-et-Moselle voterat ett årligt understöd af 5,000 francs till fördelning emellan de kommuner, där sammandragningar egt rum.

Beträffandet sedan de vanliga frågorna, som föranleda svårighet vid arronderingar d. v. s. graderings- och gödselliqviden samt hypoteken, faller det af sig själf att dessa vid det förfaringssätt, man inslagit i Frankrike, icke förorsaka några olägenheter. Då man endast sammanslår nära hvarandra belägna parceller, som äro af lika natur och under samma kultur, förfaller graderings och gödslingsfrågan af sig själf och endast arealen kommer i beräkning. Skulle skiljaktigheter yppa sig, ersättas de med penningar. Att egobyten värkstälda på sätt ofvan framhållits icke häller framkalla några svårigheter hvad inteckningar beträffar, är lätt att inse.

Hvad vidare vidkommer kostnaderna, så äro desamma obetydliga för egobyten. Enligt beräkningar sker abornement et cadastre combinés för mindre än 20 francs pr hektar, hvaraf c. 6 francs för abornement. Exempelvis må omnämnas, att landtmätaren Gorce vid remembrement af kommunen Sommerviller betingade sig en ersättning af 6 francs för hektar och 75 c. för hvarje parcell, hvarförutom för hvarje väganläggning erlades 75 c.

Någon särskild processordning för egotvister kan i anseende till förfarandet självfallet icke ifrågakomma. Dock har man genom öfverenskommelse vindicerat syndikatskommissionerna en viss jurisdiktion. På desamma ankommer att i första hand döma uti alla de bland syndikatsmedlemmarna uppkomna tvister och utslagen kunna inom tre månader öfverklagas uti distriktsdomstolar (tribunal de l'arrondissement).

Styrelsen å sin sida har äfven uppmärksammat de missförhållanden, hvilka beträffande egobegränsningen och egoblandningen allt skarpare trädt i dagen.

Den 2 December 1890 utlade nämligen regeringen genom sina kommissarier i deputerade kammraren sin uppfattning om nödvändigheten att förnya katastern och samtidigt därmed skrida till en begränsning (abornement) af jordegendomen äfvensom andra för jordbruket nyttiga förbättringar. Efter det deputerade kammaren anvisat regeringen kredit på 1 million för att studera denna vidtomfattande fråga, inlämnade finansministern Rauvier den 29 Maj 1891 till republikens president en rapport uti saken, däri han anhöll om tillsättande af en komité för att närmare utreda frågan. Denna komite skulle tillika hafva såsom uppgift enligt rapportens ordalydelse „att uppsöka de praktiska medlen till en bättre distribution af jordlotterna genom rätande af parceller, byte af desamma, skapande af vägar etc. Denna jordegendomens rationela reorganisation, känd, under namnet af „remembrement“ hade sedan lägre tid praktiserats i Östra Frankrike. Det syntes vara fördelaktigt att uppmuntra och vid behof genom laga stadganden understöda detta slags remembrement, som gjort stora tjänster åt jordbruket“. Till följd af denna rapport tillsattes en komité af 74 ledamöter, bland hvilka befunno sig Frankrikes mest kände män, både teoretiker och praktiker. Då kommissionen äfven berör regleringen af jordaskiften samt yttranden uti denna af så mångsidiga element sammansatta kommission måste tillskrifvas en viss betydelse, synes det mig nödigt att omnämna den ståndpunkt, som kommissionen iakttagit beträffande sammanläggningsfrågan. Bland andra påyrkade Rebreyend (verificateur spécial dù cadastre) att ofvannämnda associationslag af 1865 och 1888 borde kompletteras sålunda, att bland arbeten, som däri nämnes, äfven skulle upptagas „abornements collectifs“, Beaudesson (directeur des contributions directes) påyrkade åter, 1:o) att jordbrukssyndikaten, bildade i afsigt att begränsa jordegendomen, skulle formligen erkännas af lagen; 2:o) att abornement (begränsningen) skulle göras obligatorisk för alla de kommunens egor, hvilka

syndikatet skulle anse nödigt att begränsa, samt att begränsningen skulle regleras äfven i strid mot jordegarnes vilja; 3:o) att exloitations- (enskilda) vägar skulle anses vara af allmän nytta, där syndikatet skulle besluta deras byggande; och 4:o) att jordegarne utan ersättning skulle lämna den nödiga terrängen samt ersättas, hvad egovidden beträffar, genom konsolideringen (remembrement) och hvad priset beträffar, genom det större värde egendomen skulle erhålla till följd af de nya vägarne. Gorce (géomètre du cadastre) förenade sig likaledes därom, att lagen af 1665 och 1888 skulle utsträckas till abornements. Sanguet (ingénieur topographe) yttrade bland annat. „Man har nyss yttrat, att det finnes något att reformera i lagstiftningen. Vid sakernas nuvarande läge kunna egobegränsningar och sammanläggningar ske endast då nästan alla intressenter gifvit därtill sitt skriftliga samtycke. Skulle det finnas tre eller fyra tredskande bland dem, måste man skrida till rättegång. Detta erfordrar rättegångssammanträden, långa och dyra processer, hvilka borde undvikas — — — — Emellertid finnes ett redan påpekadt medel till hands d. v. s. att utsträcka välgerningen af lagen af 1865 till förrättningar angående begränsningen. Herr Tisserand, direktören för jordbruket, har anmärkt, att lagen af 1865 har blifvit förfullständigad genom lagen af den 22 December 1888, men ordet „abornement“ (begränsning) förekommer där icke och man kan endast af den rapport som Herr Develle gjort i Senaten, sluta till att dessa förrättningar äro underförstådda.“ — — — — (On l'a dit tout à l'heure il y a dans la legislation quelque chose à reformer. Dans l'etat actuel les opérations d' abornement et de remembrement ne peuvent être entreprises que lorsque la presque totalité des propriétaires ont donné leur signature. S'il y a deux, trois ou quatre recalcitrants, il faut les poursuivre. Ceci demande des appels en cause, des procédures langues et côuteuses; il faudrait donc les éviter. Il y a un moyen cependant qui est du reste indiqué, c'est d'étendre le bienfait de la loi de 1865 aux operations d'abornement. M. Tisserand, Directeur de l'agriculture, nous a fait remarquer que la loi de 1865 a été amendée dans ce

sens par celle du 22 décembre 1888, mais le mot abornement n'y est pas inscrit, il résulte seulement du rapport fait au Sénat par M. Develle que ces opérations y sont virtuellement comprises — — — —) Isynnerhet uttalade sig Tisserand för den omständighet att „abornement" skulle förklaras obligatoriskt. (l'insiste avec la dernière énergie que les abornements généraux deviennent obligatoires).

Af detta synes, att tvång för åstadkommande af begränsning af jordegendomen uti komitén ansågs såsom en nödvändighet, hvaremot tvång till arrondering eller egobyten, betraktade såsom en skild förrättning, förkastades utan diskussion. På tal om det preussiska arronderingssystemet yttrar Beaudesson: „Detta förfarande erbjuder ovedersägliga fördelar. Men den drakoniska lagstiftning, som för att ernå målet föreskrifver tvångsbyten, förlikar sig hvarken med våra fria seder eller den respekt, vi i Frankrike bära för eganderätt och indiduell frihet. Hvad tyskarne ernå genom tvång, det böra vi begära af privat initiativ, af intelligens och god vilja hos vår åkerbrukande befolkning, med ett ord af fria syndikat. Det är genom exemplet, genom öfvertygelsen, genom uthålligheten och uppoffringen af kompetenta personer, åtnjutande en så väl förtjänt aktning såsom Herr Gorce och landtmätarne af hans skola, det är genom moraliskt och pekuniärt understöd af komitéerne, generalförsamlingen och isynnerhet styrelsen man allmängör den rörelse, som uttgått från departementet Meurthe-et-Moselle. Efter vårt system skola egobyten icke vara obligatoriska för någon, men det händer sällan, att intressenterne icke samtycka därtill, då fördelen är framhållen af landtmätare och ådagalagd genom kommissionens förenade undersökning. Om äfven egosplittringen är för stor för att man hos oss kunde skapa tyska Bauernhöfe, så underlättar skapandet af allmänna vägar åtminstone tillträdet till alla en lägenhet tillhörande parceller, och om afståndet, som åtskiljer dem, erbjuder svårigheter, är det likväl säkert en fördel till följd af kulturens mångfald att ega områden af skild natur och olika läge."

I allmänhet kan man säga, att frågan om användande af tvång efter litet uppdykt i den franska agrarlagstiftningen samt äfven i sagda komité föreslagits till åstadkommande af vissa förbättringar i jordbruket. Detta tvång försvaras därmed att de åsyftade företagen afse allmänt väl i de fall, jordegendomen är hotad. Beträffande åter syndikatstvång vid „abornement och remembrement“ i förening med förnyande af katastern anses dessa operationer, oaktadt de icke innebära något försvar mot hotande fara, i anseende till det erkändt dåliga skick, hvari egendomsbegränsningen befinner sig i Frankrike, vara af allmän nytta, allmänt väl; och „utilité publique“ är i Frankrike ett slagord, begagnadt både under monarki och republik till godt och ondt.

Tvång vid sammanläggningarna såsom särskilda förrättningar förkastas däremot såsom stridande mot art. 544 och 545 i Code Napoléon, hvilka äro af följande lydelse: „eganderätten är rätten att njuta och disponera egendomen på det mest absoluta sätt, blott man icke gör däraf det bruk, lagarna och reglementen förbjuda“ (La propriété est le droit de jouir et disposer des choses de la manière la plus absolue pourvu qu'on n'en fasse pas un usage prohibé par les lois ou par les réglements) och „ingen kan tvingas att afträda sin egendom, om det ej sker till allmänt väl samt för en tillhörlig och billig ersättning (Nul ne peut être contraint de céder sa propriété si ce n'est pour cause d'utilité publique et moyennant une juste et préalable indemnité).

Beträffande organerna för genomförandet af agrarreformer, må här omnämnas, att äfven i Frankrike höjts röster för inrättandet af officiela ledande myndigheter samt skilda domstolar för agrartvister. Sålunda yttrades i oftanämnda komité den önskan, att de af abornement uppkommande stridigheter skulle underkastas en special jurisdiktion och handläggas af en „jury cantonal d'abornement“, bestående af fredsdomaren och en ledamot för hvarje kommun. Bland andra yrkade Rembreyend (vérificateur du cadastre), att en temporär jurisdiktion skulle organiseras för att slita de tvister,

som kunde uppkomma däraf, att jordegare icke förenade sig om syndikat inom bestämd tidpunkt“.

Af dessa yrkanden på specialdomstolar för agrarfrågor i ett land med så fri agrarlagstiftning som Frankrike, där de djupt ingripande tvångssammanläggningarna icke förekomma, framgår, att erfarenheten, inskränkt som den är till blotta abornementsfrågor, likväl visat nödvändigheten att skilja agrarjurisdiktionen från den vanliga.

Kasta vi slutligen en blick på de resultat, man i Frankrike vunnit genom l'éxecution simultanée du renauvellement du cadastre et des abornements généraux, så finna vi, att dylika förrättningar försiggåt i Jura, Vosges, Haute Saône, Ardennes, Seine-et-Marne, Meuse och i synnerhet i Meurthe-et-Moselle. Vid dessa operationer hafva egobyten i större och mindre skala förekommit, men med afseende på Frankrikes areal äro de ännu af jämförelsevis ringa betydelse. I Meurthe-et-Moselle, som dock går i spetsen för rörelsen, hafva endast 28 kommuner emellan 1863 och 1891 undergått denna operation.

Den riktning oftanämnda komité inslagit beträffande abornements- och remembrementsfrågor, låter dock hoppas, att så snart komiténs arbeten fått uttryck i lagstiftningen, antalet af förrättningar betydligt ökas.

———— ————

Tillägg.

Om egoregleringar jämte organerna för genomförandet af desamma i vårt land med ledning af argrarlagstiftningen i Tyskland och Frankrike.

Slutligen anser jag mig icke kunna underlåta att söka i korthet sammanfatta de erfarenheter, jag trott mig vinna med afseende å våra förhållanden. För att icke göra denna öfversikt för vidlyftig, torde det vara tillräckligt att behandla de hufvudfrågor, som sysselsatt agrarlagstiftningen i alla länder, d. v. s. om tvångsregleringar i allmänhet böra tillåtas, och hvilken grad af tvång, som kan användas, samt huru-

ledes de organer skola vara beskaffade, åt hvilka ledningen af tvångsregleringar anförtros.

Innan vi dock med ledning af de utrikes framhållna omständigheter för och emot sammanläggning gå att skärskåda motsvarande förhållanden hos oss, tillåter jag mig förutskicka följande karakteriska af ledamoten vid Generalkommissionen i Cassel och författaren, Regeringsrådet Mahraun på tal om våra agrarförhållanden fälda yttrande: „det förefaller mig som om I icke hafven något att lära af oss, utan snarare tvärtom". Han motiverade sin åsigt därmed, att vi utan att tvingas af feodala på jorden tryckande bördor och utan att egoblandningen nått den höjd, som i Tyskland, för mer en etthundra år sedan skridit till en så vidtomfattande och genomgripande reform som storskiftet, hvilket vore att förliknas vid deras nuvarande „Auseinandersetzung". I sammanhang härmed må äfven nämnas att en fransk författare M. de Courcel, efter att hafva framhållit att idén att sammanlägga redan sedan 18:de århundradet vunnit insteg i Frankrike, utropar „idén till dessa för jordkulturen nyttiga sammanläggningar har i stället för att utveckla sig i Frankrike, öfvergått till Sverige och Danmark. (L'idée de ces utiles remaniements du territoire, au lieu de se dévélopper en France, est passée en Suède et Danémarc). Ehuru vi äfven i självfva värket i några afseenden lämnat de såkallade kulturländerna efter oss samt våra förhållanden utvecklat sig självständigt, torde dock den under inflytande af en intensivare kultur uppvuxna agrarlagstiftning i sagda länder och särskildt i Tyskland kunna lämna åtskilliga värdefulla anvisningar för lösandet af den hos oss förestående frågan om egoreglering.

Vi skola därför tillförst kasta en blick på de faktorer, hvilka i kulturländerna från ekonomisk ståndpunkt anses hufvudsakligast nedsätta jordens produktionsvärde och sålunda tala för sammanläggning samt undersöka, huruvida och i hvilken grad dylika faktorer förekomma hos oss.

Bland dessa nämnas främst egoblandningen och fälttvånget jämte däraf härflytande olägenheter.

Oaktadt egoblandningen hos oss i anseende till vårt jämförelsevis extensiva jordbruk icke kunnat nå den höjd, som i mera kultiverade länder, existerar densamma likväl i en så hög rad, att dess olägenheter mångenstädes kväfva jordbrukets förkofran. Om ock en lägenhetsegare hos oss icke har 40 à 400 i egoblandning befintliga jordlotter, så äro hans skiften däremot belägna på större afstånd från hvarandra. Då vägsträckan från bostaden till ängs- och skogslotter ofta kan räknas icke i verst-, utan miltal, kan den därigenom förlorade tiden uppskattas icke i tiotal, utan hundratal mark. Olägenheterna af egoblandningen äro dessutom så evidenta, att vi icke behöfva uppehålla oss därmed.

Såsom följder af egoblandningen framhållas i mera kultiverade länder äfven de olägenheter, att en del af utsädet går förloradt, då man till följd af de smala parcellerna städse kastar en del i gränsfårarna eller dikena; att bebrukningen och plöjningen af de alltför smala och långa parcellerna förorsaka svårigheter och fördröja arbetet; att frestelsen att plöja in på grannens parcell ligger nära till hans, liksom äfven frestelsen till stöld samt att gränsfårarna förorsaka stor förlust af odlingsbar jord. Denna sistnämnda förlust beräknas, om parcellerna hafva en medelvidd af en fjärdedels hektar, utgöra 5 % af hela egovidden. Då åkrarna vanligen vid gränsen upplöjas tvänne gånger, har detta uppgifvits medföra för en enda större samfällighet en årlig förlust af 18,053 thaler. Exempelvis må nämnas, att för en by i nedra Franken förlusten af jord vid en total egovidd af 1100 hektar, sönderdelad i 17,000 parceller, beräknats till 36 hektar.

I förening med sammanläggningarna ske dessutom i Tyskland, såsom i berättelsen framhållits, en mängd direkta förbättringar, hvilka betydlig mån invärka på höjandet af produktionen. Bland dessa må nämnas anläggandet af ett stabilt väganät, af vattenlednings- och bevattnings inrättningar, en allmän drainering af fälten, reglering af floder och vattendrag etc. Härtill kommer ännu att sammanläggningarna varit och fortfarande ofta nog äro förbundna med afskaffande af servituter och delning af allmänningar. Genom

allt detta har man i Preussen kunnat beräkna höjningen af produktionen i bästa till 100 %, samt i vanliga fall till 25 % Exempelvis uppgifves, att samfälligheterna Trabsen och Lewenhagen skördat.

	hvete	råg	hafre	
före sammanläggningen	12,11 hl.	16,99 hl.	24,62 hl.	och
efter sammanläggningen	31,— „	31,— „	58,— „	

Denna i hög grad ökade produktion är sålunda icke, såsom man ofta ser uppgifvas, en följd af blotta sammanläggningen, utan fastmer af de direkta förbättringar, man utfört samtidigt därmed.

Fråga vi oss, huruvida man i vårt land genom arronderingar kan ernå en lika stor produktionshöjning, som exempelvis i Preussen, så måste svaret obetingadt blifva nekande. Oaktadt vi icke böra underskatta de fördelar, som vinnas genom försvinnandet af distanser emellan skiftena, samt möjligheten af ett intensivare jordbruk i allmänhet, så måste vi dock öfverhufvudtaget frånräkna de resultat, som erhållas genom ofvannämnda med sammanläggningarna förenade direkta ameliarationer. Vi hafva ej dylikt fälttvång som i Tyskland, vi kunna omöjligen företaga vidlyftiga vattenaflednings- och bevattningsanläggningar samt draineringar, vi kunna sällan vinna odlad jord beräknad i tiotal hektar eller anlägga ett stabilt enskildt väganät, med ett ord, vi äro tvungna åtnöja oss med de mindre lysande resultat, hvartill vår kulturståndpunkt och vårt klimat tvinga oss.

Taga vi vidare i betraktande belägenheten af de sammanläggning underkastade egor, så finna vi en väsentlig skilnad emellan vårt land och mera kultiverade länder. Den omständighet, att de odlade fälten i Tyskland och Frankrike omfatta stora sammanhängande egovidder, underlättar själffallet i hög grad sammanläggningarna, hvilka hos oss däremot försvåras genom de odlade egornas spridda läge uti mindre komplexer, belägna emellan skog, moras, träsk, åar m. m.

Öfvergå vi sedan till frågan, huru lång tid värkningarna af en sammanläggning varar. I Tyskland, där frågan

mycket diskuterats och där man äfven i lag tryggat jordegarnes orubbade besittning en viss tid framåt efter försiggången reglering, har man framhållit att sammanlagda lägenheter sällan och då endast efter en längre tids förlopp åter splittras och om egoblandningen äfven senare inträdde, skelettet för sammanläggningen d. v. s. väganätet likväl kvarstode orubbadt såsom ram för en ny sammanläggning, hvilken förty är lätt utförbar och billig. Dessutom är att märka, att egosplittringen både i Tyskland och Frankrike redan nått den höjd, att en reaktion synes vara i beråd att inträda. Förutom fördelen af väganätet kvarstår vidare i Tyskland de förmåner, ett vid arronderingen värkstäldt bevattnings- och vattenlednings-samt draineringssystem medför för alla tider. Dessutom har man i Tyskland genom alla möjliga medel sökt åvägabringa ett starkt bondestånd med lägenheter, hvilkas klyfning man försvårat genom utfärdandet af stadganden angående minimalparceller, angående klyfning af parceller endast under vilkor att de åtminstone med en sida stöta till en väg m. m. d. Låtom oss se, huruledes dessa omständigheter gestalta sig hos oss. Först och främst sammanfaller hos oss frågan om regleringarna med den liberalare lagstiftningen delning af jordlägenheter. Man vill å ena sidan arrondera lägenheterna, men å andra sidan samtidigt befordra deras delning. I anseende till vår nuvarande kulturståndpunkt måste det förutsättas, att icke allenast lägenheterna oftare, än förut varit fallet, växla egare, utan äfven att desamma gynnade af lagstiftningen växla i form och omfång. Härigenom torde en värkstäld arrondering hos oss knappast kunna utsträcka sina välgärningar så långt i framtiden som i Tyskland, eller ett kulturland i allmänhet. Man kunde visserligen invända, att egarne vid köp och klyfningar borde inse sin egen fördel och fasthålla vid engång skedd arrondering, men särskilda omständigheter motsätta sig ofta den goda viljan. Vid arfsfall splittras lägenheterna, vid inköp spelar ofta priset en stor roll, och vid giftermål sammanföras de utan afseende å läget etc. Vidare och ehuru man i en samfällighet, som är mogen för reglering, till någon del äfven hos oss kan uppdraga det

enskilda väganätet, motvärkas dess stabilgörande dock af förutberörda omständigheter eller rörligheten i jordegendomen, oafsedt den omständighet, att nyodlingar, nya järnvägar och landsvägar kunna förändra hela kommunikationsleden. Således kan man icke vid en återinträdd egosplittring hos oss, liksom i kulturländerne, ens räkna på att hafva skelettet eller det enskilda väganätet i behåll. Då vi ej kunna genomföra ett bevattnings- eller afledningssystem annat än i högst få fall och minsta skala i sammanhang med arronderingarna, bortfalla hos oss delvis de fördelar, dessa inrättningar för alla tider i Tyskland medföra. Dock, en agrarlagstiftning bör i allmänhet hvarken taga för mycket hänseende till en föregången lagstiftning eller ängslas för framtiden, utan söka tillmötesgå det närvarande behofvet, men då resultaten af en lagstiftningsåtgärd alltid äro att söka i framtiden, måste möjligheterna dock ingå såsom faktorer vid stiftande af lagen.

Beträffande därefter kostnaderna för sammanläggningar i mera kultiverade länder och hos oss, så bör först och främst tagas i betraktande, att en mera kultiverad jord i gynsammare klimat lättare bär större bördor. Vidare och oaktadt man hos oss å ena sidan kan frånräkna de dryga kostnader, som annorstädes användas till bevattnings- och vattenafledningsinrättningar, drainering med flere dylika ameliarationer, måste man å andra sidan taga i beräkning, att en stor del af de samfälligheter, som erfordrade reglering, äfven erfordrade nymätning; att hos oss äfven skogsmark borde ingå i sammanläggningen, samt att man hos oss måste skrida till utflyttningar för åstadkommande af ändamålsenliga resultat. Då sistsagda omständigheter högst sällan förekomma vid sammanläggningar i Tyskland och Frankrike, fördyra de operationen i våra samfälligheter, oafsedt den omständighet att de större egovidder, som hos oss falla på en lägenhetsinnehafvare, betunga honom med dryga kostnader för nymätning med flere af arealen beroende arbeten. Det torde dessutom hos oss liksom i Tyskland blifva en nödvändighet, att staten dels helt och hållet öfvertager dels åter förskotterar kostnaderna för regleringarna.

För att nu från ekonomisk ståndpunkt vara berättigad att skrida till reglering, bör man å ena sidan taga i beräkning de fördelar, som man genom sammanläggningen vinner eller med andra ord måttet eller graden af jordproduktions höjning samt å andra sidan de kostnader, som sammanläggningen kräfver och jämföra dessa omständigheter med hvarandra. Oaktadt det icke kan betviflas, att en produktionsökning alltid ernås genom sammanläggning, kan det dock ifrågasättas, huruvida denna produktionsökning i själfva värket blefve så stor, att den öfverstege kostnaderna. Användes exempelvis till regleringens genomförande ett så stor kapital, att räntan därå är lika hög eller högre, än räntan på det genom regleringen erhållna, så att säga förbättringskapitalet, så har man från ekonomisk synpunkt begått ett fel. För att en reglering skall vara fördelaktig, erfordras således, att den af regleringen väntade inkomst eller produktionsstegring, jämförd med inkomsten eller produktionsmåttet före regleringen, är större än räntan på det till utförandet använda kapital.

Oaktadt man i Tyskland och Frankrike anser resultatet af en dylik kalkyl självfallet utfalla till förmån för sammanläggningarna, har man likväl i särskilda sammanläggningslagar i Tyskland uttryckligen föreskrifvit en undersökning i syfte att utröna, huruvida en väsentlig förbättring af jordbruket vore att af sammanläggningen emotse. Exempelvis må här påpekas sammanläggningslagen i Preussen af den 2 April 1872 där det stadgas, bland annat, att sammanläggning får ega rum, såframt kretsförsamlingen efter hörande af kretsförmedlingsmyndigheten, med afseende å den af sammanläggningen väntade väsentliga förbättring af kulturen genom beslut förklarar sammanläggning tillåtlig. Enligt lagen af den 17 Augusti 1876 för Schleswig-Holstein kan hvarje intressent begära kretsförsamlingens yttrande, om en väsentlig förbättring af kulturen är att förvänta. Enligt de i Hannover gällande stadganden kan minoriteten, som motsäger en sammanläggning, yrka på en förberedande undersökning å marken. Samma föreskrift återfinnes i Bayern

Flurbereinigungsgesetz äfvensom i de flesta sammanläggningsförfattningar i Tyskland.

Återgå vi nu till våra förhållanden, så hafva vi visserligen funnit, att den produktionshöjning, som vinnes genom regleringen, icke kan blifva lika hög hos oss, som i mera kultiverade länder. Dock torde man i allmänhet, med ledning af värkstälda arronderingar såväl i de skandinaviska länderna, hvilkas förhållanden mera likna våra, som äfven hos oss kunna påstå, att regleringarna från ekonomisk ståndpunkt äfven hos oss innebära en väsentlig vinst. Men då man i mera kultiverade länder icke tvekat att föreskrifva förberedande undersökningar till utrönande af fördelarna, torde dylika undersökningar hos oss vara så mycket mera påkallade, som vi hafva skäl att befara, att vi icke ernå lika hög produktionsstegring som i sagda länder.

Då man från ekonomisk ståndpunkt är på det klara, att en väsentlig stegring af produktionen ernås genom regleringarna, blifva desamma en statsuppgift. Här möta oss likväl de förnämsta svårigheter vid frågan, när staten bör inskrida och hvilka medel staten kan använda för åstadkommande af regleringar.

Till ernående af statsändamål användes dels direkta understöd, dels åter tvång enligt grundsatsen att det enskilda intresset får vika för allmänt väl. Beträffande frågan, huruvida regleringarna äfven äro att räkna till sådana statsuppgifter, där tvång kan ifrågakomma, hafva de förnämsta kulturfolken inslagit olika vägar. I Frankrike har man användt tvång för åstadkommande af sjöfällningar, kanaliseringar, byggande af bankar vid hafskusten med flere dylika företag samt försvarat ingripandet i den enskilda eganderätten därmed att det i förevarande fall handlade om försvar emot hotande allmän fara, hvaremot man öfverhufvudtaget, ehuru enskilda röster i senaste tider äfven höjt sig till förmån för tvång vid arronderingarna, icke ansett tvång böra ifrågakomma för åstadkommande af desamma. I Tyskland har man ansett regleringarna redan i ock för sig höra till sådana statsuppgifter hvilka både med understöd och med tvång böra genomföras. I Frankrike däremot har man lämnat

arronderingarna åt frivilliga syndikat samt endast gifvit dem materielt understöd.

I hvardera länderna har det ingrepp uti privateganderätten, som en reglering innebär, blifvit starkt dryftadt. Statens uppgift att befordra produktionen råkar här i kollision med en annan af statens hufvuduppgifter nämligen skyddandet af den privata eganderätten. Denna kollision har i synnerhet i Tyskland gifvit anledning till lifliga debatter i de lagstiftande församlingarna, hvarvid tvånget eller ingreppet i privategendomen i lagstiftningsväg vunnit användning innan vetenskapen ens löst uppgiften.

För att från teoretisk synpunkt lösa kollisionen eller rättfärdiga tvånget vid regleringarna, måste man först ingå på den enskilda eganderättens ursprung.

Enligt hvad i berättelsen framhållits, har privategendomen på senaste tider uppfattats såsom ett af staten utbildadt rättsinstitut, som staten efter behof kan modifiera, hvarföre privategendomen ifrån princiel ståndpunkt icke är så helig att icke ingrepp på densamma kan ske, hälst dessa ingrepp vid regleringar icke engång afse den fasta egendomens ersättande med lösegendom, utan med fastegendom af lika värde. Ifrån principiel ståndpunkt låter tvång från statens sida rättfärdiga sig hos oss likaväl som annorstädes.

Här mötas vi likväl af en annan svår fråga d. v. s., när staten kan anses berättigad att inskrida med användande af tvång för åstadkommande af regleringar. I regeln bör staten afhålla sig från att använda tvång i dylika frågor, såframt dess hjälp icke direkte påkallas. Regleringarna, om de ock medföra höjning af produktion, böra likväl ej dekreteras ex officio af staten, hvilken i sådant fall gjorde sig till agrarpolis. Initiativet bör utgå från jordegarne själfva och endast i det fall, att kollision emellan dem inträdde, egde staten att i allmänt intresse inskrida och använda tvång till realiserande af ifrågavarende statsuppgift. Utgående från den allmänna synpunkten om statens rätt att inskrida, kunde man draga den slutsats, att staten efter yrkande af en eller ett fåtal jordegare kunde använda tvång emot de öfriga efter att hafva genom undersökning öfvertygat sig därom,

att företaget vore af värklig nytta. Då statsorganerna likväl icke äro ofelbara samt antagas måste, att flertalet af jordegare säkrare bedöma ett dylikt företags nytta än statsorganer, understödda af ett fåtal jordegare, torde ett minoritets tvång böra absolut förkastas. I den tyska agrarlagstiftningen påträffas äfven sällan minoritetsvång, om frågan gäller reglering i och för sig.

Staten, som äfven bör skydda den privata eganderätten, skall därföre tillse att de största möjliga garantier förefinnas för lösande af den uppkomna kollisionen mellan allmänt väl och den privata eganderätten. Till en af dessa garantier hör att en majoritet af jordegare påyrkar reglering. Huru stor och huru beskaffad denna majoritet af jordegare bör vara därom hafva åsikterna varit delade i skilda länder och frågan ofta afgjorts genom parlamentarisk slump.

Då begreppet om den enskilda eganderätten hos oss är så heligt som trots någonstädes, och då våra gällande lagstadganden garantera jordegaren en fullständig trygghet inom engång faststälda gränser, så torde denna majoritet hos oss icke kunna tillmätas alltför knapp. Emedan nu regleringen åsyftar höjning af produktionen samt denna äfven är beroende af jordarealen, torde det icke vara omotiveradt att den största vikt fästes vid densamma. Rösta till ex. egarne till två-tredjedelar af samfällighetens sammanlagda egomassa för reglering och äro de tillika i besittning af två-tredjedelar af samfällighetens sammanlagda odlade egor, innebär detta redan en garanti för åtgärdens värkliga behof. För att icke vindicera alltför stor makt åt den stora jordegaren, kunde dessutom en enkel pluralitet efter antalet af lägenhetsinnehafvare erfordras. Om en dylik majoritet vunnes, torde staten lugnt kunna begagna tvång emot minoriteten. Genom föreslagna stadganden äro följande synpunkter och intressen beaktade. Först och främst statsintresset genom en förberedande undersökning, att en väsentlig förbättring genom åtgärden vinnes, hvilket intresse sammanfaller med det så att säga kommunala intresset i den reglering underkastade samfälligheten. För det andra gifves åt den kultur underkastade jordmassan, som representerar det största jord-

kapitatet och den största mängd arbete, vitsord. Vidare tillses genom bestämningen, att en majoritet efter hufvudtalet erfordras, att egarne till största jordmassan ej kunna tyrannisera de smärre lägenhetsegarne. Den minoritet, hvilken vid den föregående undersökningen skulle befinnas ej hafva någon fördel af regleringen, kunde befrias från kostnaderna.

Slutligen vågar jag med ledning af agrarlagstiftningen i de flesta tyska stater framhålla ändamålsenligheten däraf, att bestämningar, om vilkoren för en reglering skulle införas i lag, hvarigenom ett hänskjutande exempelvis till högsta domstolen af frågans afgörande blefve öfverflödigt och afgörandet gjordes icke beroende af personliga för tillfället rådande åsikter. Pröfningen af frågan, huruvida de i lag stadgade vilkor vore uppfylda eller icke, kunde väl utan fara anförtros åt den myndighet, som hade sig den förberedande undersökningen ålagd.

Bland de praktiska svårigheter, som möta vid en reglering, äro de förnämsta bestämmandet af den egomassa, som på engång kan underkastas reglering, samt afgörandet, hvilka egolotter emot egarnes vilja icke kunna i regleringen inbegripas. Vid en blick på lagstiftningen i Tyskland se vi att bestämmandet af regleringsområdet öfverlämnats åt de myndigheter, som hafva sig regleringarna anförtrodda. Till och med under förfarandet kunna lämpliga områden indragas. Dessa bestämningar synas mig mycket praktiska i synnerhet de i Flurbereinigungsgesetz för Bayern ingångna.

Beträffande sedan frågan, hvilka jordlotter borde från regleringen uteslutas, så finnas i den tyska lagstiftningen såsom i berättelsen framhållits en mängd undantag. Dessa undantag äro själfallet gjorda med afseende å förhållanden i högt kultiverade länder, där nära nog hvarje fläck är uppodlad, samt byggnaderna bestå af stenhus, hvadan största delen af berörda stadganden hos oss icke finna tillämpning. Då afstånden mellan egolotter hos oss äro att räkna till de förnämsta olägenheter samt skogsmarken ofta till följd af dess placering i långa remmar är obrukbar äfvensom jordformationen är högst växlande, måste man hos oss i motsats

till hvad förhållandet är i utlandet ovilkorligen i flere fall värkställa utflyttningar samt indraga skogsmark i regleringen. Vidare och då parceller äfven kunna störa en reglering, torde det vara välbetänkt, att dem icke i regel medgifves en undantagsställning. I öfrigt är det självfallet att man vid en reglering om icke nödvändigheten tvingar därtill, skonar parceller. Skulle parceller däremot icke kunna indragas i en reglering, skulle en motsträfvig intressent genom inköp af parceller förstöra hela regleringsplan. De preussiske kommissarier, med hvilka jag följt, hafva äfven enstämmigt beklagat sig däröfver, att undantagen ofta nog gäcka hela åtgärden. I Preussen torde man äfven vara betänkt, att i antydt afseende revidera lagen angående sammanläggning.

I de kulturländer, där regleringar föreskrifvits har man samtidigt sökt skapa för deras värkställande lämpliga organer. Då regleringarna äro att betraktas såsom undantagsåtgärder — åtgärder, hvilka oändligt skarpt ingripa i alla kultur- och rättsförhållanden, följer af sig själf, att de äfven erfordra deras undantagsställning motsvarande egna organer, som äro lämpliga icke allenast att utföra den mekaniska delen af arbetet, utan äfven att utreda de därunder uppkomna invecklade rättsförhållanden. Efter långt experimenterande har man i Preussen infört de såkallade special- och generalkommissionerna samt Oberlandeskulturgericht. I sydtyska staterna har man visserligen inga generalkommissioner till namnet, men de s. k. Flurbereinigungskommissionerna sammansättas af en högre embetsman från justitieministerium, finansministerium samt ministerium för de inre angelägenheterne, en förvaltningstjänsteman samt tekniker efter behof.

Tvifvelsutan måste en framstående ställning inrymmas åt det tekniska elementet vid värkställandet af regleringsarbeten, men ledningen af det hela i förening med utredandet af förvaltnings och juridiska frågor torde lämpligen icke kunna lämnas åt en tekniker, hälst redan afgörandet af tekniska frågor ofta nog påkallar en viss förhandling af processuel karaktär. I anledning häraf har man i Preussen

lämnat den omedelbara ledningen af förfarandet åt s. k. kommissarier, och sökt härtill erhålla juridiskt bildade personer, hvilka enligt vunnen erfarenhet efter någon tids praktik lättare förvärfva nödiga insigter jordbruk, än ekonomiskt bildade kommissarier i ledningen af en förhandling. Under hela förrättningens gång och innan ett arbete får utföras pröfvas projektena och kontrolleras arbetet af skiftesmyndigheterna, som äfven afgöra tvistefrågorna. Oaktadt man såväl i Tyskland som i Frankrike skarpt skiljer emellan justice och administration och oaktadt man strängt håller på grundsatsen, att enhvar bör dömas af ordinarie domstol har man likväl ej skytt att förena hvardera myndigheterna för värkställandet af regleringar. Denna åsikt har visserligen tillsvidare i Frankrike fått uttryck endast uti det med viss dömande rätt utrustade syndikats-utskott, men röster hafva på senaste tider höjt sig för en extra domstol i agrarfrågor.

I Tyskland har man dessutom beträffande processen i regleringsfrågor gått mycket långt, i det man i jämbredd med den i den vanliga processen gällande förhandlingsmaximen, i agrarfrågor under regleringarne bibehållit den inkvisitoriska processen. Man har utgått från den rätta förutsättning, att staten i dessa frågor har ett stort intresse att bevaka, hvilket rättfärdigar ett ingrepp från dess sida. För agrardomstolar, hvilka ex nobili officio hafva att iakttaga äfven de enskildas rätt, eger satsen „ne eat judex ultra petita partium“ ingen tillämplighet. Då det gäller allmänt väl, där stater och allmänheten äro intresserade, och då ändamålet med förrättningen är höjande af produktionen, tillåter man skiftesmyndigheterna ännu en tid efter fastständ recess (dom) ändra och korrigera, emedan behofven möjligen först senare framträda i sin rätta dager. Men icke nog härmed. Man har inrymt skiftesmyndigheterna den makt, att alla jorden rörande aftal, som afslutas under förrättningens gång, böra för att vinna giltighet, stadfästas af skiftesmyndigheterna, hvilka afgöra tvistefrågorna. Under ett samtal med en af Tysklands mest framstående författare på det agrariska området Presidenten för Oberlandeskulturgericht i Berlin Dr Glotzell framkastade jag frågan, huruvida icke vissa rätts-

frågor under regleringens gång kunde öfverlämnas åt ordinära domstolar, samt målen skiljas i ekonomiska och rättsfrågor hvarpå jag erhöll svaret, att man i särkilda skof, sist i Rheinprovinserna gjort dylika försök, men att desamma alltid burit dåliga frukter; att de vanliga domstolarna hade hvarken håg eller skicklighet att afgöra s. k. agrarfrågor; att förrättningarna i hög grad uppehållas samt att ekonomiska och rättsfrågor esomoftas ingrepe i hvarandra.

Öfvergå vi nu till förhållandena i vårt land. Oaktadt man vid en jämförelse med kulturländerna måste taga i beräkning att i Preussen, där den största befogenhet är inrymd af skiftesmyndigheterna, äfven existera hos oss icke förekommande servitutaflösningar m. m. måste man dock erkänna, att med skiftesregleringar äro förenade särskilda svårlösta frågor, hvilka icke kunna i vanlig väg afgöras. Att påpeka alla med en reglerig förenade svårigheter vore en omöjlighet, emedan en reglering ingriper så djupt i alla rättsförhållanden, att de ej kunna förutses. Vi skola därföre endast omnämna några omständigheter. Antaga vi att regleringen af en större samfällighet räcker 4 à 6 år, hvilken tid icke synes för mycket utdragen, så kunna härunder en sådan mängd hemmansköp, klyfningar, styckningar och parcelleringar ifrågakomma, att regleringen till en del vore felslagen vid dess slutföförande, om dessa icke observerades under förrättningens gång. Antaga vi äfven att de myndigheter, som hade att öfvervaka och förteckna dessa operationer, i sinom tid, sedan vederbörande i sin tur dröjt med att därom underrätta dessa myndigheter, tillkännagåfve förändringarna för förrättningsmannen, är det högst troligt att dennes redan mödosamt utarbetade plan omintetgjordes, då han vore tvungen att reglera densamma efter hvarje förändring; och om dylika förekomme oftare, skulle regleringen till skada och men för hela samfälligheten betydligt fördröjas. För att förekomma detta onda, borde en öfvervakande myndighet finnas, hos hvilken dylika under skiftestiden timade förändringar omedelbart borde anmälas och hvilken egde pröfva deras lämplighet samt omedelbart vidtaga åtgärd därom, att eganderätts- samt klyfningsförhållandena observerades vid förrättningen.

Taga vi vidare i betraktande den osäkerhet, regleringarna medföra i arrenden- och kreditförhållandena. I de flesta, regleringar rörande, författningar i utlandet har man låtit inflyta föreskrifter angående förhållandet emellan jordegare och arrendatorer under regleringstiden. Detta vore äfven en nödvändighet hos oss. Skulle tolkningen af dessa föreskrifter samt arrendekontrakt med alla däraf flytande tvister måsta öfverlämnas åt vanliga domstolar med deras långsamma procedur genom alla instanser, skulle en oberäknelig skada kunna tillskyndas jordbruket, som redan i och för sig under regleringstiden lider. Jordkreditförhållandena slutligen äro de ömtåligaste af alla. Kreditanstalterna liksom enskilde långifvare skulle, om de hade att frukta en lång procedur, hvarken bevilja lån eller omsätta desamma å lägenheter, hvilka vore afsedda att regleras, därest icke en särskild myndighet förefunnes, hvilken ex officio, liksom öfverallt utrikes, hade att vid regleringar iakttaga och öfvervaka långifvarnes rätt. — Ehuru sådant går utöfver gränsarna för denna reseberättelse, har jag velat i detta sammanhang beröra de förslag, som „Komitén för revision af landtmäteriförfattningarna“ uppgjort till inrättande af skiftesmyndigheter. Om vi äfven antaga att komitén vid uppgörandet af förslaget främst haft i ögnasigte egodelningar, synes det oss mycket tvifvelaktigt, huruvida komitén träffat det rätta. Att egodelningsrätterna såsom de hos oss vanligen äro organiserade icke uppfylla sitt ändamål, torde föga kunna ifrågasättas. Men i lika hög grad kan ifrågasättas, huruvida de af komitén föreslagna myndigheterna, skiftesnämnda eller egodelningsrätten enligt ny af komitén förordad sammansättning, fylla sitt ändamål. Vi skola härvid alltid behålla i ögnasigte att komitén äfven ansett regleringar hos oss vara af nödvändigheten påkallade. Enligt hvad ofvan framhållits, skulle för ernåendet af gynsamma resultat erfordras en myndighet, som noga öfvervakade regleringarnes gång, alltid pröfvade förslagen till värkställighetsarbeten samt till och med ändrade intressenternes öfverenskommelser, om de befunnes stridande mot regleringens lämpliga utförande. Till fullgörande af förstnämnda åliggande hafva

vi inspektörer, men att dessa ej i lika hög grad som en väl sammansatt kollegial myndighet kunna utöfva detta åliggande faller af sig själft. Pröfningen angående de senare omständigheterna kunde själffallet anförtros endast ett kollegium. Till fullgörandet af dessa funktioner lämpa sig ingendera af de utaf komitén föreslagna myndigheter. I det förra af komiténs alternativ föreslås en delning af de vid skiften förekommande tvister i rena rättsfrågor och så att säga ekonomiska tvister. I Preussen, där en dylik delning existerat, har man, såsom ofvan sagdt, frångått densamma och i Sydtyskland har man äfven förenat alla genom regleringen uppkomna göromål och tvister i en instans. Det enda undantag, som finnas, är graderingsfrågan, hvilken i vissa fall i sista hand afgöres af kompromiss (Schiedsgericht), men alltid under skiftesmyndighetens öfverinseende. Äfven komitén har befarat, att en dylik delning af tvistefrågorna vore svår; att detta fördröjde ärendets gång; och att vittnesförhör borde i hvarje händelse ske vid vanlig domstol etc. Hvad först och främst beträffar delningen af tvistefrågorna, så torde densamma oaktadt det mest kasuistiska uppräknande icke kunna genomföras. Vid uppkommen tvist måste antingen förrättningsmannen anmäla ärendet hos den myndighet, han anser befogad att taga ihop med frågorna, hvarvid han, isynnerhet vid konkurrens af tvistefrågor, ofta torde råka i villrådighet, eller ock intressenten själf få en undervisning att vända sig till ord som vederbör. Nu kan det hända att skiftesnämnden ansåge saken för en ren rättsfråga eller omvändt en vanlig domstol ansåge den hos densamma väckta frågan för en ekonomisk fråga, hvarvid förvisningar från en myndighet till en annan förekomme och vid olika åsigter emellan myndigheterna inrättandet af ett ordentligt „Kompetentzgerichtshof“ påkallades. I hvilken grad redan afgörandet af denna forumfråga kunde fördröja en reglering är lätt begripligt med våra instanser, äfven om rättsfrågorna handlades vid urtima ting. Och vid reglering är ett slutförande af arbetet under möjligast korta tid en hufvudfråga. Dessutom måste tagas i betraktande att vid regleringar rätts- och ekonomiska tvister ofta nog kunna vara så invecklade,

att de ej oberoende af hvarandra kunna slitas. Vidare kan ifrågasättas, huruvida en länelandtmätare, må vara huru skicklig som hälst i sitt fack, kunde leda förhandlingen, som i hvarje händelse erhölle en processuel karaktär. Och slutligen lämnas härigenom möjlighet åt en intressent, i hvars fördel det ligger att uppehålla en reglering, att genom framkastandet af en fiktiv rättsfråga få saken till allmän domstol och regleringen afstannad eller störd tills tvisten slitits i alla instanser, som han kan finna sin fördel fordra att anlita. Att afgörandet af arrende och hypoteksfrågor m. fl. icke kan öfverlämnas åt skiftesnämnd faller af sig självt. Beträffande åter den omständighet, att särskilda så vid pass viktiga frågor som egogradering, placering af tomter, gator, vägar, skiftesutstakning och likvid, hvilken sistnämnda isynnerhet vid reglering är af stor vikt samt kan gälla tiotaltusen mark skulle lämnas till skiftesnämndens afgörande utan appell, så torde det kunna ifrågasättas, huruvida sådant vore förenligt med tillgodoseende af rättssäkerheten. De af komitén föreslagna appellabla tvisterna (till Landtmäteriöfverstyrelsen), d. v. s. frågorna angående egobyte, delningsgrund, utflyttning, skiftesutläggning m. m. synes mig i flere fall erfordra syn å ort och ställe till ett rätt slitande af tvisterna och sålunda ej kunna på den af komitén åberopande grund mer än de föregående hänföras till appellabla tvister. Vidkommande sedan afgörandet af de s. k. rena rättsfrågorna kan man utom långsamheten i rättsskipningen genom de långa perioderna mellan tingen samt de många instanserna anmärka, att en vanlig domstol endast kände sig besvärad af de med regleringarna förknippade rättsfrågor, hvilka ofta nog erfordrade en noggrann kännedom af förhållandena å ort och ställe. Dessutom skulle den mer eller mindre tillämpade förhandlingsmaximen göra det omöjligt för domstolen att inskrida sålunda, som regleringsfrågor skulle erfordra. Med ett ord hvarken skiftesnämnden, inklusive Landtmäteriöfverstyrelsen, eller allmänna domstolarne skulle lämna de garantier för en reglering rätta och snabba genomförande, som en för ändamålet inrättad särskild myndighet. Det af komitén föreslagna alternativet eller egodelningsrätt

med ortens domhafvande såsom ordförande och länelandtmätaren såsom ständig ledamot skulle åtminstone i det afseende vara lämpligare, att därigenom en opartisk delning af tvistefrågor skulle undvikas och processen säkrare ledas, men i öfrigt erbjöde desamma ej större säkerhet för regleringarnes ändamålsenliga genomförande. Denna egodelningsrätt kunde hvarken öfvervaka regleringens gång eller pröfva därunder slutna aftal, utan endast vid tvist ingripa. Då regleringarna tvifvelsutan gåfve upphof åt en mängd svårlösta rättstvister, skulle desamma af de eljest med drygt arbete öfverhopade domhafvandena anses såsom en tung börda. Vid det hos oss rådande vikariatsystem, skulle det dessutom finnas föga utsikt att till ordförande erhålla „i domareembetet bepröfvade män", utan tvärtom praktiserande unga jurister. Med ledning af skiftesorganernas beskaffenhet i utlandet, torde det icke anses för djärft att förslagsvis antyda att inrättandet hos oss af skilda kollegiala agrarmyndigheter för ernående af lyckliga resultat vid regleringarnas genomförande vore af behofvet påkalladt. Hvad först deras sammansättning beträffar, skulle densamma erfordra juridiska, geometriskt-tekniska och kulturtekniska element. Vidkommande sedan myndighetens värksamhetskrets, så borde alla provokationer och ansökningar om skifte och reglering göras hos densamma, hvarefter myndigheten efter hållen förberedande syn egde gifva utslag uti provokationfrågan, hvilket utslag i besvärsväg kunde få dragas till Kejserliga Senatens pröfning. Vidare skulle myndigheten under hela regleringens gång öfvervaka densamma, granska alla projekt innan de utföras å marken, pröfva alla inom regleringsområdet gjorda aftal angående fast egendom, afgöra samtliga med förrättningen sammanhängande tvister, samt ex officio bevaka kronans, allmänna inrättningars och inteckningshafvares rätt. Den invändning, som ligger närmast för handen, är frågan om kostnaden. Härvid bör man dock taga i betraktande, att då man engång vill inlåta sig på så kostsamma operationer, som regleringar, man icke borde rygga tillbaka för den kostnad lämpliga organer kunna medföra. Öfveralt utrikes där man tillgripit halfmesyrer, har man

varit tvungen frångå detta. Då storskiftet föreskrefs i vårt land, ansåg man sig för dess genomförande böra skapa nya myndigheter egodelningsrätterne. Nu då en vida skarpare och mera genomgripande agrarreform vid vida mer utvecklade kulturförhållanden är ifrågasatt, borde man ej tveka att skapa ändamålsenliga organer för dess genomförande. Man kan godt jämföra regleringarna med en operation, som tillgripes för att bota någon svårare sjukdom. Under operationen och så länge dess följder ännu vara, kan den sjuke icke underkastas vanlig diet, utan erfordrar fastmer en abnorm behandling enligt operatörens föreskrifter för att återvinna sitt normala tillstånd. Likaledes erfordrar en reglering underkastad samfällighet, som rubbas i alla afseenden, en säregen behandling af för ändamålet lämplig myndighet. Till sist anser jag mig böra tillägga, att man i senaste tider användt de för regleringarnes genomförande ursprungligen organiserade myndigheter äfven till andra ändamål och inrymt dem både förvaltnings och domaremakt i särskilda jordbruket, fiskerier, bärgvärk m. m. rörande frågor Att denna organisation endast innebär fördelar, har man numera i Tyskland insett.

Skulle särskilda skiftesmyndigheter inrättas i vår land efter utländskt mönster, torde det vara af gagn för det allmänna, att dem skulle anförtros handläggningen af ärenden af antydd beskaffenhet.

Helsingfors, den 5 Maj 1896.

E. Johnsson.

Nyare inhemsk lagstiftning.

Civilrätt: Aktiebolag.

Aktiebolagsrätten, som af F. d. 24 november 1864 berörts endast till vissa delar, har genom Lagen af den 2 maj 1895 blifvit behandlad med systematisk fullständighet. Ledning för detta betydande lagstiftningsarbete har erhållits hufvudsakligen af nyare tysk lagstiftning och doktrin; flera af den nya lagens viktigaste stadganden äro i själfva värket afsedda att i god tid förebygga missbruk, som pläga uppträda eller blifva betydande först under mera utvecklade samhällsförhållanden än våra nuvarande; de hafva sitt upphof af erfarenhet, som gjorts under kriser, för hvilka vårt land varit förskonadt. Emellertid är den nya lagen ett självständigt arbete; redan en flyktig jämförelse med den tyska aktierätten visar att man ingalunda kan utan särskild pröfning betjäna sig af den tolkning, som dennas literatur erbjuder [1]). Vår lagstiftare har uppenbarligen tagit intryck jämväl af den kritik, för hvilken den tyska lagstiftningen varit föremål, och har ofta till förekommande af missförhållanden begagnat andra medel än den tyska lagstiftaren. Och naturligtvis hafva den nya lagens stadganden affattats i en-

---

[1]) Af de talrika arbetena om den tyska aktiebolagsrätten må här nämnas endast: *Behrend,* Lehrbuch des Handelsrechts, Erster Band, Lieferung 5 & 6, samt *Staub,* Kommentar zum Aktiengesetz. En af *Hj. L. Hammarskjöld* författad redogörelse för den utländska bolags- och föreningsrättens utveckling och nuvarande ståndpunkt, den svenska bolagsrättens utveckling samt de svenska föreningarna för ekonomiskt ändamål ingår såsom bilaga uti ett år 1890 i Sverige utarbetadt lagförslag. Svenska aktiebolagsrätten har tidigare behandlats af *Hagströmer* uti hans afhandling om aktiebolag. (Upsala 1872). Ny lag om aktiebolag har i Sverige gifvits d. 28 juni 1895.

lighet med finsk rätts allmänna grundsatser, hvilka i många fall på tolkningsfrågor gifva annat svar än de i Tyskland gällande civilrättssystemen. Det kan därför ingalunda tagas för afgjordt att vår nya lag gifvit uttryck åt samma teorier, som i Tyskland varit förhärskande. Sålunda kan man, för att nu till först beröra den gamla tvistefrågan, om aktiebolaget är en juridisk person eller ej, icke däraf, att den tyska doktrinen så godt som enhälligt besvarar frågan jakande, utan vidare sluta att detta svar skulle gälla äfven enligt vår lag. Tolkningen får icke utgå från denna förutsättning, utan frågan kräfver teoretisk undersökning af lagens särskilda stadganden; närmare ingående på densamma är därför icke här påkalladt. Ej häller är det anledning att här söka i andra afseenden angifva aktiebolagets begrepp; de egenskaper, genom hvilka aktiebolaget skiljer sig från andra bolag och föreningar, torde framgå af det följande. Såsom kännetecken för aktiebolaget angifver lagen själf blott det mest betydelsefulla, nämligen, att endast bolagets egendom svarar för dess förbindelser (§§ 1, 18).

I. Aktiebolags bildande. Aktierna och aktiebeloppens insättning.

A. Aktieteckning. Bolagsordningens innehåll. Stadfästelsen. Suksessivteckning: stiftarene, inbjudningen, teckningens form, förhållandet emellan stiftarene och tecknarene, teckningens värkan, konstituerande bolagsstämma. Simultanteckning. Aktiebolaget före inskrifningen i handelsregistret. Inskrifningen. Fel vid bolags bildande. Stiftarenes och styrelsens ansvar för sådant fel.

B. Aktiekapitalets belopp. Aktierätten. Aktiens belopp. Dess odelbarhet. Namnaktier och innehafvareaktier. Aktieboken. Öfverlåtelse af aktie: öfverlåtelsens form, dess inskrifning och pröfning. Förbud mot öfverlåtelse och förbehåll om hembud. Bolagsmans insättningsskyldighet: s. k. under- och öfverpariemission, betalningstiden, delvis inbetalning före inskrifningen i handelsregistret, utskrifning af återstoden, kvittning, mora solvendi, stiftarenes och styrelsens ersättningsskyldighet, Öfverlåtelse af aktie innan beloppet till fullo guldits, förbud mot utfärdande af aktiebref därförinnan, interimsbevis, fångesmans ansvarighet. Förbehåll om insättning af annan egendom än penningar (apport), om öfvertagande af viss egendom och om s. k. upphofsmannalön. Stiftarenes ansvar för sådana förbehåll. Bolagsstämmas pröfning af förbehållen. Styrelsens ansvar för desamma. Förbehållens rättsvärkan.

A. Bolagets bildande.

Likasom 1864 års förordning fastställer nya aktielagen ett visst moment, då aktiebolaget blifver, så att säga, färdigt. Båda lagarna anknyta denna värkan vid en handling af offentlig myndighet, 1864 års förordning vid Senatens stadfästelse af bolagsordningen, 1895 års lag vid bolagets inskrifning i handelsregistret. Enligt nya lagen kan ej, innan inskrifning egt rum, egendom i bolagets namn förvärfvas eller för detsamma talas eller svaras; om någon därförinnan ingår förbindelse i bolagets namn, ansvarar han för densamma såsom för egen skuld (§ 14). Men innan aktiebolaget sålunda blifvit färdigt måste nödvändigtvis ett rättsförhållande hafva uppkommit. Angående detta har vår tidigare lagstiftning icke stadgat någonting, och följden däraf har, såsom kändt, varit, att den betänkligaste osäkerhet rådt angående betydelsen af de handlingar, genom hvilka aktiebolag bildats. Denna brist afhjälpes nu af nya lagen genom ganska utförliga stadganden, för hvilka i det följande skall redogöras.

Lagen har upptagit det hittills hos oss likasom annorstädes öfliga sättet att bilda aktiebolag genom s. k. aktieteckning. Denna kan tillgå på två sätt, antingen sålunda att alla aktierna tecknas på en gång, simultant, eller sålunda att de skilda teckningarna ega rum på olika tider, suksessivt. Det förra förfaringssättet användes hos oss i allmänhet endast då bolagsmännens antal skall blifva ringa. Utomlands däremot är detsamma vida vanligare; det användes ofta då ett mindre antal personer vilja bilda aktiebolag icke för att själfva blifva aktionärer utan för att omedelbart sälja de aktier, som de tecknat. Meningen är då att vädja till allmänheten för aktiekapitalets erhållande, men man inbjuder icke denna till teckning utan företager en massförsäljning (emission) af ett redan färdigbildadt bolags aktier; det ekonomiska syftet är ofta nog icke bolagsbildning utan spekulation i värdepapper. Detta förfaringssätt förutsätter att de nyskapade aktierna hafva ett börspris, och kan, där börs ej finnes, icke få någon större betydelse.

Där medvärkan af en större kapitalistkrets erfordrats, har man därför hos oss i allmänhet betjänat sig af suksessivteckning. Den nya lagen har nu meddelat stadganden om båda förfaringssätten, och den föreskrifver, att ettdera af dem skall användas.

Men innan stadgandena om aktieteckningen här vidare beröras, bör det framhållas, att teckningen i hvarje fall, för att gälla, skall hänföra sig till en bolagsordning, som bör innehålla bestämningar om vissa af lagen uppräknade ämnen. Lagen gifver bolagsmännen frihet att själfva fastställa bolagsordningens innehåll, men den fordrar till rättssäkerhetens fromma att bolagsordningen skall svara på sådana frågor, som kunna antagas förekomma vid hvarje aktiebolag; sålunda måste bolagsordningen t. ex. angifva föremålet för bolagets värksamhet och det namn, som skall blifva dess firma. Genom dessa s. k. normativbestämningar söker lagen förekomma de rättsvådor, som ofullständiga kontrakt medföra; och då teckningen skall hänföra sig till en viss redan färdig bolagsordning föranledes tecknaren att egna uppmärksamhet åt beskaffenheten af det företag, hvari han ärnar ingå. 1864 års förordning innehöll äfven normativbestämningar, men den föreskref icke att teckningen skulle åsyfta en redan uppsatt bolagsordning. Den nya lagen skiljer sig från den gamla äfven beträffande normativbestämningarnas innehåll, men detta, som omfattar flera olika områden af aktiebolagsrätten, framställes lämpligen vid behandlingen af de ämnen, som de skilda bestämningarna afse. Den nya lagen har emellertid, äfven häri olik 1864 års förordning, icke gjort bolagets inrättning och värksamhet beroende endast af bolagsmännens aftal, utan den har själf därom meddelat ganska utförliga stadganden, och det är af vikt att i hvarje fall uppmärksamma förhållandet mellan dessa och de bestämningar, som ingå i bolagsordningen. Jämte bolagsordningens obligatoriska bestämningar kunna bolagsmännen naturligtvis träffa äfven andra, som påkallats af företagets särskilda beskaffenhet, och aktiebolagskontraktet kunde då sägas gifva upphof åt tre slag af rättsvärkningar, essentialia negotii d. v. s. sådant som måste ingå i

bolagsordningen, naturalia negotii, sådant, hvarom lag stadgar, och accidentalia negotii, kontraktsbestämningar, som kunna finnas men äfven fela. Äfven accidentalia negotii måste införas i bolagsordningen; denna är nödvändig form för alla öfverenskommelser angående bolaget och dess värksamhet.

Lagens stadganden om bolagsordningens nödvändiga innehåll äro gifna i allmänt intresse och förutsätta sålunda öfverhetlig granskning af bolagsordningen före aktiebolagets tillkomst. Denna granskning utöfvas enligt nya lagen af Senaten; hos dess Ekonomiedepartement skall stadfästelse å bolagsordningen utvärkas (§§ 1, 6, 8). Granskningen har tvåfaldigt ändamål. Främst skall pröfvas om bolagsordningen är uppgjord i öfverensstämmelse med aktielagens föreskrifter (§ 6)[1]. Men därjämte skall ock pröfvas om bolagets tillärnade värksamhet är sådan, att densamma lagligen får utöfvas, och själffallet är att stadfästelse bör vägras ej blott om bolagsvärksamheten är lagstridig utan äfven om den strider mot god sed så att kontraktet, pröfvadt af domstol, skulle på denna grund förklaras ogiltigt. Men i annat afseende eger Senaten icke pröfva bolagsordningens innehåll. Dock göras undantag för bolag, som skola drifva försäkringsrörelse; vid granskningen af dessas bolagsordningar „må ock", säger lagen, „pröfvas, huruvida med afseende å vidden och beskaffenheten af bolagets rörelse särskilda bestämningar erfordras". Detta stadgande synes innebära, att Senaten ej blott får, men skall, företaga sådan pröfning. — Endast såsom undantagsstadgande beträffande försäkringsbolagen har sålunda nya lagen ur 1864 års förordning upptagit grundsatsen om statskontrollen, hvilken enligt denna förordning uppenbarligen varit afsedd att utgöra ett af aktiebolagsrättens hufvudmoment. Senatens granskning hade, enligt 1864 års förordning, tvänne särskildt nämda ändamål, att säkerställa uppfyllelsen af aktionärernes förbindelser och åstadkomma tillsyn å iakttagandet af „gifna föreskrifter" d. v. s. bolagsordningen. Vid tolkningen af de

[1]) Häraf framgår, att, såsom af ofvan sades, *alla* bestämningar om bolaget och dess värksamhet böra ingå i bolagsordningen.

stadganden i nya lagen, genom hvilka man afsett att ernå dessa båda ändamål, bör det ihåghommas, att dessa stadganden så att säga trädt i stället för offentligrättslig kontroll och sålunda böra anses meddelade till ej blott aktionärernes utan äfven det allmännas gagn.

Den nya lagens stadganden om aktiebolags bildande genom suksessiv teckning, för hvilka nu till först skall redogöras, hafva uppgjorts så, att de skulle motsvara det förfarande som hittills äfven hos oss varit vanligt. Däremot har man icke sökt inordna de viljeförklaringar, som här ega rum, uti kontraktslärans redan kända kategorier, utan man har lämnat deras juridiska förklaring åt tolkningen; denna kan därför icke förutsätta att detta bolagsaftal skall låta hänföra sig till någon känd kontraktstyp, och dess många egendomligheter visa i själfva värket att det måste betraktas såsom ett rättsärende af eget slag. Kännetecknande för suksessivteckningen är att bolagsmännen icke såsom vid vanliga bolagskontrakt alla taga lika del i rättsärendet, utan att detsamma tillkommer genom förhandling mellan tvänne grupper af kontrahenter, å ena sidan stiftarene, å andra sidan tecknarene. Den trängre krets af personer, som först omfattat tanken på det nya företaget, önskar ofta nog icke insätta något betydande kapital i detsamma utan åstundar bolagets bildning för annat ändamål, somlige kanske för att blifva medlemmar af dess aflönade styrelse, andra för att få ett allmänt behof tillgodosedt, o. s. v. Dessa personer, hvilka hafva ett gemensamt intresse af att ett aktiebolag skall komma till stånd, sammansluta sig naturligen till en grupp, som vår lag kallar „stiftare“. Deras första uppgift blir då att utarbeta företagets plan, och den nästa att förmå kapitalister att ansluta sig till densamma. Vanligt är att ett förslag, prospekt, uppgöres och att detsamma med inbjudning till teckning meddelas antingen allmänheten eller någon viss grupp af personer (t. ex. innevånarene i en stad) eller ock vissa namngifna adressater. Lagen fordrar nu, att stiftarene skola vara minst tre och att de, innan inbjudningen

utfärdas, skola sinsemellan skriftligen [1]) ingå ett aftal, hvilket innehåller en fullständig bolagsordning (§ 8). Denna skall före aktieteckningen stadfästas af Senaten. Inbjudningen skall tecknas å bolagsafhandlingen. I bolagsordningen bör, såsom ofvan antydts, ingå icke blott bolagskontraktets nödvändiga beståndsdelar (essentialia negotii, § 2), utan densamma måste innehålla bolagskontraktet i dess helhet, således äfven alla accidentalia negotii. Stiftarene böra, om ock deras intresse af bolagets upprättande kan vara ett annat än de egentlige aktionärernes, dock vara beredde att i någon mon bidraga till kapitalets hopbringande; enhvar af dem skall öfvertaga åtminstone en aktie. Detta har stadgats på det stiftarene icke må söka förleda allmänheten att deltaga i företag, som de själfve anse vanskligt.

Aktieteckningen, den förklaring, genom hvilken inbjudningen besvaras, är, likasom stiftarenes inbördes aftal, formbunden: förklaringen skall afgifvas skriftligen; vittnen erfordras ej (§ 9). Teckningen kan värkställas genom fullmäktig; och äfven muntlig fullmakt synes vara härför giltig. Muntligt aftal gäller icke, men kan, om det icke hålles, möjligen gifva anledning till ersättningsanspråk på den grund, att aktiebolaget sålunda icke kommit till stånd och kostnader, som stiftarene för dess skull gjort, blifvit gagnlösa. Muntligt biaftal, som fogas till aktieteckning, är kraftlöst; har tecknare muntligen gjort sin förklaring vilkorlig, eller betingat sig viss lättnad för sin aktieinbetalning eller annat, så kan han, om ock samtlige stiftarene gifvit honom sitt ord och just dessa personer sedan utgöra aktiebolagets styrelse, dock icke mot bolaget göra sitt förbehåll gällande, ty bolaget bildas under förutsättning att hans förklaring innehåller endast det, som hans teckning angifver [2]). Och

---

[1]) Angående formen för detta aftal gäller detsamma som angående simultanteckning, hvarom framdeles. Här må ock hänvisas till det, som vid framställningen af simultanteckningen skall sägas angående Senatens granskning af bolagskontraktet.

[2]) En annan sak är att han möjligen kan få särskildt skadeståndsanspråk mot den eller dem, som med honom ingått det muntliga aftalet.

detta gäller äfven om alla stiftarene skulle med alla tecknarene ingått ett sådant biaftal; om detta står i strid med bolagsordningen, så måste denna ändras för att det skall kunna sättas i värket, och äfven om det icke strider mot bolagsordningen, får styrelsen ej taga någon hänsyn därtill med mindre beslut härom i vederbörlig ordning träffas af bolagsmännen.

Till formen hör vidare att ej blott tecknarens namn, utan äfven hans stånd och boningsort angifvas (§ 9). Detta erfordras på det stiftarene och öfrige tecknare må kunna pröfva, om aktieförbindelserna afgifvits af vederhäftiga personer och kapitalets hopbringande sålunda kan anses tryggadt. Till giltig aktieteckning fordras dessutom utsättande af dagen för teckningen, hvilken, såsom nedan skall visas, har sin stora betydelse för frågan om förklaringens rättsvärkan.

Förklaringens innehåll är naturligtvis, att tecknaren vill öfvertaga visst antal aktier. Denna förklaring bör otvetydigt hänvisa till just den bolagsordning, som innehålles i inbjudningen, och lagen stadgar därför att teckningen skall ske å själfva bolagsafhandlingen eller en afskrift däraf (§§ 8, 9). För att omöjliggöra hvarje tvifvel om att tecknarens vilja värkligen omfattat just den ifrågavarande bolagsordningen och förebygga, att en förändrad bolagsordning utan tecknarens vilja sättes i stället för den ursprungliga, har man sålunda till rättssäkerhetens fromma låtit denna bestämning om förklaringens innehåll blifva ett formstadgande; förklaringen är, äfven om den tydligt hänvisar till en viss bolagsordning, dock ogiltig om den ej tecknats på en urkund, som innehåller denna. Dock synes det icke vara nödvändigt att båda skrifterna finnas på samma pappersblad; teckningen torde vara giltig om den skrifvits på ett blad, som t. ex. genom förségladt band bevisligen före teckningstillfället fogats till det blad, som innehåller bolagsordningen. Ogiltig är teckningen naturligtvis, äfven om den står på samma pappersblad som bolagsordningen, ifall det visas att denna efteråt ditsatts. Den urkund, hvarå teckningen sker, skall emellertid utom bolagsordningen innehålla

äfven det stiftarene emellan ingångna kontraktet, hvilket gifver tecknaren upplysning om deras personer och det antal aktier, som de öfvertagit. Detta framgår af lagens stadgande, att teckning skall ske å „bolagsafhandlingen“ [1]).

Hvad nu beträffar förhållandet emellan stiftarene å ena sidan och öfrige tecknare å den andra, så hafva stiftarene icke gentemot de senare ikladt sig någon förpliktelse att åstadkomma aktiebolaget. Det står stiftarene fritt att, om de så vilja, låta hela företaget falla. De hafva nämligen enligt lag rätt att pröfva, om tecknarene må anses vederhäftige för de af dem öfvertagna aktiebeloppen, och denna deras pröfning torde vara fullkomligt godtycklig; tecknare lärer ej, äfven om han tror sig kunna visa, att alla aktier öfvertagits af vederhäftiga personer, få i rättegångsväg yrka att stiftarene mot sin vilja skola skrida till bolagets konstituering. Att pröfva tecknarenes vederhäftighet är ej blott stiftarenes rätt utan äfven deras plikt; lagen föreskrifver uttryckligen pröfningen såsom sådan (§ 9 mom. 1), och försummelse kan, såsom nedan skall visas, för stiftarene medföra ganska ansenlig skadeståndsskyldighet. Äfven om alla

[1]) Kan till aktieteckning skriftligen fogas vilkor? Då den bolagsstämma, hvarvid, såsom nedan skall omtalas, beslut om bolagets bildande fattas, själffallet icke får hållas förr än aktiekapitalet i dess helhet är ovilkorligen öfvertaget, men det för stiftarene kan blifva mycket svårt att afgöra om vilkor, som möjligen af tecknare blifvit gjorda, gått i fullbordan eller ej, så vore det klarligen önskvärdt att lagen fordrade ovilkorlig teckning; och möjligt är, att lagstiftaren ansett det själffallet, att teckningarna böra vara sådana. Men detta har emeltid icke stadgats, och en sådan sats synes svårligen kunna genom tolkning vinnas. Vid sådant förhållande lärer man icke kunna betrakta vare sig vilkorlig teckning såsom kraftlös eller vilkoret såsom betydelselöst. Således synes den, som tecknat vilkorligen, kunna, om vilkoret icke uppfylts, undandraga sig insättninssskyldighet. En motsatt mening kan icke grundas på § 15, hvilket stadgande alls icke afser teckningens *innehåll*, utan endast dess *form*. Stiftarene böra emellertid se till, att alla vilkor äro uppfylda, innan konstituerande bolagsstämma hålles, vid äfventyr af ersättningsskyldighet om, i motsatt fall, den som tecknat vilkorligt blir fri sin förbindelse. Men om denne tager del i konstituerande bolagsstämman, så synes han böra anses hafva afstått från vilkoret.

tecknare befunnos vederhäftige, så är det dock icke gifvet, att de alla skola få aktier. Det är nämligen möjligt att större belopp än det fastställda aktiekapitalet blifvit tecknadt, och i så fall måste naturligtvis en reduktion företagas. Lagen stadgar härom, att inbjudningsskriften skall innehålla uppgift om den grund, enligt hvilken, i händelse af öfverteckning, de utbjudna aktierna skola fördelas (§ 8 mom. 1). Tecknaren måste naturligtvis anses hafva underkastat sig denna bestämning.

Söker man angifva inbjudningens och aktieteckningens rättsliga karaktär, så synes inbjudningen, eftersom den icke för stiftarene medför förpliktelse gentemot tecknarene, alls icke böra betraktas såsom något rättsärende; den är endast en uppmaning till aktieteckning liknande sådana uppmaningar till köp, som offentliggöras genom annonser eller vid auktioner. Inbjudningens innehåll upptages uti aktieteckningen på samma sätt som en köpeförklaring, hvilken hänvisar till en priskurant, eller ett auktionsbud, hvilket ansluter sig till de på förhand offentliggjorda auktionsvilkoren. Inbjudningen har emellertid, ehuruväl icke ett rättsärende i den mening att den skulle för stiftarene medföra skyldighet att upprätta aktiebolaget, likväl stor rättslig betydelse såsom legal förutsättning för tecknarenes förklaringar. Dessa kunna icke afgifvas med mindre de ansluta sig till ett föregående stiftarekontrakt; lagen fordrar att det skall finnas ett antal personer, hvilka öppet uppträda såsom initiativtagare och i denna sin egenskap bära ansvar för tillvägagåendet vid bolagets upprättande.

Aktieteckningen däremot är ett rättsärende, men den åstadkommer icke omedelbart ett rättsförhållande emellan tecknarene. Detta beror däraf, att aktietecknarens förklaring enligt lag är vilkorlig; lagen har genom rättssats, som icke kan genom förord brytas, bestämt vilkor, som måste uppfyllas för att rättsförhållandet skall komma till stånd. Frågan om aktiebolagets tillkomst skall ännu en gång, nämligen vid en bolagsstämma, tagas under pröfning af tecknarene, och dess ändgiltiga afgörande beror af denna bolagsstämmas beslut, hvarförutan inskrifning icke kan ske-

Ett sådant förfarande torde förut, då vår lag icke stadgade någonting om aktieteckning, hafva varit brukligt, och denna anordning är i själfva värket nödvändig, dels därför, att de ekonomiska förhållandena kunna under teckningstiden väsentligen förändras, dels därför, att det, icke blott för tecknarene själfve utan äfven för det allmänna, är af vikt att aktieföretag kommer till stånd först sedan samtlige deltagare blifvit i tillfälle att pröfva hvarandras förmåga att inbetala aktiebeloppen. Att frågan om aktiebolaget skall bildas gjorts beroende af majoritetsbeslut, genom hvilket enskild tecknare kan tvingas att mot sin vilja deltaga i aktieföretaget, beror däraf, att vid detta, då teckningen slutförts, vanligen äro fästade vida större intressen än vid förberedande underhandlingar om andra kontrakt. Med hänsyn till de ekonomiska förhållandernas föränderlighet har det vidare befunnits nödvändigt att stadga en viss maximitid utöfver hvilken tecknarens förklaring icke får gälla. Lagen bestämmer denna tid till ett år efter det inbjudningen utfärdats. Har bolagets upprättande därförinnan icke beslutits, så är teckningen utan värkan. Denna tid kan väl genom bestämning i inbjudningen förkortas, men den får icke förlängas (§ 9 mom. 2).

Den stämma, vid hvilken, inom ett år efter inbjudningen, beslut om bolagets upprättande bör fattas, sammankallas af stiftarene (§ 10). Andre tecknare äro icke härtill berättigade. Huruvida stiftarene böra vara ense om stämmans sammankallande eller om hvar och en af dem har rätt att ensam skrida därtill eller om frågan dem emellan skall afgöras genom omröstning beror af deras inbördes aftal, hvilket genom inbjudningen delgifvits tecknarene. Skulle aftalet icke innehålla bestämning härom, så måste de alla gemensamt utfärda kallelsen [1]). För att tecknarene må kunna taga kännedom om aktieteckningen, föreskrifves, att stiftarene böra öfver samtlige tecknarene upprätta en förteck-

---

[1]) Arg. § 10: „och ege dessa — — —“. Lagen stadgar ock, att förteckningen öfver aktietecknarene, hvarom skall talas här nedan, bör vara bestyrkt af *alla* stiftarene.

ning angifvande utom namnen enhvars stånd, boningsort och aktiebelopp; denna förtecknings riktighet skall bekräftas genom underskrift af alla stiftarene, och desse ansvara för fel i densamma (§ 10). Kallelsen till bolagsstämma bör tillkännagifva att sådan förteckning finnes för tecknarene på uppgifvet ställe tillgänglig (ibid. mom. 2). Angående sättet för stämmans sammankallande gälla för öfrigt bolagsordningens bestämningar. Vid stämman skall föras protokoll och hvarje dess beslut skall underskrifvas af alla dem, som därtill medvärkat (§ 12 mom. 2). Detta är nödvändig form; med mindre sålunda skriftligen affattadt stämmobeslut finnes, kan bolaget icke inskrifvas (F. om handelsregister m. m. § 17). Framdeles skall redogöras för lagens stadgande, att en femtedel af aktiekapitalet skall inbetalas före konstituerande stämma hålles äfvensom för stadgandena om förfaringssättet då förbehåll gjorts att någon skall få emot aktier insätta annan egendom än penningar eller att bolaget skall af någon öfvertaga viss egendom eller om s. k. upphofsmannalön. Om nu föreskrifven inbetalning befinnes vara gjord och intet förbehåll af antydd beskaffenhet påkallar särskild öfverläggning, så föreligger genast till stämmans afgörande frågan om aktiebolaget skall bildas eller ej. Såsom beslut härom gäller den mening, som flertalet af de närvarande omfattar oafsedt de representerade aktiebeloppens storlek (§ 12)[1]; härigenom gifves vida större garanti för alvarlig pröfning af företagets utsikter än om afgörandet lämnats åt de kanske ganska få personer, som tecknat de flesta aktierna, måhända i afsikt att sälja dem så snart som möjligt. Frågan måste besvaras med ja eller nej, ett vilkorligt beslut gäller icke[2]). Förslag att ändra bolagsord-

[1]) Om lika många röster gifvas för som mot, så måste man, då lag icke stadgar om votum decisivum eller lottning, söka ledning af präsumtion; och denna synes vara, att bolaget ej bör komma till stånd om ej ett flertal så önskar. Frågan bör således i detta fall anses vara besvarad nekande.

[2]) Om beslutet gjordes i ett eller annat afseende vilkorigt, så skulle, därest bolaget finge inskrifvas, de, som inlåtit sig med detsamma, löpa fara att det sedermera skulle befinnas att vilkoret icke blifvit uppfyldt och att aktiebolaget följaktligen ej existerade.

ningen kan ej antagas genom majoritetsbeslut, ty tecknarens förklaring afser endast bolagsordningen sådan den ingår i inbjudningsskriften. En förändrad bolagsordning kan däremot antagas genom beslut af samtlige närvarande och stadfästelse i densamma sedan sökas; ett annat aktiebolag än det i inbjudningen afsedda uppstår då genom simultanteckning. Men ett sådant beslut binder naturligtvis icke de frånvarande, utan de närvarande måste då öfvertaga hela aktiebeloppet.

Då nu lagen gifver enhvar, som tecknat aktier, befogenhet att, där stiftarene en gång föranstaltat konstituerande bolagsstämma, medvärka till ett beslut, hvarigenom bolaget mot mindretalets vilja upprättas, så innebär detta onekligen att teckningen gifver upphof åt en rättighet, låt vara att denna är af egendomlig beskaffenhet. Frågar man nu, om denna teckningsrätt är ärftlig och tecknarens arfvinge således berättigad att deltaga i omröstningen, så synes svaret böra blifva jakande. Om tecknarens rätt icke vore ärftlig, så kunde naturligtvis hans förpliktelse icke häller anses öfvergå på hans arfvingar; men då komme hela företaget att afstanna genom en tecknares dödsfall, hvilket icke kan vara lagens mening. Det enda, som kunde synas tala för en sådan mening är den omständigheten, att stiftarene, hvilka tydligen icke äro skyldige att göra sig underrättade om tecknarene fortfarande äro vid lif, ej komma i tillfälle att pröfva arfvingens personliga vederhäftighet. Men härigenom vållas icke aktiebolaget större risk än annan borgenär, som ju då han beviljar kredit har att räkna med möjligheten af dödsfall. Och risken minskas väsentligen därigenom att samtlige tecknare före konstituerande bolagsstämma äro i tillfälle att taga kännedom om teckningslistorna och förskaffa sig nödig underrättelse om hvarandras personliga förhållanden. Däremot synes tecknarens rätt icke kunna öfvergå genom rättsärende inter vivos eller testamentarisk singularsuksession. Det kan nämligen med hänsyn till stadgandena om öfverlåtelse af aktierätt, hvilka framdeles skola anföras, icke antagas att lagen skulle tillåta tecknare att före bolagets inskrifning från sig på annan

öfverflytta skyldigheten att inbetala aktiebeloppet. Denna skyldighet måste om han dör ingå såsom gäld i hans bo, och från densamma kan rättigheten att deltaga i konstituerande bolagsstämma icke skiljas.

Då konstituerande stämma i laga ordning beslutat att bolaget skall bildas, har rättsförhållandet bolagsmännen emellan kommit till stånd, och aktiebolaget kan inskrifvas. Det skulle nu följa att något närmare betrakta detta rättsförhållande samt att tala om inskrifningen och dess betydelse och därefter beröra frågan om betydelsen af fel, som förelupit vid aktiebolags bildande. Men innan dessa ämnen behandlas, skall här redogöras för den s. k. simultanteckningen, det andra, hos oss ovanligare, sättet för aktiebolags bildande. Genom simultanteckning uppkommer nämligen alldeles samma rättsförhållande som det hvilket inträder genom konstituerande bolagsstämmas beslut; och i hvartdera fallet gälla beträffande de antydda ämnen, som sedan närmast påkalla uppmärksamhet, i hufvudsak samma stadganden.

Simultanteckningen värkställes genom ett emellan tecknarene ingånget kontrakt (§ 1). Förklaringarna skola afgifvas skriftligen. Vittnen erfordras ej. Kontrahenternas stånd och boningsort skola angifvas. Kontraktet skall innehålla bolagsordningen. Kontrahenternes antal bör vara åtminstone tre [1]). Kontraktet synes likasom suksessivteckning kunna företagas genom ombud som handlar enligt muntlig fullmakt. Hvarje kontrahent bör naturligtvis angifva huru många aktier han öfvertager, och kontraktet kommer icke till stånd med mindre samtliga aktier öfvertagas.

Lagen förutsätter, men stadgar icke uttryckligen, att kontraktet skall ingås innan bolagsordningen af Senaten stadfästes. Nu kunde det emellertid frågas om ej bolagsordningen först kan stadfästas och kontraktet först därefter ingås? Svaret beror af den mening man gör sig om före-

---

[1]) En eller två skulle icke kunna iakttaga det sätt, som föreskrifves för aktiebolags förvaltning. Aktiebolagets ändamål är icke, att man skall kunna från sin förmögenhet afskilja en del och med denna drifva affärer utan personlig ansvarighet.

målet för Senatens granskning; är detta endast „bolagsordningen“ eller är det hela bolagskontraktet? Bolagskontraktet innehåller, såsom lagen ock tydligen angifver (§ 1) ej blott en bolagsordning, d. v. s. bestämningar angående aktiebolaget och dess värksamhet, utan ock därjämte självfva kontraktsförklaringarna, hvilka skola angifva huru aktierna fördelas emellan kontrahenterna. Nu säger lagen (§ 6) endast att Senaten skall granska bolagsordningen, men angifver alls icke att granskningen skulle afse jämväl bolagskontraktet i öfrigt. Tolkades detta stadgande efter ordalydelsen, så måste man komma till slutsatsen, att kontrahenterna efter stadfästelsen finge ändra bolagskontraktet till den del som detsamma icke varit föremål för Senatens granskning, och då vore det i självfva värket omöjligt att fordra att ett bolagskontrakt skall ingås före stadfästelsen. Men detta synes ej vara lagens mening. Då lagen fordrar, att bolagsmännen skola vara minst tre och då detta stadgande tydligen gifvits i allmänt intresse, synes man, trots lagens ordalydelse, vara berättigad att antaga att stadgandets efterlefnad skall af Senaten öfvervakas, och att Senatens granskning således omfattar bolagskontraktet i dess helhet. Godkännes denna mening, så följer ock, att kontraktet efter stadfästelsen icke kan förändras i anseende till kontrahenternes personer, låt vara att dessas antal fortfarande vore tre eller flera; om någon eller några skola träda tillbaka och andra intaga deras ställe, så kan detta ske endast genom öfverlåtelse af aktierätt, icke sålunda att de förre helt och hållet frånträda kontraktet; detta har, såsom framdeles skall visas, sin stora betydelse med hänsyn till skyldigheten att inbetala aktiebeloppen.

Simultanteckning skiljer sig, såsom ofvan framhölls, från suksessivteckningen därigenom, att vid den förra teckningen sker genom ett kontrakt („skriftlig afhandling“). Bör stadgandet om detta kontrakt fattas sålunda att kontrahenterna eller deras fullmäktige skola afgifva sina viljeförklaringar uno actu, vid samma tillfälle, eller kan kontraktet ingås t. ex. sålunda, att en af dem först undertecknar afhandlingen och denna sedan sändes till de andra som på

skilda tider och orter tillfoga sina namnteckningar? Nu är det tydligt att, om detta senare förfaringssätt godkännes, man löper fara att tillåta kringgående af stadgandena om suksessivteckning. Dessa äro, såsom ofvan framhållits, bygda på grundsatsen att, där en större krets af personer skall medvärka, initiativtagarene böra öppet framträda och ikläda sig ansvarighet för bolagets bildande. Antaget nu, att en eller två personer, som vilja bilda ett aktiebolag, önska undvika denna ansvarighet och den offentlighet, som åtföljer suksessivteckningen, och i sådant syfte underskrifva ett kontrakt hvilket sedermera, jämte ett cirkulär, tillställes ett större antal personer, som jämväl underteckna detsamma, skulle icke ett sådant förfarande stå i strid med lag? I dylika fall bör väl aftalet, då det afser att kringgå stadgandena om suksessivteckningen, såsom ingånget in fraudem legis förklaras ogillt. Men man kan emellertid icke säga att sådant aftal strede emot stadgandet om simultanteckningen. Lagens § 1 är nämligen icke så affattad, att man skulle kunna fordra unitas actus[1]). Där kontraktet icke ingåtts inter praesentes, vid ett tillfälle, kommer det nu att bero af domstolens pröfning om detsamma bör anses giltigt, eller ogiltigt såsom tillkommet för att kringgå lag. Men så mycket synes man dock med stöd af ordalydelsen i § 1 kunna fordra, att alla underskrifter böra finnas tecknade å *en* handling, så att teckning å skilda listor, hvilken vill gifva sig ut för simultanteckning, ovilkorligen alltid bör förklaras ogiltig.

Hvilket rättsförhållande eger nu rum då simultankontrakt ingåtts eller konstituerande stämma efter suksessivteckning beslutat aktiebolags upprättande, men bolaget ännu icke inskrifvits? Denna fråga leder genast uppmärksamheten på den omständigheten, att enligt lag i hvartdera fallet en styrelse genast skall utses; således börjar bolaget, ehuru det icke före inskrifningen kan träda i egentlig affärsberöring med allmänheten, dock därförinnan att funktionera. Hvilken ställning har denna före inskrifningen utsedda bo-

[1]) Skulle jämväl vittnen erfordrats, hade sannolikt en annan tolkning kunnat göras gällande.

lagsstyrelse? Är dess värksamhet endast iterimistisk och rent faktisk, utan rättslig karaktär? Ingalunda. Lagen stadgar uttryckligen beträffande suksessivteckning (§ 12) och förutsätter beträffande simultanteckning tydligen, att styrelsen skall väljas på sätt lag och bolagsordning stadga om val af bolagsstyrelse; den utses således af aktiebolaget såsom sådant, och är ingalunda att likställas med sådana s. k. komitéer, som ofta nedsättas vid sammankomster af personer, hvilka ej förenas af något rättsligt band. Vidare synes det kunna såsom säkert antagas, att denna styrelses uppdrag icke. därest ej sådant uttryckligen sagts, slutar med bolagets inskrifning; styrelsen förvaltar det inskrifna bolaget lika väl som det oinskrifna; bolaget har således före sin inskrifning kunnat gifva sig själf de ombudsmän, som därefter skola företräda detsamma gentemot tredje man. Styrelsens första uppgift är nu att, efter suksessivteckning omhändertaga och efter simultanteckning uppbära den del aktiekapitalet, som bör vara inbetalad för att bolaget skall kunna inskrifvas. Dess nästa uppgift är att draga försorg om inskrifningen. Nu kan det emellertid hända, att inskrifningen af en eller annan orsak fördröjes och att styrelsen under tiden för bolagets räkning företager rättsärenden, t. ex. hyra af lokal, inköp af förnödenheter o. d. Hvilken värkan hafva sådana kontrakt?

Då lagen stadgar att, innan bolaget inskrifvits uti handelsregistret, egendom ej må i dess namn förvärfvas eller för detsamma talas eller svaras, samt att, om därförinnan någon i bolagets namn ingår förbindelse, han svarar därför såsom för egen skuld, så innebär detta att med hänsyn till tredje man någon bolagsförmögenhet icke kan finnas och att bolaget icke kan förpliktas gentemot tredje man, men det innebär icke att lagen skulle förbjuda bolagsmännen att genom sina sysslomän ingå aftal för bolaget. Sådana kontrakt äro hvad medkontrahenten beträffar i allmänhet giltiga; äfven om de ingåtts i bolagets namn kan han, som enligt regeln bör veta eller fråga om bolaget redan inskrifvits eller ej (F. om handelsregister m. m. § 8) därest han ej blifvit bedragen, icke påstå deras ogil-

tighet på den grund att ansvaret hvilar endast på sysslomännen. Om nu styrelsemedlemmarne hafva genom ett sådant för bolaget ingånget kontrakt iklädt sig någon förbindelse, så kan man icke antaga att lagens ofvan anförda stadgande, hvilket berör förhållandet till tredje man, skulle innebära att förbindelsen skall slutligen stanna styrelsen till last. Om t. ex. aktionärerne före inskrifningen i behörig ordning å stämma beslutat att kontraktet skall ingås, så måste väl styrelsemedlemmarne, om de med egna medel infriat förbindelsen, själffallet få igen hvad de utlagt Emellertid kunde det ifrågasättas, om icke styrelsen egde hålla sig endast till dem, som fattat beslutet, icke till aktiebolaget såsom sådant. Men om nu aktiebolaget, då det sedermera inskrifvits, såsom naturligt är, öfvertager och utöfvar en rättighet, som förvärfvats genom ifrågavarande kontrakt, t. ex. en hyresrätt, skall då hyran utsökas först hos styrelsemedlemmarne, sedan af desse hos de aktionärer, som medvärkat till beslutet om lokalens upphyrande, och slutligen af desse hos aktiebolaget? Mera sakenligt synes det vara att anse aktiebolaget omedelbart förpliktadt gentemot styrelsemedlemmarne, så att desse vid sin förvaltning kunna såsom andra sysslomän använda aktiebolagets egendom till förbindelsens infriande. Rättsförhållanden emellan styrelsemedlemmarne och aktiebolaget blir då att bedömmas enligt reglerna för sysslomannaskap utan fullmakt (kommission). Godkännes denna uppfattning så måste man således anse det möjligt, att egendom före inskrifningen förvärfvas för aktiebolaget, ehuru icke i dess namn. Men huru skall detta rättsförvärf konstrueras? Då kommissionär för sin hufvudmans räkning i eget namn inköper varor, så kunna dessa komma att omedelbart tillhöra hufvudmannen [1]), och aktielagens stadgande, att egendom icke före inskrifningen får förvärfvas i aktiebolagets n a m n, skulle icke, tolkadt enligt bokstafven, lägga hinder för antagandet, att bolaget därförinnan kunde, liksom den hvilken handlar genom kom-

[1]) Se uppsatsen om inlag och ombud i Jurid. Fören:s tidskr. T. 32, 1896, sid. 88.

missionär, vara subjekt för förmögenhetsrättigheter, som för dess räkning förvärfvats i annans namn. Men detta torde icke vara lagens mening. Med denna uppfattning blefve man nödsakad att gifva bolaget befogenhet att genom uppdrag åt styrelsen förfoga öfver förmögenheten, hvilken befogenhet skulle omfatta jämväl den del af aktiekapitalet, som skall inbetalas före inskrifningen. Men detta strede mot lagen, hvilken, såsom framdeles skall visas, fordrar, att denna del af aktiekapitalet skall, då inskrifningen sker, af styrelsen i penningar omhänderhafvas (§ 13). Det synes således vara skäl att antaga, att de rättigheter och förpliktelser, hvilka uppkomma genom rättsärenden, som styrelsen före inskrifningen företager för bolagets räkning, öfvergå på bolaget först då det inskrifves; man kunde säga att här, hvad bolaget beträffar, föreligger sådana rättsförhållanden som uppkomma genom (suspensivt) vilkorliga rättsärenden. — Emellertid torde det icke vara skäl att inskränka det sagda endast till de här ofvan exempelvis anförda fallen, då styrelsen handlat enligt uppdrag af bolagsstämma. Detsamma synes gälla äfven då styrelsen handlat utan sådant uppdrag, blott kontraktets ingående utgör en förvaltningshandling, som tillhör bolagsvärksamheten i detta dess skede (Arg. § 36).

Om aktiebolags inskrifning uti handelsregistret meddelas stadganden uti Förordningen d. 2 maj 1895 angående handelsregister m. m. Till bolagets inskrifning erfordras en af styrelsens alla medlemmar undertecknad anmälan, till hvilken bör fogas bolagsordningen, Senatens beslut om fastställelse däraf samt bevis om val af styrelse. (§ 17 F. ang. handelsregister m. m.). Lagen föreskrifver däremot icke att själfva bolagskontraktet skall biläggas, och handlingarna gifva således icke nödvändigtvis upplysning om aktiernas fördelning mellan bolagsmännen. Anmälningsskriften, hvilken naturligtvis bör angifva bolagets firma, skall innehålla vissa delar af bolagsordningen; i den bör nämligen uppgifvas: föremålet för bolagets värksamhet, den ort i landet, hvilken skall anses såsom bolagets hemort, beloppet af aktiekapitalet samt aktiernas antal och det belopp, hvarå de lyda, huruvida aktierna äro ställda på viss man eller

innehafvaren, tiden, inom hvilken aktiekapitalet i sin helhet sist skall vara inbetalt, samt sättet för bolagsstämmas sammankallande och för öfriga tillkännagifvanden åt bolagsmännen. Då nu anmälan, men icke dess bilagor, inskrifves uti handelsregistret och kungöres i landets officiela tidningar gäller angående angifna del af bolagsordningen — men icke angående det öfriga — den legala präsumtionen, att bestämningarna anses hafva kommit till tredje mans kännedom där ej af omständigheterna framgår, att han hvarken haft eller bort hafva kunskap om publikationen (F. om handelsregister m. m. §§ 1, 4, 8). Bilagorna äro dock, likasom själfva registret, för enhvar tillgängliga, och afskrifter af dem utfärdas på begäran mot stadgade afgifter. Offentliggöras böra emellertid icke blott vissa af bolagsordningens bestämningar utan äfven annat, som kan vara af betydelse för allmänheten. Anmälan skall nämligen vidare angifva: dagen för bolagsordningens antagande och för Senatens beslut om fastställelse af densamma, det belopp af aktiekapitalet, som bort inbetalas, innan bolaget varit berättigadt att begynna med sin värksamhet, namnen på de sysslomän, som utgöra bolagets styrelse och desses hemvist, samt hvilken eller hvilka bland sysslomännen äro berättigade att teckna firman (F. om handelsreg. § 17).

Men på denna anmälan ställer lagen ännu andra anspråk (Lag om aktiebol. § 13 mom. 2; jfr § 16 mom. 1 och 2). Af densamma skall framgå, att bolaget blifvit lagligen bildadt. Detta skall af styrelsen på dess ansvar pröfvas och intygas. Styrelsen bör sålunda förklara, att den innehar den del af aktiekapitalet, som enligt lag bör vara inbetalad. Vidare skall dess förklaring innehålla, att den vid anstäld granskning icke funnit skäl till anmärkning mot bolagets bildande[1]). Denna styrelsens pröfningsplikt har en mycket stor betydelse för vår nya aktiebolagsrätt. Det är nämligen den, som betingat stadgandena om fel vid bolags bildande.

---

[1]) Om styrelsens granskning af förbehåll om apport, öfvertagande af egendom och s. k. upphofsmannalön skall talas framdeles.

Då föreskrifterna om bolagets bildande, särskildt beträffande suksessivteckning, äro ganska omständliga, så kan det naturligtvis utan att något ondt afsetts lätt inträffa att någon af dem icke efterlefvats, och det kunde i dessa fall ofta leda till stor obillighet om aktionär af sådan anledning finge på grund af kontraktets ogiltighet undandraga sig sin insättningsskyldighet; sådant kunde, äfven om lagen afsiktligen öfverträdts af någon eller några, vara obilligt gentemot andra aktionärer, som varit i god tro och önskade företagets bestånd. Svårt vore ock att angifva hvilka af antydda föreskrifter äro sådana att ogiltighet blefve följden däraf att de icke efterlefvats, och vanskligt vore vidare att bestämma tredje mans rätt då han inlåtit sig med ett bolag, som sedermera förklarades ogiltigt. Men nu har lag till rättssäkerhetens fromma stadgat att bolagsman icke får undandraga sig sin insättningsskyldighet äfven om något uraktlåtits af det, som är föreskrifvet för bolagets bildande (§ 15). Den, som skulle haft intresse af att göra kontraktets ogiltighet gällande, får i stället mot stiftarene eller styrelsen föra skadeståndstalan, hvarom framdeles skall talas vidare. Man antager nu, att detta skall vara nog för att förekomma olagliga bolags inskrifning; stadgandena om styrelsens inskrifningsanmälan och dess samt stiftarenes ansvar äro således profylaktiska, afsedda att förebygga ogiltighet och göra talan därom öfverflödig.

Hvilken omfattning har nu det viktiga stadgandet om fel vid bolagsbildning; kan aktiebolags ogiltighet icke i något fall göras gällande? Lagen afser uttryckligen de fall, då aktiekapitalet ej blifvit genom teckningen till fullo öfvertaget, och åsyftar härmed tydligen ej blott suksessiv- utan äfven simultanteckning. Men gäller detta äfven om aktiebolaget utan värklig fullteckning åstadkommits genom förfalskning och bedrägeri? Stadgandets ordalydelse (§ 15) synes icke tillåta annat än jakande svar på denna fråga. Vidare anger stadgandet att det eger sin tillämpning på de fall, då aktieteckning ej skett i föreskrifven form. Härmed angifves nu tydligt att emellertid en teckning bör hafva skett, d. v. s. en förklaring afgifvits sålunda att namnet

skrifvits. Om däremot förklaringen afgifvits endast muntligen, men aktiebolaget det oaktadt inskrifvits, så är förklaringens afgifvare icke skyldig att infria sitt löfte, och detta gäller utan tvifvel både om simultan- och suksessivteckning. Men om teckning skett, så får tecknaren icke undandraga sig därför att stånd, boningsort eller datum icke utsatts, ej häller därför att kontraktet vid simultanteckning icke innehållit bolagsordningen eller teckningen vid suksessivteckning icke skett å bolagsordningen eller afskrift däraf. Stadgandet gäller emellertid endast kontraktets, resp. teckningens form, icke dess innehåll. Kraftlös är således, oaktadt bolaget inskrifvits, en förklaring, hvilken icke angifver antalet öfvertagna aktier eller icke hänvisar till en viss bolagsordning. — Hvilken betydelse har, frånsedt de ofvanberörda fall då aktiekapitalet icke blifvit till fullo öfvertaget, det, att den enskilde aktionärens förklaring tillkommit af villfarelse eller tvång, som skulle göra ett annat rättsärende ogiltigt. Detta är icke en brist i rättsärendets form, och teckningen torde därför icke binda aktionären äfven om bolaget blifvit i vederbörlig ordning inskrifvet. Den omständigheten att en af tecknarene sålunda blir fri sin förbindelse och hans andel af aktiekapitalet icke inbetalas, gifver emellertid icke annan tecknare rätt att undandraga sig insättningsskyldighet. Här gäller detsamma som annars då någon del af aktiekapitalet icke blifvit öfvertagen. — Hvad vidare beträffar den lagbestämda tiden af ett år, inom hvilken beslut om bolagets upprättande bör hafva fattats för att teckning skall gälla, så kan det frågas om aktionär, ifall tiden försuttits men bolaget det oaktadt inskrifvits, är fri sin insättningsskyldighet då han icke medvärkat till konstituerande bolagsstämmans beslut? Tydligt svar gifver lagen icke på denna fråga, men det synes vara skäl att besvara densamma nekande då lagen i allmänhet säger att ogiltigheten ej får göras gällande på den grund, „att något uraktlåtits, som för bolagets bildande är stadgadt“ [1]. Och

[1]) Denna mening kan ock hämta stöd däraf, att dagen för inbjudningens utfärdande icke framgår ur bolagets inskrifningsanmälan eller dess bilagor; tredje man kan således icke pröfva om ifrågavarande stadgande efterlefvats.

detta uttryck lärer jämväl omfatta sådana fel som kunna begås vid konstituerande bolagsstämma.

Om aktiebolaget lidit skada därigenom att fel vid bolagets bildande förelupit, skola, såsom redan antydts, stiftarene en för alla och alla för en ansvara för skadans gäldande. Och enahanda ansvar åligger styrelsens medlemmar (§ 16). Det kan sålunda inträffa, att styrelsemedlemmarne, hvilka icke varit stiftare, ja kanske icke alls äro aktionärer, komma att ansvara jämte stiftarene för ett fel, som de senare begått och de förre icke beaktat. Skadeståndspliktens grund är naturligtvis vederbörandes skuld. Angående stiftare säger lagen uttryckligen att han är fri ansvarighet om han visar att han utan sitt vållande saknat kunskap om felaktigheten. Detta gäller naturligtvis äfven angående styrelsens medlemmar. Men fordras det, för att den skyldige skall ådraga sig ansvar, jämväl att han kunnat förutse skadan? Antaget t. ex. att stiftare vid konstituerande bolagsstämmans sammankallande eller under dess förlopp handlat emot lagens föreskrifter men utan ond afsikt och utan att detta förfarande synts honom skadligt, blir han ersättningsskyldig om det sedermera visar sig att skada däraf timat? Enligt allmänna grundsatser synes frågan böra besvaras jakande och lagens ordalydelse gifver ock stöd härför (§ 16 mom. 1, § 41). När skada bör anses förorsakad af stiftares eller styrelsemedlems skuld, är en fråga, som på detta ställe icke kan vidare behandlas; några fall af särskild betydelse skola i det följande uppmärksammas. Här må emellertid framhållas att lagen icke vare sig beträffande stiftare eller styrelsemedlemmar meddelat något allmänt stadgande om den grad af skuld (culpa levis, lata) som betingar skadeståndsplikt; blott beträffande vissa särskildt angifna fall (förbehåll enligt § 4) säges att stiftare ansvara endast för groft vållande (culpa lata). I fråga om styrelsemedlemmarnes ansvarighet synes vid sådant förhållande civilrättens grundsatser angående sysslomannaskap böra tillämpas; desse böra således ansvara för culpa levis in

abstracto [1]. Detsamma synes enligt grundsatserna om skadegörelse utom kontraktsförhållanden gälla äfven angående stiftarene i andra fall än de nyss antydda.

Den rättskränkning, hvilken stiftarene eller styrelsemedlemmarne vid bolagets bildande begått, drabbar samtliga bolagsmän i denna deras egenskap. Skadeståndstalan hvarom här varit fråga, utföres följaktligen af bolaget enligt beslut, som i vanlig ordning fattats å bolagsstämma, och skadeståndet kommer bolagsförmögenheten till godo (§ 16 mom. 3). Nu är det emellertid möjligt att de ersättningsskyldige hafva majoritet inom bolaget, och för sådan händelse vore det, oaktadt enligt regeln bolagsangelägenheter böra afgöras af stämman, obilligt att lämna den enskilde aktionären rättslös. Lagen stadgar därför att han, om bolagsstämma vägrat låta utföra sådan skadeståndstalan [2], får — dock icke längre än ett år efter sådant bolagsstämmobeslut — ensam utföra densamma. Men han uppträder då icke för egen räkning utan, enligt lagens uttryckliga stadgande, såsom representant för bolaget, ett legalt ställföreträdarskap, hvilket, synes innebära att han jämväl är behörig att, om domen är till bolagets förmon, draga försorg om dess värkställighet och lyfta medlen, för hvilka han sedan är gentemot bolaget redovisningsskyldig. Underkännes hans talan, så stannar rättegångskostnaden naturligtvis honom personligen till last. Om det inträffade att stiftarene, för att på förhand trygga sig för ansvar, i bolagsordningen införde bestämning därom, att bolagsman icke skall hafva den ersättningstalan, hvarom här varit fråga, så måste, äfven om bolaget blifvit i föreskrifven ordning bildadt och inskrifvet, denna bestämning anses såsom ogiltig. Om samtliga bolagsmän sålunda på förhand afsade sig sin ersättningstalan, så kringginge man lagens stadganden om suksessiv aktieteckning, hvilka, om de skola hafva någon värkan, förutsätta de ledande personernas ansvarighet. Och

---

[1]) Se uppsatsen om inlag och ombud i Jurid. fören:s tidskr. T. 32 (1896) sid. 60 ff.

[2]) Han är berättigad att få denna fråga upptagen på extraordinarie bolagsstämma (§ 31 mom. 2).

då nu dessa stadganden uppenbarligen äro gifna icke blott i bolagsmännens eget utan äfven i allmänna säkerhetens intresse, så kan sådant icke vara tillåtet.

Rättsligt intresse af bolagets bildande likasom af dess förvaltning har emellertid icke blott bolagsman utan äfven bolagsborgenär för den händelse att hans fordran ej utgår ur bolagsförmögenheten. Lagen gifver i självfva värket äfven hvarje enskild borgenär rätt att utföra sådan talan, hvarom här varit fråga, då bolagets egendom afträdts till konkurs, eller vid utmätning ostridig tillgång, som utan svårighet kan förvandlas i penningar, icke finnes till betäckande af hans fordran (§ 46). Vidare stadgande om denna borgenärens rätt meddelas ej, men det måste antagas, att likasom bolagsman utför talan för bolaget, borgenären vid konkurs utför densamma för boet, hvari skadeståndsanspråket ingår såsom en tillgång. Medel, som han uppbär, måste således af honom tillställas konkursförvaltningen, hvilken eger utdela dem såsom massans öfriga tillgångar. Ändamålsenligt skulle väl hafva varit att på denna rättegång tillämpa konkursstadgans bestämningar om återvinning till konkursbo (§ 47), men då sådant icke stadgats och den talan, hvarom här är fråga, icke är en återvinningstalan utan afser indrifvandet af en bolagets fordran, lärer det icke kunna yrkas, att borgenären skall kungöra sin afsikt för konkursförvaltarene. Emellertid ega desse naturligtvis föra samma talan vare sig självständigt, eller, om den redan blifvit af enskild borgenär anhängiggjord, interventionsvis. Beträffande tiden för anställande af sådan rättegång, måste det, då hvarken det stadgande, som meddelats om tiden för bolagsmans talan, eller konkursstadgans bestämning om återvinning här kan tillämpas, antagas, att talan kan väckas åtminstone till dess slutlikvid i konkursen egt rum. Det är visserligen sant, att borgenären här gör gällande en bolagets fordran, men icke dess mindre måste väl hans talan, eftersom den grundar sig på ett eget intresse, betraktas såsom ett självständigt anspråk och således bestå änskönt bolagets skadeståndsfordran redan blifvit präskriberad; antoges motsatsen, så skulle borgenärens rätt vara beroende

däraf, om bolaget gjort konkurs inom tio år efter sin uppkomst eller ej, hvilket icke kan antagas vara lagens mening. Borgenärens ifrågavarande rätt skiljer sig vidare i så måtto från enskild bolagsmans, att den icke kan göras gällande emot styrelsemedlem; borgenären har, enligt lagens uttryckliga stadgande, talan endast emot bolagsman (§ 46), hvilket ock är naturligt då ju särskild kortare präskriptionstid gäller beträffande styrelsemedlemmarnes likasom beträffande andre sysslomäns ansvarighet (18: 9 HB.).

B. Aktierna och aktiebeloppens insättning.

I motsats till det s. k. öppna eller handelsbolaget, som i bolagsmännens solidariska och oinskränkta ansvarighet har sin kreditbas och således kan utöfva värksamhet äfven utan särskild egendom, måste aktiebolaget, för hvars gäld ingen personligen ansvarar, hafva en förmögenhet, och det är naturligtvis af stor vikt, både för den, som inträdt i bolaget och för allmänheten, som därmed kommer i beröring, att storleken af denna förmögenhet från början en gång för alla bestämmes. Lagen stadgar nu att bolagsordningen skall bestämma „beloppet af aktiekapitalet“ (§ 2[4]), och detta uttryck säger att förmögenheten skall angifvas i penningevärde. Emellertid kommer den naturligtvis i de flästa fall icke att bestå af penningar, utan nedlägges under bolagets värksamhet i annan egendom. Kapitalbeloppet är då intet annat än en bokföringspost, hvilken utvisar det värde, som bolagets tillgångar böra ega.

Genom kvotdel af kapitalbeloppet uttryckes storleken af den enskilde bolagsmannens lott i bolaget (§ 2[4]). Bolagsmans rätt i aktiebolag nämnas aktie, den urkund, som däröfver utfärdas, aktiebref. Aktie är lösöre. Den innebär anspråk på andel i bolagets vinst, befogenhet att deltaga i beslut om bolagets angelägenheter och anspråk att vid bolagets upplösning få del i dess förmögenhet. Alla bolagslotter skola vara lika stora och följaktligen samtliga aktiebref lyda å samma belopp (§ 5 mom. 2); detta skall upptagas i bolagsordningen (§ 2[4]). Aktiebrefvets siffra angif-

ver naturligtvis icke, att aktien värkligen är värd sitt nominella belopp; för att finna dess värde bör man känna beskaffenheten af det företag, hvari kapitalet är nedlagdt. Det har emellertid utomlands ofta — senast i Tyskland på 1870-talet — visat sig att aktier, hvilkas värde i självfva värket varit mycket mindre än det nominella, i ofantlig mängd kunnat för öfverpris föryttras åt kapitalister, som, utan att känna aktieföretagen, af oförstånd satt sin lit till aktiebrefvens siffror. Detta har manat lagstiftaren att söka förebygga missbruk af sådan lättrogenhet, och åtskilliga af vår nya lags stadganden hafva detta syfte. Sålunda har man på det de mindre bemedlade, hvilka antagits vara oförmögna att bedömma större affärsföretag, icke må genom aktieförvärf äfventyra sina besparingar, stadgat, att, där aktiekapitalet öfverstiger femtiotusen mark, aktien ej må ställas å lägre belopp än etthundra mark (§ 5 mom. 1). Detta stadgande vore utan gagn därest bolagslotterna efteråt kunde delas; sådant är emellertio uttryckligen förbjudet (§ 5 mom. 2)[1]. Detta förbud mot akties delning innebär att af en aktie icke får göras två eller flera nya. Däremot synes stadgandet icke hindra, att en aktie eges af två eller flera personer, hvilka t. ex. vid arfskifte gemensamt förvärfvat densamma. Men gentemot bolaget är sådan aktie odelbar.

Aktiebref kan vara ställdt antingen till viss man (s. k. namnaktie) eller till innehafvaren; båda slagen af aktier äro

---

[1]) Om bolagsordningen upptager aktiens belopp till mindre än det lagliga, så bör den naturligtvis icke stadfästas. Om bolaget besluter att dela sina aktier, så är ett sådant beslut, såsom liggande utom bolagsstämmas befogenhet, materielt ogiltigt (§ 30 mom. 3). Delas aktie emellertid och egare af sådan ny aktie deltager i ett bolagsstämmobeslut, så är detta, såsom icke tillkommet i den ordning ske bort, formelt ogiltigt (§ 30 mom. 2). Enskild bolagsman kan, såsom nedan skall framställas, i sådana fall göra stämmobesluts ogiltighet gällande. Men om ingen bolagsman finner sig föranlåten härtill, så angifver lagen icke att rättsordningen skulle på något sätt reagera mot sådan olaglighet. Det kan, utan stöd af uttryckligt stadgande, knappast antagas att här skulle föreligga sådan nullitet, att offentlig myndighet och tredje man kunde såsom alls icke existerande betrakta de nya aktierna och alla de åtgärder, hvilka af deras egare beslutits

af nya lagen tillåtna, men lagen fordrar, att då aktiebolag bildas aktiebrefvens beskaffenhet skall på förhand genom stadgande i bolagsordningen en gång för alla bestämmas (§ 2^5); förändring kan framdeles vidtagas endast om i bolagsordningen införts stadgande, som uttryckligen tillåter sådan (§ 3 mom. 1). Kan i bolagsordningen stadgas, att både innehafvare- och namnaktier skola utfärdas? Lagens ordalydelse ger icke tydligt svar på frågan, men den torde kunna besvaras jakande [1]).

Aktierna skola numreras och inregistreras uti en aktiebok; är aktie ställd på viss man, skall dennes namn, stånd och boningsort där antecknas (§ 17). Öfverlåtes aktie, bör nye egaren inskrifvas i aktieboken; annars „eger öfverlåtelsen ej värkan mot bolaget", d. v. s. annars kan nye egaren icke gentemot bolaget utöfva sin aktierätt. Vidare stadgas att öfverlåtelse af aktie får ske genom öfverlåtarens blotta namnteckning i aktiebrefvet, samt att det står bolaget fritt att pröfva öfverlåtelsens giltighet då inskrifning af ny egare begäres (§ 32). Dessa stadganden påkalla närmare uppmärksamhet.

Gälla stadgandena angående öfverlåtelses inskrifning och pröfning (§ 32) blott namnaktier eller äfven innehafvareaktier? Ordalydelsen är så affattad, att det kunde synas såsom afsåges äfven de senare. Men stadgandet om aktieboken (§ 17) säger uttryckligen att aktionärs namn icke skall inskrifvas då aktiebrefvet lyder å innehafvaren. Någon pröfning af sådan akties öfverlåtelse eger således icke rum.

Då lagen stadgar att öfverlåtelse af namnaktie får ske genom öfverlåtarens blotta namnteckning å aktiebrefvet, så innebär detta icke att skrift vore nödvändig form för öfverlåtelsen. Namnteckning in blanco *tillåtes*, men lagen *fordrar* icke påteckning på aktiebrefvet, utan aktie kan försäljas såsom annat lösöre, således äfven genom muntligt aftal. Men hvilken betydelse har då ett indossement af namnaktie? Gälla beträffande sådan urkund grundsatserna angående s. k. löpande förskrifningar? Då namnaktie utfärdats är aktierättens utöfning icke beroende däraf att man inne-

[1]) § 2^5: „huruvida" = *i hvilken mon.* Jfr dock finska texten.

har indosseradt aktiebref, utan däraf att man är inskrifven i aktieboken. Utan inskrifning erhåller förvärfvaren af sådan aktie icke tillträde till bolagsstämma. Rösträtten [1]) synes emellertid, till dess nye förvärfvaren blifvit inskrifven, kunna utöfvas af öfverlåtaren; då öfverlåtelsen, så länge den icke inskrifvits, är utan värkan mot bolaget, så måste det stå bolaget fritt att låta sin inskrifne aktionär rösta. Men kan denne, då han redan åt annan öfverlåtit sin aktie, gentemot bolaget göra anspråk på rösträtt eller kunna bolagsmännen, som fått kännedom om öfverlåtelsen, utestänga honom och, om de vilja, låta den icke inskrifne förvärfvaren rösta? Med andra ord, då det stadgas, att öfverlåtelse af aktie ej värkar mot bolaget innan nye egaren blifvit inskrifven i aktieboken, innebär detta endast en rätt för bolaget eller är stadgandet gifvet i allmänna ordningens intresse och bolaget följaktligen jämväl förpliktadt att rätta sig därefter? Det senare synes böra antagas; lagens stadgande, att aktiebok skall föras, är utan tvifvel tvingande, och hvilken betydelse skulle detta stadgande hafva om ej bolaget vore nödsakadt att vid sin värksamhet rätta sig efter aktieboken? Skulle bolagsstämmans flertal efter godtycke kunna gifva tillträde åt hvem som hälst, som påstode sig hafva förvärfvat en aktie, så skulle pröfningen af akties öfverlåtelse kunna komma att dragas från styrelsen, hvilket säkerligen icke varit lagstiftarens mening; och däraf skulle vidare uppstå den olägenheten att aktionärerne icke före bolagsstämma kunde ur aktieboken erhålla kunskap om de röstberättigades personer. Ifrågavarande stadgande synes således innebära, att inskrifning i aktieboken gifver legitimation till utöfning af aktierätt i den mening att rätten kan af aktionär utöfvas endast om han är inskrifven samt att den får utöfvas af den inskrifne äfven om han icke längre är aktionär [2]). Aktierätten är således icke förenad med namnaktie på samma sätt som fordringsrätten med den löpande förskrifningen.

---

[1]) Om rättigheten att lyfta dividend skall talas nedan.

[2]) Inskrifningen har emellertid betydelse endast såsom legitimation gentemot bolaget. Vid tvist om förvärf af aktier eger den icke något vitsord.

Hvilken rätt har nu den, som genom indossament förvärfvat en namnaktie, att genom inskrifning vinna legitimation till aktierättens utöfning? Enligt grundsatserna angående löpande förskrifningar[1]) är den, som företer ett vederbörligen indosseradt orderpapper, berättigad att utan vidare af gäldenären erhålla betalning, och gäldenären är berättigad att gifva sådan; gäldenären kommer i mora solvendi om han vägrat betalning på den grund att han icke kan pröfva om en materielt giltig öfverlåtelse egt rum; men han är å andra sidan, om det sedan visar sig att papprets innehafvare icke haft laga fång, trygg för rätte borgenärens kraf (jfr Växelstadgan § 35). Angående förvärf af indosserad namnaktie stadgas emellertid, att det, då inskrifning sökas, står bolaget fritt att pröfva öfverlåtelsens giltighet. Aktiebolaget är altså icke skyldigt att inskrifva; om det vägrar, och aktiens öfverlåtare, hvilken fortfarande i aktieboken står upptagen såsom aktionär, emellertid deltager i omröstning vid bolagsstämma, så är detta stämmans beslut icke ogiltigt, låt vara att förvärfvaren då han begärde inskrifning företett tillförlitlig utredning om sitt fång. Då bolaget en gång har rätt till pröfning, så måste nämligen denna vara godtycklig. Om en aktie förytttrats, t. ex. genom muntligt köp, hvarom ingen annan utredning än oklara vittnesmål funnes att tillgå, så vore det uppenbarligen orätt att anse bolaget, hvilket icke kan höra vittnena på ed, hafva handlat rättsvidrigt ifall det vägrat inskrifning. Och samma pröfningsrätt har bolaget tydligen då en indosserad namnaktie företes till inskrifning; bolaget eger pröfva ej blott om indossamentet är formelt riktigt utan äfven om fånget är lagligt. Men om inskrifning af lagligt fång vägrats, så kan förvärfvaren själffallet i rättegångsväg yrka bolagets förpliktande att värkställa inskrifningen; ge-

[1]) Då öfverlåtelse af aktie och s. k. löpande förskrifningar sålunda jämföres, så innebär detta naturligtvis icke att aktierätten vore att anses såsom en fordringsrätt; den är i själfva värket en andelsrätt af samma slag om bolagsmans i öppet bolag. Jämförelsen är nödig emedan lagen för öfverlåtelse af aktierätt anvisat samma form som användes vid löpande förskrifningar.

nom domen kommer då hans aktierätt att fastställas[1]). Af bolaget kan han emellertid icke fordra skadestånd eller rättegångskostnad, men sådan talan kan han föra personligen emot de styrelsemedlemmar, som förkastat hans inskrifningsansökan, åtminstone om desse varit in dolo, men, synes det, jämväl om culpa stannar dem till last. Aktieförvärfvaren är således enligt denna uppfattning ingalunda prisgifven åt styrelsens godtycke.

Ifrågavarande pröfningsrätt har antagligen gifvits bolaget hufvudsakligen för att det må kunna från bolagsstämma utestänga personer. som pro forma förskaffat sig aktier endast för att få deltaga i någon omröstning; utomlands har det ofta inträffat att en eller annan kapitalist, som kanske själf icke ens varit aktionär, hyrt eller lånat aktier och sålunda vid stämma kunnat i eget intresse utöfva ett för bolaget skadligt inflytande, t. ex. genomdrifva beslut om egendoms försäljning i syfte att själf inköpa densamma. Stadgandet om pröfningsrätten, hvilket sålunda är gifvet i bolagets eget intresse, innebär icke att bolaget vore skyldigt att företaga sådan pröfning. Detta är af stor vikt med hänsyn till indosserade namnaktier. Då någon genom cession förvärfvat en fordringsrätt, måste gäldenären, om han vill betala åt denne, på egen risk pröfva hans rätt intill dess den ursprunglige borgenären själf gifvit gäldenären underrättelse om cessionen; betalar gäldenären därförinnan åt den föregifne cessionarien, och det sedan befinnes att denne icke varit berättigad, så nödgas han betala på nytt åt borgenären. Skulle nu aktiebolaget gentemot indossatarien befinna sig i enahanda läge som en sådan gäldenär, så vore

[1]) Kan den, som förvärfvat panträtt till aktie, yrka inskrifning? Då lagen talar endast om inskrifning af *öfverlåtelse*, synes denna fråga böra besvaras nekande. Panthafvaren kan icke vid bolagsstämma utöfva aktierätten. Om hans rätt till andel i vinsten skall senare talas — Kunna flera personer, hvilka t. ex. genom arfskifte gemensamt förvärfvat aktie, yrka att blifva såsom samegare inskrifne? Då aktie är gentemot bolaget odelbar, synes den kunna inskrifvas endast på en persons namn; men detta hindrar ej att den eges af flera; inskrifningen invärkar icke på rättsförhållandet emellan enskilde.

det vanskligt att inskrifva något aktieförvärf med mindre föryttraren för bolaget erkände öfverlåtelsen. Ty trots all pröfning kunde det lätt hända att aktiens förre innehafvare skulle kunna visa att den nyinskrifne icke haft laga fång, och han kunde då göra gällande att beslut, uti hvari denne deltagit, vore ogiltigt. Att åter städse fordra erkännande af föryttraren skulle lägga en olidlig hämsko på handeln med aktier. Det bör således antagas, att den blankoindosserade namnaktien, och naturligtvis äfven innehafvareaktien, har med den löpande förskrifningen den likhet, att dess innehafvare får af aktiebolaget utan vidare genom inskrifning legitimeras såsom aktionär. Detta synes gälla äfven då namnaktie indosserats till namngifven person, hvilken begär inskrifning samt då inskrifning begäres af den som visar en sammanhängande kedja af namnindossament. Det kan nämligen icke antagas att indossament, hvari förvärfvarens namn utsättes, skulle hafva mindre värkan än blankoindossament.

Det sagda angifver redan bolagets förhållande till den, hvilken förvärfvat namnaktie, som ej indosserats. Det kan, ehuru sådant ej torde vara vanligt, inträffa, att namnaktie inter vivos förvärfvas utan indossament, och synnerligen vanligt är naturligtvis att sådana aktier förvärfvas genom arf eller testamente. Man måste då fordra, att bolaget på sin risk pröfvar öfverlåtelsen. Efter dödsfall kan emellertid inskrifning trygt beviljas om den sökande visar laga kraft vunnet arfskifte eller testamente. Så länge aktie utgör del af oskiftadt dödsbo, hvari flere hafva del, synes aktierätten utan någon inskrifning kunna utöfvas af den, som förestår boet; inskrifning är omöjlig så länge det icke afgjorts på hvems lott aktien kommer.

Ofta inträffar, isynnerhet vid aktieföretag med mindre antal aktionärer, att dessa fästa vikt vid hvarandras personlighet och följaktligen önska, att aktionär icke skall kunna emot de öfrigas vilja sätta annan i sitt ställe. Två utvägar, båda af lagen anvisade (§ 32), kunna då anlitas. I bolagsordningen kan införas antingen förbud mot öfverlåtelse eller ock förbehåll, att aktie vid öfverlåtelse bör hembjudas bolagsmännen. Sådant förbud eller förbehåll kan

icke häfvas annorlunda än genom ändring af bolagsordningen. Öfverlåtelse, som sker mot sådant förbud, är gentemot bolaget ogiltig; förvärfvaren kan icke yrka på inskrifning. Men förbehåll om hembud gäller emot förvärfvaren endast om det intagits i aktiebrefvet (§ 32). Förbud mot öfverlåtelse afser säkerligen icke förvärf genom giftorätt, och tvifvelaktigt synes vara om det afser testamente; i allmänhet lär det väl för aktionärerne vara likgiltigt om aktierätt vid dödsfall tillfaller testamentarie eller arfvinge. Kan i bolagsordningen införas bestämning därom att bolagsman får öfverlåta sin aktie, men endast åt den, som af de öfrige eller af flertalet godkännas? Detta vore icke ett sådant förbud mot öfverlåtelse, som lagen antyder; denna bestämning skulle emellertid hafva det företrädet framför ett förbud, att aktionärerne kunde tillåta öfverlåtelse utan att ändra bolagsordningen. Lagens ordalydelse[1]) sätter icke hinder för en sådan bestämning, hvilken synes gälla gentemot tredje man äfven utan att vara intagen i aktiebrefvet. Ifrågavarande bestämningar kunna naturligtvis förekomma endast då namnaktier utgifvits.

Bolagsman skall, såsom vederlag för sin aktierätt, genom insats af sin akties belopp bidraga till aktiekapitalets bildande (§ 19). Eftersom nominella aktiekapitalet skall i sin helhet inbetalas, är det tydligt att hvarje bolagsman bör till fullo gälda sin aktie; aktierna få således icke, såsom man säger, öfvertagas under pari. Men är det, å andra sidan, tillåtet, att bolagsmännen åtaga sig att för aktierna betala mera än nominella värdet? Sådan s. k. öfverpariemission utvisar att de, som bildat bolaget, ansett dess förmögenhet i själfva värket komma att blifva mera värd än aktiekapitalets nominalbelopp angifver; en sådan afsiktlig underskattning af bolagsförmögenheten kan naturligtvis icke hafva något annat syfte än att från början gifva aktierna god kurs, d. v. s. bibringa den köpande allmänheten den

[1]) § 32 mom. 1: — — — Så vidt ej i bolagsordningen annorunda stadgats — — —.

oriktiga föreställningen att kursskilnaden uppstått sålunda att bolagsförmögenheten redan genom god förvaltning ökats öfver sitt ursprungliga värde. Om en bolagsordning innehåller att tecknare skall för aktien betala mera än dess nominalbelopp, så står denna bestämning i strid med uppgiften om aktiekapitalet, och bolagsordningen synes följaktligen icke kunna godkännas.

Bolagets fordran på utestående aktiebelopp utgör en del af kapitalet, hvilket häftar för bolagets förbindelser (§ 18), och är följaktligen en tillgång, som ifall af konkurs skall komma borgenärerna till godo. Då insättningspliktens beskaffenhet sålunda är af ganska stor betydelse för allmänheten, har lagen därom meddelat flera stadganden, hvilka icke kunna brytas genom förord intaget i bolagsordningen. Aktiekapitalet måste i sin helhet inbetalas; ingen del af tecknarens prästation får af bolaget efterskänkas (§ 2[6], § 19 mom. 1 och 3). Stadgades icke detta uttryckligen i lag, så kunde, såsom erfarenheten utomlands visat, under tider då aktier äro begärliga aktiebelag bildas utan afsikt att värkligen sammanbringa det nominella aktiekapitalet. Man har nämligen förfarit så att de ursprungliga tecknarene, efter att hafva inbetalat någon del af aktiebeloppen, hafva befriats från personlig ansvarighet. Betalningsskyldigheten har ålagts aktieegaren såsom sådan, och dessa s. k. libererade aktier hafva sedan i mängd försålts åt personer, som trott att någon vidare inbetalning icke skulle erfordras; om sådan blifvit nödig har det visat sig omöjligt att indrifva medlen. Mest tryggande för allmänheten och för aktieföretaget vore naturligtvis om det stadgades att kapitalet måste helt och hållet inbetalas innan bolaget finge komma till stånd, men detta skulle medföra alltför stora praktiska olägenheter. Den tid, inom hvilken bolagsförmögenheten skall vara hopbringad, måste således få bestämmas af kontrahenterna. Så stadgar ock vår lag. Men den föreskrifver tillika *att* en bestämning om denna tid skall ingå i bolagsordningen (§ 2[6]). Undantag härifrån göres emellertid för försäkringsbolag, (§ 19 mom. 2); i bolagsordning för sådant bolag kan bestämmas, att viss del af hvarje akties belopp får utestå mot skild förbin-

-delse af aktieegaren (s. k. garantifondsförbindelse, § 19 mom. 2). Detta undantag beror af försäkringsbolagens särskilda beskaffenhet, hvilken, såsom ofvan framhållits, föranledt lagen att ställa deras bildande under särskild kontroll.

Men däraf att lagen gifver bolagsmännen frihet att bestämma när aktiekapitalet i sin helhet skall inbetalas, följer ingalunda att aktiebolag, för hvars förbindelser ingen personligen ansvarar, borde få träda i värksamhet utan att ega annan förmögenhet än sina fordringar hos aktionärerna. Lagen stadgar i självfva värket att aktiebolag icke får inskrifvas med mindre en femtedel af aktiekapitalet blifvit gulden (§§ 7, 11, 13). Vid suksessivteckning bör denna inbetalning värkställas före konstituerande bolagsstämma eger rum (§ 12). Bolagsordningen kan innehålla bestämning om förfallotid; saknas sådan kunna stiftarene genast hos tecknarene utsöka beloppet; sådan talan måste af stiftarene föras samfäldt (§§ 11, 14). Kommer bolaget icke till stånd, ansvara stiftarene solidariskt för de uppburna beloppen (§ 11 mom. 2). Vid konstituerande bolagsstämman bör, innan beslut om aktiebolagets upprättande fattas, konstateras att femtedelen af aktiekapitalet värkligen blifvit inbetalad (§ 12 mom. 1). Detta utredes genom en förteckning af inbetalningarna, hvilken bör vara genom stiftarenes underskrift bekräftad. Någon utredning därom att medlen fortfarande äro disponibla torde här ej erfordras. Att medlen värkligen finnas hos bolaget och icke blott för syns skull inbetalats och sedan återgifvits, utredes däremot då bolaget anmäles till inskrifning i handelsregistret; styrelsen skall nämligen, såsom ofvan framhållits, i denna anmälan förklara att den *innehar* det belopp som bör vara inbetaladt. Uttrycket „belopp" angifver, att denna del af kapitalet bör förefinnas uti penningar, som antingen af styrelsemedlemmarne omhänderhafvas eller ock blifvit så placerade, att de stå till desses omedelbara förfogande. Vid simultanteckning skall ikaledes en femtedel af kapitalet inbetalas, innan bolaget får inskrifvas (§ 7). Medlen lyftas af styrelsen, som jämväl lsynes vara berättigad att indrifva dem genom lagsökning Men det är icke nog att styrelsen uti inskrifningsansökan

förklarar sig omhänderhafva beloppet; lagen stadgar att bolagsmännen skola genom anteckning å bolagsahandlingen bekräfta inbetalningen. De aktieinbetalningar, hvilka gjorts före bolags inskrifning, skola antecknas uti aktieboken (§ 17).

Den tid, inom hvilken aktiekapitalet i sin helhet sist skall vara inbetaladt, bör angifvas i bolagsordningen (§ 2[6]). Och naturligvis kan bolagsordningen uttryckligen gifva åt bolagsstämman eller styrelsen rätt att besluta tidigare inbetalning. Men om sådan befogenhet icke är dem tillerkänd, så kan tvifvel råda därom, huruvida den enskilda aktionären kan tvingas att betala före den bestämda terminen. Frågan beror naturligtvis af tolkning af bolagsordningen, och därvid synes böra beaktas, att sådan tidsbestämning tydligen af lagstiftaren fordras icke i den enskilde bolagsmannens utan i bolagets intresse: kapitalet måste innan tidens utgång vara hopbringadt. Om det icke skall få utsökas förr, så bör sådant tydligen angifvas. Då tidigare inbetalning kan fordras, så uppstår åter frågan om den får beslutas — eller, såsom lagen säger, „utskrifvas“ — (§ 20 mom. 1) af styrelsen eller om därtill kräfves beslut af bolagsstämma. Lagen uttalar sig icke härom uttryckligen, men af dess allmänna stadganden om bolagsstämmas och styrelses befogenhet synes framgå, att beslut af bolagsstämma i sådant ärende icke erfordras; inom styrelsens befogenhet ligger att indrifva dessa likasom andra bolagets fordringar. Från den betalningsdag, som sålunda blifver aktionärerne förelagd, löper bolagets fordran med vanlig uppskofsränta (§ 20 mom. 1). Därförinnan torde räntebetalningsskyldighet icke ega rum med mindre sådant uttryckligen bestämts uti bolagsordningen.

Där bolagsman är skyldig att prästera penningar, får han, enligt lagens uttryckliga stadgande, icke kvitta denna sin gäld med fordran, som han tilläfventyrs kan hafva förvärfvat mot bolaget (§ 19 mom. 3). Härmed afses tydligen både frivillig och tvungen kvittning samt alla slag af motfordringar, anspråk på dividend, köpeskilling för saker, som bolagsman sålt åt bolaget, o. s. v. Stadgandet synes innebära, att hvarken bolagets styrelse eller flertalet af bolagsmännen kan genom något slags transaktion, t. ex. datio in

solutum (då i betalnings ställe tages annat än penningar) afhända bolaget dess fordran på aktiebeloppen i mynt. Kontrollen öfver aktiemedlens uppbörd underlättas därigenom, att inbetalningarna skola antecknas i aktieboken (§ 17).

Aktietecknaren står med hänsyn till aktieförvärfvet icke i samma ställning som kreditköpare, hvilken, då en gång hans förbindelse af säljaren tagits i betalnings ställe, ej är skyldig att återgifva varan om han underlåter att fullgöra förbindelsen. Aktietecknaren har visserligen då bolaget tillkommit förvärfvat aktierätt, men detta förvärf är vilkorligt, beroende däraf att insättningsskyldigheten fullgöres. Kommer tecknaren i mora solvendi, så eger bolaget förelägga honom att vid äfventyr af aktiens förlust fullgöra betalningen så till hufvudstol som upplupen ränta (§ 20 mom. 1); betalningen skall ske inom trettio dagar från det föreläggandet delgifvits. Följer icke betalning, skall aktien förklaras förvärkad och för bolagets räkning föryttras. Sedan skall bolaget hos tecknaren utsöka sin fordran så vidt denna icke blifvit betäkt genom försäljningen; då mora solvendi medför förlust af aktierätten, så vore det naturligtvis obilligt om tecknaren nödgades erlägga hela aktiebeloppet åt bolaget, som nu kan för sin räkning förfoga om en aktie. Denna aktie får bolaget emellertid icke behålla såsom sin egendom; lagen förbjuder nämligen, såsom framdeles skall visas, aktiebolag att förvärfva egna aktier. Aktien måste därför af bolaget föryttras. Detta innebär icke att den försumlige tecknarens plats skulle så att säga blifvit tom och att den, som förvärfvar aktien, skulle träda i dennes ställe så, som hade han från början varit tecknare, utan föryttringen är alldeles enahanda med vanlig aktieöfverlåtelse; bolaget förfogar såsom säljare öfver en redan förefintlig aktierätt, köparen bör inskrifvas såsom annan förvärfvare, och aktiebrefvet kan, om det är ställdt till viss man, af styrelsen indosseras. Bör detta nu fattas så, att aktierätten har återfallit till bolaget och att detta således säljer för egen räkning, eller så, att aktierätten fortfarande tillhör tecknaren och i kraft af lag för dennes räkning säljes af bolaget? Frågans praktiska betydelse visar sig om styrelsen af vårdslöshet

eller gunst föryttrar aktien för lägre pris än den kunnat erhålla och tecknaren sålunda kommer att sökas för mera än om han själf skulle fått sälja aktien. Lagen har icke genom något stadgande, t. ex. bestämning om aktiens föryttring genom offentlig auktion, sökt förekomma sådan obillighet. Vid sådant förhållande synes man, ehuruväl lagen säger att aktien säljes „för bolagets räkning" böra antaga, att bolaget dock handlar för tecknaren [1]) och således anse denne berättigad att fordra att bolaget härvid skall förfara med samma omtänksamhet som kommissionär. Bolaget bör således, om tecknaren vid lagsökningen invänder att köpeskillingen varit för liten, vara redo att visa, att bättre pris ej stått att fås, och detta är naturligtvis möjligt endast om aktien sålts på offentlig auktion.

Är ofvan anförda stadgande om förfarandet vid tecknares mora solvendi tvingande, eller får bolaget, om det vill, hos tecknaren utsöka hela det utestående aktiebeloppet och låta honom behålla aktien? Frågan kan blifva af praktisk betydelse i sådana fall, då aktionär, som tecknat en mycket stor del af aktierna i ett stort bolag, vill draga sig tillbaka, icke därför att han saknar tillgångar att betala dem utan emedan han misströstar om företaget; skulle alla hans aktier på en gång utbjudas på offentlig auktion, så kunde allmänhetens förtroende för bolaget rubbas, och möjligen funne bolaget det därför vara för sig fördelaktigt att han inbetalade hela beloppet och sedan själf, om han så ville, föryttrade aktierna under hand. Lagens ordalydelse ger icke tydligt svar på frågan; å ena sidan säges att boget „eger" förelägga tecknaren äfventyr af aktiens förlust, å den andra att aktien „skall" förklaras förvärkad. Det synes emellertid vara mera skäl att anse att stadgandet gifvits endast i bolagets intresse och att bolaget således icke är af detsamma bundet.

Skulle nu bolaget komma att lida förlust därigenom

---

[1]) Uttrycket „för bolagets räkning" synes nämligen kunna fattas så, att det endast angifver att köpeskillingen tillfaller bolaget och försäljningen således företages i dettas intresse.

att aktiebeloppet ej i dess helhet blefve betäkt genom försäljningen och utsökningen, så uppstår frågan, om stiftarene och styrelsemedlemmarne kunna göras härför ansvarige. Hvad först styrelsen beträffar, så svarar den visserligen för att skäl till anmärkning emot bolagets bildande icke förefunnits (§ 13 mom. 2), men detta synes icke innebära att styrelsen skall granska tecknarenes vederhäftighet. Denna plikt åligger däremot stiftarene. Hvilken grad af diligentia äro de skyldige att vid denna granskning prästera? Kan det af dem fordras, att de skola ingå i en sådan undersökning af vederhäftigheten, som åligger t. ex. styrelsen af en bank vid beviljandet af kredit, (ansvar för culpa levis in abstracto) eller är det nog att de vid genomläsningen af teckningslistorna icke finna något namn, som dem veterligen ger anledning till farhågor (ansvar endast för culpa lata). På grunder som ofvan anförts [1]), synes det förra böra antagas. Väl är det sant, att granskningsplikten icke åligger stiftarene på grund af något emellan dem och tecknarene ingånget kontrakt, men enligt allmänna grundsatser torde culpa levis böra tillräknas den, hvilken utom kontraktsförhållande förorsakar skada genom bristande uppfyllelse af en plikt, som lag ålagt honom. Märkligt är emellertid att lagen behandlat stiftarene så strängt då den ju förutsätter att tecknarene själfva skola pröfva hvarandras vederhäftighet; framdeles skall dock visas att lagen äfven i andra afseenden sätter blott föga tillit till tecknarenes förmåga att taga sitt eget bästa tillvara.

Af mycket stor betydelse för allmänheten äro stadgandena om insättningsplikten då aktie öfverlåtes. Grundsatsen är den, att både förvärfvare och öfverlåtare ansvarar för hela oguldna aktiebeloppet; betalningsskyldigheten följer aktierätten åt men hvilar fortfarande på en hvar, som en gång varit inskrifven aktionär (§ 19 mom. 4). Detta gör aktieförvärf förenadt med fara och omgång; förvärfvaren kan lätt glömma att taga reda på huru stor del af aktiebelop-

---

[1]) Ordalydelsen af § 16, hvilken blott beträffande förbehåll enligt § 4 talar om grof vårdslöshet.

pet som är oguldet, och säker kunskap härom kan han erhålla endast genom att vända sig till styrelsen. Under sådana omständigheter hvarken kan eller bör någon egentlig handel med aktier ega rum. Lagen stadgar ock att aktiebrefs utfärdande, hvarom anteckning skall göras i aktieboken (§ 17), får ega rum först då aktiens hela belopp inbetalats (§ 19 mom. 5). Den, som förvärfvar ett aktiebref, bör således, enligt lagens stadgande, kunna utan någon förfrågan vara viss att på aktien intet återstår att betala. Men huru förhåller det sig om styrelsen skulle utfärda bref öfver aktie, som icke är till fullo inlöst? Härom stadgar lagen icke någonting uttryckligen, men det synes böra antagas att sådant aktiebref icke är ogiltigt; det kan icke vara meningen att låta styrelsens pliktförgätenhet förfördela tredje man, som då han förvärfvade aktien var berättigad antaga att lag efterlefvats. Tvärtom torde förvärfvaren, vare sig han haft någon vetskap om rätta förhållandet eller ej, kunna göra gällande att han enligt grunden för anförda stadgande icke bör ansvara för oguldna beloppet. Kan detta ej utfås af den, som tecknat aktien, så synes styrelsen vara skyldig att ersätta bolaget denna skada [1]). För att hindra kringgående af förbudet mot utfärdande af bref å aktier, som ej blifvit till fullo inlösta, stadgas, att detta förbud afser jämväl „*till innehafvaren* stälda interimsbevis". Med interimsbevis förstås en af aktiebolags styrelse utfärdad urkund, hvarigenom intygas, att någon såsom tecknare förvärfvat aktierätt. Stadgandet gäller naturligtvis urkunder af sådant innehåll äfven om de icke kallats interimsbevis utan försetts med någon annan beteckning.

Detta innebär nu emellertid icke, att lagen skulle velat hindra öfverlåtelse af aktierätt innan insättningsplikten blifvit fullgjord. Anförda stadganden afse endast att förhindra, att i rörelsen utsläppas sådana papper, som kunde

---

[1]) Att borgenär skulle mot styrelsen hafva sådant ersättningsanspråk, framgår ej af § 46. Men denna bolagets skadeståndsfordran synes dock, såsom andra bolagets fordringar, vid konkurs böra för borgenärernes räkning indrifvas. Se härom nedan.

ingifva förvärfvare den föreställningen att hans rätt, såsom grundad å själfva pappret, vore oberoende af rättsförhållandet emellan hans fångesman och aktiebolaget på samma sätt som förvärfvarens af en löpande förskrifning rätt är oberoende af rättsförhållandet emellan gäldenären och den ursprungliga borgenären så vidt detta ej framgår af skuldsedeln. Interimsbevis ställda till *viss man* få sålunda utfärdas. Dessa måste självfallet, hvad namn de än hafva, tydligen skilja sig från aktiebrefven; den, som förvärfvar ett sådant, bör kunna se, att han icke vinner någon självständig rätt utan endast inträder i sin fångesmans stad. Interimsbevis kan icke öfverlåtas genom öfverlåtarens blotta namnteckning å urkunden. Men äfven sådant förvärf kan inskrifvas (§ 19 mom. 4), och självfallet gäller äfven här grundsatsen, att inskrifning erfordras för att aktierätten skal kunna utöfvas. Vid inskrifningen synes bolaget vara pliktigt att på egen risk pröfva dess laglighet, eftersom, såsom ofvan framhållits, den, hvilken öfverlåter aktierätt utan att indossera ett aktiebref eller tradera en innehafvareaktie, gentemot aktiebolaget står i samma ställning som gentemot gäldenär intages af en borgenär, hvilken öfverlåtit sin fordran genom vanlig cession. Med denna värkan kan aktierätt, innan insättningsplikten blifvit fullgjord, utan tvifvel öfverlåtas äfven utan att aktionären af bolaget erhållit interimsbevis eller något annat intyg.

Men kan öfverlåtelse af aktie, som icke blifvit till fullo inlöst, ske äfven om aktiebrefvet skall ställas till innehafvaren? Lagen gifver icke uttryckligt svar på denna fråga. Sådan öfverlåtelse skulle självfallet, för att gälla mot bolaget, böra inskrifvas; men nu stadgas det, såsom redan framhållits, att där aktiebref lyder å innehafvaren, aktionärens namn ej skall inskrifvas i aktieboken. Häraf synes framgå, att inskrifning af aktiefång icke häller kan ega rum före det aktiebrefvet utfärdats och att således den, åt hvilken aktierätten därförinnan öfverlåtits, icke vinner rätt att af bolaget utbekomma aktiebref. Men är nu detta stadgande för bolaget tvingande, eller kan bolaget, om det vill, äfven då aktiebrefvet skall ställas till innehafvaren, utfärda inter-

imsbevis ställdt till viss man (tecknaren) och sedan i aktieboken inskrifva öfverlåtelse af detta bevis? Lagen synes icke sätta hinder för ett sådant förfarande.

Öfverlåtes nu aktie, som ej blifvit till fullo inlöst, så öfvergår insättningsplikten på förvärfvaren (§ 20). Men öfverlåtaren ansvarar fortfarande för betalningen såsom för egen skuld (§ 19 mom. 4). Detta ansvar hvilar, om aktierätten gått genom flera händer, på hvarje öfverlåtare, som blifvit inskrifven i aktieboken. Emellertid har det befunnits vara skäl att begränsa öfverlåtares ansvarighet med hänsyn till tiden; den varar icke längre än två år efter det öfverlåtelsen anmälts till inskrifning (§ 19 mom. 3). Vill nu bolaget, då aktionären kommit i mora solvendi, hålla sig till hans inskrifne fångesman, så skall aktien återbjudas åt denne. Finnas flera sådane fångesmän, skall återbudet ske först åt den „närmaste", och sedan i ordningsföljd åt de föregående, till hvilka bolaget vill hålla sig. Vid hvarje sådant återbud skall för fångesmannen föreläggas en tid af minst trettio dagar till betalning af det förfallna beloppet (§ 20 mom. 2). Därest återbud icke egt rum, kan bolaget icke föra talan mot fångesman.

Ofta bildas aktiebolag i syfte att öfvertaga redan bestående affärer, t. ex. fabrik, järnväg eller jordbruk, hvari ingår en mängd fast kapital. Därvid förfares vanligen så, att affärens egare insätter dess egendom i aktiebolaget mot erhållande af aktier till motsvarande värde; sådan insats kallas apport. Företag af detta slag hafva visat sig vara för den aktietecknande och -köpande allmänheten de allra farligaste, beroende däraf, att värdet af den insatta förmögenheten, hvilken ofta tillhört en affär, som varit nära att misslyckas, blifvit genom allehanda konstgrepp för högt uppskattadt. Detta värde kan naturligtvis endast genom en noggrann undersökning — och äfven sålunda blott närmelsevis — utrönas, men till en sådan undersökning har den spekulationslystne kapitalisten vanligen hvarken tid eller insikter. Det har ock de lege ferende kunnat ifrågasättas om lagen alls borde tillåta sådan s. k. kvalificerad bolagsbild-

ning, hvilken ju innebär afvikelse från den allmänna grundsatsen, att bolaget icke får af aktionären i stället för betalning i penningar mottaga annan egendom. Kvalificerad bolagsbildning har emellertid tillåtits; i bolagsordningen kan intagas förbehåll att någon skall få emot aktier insätta annan egendom än penningar (§ 4). Denne är då naturligtvis icke skyldig att på förhand inbetala en femtedel af aktiebeloppet i penningar. Att sådant förbehåll för att gälla måste intagas uti bolagsordningen är självfallet, ty bolagsordningen är, såsom ofvan framhållits, form för bolagskontraktet; äfven accidentalia negotii måste i densamma införas, och hvarje på sidan däraf träffad öfverenskommelse är kraftlös. Ifrågavarande förbehåll bör naturligtvis angifva ej blott den egendom, som skall insättas utan äfven det belopp, till hvilken den uppskattats; enhvar, som tecknar aktie, har sålunda möjlighet att pröfva om affären är sund. Uttrycket „egendom" omfattar eganderätt till in specie bestämda saker, men icke prästation af generiskt bestämda varor; insättaren kan således icke förbinda sig att leverera maskiner, råvaror o. d.[1]) Apportförbehållet måste innebära öfverlåtelse af en redan förefintlig rätt och kan icke gifva upphof åt en bolagets fordringsrätt mot insättaren. Uttrycket egendom omfattar emellertid icke blott eganderätt utan äfven andra förmögenhetsrätter, t. ex. patenträtt och, synes det, äfven fordran, som insättaren har hos tredje man.

Sådana affärer kunna äfven bedrifvas på det sättet, att egaren af den inrättning, som skall öfvertagas, alls icke inträder såsom aktionär, men, oaktadt han helt och hållet står utom aktiebolaget, föranleder dess bildande på vanligt sätt i syfte att få åt detsamma försälja sin egendom. Härom stadgar lagen, att, ifall förbehåll göres att bolaget skall af någon öfvertaga viss egendom, sådant för att gälla skall, med uppgift om det å egendomen satta värdet, i bolagsordningen upptagas (§ 4). Detta stadgande beror däraf, att

[1]) Detta framgår däraf, att, såsom nedan skall vidare framhållas, den egendom, som insättes, *bör kunna värderas;* den måste således förefinnas in specie.

ett emellan bolagsmännen och tredje man före bolagets inskrifning träffadt särskildt aftal angående bolagsförmögenhetens användning är för det senare tillkomna bolaget fullkomligt betydelselös; bolagsmännen kunna nämligen icke på förhand förfoga om aktiekapitalet genom något annat aftal än sitt bolagskontrakt. Men stadgandet säger icke, om, sedan bolaget inskrifvits, ett flertal af aktionärerne, som på förhand under hand kommit öfverens med tredje man och måhända af honom betingat sig särskilda förmåner, får mot de öfrigas vilja lägga ned hela aktiekapitalet eller en del däraf i en redan bestående affär, som kanske förvärfvas för öfverpris. Och på denna fråga skulle lagen i själfva värket icke häller kunna gifva ett allmänt svar. Svaret måste nämligen bero af bolagsordningens bestämning om föremålet för bolagets värksamhet. Om denna bestämning är så oförsiktigt affattad, att en sådan transaktion, ehuru af minoriteten oförutsedd, kan enligt bolagsordningen värkställas, så få de sålunda lidande skylla sig själfve. Det är därför af största vikt att föremålet för bolagsvärksamheten angifves så noga, att det, där denna är t. ex. fabriksdrift, tydligen framgår huru produktionsmedlen skola anskaffas och hvar driften skall ega rum.

Det inträffar att den eller de, som först funnit tanken på ett nytt aktieföretag och kanske nedlagt kostnader på förberedande undersökning däraf, vare sig de blifva aktionärer eller icke, önska betinga sig särskild ersättning för att de sätta andra i tillfälle att tillgodogöra sig denna tanke; sådan ersättning kan anses påkallad ej blott såsom godtgörelse för möda och kostnad utan äfven, såväl vid simultan- som vid suksessivteckning, på grund däraf, att företagets upphofsman sålunda för aktionärerne öppnar en för dem okänd väg till vinst. Skall en sådan upphofsmannalön beviljas, så måste bestämning därom ingå i bolagsordningen eftersom lönen skall utgå ur bolagets förmögenhet. Rättast vore väl om upphofsmannen, hvilken för sin förmån icke gifver bolaget något vederlag, tillgodosåges genom företrädesrätt till årsvinsten, och kapitalet icke finge vidröras. Lagen tillåter emellertid att genom bestämning i

bolagsordningen åt någon för bolagets bildande förbehålles „viss fördel“ utöfver skälig ersättning för värkställdt arbete (§ 4), och detta uttryck omfattar tydligen anspråk på omedelbar utdelning ur aktiekapitalet; sådan fördel synes kunna gifvas äfven sålunda att upphofsmannen erhåller aktier utan insättningsskyldighet. Hvad åter vidkommer ersättning för värkställdt arbete, så kan bolaget utbetala sådan utan att bestämning därom ingår i bolagsordningen. Har arbetet värkställts innan bolagets styrelse blifvit utsedd, så hindrar intet styrelsen att sedermera betala lön för detsamma. Men rätt till sådan lön kan man, därest icke bolagsordningen stadgar därom, icke gentemot bolaget vinna annorlunda än genom aftal med styrelsen.

Där bolagsordningen innehåller förbehåll, att någon skall få emot aktier insätta annan egendom än penningar (apport) eller att bolaget eljes skall af någon öfvertaga viss egendom, böra stiftarene anskaffa tillförlitlig utredning om egendomens värde (§ 10 mom. 2) och göra sig beredde att på grund af denna förklara att de finna uppskattningen riktig. Denna förklaring afgifves genom kallelsen till konstituerande bolagsstämma och medför för stiftarene enahanda ansvar som förklaringen om tecknarenes vederhäftighet. Dock ansvara stiftarene icke för culpa levis utan endast om egendomen blifvit afsiktligen eller genom groft vållande för högt uppskattad (§ 16 mom. 1). Ifrågavarande utredning bör före stämman göras tillgänglig för tecknarene, och kallelsen skall tillkännagifva hvar den finnes. Vår lag har icke närmare angifvit af hvilken beskaffenhet denna utredning bör vara; det ankommer på stiftarene själfve att med hänsyn till sin eventuella ersättningsskyldighet afgöra hvilka fakta de vilja framlägga. Härvid bör tagas i betraktande, att lagen tydligen förutsätter, att aktionärerne icke skola behöfva förskaffa sig några andra upplysningar utan kunna lita på att stiftarenes äro tillfylles. Stiftare, mot hvilken ersättningsanspråk göres gällande, kan således icke invända, att aktionärerne bort såsom förståndige köpare genom frågor eller annorledes vidare utreda saken, utan han bör anskaffa icke blott tillförlitlig utan äfven fullständig utredning. Denna plikt

åligger naturligtvis äfven, ja i främsta rummet, stiftare, för hvilken apportförbehållet är gjordt. Emellertid har lagen ingalunda velat fria bolagsmännen från all omtanke. De böra väl med ledning af det förefintliga materialet bilda sig ett eget omdöme om egendomens värde, och så vidt sådant varit dem möjligt synas de icke kunna ställa stiftarene till ansvar för uppskattningen. Då lagen låter stiftarene ansvara endast för dolus och culpa lata, så utvisar detta, att tecknarene icke kunna förlita sig på stiftarenes värdering så som hufvudman på sin ombudsmans. — Lagens mening är utan tvifvel, ehuru sådant icke blifvit uttryckligen stadgadt, att stiftarene skola pröfva ej blott värdet af insatt egendom utan äfven alla omständigheter, af hvilka det beror om förbehållet, betraktadt såsom föryttringsaftal, är giltigt; pröfningen omfattar således äfven granskning af insättarens fång. Insättaren å sin sida torde, då han är aktionär, ansvara icke blott såsom stiftare för skada förorsakad genom groft vållande, utan hans ställning till bolaget synes vara densamma som dens, hvars egendom af bolaget öfvertagits mot penningar. Båda äro hemuls- och eviktionspliktige. Skulle föryttringen efter bolagets inskrifning befinnas ogiltig och öfvertagen egendom genom klander frångå bolaget, men insättaren ej förmår prästera eviktion, så synes emellertid annan aktionär icke på denna grund kunna undandraga sig insättningsskyldighet, utan torde här gälla detsamma som om någon del af aktiekapitalet icke vid teckningen blifvit öfvertagen (§ 15). Men om brukandet af just den egendom, som öfvertagits, enligt bolagsordningen är föremål för bolagets värksamhet, så kan denna i sådant fall icke fortsättas utan bolaget måste upplösas.

Innan beslut om bolagets upprättande får fattas, måste, ifall förbehåll om egendoms öfvertagande emot aktier eller penningar ingår i bolagsordningen, detta förbehåll särskildt för sig af konstituerande bolagsstämma godkännas (§ 12 mom. 1). I omröstningen härom får tecknare, som gjort sådant förbehåll, icke deltaga (§ 12 mom. 3), men det står honom fritt att yttra sig under öfverläggningen. Tecknare, som kan af beslutet vänta nytta eller skada för sig själf eller sin skylde-

man, synes däremot, eftersom lag ej stadgar annat, få deltaga i omröstningen. Beslutet blir den mening, som omfattas af flertalet af de i omröstningen deltagande, oansedt mängden af de aktier som de företräda. Afgörandet af frågor om dessa förbehåll kan, om stämman så besluter, uppskjutas på det att vidare undersökning eller ny uppskattning må ega rum (§ 12 mom. 1). Då aktiebolaget ännu icke har några egna organ, värkställes sådan åtgärd naturligtvis genom försorg af stiftarene, hvilka utan densamma icke kunna få bolaget till stånd; detta stämmans beslut måste nämligen anses bindande så att en ny stämma med annan majoritet icke kan frångå detsamma och utan vidare godkänna förbehållet.

Preliminärt godkännande erfordrar ock bestämning, genom hvilken någon för bolagets bildande förbehållits viss fördel utöfver skälig ersättning för värkställdt arbete. Bolagsman, som gjort sådant förbehåll, får icke deltaga i beslutet. Stämman kan besluta att frågan skall uppskjutas till dess närmare undersökning af förbehållet egt rum. Majoriteten beräknas vid detta beslut på sätt ofvan angifvits (§ 12). Äfven för detta förbehåll ansvara stiftarene enligt samma grunder, som för bestämning om egendoms öfvertagande (culpa lata). Stadgandet härom synes afse hufvudsakligen sådana fall då stiftarene genom vilseledande uppgifter om aktieföretagets utsikt till framgång föranledt godkännande af bestämning om alltför hög upphofsmannalön.

För bestämning om egendoms öfvertagande mot aktier eller penningar samt förbehåll om upphofsmannalön ansvarar både vid simultan- och suksessivbildning jämväl den styrelse, som låter inskrifva bolaget i handelsregistret (§ 16 mom. 2). Styrelsen skall uti sin inskrifningsanmälan, hvilken bör vara undertecknad af alla dess medlemmar, förklara, att den vid anstäld granskning icke funnit skäl till anmärkning emot sådant förbehåll (§ 13 mom. 2). Vid denna granskning bör styrelsen, såsom ofvan framhållits, förfara med samma omsorg, som i allmänhet kräfves af syssloman; den ansvarar

således för culpa levis in abstracto [1]). Men hvad afser denna granskning? Utan tvifvel förbehållets giltighet; anmärkning bör göras om styrelsen finner bestämningen om egendoms öfvertagande vara sådan, att den, betraktad såsom vanligt köpekontrakt, kunde häfvas enligt allmänna civilrättsliga grundsatser t. ex. på grund af förborgadt fel (1: 4 HB.). Mera tvifvelaktigt är om styrelsen jämte det den företager sådan juridisk granskning bör pröfva bestämningarna jämväl från affärsmannasynpunkt, med hänsyn till deras ekonomiska ändamålsenlighet, om den sålunda bör värkställa ny värdering af öfvertagen egendom och taga under nytt öfvervägande frågan, om beviljad upphofsmannalön står i skäligt förhållande till den vinst, som kan af aktieföretaget påräknas. Fattades stadgandet på detta sätt, så finge styrelsen ett tyngre uppdrag än lagen afser. Då hufvudmännen, aktionärerne, på grund af erhållna upplysningar, dem de kunnat kontrollera om de så velat, med öppna ögon beslutit förskaffa åt bolaget viss egendom, t. ex. en fabrik, för visst pris, så är det svårt att fordra, att deras sysslomän skola på sitt ansvar pröfva om denna affär kommer att blifva lönande. Affärens afkastning skall i betydande mån bero af styrelsens egen förmåga; går företaget ej lyckligt, så kunna aktionärerne väl icke påstå att styrelsemedlemmarne med hänsyn till sin kännedom om sina personliga egenskaper bort göra anmärkning om värdet. Styrelsens anmälan skulle annars innebära att den ansvarade för att företaget gåfve påräknad vinst. Men detta kan så mycket mindre vara lagens mening, som en sådan uppfattning skulle medföra det, att samvetsgranna styrelsemedlemmar undandroge sig att afgifva förklaringen, och man i deras ställe finge taga andra (§ 31, § 38 mom. 3), som vore mindre känslige för ansvar.

Förbehåll om egendoms öfvertagande eller upphofsmannalön kan icke göras gällande förr än bolaget blifvit inskrifvet i handelsregistret. Upphofsmannalönen kan då, så framt ej annat blifvit bestämdt, genast utsökas såsom van-

[1]) § 16 mom. 2 hänvisar till § 41. § 16 mom. 1 angår endast stiftarene.

lig fordran. Svårare är det att bestämma värkan af förbehåll om egendoms öfvertagande. Hvad först beträffar apport, så öfvergår eganderätten till den emot aktier insatta egendomen naturligtvis ej på bolaget före det inskrifvits, ty därförinnan kan egendom icke i bolagets namn förvärfvas. Men öfvergår eganderätten vid inskrifningen utan vidare eller fordras det en särskild öfverlåtelsehandling? Då enligt finsk rätt lösöre kan föryttras utan tradition, så möter intet hinder att antaga, att bolaget genast vid sin inskrifning blir dess egare; apportbestämningen värkar då såsom öfverlåtelseförklaring med suspensivt vilkor. Mot denna uppfattning kunde visserligen anföras lagens stadgande angående aktionärs insättningsplikt: „Skall enligt bolagsordningen insättas annan egendom än penningar, varde det iakttaget" lagstiftaren kunde synas här hafva tänkt sig att i alla fall ett särskildt öfverlåtelseaftal vore af nöden. Men uttrycket: „varde det iakttaget", kan dock äfven otvunget tolkas så att det, beträffande lösöre, afser endast sakens faktiska öfverlämnande åt bolaget. Till öfverlåtelse af fastighet fordras enligt finsk lag skrift och vittnen, men vittnen erfordras ej för bolagskontraktet, och detta synes således icke vara nog att göra bolaget till egare af insatt fastighet. Man måste därföre anse att bolaget har emot insättaren endast en s. k. obligatorisk rätt, som befogar detsamma att i rättegångsväg yrka hans förpliktande att öfverlåta fastigheten; godkännes sådan talan, träder domen i stället för öfverlåtelseurkund [1]) (Utsökningsl. 3: 4 mom. 2). Men om aktionären redan försålt fastigheten åt tredje man, så har bolaget icke någon talan mot denne. Kan bolaget i sådant fall yrka att aktionären skall erlägga aktiernas belopp i penningar vid äfventyr att aktierna annars för dess räkning försäljas (§ 20)? Detta beror däraf, om bolagsordningen angifver, att just den ifrågavarande apportegendomen skall utgöra medlet för bolagets värksamhet; om så är, kan det

[1]) Af detta stadgande kan naturligtvis icke dragas den slutsatsen, att vår lag äfven i andra fall skulle erkänna obligatoriska rättigheter af detta slag. Jfr uppsatsen om köp i Jurid. fören:s tidskr. T. 28, 29, sid. 359 ff.

alls icke träda i värksamhet. Men i annat fall synes aktionären vara skyldig att betala penningar.

Då förbehåll gjorts att bolaget skall emot penningar öfvertaga egendom af någon, som icke är aktionär, så vore förhållandet emellan bolaget och denne ganska vanskligt, om man här tillämpade stadgandet att bolaget icke kan före sin inskrifning vare sig förpliktas eller vinna rätt. Något aftal skulle då icke kunna anses vara ingånget emellan egaren och bolaget; bestämningen om egendomens öfvertagande vore endast en bolagets inre angelägenhet. Före bolagets inskrifning kunde egaren icke till bolaget öfverlåta sin egendom, och därförinnan kunde bolaget icke häller gentemot honom förbinda sig att betala priset; det inskrifna bolaget skulle sålunda icke hafva någon talan mot egaren, och denne icke någon emot bolaget. Men detta kan icke vara lagens mening. Före teckningen måste naturligtvis någon öfverenskommelse hafva träffats med egaren, och denna synes böra fattas såsom ett aftal in favorem tertii, hvarigenom egendomen öfverlåtes åt det aktiebolag, som skall bildas; efter inskrifningen eger bolaget samma rätt som då egendom insatts mot aktier. Egaren åter synes på grund af bolagsordningens bestämning kunna yrka bolagets åläggande att utbetala priset mot erhållande af egendomen.

II. Aktiebolagets värksamhet.

A. Föremålet för bolagets värksamhet. Bolagets namn. Dess hemort. Bolagets organ. Bolagsstämman: ordinarie och extraordinarie bolagsstämma; sammankallande; rösträtt; protokoll. Styrelsen: medlemmarnes rätt och plikt; styrelsens ställföreträdarskap; afdelningskontor. Förhållandet emellan styrelsen och bolagsstämman. Styrelsens redogörelse. Förvaltningsrådet.

B. Bokföringen. Bokslutets fastställelse. Vinstutdelning: reservfond; prioritetsaktier; kuponger. Ändring af bolagsordningen: enskild bolagsmans rätt; fusion; stadfästelse och inskrifning; aktiekapitalets förhöjning. Rättsvidrig bolagsvärksamhet: styrelsens och bolagsstämmas inbördes kontroll; enskild bolagsmans rätt: förbud mot värkställighet; materielt ogiltiga beslut, olaga vinstutdelning; formelt ogiltiga beslut.

C. Tiden för bolagets värksamhet. Inköp af egna aktier. Beslut om bolags upplösning. Bolagsmans rätt då stämmotid utgått. Bolagets likvidation. Konkurs.

A. Bolagets namn, hemort och organ.

Bland de ämnen, angående hvilka bolagsordningen, såsom ofvan framhållits, måste innehålla bestämningar, är det viktigaste: föremålet för bolagets värksamhet. Lagen säger (§ 2[3]) likasom 1864 års fng, endast, att föremålet skall i bolagsordningen upptagas, men angifver icke huru noggrant detsamma bör betecknas. Hvilken betydelse beteckningen har för bolagsmännen själfve antyddes ofvan; men en viss specialisering torde äfven böra fordras i allmänt intresse. Att bolagets värksamhet omfattar flera slag af affärer är naturligtvis tillåtet, men det kan då vara nödigt att bolagsordningen angifver huruvida dessa slag af värksamhet skola drifvas samtidigt eller efter hvarandra och, i senare fallet, i hvilken ordning förändringen skall ske.

Allmänna ordningen och rättssäkerheten fordra, att aktiebolag skall ständigt beteckna sig med ett visst namn

och att detta namn, till förekommande af missförstånd, skall tydligt angifva att personlig ansvarighet för bolagsgälden icke eger rum (§ 2[1]). Då lagen föreskrifver, att i bolagsordningen skall upptagas bolagets namn, så tillämpas samma grundsats, som uttalats uti den nya lagstiftningen om firma (F. 2 maj 1895 kap. 2). Aktiebolagets namn är jämväl dess firma och bör således väljas så att det öfverensstämmer med firmalagstiftningens stadganden. Men skall nu Ekonomiedepartementet pröfva om aktiebolagets namn tydligen skiljer sig från de redan i handelsregistret intagna firmorna? En sådan pröfning förutsatte, att Departementet vid granskningen af hvarje bolagsordning meddelade sig med registermyndigheten, men det synes, då man icke åt denna myndighet anförtrott pröfningen af bolagsordningens lagenlighet, icke hafva varit lagstiftarens mening att Senaten skulle vid sin kontroll anlita handelsregistret. Ej häller ger stadgandet att bolagsordningen skall öfverensstämma med „denna lag", d. v. s. nya aktielagen, med nödvändighet vid handen att Senaten borde pröfva dess öfverensstämmelse med firmalagen. Skulle det inträffa, att ett aktiebolags namn icke duger till firma, så kan bolaget, ehuruväl bolagsordningen af Ekonomiedepartementet stadfästs, icke inskrifvas och således icke komma till stånd med mindre bolagsordningen ändras och ny stadfästelse erhålles. Bolagets egenskap af aktiebolag synes kunna utmärkas äfven sålunda, att en förkortning af ordet aktiebolag införes i dess namn; när sådan förkortning må anses tillräckligt tydlig är naturligtvis pröfningsfråga.

Bolagets hemort bör jämväl upptagas i bolagsordningen (§ 2[2]). Lagen fordrar uttryckligen att hemorten skall vara en ort inom Finland („ort i landet", ibid). I bolagets hemort har dess styrelse, hvars flertal skall utgöras af finske medborgare, sitt säte (§ 34). Bolaget, hvars samtlige aktionärer däremot kunna vara utlänningar, måste sålunda genom ortens angifvande underkasta sig finsk lag; om någon hemort alls icke i bolagsordningen angåfves, så kunde bolagsmännens flertal genom att förlägga styrelsens säte till utlandet förfördela både fordringsegare och aktionärer. Så-

dan lagen nu är komme ett beslut om sådan ändring af bolagsordningen, hvilken icke kunde stadfästas, att såsom stridande mot lag vara kraftlöst mot bolagsman, som icke därtill bidragit (§ 30). Genom enhälligt beslut kan visserligen flyttning till utlandet åstadkommas, men bolaget förlorar då, enligt finsk lag, sin egenskap af aktiebolag, och ett sådant beslut värkar således, med hänsyn till både borgenärer och aktieegare, såsom ett beslut om bolagets upplösning.

Kan ett aktiebolag, som bildats utomlands enligt främmande lag men sedermera vill i Finland utöfva värksamhet genom filialafdelning, därest det för denna upprättar stadgar, som öfverensstämma med finsk lag, och i öfrigt förfar så, som finsk lag föreskrifver, göra filialafdelningen till finskt aktiebolag? Då vår lag fordrar att finskt aktiebolags styrelse skall hafva sitt säte i Finland, så synes denna fråga böra besvaras nekande; filialafdelningens direktion vore ju dock icke i samma läge som en finsk aktiebolagsstyrelse, och finsk lags stadganden om aktiebolags förvaltning, som meddelats för att trygga den med aktiebolag handlande allmänheten, kunde, då bolagsvärksamheten leddes från utlandet, icke göras gällande emot rätte vederbörande. Men den omständigheten, att utländskt bolags filialafdelning icke kan blifva finskt aktiebolag, hindrar dock ej att sådant bolag kan här inrätta filialafdelning; därtill erfordras emellertid Guvernörs tillstånd, hvilket efter fri pröfning gifves eller vägras (F. om näringarna 31 mars 1879 § 12). Inrättas sådan filialafdelning eller drifver utländskt aktiebolag annars affärer i Finland, så måste, då de civilrättsliga värkningarna af dess rättsärenden komma under finsk domstols pröfning, enligt allmänna grundsatser dess egenskap af aktiebolag erkännas; om t. ex. någon medlem af det utländska aktiebolagets styrelse, som undertecknat fullmakt för dess i Finland värkande ombudsman, skulle här hafva enskild egendom, så finge denna icke tillgripas för domfäst fordran mot bolaget.

Stadgandet att bolagsordningen skall angifva viss ort såsom bolagets hemort, afser väl hufvudsakligen att före-

bygga tvifvel om dess forum. För att „orten“ skall kunna anses vara på tillfredsställande sätt betecknad måste bestämningen därom åtminstone angifva en viss underrätts domkrets (på landet således icke domsagan utan tingslaget). Det kunde emellertid, med hänsyn till fiskaliska och andra offentliga intressen, ifrågasättas om icke, då ett tingslag kan omfatta flera kommuner, kommunen städse borde angifvas. Och det af lagen använda uttrycket „ort“ synes i själfva värket tala för en sådan tolkning. Däremot kan det icke komma ifråga att fordra, att bolaget skulle binda sig vid viss by. Det synes icke vara nödvändigt att bolagets hemort skall vara densamma som den ort, där det har sin hufvudsakliga värksamhet; bolagsordningen torde således böra godkännas äfven om däraf framgår t. ex., att bolaget, hvilket såsom sin hemort uppgifver en stad, skall drifva fabriksrörelse på landsbygden.

Aktiebolagets värksamhet skall utöfvas genom tvänne organ, bolagsstämman och styrelsen. Ett tredje, förvaltningsrådet, kan inrättas men är icke nödvändigt.

Bolagsstämma är af två slag, ordinarie och extraordinarie. Angående den tid, inom hvilken ordinarie bolagsstämma skall ega rum, måste bestämning ingå i bolagsordningen (§ 2⁹); härmed har icke sagts att stämman skall ega rum årligen, men detta framgår af andra stadganden, som framdeles skola beröras (§ 26). Extraordinarie bolagsstämma skall hållas då sådan begäres af aktieegare, hvilka tillsammans företräda en tiondedel af aktiekapitalet; i bolagsordningen kan stadgas att sådan rätt tillkommer jämväl aktionärer, som företräda ett mindre aktiebelopp (§ 31). De, som äro berättigade att begära sammankallandet af extraordinarie bolagsstämma, synas äfven hafva rätt att yrka, att ärende, som kunnat vid sådan stämma behandlas, skall upptagas vid ordinarie bolagsstämma. Extra bolagsstämma kan i vissa fall begäras jämväl af enskild bolagsman. Ett af dessa fall är det ofvan omtalade, då enskild bolagsman vill yrka, att bolagsstämma skall mot stiftare eller styrelsemedlemmar utföra talan om skadestånd på grund af fel vid bolagets bildande (§ 16 mom. 3). Om det andra fallet skall

talas framdeles (§ 30 mom. 2). Vägrar bolagsstyrelsen efterkomma begäran om sammankallande af extraordinarie bolagsstämma, så eger guvernören i länet bemyndiga sökanden att själf sammankalla stämman (§ 31 mom. 3); kallelsen torde i sådant fall böra innehålla meddelande om guvernörens beslut. Ändring i sådant guvernörsbeslut lärer böra sökas hos Senatens Ekonomiedepartement [1]).

Om sättet för bolagsstämmas sammankallande skall bestämning ingå i bolagsordningen; något vidare föreskrifver lagen icke härom, och det står således bolagsmännen fritt att välja hvilka medel de vilja, meddelanden i tidningarna, kallelse genom bref, eller andra. Men lagen fordrar tydligen att en särskild kallelse skall ega rum; det är således icke nog att en bolagsstämma beslutit att nästa stämma skall ega rum å viss dag. Kallelsen bör, för att giltigt stämmobeslut skall kunna fattas, nämna de ärenden, som skola å stämman förekomma så framt icke dessa äro i lag eller bolagsordningen angifna (§ 25). Det står emellertid bolagsmännen fritt att äfven annorledes än vid bolagsstämma besluta i bolagsangelägenhet. Men lagen fordrar att de då alla skola blifva ense om beslutet; man har sålunda icke velat tillerkänna en sådan sammankomst karaktär af bolagsstämma. Om kallelse till bolagsstämma icke lagligen egt rum, men alla bolagsmän dock sammankommit, så kunna de således icke, äfven om de enhälligt ville låta t. ex. en bristfällig kallelse gälla, vid detta tillfälle fatta beslut genom flertalets röster (§ 23).

Angående val af ordförande och sättet för öfverläggningen stadgas intet i lagen; skulle ej häller bolagsordningen härom innehålla bestämningar, så lärer öfligt bruk böra följas. Om rösträtten stadgas, att hvarje bolagsman tillkommer minst en röst (§ 24 mom. 1). Detta stadgande lärer ej kunna brytas genom förord i bolagsordningen; det är således för bolagsman omöjligt att på förhand afsäga sig röst-

---

[1]) Guvernören handlar nämligen icke här såsom exekutionsmyndighet. Hade meningen varit annan, skulle lagens text naturligtvis haft uttrycket „öfverexekutor“ i stället för “guvernör“.

rätt i vissa frågor; ej häller kan i bolagsordningen bestämmas, att rösträtt ej får utöfvas förr än viss tid efter det aktie förvärfvats. Men är hvarje bolagsman alltid berättigad att deltaga i omröstning? Om t. ex. ärendet angår ett kontrakt med någon af aktionärerne, så kunde det uppenbarligen blifva för aktieföretaget vådligt om denne finge deltaga i omröstningen. Lagen stadgar emellertid intet om jäf vid annan bolagsstämma än den konstituerande, hvarom ofvan talats. Om nu efter bolagets inskrifning förslag väckes, att aktionärs egendom skall öfvertagas af bolaget, så är det naturligtvis möjligt att härmed afses kringgående af lagens stadgande om s. k. kvalificerad bolagsbildning, och då sådant beslut fattats, bör detsamma såsom stridande mot lag kunna upphäfvas. Men står det bolagsmännen fritt att vid handläggningen af sådant ärende tillämpa stadgandet angående konstituerande bolagsstämma (§ 12 mom. 3) och fatta beslutet med den intresserade aktionärens uteslutande oaktadt han velat deltaga i omröstningen? Sådan lagen nu är, synes frågan svårligen kunna besvaras jakande. Och i alla de fall, då egendoms öfverlåtelse ej är i fråga, således t. ex. vid val af styrelse, synes bolagsman hafva rätt att rösta i egen sak.

Rösträtten får, därest icke annat i bolagsordningen stadgas, utöfvas genom fullmäktig (§ 24 mom. 2); denne behöfver icke själf vara aktionär. För den, som saknar handlingsförmåga röstar målsman, make eller förmyndare (ibid. mom. 1); desse kunna icke utestängas genom bestämning i bolagsordningen. Af hvem fullmakten eller målsmanskapet skall granskas säges ej. Då lagen icke stadgar någonting om ordförandes befogenhet, synes det böra antagas att hvarje aktionär kan genom anmärkning bringa frågan under stämmans pröfning; och det står då naturligtvis ordföranden fritt att, då han är tveksam, påkalla stämmobeslut äfven om anmärkning icke göres. Att särskild granskningsplikt skulle åligga ordföranden, kan emellertid icke antagas därest sådant ej stadgats i bolagsordningen.

Bolagsman eger lika många röster som aktier (§ 24 mom. 2). Men bolagsordningen kan innehålla bestämning därom, att

vissa aktier skola hafva, hvad rösträtten beträffar, företräde framför andra (§ 3)[1]) och sålunda t. ex. en aktie gifva två röster. Såsom bolagets beslut gäller — utom i vissa fall, om hvilka framdeles — den mening, för hvilken de flesta rösterna afgifvits. Vid lika röstetal gäller den mening, som biträdts af de flesta röstande, eller, om jämväl antalet röstande är lika, af stämmans ordförande; dock afgöres val i sådant fall genom lottning (§ 24 mom. 2). Andra bestämningar kunna emellertid angående dessa ämnen intagas i bolagsordningen. Denna kan sålunda införa begränsad röstskala t. ex. sådan, att ingen får rösta för mera än ett visst aktiebelopp eller en viss kvotdel af det vid stämman representerade aktiebeloppet. Och bolagsordningen kan för beslut i vissa ärenden fordra kvalificerad majoritet äfvensom att minst ett visst antal aktier bör vara representeradt för att stämman skall vara beslutför. Likaledes kan bolagsordningen för giltigheten af något beslut fordra, att det skall godkännas af en andra bolagsstämma (§ 24 mom. 3).

Öfver bolagsstämmas beslut bör föras protokoll (§ 28), hvilket skall justeras och till riktigheten bestyrkas af minst tvänne vid stämman närvarande aktionärer. Uti protokollet skall angifvas de vid stämman närvarande aktieegarene samt antalet af enhvars aktier och hans rösttal. Lagen säger ej hvem som skall föra protokollet. Vanligt torde vara, att ordföranden drager försorg därom; men underlåtenhet torde ej för honom medföra något ansvar. Däremot lärer styrelsen vara ansvarig för att protokollet blir riktigt fördt och justeradt. Om protokoll icke förts, eller om protokollet icke är fullständigt eller ej justerats, så synes däraf ej följa att stämmobeslutet vore ogilt. Därest lagstiftarens mening varit att göra protokollet till nödvändig form för stämmobeslutet, så borde detta hafva uttryckligen uttalats.

Om bolagets andra organ, dess styrelse, skall i bolagsordningen ingå bestämning, men lagen säger icke angående dennas innehåll annat, än att den bör angifva för huru lång tid styrelsen skall utses. Bestämmandet af styrelsemedlem-

[1]) „ — — — eller i annat afseende — —“.

marnes antal synes således kunna lämnas åt bolagsstämma. Styrelsen kan bestå af blott en enda person s. k. (disponent) (§ 34). Medlemmarne utses genom val vid ordinarie bolagsstämma. Valbar till styrelsemedlem är äfven den som icke eger aktie. Flertalet af medlemmarne skall utgöras af finske medborgare (§ 34). Styrelsemedlemmarne äro bolagets sysslomän. Rättsförhållandet emellan dem och bolaget kommer icke till stånd förr än de åtagit sig det uppdrag, som genom valet erbjudits dem; aktionär kan således icke mot sin vilja tvingas att inträda i styrelsen. Sysslomännens förklaring synes kunna gifvas äfven före valet; om någon för ett bolags styrelse erbjudit sig att för viss lön inträda såsom medlem och sedan blir vald men undandrager sig, så synes han hafva gjort sig skyldig till kontraktsbrott. Detta är af praktisk betydelse, ty bolagsmän skola naturligtvis ogärna rösta på personer, dem de icke veta villige att öfvertaga sysslan, och om den, som redan förklarat sig villig, finge träda tillbaka, blefve ny stämma nödig och bolaget vore under mellantiden i saknad af fulltalig styrelse.

Beträffande styrelsemedlemmarnes rätt och plikt gentemot bolaget gälla hufvudsakligen samma grundsatser, som angående ombudsmän i allmänhet [1]). Styrelsemedlemmarne skola med all flit och omsorg handhafva bolagets angelägenheter (ansvar för culpa levis in abstracto § 38 mom. 1). De ansvara — vid gemensam skuld en för alla och alla för en — för skada som vållats bolaget genom försummelse. Ersättningsplikten inträder då bolaget tagit skada genom någon styrelsens mot lag eller bolagsordning stridande åtgärd, äfven om skada icke af medlemmarne kunnat förutses (§ 41). Styrelsemedlem kan genom beslut af bolagsstämma skiljas från uppdraget, men njuter då utfäst arvode jämväl för den återstående tiden; dock kan domstol angående arvodet förordna annorlunda (§ 38 mom. 4). Rätt att träda från uppdraget (jfr 18: 7 HB.) tillerkännes styrelsemedlem särskildt för att han må kunna undgå att sätta i värkställighet bo-

---

[1]) Jfr uppsatsen om inlag och ombud i Juridiska föreningens tidskrift (T. 32) där aktiebolags styrelse särskildt uppmärksammats.

lagsstämmobeslut, som synes honom strida mot lag eller eljes icke hafva behörigen tillkommit. Likasom annan syssloman blir styrelsemedlem, som vill afgå, icke fri förr än han låter sin hufvudman veta det; afsägelse skall såle des ske å bolagsstämma (§ 38 mom. 3). Stämma kan tydligen för detta ändamål särskildt utlysas.

Styrelsen har sitt säte i bolagets hemort. Den företräder bolaget gentemot tredje man (§§ 34, 36); dess medlemmar äro således både ställföreträdare och ombudsmän. Styrelsen företräder naturligtvis bolaget äfven gentemot dess egna aktionärer. Styrelsens ställföreträdarskap är af väsentligen samma beskaffenhet som vanlig privaträttslig fullmakt och må i det följande betecknas såsom sådan. Styrelsen är emellertid *nödvändig* ställföreträdare; ett aktiebolag kan icke hafva en styrelse, som saknade fullmakt. Och omfånget af styrelsens fullmakt bestämmas af lag. Styrelsen eger nämligen inför rätta tala och svara för bolaget samt företaga alla till bolagsvärksamheten hörande rättsärenden. Till bolagsvärksamheten hör naturligtvis äfven ingåendet af förbindelser, och styrelsen kan sålunda utan bolagsstämmas hörande göra gäld. Men denna befogenhet har dock sin gräns. Upptagandet af s. k. stående lån, hvars belopp är betydligt i förhållande till affärskapitalet, hör lika litet till normal bolagsvärksamhet som till annan normal affärsrörelse och bör lika litet kunna företagas af bolagsstyrelse som af enskild firmas prokurist (F. om handelsregister m. m. § 24). En prokurist t. ex. lärer icke kunna på hufvudmannens vägnar till enskild person utfärda skuldsedlar till huru stora belopp och med hvilken uppsägningstid som hälst [1]), och styrelsen för ett litet aktiebolag kan helt säkert icke på egen hand upptaga ett obligationslån på miljoner. Tredje man måste i vissa fall kunna se att fullmakten öfverskridits; abnorma lånetransaktioner utvisa att fullmäktigen rör sig utom området för „rörelsen", och om dennas beskaffenhet bör långifvaren vid eget äfventyr taga kännedom.

[1]) Försträckning mot skuldsedel användes i regeln icke af affärsmän för affärsbehof.

Men omöjligt är naturligtvis att genom en allmän sats närmare angifva gränsen för styrelsens befogenhet. Uttryckligen stadgar lagen endast att styrelsen icke eger utan bolagsmännens särskilda beslut medgifva inteckning i bolagets fasta egendom. Får den på egen hand försälja sådan egendom? Lagen har, troligen i följd af förbiseende, icke gifvit svar på denna fråga, men meningen torde vara att den bör besvaras nekande, och man synes, då försäljning i allmänhet är ett viktigare rättsärende än pantsättning, enligt vanliga tolkningsregler kunna komma till detta slut [1]).

Styrelsens fullmakt har sålunda samma omfång som prokuran. Men från prokuran skiljer sig denna fullmakt däri att den kan genom bolagsordningen inskränkas med värkan jämväl emot tredje man, som ej känt denna inskränkning (§ 36 mom. 1). Stadgandet att prokurists behörighet icke kan inskränkas med laga värkan mot tredje man som är i god tro (F. om handelsregister m. m. § 26), har nämligen ej tillämpats på aktiebolags styrelse, och vid sådant förhållande gäller angående dess värksamhet den allmänna grundsatsen att tredje man, som inlåter sig med fullmäktig, står risken om han ej tagit reda på fullmakten. Anmälan om aktiebolags inskrifning i handelsregistret innehåller emellertid icke bolagsordningens bestämningar om de fall, då till styrelseåtgärd fordras skildt bemyndigande af bolagsstämma. Och då endast anmälningsskriften, men icke bilagorna, bland hvilka bolagsordningen ingår, offentliggöres, så kan allmänheten icke ur registerpublikationen hämta kunskap om styrelsens behörighet.

Det är icke nödvändigt, att bolaget alltid skall företrädas af styrelsens samtliga medlemmar eller ens af någon bland dem. I bolagsordningen kan bestämmas, att en eller flera af sysslomännen ega utan de öfriges medvärkan i viss mån handla för bolaget (§ 34 mom. 2). Och lagen stadgar, att stämning eller annat offentlig myndighets bud skall anses

---

[1]) Detta gäller dock ej om just inköp och försäljning af fastigheter enligt bolagsordningen skall vara föremål för bolagets värksamhet.

hafva kommit styrelsen tillhanda, då någon af dess ledamöter i föreskrifven ordning erhållit del däraf (§ 36 mom. 2). Bolagsordningen kan äfven innehålla bestämning därom att sysslomännen få åt någon bland sig eller åt annan person uppdraga handhafvandet af viss del af förvaltningen, hvilken naturligtvis kan omfatta uppträdande gentemot tredje man i bolagets namn. Men en sådan af styrelsen utsedd fullmäktig kan på ofvan anförda skäl icke vara prokurist i firmalagens mening. På grund af detta stadgande kan emellertid genom bolagsordningen anordnas inrättande af s.k. afdelningskontor eller filialafdelningar med ganska självständig förvaltning (F. om handelsregister m. m. § 18). Dock kan sådan filialafdelning icke hafva eget forum, ty bolaget kan ej hafva mera än en hemort. Afdelningskontor skall särskildt inskrifvas i handelsregistret. — Om emellertid bolagsordningen icke stadgar annat, måste naturligtvis hvarje viljeförklaring för bolaget afgifvas af alla styrelsens medlemmar gemensamt. Men bolagsordningen synes, då den kan gifva en eller flere af dem befogenhet att handla utan de öfriges medvärkan, äfven kunna bestämma, att i ärenden, som skola handläggas af alla, om de ej blifva enige flertalet företräder bolaget.

Om den eller de personer, genom hvilka bolaget företrädes, erhåller allmänheten kännedom genom registerpublikationen. Lagen stadgar nämligen att i aktiebolags anmälan till inskrifning i handelsregistret skall uppgifvas hvilken eller hvilka bland sysslomännen äro berättigade att „teckna firman“ (§ 17 mom. 1⁹ F. om handelsregister m. m.). Denna anmälan skall förnyas för hvarje gång ny styrelse utses (§ 18 F. om handelsregister m. m.). I nyss anförda stadgande förutsättes att styrelsen skall vid sin beröring med tredje man „teckna bolagets firma“. Men detta innebär naturligtvis icke att ej styrelsen skulle kunna ingå jämväl muntliga kontrakt. Och äfven då den kontraherar skriftligen, kan firmans tecknande under skriften icke anses vara nödvändig form [1]). Den skriftliga viljeförklaringen synes lika väl som

[1]) Beträffande prokura säger lagen (§ 27 F. om handelsregister m. m.) endast att, då firman tecknas, prokurasignum skall skrifvas där-

den muntliga vara giltig blott den tydligen angifver, att rättsärendet ingåtts för aktiebolaget, t. o. m. om detta icke ens uti skriften nämnes vid namn.

Bolaget måste alltid vara representeradt gentemot tredje man. Om syssloman afgår eller skiljes, så skola de vid bolagsstämman närvarande aktionärerna vidtaga åtgärd om handhafvandet af bolagets angelägenheter till dess ny bolagsstämma kan sammanträda för att utse interimssysslo-man i den afgångnes ställe (§ 38 mom. 4). Stadgandet är nödvändigt på det att bolagsordningens bestämning om tiden för styrelsemedlems uppdrag icke må lägga hinder i vägen för en sådan anordning.

I hvilket förhållande stå styrelsen och bolagsstämman till hvarandra? Styrelsen eger företaga alla till bolagsvärksamheten hörande förvaltningshandlingar beträffande hvilka icke enligt bolagsordningen skildt bemyndigande erfordras (§ 36 mom. 1). Härmed angifver lagen omfånget af styrelsens syssla. Denna omfattar naturligtvis icke blott alla de representationshandlingar (uppträdande gentemot tredje man) som styrelsen kan företaga i stöd af sin fullmakt, utan därjämte äfven all annan värksamhet, som affärens skötsel kräfver. Särskildt åligges styrelsen att föra bok (§ 37 mom. 1). Vidare stadgas, att styrelsen skall sammankalla bolagsstämma (§ 36 mom. 1). Angående bolagsstämmans befogenhet åter stadgas, att på ordinarie bolagsstämma ankommer att fast-

---

efter. Emellertid kan ju prokurist äfven handla muntligen (§ 24 F. om handelsregister m. m. „— — *handla* å hans vägnar *och* teckna hans firma). Om han nu skriftligen företager ett rättsärende utan att teckna vare sig firma eller prokura under skriften, men denna tydligt angifver för hvem rättsärendet ingåtts, så måste ju sådant rättsärende kunna göras gällande mot hufvudmannen lika väl som ett muntligt. Hvarför skulle ej medkontrahenten kunna åberopa sig på denna skrift såsom bevismedel? Nödvändig form är firmans och prokurans teckande blott då skrift är nödvändig form, t. ex. vid växelförbindelser. Huruvida skrift, som icke är försedd med firma och prokurateckning, i andra fall har mindre vitsord än vanliga skriftliga bevis, är en fråga, som här icke kan behandlas. — Stadgandet uti § 27 F. om handelsregister m. m. gäller emellertid icke om aktiebolag; dess sysslomän äro ej prokurister.

ställa bokslutet, att besluta till åtgärd, som föranledes af styrelsens förvaltning samt att utse revisorer och styrelsemedlemmar (§ 26 mom. 1). Om extraordinarie bolagsstämma åter säges endast, att den eger handlägga det ärende, för hvilket den blifvit sammankallad (§ 31).

Kunna nu bolagsmännen genom sitt beslut inskränka eller vidga den syssla och den fullmakt, som lag och bolagsordning gifvit styrelsen, eller är styrelsens befogenhet oföränderlig? Lagen stadgar uttryckligen att styrelsen skall handhafva bolagets angelägenheter i enlighet med bolagsmännens anvisningar (§ 38 mom. 1). Bolagsstämma kan således för förvaltningen fastställa huru detaljerade instruktioner som hälst och därmed inskränka styrelsens handlingsfrihet; då styrelsen följer sådan anvisniug är den naturligtvis ansvarsfri om det visar sig att det föreskrifna förfarandet ej leder till afsedt mål. Men gäller sådan instruktion äfven såsom inskränkning af styrelsens fullmakt? På denna fråga gifver lagen icke något svar. Det synes emellertid böra antagas, att tredje man, som icke känner instruktionen, kan trygga sig vid lagens och bolagsordningens bestämningar. Fullmakten kan således komma att blifva vidsträktare än uppdraget (mandatat). Hvad sedan beträffar frågan om utvidgning af styrelsens befogenhet, så synas de ofvan nämda ärenden, hvilka i lagen sägas ankomma på ordinarie bolagsstämmas beslut, icke af denna kunna hänskjutas till styrelsen. Klart är sålunda, att styrelsen icke kan besluta till åtgärd, som föranledes af dess egen förvaltning eller utse de revisorer, som skola granska densamma. Fastställandet af bokslutet (och därmed årsvinsten) lärer ej häller kunna uppdragas åt styrelsen, ty därmed skulle bolagsmännen afsäga sin rätt att kontrollera förvaltningen; ett flertalsbeslut härom skulle betaga minoriteten möjlighet att vid öfverläggning invärka på afgörandet af frågan om vinstutdelningen. Däremot kunde det synas som om stämman borde få åt styrelsen gifva i uppdrag att antaga ny styrelsemedlem i stället för afgående. Men lagens stadgande att val af styrelsemedlem ankommer på bolags-

stämma (eller förvaltningsråd), torde dock icke tillåta sådan tolkning.

Aktiebolags styrelse är likasom andra ombudsmän skyldig att göra redo för sin syssla. Sådan redogörelse skall föreläggas för ordinarie bolagsstämma (§ 26 mom. 1). Angående redogörelsens beskaffenhet stadgas intet. Bolagsmännen äro naturligtvis berättigade att infordra alla bolagets böcker och handlingar, men de synas äfven kunna nöja sig med blott det bokslut, hvilket, såsom framdeles skall anföras, måste föreläggas bolagsstämman. På stämman ankommer att besluta om den åtgärd som föranledes af styrelsens förvaltning. Vill bolaget yrka ersättning af styrelsen, så synes talan därom, likasom i allmänhet hufvudmans enahanda anspråk mot ombudsman, böra väckas inom natt och år sedan redogörelsen afgafs (18: 9 HB). Sådan talan ututföres naturligtvis för bolagets räkning af den nya styrelsen. Vill aktiebolaget ej göra anspråk mot styrelsen, så är det emellertid ej nog att det endast besluter att redogörelsen icke föranleder till någon åtgärd. Ty lagen säger *att* bolaget skall „besluta till *den åtgärd*, som föranledes af styrelsens förvaltning"; en „åtgärd" måste således vidtagas. Men härmed kan för detta fall afses endast beslut om s. k. décharge (ansvarsfrihet). Sådant beslut tryggar emellertid icke styrelsen mot all talan från bolagets sida. Man kan nämligen icke anse, att bolaget därigenom skulle afstått från sin rätt att åtala något af styrelsen mot detsamma begånget brott, som sedermera uppdagades. Men icke ens all kontraktstalan synes genom sådant beslut vara afskuren. Då bolaget beviljar styrelsen ansvarsfrihet, kan beslutet icke tolkas annorlunda än så, att det afser förvaltningen endast så vidt bolaget om densamma genom redogörelsen och revisorernes granskning kunnat erhålla kunskap, Har bolaget lidit skada genom förvaltningshandlingar, hvilka styrelsen alls icke framstält till dess pröfning, så bör väl bolaget icke anses hafva befriat styrelsen från ansvar för dessa.

Bolaget måste, såsom ofvan antyddes, säga antingen att det icke godkänner eller ock att det godkänner förvaltningen. Nu är det emellertid möjligt, att bolaget finner

redogörelsen vara så bristfällig att det icke kan uttala sig om förvaltningen. Lagen förutser äfven detta fall [1]). Bolaget skall då besluta om åtgärd för erhållande af förfullständigad redogörelse; i detta beslut synes böra införas uppdrag åt styrelsen att, om medlemmarne af förra styrelsen tredskas, i rättegångsväg yrka deras förpliktande att afgifva sådan.

Emellertid hafva aktionärerne jämförelsevis sällan tid och förmåga att bilda sig ett omdöme om styrelsens värksamhet. Därför har stadgats, att det ankommer å hvarje ordinarie bolagsstämma att tillsätta en eller flera personer (revisorer) att granska förvaltningen för löpande värksamhetsår. Beslutet får icke fattas innan berättelse öfver denna förvaltning till stämman afgifvits (§ 26 mom. 1[4], mom. 3).

Ett särskildt förvaltningsråd kan, men behöfver icke, inrättas. Dess rätt och plikt bestämmes af bolagsordningen. Lagen säger i största allmänhet att åt detsamma kan uppdragas att handhafva bolagets angelägenheter (§ 42). Och såsom exempel på dess uppgifter anföres att det kan tillsätta styrelse (§ 26 mom. 2), sammankalla bolagsstämma samt i vissa fall företräda bolaget (§ 42). Häraf synes framgå, att, om valet af styrelse undantages, de funktioner, hvilka kunna tilldelas förvaltningsrådet, äro sådana, som annars tillkomme styrelsen. Förvaltningsrådet framstår i lagen endast såsom en andra bolagsstyrelse; då förvaltningsråd inrättas uppstår samma förhållande som då man låter en affär skötas af två sysslomän. Emellertid kan naturligtvis åt förvaltningsrådet gifvas en öfverordnad ställning så att detsamma skall öfvervaka styrelsens värksamhet med rätt att afsätta dess ledamöter och utse andra. Och äfven kan bestämmas, att vissa ärenden, som af styrelsen handläggas, skola, om den icke blifver ense, eller alltid, underställas förvaltningsrådets pröfning. Förvaltningsrådets medlemmar äro likasom styrelsens aktiebolagets sysslomän, och angående de förres förhållande till bolaget gälla samma stadganden som angående de senares (§ 42). Förvaltningsrådets befo-

---

[1]) § 26 mom. 1[2]): — — — „och redovisning".

genhet sträcker sig endast så långt som bolagsordningen tydligen angifver; förvaltningen tillkommer styrelsen så vidt ej visst område är från dennas befogenhet undantaget. Bolagsmännen synes kunna genom instruktioner flytta gränsen emellan styrelsens och förvaltningsrådets befogenhet; men sådant beslut lärer ej, med hänsyn till tredje man, som därom saknat kännedom, medföra ändring af fullmakterna.

Lagen stadgar, att äfven de personer, som skola tillsättas för att granska förvaltningen och räkenskaperna (§ 26), kunna erhålla uppdrag att i vissa fall företräda bolaget, sammankalla bolagsstämma eller eljes handhafva bolagets angelägenheter (§ 42). Då desse revisorers uppdrag är tillfälligt och hänför sig endast till en viss del af bolagets värksamhet, synes det jämförelsevis sällan kunna komma ifråga, att åt dem skulle anförtros att fungera såsom dess organ.

B. Bokföring. Vinstutdelning. Ändring af bolagsordningen. Rättsvidrig bolagsvärksamhet.

Allmän grundsats angående aktiebolags värksamhet är, att kapitalet, hvilket ensamt utgör borgenärernes säkerhet, icke får minskas; skulle sådant inträffa, bör styrelsen genast då det yppats afträda bolagets egendom till konkurs (§ 39) [1]. Emellertid är aktieföretagets ändamål att gifva vinst till utdelning och en af dess största vådor att kapitalet minskas genom utdelning, som sker utan att vinst värkligen finnes. Sådan utdelning förbjudes af lagen uttryckligen (§ 21 mom. 1). För att nu grundsatsen om aktiekapitalets bibehållande skall kunna tillämpas, är det nödvändigt att man eger kännedom om bolagets förmögenhetsställning, och sådan kan vinnas endast genom ordnad bokföring. Stadgandet om styrelsens skyldighet att föra bok, hvilket ofvan anfördes, är således gifvet icke blott i bolagsmännens utan äfven i borgenärernes intresse; denna skyldighet kan följ-

[1]) Då lagen i § 39 säger, att konkurs skall ske så snart tillgångarna icke svara mot gälden, så räknar den såsom gäld äfven aktiebeloppen, se § 37 mom. 2, hvarom nedan.

aktligen ej efterskänkas vare sig genom bolagsordning eller stämmobeslut.

Bokföringen bör vara sådan, som med afseende å bolagsvärksamheten erfordras (§ 37 mom. 1); vid dess bedömmande bör afseende fästas å vanligt handelsbruk. För hvarje värksamhetsår skall uppgöras bokslut, som utvisar bolagets „aktiva“ och „passiva“ vid årets utgång (§ 37 mom. 2). Bokslutet skall uppgöras så, att det angifver om bolagsförmögenheten öfver- eller understiger aktiekapitalet, med andra ord, om vinst finnes eller ej. Detta åstadkommes sålunda att aktiekapitalet upptages bland passiva, hvilket ock af lagen uttryckligen föreskrifves; härmed har lagen emellertid ingalunda velat med bolagsborgenärernas fordringsrätter likställa aktionärernes rätt att vid bolagets upplösning få del i dess tillgångar. Om aktiekapitalet ännu icke blifvit till fullo inbetaladt, synes det likväl böra i sin helhet upptagas; men bland aktiva komma då att ingå de utestående aktiebeloppen äfven om de icke äro förfallna. Man kunde kanske vara böjd för att förfara så, att endast den del af aktiekapitalet, som är inbetalad eller till betalning förfallen, skulle uppföras bland passiva och den del af oguldna aktiekapitalet, som ännu icke förfallit, alldeles utelämnades. Men detta vore icke sakenligt, bokslutet komme då att lida af den brist, att en del af bolagets tillgångar, de utestående men icke förfallna aktiebeloppen, icke blefve i anseende till sin säkerhet pröfvade.

Samtliga bolagets tillgångar skola nämligen samvetsgrant uppskattas. De få ej beräknas till högre värde än det, „som för tiden skäligen bör dem åsättas“. Handelsvaror få således icke upptagas till inköpspris ifall marknadspriset sedan sjunkit; fordringar få alls icke upptagas ifall de ej kunna anses såsom säkra. Saker, som äro afsedda för långvarigt bruk, såsom t. ex. byggnader och maskiner, böra upptagas så att inköpspriset för hvarje år minskas med en kvotdel motsvarande den värdeminskning, som förorsakas af ålder och slitning.

I aktiebolags bokföring behandlas ofta kostnaderna för bolagets organisation på ett särskildt sätt, nämligen så,

att de icke uppföras såsom utgifter under första året utan antingen fördelas på ett större antal år eller också alls icke betraktas såsom utgifter utan ständigt upptagas bland bolagets aktiva. Man anser antingen att dessa kostnader, som komma bolaget till godo under hela dess värksamhetstid, icke böra värka endast på första årets vinstberäkning eller ock anser man att affären i sig själf, oafsedt värdet af dess tillgångar, representerar ett visst värde, motsvarande de kostnader, som en gång för alla nedlagts för att få den till stånd. När nu bokslut uppgöres för första året, så bör man, enligt aktielagen, bokföra organisationskostnaderna såsom andra utgifter, ty de hafva minskat aktiekapitalet. Vidare bör undersökas huruvida genom dem förvärfvats tillgångar (t. ex. kontorsmaterial) som kunde upptagas i ett inventarium; sådana tillgångar böra såsom andra bland aktiva upptagas med sitt värde för tiden eller med inköpsvärdet efter afdrag för den gångna tidens slitning. Hafva däremot icke några tillgångar vunnits genom dessa kostnader (t. ex. utgifter för resor, arvoden åt jurister o. d.), så kunna de icke helt och hållet eller delvis uppföras bland bolagets aktiva, utan de måste stanna första värksamhetsåret till last. Den omständigheten att tack vare dem bolaget fåtts till stånd och att de sålunda komma detsamma till godo under hela dess värksamhetstid berättigar ej bolaget att beräkna första årets vinst annorlunda än såsom lag säger; och vinst är endast skilnaden mellan aktiekapitalet och bolagets förefintliga tillgångar efter afdrag af gälden. Men med tillgång förstås uppenbarligen endast sådant, som skulle kunna upptagas i förteckningen öfver ett dödsbo [1]).

Bokslutet skall, såsom redan antydts, „fastställas" af

---

[1]) Möjligt är att affären såsom sådan, t. ex. att tidningsföretag, kan, alldeles oafsedt de till densamma hörande förmögenhetsrättigheterna, hafva ett visst saluvärde. F. om handelsregister m. m. § 13 afser öfverlåtelse af sådana affärer. Det torde emellertid blifva svårt att i bokslut uppskatta sådant värde, hvilket i allmänhet ej kan med säkerhet utrönas innan affären värkligen föryttras; men endast *säkra* tillgångar få upptagas bland aktiebolags aktiva. Alldeles godtyckligt är naturligtvis att anse detta värde motsvara organisationskostnaderna.

bolagsstämma. Innan beslut kan fattas, bör bolagsstämman hafva af utsedde revisorer mottagit berättelse om granskningen af räkenskaperna (§ 26 mom. 3). Detta beslut innebär icke, att styrelsens förvaltning godkännes och åt densamma beviljas ansvarsfrihet. Det är möjligt att bolagsstämman finner bokföringen vara alldeles riktig, men dock anser att styrelsens förvaltning varit mycket vårdslös; en styrelse, som i högsta grad vanvårdat bolagets angelägenheter, kan ju hafva fört sina böcker med utmärkt omsorg. Lagen skiljer också alldeles bestämdt emellan beslutet om bokslutets fastställelse och beslutet om åtgärd i anledning af styrelsens förvaltning; det förra, som uppräknas först, bör naturligtvis föregå det senare. Icke häller innebär beslutet om bokslutets fastställelse att föregående års räkenskaper skulle förklaras riktiga; uppdagas i dem fel, som värkar på löpande årets bokföring, så kan och bör det af styrelsen rättas. Beslutet innebär endast en förklaring, att vinst till visst belopp förefinnes, eller att vinst ej förefinnes. Dess betydelse är den, att, om vinst af bolagsstämman konstaterats, bolagsman har rätt att fordra utdelning däraf; bolagsman är, säger lagen, efter godkändt bokslut, berättigad att utfå hvad af vinsten på hans andel sig belöper (§ 22 mom. 2). Häraf framgår, att bolagsstämman måste utlåta sig om bokslutet; det är icke nog att det förklarar räkenskaperna oriktiga; i sådant fall skall stämman antingen själf rätta bokslutet eller tvinga den förra bestyrelsen att afgifva riktig räkning eller ock åt den nya styrelsen uppdraga utarbetandet af nytt bokslut för föregående år.

Lagen har emellertid icke gifvit enskild bolagsman ovilkorlig rätt till vinstandel. Ett flertal, som representerar röster för minst två tredjedelar af det å stämman företrädda aktiekapitalet, kan besluta att någon del af vinsten skall innestå hos bolaget. Beslut härom kan fattas endast på förslag af bolagets styrelse. Och sådan reservfond kan bildas endast för ett ändamål: säkerställandet af bolagets värksamhet (§ 22 mom. 2). Med uttrycket: „säkerställandet af bolagets värksamhet“, afses tydliden betäckandet af förluster, som framdeles kunna uppstå. Reservfonden bildas icke

för att utdelas under följande år, som ej gifva vinst; den skall i bokslutet upptagas bland bolagets passiva (§ 37 mom. 2). Dess ändamål är att trygga borgenärerne och sålunda öka bolagets kredit. I annat syfte t. ex. för affärens utvidgning får mot enskild aktionärs vilja hans vinstandel ej innehållas. Stadgandena om kvalificerad majoritet och reservfondens ändamål bero tydligen däraf att man endast med varsamhet velat tillerkänna flertalet rätt att beröfva den enskilde den förmån, för hvars skull han tagit del i företaget; sådan rätt kunde nämligen af inflytelserik aktionär missbrukas så att han hindrade vinstutdelning för att, då aktionärerne tröttnat vid sina aktier, inköpa dessa för underpris och sedan utdela reservfonden såsom vinst. Full trygghet mot sådant förfarande gifver vår lag emellertid icke. Om ett flertal sådant som det, hvilket beslutit reservfondens bildande, framdeles besluter att den skall utdelas såsom vinst, så är detta beslut giltigt. Fonden har tillkommit genom bolagsstämmobeslut och kan genom sådant försvinna; den utgör icke ett tillskott till aktiekapitalet, bolagets enligt lag oföränderliga kreditbas, och borgenärerne böra därför endast med försiktighet trygga sig vid densamma. Men reservfond kan äfven grunda sig på bolagsordningen; om denna stadgar, att någon del af vinsten skall besparas, för att användas för visst ändamål, så kan bolagsstämma naturligtvis icke besluta annat (§ 21 mom. 1). Om reservfonden enligt bolagsordningen finnes afsatt till aktiekapitalets, och sålunda till borgenärernes, säkerställande, så skall, om dess utdelning beslutes, all bolagets gäld betalas innan det sker (§ 44); härom vidare nedan.

För vinstandel, som tillkommer bolagsman, njuter han mot bolaget borgenärs rätt (§ 22 mom. 3). När uppstår denna fordringsrätt? Därom skall stadgande ingå i bolagsordningen (§ 2[10]). Denna kan emellertid lämna åt bolagsstämman att bestämma tiden för vinstutdelningen. För bolagsstämman är detta i sådant fall icke blott en rätt utan äfven en plikt. Har stämman icke härom fattat beslut, så synes bolagsman kunna väcka talan om utbekommande af dividend så snart bokslut, som utvisar vinst, blifvit fastställdt.

Det är icke nödvändigt att alla bolagsmän hafva lika rätt till vinstutdelning. Företrädesrätt kan genom bestämning i bolagsordningen tillerkännas vissa aktier (§ 3). Vanligen består denna däri, att på dessa aktiers belopp skall öfverst ur vinsten utbetalas vissa procent; sådana aktier kallas då prioritetsaktier, och de andra stamaktier. Angående den rätt till vinst, som prioritetsaktier medför, har lagen icke meddelat några vidare föreskrifter. Det beror således af bolagsordningen om prioritetsaktien skall medföra sådan rätt, att aktionären, om något år icke gifvit vinst, bör erhålla sina procent för detta år ur den vinst, som senare förvärfvats; detta synes icke kunna utan särskild bestämning antagas.

Öfver rätten till vinstutdelning utfärdas ofta särskilda urkunder s. k. kuponger, hvilka äfven vid namnaktier vanligen hafva utseendet af innehafvarepapper. Lagen stadgar intet om kuponger, och det är svårt att angående dem uppställa någon allmän regel, ty deras beskaffenhet kan vara olika. Men dock tyckes det, om icke pappret själft på något sätt angifver att meningen varit en annan, kunna antagas att kupongen i alla afseenden är ett innehafvarepapper. Åtminstone är det starka skäl att antaga att bolaget är fritt då det inlöst en kupong äfven om denna företetts af någon, som icke lagligen åtkommit densamma. Å andra sidan är bolaget skyldigt att inlösa kupongen äfven om det redan åt inskrifven aktionär utbetalat dividenden [1]). Då kuponger utfärdats, måste sålunda dividendanspråket betraktas såsom en från aktierätten särskild fordringsrätt, hvilken, så snart dividenden förfallit till utbetalning, kan mot bolaget göras gällande oafsedt inskrifningen uti aktieboken.

Om däremot kuponger ej utfärdats, så kan, då aktien är ställd till viss man, endast inskrifven aktionär fordra andel i vinsten [2]). Har sådan uppburits af någon, som, ehuru inskrifven, i själfva värket icke varit aktionär, så är bolaget, då inskrifningen skett på grund af indossament, tryg-

---

[1]) Se rättsf. N:o 5, Jurid. fören:s tidskr. T. 13, sid. 73 (1877)
[2]) Denna rätt tillkommer således icke panthafvare.

gadt mot rätte aktionärens kraf och denne eger vända sig till den som uppburit medlen. Mot den, som vunnit inskrifning på grund af indossament, synes bolaget icke kunna kvittningsvis göra gällande sin fordran hos öfverlåtaren. Detta har visserligen — måhända med hänsyn därtill att kuponger vanligen utfärdas — icke uttryckligen stadgats, men synes följa däraf, att lagen tillåtit blankoindossament af namnaktier.

Ändring af bolagsordningen borde egentligen icke få vid bolagsstämma af ett flertal beslutas. Aktionären har ingått i ett företag, som individualiserats genom bolagsordningen; ändras denna så blir företaget ett annat, hvari han ej borde kunna intvingas. Häremot tala emellertid praktiska skäl, desamma som gifvit anledning till majoritetsprincipens tillämpning vid suksessiv aktieteckning; det vore obilligt om en bolagsman kunde motsätta sig en förändring, som alla de andra anse gagnelig, ja nödvändig. Lagen tillåter nu ändring af bolagsordningen, men den meddelar särskilda stadganden till förekommande af flertalsmaktens missbruk. För det första fordrar den, att ändringsbeslutet skall fattas med röster för minst tre fjärdedelar af det å stämman företrädda aktiekapitalet. I bolagsordningen kan härom annat bestämmas (§ 27), således om både starkare och svagare majoritet. Majoritetens rätt är emellertid, där den icke grundar sig å bolagsordningen, genom lag begränsad med hänsyn till den enskilde aktionärens intresse. Bolagsmans rätt i aktiebolag är nämligen icke blott en befogenhet att vid omröstning deltaga i bildandet af en, om man så får säga, allsmäktig korporationsvilja. Genom sin insats har han förvärfvat en andelsrätt, som har ett visst förmögenhetsvärde, hvilket betingas däraf att han i mån af sin insats skall efter bolagets upplösning få del i dess tillgångar och under dess tillvara del i dess vinst. Detta hans förmögenhetsläge bör majoriteten icke få rubba äfven om den mot hans vilja får förändra bestämningarna om bolagets värksamhet; det vore uppenbart ingrepp i förvärfvad rätt om så skedde, eller om majoriteten nödgade honom att för

sin rätt erlägga någonting utöfver det, som han redan kontraktsenligt betalat. Lagen stadgar nu, att bolagsstämman icke får vidtaga beslut, som omedelbart afser aktieegares andel i egendomen eller hans rätt till vinst eller förpliktelse till ytterligare insats i bolaget (§ 27 mom. 2). Det är svårt att angifva huru uttrycket „omedelbart" i detta stadgande bör tolkas i de fall som kunna förekomma. Men någon ledning torde kunna hämtas däraf, att, såsom ofvan framhållits, majoritetens rätt att ändra bolagsordningen är ett af praktiska skäl gjordt undantag från principen att bolagsman är skyldig att underkasta sig endast det bolagskontrakt som han själf ingått. Med hänsyn härtill synes uttrycket så vidt möjligt böra tolkas till förmån för den enskilde aktionären. Lagen är visserligen så redigerad som vore stadgandet om majoritetens befogenhet det allmänna och stadgandet om aktionärens förvärfvade rätt undantaget, men från principiell synpunkt betraktadt är förhållandet motsatt [1]).

Detta framgår tydligt om det vidare frågas, om alla andra förändringar af bolagsordningen få utan vidare företagas mot aktionärens vilja. Det befinnes då att lagen endast med stor försiktighet lämnat rum åt majoritetsmakten. Bestämmande för ett aktiebolags beskaffenhet är dess ändamål; skulle majoriteten utan vidare kunna förändra detta, så vore visserligen nyss anförda stadgande en undantagsbestämning. Men lagen gifver icke majoriteten denna rätt. Innebär ändringen af bolagsordningen en väsentlig förändring af bolagets ändamål, så får den icke beslutas annorlunda, än att aktieegare, hvilken vid stämman motsagt denna åtgärd, erhåller lösen för sin bolagslott (§ 27 mom. 3). Storleken af denna lösen skall bestämmas enligt det värde, som senaste bokslut angifver, d. v. s. bolagsmannen skall få ut sin kvotdel ur bolagets förmögenhet enligt bok; aktiernas marknadspris kommer ej

[1]) Om ett bolag t. ex. beslöte gifva aktionärerne företrädesrätt till vinsten mot tillskottsbetalning, så vore detta beslut ogiltigt, emedan bolagsmans redan förvärfvade rätt till vinstandel sålunda gjordes beroende af ny insättning.

i betraktande. Berättigad att gifva lösen är bolaget själft och äfven enskild aktionär; skyldigt att gifva lösen är naturligtvis endast bolaget. Och af dess beslut beror om det vill inlösa aktien eller godkänna annan aktionärs anbud att göra det; någon förköpsrätt för enskild aktionär finnes nämligen icke omtalad. Inlöser bolaget aktien, skall den från aktieboken afföras och aktiebrefvet göras obrukbart (§ 21 mom. 4). Men bolaget får icke genom sådan inlösen minska aktiekapitalet, utan aktie får inlösas endast med behållen tillgång (§ 21 mom. 3); har bolaget ej disponibla vinstmedel, så kan det således icke mot enskild bolagsmans vilja väsentligen ändra sitt ändamål.

Huru uttrycket „väsentligen" i detta stadgande bör tolkas, beror naturligtvis af pröfning in casu; affärsmannauppfattning blir härvid afgörande. Bestämmande är icke den bolagsvärksamhetens så att säga synliga form, som angifves genom beteckningar sådana som industri, handel, träsliperi, linnespinneri m. m.; äfven om företaget hålles kvar inom samma yrkesgren och värksamhetens beteckning sålunda fortfarande blir den gamla, så kan dock en „väsentlig" förändring afses t. ex. genom flyttning af en fabrik, genom användning af annan drifkraft o. s. v. Om förändringen är väsentlig eller ej, beror däraf, huruvida förutsättningarna för ernående af vinst på den nya väg, som skall inslås, äro andra än de, som kommo i betraktande då bolaget bildades. — För två särskilda fall har lagen själf besvarat frågan om förändringens väsentlighet. Bolagets fortsättande öfver den stämmotid, som bolagsordningen fastställer, gifver alltid aktionär rätt till lösen. Likaså aktiebolagets förening med annat bolag.

Sådan förening (fusion) värkar därjämte på borgenärernes rätt; de äro icke skyldige att träda i rättsförhållande till ny gäldenär; lagen stadgar därför att, då bolagets förening med annat bolag beslutes, årsstämning skall sökas och gälden betalas innan denna förening sker (§ 44). Vid fusion med annat aktiebolag kan nu förfaras så, att båda bolagen upplösa sig, betala sina skulder och sammanlägga återstoden af sina tillgångar till ett nytt företag, i hvil-

ket aktionärerne å hvardera sidan få aktier till belopp motsvarande enhvars del i behållningen af sitt bolag. I sådana fall ega naturligtvis lagens anförda stadganden sin tillämpning på båda bolagen. Men vanligare torde vara att det ena bolaget blir bestående och det andra upplöses; det förra upptager i sig det senare på så sätt, att det som tillskott till sitt kapital mottager det upplösta bolagets behållna tillgångar och gifver dess aktionärer nya aktier till motsvarande värde. Är nu detta senare förfaringssätt tillåtet enligt nya lagen? Lagen stadgar visserligen, att, då förening med annat bolag beslutas, gälden skall betalas, men härmed synes man hafva afsett endast det bolag, som besluter att uppgå uti ett annat. Det andra bolaget åter, hvilket består och hvars aktiekapital kommer att ökas, synes detta stadgande alls icke afse, utan på detsamma böra tillämpas stadgandena om utgifvande af nya aktier, för hvilka framdeles skall redogöras. Hvilket rättsförhållande eger rum emellan de båda bolagen då fusionen beslutits men ännu icke värkstälts? Då båda bolagen, hvartdera å sin bolagsstämma, fattat med hvarandra öfverensstämmande beslut om fusion, så kan härmed något kontrakt bolagen emellan icke kommit till stånd. Men hvartdera bolagets styrelse är naturligtvis skyldig att sätta sitt bolags beslut i värkställighet. Skulle emellertid det ena bolaget underlåta att utföra sitt beslut, så är det tvifvel underkastadt om det andra kan vid domstol yrka dess åläggande att företaga de åtgärder, som erfordras för fusionen. Försiktigast torde vara att, sedan stämmobesluten fattats, intetdera skrider till någon åtgärd innan styrelserna å bolagens vägnar med hvarandra ingått kontrakt, hvarigenom fusionens värkställande, på grundvalen af dessa beslut, till alla delar bestämts.

Då beslut om ändring af bolagsordningen fattats, skall Senatens stadfästelse däraf utvärkas och ändringen sedan inskrifvas i handelsregistret (§ 28 mom. 3). Senaten pröfvar om de nya bestämningarna i bolagsordningen öfverensstämma med aktielagen, samt ifall bolagets ändamål förändrats, om dess tillärnade nya värksamhet är sådan att den lagligen får utöfvas. Vid förändringens anmälan till in-

skrifning i handelsregistret skall dagen för beslutet och för Senatens stadfästelse uti skriften införas. (F. om handelsregister m. m. § 18). Ändringsbeslutet och stadfästelsen inlämnas såsom bilagor och kungöras således icke. Lagen säger att ändringen skall inskrifvas „för att gälla". Detta synes innebär, att bolaget själft icke får före inskrifningen tillämpa de nya bestämningarne. Då två bolag skola förenas, bör naturligtvis hvartdera anmäla förändringen till inskrifning. Om båda bolagen likvidera och af dem bildas ett nytt, så synes detta emellertid böra skildt för sig inskrifvas så snart det valt sin första styrelse.

Förändring af bolagsordningens stadgande om aktiekapitalets belopp berör ej blott enskild bolagsmans utan äfven allmänt intresse. Om aktiekapitalets nedsättning beslutes eller om bolaget besluter utdelning af reservfond, som enligt bolagsordningen (se ofvan) finnes afsatt till kapitalets säkerställande, så värker detta på borgenärernes rätt; innan sådant beslut sättes i värkställighet skall därför all bolagets gäld betalas (§ 44). Men äfven beslut om aktiekapitalets förhöjning påkallar särskild uppmärksamhet. Sina disponibla tillgångar kan bolaget öka på tvänne sätt, genom lån eller genom utfärdande af nya aktier. Lån förändrar, äfven om medlen användas med förlust, icke bolagets juridiska beskaffenhet förr än tillgångarna understiga aktiekapitalet (och reservfonden) sammanräknadt med gälden; då skall bolaget göra konkurs. Men nya aktiers utfärdande innebär på sätt och vis ny bolagsbildning. Det kunde för ett bolag, hvars aktier hafva godt marknadspris, vara frestande att utan vidare omgångar skapa mera af dessa värdepapper och försälja dem; men sådant tillåter lagen icke. Nya aktier kunna utfärdas endast efter sådan teckning som föreskrifves för bolags bildande (§ 29 mom. 2); de nya aktionärerne äro således icke köpare utan tecknare, eller, om man så får säga, primitive bolagsmän.

För att ny teckning skall få ega rum fordrar lagen att det ursprungliga aktiekapitalet har till fullo inbetalats (§ 29 mom. 1). Såsom ofvan antydts, är det endast praktiska lämplighetsskäl som förmått lagen att öfverhufvud tillåta

aktiebolag att börja sin värksamhet innan bolagskapitalet blifvit helt och hållet sammanbringadt. Det är redan vådligt nog att miljonaffärer, för hvilka ingen personligen ansvarar, få börjas då aktionärernes förbindelser omfatta fyra femtedelar af aktiebeloppen, och det finnes naturligtvis intet skäl att på enahanda bas tillåta ytterligare utvidgning af sådana affärer under tiden närmast efter bolags bildande, då, såsom erfarenheten visar, allmänheten är mest benägen att utan moget öfvervägande inlåta sig i osäkra företag. Förbudet mot utgifvande af nya aktier innan ursprungliga aktiekapitalet inbetalats är sålunda gifvet i allmänt intresse. Detta förbud gäller äfven om beslutet skulle innebära, att de nya aktierna omedelbart skola betalas kontant. Det afser således äfven de fall, då bolaget uti sig upptager ett annat aktiebolag på så sätt att dettas aktionärer skola få nya aktier motsvarande beloppet af dess behållna egendom. Huru förhåller det sig med enskild bolagsmans rätt då beslut fattas om aktiekapitalets förhöjning? Lagen meddelar härom intet särskildt stadgande, och vid sådant förhållande beror svaret däraf, huruvida beslutet bör anses innebära väsentlig förändring af bolagets ändamål. Detta är naturligtvis ingalunda alltid fallet, men möjligt är att en förhöjning af aktiekapitalet nödvändigtvis medför en väsentlig förändring af bolagets ändamål äfven om bolagsordningens bestämning om föremålet för bolagets värksamhet lämnats orörd.

Beslut om aktiekapitalets förhöjning bör, likasom annat beslut om ändring af bolagsordningen, stadfästas af Senaten. Då Senaten skall pröfva, att denna nya bestämning i bolagsordningen öfverensstämmer med lagen, (§ 6) så synes stadfästelse icke kunna vinnas med mindre det utredes, att ursprungliga aktiekapitalet blifvit i sin helhet inbetaladt. Vidare synes Senaten böra tillse, att beslutet angifver den tid, inom hvilken de nya aktiernas belopp sist skola vara till fullo inbetalade; detta säges visserligen icke uttryckligen, men följer af lagens allmänna stadgande om aktiekapitalet (§ 2^{6}).

Böra vid de nya aktiernas utgifvande stadgandena om suksessivteckning tillämpas? Förfarandet benämnes af lagen

„teckning“. Förklaringarna synes sålunda böra afgifvas i den för aktieteckning stadgade formen: teckningen bör, sedan Senatens stadfästelse utvärkats, ske å en urkund, hvilken innehåller bolagsordningen jämte den nya bestämning, som genom ändringsbeslutet tillkommit. Men erfordras äfven en konstituerande bolagsstämma? Eger stiftareansvar rum? Kan förbehåll om egendoms öfvertagande göras? På dessa och andra här framträdande frågor gifver lagen icke uttryckligen svar. Den stadgar endast, att styrelsen, sedan teckning skett, skall anmäla förhöjningen till inskrifning i handelsregistret på sätt om bolags bildande är stadgadt (§ 29 mom. 2). Af denna lagens tystnad synes den slutsatsen kunna dragas, att något sammanträde motsvarande den konstituerande bolagsstämman icke erfordras. Det kan icke utan stöd af uttryckligt stadgande antagas att tecknarens anslutning till bolaget skulle bero af majoritetsbeslut, utan man måste anse, att teckningen omedelbart är bindande, naturligtvis dock endast under förutsättning att tilläggskapitalet blir till fullo öfvertaget. Om granskningen af tecknarenes vederhäftighet kan bolagsstämman utan tvifvel träffa bestämning; det naturligaste är väl att styrelsen emottager särskildt uppdrag härom; dock torde äfven andra personer kunna i sådant afseende anlitas. Men om bolagsstämman icke vidtagit någon anordning, lämnar lagen rum för tvekan. Styrelsen bör visserligen här, likasom då bolag upprättas, afgifva förklaring att den vid anstäld granskning af teckningarna icke funnit skäl till anmärkning, men vid bolags nybildning innebär denna granskning, såsom ofvan framhållits, icke pröfning af tecknarenes vederhäftighet. Här däremot, där några stiftare icke finnas — ty intet anger att de gamle aktionärerne skulle af lagen betraktats såsom sådane — och där de nye tecknarene icke fatta något gemensamt beslut, vore det anledning att ålägga styrelsen sådan pröfning. Men därmed komme styrelsen att utan särskildt uppdrag afgöra om den beslutna åtgärden skall ske eller ej; blott styrelsen hade någon tvekan om någon aktionärs vederhäftighet, så kunde den, för att fria sig från ansvar, vägra inskrifna förhöjningen. Det är visserligen sant att styrelsen äfven annars tidt

och ofta måste bevilja kredit, men det är dock, t. ex. vid ett industrielt företag, en stor skilnad emellan affärer, som ingås med kunder hvilka man själf väljer och granskning under bankmannaansvar af en mängd främmande personers förbindelser, hvilka kanske sammanlagda uppgå till miljoner. Ifrågasättas kan om en styrelse, som förbundit sig att sköta en fabrik, är skyldig att utan särskildt åtagande fullgöra ett sådant uppdrag. Lagens ordalydelse talar snarare för nekande svar; stadgandet säger endast att styrelsen, då teckning skett, skall anmäla förhöjningen till inskrifning.

Däremot synes man med säkerhet kunna antaga, att styrelsen bör pröfva att tillskottskapitalet blifvit fulltecknadt. Skall en femtedel af detta kapital vara inbetaladt före inskrifningen? Frågan lärer böra besvaras jakande på den grund att lagen stadgar, att förhöjningen skall anmälas på sätt om bolags bildande är stadgadt; uttrycket „sätt" är väl något obestämdt, men synes dock angifva att anmälningsskriften bör hafva det för anmälan om bolags bildande föreskrifna innehållet. Om utfärdandet af aktiebref och interimsbevis, ansvaret då icke inlöst aktie öfverlåtes, följden af mora solvendi samt aktiernas inregistrering gälla lagens ofvan anförda stadganden, hvilkas affattning tydligen afser alla aktier oafsedt när de tillkommit.

Kan beslutet om aktiekapitalets höjning bestämma, att någon skall få öfvertaga nya aktier mot insättande af annan egendom än penningar? Sådant tillåtes vid aktiebolags bildande såsom undantag från den allmänna grundsatsen om insättningsplikten, och lagen söker genom särskilda stadganden förekomma öfvervärdering. Men här skulle icke någon utredning om egendomens värde under stiftareansvar bjudas dem, som träda till bolaget, och desse sattes ej i tillfälle att omrösta om sådant förbehåll. Godkändes detsamma så kunde bolag bildas med obetydligt aktiekapital endast för att genom beslut om kapitalets höjande kringgå antydda, till allmänna säkerhetens fromma gifna stadganden. Frågan torde på dessa skäl böra besvaras nekande. Detsamma synes gälla om förbehåll, att bolaget skall nedlägga

tillskottskapitalet eller del däraf i egendom tillhörig tredje man. Emellertid synes undantag böra göras för de fall, då bolaget i sig upptager ett annat aktiebolag, hvars aktionärer skola erhålla aktier motsvarande de andelar de hafva uti behållningen af sitt bolags förmögenhet. Om detta bolags gäld kan betalas med dess kontanta tillgångar, så synes öfrig förmögenhet icke nödvändigtvis böra säljas och behållningen uti mynt tillställas det bolag, som sålunda utvidgar sig. Nödvändigheten af total realisation skulle i så hög grad försvåra aktiebolags förening, att lagens mening ej kan antagas vara sådan.

Om förhöjning af aktiebolags kapital skett i strid mot lagens anförda stadganden, eger borgenär mot styrelsen ersättningsanspråk då bolaget råkat i konkurs eller vid utmätning icke till betäckande af hans fordran finner ostridig tillgång, som utan svårighet kan förvandlas i penningar (§ 46).

Sedan de regler, enligt hvilka bolagets värksamhet bör anordnas, nu blifvit genomgångna, följer att taga i betraktande det rättsskydd, som lagen gifver aktionär då bolaget handlat rättsvidrigt.

Bolagsvärksamhet, som strider mot lag eller bolagsordning, kan bestå antingen i beslut af bolagsstämma eller i åtgärd af bolagets styrelse. Båda dessa organ skola emellertid öfvervaka hvarandra. Styrelsens åtgärder granskas årligen af ordinarie bolagsstämma hvilken, om den finner någon olaglighet hafva egt rum vid förvaltningen, eger besluta till åtgärd i anledning däraf, d. s. s. gifva den nya styrelsen uppdrag att mot den gamla föra skadeståndstalan och, så vidt möjligt, rätta felaktigheten. Bolagsstämmas beslut åter böra, innan de sättas i värkställighet, pröfvas af styrelsen. Finner denna beslutet strida mot lag eller bolagsordning, bör den omedelbart sammankalla bolagsstämma och där tillkännagifva sin mening. Utför styrelsen ogiltigt beslut, blir den, såsom nedan skall visas, skadeståndspliktig gentemot bolaget.

På hvad sätt skyddas då enskild bolagsman för rättsvidrig bolagsvärksamhet? Mot styrelsen kan han i allmän-

het icke föra talan, då den handlat självständigt [1]. För rättsvidrigt bolagsstämmobeslut och dess värkställighet genom styrelsens åtgärd skyddas han däremot genom stadganden, för hvilka i det följande skall redogöras. Först framträder frågan, om sådant besluts ogiltighet får af honom göras gällande äfven då han bidragit till detsamma. Lagen besvarar frågan uttryckligen nekande (§ 30 mom. 1), och detta stadgande afser alla fall af ogiltighet, således äfven sådana, då bolaget handlat mot föreskrift, som gifvits i allmänt intresse. För att bolagsman skall kunna göra besluts ogiltighet gällande, fordras emellertid icke att han vid bolagsstämman motsagt beslutet; det är nog att han kan visa att han icke bidragit därtill (ibid.)

Då bolagsstämma fattat beslut, som står i strid med lag eller bolagsordning, så behöfver bolagsman för att skydda sig däremot icke genom talan vid domstol yrka att beslutet förklaras för ogiltigt; ett bolagsstämmobeslut vinner icke laga kraft såsom ett testamente. Om t. ex. bolaget beslutat utskrifva inbetalning utöfver nominella aktiebeloppet, kan aktionären således efter huru lång tid som hälst göra invändning om beslutets ogiltighet (§ 30 mom. 1); har bolaget beslutat fråntaga honom hans rösträtt, så kan han dock utan vidare vid senare bolagsstämma uppträda och rösta [2]) Men bolagsman kan, om han vill, angripa beslutet. Sådan talan får emellertid icke afse blott att domstol må förklara beslutet ogiltigt; käranden bör anhålla om dom, som kan sättas i värket genom exekutionsåtgärd. Denna dom kan i olika fall hafva olika innehåll. Så länge bolagsstämmobeslutet ännu icke blifvit af styrelsen utfördt, kan aktionären alltid begära förbud mot dess värkställande [3]. Då åter beslutet blifvit utfördt, beror aktionärens rätt af be-

[1]) Enskild aktionärs talan mot styrelsen på grund af fel vid bolagets bildande har ofvan framställts. Nedan skall talas om hans rätt då olaglig vinstutdelning egt rum.

[2]) Mottages icke hans röst så är det beslut, som då fattas, ogiltigt.

[3]) Om exekution af sådan dom, se Utsökningslagen 3: 5. Afser domen försäljning af egendom, så kan öfverexekutor förordna till kvarstad eller meddela skingringsförbud.

skaffenheten af den rättskränkning, som egt rum. Stämmobesluts rättsstridighet kan bestå antingen däri, att bolagsstämman öfverskridit sin befogenhet, t. ex. beslutat till åtgärd, som ligger utom bolagets värksamhetsområde, eller däri, att dess beslut icke tillkommit i den ordning ske bort, t. ex. då stämman ej varit behörigen sammankallad eller berättigad person ej tillåtits rösta. Man kunde säga att beslutet i förra fallet är materielt, i det senare formelt ogiltigt (§ 30 mom. 2, 3).

Då beslutet är formelt riktigt, men sådant att bolagsstämman icke egt fatta detsamma emedan det ligger utom dess befogenhet. har bolagsman, om han icke redan begärt förbud mot utförande af detta beslut, rätt att föra talan om upphäfvande af åtgärd, som grundar sig därpå. Kan åtgärden icke upphäfvas, så får han yrka, att åt bolaget skall gifvas ersättning för skada, som det därigenom lidit.

När kan nu sådan åtgärd upphäfvas? Det förfarande, genom hvilket ett bolagsstämmobeslut af styrelsen värkställes, kan vara antingen ett med tredje man ingånget rättsärende eller ock någon förvaltningshandling, som icke är ett rättsärende. Då aktiebolags styrelse genom ingående af rättsärende utfört ett beslut, som bolagsstämman icke egt fatta emedan det legat utom dess befogenhet, så har jämväl styrelsen handlat utom omfånget af sin syssla; den gräns, som lag och bolagsordning uppdraga för bolagsstämman, gäller äfven för styrelsen. Men har styrelsen därmed äfven öfverskridit sin fullmakt? Denna svåra fråga måste besvaras endast med ledning af lagens allmänna stadgande att aktiebolags styrelse eger företaga alla till bolagsvärksamheten hörande handlingar, hvilket, såsom ofvan framhölls, anger omfånget af dess representationsbefogenhet. Har nu bolagsstämman beslutat till åtgärd, som ligger utom den gräns, hvilken bolagsordningens bestämning om bolagets ändamål uppdrager för bolagets värksamhet, så kan beslutets ogiltighet naturligtvis göras gällande gentemot tredje man, hvilken, såsom ofvan framhållits, bör taga kännedom om bolagsrörelsens beskaffenhet. Men svårare ställer sig frågan om ogiltigheten beror däraf att beslutet strider mot någon annan bestämning i lag eller

bolagsordning. Stämman har t. ex. i strid mot bolagsordningens bestämning att reservfond till visst belopp skall vara placerad i statspapper, beslutat nedlägga reservfonden i aktier, och styrelsen har inköpt sådana: kan enskild bolagsman yrka säljarens förpliktande att åt bolaget utgifva köpeskillingen mot det att bolaget åt honom återlämnar aktierna? Nej. Det kan icke fordras, att tredje man, som ser, att styrelsen företager en förvaltningshandling, hvilken i och för sig ligger inom området för aktiebolagets rörelse, skall efterforska om denna åtgärd till äfventyrs skulle grunda sig på ett stämmobeslut, hvarigenom någon bestämning i bolagsordningen må hafva trädts för när. Lagen gifver icke anledning att af tredje man fordra en sådan pröfning, hvilken äfven för domstol kan blifva svår nog. Skulle man såsom ogiltigt anse hvarje rättsärende, som företagits för att utföra ett materielt ogiltigt stämmobeslut, så blefve följderna snart sagdt oöfverskådliga, ty ett rättsärende kan ju gifva anledning till en mångfald andra, hvilka då äfven kunna sägas vara, om ock medelbart, föranledda af det ogiltiga beslutet.

Hvad sedan beträffar rent faktiska förvaltningshandlingar, t. ex. förändring och förflyttning af produktionsmedlen, så är det själffallet, att i många fall det som är gjordt icke kan göras ogjordt. När åtgärden kan upphäfvas när ej, bör naturligtvis bedömas enligt vanliga exekutionsgrundsatser; talan om åtgärds upphäfvande kan föras endast då det är möjligt att genom de tvångsmedel, som stå öfverexekutor till buds, förmå styrelsen att bringa förhållandena åter till deras förra tillstånd.

Om det nu icke är möjligt att upphäfva värkställighetsåtgärden, så är enskild bolagsman, såsom ofvan sades, berättigad att för bolaget söka skadestånd. Lagen säger icke hvem som är ersättningspliktig, men det är tydligt att den åsyftar styrelsen. Detta stadgande innehåller således den viktiga satsen, att bolagsstyrelse, vid äfventyr af skadeståndsplikt, icke får sätta materielt ogiltigt bolagsstämmobeslut i värket. Däremot ansvara icke de bolagsmän, som deltagit i det ogiltiga beslutet[1]; den nya lagen skiljer sig

[1] Om undantaget enligt § 33 skall talas nedan.

härutinnan från 1864 års förordning (se dennas § 6), och detta beror däraf, att man ansett sig icke af bolagsmännen kunna fordra förmåga att pröfva en föreslagen åtgärds laglighet — ett ytterligare stöd för den mening, som ofvan uttalades om tredje mans rättsläge.

Talan om upphäfvande af värkställighetsåtgärd och om skadestånd skall väckas inom ett år efter det öfverklagade beslutets bringande till värkställighet. Huru skall denna tid bestämmas om, såsom ofta nog torde vara fallet, beslutets „bringande till värkställighet" icke sker blott genom en enda, momentan handling utan eger rum genom flera handlingar, som taga längre tid? Tiden synes då löpa från det den sista värkställighetshandlingen blifvit fullbordad; man kan icke gärna antaga lagens mening hafva varit den, att talan skulle kunna vara öppen beträffande en del af värkställighetsförfarandet men försuten beträffande en annan, utan hela detta förfarande måste betraktas såsom en enhet låt vara att det sträcker sig öfver en längre tid och sönderfaller i flera akter. Svårt lär det emellertid, om t. ex. genom stämmobeslut mot bolagsordningen en helt ny väg för bolagets värksamhet inslagits, kunna blifva att säga, när värkställighetsåtgärden är fullbordad.

Under ett år kunna emellertid så betydande rättsärenden och faktiska förändringar hafva egt rum, att bolagsmans ifrågavarande talan kunde medföra en vida större rubbning af bestående förhållanden än som motsvarade den måhända ganska obetydliga rättskränkning som egt rum och hvaraf han kanske alls icke lidit. Hans anspråk kan, ehuru befogadt, i själfva värket afse endast chikan, och möjligt är, att bolaget och därmed äfven andra aktionärer, hvilka icke häller hafva deltagit i det olagliga beslutet, skulle komma att känbart lida om värkställighetsåtgärden upphäfdes. Med hänsyn härtill har domstolen gifvits makt att, där så pröfvas skäligt, förklara sökanden böra åtnöjas med att taga lösen för sin lott i bolaget. Men sådan lösen får icke ske med minskning af aktiekapitalet, utan blott om därutöfver behållen tillgång finnes (§ 21 mom. 3). Stadgandet innebär icke, att aktionären, om hans ta-

lan är grundad, skulle kunna välja emellan lösen och åtgärdens upphäfvande; därmed vore honom gifven möjlighet att bryta bolaget på grund kanske af en alldeles obetydlig olaglighet, som lätt kunde rättas. Finner domstolen det icke skäligt att gifva sökanden lösen, men hans talan är grundad, så dömes antingen till värkställighetsåtgärdens upphäfvande eller till ersättning. Har åter domstolen förklarat sökanden böra åtnöjas med lösen, så innebär detta icke för honom tvång att afstå från sin aktie, utan han får kvarstå i bolaget om han så vill; stadgandet gifver icke åt bolaget lösningsrätt utan åt aktionären rätt att få lösen, och denna rätt behöfver han naturligtvis icke utöfva. Om lösens belopp stadgas intet, men det torde böra antagas, att den här, likasom då väsentlig förändring af bolagsordningen beslutits, skall bestämmas till bolagslottens värde enligt senaste bokslut (§ 27 mom. 3).

Särskild uppmärksamhet påkalla de fall, då olaga vinstutdelning egt rum. Om aktiebolags styrelse företagit sådan utdelning utan att bolagsstämma därom fattat beslut, så ansvara naturligtvis styrelsens medlemmar för skadan. Men detta ansvar bör göras gällande främst af bolagsstämma, icke af enskild aktionär. Skulle bolagsstämma emellertid afvisa yrkande på åtgärd till rättelse af sådant styrelsens förfarande, så kan enskild aktionär genom rättegång utföra bolagets skadeståndstalan mot styrelsen likasom då materielt ogiltigt stämmobeslut fattats (§ 30 mom. 4). För sådan talan gäller vanlig preskriptionstid, icke bestämningen om ett år. Om bolagsstämma själf beslutat den olaga utdelningen, så är ett sådant beslut materielt ogiltigt, och enskild aktionärs rätt är då den ofvan sagda, men jämväl här med det undantag, att stadgandet om ett års tid för talans anhängiggörande icke kommer till tillämpning (§ 30 mom. 5). Men lagen stadgar dessutom, att samtlige bolagsmän, som bidragit till sådant beslut, äro, en för alla och alla för en, skyldige att återgälda det utdelade beloppet med ränta efter sex för hundrade om året samt i öfrigt ersätta bolaget all genom utdelningen uppkommen skada (§ 33). Huru förhåller det sig med aktionär, som

icke medverkat till beslutet, men uppburit sin andel af utdelningen? Lagen har tydligen utgått från den uppfattningen, att han, som icke själf pröfvat bokslutet, kan trygga sig därvid att styrelsen, då den utdelar dividend, handlar inom sin legala fullmakt; styrelsen företräder ju bolaget gentemot honom (§ 34 mom. 1). Condictio indebiti kan således ej i detta fall göras gällande emot aktionären.

Huru förhåller det sig med aktionärs skadeståndsplikt då beslut om vinstutdelning alls icke fattats? Kan ej ansvarigheten uppkomma redan därigenom att aktionär tagit del uti beslut, hvarigenom fastställts ett bokslut, som oriktigt utvisar vinst? Då sådant bokslut fastställts, eger ju hvarje aktionär borgenärs rätt att utsöka sin andel, och om en eller flera betjänat sig häraf eller styrelsen godvilligt utbetalat medlen, så har ju bolaget lidit skada af alldeles samma orsak, som om stämman uttryckligt belutat utdelning. Och lagens ordalydelse oaktadt torde skadeståndsplikt här ega rum. Skulle lagstiftaren hafva ansett pröfningen af bokslutet så svår, att enskild bolagsman ej kunde göras ansvarig för oriktig uppskattning af bolagets förmögenhet, så hade man själffallet gjort bolagsman ansvarig endast för sådant beslut om utdelning, som fattats ehuru det fastställda bokslutet icke utvisat vinst; men nu är bolagsman ansvarig äfven om bokslutet i själfva värket utvisar vinst och han vid beslutet i utdelningsfrågan endast följt detsamma. Godkändes ej ofvan uttalade mening, så kunde en majoritet, hvilken önskade värkställa olaga utdelning, använda den utvägen att endast fastställa ett bokslut, som angåfve vinst, men icke uttryckligen besluta utdelning; den enda garantin mot sådant förfarande vore då styrelsemedlemmarnes ansvar för värkställande af ogiltigt stämmobeslut; aktionärernes personliga ansvarighet däremot blefve illusorisk.

Skadeersättningsplikten hvilar primärt solidarisk på styrelsemedlemmarne och de aktionärer, som tagit del i beslutet. Men emellan dessa personer eger regressrätt rum. Med hänsyn till denna regressrätt bör skilnad göras emellan å ena sidan det vinstbelopp, som utdelats till aktionärer, hvilka tagit del i beslutet, och den därpå upplupna räntan,

samt å andra sidan det öfriga utdelade vinstbeloppet och annat skadestånd. Om styrelsen[1]) nödgats ersätta vinstbeloppet eller någon del däraf, så kan den främst af de skadeståndspliktige aktionärer, som själfva fått utdelning, återfordra enhvars dividendbelopp; om t. ex. såsom vinstbelopp utdelats 100,000 mark och en stor aktionär, hvilken deltagit i beslutet, däraf lyftat 90,000 mark, så är det naturligtvis icke lagens mening att ansvarigheten för dessa 100,000 mark skall fördelas jämt emellan denne store aktionär och t. ex. tjugu andre aktionärer samt tre styrelsemedlemmar, utan hvarje ersättningsskyldig aktionär bör naturligtvis enligt grundsatserna för condictio indebiti med ränta betala tillbaka allt hvad han olagligen erhållit. Det, som utbetalats åt aktionärer, hvilka icke äro ersättningsskyldige, synes däremot böra delas efter hufvudtalet emellan samtlige ersättningsskyldige aktionärer och styrelsemedlemmarna. Och på samma sätt bör det öfriga skadeståndsbeloppet dem emellan fördelas.

Bolagets ersättningstalan kan såväl mot bolagsman som styrelsemedlemmarne göras gällande äfven af borgenär då konkurs inträdt eller vid utmätning icke till betäckande af hans fordran finnes ostridig tillgång, som utan svårighet kan förvandlas i penningar (§ 46).

Hvad sedan beträffar bolagsstämmobeslut, som väl fattats inom området för bolagsstämmas behörighet men icke tillkommit i den ordning ske bort och således är formelt ogiltigt (§ 30 mom. 2), så gifver lagen åt den enskilde bolagsmannen endast, jämte rättigheten att begära förbud mot beslutets utförande, rätt att yrka, att ärendet skall till laglig behandling å nyo upptagas vid bolagsstämma. Han har då samma rätt att af bolagsstyrelsen begära sammankallande af extraordinarie bolagsstämma, som enligt lag tillkommer aktieegare, hvilka tillsammans företräda en tiondedel af aktiekapitalet. Vägrar styrelsen att efterkomma hans begäran, kan han vända sig till guvernören i länet

[1]) Här förutsättes att styrelsens medlemmar icke äro aktionärer. Om de äro det ansvara de naturligtvis äfven i denna sin egenskap.

med anhållan om bemyndigande att själf få sammankalla bolagsstämma (§ 31 mom. 2 och 3). Lagen förutsätter icke att sökanden därförinnan vid domstol fört talan om bolagsstämmobeslutets ogiltighet; han lärer i själfva värket icke alls kunna föra sådan talan, ty domstol är icke behörig att bemyndiga till sammankallande af bolagsstämma, och lagens mening är, såsom ofvan framhölls, att han icke skall kunna framkalla ett domstols utslag, som endast innehåller förklaring att ett stämmobeslut är ogiltigt. Ett sådant utslag skulle, laga kraft vunnet, vara bindande för guvernören, och då vore ansökningen hos denne fullkomligt onödig; hade det varit meningen att domstol finge sökas, så skulle man självfallet gifvit dess utslag den värkan, som nu tillkommer guvernörens beslut. Ändring i guvernörens beslut torde böra sökas hos Senatens Ekonomiedepartement. Att den för ändrings sökande i exekutionsärenden stadgade ordning icke bör tillämpas, följer, såsom ofvan antydts, däraf, att lagen hänvisat sökanden till guvernör, icke till öfverexekutor. Frågor om formell ogiltighet af bolagsstämmobeslut komma således alls icke under domstols pröfning.

Då bolagsstämma till ny pröfning upptager det ärende, hvari förut formelt ogiltigt beslut fattats, så står det naturligtvis stämman fritt att, denna gång lagligen, fatta alldeles enahanda beslut som senast. Detta innebär icke s. k. ratihabition af det förra beslutet; detta, som en gång är ogiltigt, kan icke härigenom förklaras för giltigt. Huru förhåller det sig då med åtgärder, som tilläfventyrs redan vidtagits för det förra beslutets utförande? Stämman måste, om den så vill, kunna låta dem bestå; och härtill behöfves icke någon särskild förklaring. Rättsärenden, som styrelsen företagit, äro med hänsyn till tredje man i allmänhet giltiga. Då ju det ogiltiga stämmobeslutet antages hafva legat inom bolagsstämmans befogenhet, så hafva nämligen de värkställighetsåtgärder, som styrelsen företagit genom rättsärenden, varit förvaltningshandlingar hörande till bolagsvärksamheten och sålunda legat inom området för styrelsens fullmakt. Endast om bolagsordningen uttryckligen för sådana åtgärder fordrar skildt bemyndigande af bolagsstämma, kan

tredje man, som då han ingick aftalet icke kände rätta förhållandet, göra dess ogiltighet gällande. Visste han åter att styrelsen icke handlade enligt fullmakt, synes han vara bunden af sin förklaring så som om han kontraherat med en negotiorum gestor [1]. Faktiska förvaltningsåtgärder, som styrelsen utfört för att värkställa det ogiltiga beslutet, kan bolagsstämman naturligtvis om den vill lämna bestående. Skulle stämman däremot icke vilja fatta enahanda beslut som det tidigare, så står det densamma fritt att besluta till de åtgärder, som kunna företagas för att aflägsna dettas värkningar. Stämman synes då kunna därjämte besluta att af styrelsen kräfva ersättning för skada, som bolaget lidit. Detta stadgas visserligen icke uttryckligen, men torde framgå däraf, att styrelsen, om den finner bolagsstämmobeslut „strida mot lag eller eljes icke hafva behörigen tillkommit", skall därom tillkännagifva å bolagsstämma (§ 38 mom. 2). Detta stadgande synes nämligen innebära, att styrelsen bör pröfva äfven den formella giltigheten af hvarje stämmobeslut.

C. Bolagets upplösning.

Om den tid, under hvilken bolagets värksamhet skall vara, kan bolagsordningen innehålla bestämning; ett på förhand ingånget aftal om viss stämmotid kan naturligtvis lika litet som andra vid aktiebolagets bildande träffade öfverenskommelser göra gällas med mindre det intagits i bolagsordningen (§ 3). Innehåller bolagsordningen icke bestämning om stämmotid, så består bolaget intill dess det upplöses genom bolagsmännens beslut eller på grund af annan laga orsak.

Innan laga upplösning skett är det icke bolagsman tillåtet att bryta bolaget eller fordra utskiftande af sin andel däri (§ 22 mom. 1). Sådant utskiftande är icke häller bolaget tillåtet. Detta senare uttalas uti det viktiga stadgandet, att aktiebolag ej får inköpa egna aktier (§ 21 mom. 2) [2].

[1]) Se uppsatsen om inlag och ombud i Juridiska föreningens tidskrift. T. 32, s. 102.

[2]) Undantag göres naturligtvis för de ofvan anförda fall, då bolaget gifver lösen (§ 27 mom. 3 och § 30 mom. 5).

Sådant inköp skulle innebära en partiell upplösning af bolaget. Det är väl sant, att aktiebolaget genom att åter sälja aktierna kunde förskaffa sig nya bolagsmän i de afgångnes ställe, men man skulle icke hafva någon trygghet för att så värkligen skedde. Bolag, som närmade sig sitt obestånd, kunde genom att nedlägga sitt kapital i sina egna aktier dels ingifva allmänheten den falska föreställningen, att aktierna hade god marknad, dels, då aktierna bokfördes såsom tillgång, blifva frestadt att uppskatta deras värde för högt och sålunda åstadkomma oriktiga bokslut. Förbudet mot inköp af egna aktier riktar sig visserligen, såsom det i lagen är affattadt, endast mot bolaget, och man kunde möjligen däraf taga sig anledning att anse, att öfverträdelse af detsamma endast för styrelsen medförde skadeståndsplikt [1]), och att själfva köpeaftalet med aktionären blefve bestående likasom rättsärenden, hvilka styrelsen med tredje man ingått i strid med lag eller bolagsordning men inom sin fullmakt. Men detta torde ej vara lagens mening. Aktionär, som säljer sin aktie åt bolaget, måste inse, att icke blott styrelsen utan äfven han själf härmed öfverträder lag. Bolagsstämma och jämväl bolagets borgenärer (§ 46) synas sålunda kunna gentemot säljaren yrka, att den betalning han fått uppbära skall återbäras till bolagsförmögenheten. Aktierätten bör således betraktas såsom fortfarande honom tillhörig. — Det är aktiebolag förbjudet ej blott att inköpa utan äfven att belåna egna aktier. Uttrycket „belåna" afser väl ej blott försträckning mot pant af aktierätt utan alla fall af aktierätts pantsättning hos bolaget. Sådan pantsättning är ogiltig och aktionären kan således när som hälst yrka bolagets åläggande att återställa aktiebrefvet. Men följer häraf äfven att t. ex. försträckning, som gifvits mot sådan pant, kunde från bolagets sida genast återfordras? Då aktiebolaget från början vetat, att pantsättningen varit ogiltig, synes frågan i allmänhet böra besvaras nekande.

Aktiebolag brytes, såsom redan antyddes, då i bolags-

---

[1]) Skadeståndstalan mot styrelsen kan göras gällande äfven af borgenär (§ 46.)

ordningen utsatt stämmotid gått till ända eller, där någon stämmotid icke finnes utsatt, då bolagsmännen besluta bolagets upplösning. Om bolagsstämmans rätt att fatta sådant beslut säger lagen intet. Det synes nämligen icke kunna antagas att, då bestämning i bolagsordningen saknas, stadgandena om ändring af bolagsordningen (§ 27) skulle komma till tillämpning; det har tydligen förutsatts, att bolagsordningen innehåller bestämning antingen om stämmotid eller annars om flertalets rätt att bryta bolaget. Men finnes sådan ej, så lärer flertalet icke kunna besluta att företaget skall upphöra, utan fordras härtill samtlige bolagsmäns — icke blott de vid stämma närvarandes — enhälliga beslut.

Då uti bolagsordningen utsatt stämmotid gått till ända, inträder bolagets upplösning utan att någon särskild uppsägning, såsom enligt 15 kap. HB, erfordras; ej häller är bolagsstämmobeslut nödigt. Skulle styrelsen emellertid trots bolagsordningen fortsätta bolagets värksamhet och stämman icke före tidens utgång hafva fattat något beslut i saken, så kan det frågas, om enskild aktionär har rätt att mot styrelsen göra bolagsordningen gällande. Då lagen (§ 22 mom. 1) säger, att bolagsman icke eger fordra utskiftande af sin andel i bolaget där icke viss stämmotid är utsatt och tilländagången, så synes däraf kunna slutas att han, då stämmotiden är ute, har sådan rätt. Han för då icke talan för bolaget utan för egen del, och han kan således, då öfrige aktionärers rätt icke kommer honom vid, egentligen ej yrka, att styrelsen skall åläggas upplösa bolaget, utan blott, att den skall åläggas till honom utbetala ett belopp, som motsvarar hans andel i bolagets tillgångar efter afdrag af gälden. Men för att sådan dom skall kunna fullgöras måste styrelsen naturligtvis, om den icke vill minska aktiekapitalet, upplösa bolaget. Aktionär, som för sådan talan, synes dessutom vara berättigad att af styrelsen fordra redogörelse.

Vanligen lärer väl emellertid bolagsstämma själf upptaga frågan om bolagets upplösning. Besluter stämman då att bolaget skall fortsättas utöfver den i bolagsordningen stadgade stämmotiden, så får, såsom redan anförts, sådant be-

slut, lika litet som beslut angående väsentlig förändring af bolagets ändamål, fattas annorlunda än att aktionär, som vid stämman motsagt beslutet, för sin bolagslott erhåller lösen. Men om nu stämman fattat beslut om bolagets fortsättande utan att därjämte besluta om lösen, eller om det, då sådant beslut rätteligen fattats, visar sig att lösen icke, såsom lagen föreskrifver, kan tagas af besparade vinstmedel och styrelsen därför vägrar utgifva lösen, så kan det frågas, om aktionären är berättigad att föra talan om utbekommande af sin bolagslott? Lagen gifver honom, då materielt ogiltigt stämmobeslut fattats, visserligen i allmänhet endast rätt att yrka upphäfvande af värkställighetsåtgärd eller fordra skadeersättning åt bolaget. Men därmed är han icke betjänt uti ett fall sådant som detta, då beslutet kränker hans egen rätt. Han måste här hafva egen talan mot bolaget (§ 22 mom. 1).

Om däremot bolagsstämman själf uttryckligen besluter, att bolaget skall vid stämmotidens utgång brytas, eller om bolagsmännen, då stämmotid icke finnes utsatt, besluta bolagets upplösning, så kan det frågas, i hvilket förhållande den enskilde aktionären och bolaget komma att stå till hvarandra. Upphör bolaget vid den i bolagsordningen utsatta ändterminen eller vid den tid, som upplösningsbeslutet angifver, att existera såsom rättsförhållande emellan aktionärerne; är enhvar af dessa då fri att oafsedt de andra göra sin rätt gällande mot styrelsen såsom vore den hans egen syssloman? Ingalunda. Lagen stadgar, att det, då aktiebolaget i sådana fall brytes, ankommer på bolagsmännen att besluta om sättet och ordningen för egendomens förvandlande i penningar och gäldens betalning (§ 43 mom. 2). Bolagets likvidation är således, likasom själfva bolagsvärksamheten, ett för aktionärerne gemensamt företag. Lagen stadgar emellertid därom endast, att årsstämning å bolagets borgenärer skall sökas samt dess gäld betalas; återstående behållningen må sedan fördelas emellan bolagsmännen i mån af enhvars andel (§ 43 mom. 1). Det säges icke att behållningen skall fördelas på detta sätt, ty möjligt är ju, att bolagsordningen innehåller bestämning om

annan fördelningsgrund. Är bolagsman berättigad att få utdelning för fulla beloppet af sin aktie äfven om denna icke blifvit till fullo inlöst? Han synes icke böra få uppbära utdelning för mera än det, som han värkligen inbetalat; denna fråga har naturligtvis praktisk betydelse endast i de fall då skilda aktionärer gjort olika stora inbetalningar; skulle alla få samma utdelning, blefve de, som gjort större inbetalning, tydligen förfördelade. Möjligt är äfven, att den återstående behållningen alls icke skall utdelas åt aktionärerne. Bolagsordningen kan från början bestämma, att den skall användas för något helt annat ändamål, t. ex. gifvas åt någon allmännyttig stiftelse. Och då bolagsstämma beslutat bolagets förening med annat aktiebolag, så innebär detta att behållningen skall tillfalla det andra bolaget.

Hurudant är då rättsförhållandet under likvidationstiden? Fortbestå bolagets gamla organ, och om så är, hvilka äro deras funktioner? Det lider intet tvifvel att styrelsens värksamhet fortfar. Svårare att afgöra är om bolagsstämma vidare kan ega rum; lagen säger att sättet och ordningen för likvidationen bestämmes af b o l a g s m ä n n e n, och detta kunde synas angifva, att man icke tänkt sig att några bolagsstämmobeslut vidare skulle fattas, utan att allt skulle afgöras enhälligt af samtlige aktionärer. Men sådant förfarande skulle vid bolag med många aktionärer knappast vara utförbart; i hvilket läge komme styrelsen om den icke lyckades bringa alla tillsamman eller de icke blefve ense! Det synes därför böra antagas att äfven bolagsstämma fortfarande funktionerar. Men styrelsens och stämmans uppgift är nu förändrad emedan bolagets värksamhet har fått ett nytt mål, likvidationen. Styrelsen får företaga endast sådana förvaltningshandlingar, som äro nödiga för affärernas afveckling. Och detta synes äfven invärka på dess fullmakt. Tredje man, som vet, att bolaget upplösts, kan naturligtvis icke med styrelsen ingå andra rättsärenden än de som företagas i antydt ändamål. Och allmänheten sättes genom handelsregistret i tillfälle att erhålla kännedom om likvidationen. Då ändring sker i något förhållande, hvarom inskrifning gjorts i handelsregistret, skall nämligen anmälan därom gö-

ras i den ordning, som är stadgad för anmälan af firma (§ 18 F. om handelsregister m. m.), och sådan ändring har naturligtvis inträffat då bolag skall upplösas. Anmälan härom kungöres och bör således anses hafva kommit till tredje mans kännedom där ej af omständigheterna framgår att han hvarken haft eller bort hafva kunskap därom (F. om handelsregister m. m. §§ 4, 8). Då årsstämning för bolaget sökes, skall underrättelse därom genom domstolens försorg meddelas registreringsmyndigheten för anteckning uti handelsregistret (ibid. § 20); om äfven detta meddelande skall kungöras säges emellertid icke.

Bolagsstämmas beslut få, så vidt de angå bolagets förvaltning, icke häller afse annat än likvidationen. Dessutom har bolagsstämma kvar en annan uppgift, granskningen af styrelsens redogörelse. Men står då den enskilde aktionären ända till slutet lika maktlös gentemot styrelsen som under bolagets värksamhetstid, eller är styrelsen skyldig att göra redo äfven för honom personligen? Man synes böra skilja emellan olika likvidationshandlingar. Om „sättet och ordningen" för egendomens förvandlande i penningar och gäldens betalning besluter bolagsstämma, och den ensam eger granska denna del af styrelsens förvaltning; härom har enskild aktionär icke talan. Men han måste hafva talan angående behållningens fördelning ifall han finner sig därvid hafva lidit orätt; ty fördelningen är icke längre en bolagsangelägenhet utan här står hans enskilda rätt i fråga. Hans anspråk mot styrelsen är då icke af samma slag som hufvudmans mot syssloman utan det är ett vanligt fordringsanspråk.

Aktiebolags likvidation kan vidare inträda i följd af vissa i lag angifna orsaker. Ofvan har redan berörts de fall då bolaget besluter nedsättning af sitt aktiekapital, utdelning af hvad till dettas säkerställande enligt bolagsordningen finnes afsett eller bolagets förening med annat bolag. Då beslut fattats om nedsättning af aktiekapitalet eller utdelning af reservfond, så upplöses bolaget icke ehuru det skall likvidera (§ 44), utan dess värksamhet fortsättes med det minskade kapitalet, sedan gälden betalats. Äfven under

likvidationstiden måste bolagets vanliga värksamhet kunna fortsättas; dock bör rörelsen anordnas med hänsyn till kapitalminskningen.

Om bolagsmännens antal nedgår till mindre än tre och icke inom sex månader uppbringas till tre eller flere, så befaller lag bolagets styrelse att ofördröjligen vidtaga åtgärd om bolagets brytande (§ 40). Efterlefves ej detta förförbud, ansvara de, som ingå förbindelse i bolagets namn, en för alla och alla för en för sådan förbindelse, om de vid dess ingående vetat att aktionärernes antal varit mindre än tre. Stadgandets grund angafs ofvan vid tal om aktiebolags bildande. Öfverträder styrelsen detta förbud, så gör den sig skadeståndsskyldig äfven gentemot borgenär (§ 46), som vid konkurs eller utmätning blir lidande i följd däraf att bolagsvärksamheten sålunda icke utöfvats enligt lag.

Upplösas skall bolaget vidare så snart det är konkursmässigt. Lagen stadgar härom, att bolagets egendom skall afträdas till konkurs så snart bolaget nödgas inställa sina betalningar eller det framgår, att bolagets tillgångar ej svara mot dess gäld, d. v. s. att, om gälden frånräknas, tillgångarnas värde icke stiger till aktiekapitalets belopp (§ 39, jfr § 37 mom. 2). Uttrycket „inställa sina betalningar" synes icke böra fattas så, att konkurs alltid måste ega rum så snart bolaget befunnits vara ur stånd att infria någon sin förbindelse; sådan oförmåga kan ju vara alldeles tillfällig och endast bero af bristande förutseende hos styrelsen. Insolvensen måste vara sådan att man enligt vanlig affärsuppfattning kan tala om betalningsinställelse. Härtill fordras emellertid ingalunda att utmätning omedelbart förestår eller redan egt rum, men ställningen bör dock vara sådan, att styrelsen kan förutse att bolagsborgenärerne, om rörelsen fortsattes, blefve nödsakade att söka utmätning. Härvid kommer icke i betraktande om bolaget har tillgångar att betala sin gäld eller ej. Om tillgångarna ej kunna realiseras, är det möjligt att insolvens inträder ehuru tillgångarna öfverstiga aktiekapitalet samt gälden, och insuffisens således ej eger rum. Å andra sidan kan insuffisens naturligtvis ofta föreligga ehuru bolaget, tack vare sin kre-

dit, är solvent. Insuffisensen kan, säger lagen, konstateras genom jämförelse emellan bolagets tillgångar och gäld „eller annorlunda". Svårt är emellertid att förstå huru man skulle kunna komma till denna slutsats utan sådan jämförelse. Meningen torde vara, att det icke är nödvändigt att styrelsen kan stöda sin uppfattning af sakläget på en med ledning af böckerna särskildt uppgjord bilans, utan att det är nog att styrelsen efter egen pröfning funnit insuffisens ega rum. Styrelsen är således icke bunden af de värden, som i det senast faststälda bokslutet åsatts bolagets tillgångar.

Stadgandet, att konkurs bör ske då insuffisens yppats, synes böra tillämpas äfven då bolaget redan af annan orsak blifvit upplöst och man under likvidationen ser att tillgångarne ej räcka till alla borgenärers förnöjande. Annars stode det styrelsen fritt att betala desse i hvilken ordning som hälst.

Om styrelsen underlåter att enligt lagens föreskrift upplåta bolagets egendom till konkurs, har borgenär, som därigenom blifvit lidande, mot densamma ersättningstalan (§ 46). Men borgenär synes icke hafva rätt att yrka bolagets försättande i konkurs på de grunder, som aktielagen angifver, utan endast då förutsättning för konkurs enligt konkursstadgan föreligger. Aktielagens ofvan anförda stadgande meddelar endast en befallning åt bolagets styrelse, det gifver icke åt aktiebolags borgenärer gentemot bolaget någon rätt utöfver den, som tillkommer hvarje gäldenärs fordringsegare.

Då aktiebolagets egendom afträdts till konkurs, skall bolaget anses brutet (§ 45). Likvidationen eger då rum genom konkursförfarandet; bolagsförhållandet består emellertid; bolaget, företrädt af sin styrelse, är konkursgäldenär. Finnes efter konkursen öfverskott, så tillhör detta bolaget, men bolagets värksamhet får då ej fortsättas, utan tillgångarna skola, om annat ej är bestämdt, fördelas mellan aktionärerne. I konkursen kunna aktionärerne naturligtvis icke bevaka sina aktiebelopp, men väl sina dividendanspråk så snart de för dessa åtnjuta borgenärsrätt.

Bland konkursmassans aktiva ingå naturligtvis bolagets fordringar, men frågas kan huru det förhåller sig med dess

skadeståndsanspråk mot styrelsen. Böra dessa betraktas såsom tillgångar och således till borgenärernes förnöjande indrifvas? Beträffande vissa skadeståndsanspråk, hvilka tidigare hvart för sig uppmärksammats (§§ 21, 29, 39, 40, 43, 44) stadgas särskildt, att de få göras gällande af borgenär likasom talan mot stiftare på grund af fel vid bolagets bildande (§ 46). Och detta stadgande synes böra förstås så, att bolaget i antyda fall icke kan genom décharge befria styrelsemedlemmarne. Borgenären eger utföra sådan talan i eget intresse. Han utöfvar emellertid därvid bolagets rätt, och häraf följer, att, såsom ofvan framhölls beträffande skadeståndstalan på grund af fel vid bolags bildande [1]), borgenär, som vid konkurs vänder sig mot styrelsen, är skyldig att låta skadeståndsbeloppet ingå i konkursmassan. Vid utmätning synes borgenären vara berättigad att af styrelsemedlemmarne fordra endast så mycket, som behöfves till gäldande af hans fordran. — Kunna vid konkurs äfven andra bolagets anspråk mot styrelsen än de ofvan angifna göras för massans räkning gällande? Att enskild borgenär icke får utföra sådan talan är tydligt, men intet synes hindra konkursförvaltningen att indrifva dessa likasom bolagets öfriga fordringar, så vidt de nämligen fortfarande bestå; för sådana kraf tryggas styrelsen genom décharge gentemot borgenärerne lika väl som gentemot bolaget.

[1]) Beträffande förfarandet må i öfrigt hänvisas till denna framställning.

Wilhelm Chydenius.

———×———

Öfversikt af gällande lagbestämningar angående fiskerätt [1]).

I.

Den svenskfinska rättens grundsats i fråga om vattendrag är, att ett vattendrag tillhör den eller de byar, hvilkas mark omsluter detsamma. Hvardera byns område i vattendraget utvisas af de råer, hvilka antingen redan äro i vattendraget utmärkta eller af ålder iakttagna eller ock, där särskild bestämning i sådant afseende icke vidtagits, vidhandengifvas af lagens generella regler för uppdragande af dylika gränslinier i vattendrag. Bestämningarna härom ingå i 12 kap. 4 § Jordabalken och 19 kap. 2 § Byggningabalken af allmänna lagen, hvilkas innehåll synes kunna formuleras sålunda, att vattendraget tänkes deladt genom en på midten af detsamma i dess längdsträckning dragen linie, till hvilken vinkelrätt utgå linier från ändpunkterna af byarnes till stranden utlöpande skiljoråer. Då anförda regel innebär, att by, som eger stranden, äfven eger vattenområdet utanför så långt ut som hälften af vattendragets bredd, angifver densamma en tillämplig norm också för det antagligen mycket sällsynta fall, att en by eger endast stranden vid ändan af en sjö. En modifikation betingas visserligen i sådan händelse däraf, att nämda bys egor sammanstöta med den by, som ligger vid sidan af sjön, i själfva strandvinkeln, hvadan icke låter sig göra att, såsom emellan byar vid sidan af en

---

[1]) Föreståënde öfversikt, som utgör en del af en för praktiskt ändamål utarbetad redogörelse för fiskerilagstiftningen, publiceras här på begäran af tidskriftens redaktion.

sjö, utdraga rån vinkelrätt. Huru rån skall utdragas i sådant fall framgår emellertid, om man tänker sig en kvadratformig sjö, hvars stränder tillhöra hvar sin skilda by. Då alla dessa ega vattendraget hvar vid sin strand så långt som hälften af sjöns bredd, men också alla hafva lika rätt, kan rån icke utdragas annorlunda än i öfverensstämmelse med en för liknande fall gällande fysikalisk lag eller således såsom tvänne tvärs öfver sjön gående diagonaler. I fråga om by, som ligger vid ändan af sjö, lyder regeln altså, att sådan by eger vattendraget vid sin strand intill två linier, hvilka från hvar sin strandvinkel så utdragas, att de råka en linie, som tänkes löpa längs vattendragets midt, så långt från nämda strand som hälften af sjöns bredd. Ligga vid ändan af sjön flere byar, utdragas åter deras råer vinkelrätt ut intill dess de möta förenämda linier.

Ett undantag från sagda regel innehåller åter 19 kap. 2 § B. B. Där en af de byar, hvilka gränsa till sjön, å alla öfriga sidor omgifves af annan likaledes till sjön stötande by, tillkommer nämligen den förra endast vattenområdet vid sin egen strand och den sistnämda vattnet utanför, hvilket synes, jämlikt den allmänna regeln, böra så förstås, att de ega „halft hvardera", eller att sålunda förstnämda bys vattenområde endast sträcker sig så långt som en fjärdedel af vattendragets bredd.

Den enhet, till hvilken anförda rätt öfver ett vattendrag hänför sig, är icke den enskilda jordlägenhet, som stöter till stranden, utan den ursprungliga enheten för jordbesittningen, eller den *med rå och rör afskilda byn.* Såsom by i denna mening gäller såväl sammanfattningen af de skilda hemman, hvilka bildats genom skifte af ett på angifvet sätt till sina gränser bestämdt område, som ett enda hemman, där detta af ålder varit enstaka, samt slutligen sammanfattningen af flere byar, hvilka ligga inom samma rågång, utan att vara sig emellan genom rågång åtskilda. Då fiskeristadgan icke kan eller får förutsättas ändra utan blott hafva upptagit allmän lags bestämningar angående rättigheten till vattendragen, utgör nu nämda grundsats den oundgängliga förutsättningen för förståendet och tolkningen

af fiskeristadgans föreskrifter om strandeganderätt, om än sagda förutsättning icke kommit till något uttryck i stadgan utan snarare undanskymmes af det sätt, hvarpå skifte af fiskevatten däri omnämnes, hvilket skulle låta förmoda att skifte vore en strandeganderätten korsande princip.

Bestämningen att, om sjö eller del däraf växer till land, enhvar eger äng eller land efter ty han i sjön rådande varit, likasom ordalagen i öfrigt i 12 kap. 4 § J. B. och 20 kap. 1 § B. B., jämförde med 17 kap. 1, 2 o. 3 §§, gifva tydligt vid handen, att den rätt, byn tillagts öfver vattendraget, innefattar eganderätt till grunden inom det på angifvet sätt bestämda vattenområdet med däraf följande dispositions- och nytjorätt till vattnet, som hvilar å denna grund. Hela det område, som begränsas af byns genom bolstada skäl bebestämda rågång, utgör ett afskildt helt, som omfattar äfven de inom samma mark befintliga vattenbäckena samt de delar af större, till flere byars mark stötande vattendrag, hvilka ligga inom byns af lagen angifna, om än icke genom råer utmärkta rågång i vattnet. Visserligen är egarens dispositionsrätt i väsentliga afseenden inskränkt, men detta finner sin förklaring dels i vattendragens egenskap af kommunikationsled, hvilken betingar stadgandena om öppenhållande af kungsådra, segel-, båt- och flottled, och i de betydande intressen, det allmänna äfven i andra hänseenden eger med afseende å vattendragen, dels däri, att vissa tillgöranden med nödvändighet invärka på angränsande eller andra vattenområden eller eljes beröra annans rätt. — Icke häller rättigheten till sjöfällning utgör något undantag från den anförda satsen, då sagde rätt i och för sig är att betrakta såsom ett slag af expropriationsrätt, om den ock icke kan anses tillräckligt motiverad i gällande förordning i ämnet, enligt hvilken fällning af annans vatten hvarken förutsätter att nyttan af företaget skall vara betydlig i förhållande till det gagn, jordegaren åtnjuter af sitt fiskevatten, eller ens åtföljes af rätt till ersättning för vattnets förlust.

Vattendrag bör härvid fattas så vidsträkt, att därunder inbegripes icke blott rinnande vatten och insjö utan ock vik och fjärd af insjö samt sluten vik och fjärd af saltsjön.

Att stadgandet i 12 kap. 4 § J. B. skall så förstås och att detsamma särskildt äfven omfattar saltsjön följer såväl af stadgandets ordalydelse, särskildt vid jämförelse med 18: 1 B. B. som af allmänna reglerna för tolkningen af 1734 års lag, hälst lagen icke gifver minsta anledning att inskränka ordet „sund" till sund i insjö samt ordet sjö i språkbruket i vidsträkt mening innefattar äfven saltsjön.

Hvad åter beträffar vattnet utomskärs och vid öppna hafsstranden, sträcker sig strandegarens rätt icke längre än landgrund räcker, såvidt icke särskild, tidigare vunnen rättstitel medför rätt till större område. Att strandegarens rätt äfven i detta fall innefattar eganderätt till grunden framgår tydligt af 6 § i fiskerideputationens projekt af år 1762, hvilket låg till grund för 1766 års fiskeristadga. Saknas laglig betämning huru långt landgrund bör räknas, skall detsamma, enligt gällande fiskeristadga, anses sträcka sig 200 famnar från det ställe vid stranden, där stadigt djup af en famn vidtager. Sistnämda bestämning fans ej i 1766 års fiskeristadga, hvilken om strandeganderätten i saltsjön endast stadgade, „att saltsjöfisket inomskärs bör för deras enskilda egendom anses, som *strand och holmar däromkring äga*, men vid öppna hafsstranden, eller där ingen skärgård är, såsom ock utom skären, får jord- och strandegaren ej sträcka sin enskilda rätt till fisk och vatten vidare än dess landgrund räcker, som vid stranden ligger och därifrån utlöper; dock där konungs eller allmännings fiskeri af ålder inomskärs varit eller någon med urminnes häfd, skattläggning, dombref eller andra ostridiga skäl kan visa enskild rätt till fiske omkring *klippor, blindskär eller å grund utomskärs och i hafvet*, bör det ock hädanefter förblifva, såsom ock med de fisken, hvilka lyda under städernas jord". Enligt 1766 års stadga var således i saltsjön endast fiske *å djupet* utomskärs allmänt fiske, medan fisket därinom tillhörde strandegaren, utom såvidt annan därtill vunnit rätt eller fisket därstädes af ålder utöfvats såsom konungens *allmänna* fiske d. v. s. af enhvar. Gällande fiskeristadga, hvilken emellertid tillkommit i administrativ väg, har genom dess anförda bestämning om landgrundets längd sålunda gjort en

väsentlig rättsändring, som oftast torde utfalla såsom en minskning af strandegarens rätt, jämte det att af ålder utöfvadt *allmänt* fiske inom landgrund upphäfts.

Fiskeristadgan har dessutom utsträkt grundsatsen om „landgrund“ till „de delar af landets största insjöar, som äro utom jordlägenheternas råer belägna, eller där eljes enskild rätt till fiskevattnet ej eger rum“, hvilket var en än större och ingripande inskränkning af strandegarens rätt. 1766 års fiskeristadga innehöll endast att de, som i häradet eller socknen bo, egde med konungens befallningshafvandes tillstånd emot afgäld fiska vid de allmänna kronofiskena eller de lägenheter vid kronoallmänningar, parker, holmar och rekognitionsskogar, som kronan sig icke enskildt förbehållit. Då tillika lämnats öppet, hvilka sjöar äro de största, har med denna bestämning beredts ett sannolikt äfven mycket utnytjadt tillfälle till det vilda fiskets inträngande såväl i sådana sjöar, som otvifvelaktigt alltid ansetts för jordegarenes enskilda, som på strandegarenes närmaste vattenområde i de största sjöarne.

Emellertid hafva ofvananförda grundsatser i rättskipningen i tvänne viktiga afseenden icke kommit till sin rätt. Å ena sidan har den uppfattning mångenstädes vunnit insteg, att vattendragen utgöra en samfällighet för de byar, som ligga ikring desamma, enär och såvida skifte af vattnet icke egt rum. Det tillskapande af en i lag icke grundad gemensamhet mellan skilda byar, som härigenom skett, har gestaltat sig desto betänkligare, som därtill yttermera kommit, att domstolarna ofta godkänt en tillvällad fiskerätt för alldeles obehörige, hvilken icke har annan grund än att desse, ehuru saknande all rätt i vattnet, idkat fiske i detsamma. Det fiskande, som af sådana personer bedrifvits utan lof, men som egarene af vattnet tidigare under riklig fisktillgång låtit försiggå oanmärkt, har nämligen esomoftast af domstolarna behandlats såsom ett nytjande, hvilket gör anspråk på att vara berättigadt, så att egaren af vattnet försatts i läget att nödgas frånvinna de förre deras förmenta fiskerätt; och då bevisbördan sålunda fallit på honom och det erforderliga beviset ofta icke kunnat anskaffas, har detta

haft till följd, att efterhand tillkommit fiskerättigheter, hvilka icke blott sakna stöd i lag, utan ock stå i bjärtaste motsats till grundsatserna om eganderätten till vattendragen och äro alldeles oförenliga med den i lagbuden om urminneshäfd uttalade grundsatsen, att ett utan skild rättstitel skeende nytjande af fiske inom annans rågång icke kan vara berättigadt, om det icke hänför sig till visst, till läge och omfång noga begränsadt fiskeställe.

Å andra sidan råder en betänklig osäkerhet beträffande innehållet af den rätt, den enskilde tillkommer i vattendragen. Då vattnets betydelse i ekonomiskt hänseende tidigare förnämligast framträdt i det gagn, egaren haft genom dess utnytjande för fiskfångst, betecknas såväl i 1734 års lag som i senare författningar bys vattenområde äfven med ordet „fiskevatten" (Jfr 1766 års fiskeristadga 3: 3, 4 mom. 1, 2). I skiftesförrättningar, vid hvilka vattnet lämnats oskift, användes så godt som uteslutande nämda term. Men ehuru „vatten" och fiskevatten enligt lagens mening sålunda äro liktydiga, har emellertid efterhand, synbarligen till stor del i följd af sistnämda omständighet, den uppfattning i viss mån vunnit insteg, att begreppet fiskevatten skulle innefatta endast *fiskerätten* såsom sådan. Hvilken väsentlig rättsförändring detta skulle medföra ligger för öppen dag, särskildt i fråga om rättsförhållandet mellan jordlägenheter, som bildats genom skifte af en by, där, såsom nästan alltid är fallet, skiftet omfattat allenast byns mark, utan att dess vattenområde ingått i skiftet. Då den af vatten betäkta delen af byns egoområde i senast nämda fall uteslutits från delningen, måste enligt lag själfva grunden i det byn tillhörande vattendraget med det å densamma hvilande vattnet hafva förblifvit samfäld och således fortfarande tillhöra lägenheterna gemensamt efter enhvars byamål. Antydda uppfattning åter innebär, att grunden upphört att vara gemensam för de vid skiftet bildade lägenheterna och i stället tillhör de lägenheter, som fått sina egor vid vattnet, efter de för byar gällande grunderna, medan blott *fiskerätten* förblifvit gemensam för samtliga lägenheterna. Vid uppgrundning eller fällning af vattendraget skulle altså dessa förlora *all*

rätt, medan de till vattnet stötande lägenheterna blefve ensamma egare af tillandningen, likasom uteslutande de sistnämda också egde tillgodonjuta sjöfodret samt vattenkraften och vattnets nytjande för öfvervattning. En snart sagdt nödvändig konsekvens af omförmälda rättsuppfattning är, att skifte af fiskevattnet icke häller tillerkännes större betydelse än att detsamma blott för fiske anvisar åt hvarje delegare bestämda områden, utan att beröra rätten till vattnet i öfrigt. Det kan väl icke sägas, att den nu framstälda, otvifvelaktigt mot lag stridande rättsåskådningen i sin helhet vore gällande. Men i huru hög grad känslan för lagens rätta förstånd gått förlorad framgår bl. a. däraf, att fiskeristadgan i sin 2 § omnämner skifte af fiskevatten såsom en akt, hvarigenom meddelats förordnande om *nytjorätten* till fiskevatten. Själfva bestämningarna om skifte af fiskevatten hafva ock delvis ett innehåll, som antyder nämda rättsuppfattning. Likaså gifver 7 § i förordningen om vattenledningar och vattenvärk anledning till den tolkning, att rättigheten till vattens begagnande för öfvervattning tillkommer i första hand den enskilda jordlägenheten, som stöter till vattnet, om än en annan tolkning är möjlig. Och hvad särskildt vidkommer vattenkraften i fors, har stadgad praxis med föranledande af 50 § i landtmätarereglementet fastslagit, att fors, som icke vid skifte af by förbehållits samfälligheten genom utbytande af gemensam kvarntomt, tillhör den lägenhet ensam, inom hvars råer forsen ligger. Denna praxis har numera också vunnit uttryckligt godkännande i lagstiftningen genom 3 § af förordningen om delning af jordlägenheter. Då nämligen enligt detta lagbud strömfall i fråga om befogenhet till afsöndring från en viss lägenhet likställes med lägenhetens genom storskifte bestämda mark, i motsats till fiskevattnet, hvilket kan blifva föremål för afsöndring först sedan visst område däraf blifvit genom skifte af vattnet lägenheten tillagd, så innebär sagda formulering ovedersägligen, att ett strömfall, på samma sätt som den af en lägenhets råer omslutna marken, omedelbart i kraft af storskiftet tillhör den lägenhet, vid hvars strand fallet ligger, såvidt ej

detsamma uttryckligen undantagits till samfäld ego. Medgifvas måste också, att en dylik anordning från legislativ synpunkt är att föredraga i denna — men också endast i denna — punkt, då ett lagligt förvärf af strömfall för vattenkraftens tillgodogörande i industrins tjänst enligt den motsatta uppfattningen möter synnerliga svårigheter samt vattenkraften i ett strömfall, hvars strand uteslutande tillhör en lägenhet, i flertalet fall icke kunde tillgodogöras af och således vore värdelös för öfriga delegare. En återgång i detta hänseende synes därför så mycket mindre kunna ifrågakomma, som nästan samtliga de rättsförvärf, på hvilka de under senaste decennier i stor mängd tillkomna industriella anläggningarne stöda sin rätt, äro bygda på sist antydda uppfattning om eganderätten till strömfall.

Såsom en med vattendragens egenskap af kommunikationsled analog inskränkning i egarens rätt att öfver vattendraget förfoga kvarstår rättigheten att från redan inmutade sjöar taga sjömalm äfvensom att för sådant ändamål inmuta sjö, hvilken sistnämda rätt dock endast tillkommer före den 12 november 1883 anlagdt eller under anläggning varande bruk (Inmutningsstadgan § 1).

Fiskerätten omfattar icke blott fångande af fisk, utan ock fångst af andra icke jaktbara vattendjur, såsom ostron, hummer (1766 års fiskeristadga 1: 4) och förty äfven kräftor och räkor m. m., men ej pärlfiske (som är regalt K. B. 2 juni 1747).

Undantag från strandegarens *fiskerätt* äro följande:

A. De fisken i saltsjön, insjöar och rinnande vatten, som af ålder tillhört kronan enskildt, vare sig att de hänföra sig till alt slags fiske i vattendraget eller blott till vissa fiskslag. (Se om dessa bl. a. § 27 i redan nämda projekt af 1762).

B. Genom skattläggning, dom, särskildt stadgande eller annat lagligt sätt tillkommen rätt till fiske; och detsamma gäller om fiskerätt, som genom urminnes häfd vunnits till visst, genom tydliga gränser till läge och omfång erforderligen bestämdt fiskeställe.

C. Strömmingsfiske med not under strand, som består af skogsmark eller sten och där af ålder hvarje landets in-

nebyggare egt fritt idka dylikt fiske, är fortfarande enhvar tillåtet; dock har jordegaren vissa företräden. Att detta undantag icke får sträckas utöfver fiske med not eller rörlig redskap framgår tydligt af 8 § 2 kap. i 1766 års fiskeristadga, hvars innehåll 7 § i gällande fiskeristadga uppenbarligen vill återgifva oförändrad.

D. Fiske med krok och ref å djup inom yttre skärgården — hvad med *yttre* skärgård skall förstås, är emellertid omöjligt att definiera — och uti hafsbandet är enhvar tillåtet. I 3 kap. 3 § tredje mom. af 1766 års fiskeristadga antydes ock, att ett motsvarande undantag skulle vara stadgadt i fråga om vissa insjövatten, men en sådan bestämning återfinnas icke i själfva stadgan. Berörda mom. har synbarligen afsett 28 § i 1762 års projekt, hvilken medgaf enhvar rätt till fiske med krok i stora insjöar, och af förseende fått kvarstå, då sagda paragraf uteslöts. Dessutom innehåller B. B. 18: 4

E. att tillstånd till fiske å härads- eller sockneallmänning — hvarå emellertid fiskerätten tillkommer dem, som i allmänningen hafva rättighet — kan på ansökan beviljas äfven andre. Detta lagrum ändrades genom den emellertid sedan upphäfda 1766 års fiskeristadga 3 kap. 3 §, sålunda att endast pluraliteten af delegarene kunde medgifva annan tillstånd till fiske å allmännings fiskevatten, hvarvid såsom allmänning nämnes äfven byallmänning.

Fiskerätt tillkommer däremot hvarje landets innebyggare (s. k. vildt fiske) utom landgrund i öppna hafvet inom territoriet samt vid kronan tillhöriga hafsstränder och i saltsjön belägna skär och holmar, som icke tillyda visst hemman eller under särskilda vilkor innehafvas.

Någon rätt att vid fiske beträda annans strand är åtminstone icke uttryckligen medgifven utom för strömmingsfiske i ofvannämda fall samt i fråga om nyssberörda hafsstränder, skär och holmar; hvarutom rätt till väg öfver allmänning till stranden i 1766 års fiskeristadga är delegare tillerkänd. I 9 § tredje mom. af 1762 års projekt omnämdes däremot sådan rätt till väg.

Ehuru lagens regel är, att den har vitsord, som skifta vill, eger denna regel tillämplighet å fiskevattnet endast med den inskränkning, att skiftet skall tillika pröfvas kunna ske utan de öfrigas förfång. (1766 års fiskeristadga gaf dock ovilkorligt vitsord och sökte befordra skiften). Utom i fråga om stora samfälligheter kan en rättvis delning af fiskevattnet icke häller i kanske flertalet fall ske annorlunda, än att de bästa fiskeställena förblifva gemensamma, då dessas tilldelande åt en eller annan af delegarene ingalunda kan godtgöras de öfrige genom att åt dem anvisas låt ock vara betydligt större område fiskevatten utan egentligt värde och sålunda skulle förfördela desse. Det i skiftesstadgan föreskrifna förfarandet är ock, särdeles beträffande gradering och kartläggning, delvis icke tillämpligt och rent af olämpligt, dels otillfredsställande i fråga om fiskevattens skifte samt framföralt för dyrt därför. En långt gången delning af fiskevatten är för öfrigt icke ändamålsenlig, enär det icke kan ligga i någons intresse att införa en rationel skötsel af fisket i ett honom tillhörigt fiskevatten, som utgör blott en obetydlig del af ett vattendrag, då frukterna af hans arbete och kostnader enligt sakens natur i samma mån som honom själf komma öfriga delegare i vattendraget eller åtminstone grannarne tillgodo och desse skoningslöst exploitera sitt fiskevatten.

II.

Då fisken i ett vattendrag periodvis stiger och går ned och äfven eljes förflyttar sig från en plats till en annan, samt enahanda förhållande eger rum mellan sådana vattendrag, som stå i förbindelse med hvarandra, likasom ock mellan saltsjön och de däri utfallande vattendragen, kan ur eganderätten till fiskevatten härledas en oinskränkt fiskerätt endast i slutet fiskevatten. Beträffande öfriga vattendrag vidhandengifves af anförda förhållande såsom legislativ princip, dels att samtlige fiskevattensegare i sådana vattendrag ega rätt att åtnjuta lika möjlighet till fångst af den befintliga fisktillgången och att således såväl fiske- som annan rätt i vattendrag icke får så utöfvas, att denna grundsats trädes för när, dels att äfven i öfrigt sådana tillgöranden vare sig

vid fiske eller vid vattnets nytjande för andra ändamål äro otillåtna, hvilka störande invärka på annans fiskerätt eller fiske. Hvardera principen finnes ock uttalad i såväl 1734 års lag som 1766 års och nu gällande fiskeristadga.

I förstnämdt hänseende är nämligen stadgadt, att kungsådra skall i hvarje sund eller rinnande vatten på djupaste stället hållas öppen och fri från all för fiskens upp- och nedstigande hinderlig stängsel — så att „icke annans fiskevärk *ofvan* eller *nedan* onyttiga göres“ — hvarvid dock medgifves, att, där fiskeredskap ej kan å ömse sidor af kungsådran utsättas, hela ena hälften af vattnet får stängas, om fisken kan *lika väl* framkomma genom den andra hälften. Ej häller får *utanför* sunds eller rinnande vattens utlopp i sjöar vare sig rörlig eller fast fiskeredskap anbringas på sådant sätt att fisken hindras i dess fria uppgång (väl ock nedgång) i synnerhet (men icke blott) i djupaste vattnet. (B. B. 17: 4, 1766 St. 3: 11, F. S. §§ 12 och 16, Fd. 1868 om vattenvärk §§ 11 och 12). Undantag medgifves blott för små vattendrag, i hvilka ej kan underhållas farled och vid hvilka det förhållande eger rum, att någon öfverbyggares rätt ej genom stängandet förnärmas; dock skall äfven i sådant vattendrag höst- och vårfiskens upp- och nedgång vara ohindrad. Tidigare lagligen vunnen rätt att annorlunda än ofvan sagdt med fiskeredskap stänga vattnet njutes likaledes tillgodo under de för densamma stadgade vilkor. Där åter kungsådra helt och hållet eller till någon del lagligen stängts genom dambyggnad, skall i dammen öppenhållas nödiga bottenluckor för fiskens upp- och nedgång och får hinder däremot icke häller eljes åstadkommas. Äfven sådan lucka får emellertid i mindre vattendrag hållas tillsluten under sträng torka (F. S. §§ 15, 16, 17). (En lämpligare form härför erbjuda de konstgjorda fiskvägarna eller s. k. laxtrapporna). Slutligen förbjudes att genom gräfvande af nya tilleller aflopp draga fisken från dess tidigare lekplatser och tillhåll (B. B. 20: 7, 1766 St. 3: 4 i f. Str. L. 33: 15), därutinnan emellertid den i 1868 Fd. § 7 medgifna rätt att begagna vatten till öfvervattning kan göra väsentligt intrång. I slutet fiskevatten — definitionen å sådant i F. S. 10 § är

dock för trång — har egaren eller egarene oinskränkt fiskerätt, i senare fallet likväl under förutsättning att de enas om vilkoren för begagnandet.

I afseende å sättet för vattnets nytjande förbjudes dels vissa fiskeredskap (F. S. § 11) och vissa fiskesätt (F. S. § 12) — bland hvilka dock icke nämnes fiske med användande af spräng- eller giftigt ämne — dels utkastande i vattnet af ämnen, som orsaka uppgrundning eller eljes skada fiskevattnet. (B. B. 20: 6, 1766 års St. 2: 15, 3: 9 m. 2, 10, F. S. § 22, Fd. 1868 § 15). — 1766 års fiskestadga innehöll härjämte förbud mot aflossande af skott och bärgsprängning, som kunde störa fisklek eller fiskens stigande till lekplats, hvilken bestämning väl upphäfdes genom k. Resol. på Allm. besvär af 9 dec. 1766 § 7, men i allmänna rättsmedvetandet ännu anses gällande.

Beträffande samfäldt fiskevatten gälla dessutom för delegarene inbördes de allmänna rättssatser, som bestämma samegares nytjanderätt. Särskildt stadgas, att hvarje delegare får fiska till sin nödtorft, men bygga fiskevärk endast efter sin andel i vattnet, hvarvid förutsättes delning af *nytjorätten* till de därtill lämpliga platserna, hvilken delning, i fall öfverenskommelse ej träffas, bestämmes af domstol. Kan sådan delning ej ske och en delegare vill bygga fiskevärk, men de öfriga icke, kan han dock berättigas att på sätt, tid och vilkor, som rätten bestämmer, ensam uppföra värket, såframt sådant kan ske utan de öfrigas skada. Såvidt annan öfverenskommelse ej träffas, får enskild delegare ej medgifva annan tillstånd att fiska i det gemensamma fiskevattnet, med mindre han själf afstår från sin fiskerätt, och är dessutom notdragning förbjuden. Vilja flere delegare fiska å samma plats, har den företräde, som först anländt till platsen. Efter slutadt fiske skola pålar och stakar, som därvid användts, undanskaffas af den fiskande (B. B. 17: 1, 2. F. S. §§ 26, 23 och 24).

Af stadganden, som afse skyddandet af fiskedriften och fisketillgångens vidmakthållande, ansluter sig närmast till de föregående förbudet att afrödja skogen från strand, om fisken plägar där stiga eller om skogen eljes gör fisket (fiskestånd)

nytta och strandegaren icke eger hela fiskevattnet (F. S. § 20 och Skogslagen § 13). Anförda syfte tjäna vidare de beträffande far- och flottleds begagnande meddelade föreskrifterna, att sten och ballast ej får utkastas i notvarp, att fiskeredskap, som är erforderligen utmärkt och ej ligger i segelled, ej utan nödtvång får öfverfaras, samt att flottning af skogsalster endast såsom barkade (dock ej ovilkorligt) är tillåten. (F. St. §§ 21 och 23; jfr. ock 1766 års fiskeristadga 3: 10; förordningen ang. flottning af skogsalster § 3). Hit hör ock det, ett positivt tillgörande påbjudande stadgandet, att alla, som hafva egor vid eller nytja farled eller fiske i rinnande vatten eller däraf draga annan fördel, årligen vid lägt vattenstånd skola befria vattendraget från vindfällen och andra tillfälliga hinder (Fd. 1868 § 18), hvilken skyldighet enligt 3: 9 i 1766 års fiskeristadga omfattade äfven uppgrundning och sandbankar vid vattendrags utlopp. Framförallt komma emellertid i betraktande bestämningarna till förebyggande af fiskens utrotande eller minskande genom skoningslöst bedrifvet fiske.

Fiskeristadgan innehåller härom, att fisket bör i allmänhet så bedrifvas, att fiskleken fredas och det späda ynglet ej förstöres. Detta en rationel fiskevårds öfversta grundtanke uttalande stadgande har dock icke betydelsen af ett bud, som måste åtlydas, utan i hufvudsak endast af en anvisning om den riktning, i hvilken de af lagstiftaren förutsatta legala fiskeriföreningarna böra gå. Såsom tvingande lagbud i anfördt syfte kunna egentligen åberopas endast förbuden att fånga eller till salu hålla *spädt fiskyngel* — hvilket förbud dock ej omfattar slutet fiskevatten eller i sådant fångadt yngel — samt att i rinnande vatten eller dess mynning fånga yngel af lax och sik äfvensom under höst, vinter och vår laxartade fiskar. Författningen söker däremot ernå en rationel fiskevård med de därför erforderliga bestämningarna om arten och beskaffenheten af de fiskeredskap, som få begagnas, och dessas användningsområden och tider, om fiskens fredande, om positiva åtgärder till befordrande af dess trefnad och fisketillgångens ökande samt om tillsynen öfver dessa bestämningars efterlefnad och äf-

ventyret af deras öfverträdande, genom att obligatoriskt föreskrifva ingående af fiskeriföreningar; tidigare meddelade emellertid 1766 års fiskeristadga omedelbart en del af de sålunda förutsatta normerna (3: 16, 17; 2: 13). Fiskeriföreningar böra ingås kommunvis och omfatta alt fiskevatten, som icke är slutet. För vidsträkta vattendrag, som genomskära eller gränsa till flere socknar, eller åtminstone för sådana delar af desamma, som endast genom fors eller smalare sund äro med andra delar förenade, böra öfverenskommelserna blifva till sina hufvudgrunder enahanda, för hvilket ändamål gemensamma rådplägningar böra ega rum. Å guvernörerne ankommer att tillse att nu nämda föreningar ingås, äfvensom att, efter fiskeriinspektörens hörande, fastställa desamma, utom då fiskevattnet hör till flere län, då fastställelsen meddelas af Senaten. Förening bör oförändrad fastställas; kan ej så ske, afslås anhållan om fastställelse (afvikande från 1766 års stadga 2: 13, 3: 14 och förkl. däröfver af den 24 januari 1771 § 4). Där emellertid fiskeriförening ej kommer till stånd, eger guvernören, resp. Senaten utfärda sådana föreskrifter, som befinnas nödiga till förekommande af fiskens utödande, i hvilket afseende notdragning i insjö under vissa fiskars lektid får förbjudas och äfven kan bestämmas minsta lofliga finheten hos redskap, som användes i insjö och grunda vikar i inre skärgården.

Fiskeriföreningar torde numera finnas öfveralt, i hufvudsak af enahanda innehåll och stadgande bl. a. tillsyningsmäns utseende bland de fiskeberättigade för öfvervakande af fiskerilagstiftningens efterlefnad. Men kändt är, att föreningarnas stadgar merendels äro en död bokstaf, och torde knapt något enda åtal hafva anmälts af omförmälda tillsyningsmän.

Jämlikt Jordbruksexpeditionens bref af den 20 december 1878 och 23 januari 1890 äro slutligen vissa premier utsatta för plantering af värdefullare fiskslag.

Då kräftfångst faller under fiske i vidsträkt mening, torde här böra erinras om föreskrifterna i förordningen af den 5 april 1875 om fredning af kräftor, hvilket intresse dock lärer få anses vara diametralt motsatt fiskets.

III.

Beträffande fiskerinäringen såsom sådan innehåller gällande fiskeristadga endast några bestämningar om fiskens behandling såsom handelsvara (1766 års fiskeristadga meddelade utförliga föreskrifter såväl härom som om fiskens beredning för antydda ändamål 1: 4, 5, 6, 7), hvarutom kvarstår föreskriften i Byggningabalken 18 kap. 2 §, att å konungens allmänna fiskelägen och grund i skären får uppsättas bodar, hvilket stadgande likväl är så ändradt att denna förmån tillkommer alla fiskare och att afgäld för platsen ej synes böra ega rum. Däremot ingingo i 1766 års fiskeristadga särskilda föreskrifter, afseende att ordna och upphjälpa fiskerinäringen. I sistnämda hänseende medgafs sålunda å konungens allmänna fiskelägen och grund i skären uppförande af beredningshus, plats för fiskefartygs byggande och tillvärkande af fiskeredskap och kärl samt bostad för folk och arbetare, som till hafsfiske brukas (1: 12, 13). Dessutom tillerkändes idkare af saltsjöfiske rätt att, där han själf icke egde ek- eller annan tjänlig (bok- eller gran-) skog, å kronoskog efter utsyning erhålla virke till fiskebåtar och kärl, och åtnjöto storfiskets idkare särskilda andra betydande förmåner (2: 2, 3, 5). Slutligen är att märka hamnordningen af den 24 januari 1771, som ordnade förhållandena vid fiskeläge under fisketiden.

Ehuru fallande utom ramen för denna öfversikt torde här böra erinras om den åtgärd, som för någon tid företogs för införande af en bättre metod att insalta strömming och hvassbuk. Vidare har i något fall beviljats statsunderstöd för anläggande af fiskkonserveringsanstalt. Ett årligt understöd af statsmedel uppbär för närvarande Finlands fiskeriförening, hvilken har till uppgift bland annat att befordra fiskodling.

IV.

Frånsedt Senatens Ekonomiedepartement, äro de myndigheter, å hvilka fiskeriförvaltningen ankommer, länens guvernörer, hvar inom sitt län, och fiskeriinspektören. Af gammalt gäller, att guvernörerne handhafva förvaltningen på

alla de förvaltningsområden, för hvilka särskild förvaltande myndighet icke finnes tillsatt; och fiskeriförvaltningen är jämväl särskildt omnämd i senaste guvernörsinstruktion af den 29 december 1894 § 28 mom. 14. Enligt denna har guvernören att beträffande fisket i länet beakta alt hvad till befordrande däraf lända kan. En del af de åligganden och befogenheter, guvernör tillkommer på ifrågavarande gebit, äro redan i det föregående berörda; andra åter vidhandengifvas af bestämningarna om förfarandet i ärenden rörande anläggning af vattenvärk eller sjöfällning. Fiskeriinspektörens värksamhet åter skall, enligt den för honom utfärdade instruktionen af den 16 januari 1861, hafva till hufvudföremål fiskeriernas i landet omvårdnad och förkofran samt tillika omfatta fiskodlings införande och befrämjande vid såväl kronans som enskildes fiskerier. Vidare bör inspektören egna oafbruten omsorg åt alt, som kan befordra fiskafvelns bibehållande och tillväxt såväl i yttre och inre skärgården som i insjöar och rinnande vatten. Inspektören intager emellertid i dessa afseenden endast ställningen af en rådgifvande myndighet, hvilken har dels att meddela äskade yttranden och ingå med erforderliga framställningar till vederbörande guvernör eller ekonomiedepartementet, dels att tillhandagå enskilda med råd och upplysningar samt tekniskt biträde. Utredandet af de allmänna och lokala betingelserna för fiskens och dess olika arters trefnad och ökande, spridandet af kunskap om fördelarna af och reglerna för en rationel fiskevård, väckandet hos enskilde af intresse för fiskodling och underlättandet af sådans införande samt bringandet till allmänhetens kännedom af ändamålsenligare metoder för fiskens fångst och beredning till handelsvara äro sålunda de hufvudsakliga medel, hvilka för en omedelbar tjänstevärksamhet i och för fiskets höjande stå inspektören till buds. Härutöfver eger inspektören att medvärka vid tillsynen af såväl fisket rörande lagbestämningars efterlefnad som de för kronans enskilda fiskens nytjande belefvade föreskrifters iakttagande.

Slutligen åligga vederbörande polisbetjänte öfvervaka, att de lagbud, som röra fisket och icke uteslutande afse

tryggande af enskild fiskerätt, varda efterlefda. Samma uppgift tillkommer de af fiskeriföreningarna valda tillsyningsmän. För Wuoksen och Kymmene älfvar äro särskilda af staten aflönade tillsyningsmän tillsatta sedan medlet af år 1894.

Julian Serlachius.

Några bidrag till jordabalkens hisoria.

(1686—1734).

Materialet till föreliggande uppsats är hämtadt ur de hittills icke offentliggjorda handlingar angående förarbetena till jordabalken i 1734 års lag, hvilka förvaras uti kongl. riksarkivet i Stockholm och Upsala universitetsbibliotek. Nämda handlingar utgöras af: 1. lagkommissionens protokoll för tidrymderna: 8 december 1686 — 11 september 1690, 25 april 1693 — 27 juni 1694, 21 mars — 12 september 1701, 23 april 1703 — 9 februari 1716, 1 februari 1722 — 18 november 1725 och 5 januari 1727 — 14 augusti 1734. 2. af lagkommissionen upprättadt register och förteckningar öfver hvad till lagens revision företagits och utarbetats, omfattande tiden 1687—1701. 3. särskilda redaktionsförslag till ny jordabalk, samt 4. vederbörande hofrätters och justitiebetjäntes påminnelser öfver de uppgjorda förslagen.

En fullständig kännedom om lagkommissionens värksamhet lämna dessa handlingar dock icke. Af sådan anledning kan vår framställning af jordabalkens historia icke göra anspråk på att vara uttömmande. Men jämväl i ett annat afseende är den efterföljande framställningen icke fullständig. Det faller sig svårt att utan omfattande rättshistoriska studier teckna en bild af jordabalkens utbildning med hänsyn till dess *innehåll*. Hvad vi under ofvanstående rubrik gå att skildra är därför ett stycke yttre rättshistoria. För en tydlig uppfattning af förekommande lagstiftningsfrågor har dock ett återgifvande i största korthet utaf innehållet af 1695 års förslag till ny jordabalk synts nödvändigt.

I.

Den 6 december 1686 utfärdade konung Carl den XI konstitutorial för hofkanslern Erik Lindskjöld att jämte elfva andra personer öfverse lagen. Den 8 och 10 i samma månad sammanträdde kommissionen till öfverläggning om sättet för arbetet och ämnenas åtskilnad. Därvid tilldelades en särskild balk i landslagen hvarje ledamot, som egde att utarbeta alla där innefattade ämnen, hvarjämte kommissionen beslöt att under en längre tid icke hålla några sammankomster på det att ledamöterna därunder skulle ega tillfälle att samla och genomse alla kungliga förordningar och bref samt lärda mäns arbeten. Till följd häraf sammanträdde kommissionen ej förrän den 9 maj följande år och var vidare under samma år tillsammans blott fem gånger[1].

Vid sammanträdet den 22 augusti 1687[2]) vidtog revisionen af jordabalken. Lagmannen Nils Gripenhjelm, hvilken jordabalken tilldelats, föredrog då hvad han uppsatt och författat öfver detta ämne. „Herr lagmannen förmälte sig därvid hafva till stor del förändrat och i anseende till ordningen kommit ifrån hvad förra lagen uti jordabalken haft. Vidare sade herr lagmannen sig hafva beslutit att ur gamla och nya recesser hämta stadgande såväl om huru många slags jord som hvad åtskilnad däruti finnes, och förmenade att detta icke så obekvämligen kunde sättas först i lagen eller jordabalken, förrän man talte om laga fång, som vore det första kapitlet i forna lagboken". Härå uppläste Gripenhjelm konseptet till första kapitlet, som innehöll bestämningar om „huru många handa slags jord finnas och vara kunde". I anslutning härtill vidtog i kommissionen en diskussion rörande begreppet kronojord, hvilken diskussion, efter det andra kapitlet blifvit uppläst, utsträcktes till begreppen frälse och skattejord. I sammanhang härmed afhandlades frågan hvad gamla frälsen äro och huruvida stubberätt kunde vara af

[1]) Förevarande skildring är hämtad ur I. A. Posse: Bidrag till svenska lagstiftningens historia, sid 272 ff.

[2]) Jfr. lagkommissionens protokoll för angifna tid sid. 13. (i kongl. riksarkivet).

frälsenatur, jämte det bestämningar upplästes rörande sämjejord, stadge- och stubbehemman, utjordar och urfjäll. Slutligen föredrogs kapitlet om laga fång, hvilka voro arf, köp, börd, gåfva och pantsättning och hvartill också kunde räknas förvärkad och per executionem tillmätt jord.

Den 23 augusti [1]) fördrogs i kommissionen om urminneshäfd och upplästes kapitlet om dens straff, som laga fång kväljer, äfvensom om våldsvärk å jord.

Den 26 augusti [2]) upplästes sedan kapitlet om laga fång af jord medels arf, och diskuterades om beskaffenheten af den jord, som genom arf eller giftermål kunde falla från en ofrälse till en frälseman. Vidare afhandlades om bördköpt jord.

Sin sista sammankomst under år 1687 hade kommissionen den 15 november. Med undantag af en diskussion rörande förmynderskapsinstitutet upptogs sammanträdet af handläggning utaf löpande ärenden äfvensom af öfverläggning huru förfaras skulle, enär respektive ledamöter, förutom Lindskjöld och Gripenhjelm, icke syntes vara färdiga med dem tilldelade balkar [3]). Resultatet af lagkommissionens värksamhet uti ifrågavarande afseende för år 1687 är af kommissionen uti „memorial, hvad uti kongl. Commissionen till lagens revision tid efter annan är företaget och utarbetadt“ [4]) angifvet på följande sätt: „några kapitel af konceptet till J. B. upplästa af herr lagmannen Gripenhjelm, men icke häller ad acta komne“.

Granskningen af Gripenhjelms uppsättning fortsattes icke vid lagkommissionens nästa sammanträde, som egde rum den 15 mars 1688, utan upptogs först den 13 december sagda år. En diskussion om börd och bördsrätt fördes likväl den 24 juli vid föredragningen af förslaget till ny ärfdabalk [5]).

[1]) Protokollen sid. 25.

[2]) Protokollen sid. 30.

[3]) Jfr. Posse a. a. sid. 274.

[4]) Ingår såsom N:o 3 i lagkommissionens register och förteckningar (i riksarkivet).

[5]) Protokollen sid. 78, 79.

Den 13 december 1688 [1]) upplästes, efter en diskussion, huruvida bördsrätt tillkomme den släkt, som först sålt jorden eller senare bördeman, kapitlet om jords fördelning eller huru många slags jord finnas och vara kunde, hvilket af lagmannen Gripenhjelm uti det uppgjorda förslaget angafs vara krono- och privatjord. Denna senare delades åter i arfvejord, bördköpt jord etc. Vidare diskuterades om laga fång och om „numero“ af laga fång. „Emedan många ock äro laga fång, som här (uti förslaget) icke kunde insättas, syntes kommissionen bäst införa i rubriken: thessa äro laga fång“. Slutligen diskuterades under hvilken titel den jord komma borde, som förvärkades till nästa släkt.

Den 14 december 1688 [2]) upplästes kapitlet om arfvejords köp. I anledning häraf öfverlades om uppbud och om lagfarande i allmänhet, hvarvid då jämväl fanns att hembuden voro onödiga. Vidare upplästes stadgandena om arfvejords säljande för nöd och trångmål samt angående arfvejords byte. Slutligen föredrogs kapitlet om huru hustrus jord bör säljas och om jords säljande uti fattigdom [3]).

Den 19 december [4]) föredrogs i kommissionen kongl. Majts bref angående skattebönders straff, som ej erlägga afrad vintertid, hvilket bref gaf anledning till en vidlyftig diskussion om afrad m. m., som fortsättes vid sammanträdet den 22 december, då svar afläts till konungen.

Angående värksamheten öfverhufvud under år 1688 meddelar åberopade memorial, att sagda år „är om åtskilliga materialier till jordabalken och annat diskuteradt och några kapitel af rådstugubalken och jordabalken nu upplästa, men ej något visst tillgjordt eller till acta lämnadt“.

I anseende därtill att flere ledamöter voro hindrade under pågående riksdag, sammanträdde lagkommissionen år 1689 först i medlet af november [5]). Den 12 i sagda månad

---

[1]) Protokollen sid. 89.

[2]) Protokollen sid. 103.

[3]) Protokollen sid. 130—131.

[4]) Protokollen sid. 132—142.

[5]) Posse. a. a. sid. 275.

upplästes i kommissionen kongl. Majts bref af den 13 juli 1689 med förfrågan rörande skattebondes arfvinges rätt, som är frälseman, hvilket spörsmål, efter det särskilda löpanden ärenden afgjorts, gaf upphof åt en diskussion om frälsemans rätt till skattejord. Därefter upplästes af jordabalken kapitlet om huru pantsatt jord uppbjudes, hvarvid ansågs att pant ej måtte sättas högre ut än fordran var värd. Diskuterades jämväl om jord, som går genom exekution till andra [1]).

Den 15 november fortsattes uppläsningen af jordabalken med kapitlet om hustrus jords säljande, i sammanhang hvarmed beslöts, att stadganden rörande förmynderskap skulle öfverföras till ärfdabalken. Vidare diskuterades vid detta sammanträde om inprotokollering, om obligationer och panters inteckning o. s. v. Jämväl upplästes stadgandet rörande fasta å köp på (af) annans gods [2]).

Den 19 november [3]) upptogs i kommissionen åter frågan rörande beskaffenheten af den rätt, som åtnjutes af skattebondes arfvingar, hvilka äro frälsemän. Därjämte diskuterades stadgandet om skattejords säljande och om börd (huru släkt räknas vid börd). Vidare taltes om olikheten emellan giftorätt i stad och på landet samt afhandlades frågan, huruvida fädernesläkt kunde börda mödernejord.

Den 26 november [4]) diskuterades åter spörsmålet rörande skattebondes arfvingars rätt till skattefrälsejord och likaså vid sammanträdet den 3 december [5]) var det fråga om frälsemans ärfda skattejords kvalitet, äfvensom om de förmåner, som tillkomma skattejord.

Den 6 december diskuterades i kommissionen om rusttjänst och om svaret till kongl. Majt på Dess förfrågan angående frälsemans rätt uti det anförda fallet. Samma dag begyntes med revisionen af ärfdabalken.

---

[1]) Protokollen sid. 164—173.

[2]) Protokollen sid. 174—179.

[3]) Protokollen sid. 193.

[4]) Protokollen sid. 226.

[5]) Protokollen sid. 235.

Beträffande lagkommissionens tillgöranden under ifrågavarande år finnes å meranämnda memorial antecknadt: „år 1689 är några mål, af kongl. Majt. remitterade, afgjorda, item (november—december) några till jordabalken och byggningabalken samt giftermålsbalken och ärfdabalken hörande (mål) begynte och diskuterade“.

Under år 1690 var kommissionen sysselsatt med revisionen af gifftermåls- och ärfdabalkarna, hvilka nu blefvo ordentligen genomgångna [1]). Därunder diskuterades dock frågor, hvilka måste anses höra till jordabalkens rättsområde Sålunda afhandlades vid sammanträdena den 11 och 14 mars bestämningar om bruk och bruks tillvärkningar och upptogs till diskussion spörsmålet, huruvida penningar, som erhållas för hus, skola anses som penningar eller hus [2]). Den 20 mars taltes i kommissionen om gåfva under vilkor [3]) och den 3 april berördes ånyo den gamla frågan om skattebondos arfvingars rätt, som frälsemän äro. Den 11 april åter, vid fråga om hemföljd, som gäldbunden man gifver son eller dotter, diskuterades om uti en vilkorlig gåfva allenast är dominium utile, och om, där gifvaren blifvit skyldig, kreditorerna få den angripa [4]). Vid sammanträdet den 2 maj öfverlades om „fatalia såldt gods att åtala [5])“, och den 22 i samma månad diskuterades om den rätt omyndiga hafva att lösa igen gods, som blifvit såldt [6] [7]).

---

[1]) Jfr. Posse a. a. sid. 276.

[2]) Prot. sid. 357.

[3]) Prot. sid. 370 ff och 458 ff.

[4]) Prot. sid. 552 ff.

[5]) Prot. sid. 431.

[6]) Prot. sid. 437.

[7]) Bland de uti kongl. riksarkivet i Stockholm förvarade förhandlingar till 1734 års lag finnes en inbunden volym med öfverskrift „Betänkanden öfver 1690 års lagförslag“, hvilken innehåller påminnelser till giftermåls, ärfda- och jordabalkarna jämte de lagförslag, till hvilka påminnelserna hänföra sig. Vidkommande förslagen till ärfda- och giftermålsbalkarna synes intet tvifvel råda, att de icke skulle härröra från år 1690. Men beträffande det „påminnelserna“, vidfogade förslaget till jordabalk gifver en jämförelse

Efter hvad lagkommissionens i behåll varande handlingar utvisa upplästes och rättades under åren 1691, 1692 och 1693 särskilda förslag till byggningabalk, byggnadsordning i städerna, giftermålsbalk och ärfdabalk [1]. Däremot finna vi icke uti kommissionens register eller memorial någon anteckning därom, att jordabalkens revision utgjort föremål för öfverläggningen [2]. Från diskussionerna öfver förslaget till ny byggningabalk kunna vi dock anteckna förhandlingen den 9 maj 1693, då frågå var om torps upptagande och byggande etc., om rättigheten till torp, som lägges i skatteegor, och angående storleken af de egor en god husbonde bruka kunde. Äfvenledes förtjänar att märkas påminnelserna från Österbotten till byggningabalken, hvilka jämväl upplästes vid sagda sammanträde och där bland annat, förfrågan gjordes om skattebonde icke må njuta sin rätt till jorden, hvilket icke syntes kommissionen orimligt.

---

af detta förslag med särskilda andra osökt vid handen, att förslaget i fråga är en afskrift af det förslag som upprättats i kommissionen åren 1694—95 samt sistnämda år delgifvits vederbörande hofrätter. Att år 1690 skulle existerat ett färdigt och till vederbörande justitie betjänte utsändt förslag till jordabalk motsäges dessutom af följande anteckning i lagkommissionens protokoll öfver sammanträdet den 11 februari 1690: „balkar, som skulle kommuniceras vederbörande, och som allaredan äro färdiga, äro ärfdabalken och giftermålsbalken".

[1] Jfr. Posse. a. a. sid. 278.

[2] Uti Upsala universitets egen samling af handskrifter rörande förarbetena till 1734 års lag (B. 101 n.) finnes en inbunden volym, å hvilkens ryggsida är antecknadt: „Förslag till Jorda och Byggn. Balken 1692". Första sidan är paginerad 111 och inledes med Byggnadsordning i städerna, hvilken har 8 kapitel, därefter följer „4. memorial till Byggningabalken", „memorial", som börjar med rubriken „5. om Bruk och Byggnad å landet" Cap. 1, o. s, v., och innehåller 32 kapitel, det sista" om Gästgifvare, dess hus, tjänst och rätt". Nederst å sista sidan af nämda balk, efter texten, finnes antecknadt „Explicit den 10 oktober 1692". Härå följer Jorda Balken, från pag. 243 till sid. 279. Vi måste dock på ofvananmärkta skäl hålla före, att ifrågavarande förslag till jordabalk icke ofvanuppgifna år utgått från lagkommissionen, om förslaget öfverhufvud alls hör till dem, hvilka uppsatts i kommissionen. Lagförslaget inledes med kapitlet „om fem laga fång jorda och urminneshäfd", en

Angående lagkommissionens värksamhet under åren 1694—1695 finnes i oftanämnda memorial antecknadt: „1694 är konceptet till jordabalken uppläst november, december, 1695. idem, januari, februari“ hvarjämte i lagkommissionens „förteckning huru till Swerikes lag hörande materialier äro uti den af kongl. Majt förordnade kommissionen till lagens reviderande företagne och utarbetade vordne [1])“ förekommer följande anteckning: „jordabalken är år 1694 aldeles företagen och sedermera utsänd till alla kongl. Hofrätter, Generalguvernörer, Guvernörer och Landshöfdingar, och åter med inkomna påminnelser år 1696 genomsedd och färdig, kongl. Majt. underdånigst att föredragas“. Vidare ingår i lagkommissionens register följande meddelande: „5. J. B. (uppsatt af assessorn Hylten) konceptet är uti kommissionen uppläst år 1695 och kommuniceradt kongl. Hofrätterna och alla Justitiaris; åter med år 1695 och 1696 inkomna betänkanden uppläst och korrigeradt år 1696 och 1697, och färdigt gjordt underdånigst att föredragas hos H. Kongl. Majt“. Däremot

---

inledning, som återfinnes såväl i landslagen som uti Carl den IX:s och det Rosengrenska förslaget till jordabalk, men hvilket stadgande Gripenhjelm, såsom redan anförts, ansåg böra föregås af bestämning om de olika slag af jord, som kunna förekomma. Nästnämda uppställning af ämnet bibehöll lagkommissionen också uti de förslag, som åren 1694—1715 vore underkastade dess granskning, och det var först senare man i kommissionen återgick till den gamla uppställningen, som ju delvis återfinnes i 1734 års lag. Detta vore nu ett skäl, som motsade antagandet, att förslaget skulle datera sig från tiden för lagkommissionens första värksamhet. Från hvilken tid berörda förslag i själfva värket förskrifver sig är dock svårt att i detta sammanhang utreda. Å ena sidan påminna uppställning och meningar sådana som „utländsker hään, kan till land komma, *heden* eller Christen, Fånga bonden eller hustrun (kap. V. pr.) om lagförslagen i Carl den IX:s tid; å andra sidan visa anteckningar i marginalen: „Bijafsked år 1644; Resol Regii 1664 Apr. 15 m. fl. å en långt senare tid för uppkomsten eller redaktionen af sagda förslag.

[1]) Utgör N:o 2 af lagkommissionens register.

I min afhandling Om sytning sid 48 not 2 har jag på grund af anförda öfverskrift betecknat ifrågavarande förslag såsom utgånget 1692. Likaså är 1695 års lagförslag betecknadt såsom uppsatt 1694, hvilka misstag härmedels rättas.

finnas icke några protokoll i behåll öfver förhandlingarna i kommissionen, hvilka dock, att döma af den redaktion, uti hvilken ifrågavarande konsept föreligger, måste hafva varit både uttömmande och sakrika.

Lagkommissionen kunde således i början af år 1695 till konung Carl den XI aflämna ett förslag till ny jordabalk. Uti bref af den 10 april samma år [1]) anbefalte konungen därpå vederbörande att med det fodersammaste inkomma till konungen med sina påminnelser öfver den uppsatta jordabalken. Utlåtandena afgåfvos också till en stor del under loppet af år 1695. Sålunda inskickade Göta hofrätt uti skrifvelse af den 29 november sagda år sitt utlåtande, hvilket föredrogs i revisionen den 7 december 1695 [2]). Ännu tidigare eller i juli, augusti, september, oktober upplästes i revisionen inkomna betänkanden från särskilda domstolar, jämväl från Finland. Svea hofrätt synes senare hafva inkommit med sitt utlåtande. Förslaget till ny jordabalk upplästes och diskuterades nämligen i hofrätten den 4—7 februari 1696 [3]).

Ifrågavarande förslag till ny jordabalk, hvilket måste anses vara det första fullständiga den år 1686 tillsatta lagkommissionen aflämnat, omfattar 19 kapitel, indelade i paragrafer men utan de uti landslagen sedvanliga ingresserna. Första kapitlet, som har rubriken *„huru många slags jord äro på landet och i staden,* indelar all självfegande jord på landet i frälse och skatte (§ 1), hvaremot i staden finnes självfegande jord, fri och egen, samt stadens, kyrkors, skolors och fattiges eller hospitalers jord och grund. (§ 3) Alla andra besittningsrätters, såsom stadge-, städje-, sämje-, stubbe- och „annor" rätts hemman hafva ingen jordeganderätt, utan besittas allenast på vissa vilkor samt ärfvas och skiftas ej häller annorlunda än som lösöre syskon och släkt emellan. (§ 2).

---

[1]) Upsala universitets egen samling. Lagförslag med anmärkningar 1691—95 fol. 101.

[2]) Påminnelser till Jorda Balken, uti kongl. riksarkivet.

[3]) Svea hofrätts protokoll 1696. Pars 1. Jan.—April.

Andra kapitlet omtalar åter „*med hvad rätt och rättighet hvardera slagen af ofvannämda jord innehafvas och besittas*“ § 1 inledes dock med stadgandet, att „kronojord må ingen efter denna dag undan kronan köpa, ej häller till evärdlig gåfva begära. Sker det, hafva konungar, som efterkomma makt att jorden för samma värde igenlösa, om den är köpt, eller också återkalla gåfvan“. Därefter följer i samma paragraf bestämningar om egares befogenheten med afseende å sin skattejord och om särskilda inskränkningar i hans eganderätt, hufvudsakligen af ekonomisk natur. Samma ämne utgör ock föremål för stadgandena i § 3. Uti § 2 åter angifves den makt rätter egande tillkommer öfver sin frälsejord, medan § 4 egnas de rättsförhållanden, åt hvilka sämje-, städje-, m. fl. rättigheter gifva upphof. Jordrätten i stad behandlas slutligen i § 5.

Uti tredje kapitlet uppräknas *laga fång uppå jord, hus och grund.* Dessa äro arf, byte, köp, gåfva, pant eller vädsättning och mätt eller utsökn.

Fjärde kapitlet handlar „om *arfvejord och huru den lagligen ärfvas och försvaras må*“. Här gifves först en definition af begreppet arfvejord (§ 1). Därpå stadgas om medarfvingars plikt att ersätta arfvinge, hvilken med rätta något afgått. (§ 2) §§ 3 och 4 äro egnade begreppen i börd köpt och i börd löst jord och § 5 omtalar det fall, att fader ärfver sina barns mödernejord eller moder deras fädernejord. I § 6, det sista i kapitlet, talas åter om vederlag för arfvejord.

Femte kapitlet innehåller stadganden *huru jord å landet och hus och tomt i staden må bytas,* och sjette kapitlet om *den rätt och vilkor, hvarmed arfve- och bördköpt jord må säljas.* Det heter i 1 § af sistnämda kapitel: „Köper man annan mans arfve eller bördköpta jord på landet, han eger den innan natt och år efter slutat köp vid tinget tillkännagifva och så lagligen uppbjuda låta uppå tre allmänna vanliga häradsting. Vill någon bördeman den jord börda och *därför gifva som annan bjuder,* han bör innan natt och år ifrån första uppbudet angifva sig och uti rätten insätta så många penningar“. Af kapitlets sjutton paragrafer förtjäna

föröfrigt att anföras § 15, som har denna lydelse: „hafve ingen syssloman eller åbo våld att sälja, förbyta eller förpanta *sin herres* jord, hus eller tomt, utan han hafver hans öppna bref och fullmakt därtill, hafva ock ej häller någon makt att döma öfver någon mans jord, hus, tomt eller andra egodelar, utan jordeganden är lagligen stämd, icke häller att sätta någon mans jord eller afgäld i kvarstad så länge den i handom hafver vill för rätta komma och för rätta svara. Dömes dessa mål, hafve ingen kraft". Nämda stadgande, hvilket utan tvifvel utgör källan till § 1 i 10 kap. J. B. af 1734 års lag, äfvensom till § 2 af samma kapitel, synes sålunda lämna ytterligare stöd för den åsikt, som anser lagfarten i 1734 års lag afskära ej blott bördstalan utan äfven eganderättsklander [1]).

Sjunde kapitlet *„huru man må sin arfvejord, hus eller tomt lagligen bortgifva, så ock om aflinge och bördköpt jord, samt morgongåfva i staden och på landet"*, innehåller sex paragrafer. I § 1 begränsas gåfvofriheten med afseende å arfvejord på landet till „hvar tionde penning". §§ 2 och 3 meddela bestämningar om jords öfverlåtande för föda (sytning). Enligt 1695 års lagstiftares uppfattning är således aftal om sytning till sin juridiska natur gåfva af jord under särskilda vilkor [2]). I § 4 hänvisas man med afseende å medgift och morgongåfva till motsvarande lagrum i giftermålsbalken, § 5 handlar om rätt att återkalla gåfva på grund af otacksamhet och § 6 berör gåfvofriheten med afseende å egendom i stad.

Åttonde kapitlet, *om huru jord må pantsättas och återlösas,* inledes med stadgandet, att pantsätter någon sin jord, hus eller tomt, det skall allt till viss summa och pris uträknas (§ 1). Vidare är att anteckna följande bestämningar. Förpantar någon fast egendom till flere än en utan tidigare panthafvares samtycke eller sätter ut panten högre än att bägge panthafvarena kunna njuta sin betalning ur densamma,

[1]) Jfr. härom J. J. Serlachius' uppsats: om präskription af klander i jordafång enligt 1734 års lag, i denna tidskrift 1884 årgång XX sid. 1.

[2]) Se härom min afhandling Om sytning sid. 48—64.

pliktar han $^1/_6$ af summan, och förste panthafvaren „behåller“ panten, om den senare icke har låtit förr inteckna sin rätt eller värkligen låtit tillegna sig panten och densamma tillträdt (§ 2). „Panter“ som intecknats vid samma ting eller rådstugudag, njuta lika rätt (§ 3). Däremot, om vid samma ting eller rådstugudag, inteckning sökes för en „allmän förpantning på all ens egendom“ och för en „viss föreskrifven pant“, njuter den senare företräde, och hvad som öfverskjuter kommer den allmänna förpantningen till godo (§ 4). Dör eller afviker gäldbunden man staden eller landet, utan deras vetskap, hvilka han är skyldig, och lämnar efter sig fast eller lös egendom, är all inteckning ogiltig, som sker hos domaren eller konungens befallningshafvare, sedan bevisligt är att den skyldige dött eller rymt, och enhvar är lika berättigad till egendomen, när densamma dem emellan skall delas „och briste mark om mark, om den ej räcker till“ (§ 8) All pante jord, hus och tomt, som ej förstånden är, skattas som lösöre, när den delas arfvingarna emellan (§ 12).

Nionde kapitlet är egnadt *„laga utmätning och utsökning“*. Af dess åtta paragrafer öfverfördes vid en senare revision de sex första till utsökningsbalken, de två sista åter till åttonde kapitlet jordabalken.

Tionde kapitlet föreskrifver den form, hvari *köp, skifte och gåfva af fast egendom skola upprättas,* hvarjämte formulär för fastebref meddelas (§§ 1, 2 & 3).

Elfte kapitlet har rubriken *„om hemul och klander i jordafång och om laga häfd“*. I § 1 säges, att den som till annan säljer, förpantar eller bortbyter sin jord, är skyldig att hemula. § 2 gifver säljare, som icke uppburit fulla penningar och dock i köpebrefvet kvitterat desamma mot köparens försäkringsskrift, makt att tala uppå köpet intill dess fasta åkommer, men sedan eger han ingen talan framför andra å själfva jorden. Vinner någon jord, hus eller tomt med dom före afradsdag å landet eller fardag i staden, eger han ock njuta räntan eller hyran däraf för det året, men med afrad, hö och säd vid (från) jord, som genom köp, byte och gåfva undfåtts, förhålles efter den afhandling, som därom göras kan (§ 4). Tiden för anställande af eganderätts klan-

der är i § 7 begränsad till tre år efter det lagfarten blifvit genom fasta fullbordad. Slutligen anses det nödigt att föreskrifva, att alla uppbud, inteckningar och fasta skola meddelas på häradstinget eller rådstugan i den ort, där jorden, husen eller tomten äro belägna. Vid samma domstol skall ock klander i jordafång anställas. (§ 10.)

Tolfte kapitlet meddelar i §§ 1—6 vidlyftiga bestämningar huru *rå och rör eller tiäldro skola läggas* samt i de följande §§ (7—10) om *annan bolstads skilnad byar emellan.* I trettonde kapitlet §§ 1—5 stadgas sedan *straff för den som rå och rör rubbar, upprifver eller på annan inflyttar*, och fjortonde kapitlets tio §§ handla alla om *laga syner och egors försvar.*

Femtonde kapitlet innehåller stadganden om *urminnes häfd.* „Urminnes häfd är en stadig, intet upphörande, allmänt veterlig och obehindrad besittning, nytta, oförnekt bruk och omvårdnad af en fast egendom, som jämväl ock inom en annans bolstad och råmärken ligga kan, hvars fång ingen minnes eller af sanna sagu säga kan, huru den af begynnelsen tillkommen är." (1 §). En sådan häfd gäller icke i by och tegeskifte emellan grannar. Ej häller i skog och mark, där klöf om klöf går, och yx om yx hugges, oaktadt någon kunde bevisa sig där åvärkat hafva, utan allenast i åker, äng och afskilde och utmärkta skogar, kärrholmar, som med rå och rör, eller gård och vård inbegripne äro, skogsparker, fiskevärk, samt not- och kvarnställen. (§ 2). „Laga bevis" för sådan häfd är först och främst, att allmänt kunnigt är, att egaren och hans förfäder eller den, af hvilken han tillhandlat sig egendomen, hafva oklandrade brukat, försvarat och besuttit densamma. Därnäst utgör laga bevis, trovärdige bofaste, ålderstigne, om den orten väl kunnige män, som edligen bevittna kunna sig hvarken annat vetat eller af sina förfäder eller andra trovärdiga hört hafva. Märkeligen är ock urminneshäfden styrkt, om egaren kan framte gamla domar, arfslotter, jordeböcker och andra lagliga skrifter. (§ 3). Också andra vissa rättigheter uppräknas, hvilka genom urminneshäfd kunna förvärfvas, såsom gångstig öfver ens (annans) egor, vatten- och sjöväg, fäväg,

samt i stad dropprum, „vattudräkt“ eller ränna, så ock ljus på annan mans tomt, rättighet att göra vägg af annan mans hus och mera slikt (§ 5). Slutligen är att anteckna stadgandet i § 7, att när den som bestrider häfden och den som vill försvara densamma tvista om rättigheten att framlägga sina bevis, så gifs vitsord åt den som har jorden i handom.

Sextonde kapitlet handlar om *utjordar och urfjäll samt deras rättigheter*, samt sjuttonde kapitlet *om tionde*. Af sistnämnda kapitel föreskrifver § 1 den allmänna skyldigheten att erlägga tionde af all säd, som till mängd och beskaffenhet noga angifves. Därjämte förordnas (§ 2), att $^2/_3$ af tionden skall levereras till kronan och $^1/_3$ till prästerskapet. Vidare uppräknas (§ 3) de lägenheter, som äro befriade från erläggande af kronotionde, och slutligen (§ 4) talas om straff för den som söker dölja beloppet af sitt tionde.

Adertonde kapitlet med dess många paragrafer är egnadt *hemmans städsel och bruk å landet samt hus och gårdars hyrande i staden och deras uppsägande.* Af kapitlets många bestämningar, hvilka i hufvudsak återfinnes i 16 kap. J. B. af 1734 års lag, meddela vi endast, att giftostämma på viss tid varade sex år, hvarefter ånyo skulle städjas (§ 3). Legotiden för gård eller hus i stad var helt och halfår. Ville hyresgästen bryta aftalet, hade han att erlägga halfva hyran, om han ej flyttat in i huset, i motsatt fall hela hyran, och samma lag gälde, om hyresvärden ej ville hålla aftalet. (§ 10). Uppsade landbon jorden innan legostämman var ute, hade han förvärkat sitt träde, städjan och rågutsädet (§ 5). För öfverloppsbyggnad tillkom landbo ersättning vid afträdet af jordegaren eller nye arrendatorn, om han förskaffat sig timmer och annat virke från andra orter. Men är byggnadsmaterialet hämtadt från gårdens skog, åtnjuter landbon ingen ersättning (§ 13). Vidare är att märka stadgandet (§ 18) att samegare framför andra är berättigad att lega eller hyra den gemensamma jorden eller huset.

Slutligen innehåller nittonde kapitlet bestämningar om *afrad och afradsdag, landgille och andra utlagors uppbörd å landet och i staden*, hvilka vid en senare revision elimi-

nerades ur jordabalken, äfvensom stadganden rörande *jordransakning* och *räfsteting* med krono-, frälse- och skattejord (§ 7), om *nedgrafven skatt* (§ 9) och *malmsträck* (§ 10).

II.

Enligt åberopade memorial, som utgör hufvudsakliga källan till vår kunskap om lagkommissionens tillgörande under den följande tiden, egnades år 1696 att genomgå de påminnelser underdomstolar och hofrätter aflämnat öfver 1695 års förslag till ny jordabalk. Härmed var kommissionen sysselsatt under februari, mars, juni, juli och september —december månader, hvarvid texten jämväl korrigerades i de delar ett godkännande af de framstälda anmärkningarna gjorde detta nödvändigt.

Jämväl under januari och mars månader år 1697 fortsattes i lagkommissionen med uppläsningen af de inkomna betänkandena och omredigering af texten. Med ledning af de sålunda vidtagna ändringarna uppsatte assessorn Hylteen ett förslag till jordabalk, hvilket den 2, 4, 9 och 16 mars 1697 upplästes i kommissionen,[1]) hvarvid texten ansågs färdig att föredragas kongl. Majt. Därvid påmintes då, att det borde synas nödvändigt att kommunicera förslaget kammar collegium hvad angick tvister i köp etc., äfvensom stadgandena om kronojord, konungens parker, tionde, afrad m. m.[2]). Af denna anledning torde förslaget icke erhållit konungens underskrift,[3]) hvilken däremot finnes under redaktionsförslagen till giftermåls- och ärfdabalkarna.[4])

Ifrågakomna förslag till jordabalk, som är det andra i ordningen 1686 års lagkommission aflämnat, har bibehållit

[1]) Enligt anteckningar af kommissionens dåvarande sekreterare M. Bechius (Palmcrants) å marginalen till „andra konceptet af Jorda Balken som det är af Assessorn Lars Hylteen upsatt 1697". Protokollen för denna tid saknas.

[2]) N:o 4 i lagkommissionens register och förteckningar.

[3]) Konung Carl den XI afled den 5 april 1697.

[4]) Jfr Nilsson: Bidrag till Ärfdabalkens historia i Upsala universitet årsskrift 1892 (Upsala 1893) pag. I & II.

samma uppställning och kapitelindelning som sin föregångare från år 1695. Den åtskilnad, som förefinnes mellan dessa båda förslag, är mera en skilnad i omfånget än uti innehållet. Stadgandena i 1695 års förslag återkomma i det hela taget oförändrade i förslaget från år 1695 men följas af ett tillägg, som antingen förklarar någon otydlighet i det föregående eller utgör en tillämpning i ett specielt fall. Vid sidan häraf äro förändringarna och förekomsten af nya rättssatser obetydliga. Största ökningen kommer på det ekonomiska och kamerala rättsområdet.

Efter konung Carl den XI:s död afgaf lagkommissionen vid riksdagen den 12 oktober 1697 en berättelse om sin värksamhet, hvarpå konung Carl den XII genom bref af den 30 november samma år anmanade kommissionen att bringa till skyndsamt slut hvad ännu af lagarbetet återstode och därvid följa förut af konung Carl den XI erhållna föreskrifter. De följande åren egnades därför åt genomgåendet af de kriminela balkarna äfvensom förslagen till handelsbalk jämte växelstadga. Kommissionen kunde i bref af den 2 oktober 1711 meddela rådet att slottsartiklarna voro färdiga att föredragas Kongl. Majt., att växelstadgan blifvit till större delen genomsedd, att handels- och rättegångsbalkarna voro under arbete, men de öfriga balkarna däremot efter inkomna påminnelser rättade och färdiggjorde. Därjämte hemstälde lagkommissionen, att slutliga arbetet nu måtte företagas med de färdiga balkarna, så att de alla blefvo lika till språkets art och egenskap samt att de ej för alla bekanta orden, som kommit att inflyta, måtte sättas på god och tjänlig svenska, hvarhos anhållan gjordes att kommissionen till detta arbete finge utse och antaga tvänne lärde samt i lag och processen förfarne män, hvilka borde åter genomgå de färdiga balkarna och därvid uppsätta sina anmärkningar både till själfva ordasättet och språkets beskaffenhet[1]). Den 19 juni 1712 upplästes i kommissionen konungens samtycke till denna hemställan och förordnande, i enlighet med kommissionens framställning, för professorn Carl Lundius och

[1]) Denna framställning är hämtad ur Posse a. a. s. 285 ff.

assessorn i Dorpts hofrätt Johan Enander att företaga det uppgifna arbetet, hvilket utsträcktes till en granskning jämväl af balkarnas innehåll.

Vid lagkommissionens sammanträde den 12 februari 1713 „omtaltes huru jordabalken nödigt syntes böra ånyo genomläsas, hvilken assessorn Enander sade sig hafva genomsett och funnit däri vara åtskilligt, som syntes antingen fordra ändring eller också höra till andra ställen, hvilka ej behöfde däri införas“, i anledning hvaraf „hans excellens“ (Cronhjelm) yttrade: „att det är mycket väl att all varsamhet därvid brukas, därför kan nu så ske att jordabalken må ytterligare genomses.“ Assessorn Enander begynte därpå uppläsandet, och medhanns första kapitlet och af andra kapitlet §§ 1—4. Därvid beslöts med afseende å § 1 af andra kapitlet att utlämna allt hvad angick rustnings prästerande och knecktehåll, hvilka „voro såsom œconomica, och kunde efter tidernas skiftning förändras, och därför icke borde inflyta i en ständig lag. Beträffande innehållet af § 3 i samma kapitel ansågs, att som det tillhörde landshöfdingen att bestyra om krono- och militiehemman efter som hans särskilda instruktion innehöll och som finnes för konungens tjänst nyttigast, borde sådana stadganden icke inflyta i en allmän lag. Jämväl skulle uteslutas hvad som talas om bergsmanshemman, „så att allt hvad som till själfva fundum hörer, kan här blifva kvar, men specialia och œconomica uteslutas.“

Vid § 4 ansågs att skilnad emellan sämje- och stubberättighet måste göras, emedan sämjerätten blir allt framgent orubbad, men stubberätten, som en njuter för det han tagit upp ett ödeshemman och det först kultiverat, gifves alltid på vissa år och mot vissa förmåner.

Den 19 februari upplästes i kommissionen § 5 af andra kapitlet äfvensom tredje, fjärde och femte kapitlen, hvilka godkändes med några mindre ändringar. Den 26 i samma månad genomgingos §§ 1, 2 & 3 af sjette kapitlet samt återstoden af kapitlet vid sammanträdet den 5 mars.

Den 12 mars upplästes sjunde kapitlet (§§ 1—6) och af åttonde kapitlet §§ 1—5. Beträffande stadgandet i 7: 6,

att af fri jord, hus eller tomt i stad må man gifva hvar sjette penning, yttrade assessorn Hylteen, att »det lär hafva en likhet med morgongåfva, som till sjettedelen kommer att njutas». Vid slutet af § 5 af åttonde kapitlet beslöts, att här borde blifva en ny paragraf.

Den 19 mars 1713 diskuterades ånyo §§ 4 och 5 samt 6, 7 och 8 af åttonde kapitlet. Särskildt § 5 gaf anledning till ett vidlyftigt meningsutbyte angående inteckningar.

Vid nästnämda sammanträde anmärktes under diskussionen, att det vore möjligt, att hvad som blifvit uppsatt, icke skulle stämma öfverens med senare utkomna kungliga förordningar, hvilket man borde taga reda uppå. Möjligen af denna orsak — ty ett beslut i antydd riktning fattades icke — uppsköts granskningen af jordabalken tillsvidare. Måhända ville man äfven invänta de påminnelser Lundius var sysselsatt med att uppsätta öfver nämda balk.[1]) Säkert är, att vid lagkommissionens följande sammankomst den 16 april 1713 begyntes revisionen af rättegångsbalken, hvilken jämte giftermåls- och utsökningsbalkarna granskades under våren och sommaren år 1713.

Vid lagkommissionens sammanträde den 21 januari 1714 föredrogs ett bref af Lundius, åtföljdt af hans färdiga arbete, nämligen en ny redaktion af alla de honom tilldelade balkar. Uti en skrifvelse, daterad den 1 december 1713, i början af arbetet, lämna de hanen redogörelse därför. Hvarest i de förra lagförslagen påträffats luckor, hade han ifyllt dem, tydligare utsatt, hvad som varit mörkt, samt, då stridiga stadganden funnits, utvalt det han pröfvat bäst. Ur kungliga förordningar, resolutioner och andra skäl hade han tillagt mycket, samt in margine antecknat källorna, stundom äfven ändrat ordningen. Där han ej vågat göra rättelser, hade han i kanterna antecknat sin mening. Därjämte redogjorde han utförligt för de språkregler, hvilka han uppgjort för sig och noggrant iakttagit.[2])

[1]) I slutet af år 1713 afgick också skrifvelse till Lundius, att han efter hälgen måtte inkomma med hvad han kunde hafva att påminna vid de honom delgifna balkar. Jfr Posse a. a. sid. 290.

[2]) Jfr Posse a. a. sid. 291.

Denna allmänna redogörelse angifver ock de förändringar, som med afseende å de enskilda balkarna vidtagits, och Lundius' förslag till ny jordabalk erbjuder icke någon afvikelse från programmet. Vi anse därför en närmare granskning af detta förslag icke nödvändig och inskränka oss till att omnämna, det 1713 års jordabalk uppgjorts på basen af 1697 års förslag.

De af Lundius uppsatta lagförslagen genomgingos till en början helt flyktigt. Man konstaterade endast att å arbetet nedlagts stor flit och mycken möda, hvarför också den 14 april 1714 ett rekommendationsbref för Lundius afläts från kommissionen till konungen.[1])

En »begynnelse med jordabalkens genomseende skedde» först vid lagkommissionens sammanträde den 7 mars 1715, då rubriken och innehållet af första kapitlet samt §§ 1, 2 och 3 af andra kapitlet fastställdes. Vid följande sammankomst, den 10 mars, genomgingos de öfriga §§ af nästnämda kapitel äfvensom kap. 3 och 4. Den 17 mars egnades åt kap. 5 och den 28 i samma månad upplästes i lagkommissionen 1 och 2 § af 6 kapitlet. Den 4 april föredrogs §§ 2—12 af 6 kapitlet och den 5 maj de öfriga §§ äfvensom 1 § af 7 kapitlet. Den 9 maj upplästes 2—6 §§ af 7 kapitlet äfvensom 8 och 9 kapitlen och den 16 i samma månad kapp. 10 och 11. Följande sammanträde den 28 juni afhandlades visserligen det fall, att kvinna af ovarsamhet ligger ihjäl sitt barn, men vid sammankomsten den 8 september fortsattes med jordabalkens revision, då §§ 1—7 af 12 kapitlet genomgingos. Den 15 september granskades de återstående §§ af 12 kapitlet äfvensom kapitlen 13, 14, 15, 16, 17 och af 18 kap. §§ 1—4. Den 27 september slutfördes sedan revisionen af jordabalken, då §§ 5—18 af 18 kap. och 19 eller sista kapitlet genomgingos.

Till grund för arbetet lades en afskrift[2]) af 1697 års förslag, hvilken dock i så måtto skilde sig från det Hylteen-

---

[1]) Posse a. a. sid. 290.

[2]) Uti den i kongl. riksarkivet förvarade samlingen af redaktionsförslag till de fem fösrta balkarna, ingår såsom N:o 4 af

ska originalet att längre paragrafer här blifvit delade i flera. Detta konsept jämfördes med Lundius' redaktionsförslag och likaså uppmärksammade kommissionen Enanders anmärkningar. Protokollen för denna revision äro fullständiga och särdeles innehållsrika. Så godt som hvarje kapitel har gifvit anledning till vidlyftiga diskussioner, under hvilka frågor rörande sakrättens mest olika delar dryftades. Med hänsyn till vår uppsats begränsade omfång är ett fullständigt återgifvande af protokollen icke tänkbart. I det följande anföras de viktigaste uttalandena, och i öfrigt uppräknas endast hvad som utgjort föremål för diskussionerna.

Lagkommissionens sammanträde den 7 mars 1715[1]) egnades, såsom redan nämdes, till att genomgå första kapitlet och §§ 1, 2 och 3 af andra kapitlet jordabalken. „Därvid fanns att titulus eller rubrum blef som assessorn Enander den fattat har“. Vid första kapitlet „blef taladt om åtskilliga slags jord“ „Sämje- och städjehemman äro allt detsamma, hvarmed förstås de hemman, som på viss tid öfverlåtits till någon, antingen för eller utan städja. Men skattehemman äro sådana, där egaren, som har själfva rättigheten till jorden och den antingen själf besitter eller åt någon annan upplåter betalar för nyttjandet en viss afgift. Stadgehemman äro sådana, hvilka, när bolbyn har egt mera och större hemman än possessor fundi hunnit själf bruka, hafva efterlåtits till en tid åt andra mot viss afgift. Stubbehemman slutligen äro sådana, när någon upptagit någon jord af ny mark, och å sådan gjort åbyggnad“.

---

förslagen till Jorda Balk ett förslag, hvilket utgör en ordagrann afskrift af det Hylteenska konseptet från år 1697. Förslaget är försedt med talrika anmärkningar och tillägg i marginalen, hvilka vid en jämförelse med protokollen visa sig vara anteckningar om de beslut, som fattats i kommissionen med afseende å respektive paragrafer. Särskildt utvisar anteckningen „ut in Lundii“ att konseptet jämförts med dennes förslag.

[1]) Närvarande i kommissionen sagda dag voro: Cronhjelm, Lejonstedt, Stjerncrona, Gyllencreutz, Cederhjelm, Enander, Silfverstråle, Hjelmberg, Fehman och Aulæwill.

Andra kapitlet, som indelar all jord i krono, frälse och skatte, beslöts så inrättas, „att kronojord, som till skatte köpes från kronan, skulle blifva ständig och köparen njuta sin rättighet som af annor köpjord till skatterättighet, och att de måge säljas inom börd. Men när ingen bördeman är, eger kongl. Majt. framför alla andra den att inlösa. Men kronojords ränta, som såld är, kan alltid återlösas eller återställas till kronan, när kongl. Majt. så rättvist finner. Ratio, hvarför jorden kan säljas, är denna och bör blifva ståndande, att jorden blir bättre kultiverad och kongl. Majt. kan sålunda vara säker om räntan. Men skulle också själfva räntan vara med borta, vore det en skada, att kongl. Majt:s ingälder blifvit förminskade, och kunde ibland så hända, att de bästa lägenheter kunde på hvarjehanda sätt gå kronan undan, som är mot publici tjänst och fördel".

Vid sammanträdet den 10 mars upptogs åter i kommissionen frågan, huruvida rustningars förpantande och försäljande med hvad därtill hörer borde ingå i en allmän lag. Och beslöts jämväl nu, att dylika stadganden såsom ett œconomicum böra (ur lagen) utgå. Likaså beslöts, att in lege communi icke borde införas några bestämningar om grafvar och huru sådana skola hembjudas kyrkan, då vid grafvar åtskilliga privilegia finnas på olika ställen och dessa mål äro casus speciales.

I anledning af att tredie kapitlet jordabalken som sjette laga fång jorda upptog „Laga Domb och uthmätning", fanns väl" att exekution gifver fuller jus in rem, men att den icke varit räknad bland laga fång; och syntes den ock böra lämnas här ut, ty såsom grefve Cronhjelm sade: att såsom arf, byte, köp, gåfva och pant äro de modi adquirendi, hvarmed någon bekommer annans egendom, så är exekution endast en effectus debiti af dessa titlar, hvilket de gamla väl hafva insett och därför lämnat denna adquirendi modum bland laga fång ut". Därför slöts att detta kapitel skulle så inrättas som kap. 1 jorda balken i gamla lagen innehåller.

Stadgandet i 1 § 6 kap., att den som ville sälja sin ärfda eller bördköpta jord å landet skulle hembjuda densamma sina nästa fränder och bördemän, som egde för den gifva

hvad annan därför bjudit, gaf jämväl anledning till ett lifligt meningsutbyte. Det beslöts att vid försäljning af fast egendom borde inga hembud vara, för de många oredor, som häraf följa kunde, emedan det vore hembud nog, när uppbuden på häradstingen ske offentligen vid öppna dörrar ett helt år öfver, och inom denna tid kunde bördemannen icke säga eller förebära någon ovetenhet, utan hade han nog tid sin rättighet att bevaka.

Vid inbördandet borde vidare godset icke skattas „som någon creditor den efter behag taxerade eller andra bjödo för det, utan efter mätismannaordom, som gamla lagen det har velat, och alltid brukligt varit“ „ratio legis lärer hafva varit den, att primus adquirens med sorgfällighet skaffat sig sådan fast egendom till familjens konsideration; och om någon ansenlig kreditor skulle komma att lida att han efter behag icke finge köpa sådana gods eller (debitor) taga dem högre än de äro värda, när han ser sig intet hafva tillgång till sin betalning, så imputere sig själf, som icke sett sig bättre före, och bör därför bördemannen intet lida att mista familjegodsen, när han i redbara penningar gifver därför så stor summa, som samma gods finnes värkligen värdt vara“, (vid hvilken mening, som med gamla lagen och princip enligt, kommissionen stannande). Bördköpt jord skulle ock inlösas efter samma värde, för hvilket den var köpt, och där melioration egt rum, måste den också godtgöras och ersättas.

Vid granskning af sjunde kapitlet beslöts, enligt anteckning i protokollet, att till § 1, som i Lundius' förslag inledes med orden „vill någon emedan han lefver af sin arfvejord på landet något evärdligen eller på lifstid skänka, han må ej mera bortgifva än hvar tionde penning. Hvad däröfver gifves, hafve arfvingar makt att återkalla, när han döder är, som gifvit hafver . . . ., foga ett tillägg „med hvilken gåfva den som den har undfått måste inom natt och år lagfara [1]).

[1]) Enahanda anteckning finnes å marginalen till Kap. 7 § 1 J. B. af den redan omnämda afskriften af det Hylteenska förslaget, ehuru den är utstruken.

Vidare beslöt kommissionen att alldeles eliminera nionde kapitlet, eftersom materia executoris hörde under utsökningsbalken. Paragraferna 7 och 8 skulle dock föras till åttonde kapitlet jordabalken [1]).

Med afseende å innehållet af elfte eller rättare tionde kapitlet, om klander och hemul i jordafång, beslöts i lagkommissionen, bland annat, att följande lydelse skulle gifvas åt § 2. „Hafver den som sålde icke fulla penningar uppburit och dock i köpebrefvet låtit inflytt qvittord mot köparens försäkringsskrift, ägi makt uppå köpet at tala, intill dess fasta åkommit, men sedan hafwi han ej wåld köpet att qwälja". Detta, emedan kommissionen „fann det vara ett creditum, när säljaren låtit lagfarten vinna sin fullbordan".

Sjuttonde kapitlet i det Hyltenska förslaget, som handlade om tionde, beslöts att låta utgå ur jordabalken, då här jämväl var fråga om ett œconomicum, „hvilket egentligen hörde till kammar collegium och icke borde in lege communi inflyta".

Beträffande stadgandena om lega af jord, som således bildade innehållet af det sextonde kapitlet i den nya redaktionen, och hvilken ersättnig tillkommer landbo för öfverloppsbyggnad, beslöts att godkänna § 14 i Lundius' förslag, enligt hvilken landbo, som uppfört nämda byggnader af virke från gårdens skog, är berättigad att för sitt arbete och öfriga kostnader erhålla ersättning efter husens halfva värde [2]).

I anledning af att 5 § 19 kap. jordabalken stadgade, att för afrad och hushyra, som återstod från förra året, jord- eller husegaren finge njuta sin förmån efter tiden för dom eller inteckning, väckte vicepresidenten Thegner fråga, om icke en jord- eller husegare, som låter innestå räntan eller hyran till nästa år af barmhärtighet, för denna sin fordran vore privilegierad framför andra fordringar och egde företräde, men ansåg lagkommissionen" det vara ett nytt creditum, när

[1]) Jfr. ofvan sid. 12.

[2]) Jfr. ofvan sid. 14.

någon försummade taga ut en sin ränta och hyra, när han borde och kunde, och kunde en sådan barmhertighet icke lända andra kreditorer, som hade vigilence för sig, till förfång; och egde den som sådant ville kreditera, låta antingen själf eller genom andra sådana fordringar hos domaren anteckna och förskaffa sig vigilence". Hvarför beslöts, att stadgandet i fråga skulle få kvarstå.

Vidare beslöt lagkommissionen, med afseende å de paragrafer af ifrågavarande kapitel, hvilka handlade om jordransakning och räfsteting samt huru förfarus skulle med skattens erläggande, när missväxt inträffat, att nämda paragrafer borde ur allmänna lagen utgå, hvarjämte stadgandet om nedgrafven skatt öfverfördes till tjufvabalken, där det taltes om fynd. Slutligen godkändes i kommissionen Lundius' redaktion af kapitlets sista paragraf, om malmsträck, och härmed slöts 1715 års revision af jordabalken.

Det fjärde förslaget till ny jordabalk var härmed gifvet.

— × —

Rättsfall.

1.

Eger arrendator af landsfastighet förplikta fastighetsegaren att återuppföra byggnad, som under arrendetiden förstörts genom vådeld eller att till arrendatorn utgifva ersättning för den skada och de kostnader nämda händelse åsamkat honom; eller kan arrendatorn endast fordra att af fastighetsegaren få åtnjuta nedsättning i arrendet med det belopp, som af samma arrende belöpte sig å den nedbrunna byggnaden?

Medels skriftligt kontrakt den 26 april 1869 öfverlät Helsinge församling åt dåvarande kammarförvandten vid krigskommissariatet Wilhelm Dittmar Helsinge kyrka tillhöriga Löfö benämda holme på arrende under tio år, räknadt från den 1 maj 1869 till den 1 maj 1879, med rätt för kammarförvandten Dittmar att, i händelse han till alla delar fullgjorde kontraktet, äfven efter arrendetidens utgång och efter försiggången ny auktion å arrende behålla sagda holme under ytterligare tio år eller till den 1 maj 1889, därest han förbunde sig att i årligt arrende betala det vid förenämda auktion gjorda högsta anbudet; hvarutom i sagda kontrakt bestämdes, att arrendatorn finge till sin disposition följande byggnader: ett boningshus, innehållande fem rum, en tillbyggnad i vinkel mot boningshuset, bestående af två kamrar, kök, tambur och förstuga; en bagarstugubyggnad, innehållande tre fullständigt för ändamålet inredda rum; en bod; ett stall; ett lider; ett fähus och en ängslada, hvilka samtliga hus arrendatorn ålåge att vid afträdet aflämna i fullkomligt godt skick. Berörda arrende öfvergick sedermera från den 1 maj 1882 från kammarförvandten Dittmar till kamreraren Axel Hornborg samt transporterades, sedan kamrera-

ren Hornborgs egendom öfverlåtits till hans borgenärers förnöjande, af konkursförvaltningen å bankdirektören Kristian Fredrik Nybom, hvilken fick arrendetiden förlängd med ytterligare fem år.

Sedermera lät häradsnämdemannen Johan Evert Bäckström, såsom dåvarande kyrkovärd uti Helsinge församling, till häradsrätten i Helsinge sockens tingslag instämma bankdirektören Nybom och anförde vid 1892 års höstting därstädes, att bankdirektören Nybom vägrat att för det arrendeår, som börjat den 1 maj 1891 och varat till samma dag år 1892, erlägga den för Löfö holme kontraherade arrendeafgiften, äfvensom underlåtit att ersätta församlingen för Nybom beviljad rätt att från sagda holme sälja sprängd sten, hvarför nämdemannen Bäckström yrkade bankdirektören Nyboms förpliktigande att i nästnämdt afseende till honom utgifva tillhopa 1,120 mark.

I afgifvet svaromål förmälte bankdirektören Nybom, att af de i kontraktet för den 26 April 1869 omnämda hus bagarstugubyggnaden den 17 september 1891 nedbrunnit, i anledning hvaraf bankdirektören gjort framställning hos kyrkorådet uti Helsinge socken att antingen tillåta afdrag från arrendet eller uppföra annan byggnad i den förstörda byggnadens ställe. Men hade kyrkorådet icke fästat något afseende vid denna framställning, ehuru Helsinge församling tillgodonjutit brandstoden för den nedbrunna uti Allmänna brandstodsbolaget för landet försäkrade byggnaden, hvarför Nybom ansåg sig berättigad att för arrendet göra följande afdrag, nämligen: för iståndsättande af en byggnad till vinterbostad åt Nyboms fogde, som före branden bebott bagarstugan, 68 mark, för förlorad hushyra för sagda byggnad 200 mark, för förhöjd lön åt fogden, som efter branden och förflyttningen till annan ort haft längre väg till arbetsplatsen, efter fem mark i månaden för sju månader 35 mark samt för undanröjande af gruset från brandstället 40 mark eller tillsammans 339 mark. Och jämte det bankdirektören Nybom tillkännagaf sig hafva varit villig att långt före rättegångens början erlägga det bristande arrendet, efter afdrag af nästnämda belopp, påstod Nybom, efter tagen genstämning å

kyrkorådet i Helsinge socken och nämdemannen Bäckström, Helsinge församlings åläggande att ersätta bankdirektören omförmälda skada med uppgifna summa jämte ränta.

Sedan nämdemannen Bäckström upplyst, att kyrkorådet i Helsinge församling, som för den nedbrunna byggnaden uppburit brandstod, erbjudit densamma åt bankdirektören Nybom mot skyldighet för denne att uppföra ett nytt dylikt hus, men att Nybom icke antagit detta anbud, utlät sig *häradsrätten* (under häradshöfdingen *Lauréns* ordförandeskap) genom utslag den 6 september 1893 och

fann det emellan parterna gällande kontrakt rörande arrenderätten till Löfö holme icke kunna sålunda tolkas, att bankdirektören Nybom egde mot erhållande af brandstoden för ifrågavarande bagarstugubyggnad ånyo uppföra en dylik byggnad;

hvarför och då Nybom för berörda eldskada nödgats iståndsätta en honom tillhörig byggnad å Löfö holme till vinterbostad åt Nyboms arbetsledare för en kostnad af 64 mark, till samma arbetsledare, som genom bostadsflyttningen erhållit längre väg till arbetsplatsen, utbetala i löneförhöjning 35 mark och för byggnadsgrusets undanskaffande från brandstället utgifva 40 mark, samt nämdemannen Bäckström ej bestridt Nyboms uppgift att han i sommarhyra för omordade byggnad förlorat 200 mark,

häradsrätten ansåg bankdirektören Nybom vara berättigad att från det för tiden 1 maj 1891 till samma dag år 1892 fordrade arrendet, 1,120 mark, däri inberäknade 60 mark för Nybom beviljad rättighet att från Löfö holme sälja sprängd sten, afdraga nyssberörda posters sammanlagda belopp 339 mark;

i anseende hvartill och enär nämdemannen Bäckström redan under rättegången bekommit återstoden af det utsökta beloppet med 781 mark

häradsrätten pröfvade rättvist förkasta Helsinge församlings i saken förda talan.

Nämdemannen Bäckström drog i vadeväg målet under *Åbo hofrätts* pröfning, som medels dom den 31 augusti 1894 faststälde häradsrättens utslag.

Domen uttryckte hofrättsråden *Sallméns* och *Björkmans*, ref., assessorn *Tenléns* samt adjungerande ledamoten notarien *Tollets* mening; skiljaktig var hofrättsrådet *Procopé*, som yttrade, att

alldenstund bankdirektören Nybom enligt det kontrakt, på grund hvaraf han besutte Löfö holme, ålåge att vid afträde aflämna de vid tillträdet emottagna hus uti godt skick,

samt det således äfven ankomme å honom att i den nedbrunna bagarstugans ställe uppföra en ny sådan,

fördenskull och då Nybom genom sin uraktlåtenhet härutinnan själf vållat de kostnader och förluster, för hvilka han utsökt ersättning af Helsinge församling,

pröfvade hofrättsrådet rättvist upphäfva häradsrättens motvädjade utslag och, med förkastande af bankdirektören Nyboms genstämningstalan, ålägga honom att genast mot kvitto till Johan Evert Bäckström erlägga de å ifrågavarande arrendeafgifter ännu oguldna 339 mark.

Hofrättens dom underställde rusthållaren Otto Wilhelm Åberg, hvilken för tiden var kyrkovärd i Helsinge församling, i underdånighet H. K. M:ts pröfning.

Då målet föredrogs i k. senatens justitiedepartement, utlät sig till först senatorn *Borenius* och

fann väl, lika med domstolarne, de om arrende af Löfö holme träffade parterna emellan gällande aftal icke kunna så förstås, att bankdirektören Nybom varit pliktig återuppföra byggnad, som under arrendetiden genom vådeld förstörts,

men bankdirektören Nyboms anspråk, att Helsinge församling bort i stället för det ifrågavarande utan församlingens vållande nedbrunna huset uppförda ett nytt sådant eller ock för afsaknaden däraf åt Nybom utgifva den af honom fordrade ersättning, icke häller kunna godkännas, enär icke visats, att församlingen iklädt sig sådan skyldighet;

i anseende hvartill senatorn pröfvade rättvist, med förkastande af bankdirektören Nyboms i saken förda talan, ålägga bankdirektören Nybom att utbetala det af Helsinge församling fordrade arrendet 1,120 mark, efter afdrag af

därå redan guldne 781 mark, Nybom likväl obetaget att af församlingen återfordra hvad af samma arrende belöpte sig på bagarstugubyggnaden för den tid, som förflutit sedan sagda byggnad af elden förstördes.

Senatorn *Gylling*, uti hvars yttrande senatorn *Hougberg* instämde, var ense med senatorn Borenius i öfrigt utom att, då bankdirektören Nybom likväl vore berättigad till äskad godtgörelse 40 mark för att han bortskaffat byggnadsgruset från brandstället, hvilket det ålegat Helsinge församling låta värkställa,

senatorn pröfvade rättvist, med förkastande af bankdirektören Nyboms talan i öfrigt, ålägga Nybom att utbetala det af Helsinge församling fordrade 1,120 mark efter afdrag af såväl därå redan guldne 781 mark som nästberörda 40 mark.

Senatorn *Hornborg*, om hvars utlåtande senatorn *Cederholm* förenade sig

fann skäl å Helsinge församlings vägnar icke vara förebragta till annan ändring i hofrättens dom än att bankdirektören Nyboms anspråk, att från ifrågavarande arrendesumma få afdraga jämväl tillskottet i arbetsledarens aflöning 35 mark, af senatorn förkastades.

Senatens dom, som affattades i enlighet med senatorn Gyllings yttrande, är gifven den 14 oktober 1895.

2.

Yrkande att den, åt hvilken ett bolags till innehafvaren ställda och ännu icke af någon öfvertagna aktiebref blifvit öfverlämnade för att mot föreskrifven inbetalning utgifvas till personer, som önskade taga del i bolaget, men hvilken för egna förbindelser pantsatt brefven, måtte skyldigkännas att till aktieöfverlåtaren, som emellertid varit tvungen att åt pantinnehafvarene i stället för de icke inbetalda aktiebrefven anskaffa till fullo inlösta sådana, utgifva ersättning efter värdet af dessa sistnämda.

I egenskap af disponent för aktiebolaget »Ekenäs ångkvarn och fabriker» öfverlämnade handlanden A. G. Söderlund den 21 maj 1892 åt handlanden Richard Constantin

Tång i Helsingfors till försäljning 30 stycken af bemälda bolag utfärdade, men ännu icke af någon öfvertagna aktiebref, ett hvart af dem innehållande 5 aktier å ett nominelt värde af 100 mark för hvarje aktie. Handlanden Tång uraktlät emellertid att fullgöra detta uppdrag och pantsatte den 27 augusti samma år för egen räkning utan handlanden Söderlunds tillstånd, af sagda aktiebref 20 stycken hos handlanden Clas Axner och nästan samtidigt de återstående 10 hos handelshuset M. E. Fazer & C:o. Sedermera, då Tång uppmanades att till bolaget antingen återställa omordade aktiebref eller ock inbetala deras belopp, och ej var i stånd att af ofvannämda panthafvare utlösa aktiebrefven, anskaffade firman M. C. Söderlund, hvars innehafvare var handlandehustrun Maria Christina Söderlund, som vunnit boskilnad från sin man förbemälde A. G. Söderlund, den 6 december 1892 åt Söderlund ett lika antal till fullo inbetalda aktier i samma bolag mot det att handlanden Söderlund åt bemälda firma öfverlät de anspråk, Söderlund hade gentemot handlanden Tång i följd af dennes omförmälda förfarande, hvarefter handlanden Tång den 11 december 1892 hos pantinnehafvarene utbytte nästsagda aktier mot de ursprungligen pantsatta aktiebrefven, hvilka handlanden Söderlund återlämnade åt bolagets direktion. Kort därefter eller i april 1893 gjorde handlanden Tång konkurs, hvarvid Maria Christina Söderlund å inställelsedagen den 19 oktober 1893, på grund af sin på anfördt sätt förvärfvade rätt och enär aktierna i bolaget Ekenäs ångkvarn och fabriker ännu den 6 förberörde december innehade ett värde, som motsvarade deras nominella belopp, i konkursen bevakade högst 15,000 mark, efter afdrag likväl af Maria Christina Söderlunds skuld till handlanden Tångs konkursmassa, utgörande, enligt förskrifning af den 16 mars 1893, 2,733 mark 58 penni jämte 6 procents ränta därå från den 16 därpå följande juni. Nämda anspråk motsades dock utaf en af borgenärerna i konkursen, hvarför Maria Christina Söderlund af konkursdomstolen eller rådstufvurätten i Helsingfors lämnades öppet att genom särskild rättegång i laga ordning därom tvista med konkursboet.

I anledning häraf instämde Maria Christina Söderlund sysslomannen i handlanden Tångs konkursbo vicekonsuln Gustaf Paulig till rådstufvurätten i Helsingfors och anhöll, under återhämtande af hvad i förestående måtto anförts, att emedan handlanden Söderlund genom Tångs antydda obehöriga förfarande tillskyndats en förlust, uppgående till aktiebrefvens belopp eller 15,000 mark, hennes omordade i konkursen bevakade skadeståndsanspråk blefve af rådstufvurätten fastställdt.

I afgifvet svaromål framhöll vicekonsuln Paulig hufvudsakligen, att icke ens någon del af de ursprungligen pantsatta aktiebrefvens belopp inbetalts till bolagat, i följd hvaraf dessa, enligt Pauligs förmenande, varit värdelösa; att de af firman M. C. Söderlund anskaffade aktierna vid tiden för deras öfverlämnande åt handlanden Tång ej vidare innehade sitt nominella värde, hvilken tidpunkt för öfrigt ej kunde läggas till grund för beräkning af aktiernas pris och Maria Christina Söderlunds skadeersättningsanspråk, enär handlanden Söderlund ej ens återbegärt de åt handlanden Tång lämnade aktierna före dennes i april månad 1893 inträffade konkurs, då aktiernas försäljningsvärde icke utgjort vidare än 17 mark, men att den af Maria Christina Söderlund fordrade ersättningen skäligen icke kunde beräknas ens efter detta belopp, i ty att aktierna i aktiebolaget Ekenäs ångkvarn och fabriker, efter det jämväl bolaget samtidigt med handlanden Tång afträdt sin egendom till konkurs, nästan helt och hållet förlorat sitt värde och ej häller framdeles kunde betinga sig något pris, då bolaget komme att åt oprioriterade borgenärer utdela i dividend endast fem procent. Till följd häraf och då handlanden Söderlund tydligen öfverlämnat de senare aktierna till handlanden Tång såsom lån samt långodsets värde sedermera utan låntagarens förvållande nedgått, ansåg vicekonsuln Paulig konkursboet icke kunna åhvälfvas någon ersättningsskyldighet i saken samt emotsåg underkännande af Maria Christina Söderlunds däri väkta talan.

Sedan Maria Christina Söderlund bemött vicekonsuln Pauligs genmäle i saken, afkunnade *rådstufvurätten* den 22

augusti 1894 utslag i målet och fann utredt vara, att sedan handlanden Söderlund den 21 maj 1892 till handlanden Tång i afseende å försäljning öfverlämnat 30 stycken af aktiebolaget »Ekenäs ångkvarn och fabriker» utfärdade aktiebref, lydande hvarje å 500 mark, och handlanden Tång, i stället för att föryttra aktierna, utan handlanden Söderlunds vetskap, till säkerhet för egna förbindelser pantsatt desamma, så hade handlanden Söderlund, enär direktionen för bolaget ålagt honom att återställa aktierna eller ock erlägga deras nominella belopp, men pantinnehafvarene vägrat att annorledes än emot fullt vederlag utlämna samma aktiebref, den 16 december 1892, i afseende å dessas utlösande, till handlanden Tångs förfogande ställt firman M. C. Söderlund tillhöriga till fullo inbetalda aktiebref i nämda bolag till motsvarande nominella värde, hvarefter förstomordade aktiebref af handlanden Tång utbytts emot sistberörda aktiebref och återlämnats åt handlanden Söderlund;

och alldenstund handlanden Tång genom att obehörigen pantsätta de till honom först öfverlämnade aktiebrefven vållat, att handlanden Söderlund för deras utlösen nödgats anskaffa andra aktier i berörda bolag och dessa nästnämda vid tiden för deras öfverlåtande åt Tång, enligt ett af börsmäklaren A. E. Olsson utfärdadt intyg, haft ett försäljningsvärde af 67 mark enhvar,

fördenskull och emedan handlanden Tång, som försummat att till handlanden Söderlund återställa dessa aktier, sålunda åsamkat Söderlund skada, uppgående till 10,050 mark, ansåg rådstufvurätten firman M. C. Söderlund, som fått å sig öfverlåten handlanden Söderlunds ifrågavarande ersättningsanspråk, hos handlanden Tång ega ett tillgodohafvande af nästsagda belopp, hvartill firmans i handlanden Tångs konkurs bevakade fordran således faststäldes; och skulle densamma utgå ur konkursboets tillgångar med den rätt konkursdomen förmådde, efter afdrag likväl af handlanden Tångs hos firman M. C. Söderlund egande motfordran 2,733 mark 58 penni med därå från den 16 juni 1892 löpande 6 procents ränta.

Emot förestående utslag erlade såväl Maria Christina Söderlund som vicekonsuln Paulig vad, som fullföljdes i Åbo hofrätt. Målet afgjordes den 21 maj 1895 genom dom, hvartill presidenten *von Hellens*, hofrättsråden *Engblom*, och *Serenius*, assessorn *Rosendal* samt adjungerande ledamoten, notarien *Stigzelius* bidrogo; och

fann *hofrätten* vicekonsuln Paulig icke hafva anfört skäl till ändring i rådstufvurättens förberörda utslag samt Maria Christina Söderlunds vadeinlaga ej häller föranleda annan rättelse däri, än att å ofvannämda 2,733 mark 58 penni ränta efter 6 procent borde, i enlighet med bevakningen i handlanden Tångs konkurs, beräknas från den 16 Juni 1893.

Hofrättens dom underkastades af vicekonsuln Paulig H. K. M:ts granskning och då målet föredrogs i k. senatens justitiedepartement fann *senaten* (senatorerne *Cederholm*, *Hougberg*, *Gylling* och *Borenius*)

det väl vara utredt, att sedan handlanden Tång i maj månad 1892 af handlanden Söderlund emottagit 30 stycken af ofvanbemälda aktiebolags till innehafvaren stälda men ännu icke af någon öfvertagna aktiebref för att utgifvas till personer, hvilka önskade taga del i bolaget och i sådant afseende inbetala de i brefven angifna delarna af bolagets aktiekapital, 500 mark för hvarje bref, handlanden Tång under påföljande augusti månad såsom pant för honom åliggande förbindelser öfverlämnat 20 stycken af berörda bref åt handlanden Axner samt de öfriga 10 aktiebrefven åt handelshuset M. E. Fazer & C:o;

men emedan dessa bref, hvilka sålunda ännu icke varit af bolaget utgifna och å hvilkas belopp icke ens någon del blifvit till bolaget inbetaldt, vid sådant förhållande ej kunnat medföra någon aktierätt, samt det icke ens påståtts att handlanden Axner, hvilken under år 1891 varit medlem af direktionen för aktiebolaget Ekenäs ångkvarn och fabriker, eller handelshuset M. E. Fazer & C:o velat gentemot bolaget göra ifrågavarande papper gällande eller af bolaget eller handlanden Söderlund kräft ersättning för desamma;

ty och som den omständigheten, att handlanden Söderlund, för att kunna till bolaget återställa de på anfördt sätt

använda papren, till Tångs förfogande ställt ett motsvarande antal värkliga aktier i samma bolag, hvarken af Maria Christina Söderlund anförts såsom grund för hennes förevarande anspråk eller är å saken värkande, enär det icke visats att sistnämda aktier skulle blifvit under eganderätt till Tång öfverlåtna,

pröfvade senaten rättvist, med upphäfvande af hofrättens dom och rådstufvurättens utslag, förkasta Maria Christina Söderlunds i saken förda talan.

Senatens dom är gifven den 25 oktober 1895.

3.

Är förlikning, som ombud utan hufvudmannens särskilda fullmakt ingått inför rätta, bindande för hufvudmannen, om denne försummar att öfverklaga det utslag, dessmedels förlikningen af rätten faststälts till efterrättelse?

Medels skriftlig afhandling den 23 mars 1863 försålde bonden Gustaf Alakouhi sitt egande Alakouhi hemman i Yttilä by och Kauvatsa kapell samt förbehöll sig och sin hustru Helena Henriksdotter därvid såsom sytning från lägenheten, bland annat, nyttjanderätt till hemmanet underlydande Vehkamäki och Viranumpiaita åkrar samt Virkakorpi äng. Sedermera väckte Helena Henriksdotter, blifven enka efter Gustaf Alakouhi, vid 1888 års vinterting i det tingslag, som utgöres af Hvittis och Punkalaitio socknar samt Vampula och Kauvatsa kapeller, rättegång mot dåvarande innehafvaren af Alakouhi hemman bondeenkan Anna Sofia Adamsdotter angående utbekommande af Helena Henriksdotter tillbörande sytning från nämda hemman för år 1887; och träffade därvid Helena Henriksdotter och Anna Sofia Adamsdotters i saken begagnade ombud hennes son Johan Antonsson inför rätta sådan förlikning i målet, att Helena Henriksdotter under då löpande år 1888 skulle få åtnjuta all afkomst från omordade sytningsegor men att hon sedermera egde rätt att häfda endast hälften af dem, hvilken förlikning af häradsrätten genom utslag den 12 mars 1888 faststäldes att lända vederbörande till efterrättelse till den kraft och värkan lag medgåfve.

Emellertid sålde Anna Sofia Adamsdotter jämte hennes aflidne man Anton David Alakouhis rättsinnehafvare genom den 18 februari 1888 daterad afhandling Alakouhi hemman åt bonden Viktor Alakouhi, som lät instämma Helena Henriksdotter till häradsrätten och vid hösttinget år 1888 yrkade, att Helena Henriksdotter, som utan någon för Viktor Alakouhi bindande rätt innehade Vehkamäki och Viranumpiaita åkrar samt Virkakorpi äng, måtte åläggas att afstå dessa egor till Viktor Alakouhi; därå häradsrätten, sedan inhysesmannen Johan Koppalainen, hvilken under rättegången ingått gifte med Helena Henriksdotter, anmält sig såsom hennes målsman, medels utslag den 29 november 1889 utlät sig, att emedan Johan Koppalainen icke gittat mot Viktor Alakouhis bestridande visa, att Viktor Alakouhi skulle förbundit sig att efterlefva de i 1863 års köpeafhandling ingående bestämmelser om sytning, ty och då Anna Sofia Adamsdotters förberörda förbindelses fullgörande icke kunnat åligga någon annan än henne, samt det icke ens påståtts, att inteckning i Alakouhi hemman vore fastständ till säkerhet för de i köpebrefvet den 23 mars 1863 betingade sytningsförmåner, och Viktor Alakouhis företrädare i eganderätten till hemmanet Anton David Alakouhi redan den 2 december 1875 erhållit fastebref å lägenheten, ålade häradsrätten Helena Henriksdotter och Johan Koppalainen att den 14 mars 1890 afträda ifrågavarande egor till Viktor Alakouhi, hvilket utslag faststäldes af Åbo hofrätt genom den 6 maj 1890 gifven dom och af k. senaten uti dom för den 6 november 1891.

Härefter instämde Johan Koppalainen, i sin förenämda egenskap, Anna Sofia Adamsdotter till häradsrätten och yrkade därstädes, att emedan Johan Koppalainen och Helena Henriksdotter genom senatens ofvanbeskrifna dom förklarats oberättigade att vidare innehafva Vehkamäki och Viranumpiaita åkrar samt Virkakorpi äng och därför blifvit den 29 november 1890 afhysta från dessa egor men Anna Sofia Adamsdotter genom förberörda af häradsrätten den 12 mars 1888 stadfästade förlikning tillförsäkrat Helena Henriksdotter rätt att besitta hälften af samma egor, Anna Sofia Adams-

dotter måtte förpliktas ansvara för att Helena Henriksdotter finge tillgodonjuta ersättning för de henne frångångna egorna samt förty kännas skyldig att till Helena Henriksdotter erlägga 100 mark årligen, räknadt från förenämda den 29 november 1890, så länge Helena Henriksdotter lefde.

I saken hörd förnekade Anna Sofia Adamsdotter, att hon någonsin förbundit sig att till Helena Henriksdotter utgifva sytning, samt anmärkte beträffande den af Johan Koppalainen åberopade förlikningen, att densamma, hvartill Anna Sofia Adamsdotters ombud på grund af öppen fullmakt och utan särskildt tillstånd att genom förlikning bilägga målet samtyckt, vore tillkommen i strid mot lag och Anna Sofia Adamsdotters vilja, hvarför och då förlikningen blifvit fastständ till den kraft lag förmådde samt alltså såsom olaglig icke kunde vara för henne bindande, Anna Sofia Adamsdotter emotsåg käromålets förkastande.

Genom utslag den 15 oktober 1892 yttrade sig *häradsrätten* i saken, att

alldenstund den af Johan Koppalainen till grund för käromålet lagda, af häradsrätten den 12 mars 1888 fastställda förlikning, tillkommit utan Anna Sofia Adamsdotters särskilda fullmakt och mot stadgandet i 7 § 15 kap. R. B. samt Anna Sofia Adamsdotter vid sådant förhållande mot sitt bestridande icke vore skyldig att efterkomma sagda förlikning;

fördenskull pröfvade häradsrätten rättvist förkasta käromålet såsom obefogadt.

Johan Koppalainen drog i vadeväg målet under *Åbo hofrätts* pröfning, som uti dom för den 5 april 1894, hvartill utan meningsskiljaktighet bidrogo hofrättsråden *Procopé*, *Sallmén* och *Björkman*, ref., samt assessorerne *Lindström* och *Tenlén*, lät bero vid häradsrättens motvädjade utslag.

Johan Koppalainen sökte i underdånighet ändring hos H. K. M:t.

Då målet föredrogs i k. senatens justitiedepartement, utlät sig *senaten* (senatorerne *Cederholm*, *Hougberg*, *Hornborg*, *Gylling* och *Borenius*) och

jämte det Anna Sofia Adamsdotters invändning om giltigheten af ofvanberörda emellan henne och Helena Henriksdotter inför rätta träffade af häradsrätten genom utslag den 12 mars 1888 faststälda förlikning, hvarigenom Helena Henriksdotter medgifvits rätt att fortfarande häfda hälften af henne redan förut tillförsäkrade sytningsegor från Alakouhi hemman, förkastades, enär sagda förlikningsutslag, såsom icke öfverklagadt, vunnit laga kraft, fann senaten Anna Sofia Adamsdotter, som uraktlåtit att vid försäljningen af Alakouhi hemman till Viktor Alakouhi förbehålla Helena Henriksdotter de henne tillkommande sytningsegorna och sålunda vållat att desamma henne frändömts, vara skyldig att till Helena Henriksdotter härför utgifva skadestånd,

samt pröfvade förty rättvist att, med ändring af hofrättens ifrågavarande dom af den 5 april 1894, förklara Johan Koppalainen, såsom målsman för sin hustru Helena Henriksdotter, berättigad att årligen, räknadt från afhysningsdagen den 29 november 1890, så länge Helena Henriksdotter lefde, af Anna Sofia Henriksdotter uppbära 50 mark, till hvilket belopp den af Johan Koppalainen fordrade ersättningen sålunda nedsattes; och ålåge det alltså Anna Sofia Adamsdotter att för tiden från den 29 november 1890 till samma dag år 1894 till Johan Koppalainen utgifva sammanlagdt 200 mark.

Senatens dom är gifven den 28 oktober 1895.

4.

Kronofogde tilldelad varning för att vid befordran till värkställighet af utaf kejserliga senaten ådömdt fängelsestraff hafva tecknat förpassningen å den af vederbörande translator bestyrkta öfversättning af senatens utslag, i stället för att låta förpassningen åtföljas af själfva utslaget eller styrkt afskrift däraf. [1])

Sedan prokuratorsembetet i kejserliga senaten vid granskning af 1892 års fånglistor i S:t Michel erfarit, att

[1]) Jfr uppsatsen: Något om officiel finsk öfversättning, i denna tidskrift för år 1895 s. 64 ff.

bonden Vilhelm Kohvahka, från Pyhäjärvi by i Pieksämäki socken hvilken skulle genom kejserliga senatens utslag af den 20 Juni 1892 blifvit dömd att böta för förfalskningsbrott 76 mark 80 penni och för sekvesterbrott likaledes 76 mark 80 penni eller, vid bristande betalningstillgång, afsitta dessa böter med 28 dagars fängelse vid vatten och bröd, därefter utstått sagda fängelsestraff, meddelade prokuratorsembetet, efter införskaffande af närmare utredning i saken, uti skrifvelse af den 13 juni 1894 guvernören öfver S:t Michels län, det prokuratorsembetet inhämtat, att jämlikt omordade utslag nämda böter bort i saknad af tillgång till deras gäldande af Vilhelm Kohvahkas afsittas med 22 dagars fängelse vid vatten och bröd, samt att den omständigheten, att Kohvahka under en tid af sex dagar längre än han vederbort nödgats utstå omförmälda fängelsestraff, berott, bland annat, därpå att kronolänsmannen i Pieksämäki sockens norra distrikt Sergei Stanislaus Gyldén, hvilken tillhandahållits kejserliga senatens utslag jämte en af vederbörande translator vid senaten bekräftad öfversättning af detsamma till finska språket, tecknat den förpassning, hvarmed Gyldén den 21 september 1892 insändt Vilhelm Kohvahka till länsfängelset i S:t Michel för att undergå det för berörda böter utsatta förvandlingsstraff, å en bestyrkt afskrift af nämda öfversättning, däri förvandlingsstraffet upptagits till 28 dagars fängelse vid vatten och bröd, utan att Gyldén, på sätt rätteligen ske bort, låtit tillställa fängelsedirektören jämväl själfva utslaget, antingen i original eller bestyrkt afskrift; och som kronofogden Lang, hvilken af prokuratorsembetet affordrats förklaring angående orsaken till att förpassningen beträffande Vilhelm Kohvahka icke åtföljts af kejserliga senatens utslag eller bestyrkt afskrift däraf, till stöd för berörda förfarande åberopat sig därpå, att under en längre tid uti likabeskaffade fall iakttagits enahanda sätt, samt dessutom framhållit, att detta förfarande, enär originala utslaget borde fogas till den redovisning, kronofogde åläge afgifva öfver sakören, stode i öfverensstämmelse med lag, anhöll prokuratorsembetet hos guvernören, att kronofogden Lang måtte, till undvikande för framtiden af dylikt, med lag

icke öfverensstämmande förfaringssätt, uppmärksamgöras på huru i ärendet rätteligen bort förfaras.

I anledning häraf delgaf guvernören uti skrifvelse af den 19 juni 1894 kronofogden Lang prokuratorsembetets förberörda uttalande, och erinrade därjämte allvarligen kronofogden Lang att för framtiden tillse, att det uti prokuratorns skrifvelse omnämda förfaringssätt vid utslags befordrande till värkställighet ej vidare komme att inträffa, hvarefter guvernören, i anledning af kronofogden Langs anhållan om undervisning i afseende å anförande af besvär öfver guvernörens åtgärd, uti resolution den 25 juli 1894 förklarade nämda erinran ej utgöra sådan föreställning, hvarom förmäles i manifestet af den 15 augusti 1830, rörande utmärkelsetecken för oförvitlig tjänst.

Kronofogden Lang anförde klagomål öfver denna erinran uti *Viborgs hofrätt*, som genom utslag den 10 december 1894 utlät sig, att emedan det ålegat kronofogden Lang att vaka däröfver, att kejserliga senatens omförmälda utslag blefve behörigen värkståldt,

ty och då guvernören med den kronofogden Lang genom skrifvelsen af den 19 juni 1894 tilldelade varning afsett, att guvernören velat allvarligen erinra Lang därom, att han borde för framtiden ställa sig prokuratorsembetets i saken uttalade uppfattning till efterrättelse,

samt guvernören jämväl förklarat, att sagda varning icke komme att hafva annan påföljd för Lang,

ansåg hofrätten kronofogden Lang hafva saknat skäl för sin omordade klagan, hvarför densamma lämnades utan vidare afseende.

Till hofrättens utslag bidrogo utan meningsskiljaktighet hofrättsråden *Fabritius* och *Spåre*, assessorn *Sjöström* samt adjungerande ledamoten notarien *Valldén.*

Uti hofrättens utslag sökte kronofogden Lang i underdånighet ändring hos H. K. M:t, och då målet den 12 november 1895 föredrogs i k. senatens justitiedepartement fann *senaten* (senatorerne *Cederholm*, *Hougberg*, *Hornborg*, *Gylling* och *Borenius*) kronofogden Lang icke hafva anfört skäl till ändring i hofrättens utslag.

5.

Bör ändring i underrätts utslag i mål angående faders förpliktande att för sitt oäkta barn utgifva underhåll sökas genom vad eller besvär?

Eger domare besvära sig öfver hofrätts utslag, dessmedels han ålagts att återställa uppburen vadeskilling?

Vid häradsrätten i Korpilahti sockens tingslag yrkade bonden Johan Daniel Nieminen, att emedan bondesonen Abdon Rimpi lägrat Johan Daniel Nieminens syster bondedottern Hedvig Kristina Nieminen, hvilken vid tiden för rättegången ungergick henne för barnamord ådömdt fyra års tukthusstraff, med den påföljd att hon blifvit hafvande och i mars månad 1890 framfödt ett flickebarn, bonden Jonas Tiainen, i egenskap af förmyndare för Abdon Rimpi, hvilken vore sinnessvag, måtte förpliktas att af Abdon Rimpi tillhöriga medel åt Johan Daniel Nieminen, som på grund af Hedvig Kristina Nieminens meddellöshet ända från sagda barns födelse underhållit och jämväl vore villig att framdeles underhålla detsamma, utgifva ersättning för berörda underhåll; därå häradsrätten genom utslag den 20 februari 1894 förklarade utredt vara att Abdon Rimpi rådt Hedvig Kristina Nieminen med ifrågavarande barn samt ålade förty, i stöd af 7 § 8 kap. Ä. B., Jonas Tiainen att af Abdon Rimpi tillhöriga medel med 50 mark årligen bidraga till sagda barns underhåll, räknadt från den 1 april 1890 intill dess barnet uppnått femton års ålder eller kunde själf försörja sig.

Mot detta utslag erlade Jonas Tiainen, efter erhållen upplysning af häradsrättens ordförande häradshöfdingen hofrättsassessorn *Serlachius*, vad och fullföljde detsamma i *Åbo hofrätt*, som medels utslag den 5 februari 1895 utlät sig, att

emedan Johan Daniel Nieminens i målet utförda talan, såsom grundad å en i lag med straff belagd handling, vore af sådan beskaffenhet att häradsrätten, i strid med 5 § 25 kap. R. B., jämförd med förordningen den 27 april 1868, icke egt befogenhet att af Jonas Tiainen, då han mot häradsrättens utslag anmälte missnöje, taga vad utan bort

anvisa Tiainen att genom besvär i hofrätten däri söka ändring,

blef häradsrättens nyssnämda förfarande af hofrätten ogillad;

dock som Jonas Tiainen emellertid inom föreskrifven tid till hofrätten inlämnat ändringsansökning, den Johan Daniel Nieminen varit i tillfälle att bemöta, tog hofrätten, till undvikande af vidare omgång, målet å den väg det dit inkommit under pröfning; och

fann Jonas Tiainen icke hafva anfört skäl till ändring i häradsrättens motvädjade utslag, hvarvid altså skulle bero jämte det hofrätten ålade häradsrättens ordförande assessorn Serlachius att, vid anfordran, till Jonas Tiainen återställa den af honom uppburna vadeskillingen fem mark sjuttiosex penni.

Utslaget uttryckte presidenten *von Hellens*, hofrättsråden *Sallméns* och *Engbloms* samt assessorerne *Serenius'* och *von Knorrings* enstämmiga åsikt.

I anledning af hofrättens utslag inlämnade hofrättsassessorn Serlachius inom föreskrifven besvärstid till H. K. M:t en inlaga af följande lydelse:

„Stormäktigste allernådigste Kejsare och Storfurste!

Genom underdånigst i besannad afskrift bilagda utslag af den 5 februari 1895 i ett mål angående faders förpliktande att för sitt oäkta barn utgifva underhåll har Eders Kejserliga Majestäts hofrätt i Åbo förklarat häradsrätten hafva förfarit orätt, då den i sagda mål tagit vad och ålagt mig såsom ordförande i häradsrätten att återställa den uppburna vadeskillingen. Då jag emellertid nödgas hålla före, att häradsrätten förfarit riktigt och frågan om alimentationstalans beskaffenhet af civil eller kriminel synes mig för underdomaren hafva stor praktisk bärvidd, vågar jag i djupaste underdånighet underställa hofrättens berörda afgörande Eder Kejserliga Majestäts nådiga pröfning samt till vinnande af rättelse däri anföra följande:

Likasom i G. B. 15: 1, 2, 13: 3, Ä. B. 17: 4 i fråga om äkta barn stadgas i Ä. B. 8: 7 i fråga om oäkta barn föräldrarnes skyldighet att underhålla dem. Ehuru till omfånget olika, är den rätt, som härmed är statuerad, i hvardera fallet till sin beskaffenhet lika: det är en barnet gentemot föräldrarne såsom sådana tillkommande rättighet till underhåll, en rättighet, som kanske enligt finsk rätt hälst borde hänföras till familjerättigheternas klass, men i hvarje händelse är af fullkomligt civil natur. I fråga om oäkta barn föreligger visserligen, att föräldraskapet uppkommer genom en handling, hvilken såsom sedlighetsförbrytelse är belagd med straff. Men om ock sålunda en påföljd af en lagöfverträdelse, är föräldraskapet likväl icke själft ett lagbrott, allraminst från synpunkten af barnets förhållande till föräldrarne, och såsom lagen tydligt utsatt, är det föräldraskapet, icke sedlighetsförbrytelsen, som medför skyldigheten att underhålla barnet. Den uppfattning, som underställer alimentationstalan en kriminel grund, felar tvefaldt. Dels förbiser den nämligen, det lägersmålets egenskap af lagbrott står i ett tillfälligt och rent ytligt samband med dess egenskap att framkalla föräldraskap och således för detta är fullkomligt irrelevant, dels betraktas därvid barnets aflelse och födelse såsom en af lägersmålet orsakad skadegörelse och barnets underhåll såsom skadeersättning, hvilket är icke blott juridiskt utan ock logiskt oriktigt.

Sistberörda omständighet förklaras, ehuru icke rättfärdigas, däraf att alimentationstalan i regeln utföres af barnets moder och detta i form af ett yrkande om fadrens förpliktande att till henne utbetala bidrag till barnets underhåll. Den åskådning kan då lätt insmyga sig, såsom en förfelad teori på sin tid ock sökt göra gällande, att hennes talan innefattar ett ersättningsanspråk, grundadt på en henne tillfogad skadegörelse. Men äfven frånsedt att aflelsen, om den ock sker i lägersmål, aldrig innebär en skadegörelse mot kvinnan, förefaller nämda betraktelsesätt fullkomligt för lagens tydliga föreskrift, att alimentationen är en af föräldraskapet gifven och därmed förknippad plikt. Och vidare bör beaktas att moder, som utsöker underhållsbidrag, uppträder

såsom barnets målsman och på grund af dess, icke på grund af egen rätt, hvarför ock alimentationstalan, där modern själf står under annans målsmansskap eller barnet fått förmyndare, bör utföras af målsmannen eller förmyndaren.

Att alimentationsanspråket äfven i fråga om oäkta barn är rent civilt ådagalägges dessutom alldeles otvetydigt däraf, att detsamma ej i minsta mån är beroende af de förutsättningar, hvilka en kriminal vare sig ansvars- eller ersättningstalan kräfver. Vore anspråket kriminelt, skulle det nämligen vara uteslutet, där den, som sökes, begått lägersmålet i ett tillstånd af otillräknelighet eller under villfarelse om konkubinatens person, såsom exempelvis om mannen, på sätt också i värkligheten skett, tagit kvinnan för sin hustru och hon låtit könsumgänget försiggå utan att upplysa om misstaget. Men tydligt är, att alimentationsplikten likväl föreligger i hvardera af nyssnämda fall.

Ytterligare kan framhållas, att den underhållsskyldighet, som från fattigvårdssynpunkt åhvälfts föräldrar gentemot deras barn, likaledes är af alldeles enahanda art i fråga om äkta och oäkta barn. Där fattigvårdssamhället för förskjutet underhåll åt oäkta barn utsöker ersättning af deras fader, har väl häller icke någonsin ifrågasätts, att denna talan vore kriminel. Men hvarför skulle då barnets egen rätt till underhåll vara af kriminel art.

Jag vågar förty i djupaste underdånighet anhålla, att Eders Kejserliga Majestät täcktes i nåder upphäfva hofrättens ifrågavarande utslag, såvidt därigenom ålagts mig att återställa den uppburna vadeskillingen, samt jag frikallas från dylik skyldighet.

Framhärdar med djupaste undersåtliga vördnad
Stormäktigste, allernådigste Kejsare och Storfurste.

Eders Kejserliga Majestäts
allerunderdånigste tjänare och undersåte
Julian Serlachius."

Sedan hofrätten inkommit med affordrad förklaring och som stöd för det öfverklagade utslaget åberopat kejserliga

senatens bref till hofrätten af den 24 oktober 1881[1]), föredrogs målet i kejserliga senatens justitiedepartement, och

som hofrättens åtgärd att förklara omförmälda mål vara af brottmåls beskaffenhet och assessorn Serlachius i följd däraf skyldig att återbära vadeskillingen, icke berörde assessorn Serlachius' enskilda rätt, samt assessorn Serlachius förty icke vore berättigad att söka rättelse i hofrättens utslag,

ville *senaten* icke till pröfning upptaga assessorns Serlachius' ändringsansökning.

Till utslaget bidrogo viceordföranden friherre *Palmén* och departementets samtliga ledamöter förutom senatorn *Björkstén,* hvilken förklarade sig vara beredd att ingå i pröfning af målet.

6.

Yrkande att utbekomma priset för levererad och mottagen vara, som genom leverantörens vållande blifvit skämd och af köparen icke återsändts utan förstörts.

Vid rådstufvurätten i Helsingfors anförde handelsfirman i staden Tonnay-Charente i Frankrike Girard & C:o, på stämning ågången handlanden i Helsingfors George Riedell, att firman efter beställning af Riedell den 2 maj 1890 till

---

[1]) Förestående bref, som aflåtits till Åbo hofrätt i anledning af hofrättens hemställan „om icke, för vinnande af önskad enhet i lagskipningen, förklaring kunde i nåder utfärdas, huruvida mål rörande utbekommande af barnaunderhåll borde såsom brottmål eller i civil väg behandlas", hade följande lydelse: „Emedan käromål angående bidrag till oäkta barns föda och uppfostran, med undantag af det fall, då sådant bidrag sökes på grund af föregånget särskildt åtagande, medför nödvändighet att ådagalägga en i lag med straff belagd handling af den, mot hvilken talan föres, och förpliktelse att utgifva ifrågavarande underhållsbidrag således utgör en följd af sådan handlings fulltygande, finner kejserliga senaten det vara tydligt, att vid behandlingen af mål utaf omförmälda beskaffenhet det för brottmål gällande rättegångsförfarande, oberoende däraf, om ansvar yrkades eller ej, bör iakttagas, och den af hofrätten begärda förklaring förty icke vara af behofvet påkallad".

honom öfversändt två fat och fyra lådor konjak, hvars pris jämte öfriga utgifter, enligt en af firman till Riedell aflåten skrifvelse och faktura för samma dag, utgjort inalles 1,541 francs 70 centimes, som tolf månader därefter borde till firman betalas, samt att handlanden Riedell, ehuru firman, som någon tid efter det sagda vara blifvit afsänd fått emottaga underrättelse därom att konjaken i ett af de levererade faten varit oduglig, uppmanat Riedell att till firman återsända detta parti konjak, då ett annat fat med konjak skulle tillställas honom, emellertid låtit uttappa den odugliga konjaken och sedermera vägrat att af firmans omförmälda tillgodohafvande hos Riedell utbetala 1,060 mark, öfver hvilket belopp Riedell den 1 maj 1891 till firman utfärdat räkning, upptagande fakturapriset för ifrågavarande fat konjak 610 mark samt tull, tolag och frakt för samma kärl 450 mark; hvarför firman yrkade handlanden Riedells förpliktande att till firman utgifva berörda ännu oguldna belopp 1,060 mark jämte sex procents ränta därå från den 2 maj 1891.

I saken hörd erkände handlanden Riedell, att han af bemälda firma rekvirerat och mottagit ofvannämda parti konjak; men som innehåliet i ett af faten varit alldeles odugligt och obrukbart samt sådant förorsakats däraf, att en af nysilfver förfärdigad kran, som från firman medföljt fatet för konjakens uttappning och därtill äfven af Riedell användts, enligt hvad ett af föreståndaren för agrikultur- och handelskemiska laboratorium i Helsingfors utfärdadt intyg utvisade, vid anstäld undersökning befunnits innehålla järn, anhöll Riedell om käromålets förkastande.

Uti häröfver afgifvet bemötande medgaf firman, att en nysilfverkran för antydt ändamål medföljt konjaken, och ville icke häller ifrågasätta, att den till undersökning lämnade kranen varit densamma, som för konjakens tappning afsetts, men ansåg firman att handlanden Riedell bort till firman återskicka änberörda fat med konjak.

Efter det vittnesförhör i målet försiggått, afkunnade *rådstufvurätten* utslag i målet den 15 september 1893 och fann

utredt vara, att handlanden Riedell af firman Girard & C:o bestält och mottagit ifrågavarande parti konjak,

men det jämväl hafva blifvit styrkt, att den nysilfverkran, som medföljde varusändningen för att användas vid konjakens uttappning ur fatet, innehållit järn och vid begagnandet förorsakat att hela konjakspartiet i fatet blifvit förstördt och till sitt ändamål alldeles odugligt,

hvarför och då firman Girard & C:o vid sådant förhållande måste anses själf hafva varit orsak till den å konjaken åstadkomna skadan,

rådstufvurätten förkastade käromålet såsom obefogadt.

Firman Girard & C:o drog på erlagdt vad målet under *Åbo hofrätts* pröfning, som genom dom den 29 juni 1894 (hofrättsrådet *Stadigh,* assessorerne *Svinhufvud,* ref., och *Lundenius* samt adjungerade ledamoten notarien *Lilius)* fann

utredt, att handlanden Riedell af firman Girard & C:o bestält och emottagit förenämda parti konjak, däraf innehållet uti ett fat genom firmans förvållande blifvit förskämdt, samt att Riedell icke upplagt varan för firmans räkning utan, på sätt ett utaf honom till firman aflåtet handbref, som firman bilagt sin ändringsansökning, framginge, låtit uttappa densamma;

men emedan firman ej kunnat styrka sin uppgift, att firman uppmanat Riedell att återsända fatet med den odugliga varan samt firman hvarken uppgifvit eller visat hvad den förskämda konjaken varit värd,

lät hofrätten bero vid rådstufvurättens motvädjade utslag.

Uti hofrättens dom sökte firman Girard & C:o i underdånighet ändring hos H. K. M:t och då målet föredrogs i *k. senatens justitiedepartement* yttrade sig först senatorn *Borenius* och

fann den omständigheten, att ifrågavarande fat konjak vid användandet af den från firman Girard & C:o öfversända kranen förskämts, ej kunna fritaga handlanden Riedell från skyldigheten att erlägga priset för hela det rekvirerade och mottagna konjakspartiet, enär Riedell icke allenast behållit

konjaken utan äfven underlåtit att uppgifva och utreda, i hvad mån dess värde genom kranens invärkan minskats,

samt pröfvade fördenskull rättvist att, med upphäfvande af hofrättens dom, ålägga handlanden Riedell att till handelsfirman Girard & C:o genast utgifva fordrade 1,060 mark jämte sex procents ränta å detta belopp från den 2 maj 1891 och att med 100 mark godtgöra firman Girard & C:o för dennes kostnader i rättegången.

Senatorn *Gylling* fann handelsfirman Girard & C:o icke hafva anfört skäl till ändring i hofrättens dom, vid hvilken förty komme att förblifva.

Senatorerne Hornborg och Hougberg voro hvardera ense med senatorn Gylling.

Senatoren *Cederholm* fann firman Girard & C:o icke hafva förebragt skäl till annan ändring i hofrättens dom, än att handlanden Riedell, jämlikt eget medgifvande, af senatorn ålades att antingen vid anfordran tillhandahålla firman Girard & C:o det ifrågavarande, såsom odugligt ansedda partiet konjak, eller, om sådant numera icke kunde ske, utgifva ersättning för varan till belopp, hvarom parterne finge skildt tvista, därest de ej kunde i godo öfverenskomma.

Senatens dom, som affattades i enlighet med senatorn Gyllings mening, är gifven den 15 november 1895.

7.

När någon för begången förbrytelse gjort sig förfallen till förlust af medborgerligt förtroende och han vid ransakningen därjämte angifves hafva å annan ort begått brott, hvilken medför sådan påföljd, så frågas: bör domstolen ådöma förlust af medborgerligt förtroende så att tiden för påföljden utsättes, eller bör bestämmandet af tiden öfverlämnas åt den domstol, hvilken eger afdöma den senare förbrytelsen? [1])

Vid häradsrätten i Iittis och Jaala socknars tingslag tilltalade kronolänsmannen Karl August Granqvist och bondesonen Karl Vehkoja, från Vuolenkoski by i Iittis socken,

[1]) Jfr N:o 5 af Jurid. Fören. öfverläggningsämnen för år 1895.

arbetskarlen Tomas Esaisson Melkko, från Hyyrylä by i Mäntyharju socken, för det Melkko den 4 oktober 1894 gemensamt med bondesonen Johan Hämäläinen, från Änkilä by i Parikkala socken, efter det de af Karl Vehkoja utvärkat sig tillstånd att från Heinola stad i Vehkojas roddbåt åtfölja denne på färd till Vuolenkoski by, under sagda resa ej mindre å Kangassaari benämda holme uti Kymmene älf inom Iittis socken med våld å Karl Vehkojas person fråntagit denne penningar och annan egendom till ett värde af sammanlagdt 29 mark 90 penni, hvaraf gods för 25 mark 85 penni återfåtts, än äfven sedermera, fortsättande färden med Karl Vehkojas båt, lämnat honom ensam, iklädd endast skjorta, i hjälplöst läge å sagda på en half kilometers afstånd från närmaste människoboning belägna öde holme; hvarhos Karl Vehkoja gjorde anspråk på godtgörelse för omförmälda honom frånrånade icke tillrättakomna penningar och egendom.

Efter slutförd ransakning afkunnade *häradsrätten* under ordförandeskap af häradshöfdingen von Wendt den 15 december 1894 utslag i målet, och jämte det yttrande i anledning af åtalet mot Johan Hämäläinen meddelades, förklarade häradsrätten Tomas Melkko vara förvunnen om hvad honom af kronolänsmannen Granqvist i förestående måtto tillvitats,

i anseende hvartill häradsrätten, i stöd af 2 mom. 2 § 31 kap. och 2 mom. 3 § 25 kap. strafflagen, dömde Tomas Melkko att för groft rån hållas sex år i tukthus och för att han lämnat Vehkoja i hjälplöst läge undergå åtta månaders fängelsestraff

hvarhos Tomas Melkko kändes skyldig att, gemensamt med Johan Hämäläinen eller den af dem som tillgång egde, ersätta Karl Vehkoja den honom fråntagna icke återbekomna egendomen med 4 mark 5 penni;

men emedan Tomas Melkko äfven angifvits att hafva i Heinola stad föröfvat tjufnad, hvarom då ännu icke ransakats, förvisades målet i den delen till rådstufvurätten i nämda stad, hvilken rätt eller den domstol, där Melkko sist lagfördes, egde sammanlägga alla Tomas Melkko ådömda

straff, samt tillika bestämma huruvida Melkko, som för de af honom af häradsrätten till last tagna brott gjort sig förfallen till förlust af medborgerligt förtroende under tio år, för de ytterligare brott, hvarför han tilläfventyrs blefve sakförd, borde förklaras slikt förtroende under längre tid förlustig.

Härefter väckte stadfiskalen Karl Olof Hardén jämte bonden Erik Poteri, från Jaala by i Jaala socken, vid bemälde rådstufvurätt åtal mot Tomas Melkko, för det Melkko den 1 oktober 1894 i en ölutskänkningslokal uti Heinola stad från fickan till Erik Poteris påhafda kläder skulle tillgripit en denne tillhörig tobakspipa, som dock återbekommits och värderats till 60 penni; hvilket åtal rådstufvurätten dock medels utslag den 29 juli 1895, enär ej visats, att Erik Poteri genom tjufvahand hade förlorat ifrågavarande pipa, än mindre att Tomas Melkko stulit densamma, förkastade samt, med afseende å hvad häradsrätten i Iittis och Jaala socknars tingslag hade tillräknat Tomas Melkko, hemställde utslaget Viborgs hofrätt.

Åbo hofrätt, som från Viborgs hofrätt fått mottaga häradsrättens omförmälda förrättning i afseende å granskning, lät härå genom utslag den 9 september 1895 (hofrättsråden *Stadigh, Idestam* och *Krakau*, assessorerne *von Knorring* och *Svinhufvud*) vid häradsrättens förberörda utslag i hvad det å hofrättens granskning ankom, bero i allt öfrigt utom såvidt Tomas Melkko förklarats vara för de af honom af häradsrätten till last tagna brotten förfallen till förlust af medborgerligt förtroende i tio år, i hvilken del sagda utslag ändrades sålunda, att Tomas Melkko för de honom nu tillräknade rån förklarades vara förlustig medborgerligt förtroende på viss tid, som Viborgs hofrätt eller den domstol, som beträffande Tomas Melkko skulle sammanlägga straffen i målet, egde utsätta.

Sedan Åbo hofrätts förestående utslag meddelats *Viborgs hofrätt,* yttrade sig sistbemälde rätt (hofrättsråden *Perander* och *Homén*, assessorn *Antell* och adjungerade ledamoten *Paldani*) genom utslag den 10 oktober 1895 och

jämte det ofvannämda mot Tomas Melkko vid rådstufvurätten i Heinola stad utförda ansvarspåstående rörande ficktjufnad förklarades icke vara lagligen styrkt samt förty förkastades,

förordnade hofrätten, med afseende å hvad Åbo hofrätt räknat Tomas Melkko till last, att, jämlikt de i 7 kap. strafflagen stadgade grunder för sammanläggning af straff, Tomas Melkko skulle för sina brott i ena bot hållas sex år och fyra månader i tukthus,

hvarhos Melkko förklarades förlustig medborgerligt förtroende i tio år utöfver tiden för frihetsstraffet.

Uti hofrätternas förenämda utslag sökte Tomas Melkko i underdånighet ändring hos H. K. M:t, och då målet föredrogs i k. senatens justitiedepartement fann *senaten* (senatorerne *Cederholm*, *Hougberg*, *Hornborg*, *Gylling* och *Borenius*) Tomas Melkko icke hafva anfört skäl till ändring i hofrätternas ofvanberörda utslag, vid hvilka förty komme att bero.

Senatens utslag är gifvet den 12 december 1895.

8.[1])

Är den som vid öfverlåtelse af jord, hvaraf han till annans nyttjande på viss tid upplåtit någon del, icke förbehållit denne rätt att till utgången af legotiden åtnjuta städjan, hvilken på den grund att afhandlingen därom ej intecknats förfallit, lagligen pliktig att ersätta den som städjan fick bevislig skada?

Medels ett den 30 december 1868 upprättadt kontrakt antog bonden Axel Henrik Axelsson Tarkka torparen Karl Gustaf Andersson Oivue till åbo å Kiukais torp under Tarkka tillhöriga Tolkki och Tarkka hemman i Niemenpää by af Vesilaks socken på en tid af femtio år, räknadt från den 25 mars 1871, samt upplät ytterligare genom afhandling af den 10 mars 1873 åt Karl Gustaf Oivue några sagda hemman tillydande

[1]) Jfr Jurid. Fören. förhandlingar 1887, J. F. F. 1888 XXIV s. 222 ff. Jfr ock rättsfall 21 i J. F. F. 1886 XXII s. 235 ff. samt 18 i J. F. F. XXVIII—XXIX 1892—93 s. 216 ff.

egor att af honom innehafvas till utgången af nämda tid. Efter Axel Henrik Tarkkas den 8 april 1874 inträffade död försålde hans rättsinnehafvare Tolkki och Tarkka hemman till parcellegaren August Huihkala, hvilken åter genom köpebref af den 31 januari 1891 öfverlät nämda lägenheter till landthushållaren August Nyman. Denne lät därpå instämma Karl Gustaf Oivue till häradsrätten i Lempälä och Vesilaks socknars samt Tottijärvi kapells tingslag samt yrkade därstädes Oivues afhysande från berörda torp; därå häradsrätten genom utslag den 18 mars 1892, enär Karl Gustaf Oivue icke velat visa, att han på grund af skriftligt kontrakt besutte Kiukais torp, samt medgifvit, att det af honom åberopade kontraktet icke vore intecknadt i nämda hemman, ålade Karl Gustaf Oivue att med sitt husfolk och bohag genast bortflytta från berörda torp och afträda detsamma med hus och egor till August Nymans fria förfogande.

Därefter instämde Karl Gustaf Oivue bönderne Anshelm Vähätiisala, Karl Kelo och Oskar Hoppu, hvilka äktat Axel Henrik Tarkkas döttrar och enda rättsinnehafvare, Ida, Johanna Vilhelmina och Aurora Henriksdöttrar, till 1893 års lagtima vinterting i ofvannämda tingslag och anförde inför häradsrätten därstädes, att Karl Gustaf Oivue på grund af häradsrättens ofvanberörda utslag nödgats den 25 mars 1892 vika från Kiukais torp och sålunda afträdt detsamma tjugunio år innan den i förenämda afhandlingar bestämda arrendetiden tilländagått; att Axel Henrik Tarkka aflidit innan Karl Gustaf Oivue kunnat utvärka sig inteckning i Tarkka och Tolkki hemman till säkerhet för framtida beståndet af sagda afhandlingar samt att Anshelm Vähätiisala, Karl Kelo och Oskar Hoppu den 15 september 1890 försålt omordade deras förbemälda hustrur i arf efter Axel Henrik Tarkka tillfallna Tarkka och Tolkki hemman utan att förbinda köparen af desamma till fullgörande af omförmälda till förmån för Karl Gustaf Oivue upprättade legoaftal och sålunda varit vållande därtill att Karl Gustaf Oivue icke fått till legotidens slut besitta Kiukais torp; och yrkade Karl Gustaf Oivue, som ansåg Anshelm Vähätiisala, Karl Kelo och Oskar Hoppu, enhvar såsom målsman för sin hustru,

vara skyldige att ersätta Oivue ej allenast för alla af honom å förberörda torp nedlagda arbeten och förbättringar, för hvilka han under sin besittningstid af torpet icke åtnjutit godtgörelse genom afkastningen från detsamma, utan ock för den årliga vinst Karl Gustaf Oivue kunnat påräkna från Kiukais torp under de tjugunio år, för hvilka han gått miste om besittningen af torpet, förty Anshelm Vähätiisalas, Karl Kelos och Oskar Hoppus förpliktande att, i enlighet med två särskilda å Kiukais torp på Oivues föranstaltande den 29 juni och 7 november 1892 hållna syner, med tillhopa 1,219 mark godtgöra Karl Gustaf Oivue för de kostnader denne nedlagt å torpet i öfverbygnad och häfd, äfvensom att med 75 mark för hvarje år, räknadt från den 25 mars 1892 till samma dag 1921 ersätta Karl Gustaf Oivue den förlust honom tillskyndats därigenom att han förlorat sin besittningsrätt till Kiukais torp.

Öfver käromålet hörde genmälte Anshelm Vähätiisala, Karl Kelo och Oskar Hoppu förnämligast, att enär Karl Gustaf Oivue hvarken vid bouppteckningen efter Axel Henrik Tarkka eller vid arfskiftet efter honom eller vid något annat tillfälle för Axel Henrik Tarkkas sterbhusdelegare eller deras rättsbevakare anmält sig på grund af något skriftligt aftal innehafva besittningsrätt till Kiukais torp samt Oivue icke ens vid den offentliga auktion, å hvilken Tarkka och Tolkki hemman blifvit för bemälde sterbhusdelegares räkning försålda, företett de afhandlingar, hvarpå Oivue grundade sin rätt till berörda torp, Anshelm Vähätiisala och hans medparter saknat kännedom om tillvaron af samma afhandlingar och af sådan orsak ej häller vid nämda lägenheters försäljning kunnat göra förbehåll om dessa afhandlingars bestånd, hvarför och då Karl Gustaf Oivue såväl under Axel Henrik Tarkkas lifstid som sedermera, medan dennes rättsinnehafvare besutto Tarkka och Tolkki hemman, försummat att utvärka sig inteckning i berörda lägenheter till säkerhet för ifrågavarande legoaftals bestånd Anshelm Vähätiisala och hans medparter motsade Karl Gustaf Oivues talan. För öfrigt anmärkte Anshelm Vähätiisala och hans medparter, att Karl Gustaf Oivue under den tid han innehade Kiukais

torp därstädes icke värkstält andra nybyggnader och förbättringar än honom såsom bebrukare af annans jord ålegat, i följd hvaraf torpet, då Oivue afträdt detsamma, icke varit i bättre skick än vid hans tillträde därtill, samt att de af Karl Gustaf Oivue uppgifna ersättningsbelopp vore öfverdrifna, hvilket Anshelm Vähätiisala och hans medparter sökte ådagalägga genom en på deras därom vidtagna åtgärd den 22 september 1893 hållen syn å torpet.

Sedan vittnen i målet afhörts samt Karl Gustaf Oivue ansett den af Anshelm Vähätiisala och dennes medparter åberopade syn, såsom hållen ett och ett halft år efter det Karl Gustaf Oivue afträdt nämda torp, icke kunna tillkännas någon betydelse, afkunnade *häradsrätten*, under ordförandeskap af häradshöfdingen hofrättsassessorn *Törnudd*, den 9 oktober 1893 utslag i målet och utlät sig, att

alldenstund Axel Henrik Tarkka medels kontrakt af den 30 december 1868 mot viss årlig afgäld antagit Karl Gustaf Oivue till torpare å Kiukais, Axel Henrik Tarkka då tillhöriga Tarkka och Talkki hemman underlydande torp på en tid af femtio år, räknadt från den 25 mars 1871, och sedermera genom afhandling af den 10 mars 1873 ytterligare tillagt Karl Gustaf Oivue särskilda egor under berörde lägenheter att af honom innehafvas så länge nyssnämda kontrakt af den 30 december 1868 varade, men Axel Henrik Tarkkas rättsinnehafvare, hans ofvanbemälda döttrar och deras män Anshelm Vähätiisala, Karl Kelo och Oskar Hoppu den 15 september 1890 sålt Tarkka och Tolkki hemman utan att bibehålla Karl Gustaf Oivue vid den rätt till sagda torp och öfriga egor honom genom åberopade afhandlingar tillförsäkrats;

fördenskull och emedan Karl Gustaf Oivue genom häradsrättens ofvanberörda utslag af den 18 mars 1892, hvilket fått vinna laga kraft, blifvit på Tarkka och Tolkki hemmans dåvarande egare August Nymans därom utförda talan ålagd att genast vika från Kiukais torp på den grund att berörda afhandlingar icke varit i sagda hemman intecknade,

ty och då den omständigheten, att Karl Gustaf Oivue icke utvärkat sig inteckning i Tarkka och Tolkki hemman till säkerhet för tillgodonjutandet af den honom genom sagda kontrakt tillförsäkrade besittningsrätt till Kiukais torp, icke kunde befria Axel Henrik Tarkka i lifstiden från skyldigheten att utgifva den ersättning, som uti 15 § 16 kap. J. B. vore tillerkänd landbo, hvilken bland annat genom lägenhetens försäljning nödgats vika från sitt arrende, och torpare vore likstäld med landbo uti ifrågavarande afseende,

fann häradsrätten Anshelm Vähätiisala, Karl Kelo och Oskar Hoppu i deras redan antydda egenskap vara pliktige att ersätta den förlust Karl Gustaf Oivue tillskyndats iföljd af omförmälda den 15 september 1890 afslutade hemmansköp.

Beträffande sedan ersättningens belopp, så och då icke visadt vore, i hvilket skick Kiukais torp, då Karl Gustaf Oivue den 25 mars 1871 emottog detsamma, befunnit sig samt de af honom föranstaltade syner icke innehölle några grunder för beräkningen af de för husens byggande, egornas förbättrande och såddens värkställande upptagna belopp, kunde häradsrätten icke lägga dessa syner till grund vid bestämmandet af skadeersättningen i antydt afseende, utan förklarades den på Anshelm Vähätiisalas och hans medparters föranstaltande den 22 september 1893 hållna synen, vid hvilken äfven Karl Gustaf Oivue varit närvarande, böra härutinnan lända till efterrättelse;

i följd hvaraf häradsrätten ålade Anshelm Vähätiisala, Karl Kelo och Oskar Hoppu, i deras merberörda egenskap, att utbetala åt Karl Gustaf Oivue i arbetslön för pörtbygnaden 140 mk, för bodbygnaden 90 mk, för fähuset 45 mk, för stallet och den därmed i sammanhang bygda ladan 10 mk, för de två sammanbygda ladorna 20 mk, för fårhuset 2 mk, för källaren 10 mk, för bägge visthusen 15 mk, för riebygnaden 75 mk, för tre halmlador 20 mk, för trädgården 30 mk, för sex portar 3 mk, för brunnen 10 mk, för gräfning af sju kappland 5 mk 25 penni, för två nya hölador 35 mk, för rensning af Kaira äng 15 mk, för gräftandet i Kaira äng 20 mk, för höfrö till samma äng 3 mk

50 penni, för en tunna nitton kappor, motsvarande två hektoliter fyra liter, utsädesråg 40 mk 85 penni samt för åkerns beredande till sådd af nämda rågbelopp 30 mk eller således inalles sexhundra trettionio mark sextio penni,

hvaremot Karl Gustaf Oivues anhållan om godtgörelse för stugubygnaden, enär densamma vore för Kiukais torp obehöflig, liksom ock Oivues öfriga ersättningsanspråk, såsom dels ostyrkta dels icke omedelbart uppkomna i följd af hans afhysning från torpet, förkastades jämte det rättegångsumgälderna, med afseende å målets beskaffenhet, kvittades emellan parterne.

På erlagdt vad drogo ej mindre Karl Gustaf Oivue för sig än Anshelm Vähätiisala, Karl Kelo och Oskar Hoppu gemensamt målet under *Åbo hofrätts* pröfning, som genom dom den 10 december 1894, hvartill utan skiljaktighet i meningarna bidrogo hofrättsråden *Sallmén* och *Engblom*, ref., samt assessorerne *Salingre* och *Tenlén*, utlät sig, att

emedan Karl Gustaf Oivue icke saknat tillfälle att genom utvärkande af inteckning i Tarkka och Tolkki hemman sig till säkerhet för framtida beståndet af ofvan omförmälda den 30 december 1868 och 10 mars 1873 upprättade afhandlingar trygga sig vid besittningen af Kiukais torp, men Oivue sådant försummat och därigenom möjliggjort sitt afhysande från torpet före utgången af den i afhandlingarna öfverenskomna tiden,

ty och då Karl Gustaf Oivue i sagda afhandlingar ej ens förbehållit sig rätt till ersättning för de förbättringar, han under sin besittning af sagda torp därstädes tilläfventyrs värkstält,

pröfvade hofrätten rättvist att, i anledning af Anshelm Vähätiisalas och hans medparters vadelibell, upphäfva hofrättens motvädjade utslag och förkasta Karl Gustaf Oivues i saken utförda talan, vid hvilken utgång af målet allt utlåtande i följd af Karl Gustaf Oivues ändringsansökan förfölle.

Karl Gustaf Oivue sökte i underdånighet ändring i denna dom hos H. K. M:t.

Då målet föredrogs i k. senatens justitiedepartement pröfvade *senatens pluralitet* (senatorerne *Cederholm*, *Houg-*

berg och *Borenius*) rättvist att, med upphäfvande af hofrättens dom, låta bero vid häradsrättens i saken meddelade utslag.

Senatorn *Gylling*, i hvars yttrande senatorn *Hornborg* instämde,

fann Karl Gustaf Oivue på de skäl häradsrättens utslag innehölle vara berättigad att af Anshelm Vähätiisala, Karl Kelo och Oskar Hoppu i deras ofvanantydda egenskap undfå ersättning för den förlust Karl Gustaf Oivue tillskyndats därigenom att han blifvit från Kiukais torp afhyst, innan den honom tillförsäkrade besittningstid tilländagått,

hvarför och då den af Karl Gustaf Oivue uppförda stugubygnad varit för torpet obehöflig och Karl Gustaf Oivue ej visats hafva å torpets öfriga hägnader nedlagt andra kostnader än som erfordrats för fullgörande af den honom såsom torpinnehafvare åliggande byggnadsskyldighet samt han jämväl varit pliktig att vid torpets afträdande hafva dess vanliga rågskifte behörigen bebrukadt och besådt,

senatorn, i betraktande af den utredning, som vunnits rörande beskaffenheten af torpet och därmed förenade förmåner samt Karl Gustaf Oivues å torpet värkstälda odlingar och grundförbättringar, pröfvade rättvist, med ändring af hofrättens dom och förkastande af Karl Gustaf Oivues talan i öfrigt, tillerkänna honom i godtgörelse för hans ofvanberörda förlust i ett för allt femhundra mark, som Anshelm Vähätiisala och hans nästbemälde medparter förty ålades att gemensamt till Karl Gustaf Oivue utgifva,

hvarhos Anshelm Vähätiisala och hans medparter skyldigkändes att med etthundra mark ersätta Karl Gustaf Oivue hans kostnader i målet vid häradsrätten.

Senatens dom är gifven den 14 december 1895.

9.

Yrkande om tjänstehjons fällande till ansvar för det han olofligen från torkningsmagasin bortfört hafre i uppgifven afsikt att därmed utfordra husbondens hästar. Hustjufnad eller fel i tjänsten?

Vid häradsrätten i Pemar, Piikkis och S:t Karins socknars tingslag yrkade agronomen Carl Hugo Alarik Rosenberg, att emedan drängfogden Karl Gustaf Malmstedt, hvilken för legoåret 1893—1894 varit antagen till fogde å Auvaisbergs af Rosenberg på arrende innehafda egendom i S:t Karins socken, icke allenast söndagarna den 17 och 24 december 1893 utan ock under tiden däremellan, då tröskning af hafre uti ett å egendomen befintligt torkmagasin pågått, därifrån olofligen tillgripit fyra och en half hektoliter hafre, som någon tid därpå öfverkommits å egendomens stallvind, Karl Gustaf Malmstedt måtte fällas till ansvar för hustjufnad.

I saken hörd förmälte Karl Gustaf Malmstedt, att fogden på Alakylä jämväl i S:t Karins socken belägna och af agronomen Rosenberg äfven å arrende innehafda egendom Bergman, som ledt tröskningen å Auvaisberg, gifvit Malmstedt lof att taga hafren i fråga för att vid behof gifvas åt Auvaisbergs hästar, hvilka till följd af myckna körslor och dålig utfordring varit särdeles svaga, hvaremot Karl Gustaf Malmstedt bestred, att han tagit sagda hafre i afsikt att för egen räkning använda densamma.

I anledning af svaromålet framhöll agronomen Rosenberg, att å Auvaisbergs egendom all tröskad hafre fördes till spanmålsmagasinet och därifrån af innehafvaren efter behof utlämnades samt åberopade vittnesmål af särskilda personer, hvilka berättade:

Drängen *Karl Kurling:* att vittnet, som tjänade å Auvaisbergs egendom, två eller tre gånger före julen 1893 medan tröskningen af säd därstädes pågick, uppå Karl Gustaf Malmstedts begäran och i enlighet med denne därtill i vittnens närvaro af Alakylä fogden Bergman gifvit tillstånd, ifrån torkmagasinet, där tröskningen försiggått och ledts af

Bergman, fört två à tre säckar hafre, som ej mätts, upp till stallvinden, hvarest vittnet lagt hafren uti en där befintlig gården tillhörig locklös låda, hvilken vittnet, enär vid tillfället å vinden funnits mycket hö, som äfven legat öfver lådan, därpå betäckt med hö, hvarefter vittnet tilläst vindsdörren och lämnat nyckeln åt Karl Gustaf Malmstedt, som sagt, att nämda hafre skulle efter behof gifvas åt hästarna. Vittnet tillade, att en dag efter jul, innan hafren å stallvinden öfverkommits, hade agronomen Rosenberg tillsport vittnet och Karl Gustaf Malmstedt, om hästarne fått hafre, då de syntes vara så feta, och tillika frågat, om det ännu fanns hafre i lådan i stallet, hvartill då Malmstedt svarat, att det nog fanns litet kvar i stallslådan utan att nämna något om den i lådan å stallsvinden befintliga hafren.

Drängen *Johan Nummelin:* att vittnet söndagen den 17 december 1893 vid pass $^1/_2$4-tiden om morgonen uppå Karl Gustaf Malmstedts begäran ifrån tröskhuset å Auvaisberg, hvarest vittnet innehade tjänst, till stallet upphämtat en mindre säck hafre, af hvilken hästarne å egendomen erhöllo en del samma morgon och resten på aftonen. Likaså hade Karl Gustaf Malmstedt vid ett senare tillfälle uppmanat vittnet att från torkhuset hämta hafre och utdela litet åt hästarne, men hade vittnet vägrat att efterkomma uppmaningen under förmenande att, då husbonden ej själf utlämnat hafre, fingo hästarne vara utan.

Drängen *Oskar Stenfors:* att vittnet åtföljt agronomen Rosenberg då denne å vinden till stallet öfverkommit hafren uti ifrågavarande låda, hvilken varit öfvertäckt med hö, enligt vittnets förmenande icke utan afsikt.

Inspektoren *Ossian Wallenius:* att vittnet, som var inspektor å samtliga af agronomen Rosenberg innehafda lägenheter och i sådan egenskap på därför bestämda tider utlämnade hvad för dem och kreaturen erfordrades, ej någonsin gifvit hvarken Karl Gustaf Malmstedt eller Alakylä fogden Bergman lof att under tröskningstiderna självvilligt taga hafre åt hästarna, utan tvärtom ständigt uppmanat fogdarna att redbart och ordentligt aflämna tröskad säd till de å egendomen befintliga spanmålsmagasinerna.

Härå utlät sig *häradsrätten* genom utslag den 9 april 1894 och

fann agronomen Rosenberg icke hafva i någon måtto styrkt, att Karl Gustaf Malmstedt skulle i afsikt att stjäla tillgripit ifrågavarande i en låda å berörde vind insatta hafre, utan tvärtom af undersökningen framgått, att Malmstedt, som med Rosenbergs öfriga tjänares vetskap och tillhjälp tillegnat sig sagda hafre, ämnat använda densamma till utfordring af Rosenbergs hästar,

hvarför klagomålet mot Karl Gustaf Malmstedt förkastades och Malmstedt frikändes från allt ansvar i saken,

hvarjämte häradsrätten hemstälde utslaget Åbo hofrätts granskning.

Agronomen Rosenberg inkom jämväl till hofrätten med en skrift, innefattande besvär i saken, därå *hofrätten* medels utslag den 19 september 1894, till hvilket utan meningsolikhet bidrogo hofrättsrådet *Procopé*, assessorerne *Serenius*, *Nummelin*, *Kumlin* och *Rosendal*, yttrade sig och

fann utredt vara att Karl Gustaf Malmstedt uppgifna tid, medan han hos agronomen Rosenberg innehaft drängfogdetjänst å Auvaisberg egendom, olofligen från egendomens torkmagasin undantagit fyra och en half hektoliter hafre i afsikt att därmed utfordra lägenhetens hästar, men detta förfarande icke kunna honom såsom stöld tillräknas och honom förty ej häller för slikt brott ådömas straff,

hvarför Karl Gustaf Malmstedt af hofrätten befriades från åtalet.

Uti hofrättens utslag anhöll agronomen Rosenberg i underdånighet om ändring hos H. K. M:t. Då målet föredrogs i k. senatens justitiedepartement yppade sig olika meningar, i det

senatorn *Clouberg* fann utredt vara, att Karl Gustaf Malmstedt förberörda tid, medan han hos agronomen Rosenberg innehade drängfogdetjänst å Auvaisbergs egendom, olofligen låtit, i uppgifven afsikt att därmed utfordra lägenhetens hästar, från torkningsmagasinet bortföra fyra och en half hektoliter hafre till stallsvinden, där densamma sedermera öfverkommits,

i anseende hvartill och enär Malmstedt, på grund af hvad för öfrigt inlupit i saken, icke kunde tillräknas att hafva sökt tillegna sig omförmälda hafre,

senatorn pröfvade rättvist, med tillämpning af senare mom. af 13 §. i legostadgan, gifven den 30 januari 1865, döma Karl Gustaf Malmstedt att för sålunda begånget fel i tjänsten böta 20 mark, som skulle tillfalla kronan eller, vid bristande betalningstillgång, jämlikt 9 mom. 4 § i förordningen den 19 december 1889 angående införande af en ny allmän strafflag m. m., af Malmstedt afsittas med fyra dagars fängelse,

hvarhos Karl Gustaf Malmstedt af senatorn skyldigkändes att med 35 mark hålla agronomen Rosenberg godtgjord för dennes kostnader i målet vid häradsrätten.

Senatorn *Borenius* instämde uti senatorn Cloubergs yttrande.

Senatorn *Gylling* fann utredt vara, att Karl Gustaf Malmstedt uppgifna tid, medan han hos agronomen Rosenberg innehade drängfogdetjänst å Auvaisbergs egendom, olofligen från egendomens torkmagasin tagit och undandolt fyra och en half hektoliter hafre, som varit värd, efter 7 mark hektolitern, 31 mark 50 penni, och sedermera återbekommits;

hvarför och då Karl Gustaf Malmstedt förut ej beträdts med brott af ifrågavarande beskaffenhet,

senatorn pröfvade rättvist, med stöd af 1 § 42 kap. och 1 § 40 kap. M. B. samt brefvet den 20 december 1757, döma Karl Gustaf Malmsted att böta den tillgripna egendomens värde sex gånger med 189 mark, som skulle tillfalla kronan eller, vid bristande betalningstillgång, af Malmstedt afsittas med trettiosex dagars fängelse,

hvarhos senatorn ålade Karl Gustaf Malmstedt att med 35 mark hålla agronomen Rosenberg godtgjord för dennes kostnader i målet vid häradsrätten.

Senatorn *Fellman* fann agronomen Rosenberg icke hafva anfört skäl till ändring i hofrättens ofvanberörda utslag, vid hvilket senatorn lät bero.

Senatorn *Streng* var ense med senatorn Clouberg.

Senatorerne *Hornborg* och *Hougberg* omfattade hvardera senatorn Gyllings mening.

Senatorn *Björkstén* var af lika mening med senatorn Fellman.

Senatorerne *Cederholm* och viceordföranden friherre *Palmén* voro hvardera ense med senatorn Clouberg.

Senatens dom, som aflattades i enlighet med senatorn Cloubergs yttrande, är gifven den 20 december 1895.

10.

Föreligger ärekränkning, då någon i en tidningsuppsats sanningslöst uppgifves vara försatt i konkurstillstånd. Smädelse eller förolämpning?

Vid rådstufvurätten i Kexholms stad yrkade landbon Magnus Jakobsson Toiviainen, från Kortesmaa by i Pyhäjärvi socken, ansvar å ambulatoriske folkskolläraren Sigfrid Ryösä, från Hiitola socken, för det Ryösä uti N:r 75 af tidningen Vuoksi för den 27 september 1893 i en uppsats rörande det kort förut försiggående landtdagsmannavalet i Kexholms domsaga med afseende å Toiviainen, hvilken i egenskap af elektor deltagit i nämda val, uppgifvit, att denne blifvit försatt i konkurstillstånd och ännu icke gittat förnöja sina fordringsegare.

I saken hörd, genmälte Sigfrid Ryösä, att han i ofvannämda tidning sett en notis därom, att landbon Magnus Toiviainen, från Kortesmaa by i Pyhäjärvi socken, blifvit försatt i konkurs och på grund af denna notis, hvilken Ryösa trodde att gälde klaganden, nedskrifvit uppgiften i fråga. Sedermera hade en insändare i meranämda tidning för den 4 oktober 1893 meddelat Ryösä, att icke Magnus Jakobsson Toiviainen, men väl en Magnus Johansson Toiviainen, som vore den förres kusin, gjort konkurs, af hvilken anledning Ryösä ansett att någon rättelse från hans sida icke vore påkallad. Då sålunda den öfverklagade uppgiften berodde på ett missförstånd och hade tillkommit utan afsikt att kränka Magnus Toiviainen, anhöll Sigfrid Ryösä om klagomålets förkastande.

Medels utslag, afkunnadt den 11 juni 1894, utlät sig *rådstufvurätten* och

fann utredt vara, att Sigfrid Ryösä uti en af honom författad och uti den i nämda stad utkommande tidningen Vuoksi för den 27 september 1893 införd uppsats, genom en med värkliga förhållandet icke öfverensstämmande uppgift att Magnus Toiviainen vore försatt i konkurstillstånd, afsiktligen om Magnus Toiviainen utspridt falskt rykte, som vore egnadt att minska förtroendet till Toiviainen såsom medborgare;

i anseende hvartill rådstufvurätten, med stöd af 2 § 27 kap. strafflagen, dömde Sigfrid Ryösä att böta 100 mark,

hvarhos Toiviainen berättigades att, sedan utslaget vunnit laga kraft, på Sigfrid Ryösäs bekostnad låta införa detsamma i ofvannämda tidning.

Öfver detta utslag anförde Sigfrid Ryösä besvär i *Viborgs hofrätt*, som genom utslag af den 27 december 1894 yttrade sig i saken och

förklarade det stanna Sigfrid Ryösä till last att hafva, dock icke emot bättre vetande, förbrutit sig på sätt rådstufvurätten utsagt samt Ryösä skyldig att, jämlikt senare mom. af det utaf rådstufvurätten åberopade lagstadgande, lida det af sistbemälda rätt utsatta straff;

hvarför hofrätten lät bero vid det slut, hvari rådstufvurätten stannat i saken.

Till hofrättens utslag bidrogo utan meningsskiljaktighet presidenten *Forsman*, hofrättsrådet *Perander* samt assessorerne *Berner* och *Godenhjelm* äfvensom adjungerade ledamoten *Paldani*.

Sigfrid Ryösä sökte i underdånighet ändring hos H. K. M:t och då målet föredrogs i k. senatens justitiedepartement fann *senatens pluralitet* (senatorerne *Cederholm*, *Hougberg*, *Hornborg* och *Gylling*) ifrågavarande om Magnus Toiviainen offentliggjorda osanna uppgift, utan att innefatta smädelse, likväl vara för Toiviainen nedsättande,

hvarför senaten pröfvade rättvist, med ändring af hofrättens öfverklagade utslag, i stöd af 7 § i förordningen

den 26 november 1866, angående, bland annat, ärekränkning, döma Sigfrid Ryösä att böta femtio mark, kronans ensak, jämte det Ryösä kändes skyldig att ersätta Magnus Toiviainen kostnaden för införandet i ofvannämda tidning af senatens utslag.

Skiljaktig var senatorn *Borenius*, som fann den af folkskolläraren Ryösä uti ifrågavarande tidningsuppsats lämnade uppgift att Magnus Toiviainen blifvit försatt i konkurstillstånd, hvilken uppgift några dagar senare i tidningen rättats, icke med nödvändighet innebära, att Toiviainen skulle begått en handling, som vore egnad att ådraga honom andras missaktning, samt af innehållet i nämda tidningsuppsats ej häller framginge, att folkskolläraren Ryösä skulle haft för afsikt att därmed nedsätta Toiviainen i hans medborgerliga anseende eller minska förtroendet för honom i hans näringsyrke, hvarför senatorn pröfvade rättvist, med upphäfvande af rådstufvurättens och hofrättens utslag, förkasta Magnus Toiviainens i saken utförda talan.

Senatens utslag är gifvet den 6 februari 1896.

11.

Minderårig, som af målsman uppmuntrats till stenkastning mot människor, misshandlar på anfördt sätt annan minderårig. Skall målsman straffas såsom anstiftare eller gärningsman?

Vid rådstufvurätten i Åbo anförde handelsidkande Berta Aurora Juselius, att i nämda stad bosatta arbetskarlshustrun Eva Karolina Hellsténs en fem år gammal son söndagen den 27 maj 1894 å gårdsplanen till gården N:o 9 vid Klockringaregatan i sagda stad på Hellsténs uppmaning kastat en sten på klagandens nio år gamla dotter Ellen, så att hon, enligt ingifvet läkarebevis, därvid erhållit ett mindre sår i pannan, hvarutom Berta Aurora Juselius vidare förmälte, att Eva Karolina Hellsténs en åtta år gammal son, likaledes på anmodan af Hellstén, någon dag i slutet af juni månad 1893 på Ellen Juselius kastat en sten, som träffat henne mot munnen, med den påföljd att underläppen sårats och

tvänne tänder brustit; och yrkade Berta Aurora Juselius förty Eva Karolina Hellsténs fällande till laga ansvar för sådan misshandel å person.

Öfver klagomålet hörd, bestred Eva Karolina Hellstén, det hon någonsin uppmanat sina ofvannämda barn att misshandla Berta Aurora Juselius' ifrågavarande dotter Ellen, men medgaf att hennes femårige son möjligen under lek på uppgifvet sätt af våda kastat sten på Ellen Juselius, hvaremot Eva Karolina Hellstén påstod, att Ellen Juselius vid det af klaganden uppgifna senare tillfället själf fallit omkull och sönderbrutit sina tänder.

Berta Aurora Juselius åberopade vittnesmål af särskilda personer, hvilka berättade:

Arbetskarlen *Johan Valtonen:* att vittnet den 27 maj 1894 sett Eva Karolina Hellsténs femårige son å uppgifna gårdsplan kasta en sten, som träffat Berta Aurora Juselius' dotter Ellen mot pannan, så att ett blodsår därvid uppstått, hvarjämte vittnet vidare någon dag under sommaren 1893 iakttagit, att en Eva Karolina Hellsténs äldre son kastat en sten mot Ellen Juselius' mun, i följd hvaraf blod flutit från hennes läpp och tvänne tänder brustit; samt att vittnet ofta, ehuruväl ej vid nu omvittnade tillfällen, hört Eva Karolina Hellstén uppmana sina ifrågakomna barn att kasta stenar på folk.

Snickarehustrun *Eva Elisabet Laurén:* öfverensstämmande med vittnet Valtonen angående händelsen den 27 maj 1894 samt beträffande Eva Karolina Hellsténs allmänna uppmaning till sina barn att kasta stenar på människor.

Skomakaregesällenkan *Matilda Hanelius:* att vittnet en dag i medlet af juni månad år 1893 sett Hellsténs åttaårige son kasta sten, som träffat Ellen Juselius mot munnen, hvarvid blodsår i läppen uppkommit och tvänne tänder brustit; samt att vittnet ofta hört Eva Karolina Hellstén, som dock ej varit närvarande vid nu omvittnade tillfälle, uppmanat sina barn till stenkastning på folk.

Plåtslagerilärlingen *Richard Hanelius:* lika med vittnet Valtonen om händelsen förberörda 27 maj; samt att

vittnet flera gånger hört Eva Karolina Hellstén säga åt sina barn, att det ej vore farligt, om de kastade stenar på folk.

Härefter utlät sig *rådstufvurätten* genom utslag den 26 juni 1894 och förklarade utredt vara,

att Eva Karolina Hellsténs en minderårig son någon dag under sommaren 1893 å gårdsplanen till gården N:o 9 vid Klockringaregatan i Åbo stad på Berta Aurora Juselius' minderåriga dotter Ellen Juselius kastat en sten, som träffat Ellen Juselius mot munnen med den påföljd att blodsår i underläppen uppstått och tvänne tänder afbrutits, samt att Eva Karolina Hellsténs en annan likaledes minderårig son den 27 maj 1894 å samma gård kastat en sten på Ellen Juselius, så att hon däraf erhållit ett mindre blodsår i pannan, äfvensom att Eva Karolina Hellstén bjudit och förmått sina bemälda barn till slik misshandel;

i anseende hvartill rådstufvurätten, med stöd af 3 § i förordningen den 19 december 1889 om införande af ny allmän strafflag samt 2 § 5 kap. och 12 § 21 kap. i sagda lag, dömde Eva Karolina Hellstén att för anstiftan af nämda misshandel böta nittio mark.

Eva Karolina Hellstén besvärade sig hos *Åbo hofrätt*, som medels utslag den 31 december 1894, hvartill bidrogo utan meningsskiljaktighet hofrättsrådet *Idestam*, assessorerne *Lindström*, *Svinhufvud* och *Kumlin* samt adjungerade ledamoten *Jägerskjöld*, faststälde rådstufvurättens utslag.

Uti hofrättens utslag sökte Eva Karolina Hellstén i underdånighet ändring hos H. K. M:t, och då målet föredrogs i k. senatens justitiedepartement, fann *senaten* (senatorerne *Cederholm*, *Hougberg*, *Hornborg*, *Gylling* och *Borenius*)

i målet utredt vara, ej mindre, att Eva Karolina Hellsténs tvänne minderåriga söner på ofvan omförmäldt sätt misshandlat Ellen Juselius, än ock att Eva Karolina Hellstén vid flera tillfällen därförinnan uppmanat sina bemälda barn till stenkastning mot människor;

hvarför senaten, som ansåg Eva Karolina Hellstén sålunda hafva vållat ifrågavarande, Ellen Juselius tillskyndade skada, men någon annan brottslighet i saken icke stanna henne till last, pröfvade rättvist, med ändring af hofrättens

utslag, döma Eva Karolina Hellstén att, jämlikt 2 mom. 11 § 21 kap. strafflagen, böta sextio mark.

Senatens utslag är gifvet den 10 februari 1896.

12.

Yrkande om ersättning för skada, som uppstått genom fartygssammanstötning.

Tillämpning af § 155 i sjölagen.

Sedan rederibolaget »Savonlinnan höyrylaiva osakeyhtiö» tillhöriga och i staden Nyslott inskrifna ångbåten Salama, förd af kaptenen Aron Sipari, den 20 september 1894 i Viborgs stads södra hamn sammanstött med en ryska artilleristyrelsen i Viborg tillhörig och af skepparen Johan Peussa, från Björkö socken, förd ångbarkass, märkt med ryska bokstäfverna B. A. П. П., instämde kaptenen Sipari jämte handlanden Anders Auvinen, från Nyslott stad, den nästbemälde i egenskap af disponent för nämda rederibolag, skepparen Peussa till rådstufvurätten i Viborg stad och anförde därstädes, att då ångbåten Salama ofvansagda dag klockan sex eftermiddagen, på färd från Joensuu stad, med sakta fart genom den såkallade Åbobron inkommit i berörda södra hamn och hunnit utanför packhuset på kajen vid hamnens östra sida, hvilken kaj nedanför packhuset bildar ett i hamnen utskjutande hörn, hade Sipari iakttagit, att omordade af Peussa förda ångbarkass från söder inlupit i hamnen med full fart; och emedan kaptenen Sipari förmodat, att ångbarkassen, som färdades tätt intill sagda kaj, skulle taga kosan till sin vanliga landningsplats i norra delen af hamnen, väster om Åbo bro, och därvid forcera ångbåten Salama på dess styrbordssida, i hvilken händelse fara för sammanstötning skulle uppstått, hade Sipari kommenderat stopp och strax därpå full back, hvilka befallningar genast åtlydts, i följd hvaraf ångbåten Salama, innan den nått nämda kajhörn, begynt gå bakut. Sådant oaktadt hade ångbarkassen, utan att sakta farten, närmat sig ångbåten Salama och, i stället för att vika babordhän, hvarigenom sammanstötning skulle

undvikits, tvärtom vändt styrbordhän, i följd hvaraf barkassen, efter att hafva passerat kajhörnet, ränt emellan en vid kajen förtöjd pråm och ångbåten Salama samt med fören stött emot babordssidan af ångbåtens bog. Härigenom hade i ångbåten på ett afstånd af tre meter från dess förstäf, uti öfversta stråket tätt under halfdäckets skarndäck, uppkommit ett åttationio centimeter högt och en meter långt hål samt jämväl andra skador tillfogats ångbåten. Och alldenstund sammanstötningen vållats af skepparen Peussa, samt de däraf förorsakade skadornas afhjälpande medtagit en kostnad af ettusen niohundra mark, yrkade kaptenen Sipari och handlanden Auvinen, att skepparen Peussa måtte åläggas till dem utbetala nyssnämda belopp samt därhos den kostnad af fyratiotvå mark, som åtgått till utgifter för den 21 september 1894 anstäld värdering af skadan, hvarutom Sipari och Auvinen gjorde anspråk på godtgörelse för reseumgälderna i målet.

Skepparen Peussa genmälte i saken, att han uppgifna tid med sagda ångbarkass under föreskrifven sakta fart inkommit i södra hamnen och därunder mött ångfartyget Afrika, i följd hvaraf han med barkassen nödgats hålla åt styrbord och därigenom kommit att passera tätt utmed omordade kaj. Då ångbarkassen befunnit sig vid det såkallade ångbåtskontoret, hade Peussa varsnat öfver packhusets tak masterna af ett fartyg, som genom Åbobro inkommit i hamnen, hvarför Peussa, i den förmodan att det mötande fartyget, som rörde sig framåt, skulle fortsätta färden, hvarigenom sammanstötning kunde befaras, signalerat med barkassens ånghvissla och strax därpå kommenderat stopp och full back samt, enär barkassen sådant oaktadt, i följd af sin svaga maskin och stora tyngd, ej stannat, fortsättningsvis hållit styrbordhän utmed kajen, hvarefter fartygen, som fortsatt att närma sig hvarandra och af hvilka barkassen i följd af den ytterligt saktade farten icke mera lydt roder, vid nämda kajhörn törnat ihop. Med afseende härå och emedan det på intet sätt stått i skepparen Peussas makt att förebygga sammanstötningen, hvilken fastmer vållats däraf att från ångbåten Salama icke gifvits motsignal och ång-

båten ej stannat, påstod Peussa förkastande af kaptenen Siparis och handlanden Auvinens talan.

Rådstufvurätten, där vittnen afhörts och vid målets handläggning sakkunnige män närvarit, fann genom den 9 mars 1895 afkunnadt utslag

utredt vara, ej mindre att skepparen Peussa vid ifrågavarande tillfälle, fastän han varit medveten om den af honom förda ångbarkassens svaga maskin och stora tyngd, som medförde svårighet att manövrera farkosten, icke tillräckligt saktat maskinen, än att kaptenen Sipari, efter det han å ångbåten Salama kommenderat back med full maskin, underlåtit att härom signalera med den i kungörelsen den 11 juni 1880, angående hvad iakttagas bör till förekommande af fartygs sammanstötande i sjön, föreskrifna signalen af tre korta hvisslingar, ehuru Sipari bort vara medveten om nödvändigheten häraf, samt att således äfven Sipari, om ock i vida mindre grad än Peussa, gjort sig skyldig till underlåtenhet af hvad som varit möjligt till undvikande af sammanstötning;

i anseende hvartill rådstufvurätten, med stöd af 155 § i sjölagen den 9 Juni 1873, ålade skepparen Peussa att med hälften ersätta kaptenen Sipari och handlanden Auvinen för den genom sammanstötningen orsakade skadan och att således till dem utbetala, mot kvitto, niohundra sjuttioen mark,

hvarhos Peussa kändes skyldig att med tvåhundrafemtio mark godtgöra Sipari och Auvinen för deras nödigaste kostnader i målet.

Detta utslag underkastade såväl kaptenen Sipari som skepparen Peussa i vadeväg *Viborgs hofrätts* granskning, som uti dom den 13 juli 1895 ansåg,

att ifrågavarande sammanstötning kunnat undvikas såväl därigenom att Peussa å sin sida, i vetskap om den af honom förda ångbarkassens svårighet att stanna, skulle iakttagit saktare fart vid färdandet utmed kajen eller åtminstone genast, då han öfver packhusets tak varseblifvit ångbåten Salamas masttoppar, ytterligare saktat farten, som ock därigenom att Sipari å sin sida iakttagit den i § 19 af förbemälda kungörelse gifna anvisningen att genom tre korta

hvisslingar tillkännagifva sin afsikt att stoppa och backa, i hvilken händelse Peussa kunnat, genom att ändra kursen babordhän ut från kajen, få ångbarkassen att gå klart för ångbåten Salama,

hvarför och emedan således ej mindre kaptenen Sipari än skepparen Peussa, genom uraktlåtenhet att iakttaga dessa, för afvärjande af sammanstötning påkallade försiktighetsmått, hvardera borde tillskrifvas skuld för att sammanstötningen i följd af oförsiktighet egt rum,

samt sådana omständigheter icke förelåge, som kunde utgöra utredning om att den ene af dem varit till skadan mera vållande än den andra,

hofrätten pröfvade rättvist att, med upphäfvande af rådstufvurättens utslag, frikalla skepparen Peussa från den honom ålagda skyldigheten att till kaptenen Sipari och handlanden Auvinen utgifva skadeersättning i saken och godtgörelse för rättegångskostnaden.

Denna dom uttryckte hofrättsrådet *Peranders*, ref., samt assessorn *Berners* och notarien *Valdéns* mening. Assessorn *Antell*, med hvilken hofrättsrådet *Fabritius* förenade sig, fann hvarken kaptenen Sipari eller skepparen Peussa hafva anfört skäl till ändring i rådstufvurättens motvädjade utslag.

Kaptenen Sipari sökte i underdånighet ändring i hofrättens dom hos H. K. M:t, och då målet föredrogs i k. senatens justitiedepartement pröfvade *senaten* (senatorerne *Cederholm*, *Hougberg*, *Hornborg*, *Gylling* och *Borenius*) rättvist upphäfva hofrättens dom och fastställa rådstufvurättens utslag i saken.

Senatens dom är gifven den 14 februari 1896.

13.

Är domare, som vid afdömande af åtalad förseelse mot förordningen angående oloflig försäljning af bränvin, underlåtit att tillägga vederbörande kommun en efter försäljningens omfattning lämpad afgift och för denna uraktlåtenhet blifvit fäld till ansvar, skyldig att ersätta kommunen denna cke utdömda afgift?

Genom utslag, afkunnadt den 15 januari 1892, dömde häradsrätten i Urdiala och Akkas socknars tingslag torparesonen Karl Jakobsson Nummela, från Velkala by i förstnämda socken, att jämlikt 35 § i förordningen den 16 juli 1886 angående vilkoren för försäljning af bränvin, för andra resan oloflig bränvinsförsäljning, som försiggått i hans hemvist, böta 300 mark, till utsatt fördelning och förvandling.

Härå anförde advokatfiskalen Schybergson uti ett den 18 november 1893 till Åbo hofrätt inlämnat ämbetsmemorial, att häradsrätten förfarit felaktigt, bland annat, däri, att häradsrätten icke ålagt Karl Nummela, på sätt likväl, jämlikt 3 mom. af nämda paragraf, ske bort, att till Urdiala kommun erlägga en efter den olofliga försäljningens omfattning lämpad afgift, hvarför advokatfiskalen Schybergson yrkade, att häradsrättens ordförande, vicehäradshöfdingen Eugène Lille, hvilken ensam detta om okunnighet och vårdslöshet vid domareembetets utöfning vittnande fel stannade till last, måtte härför fällas till ansvar samt åläggas ersätta Urdiala kommun för ofvanstående icke utdömda afgift, efter pröfning af hvad Urdiala kommun i slikt afseende kunde äska

Sedan vicehäradshöfdingen Lille i anledning häraf blifvit hörd och afgifvit förklaring, utlät sig *hofrätten* (assessorerna *Bruun, Lindström, von Knorring* och *Rosendal*) medels utslag den 30 januari 1895, och fann vicehäradshöfdingen Lille stanna till last hvad emot honom af advokatfiskalen Schybergson i förestående måtto anmärkts,

hvarför hofrätten, med stöd af åberopadt lagrum, dömde vicehäradshöfdingen Lille att för detta och andra vid handläggningen af samma mål begångna fel böta fyratio mark;

men emedan häradsrättens uraktlåtenhet, att i sammanhang med de Karl Nummela för oloflig bränvinsförsäljning ådömda böter tillika ålägga Karl Nummela att, jämlikt ofvannämda 35 §, till Urdiala kommun erlägga en efter försäljningens omfång lämpad afgift, icke kunde lagenligt medföra skyldighet för vicehäradshöfdingen Lille att till Urdiala kommun utgifva slik afgift,

lämnades advokatfiskalen Schybergsons yrkande i denna del utan afseende.

Missnöjd med hofrättens utslag sökte advokatfiskalen Schybergson ändring hos H. K. M:t, framhållande därvid, att Urdiala kommun, som i förevarande fall äfven efter hofrättens utsago af häradsrätten bort tilläggas den i ofvanåberopade 35 § bestämda afgift, genom häradsrättens vållande gått miste om en inkomst, att enligt 1734 års lag och jämväl enligt gällande strafflag den, som gjort sig saker till en brottslig handling, ovedersägligen vore pliktig att godtgöra den skada, som annan person därigenom lidit, och att det sålunda stode fast att vicehäradshöfdingen Lille bort ersätta Urdiala kommun för ifrågavarande förlust. Enligt advokatfiskalens förmenande hade hofrätten egt att af nämda kommun såsom målsegande införskaffa uppgift om storleken af kommunens anspråk på godtgörelse och sedan pröfningsvis afgöra denna del af åtalet, hvarvid åtminstone den i lag stadgade lägsta afgiften, 20 mark, bort ådömas.

Då målet föredrogs i *k. senatens justitiedepartement,* yppades däri olika meningar, i det att

senatorn *Clouberg* fann skäl icke förekomma att ålägga vicehäradshöfdingen Lille att till Urdiala kommun utgifva ifrågavarande afgift samt advokatfiskalen Schybergsons besvär förty icke föranleda till ändring i det slut, hvari hofrätten härutinnan stannat.

Senatorn *Borenius* yttrade, att

det visserligen hade ålegat vicehäradshöfdingen Lille att, enligt föreskriften uti 3 mom. 35 § i förordningen angående försäljning af bränvin den 9 juni 1893, i sammanhang med afdömandet af den åtalade bränvinsförseelsen ålägga Karl Nummela att till Urdiala kommun utgifva en

efter den olofliga försäljningens omfattning lämpad afgift af minst 20 och högst 300 mark,

men något hinder likväl icke förefunnes för bemälde kommun att af Karl Nummela, sedan han sakfälts för ifrågavarande förseelse, särskildt utsöka dylik afgift;

med afseende hvarå senatorn förenade sig om den af senatorn Clouberg uttalade åsikt.

Senatorn *Gylling* fann advokatfiskalen Schybergson icke hafva anfört skäl till ändring i hofrättens ofvanberörda utslag, vid hvilket förty finge bero.

Senatorerne *Fellmân* och *Streng* voro hvardera ense med senatorn Gylling.

Senatorn *Hornborg* pröfvade rättvist, med upphäfvande af hofrättens utslag, i enlighet med advokatfiskalen Schybergsons i målet gjorda yrkande, ålägga vicehäradshöfdingen Lille att till Urdiala kommun erlägga tjugu mark.

Senatorerne *Hougberg, Björkstén, Cederholm* och viceordföranden friherre *Palmén* omfattade enhvar den af senatorn Gylling uttalade mening, i enlighet hvarmed utslag den 25 februari 1896 utfärdades.

Studier i äldre svensk förmynderskapsrätt.

Ättens makt och husfadersmakten.

I sitt arbete om den svenska samhällsförfattningens historia har Nordström vid framställningen af landskapslagarnas privaträtt tillagt den s. k. „ättförfattningen“ en ganska stor betydelse. Enligt denna framställning hvilade samfundet såsom en politisk organisation på den ömsesidiga ansvarighet och fridsgaranti, hvilken upprätthölls mellan de frie männen, mellan alla dem, som voro själfständige och stodo i spetsen hvar för sitt hushåll. „Men inom fridsförbunden bestod *slägtförfattningen* såsom en äldre och ursprungligare förening, och uti mer än ett hänseende finner man ännu i de äldre lagarne äfven *slägterne* bilda juridiskt slutna helheter — — —. De förbindelser för den enskilde, som slägtförfattningen medförde, togo ej mindre hans person än hans egendom i anspråk, likasom de uti förfoganderätten öfver jord och egendom medförde flerfaldiga inskränkningar, och de rättsförhållanden, som häraf uppkommo, utgöra ett genomgripande fundament för den enskilda rätten“ [1]).

Det väcker emellertid uppmärksamhet att Nordström till denna ättförfattning hänför icke blott institut, hvilka såsom ättarboten, arfsrätten och bördsrätten till arfvejord omedelbart antyda ett släktens bestämmande inflytande, utan äfven förmynderskapet, giftomannabefogenheten, målsmanskapet öfver hustru samt slutligen husfaders- och husbondeväldet, hvilka dock redan genom sina benämningar förråda

---

[1]) Nordström, J. J.: Bidrag till den svenska samhälls-författningens historia. Afd. I & II. Helsingfors 1839, 1840; II pag. 7.

en annan grundprincip än släktintresset [1]). Hvilken betydelse Nordström tillmäter ätten uti landskapslagarnas rätt, framgår emellertid icke fullt tydligt, utan angifves blott att „ätterne voro i förhållande till hvarandra slutna helheter; men bland deras medlemmar inbördes herrskade en grundsats af gemensamhet, som hade till följd ej allenast delaktighet uti afgörandet af alla väsendteligare familjeangelägenheter — — — utan ock målsmanskap och skydd för de omyndige, bistånd och försvar för de myndige“ [2]).

Också inom de sydgermanska folkens samhällsorganisation har den rättshistoriska forskningen trott sig finna en dylik släktförfattning [3]). Man har antagit att dessa stammar en tid sönderfallit i „familiæ et propinquitates“, utgörande grunden för krigshärens afdelningar, „hundari“ [4]) (lat. „centeni“) och basen jämväl för en senare judiciell indelning. Hvarje släkt bildade en autonom förening, en „Genossenschaft“ [5]), hvars kollektivt utöfvade domsrätt inskränkte de enskilde husfädernes makt; som gemensamt besatt egendom och som i sin helhet eller genom valda medlemmar handhade förmynderskap öfver kvinnor och omyndige, hvilka hörde till densamma. Men detta samhällsskick har förlagts till den förhistoriska tiden, till stammarnas vandringsperiod. I de älsta rättsuppteckningar, de så kallade „Volksrechte“, hörande förnämligast till 5:te—9:de århundradet e. K. [6]) finnas därom endast mer eller mindre tydliga erinringar. Att, såsom Nordström, lägga en släktförfattning af detta slag till fundament för hela privaträtten i ett samhälle, hvars rättsskick funnit sitt uttryck i källor, hvilka såsom de svenska landskapslagarna hänföra sig till 13:de och 14:de århundradena af vår tideräkning, är därför egnadt att väcka tvifvel.

---

[1]) Nordström: a. a. II, pag. I, II.

[2]) Nordström: a. a. II, pag. 11, 12.

[3]) Brunner, H.: Deutsche Rechtsgeschichte. Bd. I & II. Leipzig 1887, 1892. Bd. I, pag. 81 ff; 217 ff.

[4]) Brunner: a. a. I, pag. 118, 119.

[5]) Gierke, O.: Rechtsgeschichte der deutschen Genossenchaft. Berlin 1868, pag. 14 ff.

[6]) Brunner: a. a. I, § 38 ff.

De svenska landskapslagarnas rätt, sådan den kommit till vår tids kännedom, tillhör en tid då fast bosättning redan länge egt rum[1]. Hundari (härad) var allaredan ett geografiskt begrepp och motsvarades af ett domstolsdistrikt. Det är tydligt att de enskildes ställning till ätten måste härigenom i väsentlig mån förändras. Öfvergången från ett halft nomadiskt kringströfvande krigarelif till ett åtminstone delvis fredligt, torde redan för länge sedan hafva förorsakat att det disciplinära sambandet mellan ättens medlemmar, hvilket upprätthållits genom slagordningen under striderna samt vid marscherna och i lägret, försvagats. Därjämte hade den privata jordeganderätten, hvilken småningom vunnit stadga, och det därmed förenade jordbruksintresset gifvit upphof åt ett jordegarens maktförhållande öfver dem som hörde till hans gård och hushåll. Husfaderns, familjefaderns makt tillväxte följaktligen på bekostnad af släktens Inom de sydgermanska stammarna hade denna förändring försiggått tidigt i samband med det begynnande länsväsendet, konungamaktens tillväxt och grundandet af större riken[2]. Men också de svenska rättskällorna torde lämna bevis för att uppå den tid, till hvilken deras rätt hänför sig, uppfattningen af släkten såsom en med bestämda funktioner utrustad organism, om än därför skäl kunna åberopas, icke är i alla delar tillämplig, och att åtminstone några af de institut Nordström inordnat under ättförfattningen, finna sin förklaring ur andra synpunkter. Emellertid skall blott förmynderskapet blifva föremål för den efterföljande undersökningen, och öfriga institut endast i sammanhang därmed komma i betraktande.

Emellan släkt och familj synes hafva förefunnits en väsentlig motsats. En blick på utvecklingen af den äldre tyska rättens familje- och släktbegrepp äfvensom arfsrätt är i detta afseende upplysande[3]. Den sydgermanska släkten, „die

[1] Hildebrand, E.: Svenska statsförfattningens historiska utveckling. St:holm 1896, pag. 3 ff.

[2] Brunner: a. a. I, pag. 217.

[3] Brunner: a. a. I, pag. 81 ff. Heusler, A.: Institutionen des deutschen Privatrechts, Bd. I & II. Leipzig 1885, 1886 (Binding, K: Handbuch etc. II, 2) II, pag. 271 ff.

Sippe", var kognatisk och således grundad å den naturliga blodsförvantskapen mellan dess medlemmar. Familjen däremot hvilade, enligt hvad den nyare forskningen [1]) trott sig böra antaga, på bogemenskap emellan medlemmarne. Alla som stodo under ett och samma husfadersvälde räknades till en familj, oafsedt om de förenades genom blodsband eller icke. Af blodsförvandter hörde därför till densamma liksom enligt romersk rätt endast de agnatiskt besläktade, de som ledde sin släktskap med hvarandra uteslutande genom män. Dock var agnationsbegreppet icke så utbildadt som i den romerska rätten; gift dotter räknades till faderns släkt. Bland agnaterna urskildes de manliga medlemmarna af familjen. Desse benämdes i det äldre tyska lagspråket „Schwertmagen", de „von sverd halven" befryndade männen, eller i latinska texter „virilis sexus", „paternum genus", „proximi paterni generis" (paternæ generationis). De voro hvar i sin ordning berättigade att träda till husfadersväldet, hvars symbol var svärdet.

Familjens, hushållets ekonomiska bas var den genom den fasta bosättningen småningom i privat ego öfvergångna åkerjorden. Då fadersväldet inom familjen icke kunde utöfvas annat än af män, kunde endast desse besitta hushållets jord. Kvinnan hade icke del i hushållets fastighet och kunde ej häller förmedla delaktighet däri. Den älsta af de tyska „Volksrechte", lex Salica, stadgar därför tit. 59: „de terra nulla in muliere hereditas, sed ad virilem sexum qui fratres sunt pertineat". Jorden tillföll altså de i bogemenskap med fadern (arflåtaren) lefvande sönerne. Någon arfstäkt i egentlig mening var detta ursprungligen icke, ty jorden öfvergick vid husfaderns frånfälle till den näste „Schwertmag" på grund af en redan existerande medeganderätt. Voro alla manliga medlemmar af familjen döda, gick hushållets jordegendom till samfälligheten („vicini"), en erinran om den tid, då privat eganderätt till jord var okänd och samfälligheternas mark årligen mellan intressenterna utskiftades till odling. I den saliska rätten har döttrarnas

---

[1]) Heusler: a. a. II, pag. 271 ff.

anspråk på arf i fastighet framför grannelaget karaktären af en novitet i lagstiftningen.

Annorlunda förhöll sig med lösöret. Detta ärfdes enligt kognation inom släkten. Det vill synas som om denna varit i älsta tid grundad på blodsförvantskapsberäkning endast å möderneт, („Mutterrecht") [1]. Därpå anses lex Salica, tit. 59 tyda: „si quis mortuus fuerit et filios non dimiserit, mater in hereditatem succedat", m. a. o. att moder uteslutit fader från arf efter barn, som dött utan manlig afkomma. Men denna möderneättens kognatiska arfsföljd gaf vika för hushållets af agnaterna representerade intresse. Jorden kunde icke brukas utan att med densamma följde de viktigaste beståndsdelarna af lösöret: boskapen och åkerbruksredskapen. Kognatsläkten blef därför undanträngd från arf jämväl i lösöret, förutom hvad beträffade en speciell del däraf, „die Gerade", som bestod af vissa till det inre hushållet hörande föremål och bohagsting, de där stodo under dess kvinliga medlemmars vård. Denna del ärfdes fortfarande mellan de kvinliga anförvanterna på kvinnolinjen, „ut von wif halven geboren", „Spillmagen" [2].

Med tiden har likväl idén om en arfsordning grundad på blodsband vunnit insteg äfven i fråga om jordegendomen och undanträngt föreställningen om att denna kunde tillfålla blott agnater. Samfällighetens hemfallsrätt upphörde, och jorden fick karaktär af arf. Men mankönets företräde kvarstod ännu. Arfvet stannade således, med undantag af „die Gerade", inom fäderneätten. Och därjämte bibehöll sig de agnatiskt besläktade männens „die Schwertmagen" företräde framom andra manliga fränder af fäderneätten. Ty så länge kvinna ej själf njöt arf, kunde hon icke heller förmedla arfsanspråk. Men då engång det af den kognatiska släkten representerade arfsbegreppet vunnit insteg, medförde det att äfven själfva den kognatiska släktskapsberäk-

---

[1]) Heusler: a. a. II, pag. 521 ff. Schröder, R.: Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte. Leipzig 1889, pag. 59, 60, 319, 321. Af annan mening Brunner: a. a. I, pag. 79, 80.

[2]) Af „Spille", slända, lat. „fusus". — Brunner, a. a. I, pag. 82, 83, har en annan definition af begreppet. — Schröder: a. a. pag. 60.

ningen undanträngde agnatbegreppet. Kvinna erhöll då arfsrätt jämte manlig medlem af släkten. Till först fick hon taga arf blott om jämnskyld man ej fans; och i många lagar gjordes skilnad mellan arfsrätten till fastighet och till lösöre. Härmed kommo nu ock till arfs de, som genom kvinna ledde sin skyldskap med arflåtaren, men till en början med den inskränkning att de voro arfsberättigade blott om jämnskyld arfvinge ej fans, som genom man räknade släkt med arflåtaren. En följd af kvinnas arfsrätt var vidare att moder och genom henne möderneätten blefvo arfsberättigade. Ty då kvinna vid giftermål tillförde boet egendom, hade hennes släktingar anspråk på arf. Såsom en sista erinran om arfstäkt efter schwertmagordningen kvarstår i „Sachsenspiegel“ [1]) en singulär arfsföljd å svärdssidan till „das Heergewäte“, „vestis bellica“, hvilken enligt de älsta stadganden därom var förknippad med rätt till fastigheten och skyldighet att utkräfva blodshämnd eller betala mansbot. I senare rätt gick denna arfstäkt till den aflidnes stridshäst och härklädnad, synnerligast svärdet, ehuru ej längre förenad med arfsrätten till fastighet eller förbunden med blodshämnden och mansboten, likväl blott emellan „die Schwertmagen“.

Är nu denna delvis hypotetiska framställning af arfsrättens allmänna utveckling [2]) inom den älsta sydgermanska rätten i sina hufvuddrag riktig, så har antagligen äfven inom den svenska familje- och arfsrätten förefunnits samma motsats mellan en på agnatbegreppet bygd familj och en kognatisk släkt. Liksom den sydgermanska „Sippe“ var den svenska släkten, „ätten“, kognatisk. Till densamma räknades både fäderne och möderne släktingarne, hvilka utgjorde likasom dess tvänne halfvor [3]). Och landskapsla-

---

[1]) Lagvärk, sammanstäldt c. år 1230 af privat person och antagligen afsedt att innehålla då gällande rätt. Schröder: a. a. § 54.

[2]) Inom de skilda stammarnas lagar förekomma många singulära afvikelser.

[3]) Östgötalagen, utgifven af D. H. S. Collin och D. C. J. Schlyter. St:holm 1830; Dr. B. VII pr: „Nu skal þön æt oranbot böta sum araþær. — — — þær skulu tua lyti fæþrinis frændær böta ok þri-

garnas stadganden gifva otvetydigt tillkänna att den svenska arfsrättens utveckling i det väsentliga öfverensstämmer med den ofvan för tysk rätt framstälda. Icke blott att dessa lagars bestämningar om manlig arfvinges rätt att före skiftet undantaga såsom Östgötalagen säger, G. B. XV: „all þön klæþe hanum [1]) uaru baþe skapaþ ok skurin ok þry folkuakn“, [2]) hvarur sedermera den i svealagarna och ännu i 1734 års Lag enkling tillerkända fördel af bo oskifto uppkommit [3]), omisskänneligen förråda samma ursprung som „das Heergewäte“ i Sachsenspiegel; utan äfven detta instituts motsats, „die Gerade“, har icke varit obekant för landskapslagarnas rätt. Ty i nyssanförda lagrum af Östgötalagen säges om enka, som skiftar boet „uiþær barn sin ok bonda sins arua“, att hon först skall taga af oskifto sin „omynd“ och „uiþær mund“, [4]) där sådan var gifven, samt därtill hörande mantel eller motsvarande penningevärde; därefter „a hun faræ i tu ismuxs klæþe ok hærþa mattul taka. huwþ duki giurþ uara. ok annan um huwþ sik“; ett stadgande, hvarur enkas fördel af bo uppstått.

Redan dessa residua af tvänne hvarandra motsatta arfsprinciper gifva stöd åt antagandet att i svensk rätt schwertmaginstitutionen förefunnits. Men ännu andra vitt-

---

þiung frændrini a möþrinit. ær sambroþir til þa hofþar han halft firi allum — — —. siþan þæn sum hanum ær næstær. — — — siþan alle þe sum innan ætta æru til siunda manz — — —“.

Ö.G.L. Æ. B. III: — — — „taki af iamn arue halft huar ætta læggrin — — —“.

Westgötalagen, utgifven af D. H. S. Collin och D. C. J. Schlyter. St:holm 1827. W.G.L. I. Af maudrapi 1 §§ 4, 5; W.G.L. II, Dr. B. VII.

Uplandslagen, utgifven af D. C. J. Schlyter. St:holm 1834; Æ. B. VII § 3: „en aff hwarri halwnni“.

[1]) d. v. s. den aflidne.

[2]) Jmf. Wisby Stadslag och Sjörätt, utgifne af D. C. J. Schlyter. Lund 1853; IIII. III. 1—6.

[3]) Nordström: a. a. II, pag. 58, 59; 188, 189.

[4]) Denna „uiþær mund“ (Ö.G.L. G. B. III) motsvarar de tyska medeltidslagarnas „widem“, „wittum“. Den utvisar i sin mån frändskapen mellan den sydgermanska och den svenska arfsrätten. Se Nordström: a. a. II, pag. 33, not. 58.

nesbörd härom innehåller landskapslagarnas arfsrätt. Östgötalagen uttalar som en allmän arfsprincip agnaters företräde framom jämnskylda kognater, Æ. B. III § 1:[1]) „ok i allum arwm þa takær þæn sum sik tæl a manna alf ok kuinna alf gange fran æn þer æru baþir æm nær ok baþir mankyns".

I samma stadgande uttalas vidare att kvinna af jämnskyld man uteslutes från arf: „æ þær baþer æru iamne ok knæm iamkunne þa gangær æ hattær til ok huua fran".

Men därvid har helt visst gält den grundsatsen att arfsanspråk icke kan ledas genom person, som själf ej eger arfsrätt. Från kvinliga agnater härstammande män hafva sålunda icke tagit arf, om jämnskylda, genom män besläktade manliga personer funnits. Vid sådant förhållande har äfven möderneätten, de hvilka genom moder leda skyldskap till arflåtaren, varit utesluten från andel i kvarlåtenskapen. Härom erinrar stadgandet (ehuru för ett specielt fall): „Nu skil þem a um aruit andre tælia sik a fæþrinit ok andre a möþrinit. æru baþe iam nær ok baþe mankyns: þa takær þæn sum a fæþrinit ær" [2]).

---

[1]) Ö.G.L. Æ. B. III innehåller en blandning af äldre och nyare bestämningar; flere af de ändringar som influtit i stadgandet äro notoriskt af relativt nytt datum.

[2]) En i många hänseenden ålderdomligare arfsordning än i öfriga landskapslagar var gällande enligt Gotlandslagen och företer drag, till hvilka motstycken icke torde saknas inom den sydgermanska äldre rätten.

Gotlandslagen (utgifven af D. C. J. Schlyter. Lund 1852) I. 19 § 38, 20, II. 21, 22, III. 23 omtalar blott släktingar af fäderneätten såsom arfsberättigade. Moder ärfver icke sitt barn, utan säges det (I. 19 § 38; 20 § 5, 7. II 21 § 6, 8. III 23 § 5, 8) att hon såsom enka får taga ur boet hvad hon där infört. Dör hon och efterlemnar barn; går hennes hemgift i arf till desse, men därvid utesluta bröder sina systrar, I. 20 § 4. (Jmf. II. 21 § 4, III. 23 § 4): „þar sum gangs j garþi (= om söner ej finnas i gården) þa liautj dotir eptir faþur senn myþrni oc faþur myþrnj. þa en faþur systrir iru giptar. eþa ogiptar þa takin þar sett faþur myþrnj".

Dotter ärfver alltså, då söner ej finnas, efter sin fader dennes möderne och dennes faders möderne (stadgandet uppfattas annorlunda

Af det anförda finner man att begreppet „Schwertmag“ och den därmed sammanhängande agnatiska släktskapsberäkningen lämnat djupa spår i den svenska arfsrätten. Under sådana förhållanden måste det hafva gifvits en tid då husfadersmakten var mer framträdande och starkare än ättens makt. Hvad arfsrätten vidkommer har utvecklingen haft till resultat att enligt landskapslagarnas rätt [1]) släkten beherskar arfsföljden, och blott enskilda i lagarna kvarstående stadganden vittna om de olika stadierna af denna utveckling, hvarigenom familjens och släktens motsatta intressen på detta område utjämnats. Tydligast skönjes förloppet uti Östgötalagen, där den af rimkrönikan Birger Jarl tillskrifna lagen om systers arfsrätt jämte broder har karaktären af en „novell“, hvars grundsats ännu icke fullständigt trängt igenom [2]).

Men däraf att under den tid, då landskapslagarna affattades, en ny, måhända af kanoniskt (romerskrättsligt) inflytande beroende arfsordning infördes, följer icke att den äldre rättsordningen skulle på andra områden hafva undergått förändring. Ej häller innebär den nya kognationsprincipen en återgång till den förhistoriska ättförfattningen.

---

af Schlyter; se dennes edition af Gotl. L. öfversättningen å pag. 47 och pag. 48 not f.) Men om jämte döttrar lefva systrar till den aflidne, taga dessa sin (och arflåtarens) faders möderne. Härmed torde afses det „qvinnors arf“ („quinna lutir“, „erbgud der wibe“), som omtalas i lagen såsom förenadt med en särskild arfsföljd emellan kvinliga agnater, I. 20 § 10: „Men om qvinnors arf (stadgas att) det ärfver dotter eller dotters barn, om ej de äro till, då ärfver syster eller systers barn; om ej någondera är till, då ärfver faster eller fasters barn; om ej någondera är till, då ärfve nästa släkting intill fjerde led, och ej längre; är ej den till, då står (det) qvar i gården hos slägtingarne“. (Schlyters öfvers. Jmf. II. 22, III. 23 § 11).

Arfvet i öfrigt går däremot till de manliga släktingarna, I 19 § 38: „Om (någon dör, och) söner ej finnas i gården (d. ä. efter den döde) då ärfve slägtingarne (hvar) sin arfslott ända till fjärde led; om (närmaste släktingen) är fjärmare (än i fjerde led), då tage en åttondedel sedan skulder äro betalda“ (Schlyters öfvers.) och kvinnas arfslott utgifven. (Jmf. not 9, pag. 45).

[1]) Undantag gör Gotlandslagen.

[2]) Se Ö.G.L. Æ. B. I, II, III.

Huru i detta afseende förhöll sig med förmynderskapet skall här nedan utredas. Dessförinnan är emellertid af nöden att i några punkter undersöka husfadersmaktens beskaffenhet på dess egentliga gebit: faderns välde öfver familjens medlemmar.

Fadersmakten och myndighetsåldern.

Begreppet husfadersmakt återgifves i den äldre tyska rätten genom uttrycket „Munt", latiniseradt „mundium", hvilket betyder detsamma som hand (= „manus" i den romerska rätten) [1]), och sannolikt ursprungligen har haft afseende på „manus vestita", den med stridshandske beklädda handen, som utgjorde en symbol för herraväldet, „dominium" [2]). I de älsta källorna brukas ordet „Munt" för att beteckna maktbefogenheten öfver allting, som förekom i huset, fria personer och ofria, människor och djur, lefvande och liflöst. Af „manus vestita" härleder sig „vestitura" (investitura), som i urkunder från en något senare period användes för att beteckna makten öfver ofria personer och saker. Dess tyska form är „Gewere". I senare tid afser „Munt" blott herraväldet öfver fria och halffria personer.

Detta muntvälde var synnerligen vidsträkt. Det innebar principen att muntinnehafvaren i sin person fullständigt absorberar de under honom lydandes rättsliga existens [3]). Och detta icke blott i hvad som rör hushållets inre angelägenheter, utan ock vid dess representation gent emot tredje man. På grund af sin ställning är det husfadern som väcker åtal för oförrätter mot hans underordnade; han uppbär samt behåller själf böterna därför. Å andra sidan åligger honom en oinskränkt ansvarighet för de brott eller den skada, som inträffat genom hans familje- och hushållsmedlemmars tillgöranden. Också vid rättsärenden rö-

---

[1]) Heusler: a. a. I pag. 95 ff. Brunner: a. a. I pag. 71 ff.

[2]) I dess äldre bemärkelse af husfadersmakt, härledt af „domus", hus.

[3]) Brunner: a. a. pag. 71; Heusler: a. a. I pag. 123 ff.

rande förmögenheten är det allenast han som företräder hushållet.

Muntväldet är följaktligen en af den äldre tyska rättens viktigaste institutioner; dess inflytande visar sig icke blott inom arfsrätten, utan detsamma beherskar större delen af familjerätten och sträcker sig äfven till särskilda delar af privaträtten; omfattande sålunda i främsta rummet fadersmakt, husbondevälde, äkta makes rätt, förmynderskap och giftomannarätt. Ur detsamma har också härledts klientförhållandet, medeltidens länsväsende och patronatsrätt samt lifegenskapen [1]). Man har därför jämfört det med den romerska rättens „patria potestas", „manus mariti" och „dominium" öfver slafvar och saker. Med tiden har detta muntherravälde försvagats, sönderfallit i skilda befogenheter och gifvit upphof åt noggrannare reglerade, olika rättsförhållanden. Endast såsom rätt öfver förmögenhetsobjekt, „Gewere", har det ursprungliga muntbegreppet bibehållit sig någorlunda oförändradt [2]).

I de nordgermanska rättskällorna finnes intet uttryck, som motsvarar det tyska „Munt" [3]). Att husfadersmakten äfven enligt den nordiska rätten var vidtomfattande och stark har visserligen aldrig betviflats; därom finnas talrika vittnesbörd. Husbondens välde öfver tjänstefolket var naturligtvis störst på den tid, då tjänarena voro trälar, hvilka såsom Östgötalagen uttrycker sig skulle köpas och säljas „mæþ uin ok uitni — — sum bæst". Faders befogenhet att vid fall af nöd sälja sitt barn i träldom, hvilken rätt ännu „Schwabenspiegel" *) bibehåller [4]) och som återfinnes i den isländska rätten, förekommer väl icke i de svenska lagarna. Ej häller omtalas rätt för äkta man att döda sin

---

[1]) Heusler: a. a. I, pag. 130 ff. Af annan åsikt är Schröder: a. a. pag. 257.

[2]) Om man frånser den förändring, som inträdt genom träldomens afskaffande.

[3]) Rive, F.: Geschichte der deutschen Vormundschaft, I & II 1862, 1866, 1875; I pag. XXII.

[4]) Heusler: a. a. II, pag. 432.

*) Lagvärk utarbetadt omkr. 1270—80.

hustru, hvilket enligt det älsta tyska rättsskicket var honom medgifvet, ehuruväl icke „ad suum libitum, sed rationabiliter", såvida man ej får se en kvarlefva häraf i den rätt lagstiftningen långt in i medeltiden tillerkände mannen att döda sin hustru, då han grep henne i äktenskapsbrott [1]. Men att seden medgifvit fadern att utsätta barnet och att sådant icke varit alldeles ovanligt, därom bevara de nordiska sagorna exempel.

Till husfaderns rätt hörde ock att bestämma om familjemedlemmarnas giftermål. Denna giftomannarätt tillkom honom och icke, såsom Nordström framstält det [2], släkten. Af den befogenhet ätten i detta hänseende kan antagas under en tidigare period hafva egt kvarstår i de svenska landskapslagarna icke mycket. Härpå syftar väl det uti dem omtalade fall att kvinna, som gifte sig med träl, blef skild från sin ätt, och måhända äfven Södermannalagens [3] uttryck att man skall bedja sig hustru med sina närmaste fränders råd. — Icke mindre son än dotter var i äldre tider underkastad faders giftomannarätt. Så enligt Gotlandslagen [4], Östgötalagen [5] och Södermannalagen [6]. Götalagarna och Södermannalagen göra äfven enka beroende af giftoman [7]. — Detta giftomannaskap öfver barnen hade ännu i en del landskapslagar en tydlig mundial karaktär.

Husfaderns ansvarighet för de till hushållet hörande torde i den älsta svenska rätten varit af samma beskaffenhet som i den tyska [8]. I detta sammanhang må undersökas särskildt faders ansvarighet för son.

För minderårige söners delikt häftade fadern med sin person såväl som med sin egendom. Denna princip har visserligen funnit ganska få uttryck i landskapslagarna.

---

1) Nordström: a. a. II, pag. 62, 63.

2) Nordström: a. a. II, pag. 12 ff.

3) Södermannalagen, utgifven af D. C. J. Schlyter. Lund 1838; G. B. I.

4) Gotlandslagen I. 20 § 1; 28 § 8.

5) Ö.G.L. Æ. B. IX.

6) S.M.L. G. B. I.

7) Ö.G.L. G. B. IX; W.G.L. I Mandr. B. 5 II, Dræp. B. XI.

8) Nordström: a. a. II, pag. 72 ff. Forsman, J.: Bidrag till läran om skadestånd i brottmål. H:fors 1893, pag. 44 ff.

Skånelagen [1]) och Östgötalagen [2]) angifva dock tydligt att fader ansvarar för son ända tills denne blifvit skild från hemmet. Sistnämda lag [3]) säger att målsmannen skall värja öfvermage eller böta för honom i dråpsaker. I andra fall [4]) exempelvis rörande tjufnad, såramål, säges endast huru mycket öfvermage skall böta, utan att det angifves hvem som utgifver böterna. I betraktande af den äldre svenska straffrättens karaktär kan orsaken till att denna faders ansvarsskyldighet så knapphändigt beröres, ej vara annan än att densamma ansetts såsom självfallen och stadganden altså erfordrats endast då någon utförligare anvisning rörande böternas uttagande varit nödig [5]). Där intet närmare är sagdt om bötesskyldigheten för brott dem öfvermage begår, bör man supplera en bestämning om att fadern utgör boten samt att han ansvarar oinskränkt; hvilket tydligt framgår af Östgötalagen Dr. B. V.

Men huru länge fader ansvarade för de brott, som af fullvuxne söner föröfvades, därom råda olika meningar [6]). För tysk rätt har man ansett dels att myndighet och därmed ansvarighet inträdde eo ipso med uppnåendet af en viss ålder [7]), dels att faderns makt öfver sonen och samtidigt hans skyldighet att för honom utgifva böter upphörde, då denne blifvit förklarad vapenför, hvilket skedde genom en akt, som försiggick i folkförsamlingen och var en form för emancipation i romersk stil, till hvars företagande ingen bestämd åldersgräns var föreskrifven [8]). En tredje åsikt [9])

---

[1]) Skånelagen, utgifven af D. C. J. Schlyter. Lund 1859, I. 16, 17.

[2]) Ö.G.L. Dr. B. V.

[3]) Dr. B. XIX.

[4]) Gotl. L. I. 14 § 5; W.G.L. I Af vaþ. 2, Bard. B. 3; Ö.G.L. Vaþ. B. XXIV, XXXX.

[5]) Ex. Ö.G.L. Dr. B. V.

[6]) För norsk rätt vidkommande se Amira, K. von: Nordgermanisches obligationenrecht. Bd. I & II. Leipzig 1882, 1895. Bd. II, pag. 427 ff.

[7]) Kraut, W. T.: Die Vormundschaft nach den Grundsätzen des deutschen Rechts. I—III, 1835—59; II, pag. 590 ff.

[8]) Schröder: a. a. pag. 62.

[9]) Heusler: a. a. II, pag. 434 ff.

hänvisar däremot till det förhållande, som ofta anträffas långt in i medeltiden, att fullvuxne söner med hustrur och barn kvarstannade i faderns hus; och drages däraf den slutsats att vapenförhetsförklaringen icke gjorde slut på husfadersväldet. Uppnådd myndighetsålder, „Volljährigkeit", som inträdde i allmänhet vid fylda tolf år, medförde enligt denna mening icke annat än personlig handlingsfrihet och förmåga att utföra processuella handlingar. Sålunda var enligt „Sachsenspiegel" hvar och en som uppnått denna ålder skyldig att infinna sig för rätta och egde därjämte inom ett år gifva sitt samtycke till sådana rättsärenden som exempelvis afhändandet af jord, hvilka fadern icke kunde giltigen afsluta utan arfvingens bifall („Erbenlaub"); eller ock borde han till skyddande af sin rätt inlägga veto mot desamma. Men fadern behöll fortfarande „Gewere" till sonens gods. — Muntförhållandet upphäfdes däremot, då sonen faktiskt utskiftades ur fadershemmet och grundade eget hushåll. Men sedan sonen uppnått „Volljährigkeit", egde han rätt att utfå sitt möderne och skiljas vid hemmet [1]).

Nordström [2]) anser att enligt de svenska lagarna fullmyndighet inträdt vid uppnådda femton år. „De äldste Lagarne", säger han, „skilde ej emellan en civil och criminel myndighets ålder. Vid femton års ålder tillträdde den omyndige förvaltningen af sitt gods, liksom han stod i fullt criminelt ansvar från samma tid".

Hvad sydsvensk rätt vidkommer är först att uppmärksamma Skånelagen, I, 16: „Uilia börn skilias fran faþur sinum. faræ faþur thera a lanzthing ællær hæræzsthing oc liuse þæt at þe wilia skilias withær hanum. oc giui börnum sinum hwat han wil at sæ liuandæ. — — — oc at swa görtho. tha warthe the sialf giærningum sinum" [3]).

---

[1]) Enligt „Schwabenspiegel" hade hussonen vid tjugufem års ålder rätt att yrka bodelning med fadern och utfå ej blott sitt möderne, men hela sin lott af boet. Heusler: a. a. II, pag. 439, 440.

[2]) Nordström: a. a. I, pag. 101, 102, not. 8. Jmf. dock II, pag. 73 ff. 729.

[3]) Utom vid mandråp, därvid fadern jämte fränderna deltog i bötesskuldens gäldande.

Nordström[1]) sluter häraf, att „då de myndige sönerne skulle ur fadersväldet och fädernehuset emanciperas, borde det lysas å tinget och *sedan* ansvarade ej mer fadren för deras gerningar", och anser troligt att en sådan emancipation genom „tinglysning" kunnat ske äfven enligt de öfriga svenska lagarna.

Stadgandet synes visserligen tala för denna uppfattning. Men då omedelbart därefter säges, Skånelagen I. 17: „Callær annær man a faþur fore barns giærningæ. oc sighær at. barn ær j fælagh mæth hanum. oc þæt ær ey. witj þæt faþur barns mæth thingwitni sinu. þæt æræ twe men oc waræ lös af krauæ hins", så framgår att det afgörande momentet icke var lysningen å tinget, utan boskiftet, och att tinglysningen afsåg att därom skaffa bevis; hvilket ock öfverensstämmer med ordalydelsen af det föregående stadgandet: och lyse att de vilja skiljas från honom — — och sedan det så är gjordt, d. v. s. sedan de utträdt ur bogemenskapen, då ansvare de själfva etc.[2]). Då Skånelagens af ärkebiskopen i Lund, Andreas Suneson, författade latinska version likväl gör ansvaret beroende af emancipationshandlingen å tinget[3]), Sk.L. II. 10: „Volens emancipare filium in iure coram omnibus protestetur quod eum a sua liberet potestate, et quod nolit de factis eius de cetero respondere — — — probaturus eciam emancipationem, si super ea oritur questio — — —", torde detta måhända böra skrifvas på den med romersk rätt förtrogne öfversättarens räkning.

Äfven Westgötalagen ålägger fader ansvar för alla missgärningar utom edsöresbrott, hvilka begåtts af hans son, som icke är utskiftad ur hemmet; W.G.L. III, 83:[4]) „En bondæ sun vgiftir af garþe oc takit hwarte faþerne eller

---

[1]) Nordström: a. a. II, pag. 75 ff.

[2]) På detta sätt tolkad öfverensstämmer Skånelagen i denna del med motsvarande stadganden i Eriks sjællandske Lov. Se Nordström: a. a. II pag. 75; Stemann, Chr. L.: Den danske Retshistorie indtil Christian V:s Lov. Kjøbenhavn 1871, pag. 360.

[3]) Jmf. för tysk rätt Brunner: a. a. I, pag. 77.

[4]) Jmf. W.G.L. II, A. B. XXVIII.

möþerne bryter ezöræ eig ma firi faþer hans skyflæ. vtæn han sum gærþene görþe flyi land. bryter han annur laghæ bruth böte faþir firi han laghæ böte".

Östgötalagen [1]) berör samma fråga beträffande dråp, användande därvid uttrycket „lutskipt" [2]) för att beteckna den straffrättsligt ansvarige sonen. Därvid omtalas också närmare när denna sonens utsöndring ur fadershemmet i lagens ögon ansågs hafva försiggått. Fadern skulle antingen sätta sonen i händer „byght bo", eller ock „fa hanum boskap, þæt æru kuiki kuste þer, sum bo skal mæþ byggia". Att sonen var ute på färder „til hafs", var ej nog för att han skulle betraktas såsom skild från hemmet, ej häller att han gifvit sig „i hirþgarþ" [3]). — Af dessa lagars stadganden kan man sluta till att icke lysningen å tinget, utan det faktiska utträdet ur hemmet, utfåendet af viss förmögenhet och grundandet af ett eget hushåll gjorde sonen sui juris, samt att fadern intill dess svarade för sönernes missgärningar, oafsedt om de voro minderårige eller icke [4]). Utskiftandet af icke manbare söner kom naturligtvis ej i fråga.

Det tyckes som om det enligt de sydsvenska lagarna varit en fadern tillkommande rätt att skifta ut sonen; likväl sålunda att somliga lagar tillika angifva vissa fall då dylikt skifte borde ske:

> GotI.L. I, 28 § 8: „Ingen gotländsk mans son får skifte af fadren, fastän han begär (det), utom i det fallet, att fadren vill, eller (sonen) gifter sig med fadrens vilja. Om han vill skifta, då tage sin lott af lösören efter räkning, men fadren hafve sin gård oskiftad och gifve sonen jordlega deraf, och hans lott (af lösegendomen), och (sonen) råde sig sjelf att fara hvart han vill. Om de hafva flera gårdar, då flytte sonen till någondera, och (hafve den) på räkning, om han vill, så framt fadren ej pröfvas vara en obetänksam menniska. Om ogotländsk man har ogifta eller

---

[1]) Ö.G.L. Dr. B. V.

[2]) Äfven „lagh skiptær".

[3]) För tysk rätt jmf. Heusler: a. a. II, pag. 439. Brunner: a. a. I, pag. 76.

[4]) Jmf. Sk.L. II, 49.

gifta söner, då få (de) aldrig skifte af sin fader, om ej fadren pröfvas vara en obetänksam menniska". (Schlyters öfvers.)

Ö.G.L. Æ. B. IX, pr: „Nu uill bonde son sin gipta ælla gangær sialuær a andra giptu. þa skal han urgæf giua sinum sunum: þa a han allum sinum sunum halft uiþ sik giua. dotir a egh urgæf taka. hon skal lita at omynd þerre sum faþir hænne gaf. husfru a allan þriþiung af bo hans. þa skulu frændær þerra eghn i tu sundær læggia sum þer gita iamnast. — — — Nu æn nakuar þerra ær ughurmaghi þa skal faþirin firi lut hans sea þær til at han ær maghandi man".

Äfven Westgötalagen omtalar[1]) att fader gifver „hemfylgd", dock utan att någon skyldighet därtill nämnes. Skånelagen[2]) omtalar väl: „uilia börn skilias fran faþur sinum", men i den latinska texten står: „volens emancipare filium". Därjämte öfverlämnar sistnämnda lag åt faderns godtycke hvad och huru mycket han vill gifva.

Hvad fader sålunda gaf son i hemföljd, gaf han till bruks, ej till ego; det gifna skulle vid gifvarens död återbäras till skifte[3]).

En rätt för son att vid viss ålder utbekomma arfvet efter sin aflidna moder omtalar bland de sydsvenska lagarna endast Östgötalagen[4]). Då sonen blef „maghandi man" skulle nämligen fadern åt honom utgifva den honom tillkommande andelen af boet. Men denna rätt hade son endast i det fall som af stadgandet beröres, nämligen att fadern trädt i nytt gifte. Vid hvilken ålder en person betraktades såsom mogande skall här nedan utredas, så ock i hvad förhållande denna ålder stod till boskiftet[5]).

Vid denna ålder erhöll han likväl icke sitt möderne till full ego, utan blott på samma vilkor som hemföljd.

---

[1]) W.G.L. I, A. B. 21; II, A. B. XXX.

[2]) Sk.L. I 16, II. 10; se pag. 14. Stemann: a. a. pag. 368.

[3]) Ö.G.L. Æ. B. X (jmf. G. B. XVI); W.G.L. I, A. B. 21; II, A. B. XXX; IV, 21: 101.

[4]) Ö.G.L. Æ. B. IX, G. B. XVI.

[5]) Se pag. 372 ff.

Ö.G.L. Æ. B. X pr: „Nu dör gamble karllin þa skal alla lyti ætær bæra systir omynd ok broþir urgæf þy at þæn a æ uitzs orþ sum til iamnaþa uill dela: þær skal bæra fæþrini til fæþrinis. ok möþrini til möþrinis".

Westgötalagen I, A. B. 5 [1]) förutsätter att en man gift sig tre gånger och aflider, lämnande efter sig enka samt barn af trenne kullar: „þa æn konæ er livændi. þa skal af takæ hemfylgh sinæ alt þét ær vnöt ær hun ællær hænær börn. þa skal hin ælsti koldær boskipti. kræfiæ. takær af þriþiung af bono. þa takar hin annær koldær sit mæþerni ok lægær aptær til skiptis sidæn takær han af sin triþiung. hvat. þæt ær hældær konæ ællær hin yngsti. koldær. þa skal þæt aptær til lægiæ takær siþan af sin þriþiung. þa skal af allum hindradaxgæf lucæ. Tax eig fæ til. þa skal slikt enum af uate, sum aþrum".

Barnen af de tidigare äktenskapen hade endast såsom hemföljd utbekommit sitt möderne.

Skånelagens latinska text, (som härutinnan ej har motsvarighet i den danska), gifver son en rätt att, troligen såsom hemföljd, utfå sitt möderne [2]), då han af fader emanciperas; II: 10 [3]). — — — „Nec cogendus est pater emancipato aliquid de suis bonis supra sue voluntatis beneplacitum assignare, nec de bonis maternis quicquam filium post mortem matris contingentibus, contra voluntatem filii retenturus".

Voro sönerne icke skilda från hemmet måste det antagas att fadern enligt alla dessa lagar fortfarande behöll deras möderne i sin vård [4]).

Hvad nu anförts bestyrker att sonen icke med inträdet i viss ålder ernådde full civilrättslig myndighet. I likhet med hvad förhållandet var enligt en del äldre tyska lagar

---

[1]) W.G.L. II, A. B. VII.

[2]) Jmf. Stemann: a. a. pag. 373. — Enligt somliga danska lagar kunde myndigvordne söner och gifta döttrar på samma sätt som enligt sydtysk rätt utkräfva sina andelar af hela boet redan i båda föräldrarnas lifstid, pag. 372.

[3]) Början af stadgandet å pag. 367.

[4]) Ö.G.L. Æ. B. IX.

förblef hans mödernearf i faderns hand ända tils han ur hemmet utskiftades, hvilket han icke kunde fordra annat än då fadern trädde i nytt gifte; och äfven med boskiftet följde icke full eganderätt till hvad han ur det gemensamma boet medförde. Medan den tyska rätten tillstadde den vuxne sonen att vid viss ålder utkräfva sitt möderne, tyckas de sydsvenska lagarna icke medgifva honom denna rätt [1].

Sons förmåga att förvärfva egendom var enligt tysk rätt i hög grad inskränkt. Blott genom arf från möderne sidan kunde egendom tillfalla honom enskildt. Hvad han genom arbete inom eller utom hemmet förtjänade blef faderns [2]. Enahanda voro de förhållanden som rådde enligt Östgötalagen, B. B. XII § 1: „Alle þer sum laghlika æru til

> sins lutzs komnir. þer aghu sialui sik til leghu fæsta. þer sum egh æru sua ok æru þön ughurmagha, þa fæste þæn þem sum þerra mals man ær: æru þer maghanda mæn ok i bo mæþ fæþær sinum, þa fæsti þöm gambli karlin til leghu".

Rätten att ingå aftal om sitt arbete förknippas här uttryckligen med boskiftet, hvilket intet har att skaffa med utträdet ur öfvermageåldern. På ett annat ställe i lagen [3]) säges bondens son, som ej är lottskiftad från fadern, icke vara köpgild mer än träl. Att sönernes arbetsförtjänst i dessa fall tillkom deras fader framgår därjämte af samma lag Æ. B. X pr. Då skifte efter „gamble karllin" skall ske sönerne emellan och tvist uppstår om hvad som bör till skiftet återbäras, heter det: „— — — Nu æ mæþan þe

> æru i bo saman huat þe afla mæþ þianist sinne ælla mæþ köpskat. ælla mæþ aþrum slöghþum skipti þæt sua broþir sum broþir. Nu siþan þe æru skipti at [4]) þa gangær þæt til skiptis sum þer af sinu fæþrini fingu ok egh þæt þe mæþ þianist ælla slöghþum wnnu".

Det kan icke råda tvifvel om att dessa inskränkningar i sonens civilrättsliga kapacitet hade sin grund i hus-

---

[1]) I hvilken mån Ö.G.L. G. B. XVI härutinnan bildar undantag se pag. 369.

[2]) Heusler: a. a. II, pag. 442, 443.

[3]) Ö.G.L. Uins. B. VIII § 1.

[4]) D. v. s. om de under faderns lifstid utskiftats ur hemmet.

faderns makt. Detta bevisas äfven däraf att då bröder sitta i bo samman, de yngres rättsliga själfständighet på liknande sätt begränsas till förmån för den älste, som företräder hushållet [1]).

Var det faderns välde dessa stadganden tillgodosågo, måste det ock antagas att sonens rättskapacitet led intrång endast så vidt faderns intresse så fordrade, men att sonen i öfrigt hade rättslig handlingsförmåga. Detta likväl blott för så vidt han upphört att vara „öfvermage“ och blifvit hvad lagarna benämna „mogande man“ [2]).

Den åtskilnad lagarna göra mellån öfvermage och mogande man angifver utan tvifvel ett slags myndighet. Men såsom af det föregående framgår kan därmed icke på sätt Nordström antagit hafva afsetts en straffrättslig myndighetsålder, ej häller en civilrättslig myndighet i den mening att frihet från fadersväldet däraf varit följden. Däremot torde man böra antaga att de sydsvenska stammarna liksom flertalet folk tillagt inträdande pubertetsålder och därmed sammanhängande vapenförhet vissa juridiska värkningar. Östgötalagen nämner att edförhet tillkom den som var mogande man [3]), och förmodligen har han också betraktats såsom habil att afsluta civila rättsärenden i hvad som icke berörde husfaderns intresse. Samma lag tillägger honom äfven rätt att af fader, som trädt i nytt gifte, utfå sin lott i boet [4]). Därjämte omtalas denna ålder såsom begynnelsemoment för kriminell imputation i fall då brottet medförde andra än ekonomiska påföljder [5]). I Westgötalagen [6]) om-

---

[1]) Ö.G.L. Uins. B. X (Jmf. Egs. B. XXII): „Nu sitia brøþær i bo saman, þa ær þæn ælzste köpgildær ok egh flere, utan eghn þerra skal ur staþ lata; þa skulu þer allir a fæst halda“.

[2]) För äldre tysk rätt har den åsikt uttalats att äfven de rättsärenden, som minderårig husson afslöt, icke voro nulliteter, utan endast revokabla från den minderåriges sida samt blefvo jämväl för honom bindande, om han icke inom ett år efter inträdd „Volljährigkeit“ återkallade dem. Heusler: a. a. II, pag. 445 ff.

[3]) Ö.G.L. R. B. XII, XIII.

[4]) Ö.G.L. Æ. B. IX; se pag. 369.

[5]) Ex. Ö.G.L. Dr. B. XVIII, XIX.

[6]) W.G.L. I, Þj. B. 2.

talas det fall att fader och son gripas i en tjufnad, och förordnas att icke blott fadern skall hängas, utan äfven sonen, om han är mogande man.

Husfaderns ansvarighet för sonens missgärningar ända tills denne blifvit skild ur bogemenskapen hänför sig till ett utvecklingsskede, då rättskränkningen ännu blott från dess objektiva sida uppfattades och boten i väsentlig mån hade karaktären af en civilrättslig skuld [1]). Det var då naturligt att målseganden, om han nöjde sig med böter för den lidna oförrätten, vände sig till den som hade egendom att böta af, i detta fall således till husfadern, oafsedt om gärningen utförts af minderårig eller mogande man. Men då en förändring i rättsåskådningen medförde att målsegandens förlikningsrätt inskränktes och det subjektiva momentet af förbrytelsen, skulden, blef bestämmande för bedömandet af rättskränkningen, blef det nödvändigt att fastställa en kriminell imputationsålder och detta utan afseende å huruvida förbrytaren stod under fadersvälde eller icke. Denna förändrade betydelse af ansvar i kriminella saker framträder tydligt i edsöreslagstiftningen, samtidigt med åsikten att öfvermage ej kan bryta edsöre. Denna lagstiftning uttalar den modärna, då nya principen att „engin ma annars lut foruærka. sua skal huar ensamin sina sak böta". Men denna grundsats förändrade ingalunda med ens det äldre tillståndet. Den tillämpades enligt götalandskapens lagar blott vid edsöresbrott. I öfverensstämmelse därmed säger därför Westgötalagen III: 83 [2]) att i edsöresmål skall (den fullvuxne) sonen själf lida straffet, äfven om han är „ugiftir af garþe", men i alla andra mål böter hans fader för honom.

Såsom termin för inträdet af den partiella myndighet, hvilken enligt hvad nu blifvit sagdt tillkom den som var „mogande man", nämnes femtonårsåldern. Westgötalagen ställer den i samband med skyldigheten att utgöra hufvudtionde [3]), Östgötalagen med befogenheten att vara edgärds-

[1]) Forsman: a. a. pag. 29 ff.

[2]) Se pag. 367.

[3]) W.G.L. I: biskop Bryniulfs stadga, 2.

man [1]. I hvardera lagen finnes ett stadgande, som förklarar att mogande man i afseende å kriminell imputation är den, som fylt femton år [2]. Anmärkningsvärdt är emellertid att denna ålder omtalas blott af få lagrum. Denna omständighet såväl som boskiftets ofvan angifna betydelse för myndighets inträde tyckes gifva vid handen att femtonårsåldern är en i lagarna jämförelsevis ny myndighetsålder, hvars införande måhända berott af kanoniskt inflytande [3]. Såsom en förmodan uttalas här att den påbjudits i och med edsöreslagstiftningen, ty den omtalas förnämligast i stadganden, som med denna sammanhänga, eller däraf rönt inflytande.

Att såsom Nordström antagit [4]) värkningarna af myndighets inträde skulle räknats från en formlig vapenförhetsförklaring, hvilken åtföljt inträdet i hären och medfört delaktighet i de frie männens rättigheter („lagh manna"), full manshälgd och skyldighet att utgöra offentliga pålagor finnes icke i de sydsvenska lagarna uttaladt.

Detsamma som för de södra landskapens rätt låter Nordström gälla äfven för myndighetsåldern enligt svealagarna, och tyckes det vara hufvudsakligen på de senares stadganden han stödt sin åsikt. Också torde den med afseende å dem vara grundad. En kriminell myndighetsålder [5]), från hvilken tillika edförhet [6]) vidtager, finnes i dessa lagar fastständ, och någon antydning om faders ansvar för fullvuxne söners delikt på grund däraf att boskifte ej egt rum förekommer icke. Därjämte tillägges sonen rätt att af fader utbekomma sitt mödernearf, då han „til wiz combær", hvilket är liktydigt med att han blifvit mogande man [7]), äfvensom från samma tidpunkt revokationsrätt, då fader

[1]) Ö.G.L. Æ. B. X, XVII.

[2]) W.G.L. II, Add. 7: 29; Ö.G.L. Uaþ. B. XV, § 3.

[3]) W.G.L. I, biskop Bryniulfs stadga 2; Sk.L. I, 56. Helsingelagen, utgifven af D. C. J. Schlyter. Lund 1844, Kk. B. XIX, § 1. U.L. Kk. B. XIX, § 2.

[4]) Nordström: a. a. I, pag. 101 ff.

[5]) U.L; W.M.L. och S.M.L. femton år, H.L. tolf år.

[6]) U.L. Kk. B. XIX § 2; S.M.L. Kk. B. XV § 4; H.L. Kk. B. XIX § 1.

[7]) W.M.L. II Æ. B. VIII; U.L. Æ. B. VII.

olagligen afhändt honom jord [1]). Också i svealagarna åsyftas med uttrycket „mogande man" den som uppnått femton års ålder [2]). Ty ehuru denna ålder finnes utsatt blott i stadganden, som beröra den kriminella och processuella myndigheten, användes den dock liktydigt med uttrycket „til lagha aldirs kumin" [3]) och såsom motsats till „owrmaghi" [4]), som åter allmänt uppställes som motsats till „moghanda aldir" [5]).

Men om sålunda enligt svealagarna fullmyndighet inträdde vid femton (resp. tolf) år, förekomma likväl enstaka stadganden, hvilka i särskilda afseenden annorlunda fastställa begynnande myndighet. Enligt U.L. Kon. B. X § 1 är den „moghande man. sum tiughu aræ ær; han skal i allum utskyldum standæ".

Och i samma lag, Mh. B. XI § 2, beröres vapenförhetsåldern och sammanställes därmed skyldigheten att svara full skatt, då där talas om den som är så ung eller så gammal, „at han ær ei för full folk wapn bæræ. skorin aff skyldum ok utgiærþum".

Också enligt H.L. þing. B. XIV § 2 finnes en särskild vapenförhetsålder: „Nu skal hwar wigher man sum atartan ara gamal ær hafwa. V. folk wakn — — —".

Och i samma lag Kpm. B. II, säges: „bondæns barn maghu æy meræ kiöp göræ æn till enæ ortugh. wtan þæt se XVIII ara gamalt. ok faþer fa þy fæ ii hænder".

Dessa bestämningar, hvilka blifvit kvarstående i trots af den bearbetning, som öfvergått svealagarna, böra tillmätas betydelse i och för kännedomen om svearättens utveckling. Hvilket sammanhang dessa särskilda åldersterminer haft med sonens frigörelse från faders väldet är icke möjligt att med visshet bestämma. De gifva emellertid äfven hvad svealagarna vidkommer stöd för den ofvan utta-

[1]) W.M.L. I, B. B. 7; U.L. J. B. VIII § 1. Se nedan.
[2]) Enl. H.L. tolf års ålder.
[3]) W.M.L. I, þj. B. 9.
[4]) Ex. W.M.L. I, Mh. B. 25 fl.
[5]) W.G.L. I, B. B. 7.

lade åsikten att femtonårsåldern först i en senare tid införts i landskapslagarnas rätt.

Den föregående framställningen gifver vid handen att äfven i de svenska landskapslagarna återfinnes ett rättsbegrepp, motsvarande det tyska „Munt"; och såsom gemensamt upphof till flere af de institut på familje- och arfsrättens område, dem Nordström gjort beroende af ättens inflytande, ter sig husfadersmakten, hvars grundsats är den frie mannen rätt att öfver familjens och hushållets medlemmar och egendom utöfva en makt i eget intresse, en makt, som gör det för honom möjligt att häfda sin ställning gentemot sina likar.

Den efterföljande undersökningen afser att utröna huruvida detsamma är förhållandet med förmynderskapsinstitutet i dessa lagars rätt.

Förmynderskapet öfver minderårige.

1.

Förmynderskapets motiv och princip i den äldre tyska rätten.

Vid framställningar af den äldre tyska förmynderskapsrätten har ända till senaste tid institutets grund sökts antingen uti den minderåriges oförmåga och bristande behörighet att föra vapen [1]), eller i den omyndiges tillstånd af fysisk och psykisk omogenhet [2]), eller slutligen i nödvändigheten att råda bot för dennes felande rättsliga handlingsförmåga och däraf härflytande olägenheter [3]). Gemensamt för alla dessa åsikter är att såsom motiv till förmynderskapet angifves myndlingens intresse och behof af skydd

---

[1]) Kraut: a. a. I, pag. 31.

[2]) Rive: a. a. I, pag. 188, 219.

[3]) Amira, K. von: uti Kritische Vierteljahrschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft. Jahrg. XVII, pag. 423.

eller bistånd. En sådan uppfattning är däremot enligt en annan mening[1]) icke förenlig med det i den äldre rätten dominerande muntförhållandet. Ty „Munt" är makt, som man utöfvar i eget intresse. Då ju vapenföre män genom „kommendation" stälde sig under en skyddsherres „Munt" eller fullvuxne söner kvarstannade under faderns husbondemakt, kan sådant icke hafva berott på bristande vapenförhet, ej häller på bristande utveckling hos dem, hvilka sålunda stodo under annans välde. De ekonomiska svårigheter och rättsliga vådor, som kunde uppstå om personer, hvilka saknade viljeförmåga lämnades utan möjlighet att på ett rättsgiltigt sätt d. v. s. genom förmyndare blifva representerade, torde under det outvecklade tillstånd, hvari det ekonomiska lifvet befann sig på den tid, om hvars rättsskick här är fråga, icke hafva i nämnvärd grad försports, eftersom man länge nog nöjde sig med att till den minderåriges fullmyndighet uppskjuta viktigare rättsärenden, sådana som exempelvis föryttring af fastighet, till hvilka dennes konsens var nödig[2]).

Motivet till förmynderskapet i den äldre tyska rätten bör därför sökas i husfaderns intresse af familjens enhetliga ledning, eller, då myndlingens fader aflidit, uti den näste arfvingens intresse af att familjeförmögenheten ej genom minderårigs oförstånd, slöseri eller delikt äfventyras. Men utom detta förmyndarens arfsintresse fans, såsom af det följande skall framgå, ännu ett annat, viktigt motiv, den ekonomiska fördel, som var förbunden med handhafvandet af ett förmynderskap och som visserligen till en del motvägdes af den ansvarighet förmyndare liksom fader bar för den under hans vård stående, men som åter själf utgör en nödvändig förutsättning för detta ansvars existens. — Förmyndarens arfsintresse och direkta ekonomiska fördel äro de vägledande grundtankarna uti det tyska förmynderskapet[3]) sådant det bestod enligt de tyska „Volksrechte" och

[1]) Heusler: a. a. II, pag. 480 ff.

[2]) Heusler: a. a. II, pag. 498. Se pag. 366.

[3]) Heuslers uppfattning af det äldre förmynderskapets grundmotiv delar för fransk rätt vidkommande Viollet, P.: Précis de l'Histoire

ännu senare, under förra hälften af medeltiden. Till sitt väsen och upphof är förmynderskapet under denna period en rätt af samma slag som husfadersmakten.

2.

Myndlingen[1]).

I afseende å myndighets inträde skiljer sig den under en frändes förmynderskap stående myndlingens ställning från sons då fadern lefver. Ty medan den senare kunde, beroende af faderns och sin egen vilja, oberoende af sin ålder kvarstå under muntväldet och först med anstäldt boskifte skildes från hemmet, stadgas i den äldre tyska rätten en ålderstermin, då förmyndarens befogenhet upphör. I denna rätt funnos icke såsom i den romerska olika grader af minderårighet, utan blott tvänne tillstånd, omyndighet och myndighet. Gränsen var i regeln det fylda tolfte året[2]). Dock funnos två terminer. Då pupillen uppnått den ena, sades han hafva kommit „zu seinen Jahren"; han var då myndig och hade rätt att af förmyndaren utbekomma sitt arf. Det stod likväl i hans fria skön och inträffade ofta att han föredrog att fortfarande åtnjuta dennes skydd och, ehuru fullvuxen, stanna i hans hus. Han hade då juridisk handlingsförmåga, men hans gods förblef i förmyndarens „Gewere", ända tills han nådde tjuguett år; då sades han vara „zu seinen Tagen" och borde själf förestå sin egendom.

De svenska landskapslagarnas bestämningar om myndighetsåldern hafva blifvit granskade i sammanhang med spörsmålet om fadersmaktens upphörande. Det återstår att bestämma när och på hvad sätt förhållandet mellan pupill och förmyndare upphörde.

du droit français. I & II, 1883, 86. I pag. 244. Att samma motiv låg till grund för uppkomsten af förmynderskapet i den romerska rätten, se Dernburg, H.: Pandecten I—III, Berlin 1894, 97. Bd. III, pag. 78.

[1]) Heusler: a. a. II, pag. 489 ff.

[2]) Enligt somliga tyska „Volksrechte" var denna termin annorlunda utsatt, ex. till det 14:de, 15:de, 18:de, 20:de eller 21:sta året. Se Schröder: a. a. pag. 253; Kraut: a. a. I, pag. 132 ff.

Enligt Östgötalagen, Edz. B. XVIII skall förmyndarvården fortbestå intill dess barnen „til skials koma“; och i samma lag, Egs. B. XXI tilldelas „ughurmagþa“ rätt att rifva det aftal, förmedels hvilket förmyndare sålt hans jord, inom tre år „siþan han uarþær maghanda man“. Häremot svarande bestämningar träffas i Westgötalagen II, Add. 11 § 8, („siþan han til maghandæ aar komber“). Att med dessa uttryck åsyftas femtonårsåldern framgår af det föregående. Gotlandslagen [1]) angifver uttryckligen femtonårsåldern och likaså Skånelagen [2]); där bl. a. säges, att ingen kan vara annans „wæriande. oc ey sin eghin för æn han ær fæmtan wintær gamal“.

Myndlingen var icke såsom i den tyska rätten skyldig att vid viss ålder öfvertaga vården om sitt arf; detta framgår af stadgandet i Gotlandslagen, I, 20 pr. [3]) och af Östgötalagen, Egs. B. XXII (jmf. Uins. B. X) [4]), där bröder förutsättas såsom fullvuxne kvarblifva i bo samman under den älstes husbondskap. Om boskiftet ursprungligen haft för förmynderskapets upphörande samma betydelse som för fadersmaktens slut, kan icke utrönas.

Svealagarnas bestämningar äro i alt väsentligt öfverensstämmande med stadgandena i de södra landskapens lagar; rätt att utfå sitt arf, att sälja jord och att utöfva den af lagen medgifna revokationsrätten tillägges den femtonårige [5]) (i Helsingelagen den tolfårige).

3.

Förmyndaren.

Under tiden före de tyska folklagarnas affattande torde förmynderskapet [6]), såsom ofvan antyddes, hafva tillkommit

[1]) Gotl.L. I 20 pr.

[2]) Sk.L. I. 45, 46, 48; II, 18, I 56; II 21.

[3]) Se pag. 383.

[4]) Se pag. 372 not. 1.

[5]) U.L. J. B. III § 5, VIII § 1; W.M.L. I B. B. 7, W.M.L. II Æ. B. VIII; J. B. VII; H.L. Æ. B. VIII, J. B. VIII.

[6]) Brunner: a. a. I, pag. 89.

släkten och utöfvats antingen af denna i dess helhet eller af en därtill utsedd släktmedlem under de öfriges uppsikt. Men efter det stammarna intagit fasta boningsplatser och samtliga ättemedlemmars omedelbara uppsikt därigenom omöjliggjorts, uppstod ur seden att till förmyndare välja den omyndiges näste anförvant, den rättssats att denne i kraft af egen rätt är förmyndare. Och sålunda öfvergick såsom flertalet af dessa lagar utvisar, förmynderskapet på familjen, och af släktförmynderskapet kvarblefvo endast enstaka spår[1]).

Inom familjen, hvilken enligt hvad ofvan anfördes, var grundad på agnation, tillföll förmyndarbefogenheten den näste „Schwertmag", d. v. s. den närmaste fränden å manslinien. Det var denne som efter husfaderns frånfälle succederade i hans rättigheter såsom familjens öfverhufvud. Den befogenhet, som släkten tidigare utöfvat i och genom förmynderskapet, tillkom hädanefter familjens öfverhufvud. Såsom erinringar om ättförmynderskapet betraktas af en del rättshistorici[2]), den befogenhet att vara förmyndare, som åtskilliga tyska folklagar gifva moder, äfvensom andra kvinliga släktingar. Enligt en annan mening stod enka själf i älsta tid under förmynderskap, och blott i en eller annan af „leges Barbarorum" hade genom romerskrättsligt inflytande jämte självständighet för egen del tillerkänts henne en rätt till förmynderskap för barnen så länge hon förblef i enkostånd. Enkas under den senare medeltiden allmänna rätt till förmynderskapet uppkom däremot ur den henne tillagda förmånen att få jämte barnen förblifva i orubbadt bo. Hon delade härvid makten med barnens näste fränder på fädernet och hennes förmynderskap hvilade följaktligen icke på „Munt" [3]). Hon var icke en förmyndare i den äldre rättens mening.

Enligt de sydsvenska lagarna befinner sig förmynderskapet helt och hållet i en enda persons hand. Såsom

---

1) Brunner: a. a. I, pag. 89 ff. Heusler: a. a. II, pag. 485 framhåller att hos samtliga stammar äfven ättboten öfverfördes på familjen.

2) Brunner: a. a. I, pag. 90. Schröder: a. a. pag. 315 ff.

3) Heusler: a. a. II, pag. 494; 450 ff. Schröder: a. a. pag. 314.

Nordström [1]) anmärker står ordningen för dess tillträdande i samband med arfsföljden. Detta bestyrkes af åtskilliga ställen i dessa lagar [2]), men särdeles tydligt finnes denna grundsats uttalad i Skånelagen, II 21: „Ad tutelam impuberis tutor legitimus inuitatur in coniunctione sanguinis ei quicumque proximus invenitur — — — ut onus sentiat in defensione, quem emolumentum respiceret post mortem impuberis in successione".

Men i motsats till hvad Nordström tyckes anse, öfverensstämmer denna ordning icke med den arfsordning, som samtidigt var gällande i dessa lagar. Den har visserligen tagit intryck af de förändringar arfsrättsordningen undergått, men bär dock själf en ålderdomligare prägel än denna. Den följer så att säga på afstånd arfsordningen åt. Medan enligt denna kognater redan tillerkänts arfsanspråk [3]), gifver Östgötalagen blott agnater rätt till förmynderskap, G. B. XIX: „Nu gangær kona a andra giptu — — — þa aghu næstu fæþrinis frændær firi barnanna bo raþa".

G. B. XX: „Nu æn fæþrinis frændrini æru delu mæn barnanna: þa aghu möþringa þerra mals mæn uara. um þön mal sum til þerra kæris. ok egh um flere: siþan um all annur mal þa skulu fæþrinis frændrini sökia ok suara firi þem".

Då på ett undantag när (moder såsom enka) endast män kunde enligt de sydsvenska lagarna vara förmyndare, motsvara desse „fäderne fränder" de i den tyska rätten omtalade „Schwertmagen", hvilkas latinska benämning, „proximi paternæ generationis", fullkomligt återgifver det svenska uttrycket.

I Skånelagen hafva förändringarna inom arfsföljden redan värkat därhän att åt agnater endast ett försteg är lämnadt framom kognater, II, 21: „inter æque coniunctos, sed ex utraque parte, agnatus, licet sit iunior, cognato præponitur, ut avuus paternus avo materno, et patruus avunculo"

[1]) Nordström: a. a. II, pag. 81.
[2]) Ex. Ö.G.L. Edz. B. XVIII, XIX; W.G.L. II, A. B. VI.
[3]) Se pag. 361.

Och härvid göres dessutom ett undantag, i ty att morfader ställes närmare än farbroder, II, 21: „avus tamen maternus — — — licet agnatum, patruum antecedit", af följande skäl, som anföres: „quia maiorem affectum habere creditur ad nepotem"[1]).

Med Skånelagen öfverensstämma Westgötalagarna[2]), där man väl af texten, som omtalar „fæþærnis frænþer" och „þæn skyldesti fæþernis frænde" vore benägen att sluta till agnatisk ordningsföljd såsom i Östgötalagen, därest icke de till förmynderskapet berättigade personerna omedelbart därpå uppräknades, nämligen: farfader, morfader, farbroder. Men af detta stadgande framgår emellertid, att den äldre ordningsföljden äfven i denna lag varit grundad på agnation. Då det anspråk möderne fränderne stälde på rätt till förmynderskap står i samband med det arfsanspråk, som tillkom kvinna, men detta icke ännu var enligt Gotlandslagen[3]) tillfullo erkändt, har antagligen med ordningen för förmynderskapets tillträdande, hvarom stadganden i denna lag saknas, förhållit sig såsom enligt Östgötalagen.

Kvinnas arfsrätt medför ännu en annan, viktig förändring i ordningen för tillträdandet af förmynderskap. Moder såsom enka erhåller förmyndarrätt för sina barn; „hon ær næst firi þy at hun ær barni arvi", säger Westgötalagen, II A. B. VI. Motiveringen angifver att stadgandets innehåll är för rättsmedvetandet ovanligt och nytt. Enligt de sydsvenska lagarna är moder den enda kvinliga anförvant, som kan vara förmyndare. Enkas förmynderskap är därför icke i dessa

[1]) Förutom detta fall, där en frände af mödernet föredrogs framför en af fäderneätten. omtalas ett annat, nämligen då fader dräpt barnens moder eller ett af deras syskon. Fadern fick då icke handhafva vården om barnen och deras mödernearf, utan öfvertogs denna af den, „sum næste möþrinis frændin ær", Ö.G.L. Edz. B. XVIII, XXIV jmf, W.GL. I A. B. 11; II A. B. XIV. Såsom orsak angifves: „þy at ængin a þæn annan ærua, sum dræpær". — I händelse fäderne-fränderne hade processer med myndlingen, skulle möderneslägtingarne föra dennes talan i dessa mål, men ej i andra. Ö.G.L. G. B. XX, se pag. 381.

[2]) W.G.L. I A. B. 4; II A. B VI.

[3]) Se pag. 360 not. 2.

lagar en kvarlefva af släktens förmynderskap, utan en nybildning, hvilken emellertid utgör en tillämpning af den princip, som genomgår institutet, nämligen att närmaste arfvinge är förmyndare. Nordström har uttalat [1]) att alla landskapslagar tillerkänna moder denna rätt. Detta är likvisst ej fullt säkert. Ty enka står ännu själf enligt de sydsvenska lagarna i flere afseenden under förmynderskap [2]). Gotlandslagen omtalar henne icke å de ställen, där förmynderskapet behandlas [3]), och då kvinnas arfsrätt i denna lag ännu ej stadgats, är det sannolikt att hon icke häller egde rätt till förmynderskap.

Moderns ställning var emellertid icke densamma som en manlig förmyndares. Ty oafsedt de inskränkningar i hennes befogenhet med hänsyn till myndlingens gods, hvilka skola närmare beröras i sammanhang med förmyndarförvaltningen [4]), var hon enligt sydsvensk rätt oförmögen att vara barnens „målsman", d. v. s. att uppträda i processer eller rättsärenden som rörde myndlingen [5]).

En följd af möderneättens arfsanspråk är att fader såsom omgift enligt vissa lagar intager en förmyndares ställning till barnens mödernearf; den aflidna makans fränder uppteckna barnens lott i boet.

Voro båda föräldrarna döda kunde det inträffa att något af barnen var myndigt. Lagarna gifva vid handen att den myndigvordne brodern var sina omyndiga syskons målsman [6]). Så Gotlandslagen, I 20, pr. „Om efter en död fader äro unga öfvermagar, och finnas (äfven) söner som äro mogande män, då må ej den äldste skiljas vid den

[1]) Nordström: a. a. II, pag. 81.

[2]) Se Förmynderskapet öfver enka.

[3]) Gotl.L. I 20; 24 § 4. Det enda lagrum, som kunde antagas syfta på en sådan rätt, I. 20 § 8, anföres nedan.

[4]) Se Enka såsom förmyndare.

[5]) Ö G.L. G. B. XVIII. W.G.L. I. A. B. 4; II. A. B. VI.

[6]) Se dock Kreüger, J.: Det aryska elementet i den fornsvenska familjens och slägtens organisation. Lund 1881. Trykt som m:skrpt. pag. 74.

yngste, fastän nöd börjar tränga, förr än han (den yngste) är mogande man". (Schlyters öfvers.).

Westgötalagen gifver älste brodern af syskon, som sitta i bo samman, en husfaderlig tuktorätt öfver de yngre syskonen [1]). Östgötalagen, som i likhet med nyssnämnda lagar omtalar att syskon efter föräldrars död kvarblifva i bogemenskap [2]), tillåter broder att gå partsed för sin yngre broder i händelse denne är öfvermage [3]). Då däremot lagarna gifva förmynderskapet åt „näste fäderne fränden", „den skyldaste å fädernet", hvilka uttryck ej kunna lämpas på den omyndiges broder, utan betyda den minderåriges faders närmaste (manlige) frände, måste man antaga att, det fall förutsättes att alla barnen äro omyndiga.

Utom hvad särskildt berör enkas ställning [4]) omtala endast Skånelagen och Östgötalagen vissa jäf [5]), som kunna aflägsna den närmast berättigade fränden från förmynderskapet [6]). Ett sådant jäf är enligt den förra lagen gällande i det fall att förmyndaren är slösare, „dissipans devastator" [7]). I hans ställe träder då den enligt lagens bestämningar därefter närmaste [8]). Östgötalagen har om förmyndarjäf följande stadgande, G. B. XIX: „Nu ær þæn litils uitande

sum firi skal sea ok hauær sinu goþzs forhægþat. þa kan þæn egh for annars goþzs sea sum egh kan firi sinu sea: þa skulu frændær þerra til þingx fara ok kæra firi kununge ælla laghmanne. hittis sant þær til at han ær sua gamal at han gitær egh. ælla sua osniældær at han

[1]) W.G.L. III, 56.

[2]) Ö.G.L. G. B. XXVII, XXVIII; Egs. B. XXII.

[3]) Ö.G.L. R. B. XII, XIII.

[4]) Se Enka såsom förmyndare.

[5]) Sk L. I, II 21. Ö.G.L. G. B. XIX.

[6]) Dessa jäf beröra blott näste släktings förmyndarställning, icke därjämte faders, såsom Amira (a. a. II, pag. 734, 736) beträffande Ö.G.L. G. B. XIX antager.

[7]) Motsvarande lagrum i den danska texten använder det i danska lagar brukliga uttryckssättet att förmyndaren skall „wæriæ oc ey hæriæ". Jmf. Stemann: a. a. pag. 394 ff.

[8]) Sk.L. II 23.

kan egh: þa a þæn firi raþa sum gitær ok kan ok uæl uill. af fæþrinis frændum".

Någon reminiscens af en släkten i dess helhet fordom tillkommande valrätt lärer detta lagrum näppeligen innebära. Men också Nordströms åsikt [1]) att tinget utsett den nye förmyndaren förefaller mindre väl grundad. Ty utom att de uti lagtexten uppräknade kvalifikationerna hos den nye förmyndaren tyda på en fränderne emellan träffad öfverenskommelse, vid hvilken förmodligen hänsyn togs till den i lagen bestämda allmänna ordningen, med den skilnad blott att man tillsåg att ej den i turen närmaste var lika jäfvig som den förre, så synes därjämte en dylik mot den laglige förmyndaren väkt process hafva betraktats som ett mindre vanligt mål, då det hänsköts under konungs eller lagmans dom. Det ansågs väl som en betänklig sak att beröfva den näste arfvingen och förmyndaren hans rätt. Detta lagrum liksom ock den i Skånelagen, II 21, uttalade grundsatsen böra väl betraktas såsom jämförelsevis nya i den sydsvenska rätten [2]). Ännu i Magnus Erikssons allmänna landslag [3]), som i G. B. XXII har ett mot bestämningarna i anförda lagrum af Östgötalagen svarande stadgande, är denna antydan om ett domstolens öfverförmynderskap enstaka.

En tutela dativa förekom således icke i de sydsvenska landskapslagarna och lika litet en tutela testamentaria [4]), ty den borne förmyndarens rätt fick icke minskas. Dessa tvänne institut uppträda först i stadslagarna [5]).

[1]) Nordström: a. a. II pag. 82.

[2]) Jmf. det med stadgandets ordalag (slutet) nära öfverensstämmande uttryckssättet i U.L. Æ. B. VII § 3.

[3]) Konung Magnus Erikssons Landslag, utgifven af D. C. J. Schlyter; Lund 1862.

[4]) Se Amira: a. a. I, pag. 19. — Hvad Nordström till stöd för en motsatt åsikt anför se: a. a. II, pag. 91.

[5]) Angående faders rätt att med åsidosättande af den näste fråndens anspråk förordna genom testamente om vården af barnen och deras gods heter det i Wisby stadslag (Schlyters edition, år 1853) IV, I kap. 23 (jmf. IV, I kap. 24):

Förmyndarbefattningen innehades följaktligen af en enda person. Utan all inskränkning var dock icke näste fråndens rätt. I lagarna omtalas äfven „fränderne“ vare sig å fädernet eller mödernet, såsom utöfvande förmyndarvärksamhet. Stundom åsyftas likväl med uttryckets plurala form intet annat än att ifrågavarande förmyndarbefogenhet, ehuru regelbundet utöfvad af en enda bland fränderne (näml. förmyndaren), eventuelt tillkommer äfven de öfrige [1]. I andra fall däremot tyckes en släktingarnes kollektiva värksamhet vara afsedd. Så enligt Skånelagen [2], då enka såsom förmyndare ställes i beroende af „coniunctorum filii(s) proximorum consilio“, barnets manlige fädernefränders råd. Likaså när „fälag“ [3]) lägges mellan myndlingsgodset och förmyndarens gods; aftalet härom slutes mellan barnets släktingar och förmyndaren. Eller då enligt Westgötalagen II

„En man har fri vilja, han vare sjuk eller frisk, att för sin hustru, sina barn och sina arfvingar tillsätta förmyndare, hvem han vill inom vår stad och stadens område, som är vår borgare, han vare inomlands eller utomlands. (Schlyters öfvers.).

Af Magnus Erikssons allmänna stadslag (Schlyters edition år 1865) G. B. I, XV erfares att förmyndare (resp. giftoman) kan vara den „som fadher eller modher medh fullom witnom til forman henne (myndlingen) ella henna godz taker i dödhra daghum sinom“. ehuruväl lagen icke angifver att en tutor testamentarius hade företräde framför näste fränder.

Skulle ett dylikt testamentariskt förordnande icke finnas och håller icke frånder vara till, „tha skulu borgamestara ok radhmen til skipa twa godha men aff stadhenom ella swa manga widherthorff, som barnomen ok barna godze skulu fore see — — — I hwilkom stadh thetta nokrom budhet wardher aff radhmanna wæghna, barnomen ok barna godze fore sea — — —, ok gör thet eig, böte III marker til twæskiptis, swa opta han thet gör, konungenom ok stadhenom“.

Detta är det första stadgande i svensk rätt, där en förmynderskapets karaktär af munus publicum tydligt angifves

[1]) Ö.G.L. G. B. XVIII, XIX, XX. Jmf. beträffande isländsk rätt Maurer, K.: Island von seiner Entdeckung bis zum Untergange des Freistaates. München, 1874; pag. 371 ff.

[2]) Sk.L. II, 22.

[3]) Se pag. 401.

myndlingens egendom utbjudes på arrende[1]), därvid fädernefränderne afsluta kontraktet. Slutligen bör enligt Westgötalagen I[2]) boskiftet mellan moder, som gifter om sig och afträder förmynderskapet, och barnen ske genom släktingarne af fäderneätten. — Men dessa fränderne i gemen eller snarare fäderne eller möderne fränderne tillagda enstaka befogenheter röra ordnandet af förmynderskapet, då detta af förmyndaren tillträdes, men icke dess utöfvande. Att på grund af dem i likhet med Nordström[3]) framställa „ätten" såsom en instans, hvars „råd och vilja" förmyndaren borde i alla viktigare frågor inhämta, är icke tillfylles motiveradt. Snarare än i det urgamla släktförmynderskapet bör upphofvet till dessa frändernes befogenheter sökas uti rivaliteten mellan fäderne och möderne släkterna, hvilka ömsesidigt bevaka sina anspråk på de delar af myndlingens gods, som vid dennes eventuella frånfälle skola tillkomma dem. Enkas beroende af barnets fäderne släkt har åter sin förklaring däri att hennes rätt att vara förmyndare endast motsträfvigt och icke till fullo erkänts af fäderne fränderne[4]).

Frånsedt enkas ställning som förmyndare upprätthålla de sydsvenska lagarna grundsatsen att den som tillträder förmynderskapet är vid dess utöfvande obunden af släktens „råd".

I motsats till de sydsvenska lagarna lägga svealagarna förmyndarbefogenheten i händerna icke på en utan på flere personer: Uplandslagen, Æ. B. VII § 3: „Nu kan baþi faþir ok moþer döþ wæræ. raþin fore barnæ goz frændær þer næstu annær aff fæþærni. ok annær aff möþærni. þæn næsti mæþ skyldæstu witnum. kunnu þer mællum sin delæ. þa giffs þem witz orþ, barnæ goz at raþæ sum bætær kan. ok bætær will. æ til þæs barn til wiz komæ. Nu liwær antwiggiæ faþir ellr moþer. raþi þa þæt þæræ fore barni. ok barnæ goz. sum længær liwær ok en aff

[1]) W.G.L. II, A. B. VI. Se pag. 405.
[2]) W.G.L. I, A. B. 4. Se pag. 405.
[3]) Nordström: a. a. II, pag. 90.
[4]) Se pag. 403.

hwarri [1]) halwnni sum skuldæstær ær. þer skulu raþæ æ til þæs barn til wiz kombær. Dör bonde fran husfru sinni æru barn æptir. raþi husfru fore barni ok fæþærni (þær) til hun giptis atær. siþæn hun giptis. raþin þa fæþærnis frændær þer næstu. fore barni. ok barnæ goz. ok æ hwar barnæ goz hawer handæ mællum. hwat þæt ær faþir. ællr moþer. ællr frændær. þæn a hwart ar rættæ rækning aff þy goz giöræ. före næstu frændum". — Jmf. W.M.L. II, Æ. B. VIII § 2; H.L. Æ. B. VII, VIII.

Men skilnaden mellan sydsvensk och uppsvensk rätt är icke till följd häraf så grundväsentlig som den vid första påseendet kunde synas. Arfsanspråket grundar fortfarande själfskrifvenhet till förmynderskapet. Att den näste fränden icke ensam utan jämte den närmaste „aff andri halwnni" utöfvar detsamma, är endast en konsekvent tillämpning af den nya arfsordning, hvilken redan i de södra landskapens lagar banade väg för moders förmynderskap. Att dess inverkan sträcker sig ända därhän att äfven den öfverlefvande af föräldrarne delar förmynderskapet med den närmast arfsberättigade representanten för den aflidne makens släkt har ett motstycke i nyssnämda lagar uti den ställning fader intager såsom omgift, ehuru en delning af förmynderskapet här ännu icke uppkommit. Ordningen i svealagarna kan följaktligen otvunget härledas från samma utgångspunkt, på hvilken Östgötalagen och Gotlandslagen ännu kvarstå, nämligen en „die Schwertmagen" principielt tillkommande rätt till förmynderskap. En sådan antydes ännu i ofvan anförda stadgande af Uplandslagen, då det säges att hustrun efter mannens död skall råda för barnen och deras fädernearf ända tills hon gifter sig ånyo, men att därefter fäderne fränderne ensamme skola vara förmyndare. Stadgandet, inskjutet mellan sammanhörande bestämningar, står utan tvifvel utom sammanhanget. Den plurala formen „fränder" kan hafva senare tillkommit. Öfverensstämmelse med sydsvensk rätt visar också ett ställe i Helsingelagens edition af år

[1]) Läs: „andri"; se Schlyter: Uplandslagen, pag. 111, not. 76.

1609 [1]), som är tryckt efter en annan handskrift än den, hvari ingår det med U.L. Æ. B. VII § 3 öfverensstämmande och troligen ur denna lag hämtade stadgandet, Æ. B. VII, VIII: näml. Æ. B. I pr: (efter uppräknandet af de till giftomannaskap närmaste) „Är ängin then til nu är vpsagder, Tha wari then näster at giptämalum radha, ok fore barna gotz at see, sum næst ær arfwi. än arfwæ skyldæ þer bæst viliæ ok bæst kunnæ. annat a fæþrni, ok annat a möþernæ“.

Orden „þer bæst viliæ etc.“ angifva sig ögonskenligen såsom införda ur U.L. Æ. B. VII, hvarför stadgandet, frånsedt detta tillägg, kan anses innehålla samma princip om näste frändens rätt, som var dominerande i de sydsvenska landskapens lagar.

Att också föreskriften i Uplandslagen Æ. B. VII § 3 om att förmyndarene skola „råda“, såsom det säges, „mæþ skyldæstu witnum“ bör förklaras ur inflytandet af den ömsesidiga kontroll, hvilken fäderne och möderne ätterna utöfvade, skall närmare utvecklas då fråga blir om förmyndarförvaltningen. Hvilka personer desse „näste fränder“, „skyldaste vittnen“ utmärkte, därom lämna texterna ingen upplysning, och torde det ej häller kunna nogare bestämmas, än att därmed afsetts de näst efter förmyndarene till arfs berättigade, manlige släktingarne antingen af fäderne eller möderne ätten, då endera af myndlingens föräldrar lefde, eller ock af hvardera släkten, då fränder voro förmyndare.

Genomförande principen om att arfsanspråket grundar rätt till förmynderskap hafva svealagarna altså skjutit åt sidan äfven en annan grundsats, hvarpå förmynderskapet i den sydsvenska rätten bygde och som jämväl i denna led inskränkning i fråga om enkas förmynderskap, nämligen grundsatsen att förmyndaren oberoende af öfrige fränder utöfvar förmynderskapet.

Också enligt svealagarna är moder den enda kvinliga anförvant, som kan vara förmyndare.

---

[1]) Se härom Schlyters edition och företal till Helsingelagen, pag. X, XIV.

Jäf mot förmyndare omtalas icke, hvilket torde bero på beskaffenheten af den förvaltning förmyndarene utöfvade, som stälde dem under öfriga ättmedlemmars kontroll [1]).

Ordet „förmyndare“ anträffas icke i landskapslagarne I dess ställe brukas uttrycket „malsman“ [2]) eller omskrifningen „þe fori barni raþa“. I Skånelagen användes den i danska lagar brukliga beteckningen „wæriæ“, „wærge“, som i den latinska texten återgifves med „provisor“, „tutor“. Uti Wisby stadslag förekommer första gången i svensk rätt uttrycket förmyndare, „vormyndere“ [3]).

4.

Förvaltning och representation.

Förmynderskapet sådant det bestod enligt de gamla tyska lagarna [4]) var en succession i fadersrätten och tillträddes af den berättigade i eget intresse. Texterna uppehålla sig ej vid förmyndarens skyldigheter gent emot myndlingens person; de uttala blott i allmänna ord att han skall föda och sköta honom, „nutrire vel ministrare“.

Såsom förvaltare af myndlingsgodset satte sig den näste „Schwertmag“ i besittning af detsamma („sich unterwinden“). Han hade godset i „Gewere“ och kunde sålunda å egna vägnar vindicera det af tredje man. Underlät han det, eller afvisades hans talan, hindrades däraf icke pupillen att, myndigvorden, för egen räkning framställa samma anspråk. Öfver myndlingens lösöre förfogade förmyndaren i kraft af detta sitt „Gewere“ fritt, visserligen med skyldighet att därför ansvara, då pupillen blef myn-

---

[1]) Se pag. 410.

[2]) „Malsman“ afser förmyndaren, då han uppträder i mål som röra myndlingen. „Malsman“ har icke afseende å enka såsom förmyndare. Se pag. 383.

[3]) Wisb.L. IV, I. 23, 24.

[4]) Heusler: a. a. II, pag. 495 ff.

dig, men utan att denne då kunde emot tredje man, som af förmyndaren förvärtvat detsamma, göra gällande någon klandertalan. Endast där fastighet blifvit föryttrad medgafs revokation; dock icke om afhändandet skett till likviderande af en å myndlingsarfvet hvilande skuld eller annars för äkta nöds skull.

Förmyndaren var icke myndlingens ställföreträdare inför rätta; talan i hvad som rörde myndlingens gods fördes af förmyndaren i eget intresse och i eget namn. Myndlingen prejudicerades ej häller i dessa fall af förmyndarens görande och låtande. För den skull måste rättsärenden, till hvilka myndlingens medvärkan eller konsens var af nöden, förblifva oafgjorda ända till inträdd myndighet; eller skulle de då, om de icke dess mindre utförts, af honom antingen återkallas eller godkännas [1]). För myndlingens delikt och därur härflytande ersättningsanspråk svarade däremot förmyndaren vid behof äfven med egen förmögenhet, men icke såsom ställföreträdare, utan på grund af „Munt“ [2]). På samma sätt hade förmyndaren att åtala brott, begångna mot den i hans „Munt“ stående omyndige.

Förmyndaren nytjade afkastningen af myndlingsgodset sig till godo och var skyldig endast att återställa detsamma sådant han mottagit det. Om godset förkommit skulle förmyndaren, oafsedt om han varit därtill vållande eller ej, utgifva dess värde. Förvaltningen var altså en tutela usufructuaria; detta utvisa alla lagar ända till och med „Sachsenspiegel“, och grundsatsen har fått sitt uttryck i ordstäfvet: „Mündelgut soll weder wachsen noch schwinden“. Men till följd af förmynderskapets mundiala natur kom hvarken kaution, ej häller periodisk redovisning i fråga. Först såsom myndig fick pupillen mottaga jämte godset räkenskap för detsamma; och han hade då möjlighet att, om han fann fog, väcka åtal mot förmyndaren. — Då man under en senare tid begynte fordra årliga redovisningar, skedde det i förstone blott i det fall att förmyndaren ej var

[1]) Jmf. Schröder: a. a. pag. 314.
[2]) Heusler: a. a. I, pag. 123 ff.

myndlingens näste arfvinge[1]). — Om enkas förmynderskap är ofvan taladt[2]).

Undersökningen af de svenska landskapslagarna har redan gifvit vid handen icke blott att den närmast arfsberättigade manlige fränden å fädernet, motsvarande den tyska rättens „Schwertmag", var enligt Östgötalagen och Gotlandslagen berättigad att omhänderfå förmynderskapet, utan äfven att enligt de öfriga landskapslagarna enahanda förhållande af alt att döma varit rådande under en tid, som föregått dessa lagars upptecknande i skrift, ehuru det omgestaltats under inflytande af förändringar i arfsordningen, med hvilken ordningen vid förmynderskapets tillträde var förknippad. Här uppställer sig spörsmålet om enligt äldre svensk medeltidsrätt äfven den inre grunden till denna konsekvent bibehållna och nära förening mellan arfsanspråk och befogenhet att tillträda förmynderskap var densamma som i den tyska rätten, eller sålunda den näste arfvingens rätt och sträfvan att säkerställa sitt eventuella arfsintresse samt tillgodonjuta afkomsten af myndlingens gods. Nordström har visserligen observerat sambandet mellan arfsrätt och förmynderskap, men har ej sökt gifva en förklaring däraf.

Efter hvad ofvanför blifvit utredt och särskildt med hänsyn till Skånelagen II. 21[3]) torde det synas sannolikt att förmyndarens arfsintresse värkligen var ett grundmotiv för anordnandet af den svenska rättens förmynderskap på denna tid; och den omständigheten att detta arfsanspråk realiserades först vid myndlingens död och sålunda endast innebar en obestämd möjlighet, kan icke anses tala emot detta antagande, då ju en analog uppfattning ligger till grund för ett annat, ända till våra dagar bibehållet rättsinstitut, bördslösenrätten till arfvejord. Hvad det andra motivet vidkommer och frånsedt hvad som kan slutas af

[1]) Angående förmyndares förvaltning jmf. Viollet: a. a II, pag. 451 ff.

[2]) Se pag. 380.

[3]) Se pag. 381: „quem emolumentum respiceret post mortem impuberis in successione".

stadgandena rörande anordnandet af själfva förmyndarförvaltningen, hvilka här nedanför skola tagas i betraktande, talar redan det nära samband, som förefans mellan arfsföljden och ordningen för tillträdandet af förmynderskap, för att förmynderskapet i den sydsvenska liksom i den sydgermanska rätten betraktats såsom en rättighet. Det finnes därjämte ett stadgande i Skånelagen, II, 22, som utvisar att ekonomiska förmåner voro förenade med omhänderhafvandet af omyndigs egendom. I detta lagrum anföres såsom en motivering för enkas rätt till utöfvandet af förmynderskap: „Ivris permittit equitas et suadet ratio pietatis

maternum affectum, mortis imperio mariti consortio uiduatum, iusto solacio filiorum cum bonis eorum omnibus materne custodie mancipandorum, quam diu nouos amplexus aspernata fuerit, recreari — — —“.

Att denna enkan „rättvisligen tillkommande tröst“ icke låg hufvudsakligen däri att hon fick behålla barnen själfva hos sig, framgår däraf att hon äfven som omgift hade denna rätt ända tills barnen fylt sju år. För ifrågavarande uppfattning af förvaltningen talar ock den omständigheten att de sydsvenska lagarna, hvilka aldrig framställa förmynderskapet såsom en skyldighet, den där förmyndaren vore tvungen åtaga sig, nästan fullkomligt sakna stadganden, som afsåge att bestämma förmyndarens åligganden gentemot den omyndiges person, liksom ock angående årlig eller annan periodisk redovisning; äfvensom att ej häller någon ansvarspåföljd för vårdslös eller oredlig förvaltning af omyndigs egendom, om man undantager den afsättning, som i några få fall[1]) af fränderne kunde värkställas, i dessa lagar omtalas. Ja, öfverhufvud beröra icke landskapslagarna myndlings rätt att af förmyndare bekomma en redogörelse öfver förmynderskapet. Ej häller säges någonstädes att förmyndaren för sitt besvär skulle uppburit arfvodeslön[2]).

---

[1]) Se pag. 384.

[2]) Nordström: a. a. II, pag. 85 erkänner detta, men kommer icke dess mindre till andra resultat. — Som ett undantag torde knappast behöfva nämnas hvad å pag. 405, 407 säges om enkas rätt enligt Skånelagen och Gotlandslagen.

Om den svenska äldre rätten sålunda icke saknar drag, hvilka bestämdt antyda att „Munt" var grundvalen för förmyndarens ställning, gifvas i densamma å andra sidan särskilda lagrum, framför alt i Skånelagens latinska version och i svealagarna, som beherskas af en annan princip, nämligen den, att myndlingens väl och bästa bör i främsta rummet tagas i betraktande vid förmyndarvården. Som ett exempel må erinras om Skånelagen II. 21, där morfader förklaras vara närmare till förmynderskapet än farbroder på grund af den större kärlek han antages hysa för pupillen.

Tvänne motsatta rättsåskådningar finna altså uttryck i den äldre svenska förmynderskapsrätten. Hvilkendera som bör tillmätas öfvervägande inflytande på densamma, kan ännu icke här afgöras För uppfattningen härom är det af vikt att lära känna förmyndarförvaltningens beskaffenhet. Att arfsprincipen oförändradt vidhållits låter förmoda att själfva rättsförhållandet mellan förmyndare och myndling trots ändringarna i ordningen för tillträdet till förmynderskapet likväl i det väsentligaste bevarat sin ursprungliga karaktär.

För att kunna bestämma själfva grunden för rättsförhållandet mellan förmyndare och myndling måste likväl först de former utredas, hvilka detsamma iklädde sig. Nordström [1]) har uttalat den åsikt att i alla landskapslagar varit gällande „att förmyndaren årligen skulle för närmaste fränder göra för sin förvaltning redo och räkenskap", hvadan han sålunda egde att på bästa sätt förvalta den omyndiges egendom, medan han icke var berättigad att af dess afkastning sig till godo räkna mer än hvad honom i ersättning tillkom för det underhåll den omyndige åtnjöt i hans hus. Därjämte kunde enligt Westgötalagen, då moder var förmyndare, barnets gods vara med hennes i „fælagh" eller gemensam förvaltning, och således äfven atkomsten blifva gemensam, eller m. a. o. hennes tutela vara usufructuaria. Oafsedt den oriktiga uppfattningen af det i sistnämda lag omta-

[1]) Nordström: a. a. II, pag. 85.

lade „fælagh“ [1]), hvilar denna framställning på en med ledning af svealagarnas bestämningar gjord skematisering, hvilken emellertid är vilseledande. Till bevis härför skall meddelas en öfversikt af innehållet i de förnämsta lagrum i landskapslagarna, hvilka hänföra sig till förmyndarförvaltningen.

a. De sydsvenska lagarna.

Faders förmyndarförvaltning.

Den enklaste formen för omhänderhafvandet af myndlingsgods är den, som uppstår då mannens vård om hushållets förmögenhet efter hustruns död öfvergår i en förmyndarförvaltning af barnens mödernearf, utan att i synlig måtto omgestaltas. Detta förhållande angifves tydligast af Skånelagen hvars stadgande afser det fall då enkling såsom omgift innehar förmynderskap, II. 4 [2]): „Patrifamilias, non habenti filios uel habenti, si mulier nupserit et ad eum cum liberis uel sine liberis cum bonis suis transierit, si non fuerit determinatum que porcio quemque contingat, quantumcumque dispar fuerit bonorum collatio, pares tamen partes omnes, cum a communione recesserint, optinebunt, salua sexus prerogatiua — — —“.

Det familjebolag („Fællesskab“, „communio bonorum“), hvilket härigenom uppstod mellan fadern såsom omgift och barnen, utgjorde en förlängning af det tillstånd, hvilket rådt medan fadern var enkling; det var en jämväl i danska lagar omtalad institution af hög ålder [3]). Den omfattade emellertid icke den egendom, som bestod af fastighet, hvilken barnen ärft efter sin moder, sedan den under äktenskapet tillhört denna enskildt. Ty om dylik jord stadgas, II, 4: — — „Huic diuitioni eciam immobilia subiacent a tempore nuptiarum precio comparata“. Sk.L. I. 44.

---

1) Se pag. 406. Amira: a. a. I, pag. 735.

2) Jmf. Sk. L. I. 6 samt I Add. K. 1.

3) Jmf. Stemann: a. a. pag. 360 ff. Schlyters edition af Sk.L. glossariet pag. 535, under „Fælagh“.

Så länge en dylik „communio" bestod, voro vinst och förlust för alla parter gemensamma. Någon redovisningsskyldighet hade förmyndaren icke, ej häller någon restitutionsplikt. När förmögenhetskomplexen gick till delning, följdes beträffande lösöre och fastighet, hvilken tillhört makarna samfäldt samma grunder som vid arfskifte så att delegarene fingo ut hvar och en sin „houothlot" af egendomen sådan den då var [1]). Fastighet, som under äktenskapet tillhört barnens moder enskildt, ersattes däremot, därest den icke fans i boet, antingen i jord eller, om sådan saknades, i annan egendom. Då någon redogörelseplikt gentemot öfrige fränder icke under tiden för förvaltningen ålåg förmyndaren, var denne följaktligen härvid skyldig återställa endast så mycken fastighet som han mottagit.

Hade åter, såsom stadgandet i Sk.L. II. 4 jämväl förutser, lösöreandelarna i boet blifvit beräknade („determinatum"), uppstod därigenom för delegarena en rätt att vid skiftet bekomma väl icke lika mycket, som hvars och ens andel utgjort, men en däremot svarande part af boet, sådant det vid delningstillfället var. Äfven detta andra slag af bolagsförhållande mellan fader och barn kallas „fælagh" [2]).

Stadgandena i Westgötalagen I A. B. 5 och II A. B. VII [3]) gifva vid handen att enligt dem en „communio" bestått på samma sätt som enligt Skånelagen. De innehålla nämligen att fader, då han träder i nytt gifte, åt barnen af förra äktenskapet utgifver deras möderne. Men emedan detta gifves blott såsom hemföljd, hvilken efter faderns död skulle återbäras till skifte, hvarvid detsamma finge vidkännas de afdrag, som boets dåvarande tillstånd måhända nödvändiggjorde, så är det uppenbart att de omyndiges arfslotter icke bildade ifrån faderns förmögenhet afskilda förmögenhetskomplexer.

---

[1]) Jmf. Sk.L. I. 6, 15, 16, 17 samt Schlyters glossar till Sk.L under „fælagh"; Stemann: a. a. pag. 361; Montgomery, R.: Om bolagskontraktet i 1734 års lag, H:fors 1870, pag. 1 ff.

[2]) Jmf. Sk.L. II. 23 om frändes förvaltning. Se pag. 401.

[3]) Se pag. 370.

Gotlandslagen saknar stadganden om faders förmyndarställning, men med hänsyn till den rätt lagen tilldelar näste frände såsom förmyndare [1]) måste det antagas att också enligt denna lag nyssbeskrifna förvaltningssätt (communio) kommit till användning. Så ock enligt Östgötalagen för den händelse att fader icke är omgift. Detta kan slutas däraf att lagen för detta fall icke meddelar några bestämningar, medan den reglerar faders förmynderskap, då han trädt i nytt äktenskap. Såsom allaredan omtalats [2]) ålägger nämligen denna lag fader, som gifter om sig, att åt samtlige sine söner gifva „urgæf" i jord. Förutom hvad med fastigheten följde, såsom boskap, inventarier och dylikt [3]), behöll han, efter det de myndige sönerne utskiftats ur hemmet, boets lösegendom i öfrigt och förvaltade därjämte de omyndiga barnens lotter i fastigheten. Dessa lotter bestämdes af fränderne vid boskifte. Ehuru sålunda lagen anvisar barnens (möderne) släktingar en funktion vid reglerandet af förmyndarförvaltningen, nämnes dock intet om att fadern vore skyldig att inför dem göra redo för vården af de omyndiges arf. Enär desses fastighetsandelar voro till storleken bestämda, ålåg honom förmodligen restitutionsplikt med afseende å jorden, så ock beträffande det lösöre som ingick i den aflidna makans omynd [4]).

Uti Östgötalagen har altså förvaltningen af barnagodset, då fadern gift sig ånyo, karaktären af värklig förmyndarförvaltning; väl är förmyndaren icke skyldig att redogöra, men honom åligger att, ehvad förmögenheten ökats eller minskats restituera samma förmögenhetsbelopp, som han omhändertagit. Ett bolagsförhållande eger således ej rum. Men förmyndaren är icke skyldig att ansvara för afkomsten; och han ansvarar för kapitalet äfven om förmögenheten utan hans skuld förminskats. Detsamma är fallet enligt det stadgande i Skånelagen, som anträffas i I Add. C. 2:

[1]) Se pag. 400.
[2]) Se pag. 369. Ö.G.L. Æ. B. IX.
[3]) Jmf. Ö.G.L. Dr. B. V. uttrycket „byght bo".
[4]) Ö.G.L. G. B. I, XVI, jmf. pag. 369.

„Hwilkin man sum kuna far oc hafwær han för börn flere kulla ællær fære innan iathors mæth sic hafwær oc hun börn ær bondans æra stypbörn innan iathors tha scal hans börna möthrinæ oc hans stypbörnæ fæthrinæ in takas til fælax ællær til halzs pænningæ oc a thingi lyusa görs æi thæt oc dör tha bonden tha scal bo alt skiftæs i howoth lotær — — —“.

Äfven här torde väl, såsom enligt Östgötalagen, barnens lotter blifvit under fränderness medvärkan bestämda, utan att dock fränderne därefter egt att med förmyndarvården taga någon befattning eller öfver densamma hafva uppsikt. Också enligt detta Skånelagens stadgande omfattade barnens sålunda afskilda lotter ej endast fastighet utan äfven lösöre. Själfva arten af denna förvaltning bestod däri att det till „halzs pænningæ“ („halz fæ“) intagna godset borde ovilkorligen och oafkortadt återställas [1]; det omtalas likväl icke att fader för denna sin restitutionsskyldighets fullgörande skulle stält borgen. Förvaltningen var således en s. k. tutela usufructuaria. Sålunda gälde här liksom ock i Östgötalagen samma rättssats som i den äldre tyska rätten, att „Mündelgut soll weder wachsen noch schwinden“. Denna form af förvaltningen, hvilken utan tvifvel är af yngre datum än ofvan anförda communio bonorum [2], har emellertid en omisskännelig tendens att i möjligaste mån upprätthålla för fader såsom omgift samma befogenhet med hänsyn till myndlingsgodset som han tillförene innehaft.

Frände såsom förmyndare.

Om näste frändes förmynderskap lämna de sydsvenska landskapslagarna knapphändigare upplysningar än om faders ställning till barnagodset. Östgötalagen och Westgötalagarne sakna helt och hållet sådana bestämningar. Denna omständighet torde böra tydas därhän att fränden-förmyndaren i antydt afseende hade samma rätt som lagarna

[1]) Se Sk.L. I. 223, 224 samt Schlyters glossar till Sk.L., pag. 544.
[2]) Stemann: a. a. pag. 360 ff.

tilldela fader. Såsom skäl härför må ock erinras om att dessa tvänne lagar bevara, Westgötalagen i tydliga erinringar, men Östgötalagen ännu i full kraft, den Schwertmagsordningsföljd till förmynderskapet, som utmärkte den äldre medeltida tyska rätten [1]. Är denna slutsats riktig skulle altså enligt Westgötalagarna en „communio“ hafva uppstått mellan förmyndarens och myndlingens lösa gods [2]. Enligt Östgötalagen åter skulle antingen en „communio“ såsom då fader under sin enklingstid är förmyndare hafva egt rum, eller ock en förvaltning motsvarande faders såsom omgift, därvid förmyndaren haft gent emot myndlingen restitutionsplikt. Det senare alternativet är antagligare, emedan näste frände förmodligen icke hade en vidsträktare rätt än fader såsom förmyndare. Då öfrige fränders befogenhet gentemot förmyndaren finnes i Östgötalagen G. B. XIX [3] noggrant bestämd, men någon skyldighet att redogöra inför dem här ej åhvälfves honom, synes i denna lag äfven vid frändes förmynderskap hafva tillämpats principen „Mündelgut soll weder wachsen noch schwinden“, och förmynderskapet således varit usufruktuariskt. Samma slutsats kan dragas af Östgötalagen Egs. B. XXI, där förmyndaren, oansedt om afkomsten af myndlingens gods därtill räcker eller icke, skyldigkännes att underhålla denne [4]. Att han i gengäld njutit afkomsten från den minderåriges gods förefaller troligt.

---

[1]) Se pag. 381, 382.

[2]) Amira: (a. a. I, pag. 738), som för Westgötalagen tänker sig antingen en förvaltning för myndlingens risk och räkning med redogörelseplikt, eller ett mellan dennes fränder och förmyndaren afslutadt förmögenhetsbolag, stöder sin mening på bestämningarna i W.G.L. I, A. B. 4 § 2 och II A. B. VI. (Se pag. 405, 406), som handla om enkas förmynderskap, och låter berörda stadganden gälla äfven för näste frändens, förvaltning; men därtill gifva desamma ingen anledning. Att näste frände skulle med den omyndiges öfrige anförvanter afsluta ett aftal om förmyndarförvaltningen strider mot den rätt lagen tillägger honom att vara till förmynderskapet själfskrifven.

[3]) Se pag. 384.

[4]) Se pag. 415. Jmf. Amira (a. a. I, pag. 738), som anser en tutela usufructuaria sannolik, men betraktar en „communio“ såsom oantaglig, emedan bestämningarna om att förmyndare utgör böter för

Troligt är att också enligt Gotlandslagen förvaltningen icke undergick någon väsentlig ändring, då efter husfaderns frånfälle den älste af söoerne tillträdde husbondeväldet. Lagen förordnar nämligen att syskon efter faders död skola förblifva i oskifto samt tillägger, I. 20, pr.[1]. „(syskonen) förtäre af allt (godset) oskift till dess att han (den yngste) är femton år gammal; sedan tage han emot dragare och skålar (d. ä. sin del af egendomen), och hvar sörjer för sig om de ej vilja längre vara tillsamman. Om nöden börjar så tränga, att (man) skall sälja jord till föda förr än alla äro mogande, då skall (man) pantsätta allas (delar) jämnt, så väl den äldstes som den yngstes, och ej genom fast (köp) sälja (jorden)". Schlyters öfvers.[2]).

Här är bogemenskapen visserligen i det afseende mindre fullständig än i förutomtalade lagar, att en åtskilnad synes hafva gjorts mellan den omyndiges del och de öfrigas andelar af fastigheten, oberoende af om den är fäderne eller möderne arf, (— — pantsätta allas *delar* jämnt, såväl den äldstes som den yngstes — —), sålunda att en beräkning af fastighetsandelarna försiggått. Men ej häller här omtalas någon skyldighet att göra redo inför fränderne; det angifves fastmer att vinst och förlust äro beträffande det „oskifta" godset (således lösöret) gemensamma för alla. Däremot skall förmyndaren restituera fastigheten. Rörande lösöret förelåg här communio; tutela usufructuaria beträffande fastigheten.

Också Skånelagen gifver näste fränden väsentligen samma ställning till lösöret som fader enligt denna lag intager, II. 23: „Ad inique fraudis et sinistre suspicionis

myndlings delikt till först af dennes gods och i andra rummet af sitt eget, angifva att förmyndarens och myndlingens egendom bildade afskilda helheter. De lagrum på hvilka Amira åberopar sig (se not 4 å pag. 738), röra emellertid målsmannens ansvar för kvinnas brott och kunna, såsom nedan skall blifva utredt, icke ex analogia tillämpas på förhållandet mellan minderårig och förmyndare.

[1]) Början af lagrummet se pag. 383.

[2]) Om flere bröder voro myndige, kvarstår bogemenskapen orubbad, antingen att den älste fortfarande är förmyndare, eller att alla myndige bröder gemensamt sköta boet.

omnem materiam remouendam, vel ad communionem redigenda sunt omnia sapienter consilio propinquorum, ut habeantur pro indiuiso quecumque tutoris et inpuberis bona fuerint in rebus mobilibus constituta, ut in illis et lucrum et dampnum quodcumque contingit, non unius proprium, sed pro rata partis cuiusque commune sit utriusque, uel etc.“ [1] [2]).

Med „frändernes råd“ kunde förvaltningen altså anordnas så att förmyndaren hade myndlingens lösöre samman med sitt eget, därvid uppkommande vinst och förlust af den enes eller andres gods icke tillföll denne ensam, utan blef för hvardera gemensam i förhållande till lotterna i bolaget. Ett dylikt förvaltningssystem, därvid hvars och ens andel i boet är bestämd, kallas i lagen „fælagh“ [3]), och gifves däraf följande definition, Sk.L., Schlyters edit. pag. 7 anm. 53: „Fællagh er nor det enne gotz leggis till den andens gotz, och huadt siden windis eller tabbis det hör dem baade till, eller flere, om de erre flere y fellag samens“.

Af stadgandena om faders förmynderskap ses att dylikt „fælagh“ kunde läggas äfven mellan hans och barnens gods. Detta var nämligen fallet, då hvars och ens lott i bolaget blifvit bestämd („determinatum“) [4]). Dess idé tyckes emellertid hafva varit att då en frände, hvilken icke i likhet med fadern hörde till hushållet, tillträdde förmynderskapet, de omyndiges andel af öfrige fränder beräknades och utmärktes för att vid det boskifte, som skulle hållas vid förvaltningens slut, tjäna till ledning. Fränderne hade sålunda enligt Skånelagen rätt att uppteckna barnens arfsmedel i lösöre innan desamma öfverlämnades åt förmyndaren, som var skyldig att till myndlingen, då denne uppnått laga ålder, på grundvalen af den beräkning, som på detta sätt uppgjorts, utgifva en viss del af i boet befintlig egendom, oansedt om det som den myndigvordne sålunda

[1]) Motsvarande kapitel saknas i den danska texten.

[2]) Fortsättningen af stadgandet se pag. 402.

[3]) Jmf. pag. 396 not. 1.

[4]) Se pag. 396.

erhöll var mer eller mindre än hvad vid tidpunkten för fälagets ingående i detsamma å hans vägnar insatts. Myndlingen hade på detta sätt nytta af boets förkofran och skada af dess försämring. Någon restitution in specie förutsattes däremot icke, ej häller borde casus hafva presterats. Plikt att redogöra inför fränderne och skyldighet att ställa borgen omnämnas lika litet. Detta är således ett bolagsförhållande. Till myndlingens fastighet, för hvilken redan fader under sitt förmynderskap var restitutionspliktig, kunde frände icke hafva dess större rätt [1]).

Men på samma sätt som fader kunde innehafva barnagodset under förbindelse att återställa samma belopp som han mottagit („halz fæ") [2]), så ock enligt de sydsvenska lagarna frände såsom förmyndare. Gotlandslagen, I, 20, pr: [3])

„— — — utom i det fallet, att någon, ehvad det är qvinna eller man, tager den unge öfvermagen till sig, och gifver honom föda till dess att han är mogande; då behåller han sin del, fastän de andre skola sälja jord till föda". (Schlyters öfvers.).

Stadgandet förutser det fall att den omyndiges skötsel efter aftal med förmyndaren (brodern) öfvertagits af annan person [4]). Förmyndaren åligger förbindelsen att ansvara för oförminskadt återställande af den omyndiges lott såväl i fastighet som lösören.

Tydligare framgår arten af detta förmynderskap ur Skånelagen, II, 23: [5]) — — — „uel tutor inpuberis bona tali conditione recipiat estimata, ut in restitutione bonorum nichil diminuere de quantitate ualeat estimationis. Tutor uero, qui de rebus pupillaribus hanc recusauerit

---

[1]) Jmf. Stemann: a. a. pag. 396 ff.

[2]) Se pag. 398.

[3]) Början af stadgandet („syskonen förtäre af allt godset — — — ej genom fast köp sälja (jord)") se pag. 400.

[4]) Amira: a. a. I, pag. 739, antager att här afses något af syskonen.

[5]) Början af stadgandet („Ad inique fraudis — — — commune sit utriusque:") se pag. 400.

prestare cautelam, a tutela, uelud suspectus, poterit amoueri, locum eius secundum leges proximo subeunte".

Detta stadgande, som har afseende ej mindre å myndlingens lösöre än hans fasta gods, innebär att förmyndaren, som, oberoende af myndlingens öfrige fränder, har rätt att träda till förmynderskapet (— — — secundum leges proximo subeunte — — —), omhänderhar myndlingsgodset emot en kaution och under vilkor att återställa samma värdebelopp. Förmyndaren uppbär och behåller för sig afkomsten af barnagodset, emot förbindelse att sörja för myndlingens uppehälle och vård [1]. Mera än det han mottog är han ej skyldig återgifva, hvadan till grund för denna förvaltning liksom för faders i motsvarande fall ligger åsikten att myndlings gods hvarken bör förkofras eller minskas. Ingen redogörelse inför fränder omtalas, men desse egde däremot att vaka öfver att den borgen som förmyndaren stälde var tillfylles. Skyldighet att ställa borgen ålåg icke fader såsom förmyndare; att den fordras af frände, visar att en differentiering småningom försiggår mellan frändes förmyndarförvaltning och faders. Angående syftemålet med denna art af förmyndarförvaltning hänvisas till det å pag 46 sagda. Den gaf på en gång en större trygghet åt myndlingen och åt förmyndaren den förmån att afkastningen af barnagodset tillföll honom personligen och icke såsom vid communio ingick i det gemensamma boet.

Moders förmyndarställning.

Att kvinna först ganska sent ernått rättigheten att vara förmyndare har vid ordnandet af hennes ställning såsom sådan utöfvat ett afgörande inflytande. Bestämningarna i de sydsvenska lagarna utvisa att den näste manlige fränden icke utan strid afstått sin företrädesrätt.

Icke dess mindre låta somliga lagar kvinna, då hon efter sin mans död i kraft af arfsrätt blir förmyndare för

---

[1] Jmf. Ö.G.L. Egs. B. XXI, se pag. 399. Jmf. Stemann: a. a. pag. 396 ff.

sina barn, omhändertaga dessas arfsmedel på samma vilkor som manlig förmyndare [1]). Förhållandet har sin förklaring däri att den manlige frände, som, innan kvinna erhöll arfsrätt, var näst till förmynderskapet, är tvungen att respektera hennes rätt, emedan hon för densamma kan åberopa samma grund som han själf, nämligen arfsanspråket. Andra lagar åter fasthålla principen att den som utöfvar förmynderskap bör vara af manligt kön, en princip, som förråder ett nära samband mellan förmynderskap och husfadersmakt, och låta därför enka dela vården om sina barn och deras egendom med dessas närmaste manlige frände. Och då enka träder i nytt äktenskap, hvarvid dispositionsrätten öfver hennes egendom och därmed öfver barnaarfvet komme att öfvergå till en oskyld person, ålägga lagarna henne att afträda förmynderskapet åt barnens närmaste skyldeman, eller gifva de denne en rätt till delaktighet uti och uppsikt öfver förmyndarförvaltningen, hvartill motsvarighet annars saknas i den sydsvenska rätten [2]).

Därjämte förekommer i en af de sydsvenska lagarna att kvinna alls ej har rätt till förmynderskap. Gotlandslagen stadgar nämligen I, 20 § 8: „Det är ock lag, att qvinna ärfver *hogsel* och *id* efter sin man; sitter hon längre enka i gården med sina söner, (och) dö hennes söner utan att lemna söner efter sig, förr än åtta år äro förlidna, då tage (hon) en mark penningar för hvart år medan sönerna lefde; men gifter hon sig från sina barn medan de lefva, då hafve (hon) *hogsl* och *id* och ej mera". § 9: „Den enka, som är barnlös, hafve härbärge, om hon vill, i samma gård som hon är gift i; om hon ej vill (det), då hafve (hon) en half mark penningar för hvart år af sexton år (d. ä. årligen i 16 års tid) och upptage (det) efter som åren förlida". (Schlyters öfvers.).

Lagrummet, hvilket bestämmer huru mycket enka skall ur boet erhålla, åsyftar det förhållandet att barnets näste

---

[1]) „Målsman" för sina barn kan hon ej vara. Se pag. 383.

[2]) Se pag. 387.

fädernefrände såsom förmyndare förvaltar boet och åt enkan utgifver viss årlig ersättning för vården om barnets person.

Äldre Westgötalagens förnämsta stadgande om enkas förmynderskap har följande lydelse, I A. B. 4 § 2: „Kona giftiss bort fræ barnum sinum, eghu barn ambut ællær þræll. þa ma þem firi bo sætiæ. þa mughu fæþærnis frænþer skiptæ or barnæ lot. Faþur broþir barnæ mæli mælæ, ok fostræ skal firi bo sitiæ. Moþer skal raþæ arkær. lyklum ok lætæ skyldir takæ. ok skyldir lukæ. Ær moþorfaþir. til þa skal han raþa ok eig faþur broþer Ær faþurfaþir til þa skal han raþæ. ok eig modorfaþir. Eigh gitær moþor uiþær bo skilt num folstra se til. firi at sættiæ. Moþir skal til faræ. þrysvar a iamlangæ bos at vittiæ. æn bryti firi sitir“.

Enligt ordalydelsen hänför sig detta stadgande blott till enka, som gifter sig ånyo. Det innebär då ock, enär annat icke stadgas, att moder såsom icke omgift råder barn och bo utan vare sig fränders råd eller redovisningsskyldighet, eller att således en „communio“ består emellan hennes och barnens gods [1]). Omgift skall hon däremot till näste fäderne frände [2]) lämna vården öfver godset, och jämväl öfver barnen i händelse lämplig vårdare finnes [3]). Hon eger dock fortfarande del i skötseln af godset. Står ingen lämplig vårdare att fås, fortfar det bestående förmyndarförhållandet mellan moder och barn, äfven sedan hon gift sig ånyo [4]).

I den yngre redaktionen af Westgötalagen anträffas ett motsvarande lagrum; A. B. VI: „Giptis ænkiæ giæz eig barnæ fæþernis frændum at. þa skal þæn skyldesti fæþernis frænde til riþa ok seæ horo barnæ penningæ. faræ. biu-

[1]) Jmf. Amira: a. a. I, pag. 676, 734.

[2]) I stadgandet uppräknas därefter växelvis fäderne och möderne fränder; se pag. 382.

[3]) Med „folstra“ afses sannolikt en barnets vårdarinna eller fostermoder, hvartill ofta togos trälinnor eller frigifna. Se Schlyters Glossarium till landskapslagarne, pag. 184.

[4]) Amira: a. a. I, pag. 600 not. 2.

þer moþer bæst til fælagh. þa ær hon næst firi þy at hun ær barnæ arui. vil hun eig sva göra, þa ær þæn næst ær bæst biuþer til. meþ fæþernis frændæ raþe. eig ma fra moþer takæ mæþan hun vgipt sitir. vtan hennæ brut hittis. ok hun mishæghæ barnæ goz. faþur broþer skal barnz male mælæ. Moþer skal raþæ archæ niclum ok takæ skyldæ ok lukæ. ær moþer faþur til. þa skal han raþa ok eig faþur broder. ær faþur faþir til þa skal han raþa. ok eig moþer faþer. Moþer skal riþa þrisuar a iamlangænom boos at vittiæ. æn bryti sitir firi".

Detta stadgande utvidgar i någon mån barnens fädernefränders rätt. Såsom enka har moder väl på samma sätt som efter den äldre lagen barn och bo i sin vård, men närmaste fäderne frände eger fråntaga henne förmögenhetsvården, om hon „blir förvunnen om att hafva begått brott" eller „förslösar barnagodset". Träder hon ånyo i äktenskap så har hon, i motsats mot hvad den äldre redaktionen stadgar, rätt att behålla barnen hos sig, men bouppteckning skall försiggå, hvarefter myndlingsgodset utbjudes på arrende åt den som bjuder bästa vilkor. Ett sådant mellan barnets fäderne fränder och tredje man ingånget aftal om nyttjandet af barnets egendom benämnes här „fælagh" och moder tillerkännes företrädesrätt till detsamma, om hon utfäster lika förmånliga vilkor som någon annan. Hurudana de bestämningar voro, som vid ett dylikt aftal träffades, säges icke, och torde de kunnat vara olika, men troligt är att genom dem i allmänhet tutela usufructuaria uppkom. Måhända bör lagrummet tolkas så att blott barnets fastighet utarrenderas, medan dess arf i lösöre, af fränderne upptecknadt, förblir i moderns vård äfven då hon gifter om sig (det säges att moder skall råda för kistnycklar och upptaga skulder och betala skulder). Öfverlämnas barnets gods åt en förvaltare (bryti), har modern rätt och plikt att tre gånger årligen inspektera detsamma [1]).

[1]) Jmf. Amira: a. a. I, pag. 676, not. 1 å pag. 677.

Med yngre Westgötalagens bestämningar öfverensstämma Skånelagens stadganden i hufvudsak [1]). Barnagodset blir hos enkan, men fädernefränderne ega se till att hon icke förslösar detsamma. Förvaltningen är här usufruktuarisk. Gifter sig enkan, skall hon omedelbart öfverlämna godsets vård åt barnets näste frände och får behålla barnet hos sig blott till dess att det fylt sju år, under hvilken tid hon af förmyndaren årligen uppbär en half mark eller mera i „fostærlön".

Enligt Östgötalagen är enkas befogenhet såsom förvaltare af barnens gods strängt begränsad af barnets fäderne släktingars rätt, G. B. XVIII: „moþirin a uitzs orþ seia firi barna sinna gozs mæþ næsta fæþrinis frænda raþe æ mæþan hon ogipt ær: fæþringa skulu taka gærsima þerra ok i gömu haua. ok fæþringa aghu inlasum raþa ok hon utlasum: egh ma hon eghn þerra sælia ælla ur staþ köpa. ok egh þerra gærsimum forhægþa utan þerra mals manzs uit ok uilia: gull ok siluær ok iorþ ok annöþugh hion. diurs horn þæt kallas gærsima ok bulstra: sæl hon þy likt sum nu ær saght þa a þæt atær ganga þy at þæt ær olagha köp".

Man tvekar om enkan eller näste fädernefränden [2]) är den värklige förmyndaren, hälst den senare benämnes barnens „målsman". I hvarje händelse skedde förvaltningen, utöfvad under angifna omständigheter för myndlingens risk och räkning, och förmyndaren redogjorde äfven för afkomsten af godset. Genom nytt giftermål gick enka förlustig rätten till förmynderskapet, som tillföll barnens näste fädernefrände.

b. Svealagarna.

Också enligt svealagarna kunde fader eller moder såsom förmyndare behålla barnens arfslotter oskifta från eget gods. Och denna bogemenskap, som bestod ända tills bar-

[1]) Sk.L. I 57, II 22.

[2]) Oaktadt den plurala formen bör härmed förstås den näste fäderne fränden; se Ö.G.L. G. B. XIX.

nen nådde myndiga år, kunde fortgå äfven sedan enklingen eller enkan ingått nytt äktenskap[1]). Härom stadgar Uplandslagen, Æ. B. VII, § 2: „Nu ær maþær twægiptær. ok ær (æi)[2]) fyrr undæn skipt. þa takær bonden halfft. wiþær twa kunur. æru þar þreær. æi far han þy meræ. ok taki slikt giptæ sum giptæ. ær konæ twægipt, ok ær (æi) fyrr undæn skipt. þa takær hun þriþiung wiþ twa mæn. æru þe ok þrir. æi far hun þy meræ. ok taki slict giptæ sum giptæ“[3]).

Dessa bestämningar gälla lösöre. Enligt desamma var förvaltningen, då den utöfvades af parens superstes, ställd på gemensam vinst och förlust för myndling och förmyndare („taki slict giptæ sum giptæ“). Westmannalagen II är i detta afseende otydlig. Ty dels återfinnes i densamma Uplandslagens bestämningar, dels angifves en förmyndarens restitutionsplikt därigenom att barnen, då de blifva fullmyndiga och kräfva boskifte, tillägges rätt att inom natt och år „til sins attær ganga“. Denna bestämning torde böra anses såsom genom lagstiftningen senare införd, såvida man icke får antaga att därmed afses det fall då en frände är förmyndare; W.M.L. Æ. B. VIII pr: „Nv gifftes cona j karsbo. þa gifftes til lagha þriþiongs. Gifftes karl i cono bo. giftes til twæggia lota hænnar. § 1. Nv gangær hon a gifto andra. oc barns hænnær fæþærne ær mæþ hænne inne. þa scal för barnanna fæþærne ondan skiptes. mæþ frændom oc skyldom mannom. hafwen wald fæþærnes frændær. ællær möþærnes frændær barnanna goz wita ondan skift. innan nat oc iamlanga. Gangær utt nat oc iamlange. take slict gifta som gifta siþan. æn þe moghanda æro. Æro barnen ofwormagha, oc æi til wiz oc aldærs comen. oc skiftes

[1]) Amira: a. a. I, pag. 735 anser att bogemenskap ej kunnat upprätthållas, sedan föräldrarna gift om sig; detta på grund af stadg. i U.L. Æ. B. VII § 1; W.M.L. II Æ. B. VIII § 1; H.L. Æ. B. VIII pr.

[2]) Detta och följande ord inom parentes böra tillfogas. Se Schlyters edition af U.L. noterna till kap. VII.

[3]) Jmf. W.M.L. II Æ. B. VIII § 1.

æi ondan goz oc pænninga þera. som fyr ær sagt hafwen þa wald til sins attær ganga vtan þe þigin oc þolin nat oc iamlanga siþan þe moghanda æro. Taken först barn twa lotena aff lösörom oc siþan giftes mannen til tweggia lota i þriþiong hennar. æro oc þrear giftor, waren lagh samo. Giftes cona i karls bo. þa scal oc ondan skiptas þera goz som fyr ær sact, oc gifftis alldre cona i barnanna möþærne. fyr æn þæt ær ondan skift Skiftis þæt vndan fyr. wilia þön bolagh læggia þa hafwin barnen wald. ællær þera frændær bolagh læggia mæþ faþor ællær moþor mæþ bolaghs fastom. þe scolo tolf wara". (se motsv. stadg. i U.L. Æ. B. VII).

Detta lagrum innehåller sålunda äfven bestämningar om en annan form af förvaltning, nämligen den, då barnagodset blifvit genom frändernes försorg undanskiftadt samt „bolagh" ingåtts emellan parens superstes, som enligt lagen annars vore skyldig att afträda förmynderskapet, och barnens öfrige fränder, eller ock barnen själfva [1]).

Genom ett slikt bolagsaftal ernåddes troligen att det förutvarande tillståndet oförändradt bibehölls, och tyckes detsamma motsvara det „fælagh", som enligt Westgötalagen II kunde läggas emellan enkas egendom och hennes barns gods, sedan hon trädt i nytt äktenskap.

Liksom den ställning fader eller moder såsom förmyndare i vissa fall intog öfverensstämmer med motsvarande förhållanden i de sydsvenska lagarna, borde ock den näste frändens förvaltning hafva varit af enahanda beskaffenhet som i dessa lagar. Emellertid saknas i svearätten lagrum där sådant vore antydt, så vida man icke får sluta därtill af den redan berörda omständigheten [2]) att äfven i svea rätt näste fäderne frände synes en gång innehaft uteslutande rätt till förmynderskapet, då enka gift om sig. Huru än härmed må hafva förhållit sig, finnes likväl äfven i den uppsvenska rättens stadganden om förmyndarförvaltningen stöd för den hypotes, som tidigare framstälts angående en ursprunglig

---

[1]) Se pag. 419.

[2]) Se pag. 388.

identitet mellan samtliga landskapslagars bestämningar om förmynderskapet.

Emellertid skönjes tydligen att en förändring genomförts, som erhållit sitt uttryck i ett stadgande, hvilket i nära öfverensstämmande ordalag influtit i Uplandslagen, Westmannalagen II och Helsingelagen [1]), och som blifvit infogadt i lagtexterna utan att därifrån uteslutits förutnämda, emot detsamma stridande bestämningar; Uplandslagen, Æ. B. VII § 1: „Nu gangær hun a giptu aþræ. ok barns hænnær fæþærni ær meþ hænna. innæ þa skal. för barna. fæþærnæ undæn skiptæs. — — — hawi aldrigh ængin wald at giptæs. j. barnæ fæþærni. Giptis konæ. j. karls bo. ok æru þær barn fore. þa skal ok vndæn skiptæs þeræ goz. sum fyrr æ saght. ok giptis aldrigh konæ. j. barnænnæ möþærni. fyrr æn þæt ær undæn skipt".

Att detta nya stadgande åsyftat en anmärkningsvärd förändring i tidigare förhållanden, ses af U.L., Addit. 6: „hwar sum owormaghæ goz takær til sin mæþ giptu. ællr andru lund. utæn næstu frændæ wiliæ. böte ransbot. æptir þy hun ær til". samt af H.L. Æ. B. VII pr: „Hwar sum giiptur förær i giptu förræ æn barna gooz ær wndæn skift. bötæ VI marker till þræskiftis. § 1. Föræ man owormaghi (ok hans gotz) af arfwi bollæ. vtan næsta frændæ wiliæ. böta XL marker till þræskiftis".

Genom denna nya gestaltning af förmynderskapet åstadkoms en väsentligen annan förvaltning af myndlingsgodset. Om detta redan dessförinnan skulle, då bolagskontrakt om dess skötsel ingicks, „vndæn skifptis ok affmærkiæs" [2]), måste den nu uttalade grundsatsen att „æ hwar barnæ goz hawer handæ mællum. hwat þæt ær faþir ællr moþer, ællr frænder. þæn a hwart ar ræzttæ rækning aff þy goz giöræ. före næstu frændum" [3]), utesluta äfven „bolag" mellan förmyndares och myndlings gods. Detta

[1]) W.M.L. II, Æ. B. VIII § 1; H.L. Æ. B. VII pr.
[2]) H.L. Æ. B. VII pr.
[3]) Se pag. 388.

nya slag af förvaltning omfattade äfven jord. — Huruvida ett dylikt stadgande, för hvars tillämpning icke blott skriftligen upprättade inventarier utan äfven å förmyndarenes sida skrifkunnighet synas erforderliga, ernått en allmännare efterföljd på den tid (slutet af 1200-talet), från hvilken detsamma förskrifver sig, må lämnas därhän; troligt synes att åtminstone då vare sig fader eller moder till barnen fans i lifvet, utvägen att låta godset förblifva i bolag med förmyndarens (parens superstes) gods fortfarande anlitades. Det förtjänar framhållas att denna svealagarnas form för förvaltningen liksom för förmynderskapet i öfrigt icke blef i den svenska rätten bestående, utan att stadgandet därom i självfva värket var af efemer betydelse. Den följande lagstiftningen återgick nämligen till götalagarnas bestämningar. Ty jämte det såväl Magnus Erikssons allmänna landslag [1]) som ock samme konungs allmänna stadslag [2]) hvad ordningen för tillträdandet af förmynderskapet vidkommer frigjorde fader från hvarje beroende af möderneslâktingarne samt återstälde den näste frändens rätt att ensam vara förmyndare, fritog den förra lagen fader från redovisningsskyldighet inför släktingarne.

Denna svealagarnas förmyndarförvaltning utgör en följdriktig tillämpning af principen om arfsanspråket såsom grundande rätt till utöfvande af förmynderskapet [3]). Den tillgodoser icke blott den näste frändens af såväl fäderne som möderne ätten anspråk, utan äfven öfrige släktingars intresse af förmyndarvården. Men denna fäderne och möderneätternas inbördes kontroll har gjort att äfven myndlingens intresse kommit till sin rätt.

I stället för det enhetliga system, som Nordström för alla landskapslagar angifver, funnos, såsom föregående framställning utvisar, olika slag af förmyndarförvaltning. Såvidt myndlingsgodset bestod i *lösöre* kunde detsamma enligt *de sydsvenska lagarna* antingen förvaltas af förmyndaren i

---

[1]) M. E. L. L. G. B. XXI, jmf. G. B. I.

[2]) M. E. St.L. G. B. I, XV; Æ. B. I, II.

[3]) Se pag. 387 ff.

bolag med hans eget gods, utan vare sig redogörelseskyldighet eller restitutionsplikt, med rätt för myndlingen att vid förmynderskapets slut, oafsedt värdet af hans arf, erhålla en hufvudlott i bolaget (delning per capita); eller kunde bolagsgodset delas så, att myndlingen däraf erhöll en lott motsvarande det af hans fränder fastställda värdet af det arfvegods, som de å hans vägnar insatt i bolaget. Eller ock kunde förmynderskapet vara en s. k. tutela usufructuaria och förmyndaren således, såsom enligt den tyska rättens grundsats: „Mündelgut soll weder wachsen noch schwinden", vara skyldig att vårda och underhålla myndlingen samt återställa egendom till samma värde som han mottagit, oafsedt om godset genom hans vållande eller annorledes förminskats. Dessutom förekom i ett särskildt fall att förvaltningen handhades för myndlingens risk och räkning[1]). Enligt *svealagarna* hade förmyndarförvaltningen stundom på samma sätt som uti förenämda lagar karaktären af en communio bonorum, därvid hvarken restitution eller redovisning egde rum, men detta ändrades då ett allmänt affattadt stadgande påbjöd årlig redovisning inför fränderne, vid hvilket förhållande godsets skötsel och vård därefter skedde för myndlingens räkning och på hans risk, hvarvid förmyndaren ansvarade för godsets försämring endast om densamma af honom förvållats.

Fastighet förvaltades enligt detta stadgande i svealagarna på samma sätt som lösöret, men därjämte kunde förmyndaren såväl enligt dessa, som enligt de sydsvenska lagarna innehafva myndlingens jord under restitutionsplikt, men utan skyldighet att göra redo inför fränderne, hvadan hans förvaltning sålunda var en tutela usufructuaria.

Den omständigheten att de sydsvenska lagarna enligt regeln låta näste frände såsom förmyndare omhänderhafva förvaltningen af myndlingsgodset med samma rätt som fader, då denne till barnens förmögenhet står i en förmyn-

[1]) Se pag. 407.

dares ställning, eller i fråga om lösöret sålunda antingen i en communio på gemensam vinst och förlust eller ock i en tutela usufructuaria [1]), samt till fastigheten gifver honom ususfructus, talar för att denna förvaltning var för förmyndaren i ekonomiskt afseende förmånlig och sålunda tillgodosåg i främsta rummet hans intresse. Muntprincipen har sålunda utgjort grundvalen för detta förmynderskap. Men att enka i de flesta lagars rätt tillerkänts förmyndarrätt, utvisar att „Munt" såsom princip för detsamma icke längre i allo fasthölls.

Till grund för svealagarnas på myndlingens risk och räkning bedrifna förvaltning ligger däremot af alt att döma en sträfvan att tillgodose jämte släktens intresse äfven den omyndiges. Men denna grundsats är ny och har ej ens i dessa lagar förmått till fullo undantränga det äldre åskådningssättet, hvilket sålunda fortfarande bibehållit sig vid anordnandet af föräldrars förmynderskap.

Förmyndares restitutionsplikt.
Föryttring af myndlings fastighet.

Beskaffenheten af förmyndarförvaltningen har ofvan angifvits, dock torde några ord ännu vara af nöden till belysande af förmyndarens restitutionsskyldighet, där sådan ålåg honom, äfvensom särskildt af hans ställning till tredje man med hänsyn till föryttring af myndlingens gods.

Att förmyndaren, då myndlingens lösöre var i „communio" med hans eget, kunde fritt föryttra detsamma, framgår af redan anförda stadganden angående detta slag af förvaltning. Han förfogade då såsom bolagsman öfver bolagets tillgångar. Men äfven där restitution egde rum, låg hufvudvikten icke på att godset skulle in specie återställas. På samma sätt som äkta man enligt Östgötalagen [2]) vid hustrus frånfälle skulle till hennes arfvingar återgifva hennes omynd icke nödvändigtvis i samma individuella föremål, i hvilka den gifvits, utan efter ett i lagen fixeradt

[1]) Amira: a. a. II, pag. 873 ff. framhåller att i norsk och isländsk rätt typen af förmyndarförvaltning var tutela usufructuaria.
[2]) Ö.G.L. G. B. XVI, jmf. G. B. I.

värde eller annorledes „jämgodt“ [1]), så skulle ock förmyndaren vid slutet af förvaltningstiden utgifva myndlingens gods jämgodt och till samma värde som han mottagit det. Enligt nutida uppfattning förfogade sålunda förmyndaren såsom egare öfver lösöret. Detta visar en anmärkningsvärd frändskap med motsvarande förhållande i den tyska medeltidsrätten och utgör på samma gång ett bevis för att enligt de sydsvenska lagarna förmynderskapet bevarat karaktären af ett förmyndarens herravälde i eget intresse, af „Munt“. I svealagarnas rätt har denna muntprincip icke helt och hållet upphört att göra sig gällande inom förmyndarförvaltningen.

Också till förvaltningen af fastighet torde öfverensstämmelsen mellan svensk och tysk förmynderskapsrätt sträcka sig. Hvarest förmyndaren hade till myndlingens jord ususfructus, där förefinnes det kriterium som enligt den tyska rätten angifver förmyndarens „Gewere“ till fastighet [2]).

Förmyndaren var icke af lag hindrad att föryttra myndlingens fasta egendom. Åtskilliga stadganden förutsätta att sådant kunde ske. Östgötalagen Egs. B. XXI § 1: „Nu æn ughurmagha iorþ sæls firi lösöra: þa ma han innan þry ar atær ryua köpit siþan han uarþær maghanda man: ryuær han egh innan þry ar. þa a þæn uitzs orþ halda sum fangit hauær“.

Westgötalagen III. 112: „Delæ mæn vm iorþ hulkælund hun ær hælzt til comen. oc ær hin innæn lanz oc laghsaggu sum a kiærer — — — swa oc ouormaghi

[1]) Ö.G.L. G. B. XVI pr: „ær þæt salt bort. (näml. träl, som hörde till omynden) ælla löstis. ælla döt. þa fulle bondin þreia markær firi þæt ena huwþit. (se Ö.G.L. G. B. I) ok sua æn þæt ær lupit bort. — — — Nu skal bondin ut luka þa eghn sum han in tok at andru hofþe iam fulla til ha ok hamnu sum han hana in tok: hauær han haua köpt bort annurkost æn skilt ær (d. v. s. annorlunda än på i lag medgifvet sätt) þa skal han sina iorþ firi fulla. — — — Nu æn þöm skil a þa skal han uita — — — at æmgot ær ut giort sum han in tok — — —“. Jmf. 1734 års Lag, G. B. 7 § 11 kap.: „Hafver man såldt sin hustrus, eller hustru sin mans odaljord, til sin enskildta nytto; gifve så mycket igen af odaljord sin“.

[2]) Heusler: a. a. II, pag. 20 ff.

þigher han þry aar siþæn maghande ær misti oc wizorþ".

Westmannalagen II J. B. VII: „— — — Skifter faþer owormagha möþærne. ællær moþer owormagha föþærne, ællær andre frændær skifta barna goz, þa skifte til bætra oc æi til wærra. oc æn þylldær þa ware þy at enost laghstandet, at han quæþr ia wiþ. þa han warþær moghande. oc þan böte æncte fore som skiffte giorþe".

Men de rättsärenden förmyndaren ingått rörande myndlingens jord bundo icke myndlingen, då denne uppnådde myndiga år. Den som af förmyndaren tillhandlat sig, i byte bekommit eller såsom pant mottagit myndlingen tillhörig fast egendom var icke tryggad mot den myndigblifnes anspråk. Enligt stadgandet i Westmannalagen II blefvo dylika rättsärenden [1]) bestående endast under förutsättning att den myndigvordne uttryckligen godkände dem. Östgötalagen och Westgötalagen fordrade icke uttrycklig konsens, utan blefvo förmyndarens åtgärder giltiga, därest de icke af myndlingen inom tre år efter myndigblifvandet öfverklagades. Dessa rättsförhållanden motsvara i alt väsentligt dem som rådde i den äldre tyska rätten [2]).

Emellertid förekomma talrika stadganden, som förbjuda förmyndaren att afhända myndlingen hans jord annat än i vissa uppräknade fall och under särskilda, i lagarna angifna vilkor.

Östgötalagen Egs. B. XXI pr: „Nu ma egh ughurmaghans iorþ skiptas utan til bætra: ælla til iamnaþa: warþær hans mals man sua fatökær at han orkar egh þön ughurmagha börn föþa: þa skal han andrum þerra frænda til sighia at han taki ok föþe þem ok egh þerra iorþ sæli. will han egh: þa skal han til þingxs fara ok þær uitra ok siþan dom taka at þerra iorþ firi lösöra sælia þöm föþa mæþ. ok egh ma han ælla firi lösöra þerra iorþ sælia — — —". Jmf. Ö.G.L. G. B. XVIII.

[1]) En extensiv tolkning af stadgandets uttryck „skifte" torde vara berättigad. Med uttrycket „barnagods" bör väl förstås myndlings fastighet.

[2]) Heusler: a. a. II, pag. 443 ff. 496.

Östgötalagen Egs. B. XX pr: — — — „þy at ughurmagha köp ælla kirkiu ma egh annurlund köpa utan til bætra: kæris þæt þa skal til iamnaþa ælla köpit atær ganga".

Uplandslagen, J B. IIII § 5: „kiöpir man iorþ aff — — owormaghæ. — — ængin þeræ ma iorþ sæliæ. utan næstu frændæ wiliæ. Nu þorff — — — owormaghi. föþo wiþ, þa skulu næstu frændær sæliæ iorþ. ællr lösöræ andræ". Jmf. H.L. J. B. VIII § 1; S.M.L. J B. IX § 2, 4.

Westmannalagen I. B. B. 7: „Aaf owrmagha ma æi iord köpa vtan hanum liggir hungir a halsi. ella fæ giæld. þa sculu fæþærnis frændir raþa fæþærni. oc möþærnis frændir möþærni". (Fortsättningen af samma innehåll som U.L. J. B. VIII § 1).

Westmannalagen II. J. B. XII: (början såsom U.L. J. B. IIII § 5). „Nu þorf — — — owormaghe föþo wiþ. þa scolo næsto frændær til þings fara. oc þær til doma taca. annatiggia cöpa ællær androm sælia".

Uplandslagen, J. B. VIII § 1: „Nu skiptir man wiþ — — — owormaghæ. þa mughu þer æncti skipti giöræ. utæn næstu frændær raþ. ællr moþor. ællr faþurs. skiptir faþir owormaghæ möþerni. ællær moþer owormaghæ fæþerni. ællr andri frændær. skiptæ barnæ goz ok owormaghæ þæ skipti til bætræ ok æi til wærræ. ær æi sua skipt. þa hawi han wald til sins atærgangæ. þa han wærþær moghande man".

Gotlandslagen I. 20 pr. se å pag. 400.

Skånelagen II. 18: „Bona maris inpuberis, donec quartum decimum annum compleuerit, et femine quam diu innupta permanserit, alienationi iuris censura prohibet subiacere [1]), nisi forte propter famis urgentis necessitatem, que legem non habet, in iure, ne fraux in occulto fiat, iudicenter propter alimoniam distrahenda, uel nisi forte per patrem [2]) ad utilitatem filie, terra sua in alteram commutetur; tunc autem deprehenditur fraux adesse,

---

[1]) Jmf. Sk.L. I. 45.

[2]) En annan text har: „partem".

quando, retentis bonis mobilibus, immobilia distrahuntur, vel quando prouisor ipse se asserat (pro iis) comparasse (alimonia) — — —".

Skånelagen I. 47: „Gar börnum ysaldæ a — — — tha mughu the sæliæ (iorth) meth therræ næstæ frændæ rathe oc tha star thæt köp".

Skånelagen I. 48: „Thighyæ börn oc kæræ ey ofnæ þrim wintrum sithæn the æræ laghwaxen tha ær hin withær wærn ær handæ mællin hauir — — —". (Jmf. II. 18; I. 46).

Endast Westgötalagen saknar motsvarande bestämningar; den fastställer blott att föryttring af öfvermages jord skall lysas å tinget [1]).

Dessa lagstadganden åsyfta att hindra föryttring af omyndig persons fasta egendom. De meddela därjämte anvisning om försäljning af sådan jord i de fall, där denna tillåtes, dels genom påbud om att näste fränders eller, enligt några lagar, tingets medgifvande bör inhämtas, dels genom bestämning om att dylik föryttring skall lysas å tinget. Angående skifte af omyndigs jord fastställes att det bör vara för honom fördelaktigt, hvilket enligt somliga lagar pröfvas af fränderne eller af tinget.

Stadgandenas allmänna affattning gör sannolikt att dessa bestämningar gält äfven fader, då han stod i förmyndarställning till sina barns gods. Skånelagens stadgande synes gifva vid handen att det var förmyndare förbjudet att under någon förevändning tillhandla sig myndlings gods.

Dessa inskränkningar i förmyndarens befogenhet hafva sin motsvarighet inom den tyska medeltidsrätten [2]) liksom ock i den romerska rätten [3]). De förefalla öfverflödiga i svealagarnas rätt, där ett allmänt stadgande gjorde förmyndarens hela förvaltning beroende af myndlingens näste fränders råd och samtycke. De hänföra sig sannolikt till en

---

[1]) W.G.L. I. J. B. 3 § 3: „— — — a þingi skal owormaghæ köpæ lysæ". Jmf. W.G.L. II. J. B. VII.

[2]) Kraut: a. a. II. pag. 35 ff; Heusler: a. a. II. 497.

[3]) Dernburg: a. a. III, pag. 91.

tid, då den äldre anordning af förvaltningen, hvilken också uti dessa lagar torde hafva existerat och enligt hvilken en communio bonorum eller en tutela usufructuaria egde rum, ännu var i gällande kraft. Deras ändamål synes nämligen hafva varit att antingen i fräudernes eller den omyndiges intresse inskränka förmyndarens rätt. Såsom sådana höra de till en senare period än den, då i lag intet förbud fans för förmyndare att föryttra myndlings jord. Det är antagligen en följd af den rådgifvande och öfvervakande myndighet, som enligt svealagarna tillkom myndlingens fränder vid sidan af förmyndarene, att de förmögenhetsdispositioner, som med fräudernes bifall vidtogos, blefvo bestående. Också ligger det i naturen af de förhållanden, under hvilka föryttring af omyndigs jord i lagarna tilläts, att revokation ej borde ifrågakomma, ty stadgandena afse att underlätta realiserandet af fastigheten då sådant var oundgängligen nödvändigt. Också i de fall, då tinget bekräftat åtgärden var revokation utesluten.

Stadgandet i Östgötalagen Egs. B. XXI[1]) innehåller sålunda i § 1 äldre rätt, medan bestämningarna i dess början angående inhemtandet af tingets medgifvande till fastighetens föryttring, hvilka förutsätta att i dylika fall en revokationsrätt icke tillkom den myndigvordne[2]), hafva sitt upphof i senare lagstiftning[3])[4]). I Skånelagen hafva stadgandena om inskränkningar i förmyndarens befogenhet influtit utan att förvaltningen förlorat sin prägel af förmyndarens „Munt“.

Var förmyndaren myndlingens ställföreträdare?

Möjligheten för förmyndaren att föryttra myndlingens fasta gods, för den myndigvordne att upphäfva värkan af en sådan föryttring gifver anledning antaga att förmyndaren

---

[1]) Se pag. 415. Början af stadgandet se pag. 414.

[2]) Stadgandet innehåller likvist intet därom.

[3]) Tingets inflytande i förmynderskapsangelägenheter visar sig i landskapslagarnas rätt blott på enstaka punkter.

[4]) Därom vittnar i sin mån sammanställningen „öfvermages jord och kyrkas jord“ i Ö.G.L. Egs. B. XX.

såväl vid process som vid öfriga rättsärenden, hvilka hade sammanhang med förmyndarvården, uppträdde i eget namn och icke såsom myndlingens ställföreträdare. Sådant var otvifvelaktigt förhållandet i Östgötalagen, Westgötalagen, Skånelagen och Gotlandslagen, där förvaltningen utmärkte sig genom den självständighet den gaf förmyndaren vid handhafvandet af myndlingsgodset. Också i svearätt torde en tid samma förhållande varit allmänt, men gällande rätt kan detta icke hafva varit annat än i de fall då förmynderskapet ännu bibehöll sin karaktär af en förvaltning i förmyndarens intresse eller sålunda blott under vissa omständigheter då parens superstes var förmyndare [1]). För öfrigt visar förvaltningens beskaffenhet och den därmed förenade plikten att årligen göra redo inför myndlingens släktingar, att förmyndarene uppträdde i myndlingens namn.

Ett stadgande i Westgötalagen tilldrager sig emellertid en särskild uppmärksamhet. Westgötalagen J. B. 3 § 3: „Sa sum iorþ sæl sialuær skal han. köpfæstum. bindæ. ok uiþ vmfærþ uæræ. hvat þæt ær hældér kona ællær barn. ællær maþær [2]).

Detta lagrum uppfattas af Amira [3]) såsom innebärande en reminiscens från den tid, då lagen icke erkände ställföreträdareskap vid ingåendet af rättsärenden, för hvilka viss form var föreskrifven, utan kontrahenter måste personligen utföra de formaliteter, som därmed voro förbundna. Samma åskådning anser Amira ligga till grund för ett stadgande i Helsingelagen, där det säges att omyndig med fränders råd i närvaro af fastar ingår bolagsaftal med förmyndaren rörande förvaltningen af sin egendom [4]), Helsingelagen: Æ. B. VII § 2 „Nu ær barnæ gooz wndæn skift. þa mogha barn bolagh læggiæ. mæþ faþur æller ok moþur. mæþ

[1]) Se pag. 408.

[2]) Jmf. W.G.L. II. J. B. VII.

[3]) Amira: a. a. I. pag. 353 ff.

[4]) Ö. G L. U.ns. B. X, som Amira äfven åberopar, torde här icke lämna någon ledning. Jmf. Trygger E. Om fullmakt såsom civilrättsligt institut. Upsala 1884. pag. 61 ff.

næstæ frændæ raaþ. mæþ. VIII. fastum þe skulu wiþ wæræ. baþæ þa þæt saman læghs ok swa þa þæt skifwtis". (Jmf. W.M.L. II Æ. B. VIII. § 1).

Enligt denna åsikt innebär stadgandet i Westgötalagen att omyndig kunde och borde i egen person fullgöra formaliteterna vid öfverlåtelse af sin jord. Stadgandets ordalydelse talar för denna mening; minderårig likställes här med fullvuxen man. Grunden till detsamma skulle då förmodligen vara den formalism, hvilken i den germanska rätten såsom i den gamla romerska jus civile icke ansåg formbundna rättsärenden giltiga, om ej kontrahenten själf utfört de erforderliga formaliteterna [1]) [2]).

Om man antager att ifrågavarande stadgande gäller det fall att minderårig själf säljer jord, blir det emellertid svårt att förklara huru samma lag, låt vara under en något senare tid, gaf förmyndaren frihet att föryttra myndlingens fastighet och åt myndlingen lämnade en rätt att vid myndiga år af tredje man återtaga sin egendom [3]). Ty om lagen fäste en afgörande betydelse vid att den minderårige själf utförde rättsformaliteterna vid försäljningen, kan det icke hållas för troligt att den medgifvit honom revokationsrätt. Och i händelse ställföreträdarskap icke af lagen erkändes, utan det i stadgandet omtalade sättet var det enda giltiga vid föryttring af omyndigs fasta egendom, synes det egendomligt att samma lag under en följande period lät förmyndaren sälja myndlingens fastighet.

Denna invändning förfaller om man antager att stadgandet syftar på det fall att myndlingen är närvarande, då förmyndaren öfverlåter hans jord, och därvid genom sin medvärkan meddelar den konsens, hvarigenom rättsärendet blir oåterkalleligt och medkontrahenten tryggas mot framtida revokation. Ett analogt fall omtalas år 1280 i Östergötland [4]): enka stadfäster försäljning af jord, som tillhört

[1]) Mitteis, L. Die Lehre von der Stellvertretung nach röm. Recht. Wien 1885 pag. 13 ff.

[2]) Jmf. U.L.J.B, IIII § 5 „takæ fastæ aff rættum eghandæ".

[3]) Se pag. 414.

[4]) Sv. Diplomatarium n:a 706. Jmf. Amira: a. a I. pag 356 not 1.

henne och hennes aflidne man gemensamt och som denne under äktenskapet, i hennes närvara, sålt („— — — presencialiter interfuimus et expresse eidem empcioni per omnia consensum et fauorem adhibuimus secundum terre consuetudinem antiquitatus approbatam — —") Exempel på ett dylikt tillvägagående förekomma äfven uti de tyska medeltidsurkunderna [1]).

För uppfattningen att stadgandet handlar om den minderåriges vid rättsärendets afslutande meddelade konsens, talar ock den omständigheten att hvarken Westgötalagens äldre ej häller dess yngre kodex omnämner att den myndigvordne kunnat utöfva revokationsrätt; hvilket kan förklaras genom bruket att låta den minderårige medvärka vid rättsärendet. Att i Lydekini excerpter (W.G.L. III: 112) revokationsrätten omtalas skulle sålunda gifva vid handen att detta bruk upphört, medan förmyndarens ställning till myndlingens fastighet fortfarande var oförändrad. Såsom ett tredje stadium af utveckling i Westgötarätten skulle därpå följa i anslutning till stadgandena i flertalet öfriga landskapslagar förbud för förmyndare att föryttra myndlings fastighet. Detta tillkom genom konung Magnus Erikssons bref af den 28 Januari år 1335, gifvet i Skara, hvilket „til lagha allum wæsgötum" fastställer, „at enghin maa oghormagha jord hans afhænda þæn oghormaghi a talar innan næstu thry Aar, sidhan han tiil moghandha aara kombir"; förmodligen dock med samma undantag som i de öfriga lagarna.

Emellertid kan det ifrågasättas [2]) huruvida rättsformalismen ännu på landskapslagarnas tid var sådan att minderårigs utförande af de föreskrifna formaliteterna ansågs tillfylles för uppkomsten af ett rättsärende. I detta fall kunde en annan förklaring af lagrummets innehåll tänkas Sedan föreställningen om förmyndarens mundiala rätt till myndlingens gods småningom i rättsmedvetandet trädt tillbaka för idén om en förmögenhetsvård i pupillens intresse,

[1]) Heusler: a. a. I, pag. 202 not 3; II pag. 447.

[2]) Jmf. Beauchet, L.: Loi de Vestrogothie, traduite et annotée Paris 1894. pag. 218 not 13.

har man begynt fordra att den, som säljer omyndigs jord, skall visa sig hafva rätt därtill. Detta skedde sålunda att förmyndaren vid försäljningstillfället hade med sig den minderårige, som genom sin närvara utgjorde ej mindre för köparen än för fastarne en garanti att förmyndaren egde föryttra jorden. Att den minderårige såsom „rätte eganden" på ett yttre sätt deltagit i formaliteterna hindrade icke att förmyndaren på hans vägnar utförde rättsärendet, liksom ock i det förut omnämda stadgandet i Helsingelagen fränderne på hans vägnar aftalade „bolag" med förmyndaren. Uplandslagen [1]) anmärker därför såsom en egenhet i detta fall att „allæ staþi bitæ fastær a rættum eghandæ utæn hær. æn man bindær fastæ a owormaghæ ællr a witwilling. utæn fastær bindins baþi a þem. ok þeræ frændær". Troligt är att i formaliteterna vid fastighetsförsäljning låg ett moment, som gjorde det nödigt att den, i hvars person rättsvärkningen skulle inträda och vid hvilken „fasta" skulle bindas i händelse af klander, själf var tillstädes vid aftalets ingående [2]).

Stadgandet skulle enligt denna tolkning innehålla ett första erkännande af ställföreträdarskap vid fastighetsföryttring. Härtill kan anmärkas att om så vore, skulle sedermera genom ofvannämda stadgande i Westgötalagen III en reaktion hafva inträdt, i ty att enligt detsamma myndlingen kunde återkalla jord som genom förmyndarens åtgärd frångått honom. Ty därmed förutsättes att förmyndaren i eget namn förfogat öfver myndlingens fastighet.

Äfven ett annat lagstadgande tyckes gifva vid handen att ställföreträdarskap enligt Westgötalagen icke till fullo erkändes. Det omtalas nämligen huru „banorþ" skall gifvas dråparen af den dräptes arfvinge; var målseganden minder-

---

[1]) U.L.J.B. VIII. § 3.

[2]) UL. J.B. III § 5 „Nu þorff — — owormaghi. föþo wiþ. þa skulu næstu frændær sælia iorþ — — þa skal han sum iorþ kiöpir takæ fastæ aff rættum eghandæ. ok aff næstum frændum. þeræ klutræs þæt siþæn bindi þa fastæ a rættæn eghandæ. ok a næstu frændær hans. fore — — owormaghæ aghu frændær baþi swaræ ok sökiæ" (S.M.L. J.B. IX § 4; W.M.L. II J.B. XII.)

årig, förde hans målsman eller hans moder ordet, men den minderårige måste likväl själf vara tillstädes å tinget [1]); Westgötalagen I. Mandr. B. 1. § 1 „þæn skal. mæþ barni bænæ næmpna. þy ær skyldastér a fæþærni. Hauir kona barn i. knæ. þa skal hun banæ næmpnæ — —"

Antagandet att äfven här förmyndaren genom att till tinget medföra den minderårige legitimerade sig såsom dennes ställföreträdare förklarar icke huru en kvinna, barnets moder, kunde föra dess talans.

Antager man att minderårig kunde med rättslig värkan utföra formaliteterna vid en del rättsärenden, ligger det nära till hands att anse att den äldre rätten äfven i öfrigt icke frånkände honom juridisk handlingsförmåga [2]). Äfven om så skulle hafva varit fallet, hvilket emellertid icke af lagarna angifves, gafs dock för den minderårige ringa tillfälle att ingå rättsärenden, enär ingen gärna med honom slöt aftal, då förmyndaren, som hade i sin värjo hans förmögenhet, icke kunde förpliktas att ansvara för fullgörandet af hans förbindelser. Det var också förmyndaren som i likhet med fader i eget namn för myndlingen träffade legoaftal [3]) och förmodligen uppbar dennes arbetsförtjänst.

Såsom en grundsats kan därför i landskapslagarnas rätt betraktas att där förmyndarförvaltningen gaf förmyndaren ett eget intresse af förmynderskapet, kunde förmyndaren i alt som med förvaltningen hade sammanhang, i sitt namn utföra talan. Förvaltades däremot godset för myndlingens risk och räkning och under redogörelseplikt, uppträdde förmyndaren uti myndlingens namn [4]).

---

[1]) Amira: a. a. I pag. 356; Beauchet: a. a. pag. 141 not 7.

[2]) Jmf. för tysk rätt Heusler: a. a. II pag. 444 ff.

[3]) Se pag. 371.

[4]) Sv. Diplomat. n:o 2 260: „— — Noueritis quod anno domini MCCCXX nobiles viri dominus Birgerus Petersson vplandie legifer, vice et nomine filij sui, jsraelis, ex parte vna, ac Magnus gudhmarsson, et wlpho frater eius, generi sui, vice et nomine vxorum suarum, filiarum domini legiferi eiusdem, ex altera, bona omnia et singula relicta post obitum nobilis domine. domine jngiburghis bone memorie quondam vxo-

Dessa grundsatser hafva icke i lagtexterna erhållit något tydligt uttryck [1]). Stadgandet i Östgötalagen, R. B. XII § 1 „Nu ma egh kona eþ ganga ælla sea ælla ughurmaghi, þy at þön skulu mals man haua sum suara skal firi þöm ok sökia. þæt a þæn gæra. sum næstær ær þöm a fæþrinit".
motsvaras i svealagarna af det nästa likalydande: „fore owormaghæ aghu frændær baþi swaræ ok sökiæ". Emellertid bestyrkas de af hvad lagarna innehålla om förmyndarens ställning i brottmål, som röra myndlingen.

Då det gäller att afgöra huruvida förmyndaren i dylika fall var myndlingens ställföreträdare, antingen målet rörde af myndlingen begångna eller mot honom föröfvade förbrytelser, bör ihågkommas den i germansk rätt gällande grundsatsen att husfadern ansvarade för de brott som begingos eller den skada som åstadkoms af dem, hvilka stodo under hans välde [2]). Denna grundsats hade sin tillämpning i den sydsvenska rätten med afseende å faders ansvarighet för

---

ris ipsius domini legiferi, in quatuor partes — — inter se particione ac diuicione hereditaria — — — diuiserunt — — — De premissis igitur partibus — — — dominus legifer — — — elegit ex parte et nomine filij sui prefati partem — —".

[1]) Vansklig är tolkningen af stadgandet i Westgötalagen II Add. 11 § 8: „Swa skal kono ok owormagha laghbyuþa sum maghandæ manne. löser eig konæ æller owormaghæ mals man a manæþæ stempnu sum fyr var sakt. þa ma eig owormaghe ater losæ. siþan han til maghandæ aar komber. vtæn þæn vili sum köpte æller aruær hans".

Att den minderårige ej medgafs revokationsrätt skulle tyda på att förmyndaren var hans ställföreträdare vid utförandet af bördsrättstalan. Detta kunde så mycket hällre antagas som anspråket grundade sig på myndlingens släktskapsförhållande till säljaren af jorden i fråga. Men denna förklaring är icke antaglig, enär af stadgandet framgår att kvinna hade revokationsrätt. Det måste därför antagas att förmyndaren äfven här uppträdde i eget namn, men att den omständigheten att tredje mans rätt och intresse vore beroende af att bördslösenanspråk icke inom en obestämd tid skulle kunna väckas, värkat därhän att revokation ej medgafs. Hvarför i detta fall en skilnad gjordes mellan minderårig och kvinna blir härvid oförklaradt. Jmf. pag. 444.

[2]) Se pag. 262 ff.

söners delikt ända till dess de voro skilda ur bogemenskapen· Ansvaret fortfor naturligtvis medan fadern såsom enkling eller omgift omhänderhade barnagodset och barnens vård. Men också där frändens förvaltning utgjorde en i hufvudsak oförändrad fortsättning af faderns förmynderskap, finnes alt skäl att med Nordström [1]) antaga att de i afseende å fadersväldet gällande grundsatser icke undergingo förändring. Detta bestyrkes af lagarnas uttalanden: Östgötalagen, Dr. B. XIX

„Nu ma egh ughurmagha uitna til draps. Uill hans malsman dylia firi han, þa dyli mæþ þrætylftum eþe ælla böte firi han sum skilt ær". Jmf. Ö.G.L. Uaþ. B. III.

Målsmannens ansvar är här både personligt och oinskränkt.

Westgötalagen III, 97 låter barnets målsman drabbas af det mindre kyrkliga bannet i fall han ej betalar dess gäld till kyrkan; om med egna eller med myndlingens medel säges icke.

Men om förmyndaren sålunda hade ett eget intresse att tillvaratаga i de mål, hvari myndlingen kunde genom sitt tillgörande indraga honom, och om han därjämte på grund af sin förmyndarställning och sitt „Gewere" till myndlingens gods framstod gentemot tredje man såsom den, hvilken borde för den omyndige göra rätt, så synes naturligt att, såsom också det ur Östgötalagen citerade lagrummet angifver, talan riktades mot målsmannen samt att denne därjämte å egna vägar och å egen risk förde processen [2]). Härmed öfverensstämmer ock den äldre uppfattningen af brottet och den ringa vikt enligt densamma lades på dettas subjektiva moment. Och sammalunda hade väl förmyndaren i kraft af sin ställning rätt att i eget namn och i eget intresse beifra de kränkningar, för hvilka den omyndige var utsatt och som tillika ingrepo störande i förmyndarens egen rätts- och maktsfer, äfvensom att behålla de böter, som härvid

---

[1]) Nordström: a. a. II pag. 93. Amira: a. a. I pag. 400 ff. II pag. 432 ff.

[2]) Jmf. Ö.G.L. Dr. B. XIX „— — — uill hans malsman dylia firi han — — —".

ifrågakommo [1]). Detta var en ersättning för ansvarigheten, hvilken under dylika omständigheter kunde falla sig betungande [2]).

I fråga om Skånelagen II är denna konstruktion af förmyndarens ställning till den omyndige icke utan betänklighet, emedan förmyndarens bötesansvarighet där uttryckligen begränsas till myndlingens eget gods; Skånelagen. II; 21

„Tutor de bonis impuberis pro delictis ipsius tenetur satisfacere hijs qui uel in rebus ab eo dampnum vel in corpore prepessi sunt lesionem".

Motsvarande lagrum [3]) i den danska texten innehåller emellertid blott att den minderårige skall „böta såsom lag är till", hvilket öfverensstämmer med Östgötalagens uttryckssätt.

I svealagarna förekomma likaledes sinsemellan afvikande stadganden. Södermannalagen säger att om öfvermage begår dråp, gifves därför vådabot, huru än detsamma skedde; Mh. B. XVIII: „Will owormagha malsman þæt drap dyliæ. Söke þa hin in til hans, mæþ III manna witnum etc".

Talan riktas altså emot målsmannen personligen. Westmannalagen tyckes däremot förutsätta att den minderårige själf uppträdde inför rätta, W.M.L. II Mh. B. II: „Dræpær owormaghe man — — — ware þæt waþa böt. — — Dyl han drapit. binde þa wiþ han mæþ twem witnom — — — orkar æi witnom oc eþe. take þa þæn wizorþ, som æi atte fyrra — —".

Uplandslagen uttrycker sig i ett häremot svarande stadgande, Mh. B. II: „dyls drapit witnis þa til mæþ sæx

[1]) Jmf. Schröder: a. a. pag. 314 — Nordström: a. a. II pag. 485, uppfattar förmyndarens ställning enligt landskapslagarna såsom en ställföreträdares.

[2]) Denna förmyndarens ansvarighet är att ytterligare skäl att antaga det förmyndarförvaltningen var förbunden med förmåner af ett eller annat slag, hvilka motvägde den därmed förknippade risken, ty annars fattar man icke att lagstiftningen ej angifver fall, då förmyndaren kunde afböja ett förmynderskap; och några excusationsgrunder omtalas icke. — Jmf. ang. tysk rätt Kraut: a. a. II pag. 84.

[3]) Sk L. I, 56.

mannum etc". På åtskilliga ställen omtalas blott bötesbeloppet för öfvermages gärning [1]).

Öfvergången till den rättsåskådning, som vid kriminella mål ser i förmyndaren en myndlingens ställföreträdare, torde höra samman med den förändring i uppfattningen af den straffrättsliga imputationen, hvilken fått sitt uttryck i parömien: „engin ma annars lut foruærka, sua skal huar ensamin sina sak böta [2])". Införd i de sydsvenska lagarna såsom ett uttryck för edsörelagstiftningen [3]) och i dem tillämpad på de brott, hvilka däraf berördes, sträkte sig dess invärkan i svearätten äfven till andra förbrytelser än dessa [4]). Men den beherskade ännu icke hela straffrätten. Ett stadgande i Helsingelagen [5]) föreskrifver att vid uttagandet af böter för brott skulle alla saklösas lotter först utbrytas, såvida det var „j ezöris rættinum", men i „aal annur maal ændæs æptir hælsingæ laghum", hvilken rätt sålunda uppställes såsom en motsats till den förra. Också i öfriga svealagar hänför sig ifrågavarande grundsats regelbundet till edsöresbrotten [6]). Med fästadt afseende å beskaffenheten af den förmyndarförvaltning, som stadgandet i Uplandslagen Æ. B. VII § 3, Westmannalagen II Æ. B. VIII § 2 och Helsingelagen Æ. B. VII, VIII bestämmer [7]) och som pålägger de tvänne förmyndarene årlig redogörelseskyldighet inför släkten, kan det icke antagas att förmyndarenes ansvarighet gått utöfver beloppet af myndlingens gods och följaktligen icke heller att de vare sig aktivt eller passivt skulle i eget namn uppträdt i brottmål, som berörde myndlingen. Men för så vidt i svearätten existerade en förvaltning af samma slag som den i de södra landskapens lagar omtalade, sträkte sig likheten säkerligen äfven till förmyndarens processuella ställning.

1) Ex. U. L. Mh B. XXII, XXVIII, XXXXII; W.M.L. I Mh B. 2.

2) Ö.G.L. Eds. B. IX; W.G.L. II Add. 7,20; U.L. Kon. B. IX; W.M.L. II Kon. B. VI; H.L. Kon. B. VI.

3) Se pag 21. Amira: a. a. I pag. 185.

4) Amira: a. a. I pag. 184 (not. 4) 185 ff.

5) H.L. Kon. B. VI.

6) Se de i not 2 åberopade lagrum.

7) Se pag. 387, 407 ff.

Det har redan framhållits att enligt de sydsvenska lagarna enka, äfven då hon hade en viss förmyndarrätt, dock icke kunde utöfva i målsmanskapet liggande befogenheter. Det kunde således icke blifva fråga om att hon skulle uppträda i myndlingens namn, liksom hon ej heller bar något ansvar för denne. Hennes ställning beklädde henne icke med något „Munt" liksom den ej heller tillät henne att utan medvärkan af barnens närmaste fäderne frände förfoga öfver dessas gods. I vissa afseenden stod hon därjämte själf under förmynderskap.

Ehuru svealagarna redan frigjort enka från beroendet af förmyndare för egen del[1]) var dock enkas förmynderskap öfver minderårig anordnadt på så sätt att jämte enka en frände af fäderneätten förestod detsamma, och det kan icke betviflas att denne var barnens målsman.

Förmynderskapet för mö och enka.

Rörande orsaken till att kvinna, så ogift som enka, enligt den äldre tyska medeltidsrätten stod under förmynderskap hela lifvet igenom[2]), hafva enahanda åsikter uttalats som i fråga om förmynderskapet på grund af myndlingens ålder Medan å ena sidan grunden till det skydds- och representationsförhållande, som ansetts känneteckna detsamma, sökts uti kvinnans fysiska oförmåga och bristande behörighet att föra vapen[3]) eller i kvinnokönets förmenta osjälfständighet[4]), har å den andra sidan[5]) erinrats om att icke oförmåga att bruka vapen — forntidens sagor förmäla annat — utan den omständigheten att kvinna på grund af sitt kön var utesluten från det offentliga och hänvisad till familjen och den husliga värksamheten, gifvit upphof åt det beroende, hvari

---

[1]) Se pag. 456.
[2]) Schröder: a. a. pag. 69.
[3]) Kraut: a. a. I pag. 24 ff.
[4]) Rive: a. a. I pag. 188, 218 ff.
[5]) Heusler: a. a. II pag. 480 ff. 508 ff.

hon stod till förmyndare. Detta, att kvinnan var „pars domus“, ej räknades till det offentliga samfundet, utgjorde orsaken hvarför hon borde hafva en muntherre. Men uti de fall, då hon faktiskt saknade en sådan, hvilket enligt hvad urkunderna från början af medeltiden veta förtälja ofta nog inträffade, fans intet tvång för henne att söka sig en sådan, utan kunde hon lefva för sig och själf råda sitt gods. Man frånkände icke kvinna mogenhet i omdöme ej heller viljeförmåga, och detta var således ej motivet till hennes ställande under förmynderskap. Men hvad hon saknade var det skydd och de förmåner dem lagen förlänade endast den, hvilken antingen såsom en fri man räknades till folkhären och deltog i tinget, eller stod under en förmyndares värjo. Ty endast genom denne kunde kvinna söka och erhålla rättshjälp [1]; själf var det henne icke tillåtet att infinna sig för rätta. Motivet till förmynderskapet var emellertid lika litet som vid minderårigs förmynderskap myndlingens behof af skydd. Att kvinna icke kunde inför domstol bevaka sina rättigheter var af betydelse därför att hennes förmögenhet därigenom var utsatt för faror. Af sitt eget intresse manades därför den närmaste arfvingen att antaga sig förmynderskapet öfver kvinnan.

Med afseende å ordningen för tillträdandet af detta förmynderskap var utvecklingen densamma som vid minderårigs förmynderskap. Släktens rätt öfvergick på den näste manlige fränden, som efter husfaderns död inträdde i dennes ställning och i sitt arfsintresse omhändertog jämte de manlige minderåriges äfven de kvinliga familjemedlemmarnas egendom samt förvaltade den usufruktuariskt.

Kvinnas belägenhet under förmynderskap var förmodligen i älsta tid de facto densamma som en minderårigs, enär hon var beröfvad all rådighet öfver sitt arf. Af lagen

---

[1]) Hon kunde, därest hon icke egde anförvanter, anropa konungens beskydd. Men ehuru detta „Königsschutz“ finnes ofta omtaladt i källor från den frankiska tiden, existerade det ännu alls icke såsom någon öfverhetlig institution, fastän visserligen däri början ses till utvecklingen af det moderna förmynderskapet, för hvilket myndlingens intresse är ögonmärket.

betraktades hon likväl icke såsom oförmögen att handla med rättslig påföljd. Medan den minderårige icke kunde förplikta sig genom rättsärende, var detta för henne möjligt. Men emedan hennes „Muntwalt" icke var förbunden att åt henne utgifva något af godset, var hon vid sina handlingar, för så vidt de skulle ernå åsyftad påföljd, hänvisad till hans konsens. I sammanhang med det „Munt" förmyndaren utöfvade stod det ansvar han bar för kvinnas brott likasom för minderårigs.

Kvinnas förmyndare var samtidigt hennes giftoman [1]). Detta förmynderskap var redan vid tidpunkten för de tyska „Volksrechte" i många afseenden försvagadt och enligt några lagar var enka redan sui juris [2]).

a. De sydsvenska lagarna.

Förmynderskapet för mö.

1.

Myndlingen.

Östgöta- och Westgötalagarna, Skånelagen [3]) och Gotlandslagen veta icke af någon åldergräns, från och med hvilken en förändrad juridisk ställning i ett eller annat afseende skulle inträda för ogift kvinna. Däremot angifves hennes äktenskap såsom slutpunkten för frändernes förmyndarvård om henne och hennes egendom; Westgötalagen, Add. 11 § 14: „Dræper maþer man mæþ viliæ æller kono. barnum sinum til arfs æptir moþer þerra döþæ. þa skulu þo barnen arf taka. ok þo þen skildaste möþærnis frænde. [4]) vndir sinni gömo hauæ. til þe maghande æru. ok til skiæls komin. ok dottær a giptærmal ganger. ok eig faþærin sum drapp".

Och i biskop Bryniulfs stadga heter det, § 2 „Quinman skal eigh houod tindæ (göra) fyr æn hun giptis oc carman eigh fyr æn ær fæmtan ara gamal".

---

[1]) Heusler: a. a. II pag. 277 ff; 286.

[2]) Schröder: a. a. pag. 254.

[3]) Sk.L. I, 45.

[4]) Af hvilken orsak här talas om möderne fränder se Ö.G.L. R. B. XII § 1.

För kvinna, som förblef i ogift stånd, varade sålunda enligt ofvannämda lagar förmynderskapet hela lifvet igenom [1]).

2.

Förmyndaren och hans befogenhet.

Under tvänne namn omtala de sydsvenska landskapslagarna den person, hvilken utöfvar förmyndarbefogenhet för mö, „malsman" och „giptaman"; men dessa tvänne benämningar brukas hvar om annan [2]).

För giftomannarätten låg arfsordningen till grund på samma sätt som för rätten till förmynderskap öfver minderårig. Detta uttalas i Östgötalagen, G. B. IX; då där från detta förhållande göres ett undantag: „egh ma sundærkulla broþir a möþrinit gipta. utan a þæn sum næstær ær a fæþrinit. þy at þær ær annar arui næmir ok annar giþta malum".

Också utvisar den ordningsföljd, enligt hvilken giftomannaskapet tillträddes, samma karaktäristiska utvecklingsgång som arfsordningen och ordningen för tillträdandet af förmynderskapet öfver minderårig [3]). Sålunda omtala Östgötalagen och Westgötalagen blott fränder af manligt kön såsom giftomän. Den förra lagen kallar därtill efter fader den, som „næstær ær a fæþrinit" [4]). Den senare ger agnaterna till och med femte led företräde framför möderne-

---

[1]) Lehmann, K.: Verlobung und Hochzeit nach den nordgermanischen Rechten des früheren Mittelalters, München 1882 pag. 21,22.

[2]) Ö.G.L. Uaþ. B. XXXV, XXXVI. Jmf. R. B. 12 § 1; W.G.L. II. G. B. 18, Add. 12 § 1; Sk.L. I. 213. — Genom sin giftoman har äfven gift kvinna att utföra talan, då denna riktas mot hennes man; Ö.G.L. Uaþ. B. X, jmf. Edzs. B. XXIV. Och om hustru gifves sak att hafva del i mannens tjufnad, skall näste frände vara hennes målsman. W.G.L. Add. IV 18, 13. Giftomannen har altså varit hennes förmyndare medan hon var ogift.

[3]) Se pag. 381 ff.

[4]) Ö.G.L. G. B. IV.

släktingarna[1][2]. Skånelagen[3], som ej häller erkänner kvinna såsom giftoman, ger farbroder företräde framför morbroder, enär han är „hænnæ værn".

Det omtalas icke att denna ordningsföljd kunnat vare sig genom testamentariskt förfogande eller öfverhetens anordning rubbas[4].

Det synes sålunda fullt berättigadt att med Lehmann[5] antaga att en begreppsenhet ligger till grund för minderårigs förmynderskap och förmynderskapet för ogift kvinna, och att denna enhet ännu är bibehållen i de sydsvenska landskapslagarnas rätt.

Beskaffenheten och betydelsen af giftomannaskapet enligt äldre svensk medeltidsrätt har af Lehmann i hans ofvan anförda arbete gjorts till föremål för en ingående gransk-

---

[1]) W.G.L. II. Add. 8.

[2]) Förutom de jäf, som kunde göras gällande mot en förmyndare för minderårig (se pag. 384) och som väl äfven här tillämpades, (se Ö.G.L. R. B. XII § 1) finnes i Ö.G.L. G. B. IIII § 1 särskildt omtaladt ett jäf mot giftoman, näml. att denne är „illa uiliaþær", och påbjudes därvid samma förfarande som enligt Ö.G L. G. B. XIX (se pag. 384).

[3]) Sk.L. I. 213; II. 129.

[4]) Några stadganden tyckas angifva undantag från den regelbundna ordningsföljden. Så Ö.G.L R. B. XII § 2 (se pag. 443), där det heter att om kvinnas målsman icke befinner sig inom lagsagan, någon af hennes öfrige skyldemän kan stämmas att såsom hennes målsman svara å tinget; ett stadgande, hvilket motsvaras af W.G.L. II G. B. XVIII, som af flere med kvinnan lika nära besläktade personer låter den uppbära böterna för ett mot henne begånget brott, hvilken åtalar detsamma. Dessa bestämningar hänföra sig emellertid blott till processen och beröra icke ordningen för tillträdandet af förmynderskapet sådan denna här ofvan angifvits. Så ock W.G.L. III. 106 samt Ö.G.L. R. B. XII § 2 (se pag. 436), där „utländsk" kvinna gifves rätt att till målsman å tinget taga hvem hon vill och kan få. Målsman var väl i sådana fall oftast den person i hvars hus kvinnan vistades och hvilken sålunda hade husbondsrätt öfver henne. Jmf. Ö.G.L. Uaþ. B. XXXVII (se pag. 435).

[5]) Lehmann: a. a. pag. 21, 34, 38. — Nordström: a. a. II, pag. 80 ff. 89, behandlar förmynderskapet för mö i sammanhang med förmynderskapet för minderårig, men bestämmer icke förhållandet mellan förmynderskap och giftomannaskap (II, pag. 13 ff. 79).

ning. Om denna sida af förmyndarens värksamhet skall därför här icke blifva tal vidare än nödigt är till följd af sammanhanget med de frågor som nedan komma att beröras.

Det stod icke mö fritt att efter eget behag genom ingående af äktenskap träda ur myndlingsställningen. Att på en tid, då — såsom man antager — hustru förvärfvades genom rof eller köp [1]) hennes ja och samtycke icke efterfrågades, är självfallet. Men ännu långt senare, under en historiskt känd epok, förutsattes icke kvinnas bifall till äktenskaplig förbindelse. Enligt götalagarna synes väl kvinnans samtycke hafva varit af nöden, men giftomannen var kontrahent vid fästningsaftalet, och giftomannaskapet bevarade sålunda ännu karaktären af ett maktförhållande [2]). Likväl hade giftomannarätten redan enligt dessa lagar förlorat såväl i kraft som i omfång; att detta skett genom den katolska kyrkans inflytande framgår ur särskilda stadganden i desamma [3]). Ingick mö äktenskap utan giftomans samtycke, var troligen äktenskapet giltigt, men giftomannen kunde göra kvinnan arflös [4]). Detta tyckes framgå däraf att Östgötalagen, G. B. VII, tillägger vigseln jämte bestigandet af den äktenskapliga bädden betydelsen att grundlägga äktenskap med alla dess rättsvärkningar, oafsedt om „gipt" försiggått eller icke; medan samma lag, G. B. VI, blott omtalar böter till giftomannen såsom påföljd af giftomannarättens kränkande. Om rätten att göra arflös saknas väl i

[1]) Angående denna fråga se för germansk rätt: Heusler: a. a. II, pag. 277 ff; Brunner: a. a. I, pag. 72 ff; Schröder: a. a. pag. 65 ff; Amira: a. a. I, pag. 533 ff; Stobbe, O.: Handbuch des deutschen Privatrechts, 1882-85. IV. pag. 359: Lehmann: a. a. pag. 8 ff. 78; Rive: a. a. I, pag. 103, 119; Stemann: a. a. pag. 320; Nordström: a. a. II' pag. 12 ff.; Olivecrona, S. R. D. K.: Om makars giftorätt i bo, Upsala 1878, pag. 135 ff.; Winroth, A.: Äktenskaps ingående, Lund, pag. 7. ff. 13; Landtmanson, I. S.: uti Tidskrift for Retsvidenskab 8 Aarg. 1895, pag. 179 ff.

[2]) Lehmann: a. a. pag. 39 ff. 46, Sjögren, V.: Bidrag till en undersökning af Kontraktsbrotten enligt Sveriges medeltidslagar; Upsala univ. årsskrift 1896, pag. 16 ff.

[3]) Sjögren: a. a. pag. 24; Lehmann: a. a. pag. 39 ff.

[4]) Jmf. Svenskt Diplomatarium N:o 3106.

de sydsvenska lagarna stadganden, men i flere svealagar tillägges denna rätt fader och moder med uttryckligt uteslutande af öfrige fränder, hvadan altså äfven desse en tid innehaft densamma. Då giftomannarätten öfverhufvud var starkare i de södra landskapens lagar än i svealagarna, torde därför i de förra rätten att göra arflös hafva tillkommit äfven fränder.

Förmynderskap för mö innefattade förvaltning af hennes gods. Ofvan[1]) citerade Additament 11 § 14 till Westgötalagen II anger icke otydligt att så var fallet. Dock bestrides detta af Hellner[2]) under hänvisning till den omständigheten att de lagrum, hvilka direkte handla om målsmanskapet för kvinna, icke gifva någon antydning om målsmannens förhållande till egendomen, hvaremot andra stadganden enligt förf:s mening „erbjuda en afgörande bevisning mot den uppfattning att egendomsförvaltning hört till målsmanskapets begrepp". Emellertid hänföra sig de lagrum, som till stöd åberopas[3]), till enka och hennes rätt att förvalta sina omyndiga barns gods, icke till mö. Och däraf att enka, ehuru ställd under målsmanskap, dock tillkom förmyndarrätt för sina barn, kan icke slutas till att mö varit i afseende å förmögenhetsförvaltningen oberoende. Då det emellertid icke kan betviflas att ju förmynderskapet för kvinna under den tid hon är minderårig, var ordnadt på samma sätt som förmynderskapet för minderårig manlig individ, och då ingenstädes omtalas en åldersgräns, vid hvilken kvinna upphör att vara hvad lagarna med hänsyn egentligen till man benämna öfvermage, utan det tvärtom framgår att en ändring i hennes ställning till fader eller målsman inträder först i och med äktenskapet, måste det antagas att med förmynderskapet för mö var förenad förmögenhetsvård.

---

[1]) Se pag. 430.

[2]) Hellner, J.: Hustrus förmåga af rättshandlingar efter svensk förmögenhetsrätt. Akad. Afh. Lund 1895, pag. 11 ff. 14. Förf. afser främst målsmanskap för gift kvinna, men de anförda lagrummen gälla äfven mö.

[3]) Hellner: a. a. pag. 14 ff. W.G.L. I A. B. 4 § 2; II A. B. VI Ö.G.L. G. B. XVIII.

Samma antagande föranleda Östgötalagens bestämningar[1]) om giftomannens skyldighet att åt myndlingen vid giftermålet utgöra „omynd". Denna var på den tid, då kvinna saknade arfsrätt, det enda eller åtminstone förnämsta hon vid sitt inträde i äktenskap erhöll från fadershemmet. Arfvet i egentlig mening efter hennes fader tillföll den näste manlige släktingen eller med andra ord förmyndaren. Då denne vid myndlingens giftermål utgaf omynd[2]), var detta ett afdrag å det han ärft efter hennes fader[3]). Till honom återgick också denna omynd i händelse kvinnan afled och äktenskapet varit barnlöst[4]).

Enligt götalagarna är denna omynd väl icke längre vederlag för arf. Kvinna tager arf och som gift har hon sig tillförsäkrad „tridiung" af bo i lösöre och aflingejord Men Östgötalagens talrika stadganden om omynd, bära nogsamt vittne om dennas ursprungliga betydelse. Och denna förmyndarens skyldighet att utgifva omynd, i den belysning, hvari den äldre arfsrätten ställer den, utvisar att till giftomannaskapet hört och fortfarande, så vidt intet däremot stridande[5]) i lagtexterna omtalas, bör antagas höra förvaltningen af möns egendom.

Bevis för att målsman hade om händer mös egendom och just på grund däraf stämdes att svara för hennes gärningar lämna äfven följande stadganden:

Östgötalagen Uaþ. B. XXXVII: „Nu stial löska kona sum egh hauær mals man innan lands ok laghsaghu uarþær gripin mæþ: þa ma hana til þingx föra ok uitna sum skilt ær: hon ær sak at þrim markum. hauær hon

---

[1]) Ö.G.L. G. B. I, II, IIII, IX, XI pr.

[2]) Ö.G.L. G. B. IIII, jmf. I och IX.

[3]) Ö.G.L. Uaþa. B. X: „— — — Nu slar han (= kvinnans man) bana skenu, ok uarþær lyt af, þæt skal hænna gipta maþær ut sökia ok bondin (= kvinnans man) ut böta: þa bot skal gipta mannin in taka ok til omynd læggia. taki þæn þa bot, sum omynd takær — —". Här tyckes lagen förutsätta att kvinnas giftoman har hennes omynd omhänder, äfven sedan hon gift sig.

[4]) Ö.G.L. G. B. XVI § 1; Gotl.L. I. 20 § 7.

[5]) Såsom i fråga om enka.

gozs til at böta ælla uill nakuar böta firi hana þa ær þæt got. ær þær huarte til þa hauær hon firistulit frælsi sinu: löse en þerra antuiggia malsæghande ælla kunungx soknare. ælla hæræzs höfþinge uiþær tua ok uari hans ambat þær til at han fa þreia markær firi hana".

Östgötalagen R. B. XII § 2[1]) „— — — ær hon utlandzsk. ok aghær egh frændær innan landzs ok laghsaghu: þa skal hænne stæmna ok biþia hana fa sik mals man: þæn antuiggia dyli firi hana. ælla suari firi hana ok böte".

Man kunde visserligen mena att målsmannen uppträdde för att å kvinnans vägnar „dyliæ" med edgärdsmän, hvilket lagen ej medgaf henne att själf göra (Ö.G.L. R. B. XII § 1, se pag. 72). Men detta kan här ej hafva varit orsaken, enär det förutsättes att kvinnan gripits å bar gärning, och det af Ö.G.L. Uaþ. B. XXXV framgår att i dylikt fall klaganden hade bevisningsrätt („— — — þa ma hana til þingx föra ok þiufnaþ mæþ hænne ok uitne a hana ganga — — — siþan skal hænna mals man böta firi hana — — ok egh laghum firi ganga — — —"). Målsmannens uppgift var altså att böta för henne. Egde hon själf gods nog att gälda böterna, frågades icke efter om hon hade målsman eller ej. Hade hon hvarken målsman eller gods och således icke möjlighet att göra rätt för sig, blef hon träl hos den af sakegandene, som löste henne mot att åt de öfrige utbetala deras andelar af böterna; och hon fick med arbete aftjäna sin skuld hos honom.

För kvinlig myndlings brott bar förmyndaren, såsom nyss anförda lagrum utvisa, ansvar. Westgötalagen II, Dr. B. XI, omtalar följande fall: „Dræper konæ man. þa skal mælæ a mannen þen skyldæster ær hænnir. han skal botom wærþæ æller friþ flyæ. ær eig faþer til son æller broþer. þa taki þæn skildæstæ. þy taker broþer wingiæf[2]). at han skal före moþer æller systor sakum svaræ. ok land flyæ æn sva komber til".

---

[1]) Början af stadg. se pag. 424.

[2]) Se Amira: a. a. I, pag. 522 ff.; Lehmann: a. a. pag. 72, 73. Målsmansbefattningen utöfvas också här af giftomannen.

Med detta stadgande är att jämföras samma lag III, 56, där skyldigheten att svara i dylikt mål omtalas jämte förhållandet att syskon sitta i oskift bo och broder har rätt att saklöst tukta sin ogifta syster[1]).

Östgötalagen, Dr. B. IX § 1, hänför sig till samma fall och ålägger målsäganden, om han vill söka kvinnan för dråpet, att stämma hennes målsman till tinget:

§ 1. „Nu uill han (målsmannen) egh amote suæria: þa hauær hon firi huggit fiuratighi markum: egh ma kona friþ flya. ok egh ma hænna bo skiptas: bötir hænna malsman i lagha fæmptum. þa skal hænna först böta mæþan þæt uinzs at ok siþan sialfs sins: bötir han egh i lagha fæmptum. þa skal bo hans skiptas ok han friþ flyia". — Jmf. Kr. B. XXVI.

Östgötalagen, Uaþ. B. XXXV: — — — „alt þæt konan uærkar þa skal hænna gipta man suara firi hana: ok böte æ hænna först mæþan þæt uinzs at. ok siþan egh uinzs hænna at þa böte sit gozs. utan hon stiæli: þa a hænna gipta man böta firi hana första þiufnaþ þria: markær: stial hon annan tima böte ok firi hana þre markær: stial hon þriþia tima ælla optarin. þa aghe han uald at lösa hana æn han uill ællær egh: will egh han lösa hana. þa a þæn uald sum stulin uarþ antuiggia giua hænne lif. ælla böta ena mark kununge. ok andra hæræþe ok uari hans ambat ælla at þriþia kuste hana stenka i hæl. þæssin laghin gaf kunung magnus".

Sistanförda tillägg bevisar att det var ett relativt nytt stadgande i lagen, hvilket tillät förmyndaren att i uppgifvet fall undandraga sig ansvaret för kvinnans gärning.

I Östgötalagen, Uaþ. B. XV, XXII omtalas målsmannens ansvar för sår, som af kvinna tillfogats, men här säges icke att han först skall gälda boten af hennes och därnäst af sitt eget gods, utan blott att han skall böta.

Uti dessa stadganden kan man skönja huruledes en örändring gradvis försiggår från en förmyndarens oinskränkta och personliga ansvarsskyldighet för kvinlig mynd-

---

[1]) Jmf. W.G.L. I Mandr. B. 5 § 2; A, B. 15; II A. B. XIX.

lings delikt till den brottsligas plikt att själf ansvara för sin förbrytelse och för densamma undergå straff[1]).

Svårt vore att förklara denna ansvarighet, om det ej antoges att giftomannen jämväl hade i sin värjo myndlingens gods. Ansvarighet af detta slag påträffas, såsom redan anmärkts[2]), i den äldre rätten, då ett maktförhållande existerar vare sig öfver fria personer eller ofria, eller där en bogemenskap under en husfaders vård förefinnes[3]).

Emellertid har Hellner mot antagandet af en förening af ansvar och förmögenhetsvård invändt[4]) dels att målsmannens befattning ofta nog icke innebar en fortvarande eller regelbunden funktion[5]); dels att de böter målsmannen för kvinnans brott erlade ursprungligen voro en lösesumma, för hvilken han friköpte sig från fredlöshet; dels slutligen att son ansvarade för moder i enkostånd, ehuru denna tillkom rätt att själf förvalta sin egendom. Den första invändningen förfaller, om man erkänner att giftomannaskap och målsmanskap voro förenade hos samma person, förmyndaren; och att benämningarna „malsman" och „giptaman" användas synonymt har redan konstaterats. Fredlöshet torde åter enligt de svenska landskapslagarnas rätt icke hafva omedelbart ådömts målsman för kvinlig myndlings brott,

[1]) Frigörelsen från ansvar för myndlings delikt har framskridit längre vid förmynderskapet för mö än vid förmynderskapet öfver minderårig. Jmf. pag. 424 ff.

[2]) Se pag. 362 ff. 424.

[3]) Se Amira: a. a. I, pag. 400 ff.

[4]) Hellner: a. a. pag. 13.

[5]) Då en gift kvinnas fränder uppträda såsom hennes målsmän, i händelse att äkta mannen är därtill förhindrad, exempelvis emedan han är anklagad för delaktighet i hustruns brott (W.G.L. IV. 18: 13), förutsättes visserligen icke att målsmanskapet omfattar förmögenhetsförvaltning; men förhållandet utgör ett undantag, som likvisst själft hänvisar till regeln, ty den frände, hvilken uppträder såsom kvinnans målsman, har före hennes giftermål varit hennes giftoman och förmyndare (Ö.G.L. Uaþ. B. X; å pag. 435 not. 3). Bestämningarna i W.G.L. III. 106 och i Ö.G.L. R. B. XII pag. 436), att „utländsk" kvinna får söka sig målsman vid påkommande behof att företrädas inför rätta, är äfvenledes ett stadgande för ett specielt fall, och någon allmän slutsats kan ej däraf dragas. Det är därjämte af processuel natur.

utan gick domen ut på böter, och blott om dessa ej erlades, kunde vid grofva brott fridlöshet inträda utan vidare; i öfriga fall erfordrades till ernående af dylikt utslag en särskild process [1]). Att enka, hvilken, om än med sin giftomans „råd", själf förvaltade sin egendom [2]), skulle inför rätta företrädas af målsman, beror på den säregna ställning hon intog, men hänvisar till äldre förhållanden, då förmynderskapet för enka omfattade jämväl förmögenhetsvård.

En ersättning för den risk förmynderskapet medförde bestod i rätten till viss andel af böter för brott, begångna mot myndlingen, äfvensom till lägermålsböter samt till de höga böter, som voro stadgade för kränkning af giftomannarätten.

Östgötalagen, Uaþ. B. XIV § 1. „Nu æn kona kan uarþa barþ ælla sar ælla ok annur lund kan gæras til hænna: þæt a hænna gipta maþær sökia. ok alt þæt sum þær bötis firi þa höre hænne halft til ok halft hænna gipta manne sum hana sökir. utan han uarþe ræntær gipta mala. þa böter hörin gipta manninum til. ælla hun kunne firi ligga sik. ælla han kunne taka uingæua firi hana" [3]).

Så ock Skånelagen I. 208: „Uarþær kunu j lönd takin mæþ wiliæ sinum. böte hin ær tok frændum siax marc. oc kunan fa ængin pænning af — — — kunæ þe swa warþær takin. ma ey giuæ sac sinæ hwæm hun wil. utan hin scal sac sökiæ næst a kynni wiþær hanæ. oc gift hænnæ waldær. swa oc um en löp kunæ warþær barþ ællær andræ lund mislekin. þa ma hun ey andrum manni giuæ sinæ wærn utan þem ær næst a byrth wiþær hanæ oc hænnæ gift waldær" [4]).

Enligt Westgötalagen [5]) delar giftomannen böterna för

---

[1]) Lehmann, K.: Der Königsfriede der Nordgermanen, 1886 pag. 19.

[2]) Se pag. 448.

[3]) Jmf. Ö.G.L. G. B. IIII, VI, X. — Jmf. Lehmann: Verlobung, etc. pag. 70 ff.

[4]) Jmf. Sk.L. II, 129; I 213.

[5]) W.G.L. I, G. B. 3; II G. B. II.

fästekvinna, som blifvit bortröfvad, med konungen, häradet och kvinnans fästman. I samma lag, Add. 12, § 2, tilllägges „læghers bot“ helt och hållet giftomannen [1]).

Gotlandslagen [2]) utvisar att fader eller broder uppbar lägersmålsböterna för ogift kvinna. Förmyndarens rätt till böter angifver äfven följande stadgande i Gotlandslagen, I, 21 § 1: „Lockar man annans dotter, eller någon (som är under) hans vårdnad, till fästning utan faders eller fränders samtycke, då böte 40 marker till målsegaren; deraf hafve landet tolf marker“. (Schlyters öfvers.) — Jmf. § 2.

Af dessa lagbestämningar framgår att förmyndaren i gengäld till det ansvar som ålåg honom, för egen räkning uppbar antingen helt och hållet eller till viss del de böter, som på en eller annan grund blefvo utdömda för brott mot myndlingen, medan åter somliga brott betraktades såsom riktade särskildt mot hans giftomannarätt. Att myndlingen enligt några stadganden finnes berättigad till hälften af vissa böter, torde böra ställas i samband med förmyndarens redan modifierade ansvarsskyldighet, hvadan det kan antagas att ursprungligen förmyndaren ensam behöll böternas hela belopp [3]).

3.

Förmyndarförvaltningen.

Endast högst få lagrum beröra beskaffenheten af förvaltningen vid förmynderskap för ogift kvinna. De viktigaste texterna äro: Gotlandslagen, I 20 § 1: „Bortgifter fader sin son och dör sonen och lemnar döttrar efter sig, då skola de sitta i karlens (d. ä. farfadrens) sköte, och afbida sitt arf — — —“. (Schlyters öfvers.).

Gotlandslagen I, 24 § 4: „Detta är ock genom öfverenskommelse stadgadt om gotländska kvinnor, att hvar broder föranstalte för sin syster om giftermål; vill han ej (det), då gifve henne en åttondedel af sin jord till

[1]) Endast ett stadgande W.G.L. II, G. B. XVIII ger härvid kvinnan en ande (en tredjedel) af böterna. Jmf. pag. 454 not. 3.

[2]) Got.L. I. 20 § 15; II, 23; III 24.

[3]) Jmf. Maurer: a. a. pag. 367 ff.

uppehälle efter nästa fränders och socknemännens skön, så att hon ej må på obetänksamt sätt förstöra sin egendom. § 5. Men om ogotländskt folk (är stadgadt att) två systrar ärfva lika med en broder". (Schlyters öfvers.)

Westgötalagen, III, 56 [1]) „Sitiæ syzkini. i. bo. slar edþre broþer yngri broþor eller systur sina vgiftæ wæri saclös firi".

Gotlandslagens stadganden angifva att den kvinliga myndlingen vistades i förmyndarens hus och att denne ålåg skyldighet att bortgifta henne och därvid förse henne med utstyrsel. Och tillägget angående arfsrätten hos „ogotländskt (= svenskt) folk" visar att hemgiften väsentligen bibehållit naturen af vederlag för arf. Enligt denna lag förefans under förvaltningstiden ingen åtskillnad mellan förmyndarens egendom och den del däraf, hvarpå myndlingen kunde göra anspråk. Lagen säger därför att förmyndaren af „sin jord" skall åt myndlingen utgifva [2]) en viss del, om han ej annorlunda vill fullgöra sin skyldighet att förse henne med hemföljd. Också Westgötalagens stadgande tyckes gifva vid handen att förmyndaren, då han var möns broder, hade hennes gods oskift från sitt eget.

Dessa lagrum medgifva ingen bestämd slutsats angående förvaltningens beskaffenhet. Följande omständighet är däremot afgörande. Då, såsom redan framhållits ingenstädes i lagarna omnämnes en åldersgräns, hvarvid mö, från att hafva såsom minderårig stått under förmynderskap på samma sätt som omyndig man, skulle fritagas därifrån, så följer häraf att förvaltningen så länge kvinlig myndling var ogift bibehöll enahanda karaktär som vid förmynderskap för manlig myndling.

En plikt att åtaga sig förmynderskap fans icke, lika litet som excusationsgrunder omtalas, eller redovisning, arfvodeslön eller ansvarighet för förvaltningen beröras. Och om den utläggning är riktig, hvilken ofvan gjorts

---

[1]) Jmf. W.G.L. II. Fr. B. XIV.— Se äfven W.G.L. II. Add. 11 § 14.

[2]) Förmodligen vid giftermålet. Jmf. dock Hellner: a. a. pag. 20 not 2.

af omyndens betydelse och giftomannens rätt jämförd med faderns, talar också den för antagandet att „Munt“ var grundvalen för de sydsvenska lagarnas förmynderskap öfver mö; så mycket mera som det är utrönt att förmyndares ansvar för kvinlig myndlings delikt i regeln var oinskränkt och personligt [1]), samt hans rätt till böter för förbrytelser mot denna i lika måtto självständig.

Om man af stadgandena i Gotlandslagen kan sluta till att kvinlig myndling enligt denna lag icke egt någon från förmyndarens afskild förmögenhet, utvisa däremot bestämningarna om förmyndarens rättighet att till gäldandet af böter, dem han utgifver för kvinna, tillgripa i första hand hennes gods äfvensom hans skyldighet att af böter, dem han uppbär, lägga viss del till hennes egendom, samt slutligen den omständigheten att kvinnas arfsrätt var enligt öfriga sydsvenska lagar stadgad, att mös egendom, äfven medan hon befann sig under förmynderskap, betraktades såsom ett helt för sig och att den icke var sammanslagen med förmyndarens förmögenhet. Vid sådant förhållande har förvaltningen gestaltat sig på enahanda sätt för ogift kvinnas gods som för minderårig manlig myndlings, i ty att förmyndaren hade till fastighet usufruktuarisk rätt, medan lösöret öfvergick i hans ego.

Samma stadganden som gälde föryttring af öfvermages jord hade ock sin tillämpning på ogift kvinnas fastighet. Skånelagen, I, 45 [2]), ordar uttryckligen härom: „Swen barn ma ey sæliæ iorth sinæ oc ey andræ lund af hændæ för æn thæt ær fæmtan wintær gamalt. Mö barn aldrigh för æn thet ær mannæt“.

Westgötalagens ofvan anförda bestämningar om hvem som bör förrätta handlingarna vid föryttring af fastighet gälde äfven kvinna [3]).

Någon revokation kunde icke ega rum om kvinna förblef ogift. Men att sådan var medgifven, sedan hon trädt i

[1]) Ty äfven om han till gäldandet af böterna fick använda hennes gods, var han dock i andra hand obegränsadt ansvarig med sitt eget.

[2]) Jmf. Sk.L. II. 18.

[3]) W.G.L. I J. B. 3; II. J. B. VII. Se pag. 419.

äktenskap, kan såsom säkert antagas, ehuru därom ej uttryckligen stadgats.

Ännu återstår att betraktas en sida af förmyndarens värksamhet, ställföreträdarskapet. På grund af den förvaltning som var förenad med förmynderskapet, var det i eget namn förmyndaren utförde de rättegångar, hvilka hade sitt upphof i förmögenhetsförvaltningen.

Af flere lagtexter, hvilka ofvan meddelats [1]) och handla om förmyndarens funktion såsom målsman företrädesvis uti brottmål som röra myndlingen, följer att förmyndaren uti dylika rättegångssaker egde såväl kära som svara. Så ock enligt Östgötalagen, R. B. XII § 2: „Nu ma egh kunu þing stæmna. þa skal hænna malsman stæmna æn han ær innan landzs ok lagh saghu: ær han egh sua. þa skal stæmna andrum hænna skyldum frænda. innan landzs ok laghsaghu".

Östgötalagen, Uaþ. B. XXXVI: „Nu alla þa saki sum kona gær mæþan hon ær ogipt þa suari hænna gipta man ælla böte firi hana. æn þo at hon se fæst manne. baþe han böte ok söke firi hana, æn nakuat kan gæras til hænna: nu siþan uight ær firi kirkiu durum ok gift þa skal hænna husbonde baþe sökia ok suara firi hana".

Men till följd af det ansvar förmyndare bar för mös gärningar var det likasom beträffande manlig myndling i kraft af en egen rätt och i sitt eget intresse han i dylika fall uppträdde. Lika litet som äkta man för hustru eller husfader i mål som rörde barn och underordnade var förmyndaren kvinnans representant. Han uppträdde i sitt eget namn och ej i hennes, han ådrog sig förpliktelser och vann själf rättigheter, äfven då han handlade för hennes räkning. Uti detta förhållande inträdde icke någon förändring genom lagarnas påbud om att en del af de böter, hvilka förmyndare uppbar för brott begångna mot myndling, skulle läggas till hennes gods. Ty om ock förmyndarens och myndlingens egendom betraktades såsom rättsligt skilda förmö-

---

[1]) W.G.L. II. Dr. B. XI (pag. 436), Ö.G.L. R. B. XII § 1 (pag. 424), Gotl.L. I 21 § 1, 2 (pag. 440).

genhetskomplexer, gälde detta dock endast rättsförhållandet emellan, förmyndaren och pupillen medan förmyndarens ansvarsskyldighet och i förvaltningens art grundade förfoganderätt öfver myndlingsgodset lät honom ensam gentemot tredje man framstå såsom dettas subjekt.

Äfven kontrakt, som rörde myndlingens person, exempelvis trolofning, atslötos af förmyndaren och medförde för honom förpliktelser [1]). Likaså skulle att döma af ordalydelsen i Westgötalagen II Add. 11 § 8 [2]) förmyndaren i eget namn disponerat öfver den rätt att lösa jord i börd, som grundade sig å myndlingens släktskap med säljaren af den bördslösen underkastade fastigheten, ty skulle han hafva gjort det i hennes namn, så hade hon icke, på sätt lagrummet ger vid handen, kunnat (vid sitt giftermål) själf utöfva denna rätt, oberoende af förmyndarens åtgörande [3]).

Hvilken var då orsaken till att kvinna icke fick själf uppträda inför rätta? Som bekant har Nordström [4]) sett grunden härtill i den princip, som dikterat Westgötalagen II Þj. B. XXXIII: „konæ ær ovormaghi", och slutit att kvinna därför icke ansetts utgöra en „del af de friborne männens förbund eller af de gamla rättssamfunden" och följaktligen „i de henne rörande ärenden af civil som kriminel natur" måste företrädas af målsman. Visserligen finnas flere skäl för detta antagande. Därför talar beloppen af de böter, som följde på kvinnas brott och som voro lägre än mannens böter, ehuru icke alltid enahanda som för öfvermages brott [5]); äfvensom den grundsats, hvilken flerstädes i lagarna uttalas att kvinna lika litet som öfvermage kunde läggas biltog [6]). Men att kvinna därför skulle betraktats såsom öfvermage torde icke vara öfverensstämmande med rätta förhållandet [7]),

---

[1]) Sjögren: a. a. pag. 16 ff. 38.

[2]) Se pag. 424.

[3]) Se pag. 424.

[4]) Nordström: a. a. II, pag. 93.

[5]) Nordström: a. a. II, pag. 93 ff. 242. Lehmann: a. a. pag. 20, 21.

[6]) Nordström: a. a. II, pag. 359; Lehmann: a. a. pag. 18 ff.

[7]) Lehmann: a. a. pag. 21.

Ty i själfva värket medgifva lagarna undantagsvis kvinna att uppträda för rätta. Icke blott att en afvikelse göres från regeln att kvinna ej kan stämmas till ting[1]) uti det fall, då kvinna är „utländsk" och sålunda ej har målsman „inom land och lagsaga" [2]); utan kvinna omtalas äfven såsom vittnesgill i ett undantagsfall, nämligen då tvist är om nyfödt barn erhållit dop innan det afled och manligt vittne ej finnes[3]). Om ock öfvermage kunnat å ting utföra vissa formaliteter ex. vid fastighetsförsäljning, så förmäles dock aldrig att han kunnat på ed afgifva vittnesmål, utan meddelas tvärtom uttryckligt förbud häremot[4]).

Däremot förefaller det troligt att kvinnas uteslutande från tinget likasom från öfriga männens offentliga sammankomster hade sin grund i den af Nordström anförda orsak att kvinna ej ansågs utgöra en del af rättssamfundet, och hänvisas härom till hvad ofvan refererats angående samma åsikt vidkommande den tyska rätten[5]).

Men ännu en annan orsak torde hafva föranledt att ogift kvinna icke medgafs processhabilitet. Om förmyndaren, som innehade hennes gods under sin förvaltning, stämdes till ting hufvudsakligen för att svara för henne och böta[6]), var det ock för honom en rättighet att få föranstalta om bevisningen i de fall då lagen gaf svaranden vitsord.

Men äfven genom andra handlingar än delikt kan ogift kvinna tänkas ådraga sig förpliktelser och sålunda inverka på förmyndarens intressen. Voro förfoganden öfver egendom henne medgifna i sådana fall, och ansågs hon förmögen af rättshandlingar utom rätta?

---

[1]) Se Ö.G.L. R. B. XII § 1.

[2]) Se Ö.G.L. R. B. XII § 2. — Ett fall då kvinna för talan å ting se W.G.L. I. Af mandr. B. 1 § 1 (pag. 423).

[3]) W.G.L. II Add. 13 § 1. Detta undantagsfall jämte några flere omtalas likaledes i svealagarna. — Motsvarande fall i tysk rätt se Planck, J. W.: Das deutsche Gerichtsverfahren im Mittelalter, 1879, II, pag. 48.

[4]) W.G.L. II. Add. 13 § 1; III. 48.

[5]) Se pag. 428 ff.

[6]) Se pag. 435 ff.

Westgötalagen och Östgötalagen synas icke känna till dylika fall. Skånelagen [1]) omtalar att hustru är köpgild till fem penningar; dock kan hennes man, i händelse hon brukar denna rätt till hushållets skada, å tinget lysa att han upphäft densamma; och om någon sedermera köper af henne vare sig för mer eller mindre, kan hennes husbonde bringa köpet att återgå och affordra köparen det bortsålda utan skyldighet att återgifva priset. Därefter tillägger lagen: „swa oc um han köpær wiþær bondans sun ællær wiþær hans dottær". Dock skall för dylikt köp ej svaras tjufssak såsom då köp göres med bondens tjänstehjon.

Omisskänneligen är detta stadgande, om ett maximum utöfver hvilket de husfadersmakten underordnade icke under några förutsättningar kunde ex contractu förplikta sig i strid med husbondens intresse, att betraktas såsom ett undantag, hvilket antagligen af praktiska skäl [2]) gjorts i det ursprungliga förhållandet, att de som stodo under husfadersvälde voro i alt som berörde detsamma oförmögna att afsluta rättsärenden. Då denna grundsats gälde vid förmynderskapet för minderårig [3]) finnes intet skäl att betvifla att den jämväl vid förmynderskapet för mö haft sin användning.

Men detta undantag utvisar därjämte att mö icke ansågs oförmögen af rättshandlingar. Och om än i landskapslagarna något tydligt uttryck härför icke finnes [4]), bevisa likväl andra till våra dagar bevarade urkunder från tiden för dessa lagars redigering eller kort därefter att kvinna, äfven ogift, kunnat, såsnart förmyndaren meddelat sitt tillstånd, afsluta rättsärenden så angående fastighet som

---

[1]) Sk.L. I. 146; II. 96.

[2]) Jmf. Heusler: a, a. II, pag. 382.

[3]) Se pag. 423. Jmf. Hellner: a. a. pag. 18, 19.

[4]) I den tyska rätten finnes denna sats uttalad bland annat sålunda, Edictum Rothari 204 (Leges Langobardorum): „nulli mulieri liceat in sui potestatem arbitrium id est selpmundia vivere — — — nec aliquid de res mobiles aut immobiles sine voluntate illius, in cuius mundium fuerit, habeat potestatem donandi aut alienandi" Heusler: a. a. I, pag. 118; II pag. 510.

lösöre[1]). Något ställföreträdarskap förelåg i dessa fall icke, utan det var kvinnan själf som med målsmannens begifvande („ex licencia et consensu") förpliktade sig. Förhållandet påminner om auctoritatis interpositio i den romerska rätten. Det är troligt att en skilnad gjordes mellan kvinna, som var minderårig, och kvinna, som på ofvannämdt sätt kunde förfoga öfver sin egendom, men huru denna skilnad bestämdes, därom erhållas inga upplysningar.

Den vård förmyndaren egnade myndlingens person var vid förmynderskap på grund af myndlingens kön, för så vidt det var fråga om fullvuxen person, naturligtvis en annan än vården om minderårig. Antagligt är att den ogifta kvinnan i allmänhet bodde i sin förmyndares hus[2]).

Då giftomannaskap och förmyndarförvaltning tillkommo en och samma person, hvilken därjämte bar ansvar för myndlingens brott, torde man böra antaga att enligt de sydsvenska lagarna „Munt" var grundvalen för förmynderskapet öfver mö.

Förmynderskapet för enka.

Om det förmynderskap enka var underkastad stadgar Östgötalagen, G. B. IX: — — — þa skal gipta maþrin gipta þæn sum næstær ær ok gipta aghær. Hauær hon faþur liuande þa skal han gipta. hauær hon egh faþur liuande ok hauær aþalkunu son þa skal han gipta: hauær hon egh þæn son sum þa ær maganda man. þa skal broþir hænna æn han ær a fæþrinit: ær egh han til. þa skal þæn gipta sum næstær ær a fæþrinit[3]).

Westgötalagen II[4]) utvisar att son svarade för moders i enkostånd begångna delikt och i gengäld hade rätt att som hennes giftoman uppbära „vingiæf". Däremot antyder Westgötalagen I[5]) att enka ej var beroende af giftomans

[1]) Diplomatarium, svenskt: 1983, 1984, 2007, 2026; 2767?; 3154. Jmf. Hellner: a. a. pag. 20, 21.

[2]) Gotl.L. I. 24 § 4.

[3]) Forts. af stadgandet se pag. 431. Jmf. Ö.G.L. G. B. XIX „Nu gangær kona a andra giptu ok andra raþa gæiþ — — — —"

[4]) W.G.L. II Dr. B. XI; III. 56.

[5]) W.G.L. I. G. B. 6.

samtycke, då det säges, att om hon fäster sig utan att inhämta annans råd än sitt eget, hon ej gör sig skyldig till böter („þar a ængin sak a“). Åter heter det i W.G.L. II Add. 8 uttryckligt: „eig ma ok ænkiu fæstæ æller firi gipt hennær skiliæ. vtan ræftær giftar man. — — — hwar sum fæstir mö æller ænkiu. æller firi gipt skil. vtan ræt giftærmanz iaa ok viliæ. þa böte — — —“.

Lagarna gifva sålunda giftomannen en rätt att för enka förrätta gipten, medan på samma gång fordran på gipt icke strängt upprätthålles. Då enka såväl enligt Östgöta- som Westgötalagarna kunde med större eller mindre befogenhet deltaga i förmynderskapet för sina barn, synes hon ock enligt desamma själf varit frigjord från beroendet af förmyndare i afseende å skötseln af sin egendom. Detta gälde likvisst blott lösöret [1]), ty sin fastighet kunde hon försälja eller bortskifta blott med sin näste frändes och giftomans „råd“ [2]). Detta innebar ingalunda att förmyndaren egt utöfva blott en rådgifvande myndighet, såsom af Nordströms och Hellners framställningar kunde slutas [3]); ty saknades förmyndarens tillstånd var rättsärendet utan kraft [4]). Då enka enligt Gotlandslagen icke kunde vara sina barns förmyndare är det troligt att hennes beroende af förmyndare här var större än i öfriga sydsvenska lagar. Att enka enligt sydsvensk rätt kunnat uppträda för rätta [5]) kan icke hållas för troligt, då hon icke kunde såsom förmyndare föra sina barns talan [6]). Detta framgår dessutom af Westgötalagen, II. Dr. B. XI [7]). Hvilken omfattning förmynda-

[1]) Hellner: a. a. pag. 16.

[2]) Sk.L. I. 45; II. 18; Ö.G.L. G. B. XIV § 4; Stemann: a. a pag. 356 ff.; 392. Enl. Sk.L. II. 18 borde all enkas föryttring af egendom („de bonis suis“) ske med hennes laglige förmyndares „råd“, („legitimi prouisoris consilio“).

[3]) Nordström: a. a. II, pag. 89; Hellner: a. a. pag. 16.

[4]) Ö.G.L. G. B. XIV § 4. „Nu sæl kona ælla skipti sinni iorþ siþan hon ær ænkia mæþ sins gipta manzs raþi, þæt köp ær lagh giort aghe þæn uitzs orþ at uæria sum köpt hauær“.

[5]) Nordström: a. a. II, pag. 89.

[6]) Se pag. 383.

[7]) Se pag. 436. Jmf. Hellner: a. a. pag. 14.

rens bötesansvarighet haft är svårt att bestämma; den frihet enka tillkom vid förfogandet öfver sin förmögenhet talar för att förmyndarens ansvarsskyldighet icke var obegränsad, men uttryckligt finnes detta ingenstädes uttaladt.

Oafsedt detta ansvar samt giftomannaskapet, hvars innebörd det är vanskligt att söka utröna, omfattade sålunda förmynderskapet för enka enligt de sydsvenska lagarna målsmanskap äfvensom en viktig bestämmanderätt vid förmögenhetsdispositioner, dem enka företog. Det framgår därjämte att detta förmynderskap bygde på samma grundval som nämda lagars förmynderskap öfver minderårig.

b. Svealagarna.

Lika litet som de sydsvenska lagarna veta svealagarna af någon myndighetsålder för mö. Öfvermageålderns slutpunkt har afseende blott på myndling af manligt kön („moghande man"). „Giffs mö sak. wæri hanæ faþir. ællær frændær. æ hvat sak hænni giffs hælzt", var den i allmänna ordalag uttalade regeln [1]) om ogift kvinnas processomyndighet. Att hon äfven beträffande giftermåls ingående samt vid förvaltningen af sitt gods stod under förmynderskap skall ur det följande framgå. Men det bör redan nu anmärkas att detta beroende icke var så omfattande som enligt de sydsvenska lagarna. Om än någon synnerlig vikt ej kan fästas vid det uttryck lagarna [2]) begagna, då de omtala att förmynderskapet upphör när „barnen" (således kvinliga likaväl som manliga minderåriga) „til wiz koma", så angifva däremot särskilda omständigheter att betydelsen af giftomannarätten icke längre var densamma som enligt götalagarna. Då Helsingelagen [3]) förutsätter att laga fästning egt rum, men att sedermera endera fästehjo-

---

[1]) U.L. þing. B. XI; W.M.L. II þing. B. XXII.

[2]) U.L. Æ. B. VII; W.M.L. Æ B. VIII § 2; H.L. Æ. B. VIII.

[3]) H.L. Æ. B. I § 3, 4.

nets „hugher wændis", heter det: „Nu ær konu siælf a fæstningæ stafwnæ ok ær hun XII aræ. skilias þy enæst at biskuper wil",

hvaraf, äfvensom af Westmannalagen II Æ. B. I § 4:[1]) „Fæstir maþer cono. ær wiþær faþer ællær frændær. þe næsto. ær æi cona sialff a fæstninga stæmno. ællær oc æi til wiz comen. ællær alldærs aghe wald mæþ frændom sinom. nee sighia. oc þan man fæst hafþe androm. böte. III. markær biscope. Nu ær cona sialf a fæstninga stæmno. skilis þy enost þera fæstning at biscopær will. han a scoþa forfall som þera mællom æro",

framgår att kvinnan redan togs i betraktande såsom kontrahent vid aftalet om fästning[2]). Detta aftal var för henne bindande i händelse hon hade fylt tolf år och själf närvarit, då detsamma ingicks. Uttryckligt samtycke erfordrades icke. Slöts däremot aftalet genom giftoman i kvinnans frånvaro eller under hennes minderårighet, hade det gent emot henne kraft, om hon ej efteråt genom uttrycklig vägran upphäfde dess värkan. Karaktäristiskt är stadgandet angående de böter, hvilka drabba giftomannen, om han fäster henne mot hennes vilja och innan hon kommit till nämda ålder; dessa böter tillfalla biskopen. Till dessa förändringar har den katolska kyrkans inflytande på rättsutvecklingen bidragit.

Emellertid har en egentlig eller allmän myndighetsålder icke uppkommit.

Enligt de södra landskapens lagar omfattade förmynderskapet för ogift kvinna ej mindre giftomannarätt än förmögenhetsförvaltning och målsmanskap, samt hade i likhet med förmynderskapet för minderårig sin grund i arfsordningen. Samma person, som var mös förmyndare intill dess hon gifte sig, var äfven hennes giftoman.

I svealagarna är sambandet mellan giftomannaskap och förmögenhetstutel stadt i upplösning. Ofvan är sagdt att i dessa lagar influtit ett stadgande, som gör förmyndaren eller rättare förmyndarene beroende af ättemännens upp-

---

[1]) Jmf. U.L. Æ. B. I § 4; S.M.L. Æ. B. I.

[2]) Jmf. Lehmann: a. a. pag. 47, 48.

sikt. Enligt några svealagar gäller detsamma förhållande äfven giftomannen. Visserligen kan det antagas att jämväl i götarätten icke blott kvinnas fader utan äfven öfriga släkt närvar vid äktenskapets aftalande och måhända därvid hade sig anvisad någon funktion, men fadern eller förmyndaren var dock ensam giftoman [1]). Enligt Uplandslagen, Westmannalagen II och Helsingelagen [2]) uttalas däremot att den, som vill „kunu biþiæ", skall „faþur hænnær ok næstu frændær hittæ. ok þeræ goþ wiliæ letæ", och Westmannalagen I G. B. 1 säger att kvinna fästes „meþ frænda raþe". Fullkomligt enligt principerna för förmynderskapet öfver minderårig ordnar Helsingelagen Æ. B. I giftomannaskapet, då den efter fader, moder, broder och gift syster låter den träda i ordningen „at giptämalum radha, ok fore barna gotz at see, sum næst ær arfwi. æn arfwæ skyldæ þer bæst viliæ ok bæst kunnæ. annæt a fæþrni ok annæt a möþernæ"t så ock Södermannalagen G. B. I. som i detta fall sätter giftomannarätten i händerna på närmaste fäderne fränder, hvilka utöfva den i samråd med näste möderne fränder.

Däremot äro i Westmannalagen II och Uplandslagen [3]) befogenheten till förmynderskap för minderårig och rätten att vara giftoman bestämda på olika sätt. Ty medan den förra öfverlämnas efter föräldrars frånfälle åt näste fäderne och näste möderne släkting under öfrige ättemäns tillsyn, uppställer den förstnämda lagen som giftomän i tur och ordning fader, moder, broder, gift syster samt därefter den näste släktingen, medan Uplandslagen angifver alla behöriga i en ordningsföljd, hvilken företer talrika erinringar om de för äldre arfsordningar i landskapslagarna karaktäristiska drag [4]). Denna ordning är: fader, moder, broder, gif syster, farfader, farmoder, morfader, mormoder, farbroder, faster, morbroder, moster, därefter sysslingar och bryllingar samt af

[1]) Lehmann: a. a. pag. 28, 29.

[2]) U.L. Æ. B. I; W.M.L. II Æ. B. I; H.L. Æ. B. I.

[3]) W.M.L. II Æ. B. I; U.L. Æ. B. I.

[4]) Se pag. 358 ff. 381 ff.

tvänne jämskylde den, som är af fädernet. Häraf ses att, ehuru kvinna erkännes som giftoman, företräde dock lämnas man, och likaså fädernesläkt föredrages framom möderne. Denna ordning för tillträdandet af giftomannaskapet visar tydligen tillbaka på samma ursprung som angifves af de sydsvenska lagarnas ordning för minderårigs förmynderskap [1]). Medan giftomannarätten enligt sydsvensk rätt bibehöll sig vid den ordningsföjd, som i älsta tid låg till grund äfven för ordningen vid tillträdandet af förmynderskap för minderårig, hafva ofvannämda uppsvenska lagar, ehuru med den skilnad att kvinna på grund af sitt arfsanspråk upptagits uti giftomannaordningen, beträffande denna fortskridit till en ståndpunkt, motsvarande den, på hvilken en del sydsvenska lagar stå i fråga om förmynderskapet för minderårig och hvilken äfven svearätten en tid torde hafva intagit beträffande sistnämda institut. Däremot hafva Helsingelagen och Södermannalagen undergått enahanda förändring som i svealagarna öfverhufvud försiggått med ordningen för minderårigs förmynderskap. Westmannalagen I [2]), som icke har något särskildt stadgande om förmyndarvård för minderårig, angifver för giftomannaskapet denna följd: fader, broder, moder som är enka, näste frände, likgiltigt om å fäderne eller möderne.

Då Södermannalagen icke omtalar omyndigs förmyndare annat än med de allmänna ordalagen, „næstæ frænder“ [3]), då Westmannalagen I [4]) omtalar förmynderskapet i sammanhang med giftomannabefattningen och då Helsingelagen [5]) med tydliga ord sammanför de två befogenheterna, måste man anse att båda funktionerna ännu voro i dessa lagars rätt förenade. Men såväl Westmannalagen II [6]) som Helsingelagen i ett stadgande, hvilket torde hafva senare in-

---

[1]) Se. pag. 381 ff.

[2]) W.M.L. I G. B. 3.

[3]) S.M.L. J. B. IX § 4. Jmf. G. B. I.

[4]) W.M.L. I. G. B. 5.

[5]) H.L. Æ. B. I; Se pag. 451.

[6]) W.M.L. II Æ. B. VIII.

kommit i rätten[1]) samt Uplandslagen[2]), hvilken för dessa tvänne lagars stadganden synes vara den gemensamma källan, sammanföra dem helt säkert icke[3]).

Giftomannaskapet tillägges altså än flere personer (förmyndarene) gemensamt, än åter en enda person, hvilken i vissa fall är en af förmyndarene, i andra fall åter icke. Giftomannarätten är altså ej längre en förmyndaren såsom sådan tillkommande befogenhet. Jäf mot förmyndare eller giftoman omtalas icke.

Själfva giftomannaskapet finnas hafva ett annat innehåll än i sydsvensk rätt. Ännu omtalas att giftoman, äfven om han icke är myndlingens fader eller moder utan blott frände, utgifver hemföljd, såsom då Helsingelagen Æ. B. I säger: „gifwr hænnæ (d. v. s. brudens) faþur æller moþur,

> æller broþur æller frændær æller annor nokor. æller ok hanom (d. v. s. brudgummen) iorþ æller lözöræ",

eller då det heter i Westmannalagen I G. B. 5: „Hwas

> sum giptir dottur. ella systir sina ella annan wardnat han skal giwa. i. mætnum markum (näml. hemföljd)";

men själfva denna hemföljd är icke den omynd, som götalagarna omtala. I allmänhet förutsättes att blott föräldrar utgifva den, och enligt Uplandslagen kan gifvaren återkalla densamma när han vill. Skyldighet att gifva hemföljd antydes icke[4]).

Också betydelsen af giftomannens funktion har minskats. Fästning utan giftomans samtycke medför icke äktenskapets ogiltighet, och för giftomannen återstår blott att, om han är fader eller moder till mön, men icke annars, göra den olydiga arflös[5]). Att giftomannarätten förlorat sin karaktär af „Munt" ses äfven däraf att den numera tillerkännes kvinna såväl som man.

---

[1]) H.L. Æ. B. VIII. Jmf. U.L. Æ. B. VII. Se pag. 388, 389.

[2]) U.L. Æ. B. VII.

[3]) Jmf. Lehmann: a. a. pag. 72. som anser att giftomannarätten svearätt helt och hållet är skild från förmyndarbefogenheten.

[4]) U.L. Æ. B VIII; W.M.L. II Æ. B. IX; S.M.L. G. B. V; H.L. Æ. B. VIII § 2. — Amira: a. a. I pag. 526 ff.

[5]) Se Lehmann: a. a. pag. 47.

Fortfarande har emellertid giftoman anspråk på vissa gåfvor („fæstnaþefæ") [1]), och för kränkt giftomannarätt tillfalla honom böter [2]), men någon befogenhet att tillgodonjuta de böter, som utdömas för brott mot den under hans rätt stående kvinnan, omtalas icke [3]). Samtidigt har också förmyndarens ansvarsskyldighet för kvinnas gärningar upphört att i lagarna omtalas [4]).

A priori synes målsmannafunktionen böra tillkomma den eller de, hvilka hafva sig ombetrodd förvaltningen af möns gods. Lagarnas uttryck „fränderne" [5]) lämpar sig äfven bäst

---

[1]) Amira: a. a. I pag. 318 ff; Lehmann: a. a. pag. 71, 72.

[2]) Lehmann: a. a. pag. 31. Sjögren: a. a. pag. 36 ff.

[3]) Ett särskildt förhållande egde rum beträffande lägersmålsbrottet. S.M.L. Æ. B. III omtalar att man, som vägrar gifta sig med kvinna, som han lägrat, „böte XII öræ at frændæ þocka. Taki þet rætter giptarmaþer"; och H.L. Æ. B. XIV förmäler att för lägersmål böter till olika belopp utgingo till kvinnans fader, broder eller sysslingar. Brottet betraktades såsom riktadt mot kvinnans fader eller giftoman. Jmf. Sk.L. II 129: „Oppressori suo innupta femina consensum prestante non ad ipsam, uerbere dignam non munere, ne lucrum capiat ex delicto, sed ad solum eius, presertim in copula maritali, secundum legem proximum prouisorem et in eius persona iniuriam perpessum pudoris — — — satisfactio pertinebit — — — Licet autem sit proximus, quem in ipsa mater concepit oppressione filius, ipsi satisfactio tamen nullatenus attinebit, cum nec pater eo nomine grauaretur, et mater, filij mediante persona, ex reatu suo sortiri commodum uideretur". En fullkomligt motsatt uppfattning visar stadgandet i U.L. Æ. B. XXII jmf. XXIII: „Nv six um lighris bötær — — — Nu latær mö lighræ sik. aff möiær aldri halff fæmpte mark. bot at. Latær lighræ sik annan timæ. ok annæn man. at markær þreær — — — þriþiæ timæ. þriþie man. tolff öræ bot at. latær lighræ rik optæri fa bot ængæ. — — § 1. Takr moþer lighris bot. ok hun föþi barn fram um þry ar. ær barn þeræ mællum. þa taki barn lighris bötær. § 2. Nu ma æi lighris bot bötæs. utan barn witni bæri — —; „och i W.M.L. I. G. B. 8 (jmf 7) stadgas i detta sammanhang: wari slik lagh wm ænkiu sum wm mö". Kvinna väcker själf paternitetstalan, och boten har förbytts i alimentationsbidrag, som lagen normerar på samma gång den meddelar regler för processen i målet.

[4]) Lehmann: a. a. pag. 20, 73 ff. — Kvinna erlägger numera principielt lika höga böter som man: se ex. W.M.L II, Mh. B. XXI § 3, XXVI, XXXII; U.L. Mh. B. XLIX § 2; S.M.L. Mh. B. XXXII.

[5]) U.L. þing. B. XI; W.M.L. II þing. B. XXII.

härför. Dock finnes giftoman för ett särskildt fall omtalad såsom målsegande i sak, som rör ogift kvinna [1]). Men målets art (kvinnofridsbrott) gör sannolikt att detta är en reminiscens från den tid, då giftoman egde uppbära böterna för alla brott mot kvinna och själf ansvarade för hennes gärningar, altså från den tid, då giftomannaskap och förmynderskap enligt samtliga svealagar voro förenade. Då giftomannabefogenheten dessutom enligt svearätt var i flere hänseenden en annan än i de södra landskapens lagar och synnerligast då giftomannen icke bar ansvar för kvinnans delikt, är det antagligt att han ej heller omhänderhade förvaltningen af hennes egendom. Denna omständighet är af vikt framför alt där icke en af förmyndarene, men en särskild person beklädde giftomannabefattningen. Att i dessa fall förmögenhetsvården var skild ifrån giftomannaskapet framgår äfven däraf att i lagarna icke anträffas någon antydan om en åldersgräns, vid hvilken mö från att hafva med sin person och egendom stått under förmynderskap på samma sätt som en minderårig öfverlämnas i giftomans vård.

Det har omnämts att ogift kvinna enligt regeln skulle företrädas af målsman. Härifrån göres dock ett anmärkningsvärdt undantag, då enligt Södermannalagen [2]) ogift kvinna, hvilken mot gift man väcker paternitetstalan, skall därvid framställa bevisning „a þingfiællum sialf hon meþ II. manna witnom. oc XII. manna eþe. wari kuna sialf i for eþe“.

Därjämte uppräknas i lagarna [3]) vissa mål, i hvilka „cona“ fick swæria ok witne bæra“.

Huruvida ogift kvinna för öfrigt hade frihet att företaga rättshandlingar lämna lagarna oberördt. Samtida urkunder [4]) visa dock att hon, till mogna år kommen, kunnat utföra sådana utom rätta, likväl sålunda att hon förfogade öfver sin egendom med sina „fränders“ (= förmyndares) samtycke.

[1]) U.L. K. B. VI; W.M.L. II K. B. III; H.L. K. B. III, S.M.L. K. B. VII.

[2]) S.M.L. Kk. B. XV.

[3]) U.L. þing B. XI; H.M.L. II þing. B. XX; H.L. þing. B. XII.

[4]) Sv. Diplomatarium: 993, 1345; 780; 2880; 2507.

Häraf kan slutas äfven till förmyndarförvaltningens anordning. Den omständigheten att mö endast med förmyndarens samtycke kunde träffa förfoganden öfver sin egendom skulle beträffande fastighet icke utesluta möjligheten af att hon själf haft förvaltningen omhänder, men då en dylik konsens omtalas äfven vid förfoganden öfver lösöre[1]), ligger däri ett bevis för att förmögenhetsvården var uppdragen åt förmyndarene. Då något ansvar för myndlingens delikt ej hvilade på desse, var förmodligen förvaltningen af samma slag som vid förmynderskapet för minderårig, hvaraf åter följer att förmyndarene uppträdde inför rätta i myndlingens namn och på hans vägnar.

Af ett förmynderskap för enka återstå ännu fragment. Södermannalagen[2]) säger att „ænkiæ ma siælf raþa giptu sinni. meþ faþurs raþe oc skylþasta frændæ". Och Westmannalagen I[3]) tillåter moder som omgift att vara giftoman för sin dotter blott under förutsättning att hon gift sig „meþ barnum sinum. oc meþ faþursfrænda raþi". Men Uplandsagen[4]) och Westmannalagen II[5]) säga, att hon själf eger råda för sitt giftermål.

Enka saknar icke förmåga att uppträda inför rätta; „giffs ænkiu sak", heter det i Uplandslagen, þing. B. XI, „wæri sik. sialff fore allum sakum". Osäkert är dock om henne tillerkänts vittnesgillhet i vidsträktare mån än kvinna i öfrigt. Enär hon icke hade målsman, rådde hon själf om sin förmögenhet och var därjämte sina barns förmyndare i samråd med dessas näste fäderne frände.

---

[1]) Sv. Diplomatarium: 993; ogift kvinna erhåller af fränderne „plenam potestatem — — — de bonis suis mobilibus et immobilibus", (anno 1289).

[2]) S.M.L. G. B. I § 1.

[3]) W.M.L. I G. B. 3. — Ännu M. E. L. L. G. B. I upptager son bland giftomän.

[4]) U.L. Æ. B. II.

[5]) W.M.L. II. Æ. B. VII.

Ernst Estlander.

Besittningsbegreppet i 1734 års lag.

Besittningsbegreppet har varit och är måhända än fortfarande ett af de mest omtvistade i rättsvetenskapen. Visserligen hänför sig det mesta, som därom uttalats, till den romerska rättens besittningslära och vidkommer sålunda ej den svenskfinska rätten. Ty besittningen såsom rättsbegrepp är alltid en skapelse af en positiv rätt. Huruvida och i hvad mån besittningen har rättslig betydelse enligt en gifven rätt, kan bedömas blott på grundvalen af denna. Men den teori, som hämtats ur den romerska rätten, har gemenligen framträdt med anspråk att i och med återgifvandet af den romerska rättens bestämningar angående besittningen uttrycka jämväl normer af allmängill innebörd för hvarje rätt. En blick på judikationen hos oss under senaste tid visar också ovedersägligt, att den romanistiska teorin utöfvat inflytande på lagskipningen. En undersökning af besittningsbegreppet enligt svenskfinsk rätt synes därför icke opåkallad.

Såsom ofvanskriften till denna uppsats antyder, kommer förevarande undersökning att inskränka sig till 1734 års lag.

Formelt är denna en *lagbok*, ett afslutadt, den objektiva rätten — med vissa undantag — omfattande helt. Och att lagen äfven till sitt innehåll motsvarar antydda formella karaktär, är tydligt för enhvar, som förmår fatta den utomordentliga betydelse, 1734 års lags system jämte dess terminologi eger för lagens rätta förstånd. Oaktadt de enskilda lagbudens gemenligen ytterst konkreta affattning, som vidhandengifver endast en norm för det enskilda fallet, framgå därjämte ur desamma, i följd af lagens systematik, mer

eller mindre omedelbart rättssatser af allmän innebörd likasom vidare genom sammanställning af skilda lagbud eller af rättssatter, som vunnits ur dessa, vinnas andra sådana. Häri ligger också förklaringen till det faktum att, ehuru en stor del, måhända till och med större delen af lagbuden i 1734 års lag efter hand upphäfts, ersatts med andra eller ändrats, den vida vägnar öfvervägande delen af privaträtten fortfarande innehålles i lagboken. Det kan icke ens sägas, att de upphäfda eller ändrade lagbuden alltid upphört att gälla; ofta, kanske oftast är detta fallet endast med den omedelbara, första normen, som lagbudet uttalar; den allmännare står fortfarande kvar. Om och i hvad mån den svensk-finska rätten känner ett besittningsbegrepp måste därför undersökas och fastställas främst uteslutande på grundvalen af 1734 års lag. Endast sålunda kan ett giltigt resultat erhållas. Hvad som följer efter 1734 års lag kan möjligen hafva medfört en ändring, större eller mindre, men bärvidden af en sådan ändring kan bestämmas blott med hänsyn till ett förut fastående begrepp. För det här afsedda ändamålet, att utreda den svenska-finska rättens principer i fråga om besittningen, är det åter mindre väsentligt om ändring skett och huru långt densamma räcker.

Men en ytterligare begränsning bör här framhållas. Afsikten är icke att gifva en fullständig monografi öfver besittningsläran. Därtill fattas mig framför alt tid. Det är så att säga endast besittningsbegreppets konturer jag afser att utreda.

I.

Uttrycket besittning förekommer endast två gånger i lagen — såvidt jag ej förbisett något ställe — nämligen i R. B. 10: 14, 17; i verbalformen besitta dessutom i J. B. 15: 1.

Af dessa kan R. B. 10: 17 dock lämnas å sido. Fråga är nämligen där om besittning å bergsmanshemman, beträffande hvilka såsom bekant väl icke eganderätt egde rum, sålänge de icke skatteköpts, men den åbon tillkommande rät-

tigheten sånär som på namnet var af samma innebörd som eganderätten [1]; och ordet besittning i ifrågavarande lagrum står således i stället för besittningsrätt. Ordalydelsen i R. B. 10: 14 åter vidhandengifver endast, dels att besittning antingen är liktydig med nytjande eller ock uttrycker en sida af ett förhållande, som sedt från en annan sida består i nytjande, dels att sagda förhållande är något annat än eganderätt. Hvad slutligen vidkommer J. B. 15: 1, så utsäger detta lagrum, att urminnes häfd är det, att man under en närmare angifven längre tid *okvald och obehindrad besuttit, nytjat och brukat någon fast egendom.* Då urminnes häfden är en under en längre tid fortsatt häfd, följer af det sagda att *häfd* är liktydig med okvald och ohindrad besittning, brukande och nytjande.

Ordet häfd härstammar från landskapslagarna. Häfd kommer från »hava», som betecknar det faktiska innehafvandet, men också hvarje sådant, oberoende af dess beskaffenhet och till och med af dess föremål, så att det omfattar äfven annat än saker. Men »haefþ» hänför sig endast till fastighet och angifver ett innehafvande, hvilket visar sig i fastighetens brukande och nytjande på ett sätt, som motsvarar dess ändamål, såsom fastighetens beboende, inegornas brukande enligt sedvanligt odlingssätt, skogsmarkens nyttjande för skogstäkt, kvarnställes bebyggande, men också uppbärande af afgäld af landbo; och vidare måste nytjandet yttra sig såsom utöfning af rätten att hafva gården såsom sin [2].

Denna betydelse har »häfd» fortfarande i 1734 års lag uti J. B. 15: 1. Såsom objekt för nytjandet nämnes här i självfva värket icke fastigheten, jorden, utan eganderätten till denna [3], hvari ock ligger förklaringen till att fång ej behöfver åberopas: detta ersättes just genom påståendet att innehafvaren och hans förträdare, så »långt veterligt är städse besuttit såsom egare».

[1]) Jfr min uppsats Om begreppet fast egendom, i Juridiska f. Tidskrift 1888, s. 19 ff.

[2]) Jfr Om klander, s. 63 ff.

[3]) Jfr min uppsats Om fast egendom, i Juridiska f. Tidskrift 1888, s. 14.

Principielt är bemärkelsen af »häfda» enahanda i B. B. 10: 4; 19: 2, ehuru ordet i dem är inskränkt till det slag af nytjande, som består i odling. Men såsom ett uttryck för odlandet har häfd ock kunnat användas för att beteckna det normala odlandet, det mått i afseende å dikning, egornas hägnande, gödslande och vidmakthållande samt upptagande af nyodling, eller öfverhufvud i afseende å vården af åker och äng [1]), som lagen anser nödvändigt, och hvars eftersättande, oberoende däraf hvem den odlingsskyldige är, om det är egaren själf eller landbo, är brist i häfden [2]) *vanhäfd* [3]). I motsats till vanhäfd, såsom hänförande sig endast till fastighetens odlande, står då bristande i byggnadsskyldighet, i vården om fastighetens åbyggnad — eller missbyggnad — och det olagliga begagnandet af skogen [4]); men då egornas odling i fråga om en fastighet tillika är det hufvudsakliga, dess hufvudändamål, är det blott ett steg längre att låta vanhäfd, utom sin antydda egentliga betydelse, också i vidsträkt bemärkelse omfatta alt bristande i fastighetens lagenliga nytjande eller vårdande [5]).

Såsom föremål för urminnes häfd nämner 15: 1 J. B. också rättighet i fastighet. Mera pregnant uttryckes detta i R. B. 25: 17, som talar om »häfd af vägar, fädrift, vattuledning och mera», hvilken likställes med »besvär och last som ligger å jord». »Häfd», i sisnämda lagrum står icke i stället för »urminneshäfd». De däri anförda slag af rättigheter, med afseende å hvilka häfd förutsättes, behöfva därför icke sammanfalla med dem, vid hvilka urminneshäfd kan ega rum. Men det får icke förbises, att användningen af ordet häfd för annan besittning än innehafvandet såsom egare är en utvidgning af dess egentliga tillämpningsområde och sålunda icke får sträckas längre än hvad lagen tydligt gifver vid handen. Och detta berättigar till antagandet att

[1]) B. B. 6: 1, 2; 27: 10, 4. J. B. 16: 2, 9.

[2]) B. B. 27: 5.

[3]) B. B. 27: 1.

[4]) B. B. 27: 6.

[5]) B. B. 27: 1, „när *vanhäfd* och *missbyggnad* ther å märkes“ - - „Märket ther *stor vanhäfd* vara, syne då hus - - åker - - skog“. - -

urminneshäfdens giltighetsområde, i fråga om rättigheter är detsamma som R. B. 25: 17 antyder för häfden. Sakligt öfverensstämmer det sistnämda med hvad urminneshäfdens väsen synes gifva vid handen. Ty med betingelsen att nytjandet skall hafva fortgått från så långt som minnas kan är jämväl den betingelse gifven, att rättigheten i fråga går ut på ett ständigt, till tiden icke begränsadt förhållande och tillika är oberoende af personlig egenskap. Den bör således utgöra en predialservitut eller sådan reallast, vid hvilken innehafvaren af viss fastighet är den berättigade [1]).

Enligt lagens ordalydelse är det, som vid förevarande slag af urminneshäfd besittes, nytjas och brukas, själfva rättigheten. Häri kan ligga en formulering af en teoretisk uppfattning. Men bemärkas bör, att såsom besittningens objekt vid urminneshäfd å fastighet jämväl angifves själfva rättigheten, eganderätten, hvarmed dock utan alt tvifvel endast åsyftas att tydligt uttrycka besittningens art, det att innehafvaren besuttit såsom egare. Analogin bjuder sålunda snarare att fatta lagens formulering beträffande urminneshäfd å rättighet på enahanda sätt, altså såsom ett förkortadt, men pregnant uttryck för det, att häfden skall hafva yttrat sig såsom utöfvande i kraft af egen rätt af den makt att bruka och nytja saken i viss begränsad omfattning, hvilken utgör den ifrågavarande rättens innehåll. Och att så är bekräftas af R. B. 25: 17, hvilken såsom häfdens objekt angifver »vägar», »fädrift» o. s. v. eller just själfva saken, med begränsning till endast det nytjande, som ett visst enskildt ändamål gifver vid handen.

Analogt med besitta är uttrycket »sitta kvar i», hvarmed angifves gift kvinnas förhållande till makarnas gemensamma bo i fall af skilnad till säng och säte, som af mannen vållats [2]). Sagda uttryck innebär, å ena sidan att hon numera eger *nytja* begge makarnes egendom [3]), njuta för-

[1]) Bemärkas bör, att enligt lagens uppfattning rätt till frälseränta såsom sådan är fast egendom.

[2]) G. B. 15: 1.

[3]) G. B. 14: 2.

månen af boet[1]), å andra sidan att hon *förestår*, *föreser* boet, har makt (och plikt) att *vårda* detsamma. På samma sätt karaktäriseras hustruns läge, där mannen förlupit henne; hon *njuter* hvad mannen förvärkat samt *nyttan* och *räntan* af hans fasta gods[2]). Går hon i annat gifte, ega barnen »nytja» den förlupnes fasta gods[3]). För båda fallen gäller, att mannen icke eger *råda* öfver boet eller sin enskilda fasta egendom, men att hans rätt att råda icke häller öfvergått å hustrun; hon råder icke, utan blott nytjar och *vårdar* boet[4]). Då om hustru säges, att hon efter den af mannen vållade skilnaden till säng och säte sitter *kvar* i boet, så följer att hon under bestående äktenskaplig sammanlefnad *sitter* i boet jämte mannen.

Likasom besitta hänför sig »hafva i handom» i J. B. 18 rubr., 1, uteslutande till fastighet. I afseende å innebörden af detta uttryck är att märka följande. Det anförda lagrummet är ordagrant liklydande med 28 kap. Konungabalken i Kristoffers landslag, utom att det sistsagda har ofvanskriften »Hvar som jord eller *andra äghodela* tagher af androm med waldzvärkom» och i texten använder »med waldzvärkom» i stället för »med våld» samt att böterna äro utsatta i mark i stället för daler, hvarutom lagrummet har tillägget »Om lösöra raan gange som skils i Edzöris Balkenom». Senast nämda lagrum är åter hämtadt från Skenningestadgan, hvari ingår en därmed i öfrigt likalydande bestämning utom att denna efter orden »will sig eghna» har tillägget »eller ock lösae paenningae» och efter »treskiptis» följer: ok hawe firigiort sina egholute ther i, aen han war nokar ok aghe thaen i handum hawer uten thet see giortt aeptir laghse tilltalum, swarum ok laghae doomum, thy at thaen sum sagh forsmaar agher af laghum vaera forsmaadher.

---

[1]) G. B. 15: 1; 13: 5.

[2]) Jfr min uppsats Om makars personliga rättsläge i Judiska f. Tidskrift 1892—1893, s. 13 ff.

[3]) G. B. 13: 5.

[4]) Jfr åberopade uppsats s. 21, om skilnaden mellan „råda" och „vårda".

Maedh Laghum ok laghae doomom skal man sijtt kraeffiae, aaterfaa ok sig eghnae, aen eigh maedh rane ok waldzwærkum [1]).

18 kap. J. B. K. L. L., som handlar om tre års häfd eller lagahäfden, stadgar åter i 1 §: »Hvilken ey drifver thet köp eller skipte igen a thinge med Laghum innan try aar som fore skils. Behalde tha then Jord, som fanget hawer: Och then som the jord salde eller skipte som han ey atte, rätte honom som mist hafwer allan skadhan up, och jord jämgodh igen - - -. Och a fyrathigi Marker till treskiptis, om han the jord med walde sig tillegnat hafwer, som i Konungs Balkenom skils. Är the jord honom androm hendom akomin, och kan ey hemola, Rätte tha skadan up och Jord jämgodha, och a thre Marker for ohemnet» - - -. Vidare föreskrifver 19 kap. 1 § i sagda balk: Dela ock twe om jordena, thär ey är waldzwärk i kommin, tha hafvi then afradh af thy areno, som jordena med Laghum vinner, än hon saen är. Är och Jord noghrom med waldzwärk afhänd, tha bör honom Afradh all Afgäld som ther bör afga, af swa mangom arom som han hona mist hafwer, af them som jardena hafves honom afwäldat: Och för waldzwärket böte som å Konungs Balkenom skils och ther medh allan skadhe ather Malsäghandenom».

En jämförelse mellan dessa lagrum synes nu gifva vid handen, att

»den som har i handom» i K. B. 28, »den hvilken annan afwåldat jorden» är liktydigt med »den som atte» i J. B. 18: 1, och att »den som atte» åter betecknar den hvilken besitter i kraft af ett formelt lagligt eganderättsfång, genom hvilket han kommit i besittningen [2]). »Den i handom hafver» i J. B. 18 af 1734 års lag skulle då icke häller kunna antagas hafva annan betydelse. För en sådan tolkning talar, att lagrummet kräfver en dejektion *i afsikt att göra saken till sin,* hvilket tyckes förutsätta, att det just är en *egare*, mot hvilken angreppet sker.

[1]) Cit. efter Landtmansson, Om Commodum possessionis och besittningsskydd.

[2]) Jfr ock min afhandling Om klander å jord enligt de svenska landskapslagarna, s. 62 ff.

Ytterligare stöd för nämda tolkning gifver en jämförelse med J. B. 10: 1, 2. Det senare af dessa lagrum är af samma lydelse som J. B. 15: 1 i landslagen. Det förra åter har upptagit och återgifver innehållet af landslagens J. B. 15 pr: och 18: 1, utom att påföljden för den som brister i hemul — d. ä. den hvilken väl själf har ett fång men icke dermed förmår värja köparen mot klandrarens talan — i 1734 års lag fått sin plats i J. B. 11: 3. Endast formuleringen af det ifrågavarande lagrummet har blifvit något ändrad i följd däraf, att laga häfden ersatts med lagfarten och fastan. Då det nämligen låg i laga häfdens begrepp att den endast kunde åberopas af en besittare med lagligen tillkommen besittning, kunde ett skildt uttalande härom icke ifrågakomma för 18: 1 J. B. landslagen. Men för att klargöra att lagfarten och fastan hade fullständigt laga häfdens funktion måste däremot J. B. 10: 1 i 1734 års lag uttryckligen utsäga, att en föryttring och därpåföljande fasta äro utan värkan mot den, hvilken såsom egare fortfarande besitter, likasom ock för det fall, att köparen egenmäktigt tillvällat sig besittningen [1]. Tydligt är således, att »annan man» i 10: 1, 2, hvars jord ej må föryttras utan hans fullmakt och ej sättas i kvarstad utan hans hörande, betecknar den persom, hvilken har häfd eller således besitter i kraft af ett formelt lagligt eganderättsfång, hvarigenom besittningen lagligen öfvergått till honom. Men nu är sambandet mellan nämda lagrum och 18 kap. J. B. alldeles påtagligt: de förra afse afhändade genom rättsärende eller rättshandling, de sistnämda afhändade genom faktisk åtgärd.

Klart är nu visserligen, att »den som atte» i J. B. 18: 1 landslagen betecknar besittare i kraft af eganderättsfång likasom att detta lagrum betraktar det våldsamma afhändandet af sådan besittare såsom det typiska fallet af det afhändande, hvarom 28 kap. konungsbalken talar. Men någon tvingande slutsats kan icke dragas därhän, att det nämda fallet skulle täcka det i 28 kap. konungsbalken afsedda af-

---

[1]) Jfr min uppsats Om preskription af klander i jordafång enligt 1734 års lag, i Juridiska f. Tidskrift 1884, s. 1 ff.

händandet. Det samma gäller om 10: 1 och 18 jordabalken i 1734 års lag.

»Hafva i handom» är i fråga om fastighet ett figurligt uttryck. I egentlig bemärkelse hänför det sig till lösören. Tillämpadt å fastighet betecknar detta uttryck samma faktiska möjlighet att tillgodogöra sig nyttan af fastigheten som med hänsyn till ett lösöre eger rum för den, hvilket har lösöret i sin hand. Men äfven andra än egaren nytja en fastighet. Af sådana nämnas i lagen präst, som innehar boställe, besittare af bärgsmanshemman, hustru som efter skilnad till säng och säte sitter i boet eller som förlupits af mannen, enka som har morgongåfva i jord, hemföljdstagare, förläningshafvare, införselhafvare och landbo. Otvifvelaktigt är emellertid, att »hafva i handom» 18: 1 J. B. icke omfattar landbo. Om jordegare tager af sin landbo den åt denne legda fastigheten, är detta endast vräkning [1]), möjligen en olaga sådan, men icke ett tagande från den, som har i handom. Är åter den, som tager, en annan än jordegaren, så riktas brottet, om det också berör landbon, i främsta rummet mot egaren själf, det är denne, som depossideras.

Landbons nytjorätt är väl mera inskränkt än jordegarens. Bland annat eger han icke utan jordegarens lof låta annan nytja och bruka något af gårdens egor [2]) eller själf sälja från gårdens skog [3]). Men denna omständighet är icke tillräcklig att förklara antydda förhållande, då äfven skattebondens egen dispositionsrätt enligt 1734 års lag var inskränkt och blott en gradskilnad icke kan göra landbons nytjande till något väsentligen annat än egarens. Det utmärkande för jordegarens och landbons ömsesidiga förhållande är fastmera det, att jordegaren tillgodogör sig nyttan af fastigheten jämsides med landbon. Å ena sidan eger nämligen jordegaren det omedelbara nytjandet inom det område, hvilket landbons nytjorätt icke omfattar; å andra sidan njuter han nytta af fastigheten genom att

---

[1]) J. B. 16: 4.
[2]) B. B. 8: 5.
[3]) B. B. 10: 7.

af landbon uppbära afrad och städja, och bisvärm, som hittas inom lägenheteus bolstad, tillfaller jordegaren ensam, utom så är att landbon hittat svärmen, i hvilket fall jordegaren dock njuter två tredjedelar af densamma. Och likasom nytjande alltid har sin motbild i vård, så har äfven jordegarens nytjande jämsides med landbon sin motsvarighet däri, att jordegaren för egen del vårdar fastigheten såväl genom dess städjande som genom omedelbar tillsyn öfver att fastigheten af landbcn behörigen häfdas [1]). Sitt pregnanta uttryck har detta förhållande fått i landbons personliga, med tjänarens analoga afhängighet af jordegaren. Denne är husbonde [2]): han eger med egen makt vräka landbo [3]), som gjort sig skyldig till tre års vanhäfd och likaledes återföra landbon med dennes tillhörigheter, om han afviker.

Vid de öfriga af ofvannämda nytjorättigheter eger däremot icke icke något samtidigt nytjande rum för jordegaren och han utöfver icke häller vård om fastigheten Den ständiga besittningsrätten till bärgsmanshemman skiljer sig, åtminstone i hvad rör det faktiska tillgodogörandet af lägenhetens nytta, alldeles icke från eganderätten. Besittaren företräder ock hemmanet vid jordatvist, såsom kan slutas af R. B. 10: 17. Det samma gäller om förläningshafvare samt om hemföljdstagare och hustru, som vid skilnad till säng och säte eller egenvilligt afvikande af mannen förestår boet. Den förres rätt är egentligen inskränkt endast genom den tidsbegränsning, som skyldigheten att återbära innefattar, likasom gifvarens rätt uppgår i befogenheten för hans arfvingar och eventuelt honom själf att fordra återbärande i samma skick som med fastigheten var vid gifvandet. Hustruns rätt åter i ofvan antydda fall att nytja fastigheten och förfoga öfver den innebär i själfva värket den fulla rådigheten i allt annat utom att fastighetens kapitalvärde i regeln icke får angripas på samma gång tillika mannen dock alltid är utesluten från all befattning med och

[1]) B. B. 27: 8, 1.

[2]) J. B. 16: 9.

[3]) J.r B. 16: 4 jf med H. B. 14: 5, 6, 8 och J. B. 16: 14.

förfogande öfver fastigheten. Då hustrun i hans ställe förestår denna, är hon ock rätt part i tvist, som rör densamma. Också boställshafvarens nytjorätt till bostället har samma innehåll som egarens med vissa inskränkningar, hufvudsakligen den att skogen får användas endast till bolets behof, men dessa inskränkningar gälla icke blott boställshafvaren, utan allmänt, så att öfverhufvud icke annat än ett sålunda begränsadt nytjande är tillåtet[1]. Tillsynen öfver att innehafvaren vårdar bostället handhafves blott sålunda, att vid innehafvarens ombyte tillträdaren gör sin egen rätt att få öfvertaga bostället i fullgodt skick gällande. Boställshafvaren är likaledes part i tvist, som rör bostället, änskönt det allmänna här, likasom vid innehafvareombyte, skall sättas i tillfälle att bevaka sitt intresse.

Hvad slutligen vidkommer innehafvare af morgongåfva i jord och införselhafvare, så innehåller lagen om den förra att han ej har annan rätt till jorden än att den bruka och nytja samt är skyldig att hålla hus och jord vid makt och ej låta dem genom sitt vållande förvärras[2], om införselhafvare åter säges att han ej må godset förvärra. Antydda reglering af morgongåfvoinstitutet, hvilket ännu enligt landslagen innefattade öfverlåtelse till ego, är hämtad ur stadgan angående adliga morgongåfvor af år 1664, som föreskref, att riddersman, som ville gifva morgongåfva »af sin jord och arfvegods», egde »gifva sin bästa eller ringaste säte - - - tillika med landboräntan», hvilken morgongåfva »följer mannen» så länge han lefver, hvarefter hustrun finge under sitt enkestånd »behålla morgongåfvan okvald» samt «godsen och räntan - - - njuta, så och nytja skogen till byggning och vedebrand, samt andra ägor som hon kan med skiäl bäst, men icke låta uthugga eller fördärfva skogarne eller husen förfalla för taaklösa skull eller eliest låta fördärfva och ruinera ägorne utan allt skiäligen hålla vid macht;» men gick hustrun i annat gifte, skulle »morgongåfvan, så säte- som

---

[1]) B. B. 26: 2 i f.

[2]) G. B. 9: 4.

[3]) J. B. 9: 8.

landbogods» afträdas till mannens arfvingar. 1690 års förslag till giftermåls balken bibehöll ännu den gamla principen att morgongåfva var öfverlåtelse till ego, men upptog nyssberörda bestämmingar i fråga om morgongåfva i arfvejord. En sådan morgongåfva skulle ej vara gifven «till ewerdelig ägendom uthan allenast till nyttan och bruket», och enkan ålåg att »att hålla godzet vidh makt och icke låta förvärra antingen genom skogarnes uthuggande, eller huusens, egornas och tillhörigheeters fördärfvande». Men redan 1692 års förslag har upptagit sistnämda anordning ehvad gåfvan gifver i »arf eller aflinge» och uttrycker densamma med kortare lokution, i det närmaste likalydande med den, som stadgandet har i 1734 års lag.

Enkas rätt till morgongåfva är sålunda densamma som hustrus, som af mannen förlupits; öfver hans enskilda gods eger hon full dispositionsrätt i öfrigt, utom att godsets kapitalvärde ej får angripas. Det är hon, som uppbär landboränta, antager landbo, har tillsyn öfver landbons häfd, medan själfve egaren icke eger taga någon befattning med godset. Icke häller får egaren utöfva tillsyn öfver godsets vård; såvidt han förmenar innehafvaren gå utöfver sin befogenhet, kan endast utvärka förbud för den olaga åtgärden eller i rättegångsväg göra ett anspråk gällande. Hans rättställning är densamma som exempelvis en inteckningshafvares, där den intecknade fastigheten förvärras. Då införselhafvarens rättsställning angifves därmed, att han å ena sidan skall »njuta all afgäld» eller »afkomsten» från fastigheten, å den andra sidan att han icke får förvärra godset, så följer häraf, att äfven införselhafvarens dispositionsrätt är af samma innehåll som enkas, hvilken innehar jord såsom morgongåfva. Beträffande införselhafvare är emellertid ock tydligt, att han, och icke egaren, vid jordatvist företräder fastigheten. Ty införselhafvaren är berättigad att lagfara med densamma och det är i främsta rummet hans rätt, som beröres deraf, att öfver fastigheten dömes eller densamma sättes i kvarstad; det är sålunda ock han, som skall vara lagligen stämd eller svara i sådant mål. Men

häraf kan slutas, att det sistsagda likaledes gäller innehafvare af morgongåfva.

Då i B. B. 10: 7 säges, att »landbo, eller den annars jord brukar» ej må utan lof nytja fastighetens skog till afsalu, så kunna följaktligen också »den annars jord brukar» alldeles icke afse den, som innehar en nytjorätt af förenämda slag. Gäller en så sådan nyttjorätt, är tvärtom enligt det ofvan sagda nytjorättshafvaren och icke egaren den, hos hvilken lofvet skall utvärkas; det är likaledes han och icke egaren, som kan gifva landbo lof att »låta annan nytja och bruka något af gårdens ägor» och som blir egare af bisvärmen som hittats inom bolstaden. Det brukande, som B. B. 10: 7 förutsätter, är åter af samma slag som det sistomförmälda, eller ett nytjande på samma sätt som landbo.

Det föregående gifver vid handen, att J. B. 18: 1 måste tillämpas i fråga om olagligt afhändande äfven från nytjorättshafvare af ofvanuppräknade slag. Det utmärkande för dem är, att de tillgodogöra sig sakens hela nytta, samtliga öfriga utom den ständiga besittningsrättens innehafvare, förläningstagaren och hemföljdstagaren allenast med den inskränkning att sakens kapitalvärde ej får angripas och de sistnämda äfven utan denna inskränkning. Såvidt gäller sakens regelmässiga afkomst, kunna de därför sägas nytja saken på samma sätt som en egare, medan landbon endast nytjar saken i visst afseende. Men häfd hafva de icke; de nytja dock icke saken såsom vore de egare. Frågan kan altså endast vara den, huruvida nämda nytjorättshafvare inrymmas under begreppet hafva i handom, så att detta har större omfattning än ordet häfd, eller om lagrummets i fråga användning på dem är analogisk, på enahanda sätt som rättssatsen i J. B. 10: 2; B. B. 8: 5, 10: 7 oaktadt den endast nämner egaren, likväl tillämpas å desamma.

Såsom nämdt förekommer ordet besittning icke i fråga om lösören. Lagen använder i allmänhet uttrycket »hafva i händer» [1]), Man säges »få i händer» [2]), »upptaga, intaga» annans kreatur [3]), »hitta bi» o. s. v. [4]). Såsom det regelmässiga ändamålet med det sålunda betecknade tillståndet angifves sakens brukande och nytjande enligt sitt ändamål [5]), men det anmärkes tillika, att innehafvandet icke alltid medför nytjande, då saken innehafves för en annan [6]). Det, att någon innehar en annans sak, uttryckes med att saken är i den förres *vård* [7]), att denne godset *vårda borde* [8]) *förestår* egendomen. Men vård är nytjandets frånsida. Äfven egaren vårdar och bör vårda sitt gods [9]). *Vård* kan sålunda sägas vara det utmärkande för det förhållande, att man man har en sak i händer; och häraf följer å andra sidan, att en person har i händer alt, som ligger inom området för hans omvårdnad. I öfverensstämmelse härmed är den, som med grannens lof, vare sig mot eller utan lega, låter sina kreatur beta på dennes mark, fortfarande själf innehafvare [10]). Har däremot grannen för lega tagit kreaturet till bete, är grannen innehafvare [11]). Genom att tamdjur går in på grannens mark blir denne ej häller ännu innehafvare af detsamma, utan först genom att han upptager eller intager kreaturet; därintill är detta i egarens vård, och egaren säges endast »taga det bort», »hålla det därifrån». Förlorar därmot tamdjuret consuetudo revertendi, så att det blir driftefä [12]), har det ock kommit ur området för egarens vård, och blir föremål för fynd. Flyga åter bin

1) R. B. 10: 6:
2) R. B. 10: 1; 18: 1.
3) B. B. 12: 1, 3; 9: 1.
4) B. B. 21: 2.
5) B. B. 9: 1 i f.
6) B. B. 9: 1 i f. H. B. 10: 3; 12: 4.
7) M. B. 42: 3. U. B. 8: 1, 6.
8) M. B. 40: 8. Jfr och H. B. 10: 3; 11: 2; 12: 1 m. fl.
9) Ä. B. 19: 4.
10) B. B. 12: 1, 3.
11) B. B. 12: 2.
12) M. B. 49: 3.

i annans skog, bevarar egaren sin besittning endast genom att följa dem till stock och hål, märka träet och gifva det byamännen tillkänna. Gör han ej det, blifva bina föremål för fynd, inom hägnad uteslutande af jordegaren eller landbo, utom hägnad af en hvar, hvarvid hittandet emellertid har till värkan, att bina tillfalla jordegaren och hittaren får en tredjedel i hittarlön. Såsom hittare anses på sätt framgår af B. B. 21: 2 jämförd med 21: 1 och M. B. 49: 4, härvid endast den, som på ofvanantydt sätt utmärkt träet, hvari bisvärmen finnes och gifvit det jordegaren tillkänna.

Någon antydan därom, att äfven den, för hvilken annan vårdar visst gods, skulle i ett eller annat afseende gälla såsom innehafvare, gifver lagen icke i fråga om lösegendom. Tvärtom uttalas, att gästgifvare resp. forman innehar det, som är gifvet åt honom att förvara, resp. under sin vård forsla, sysloman det, som han får i händer vare sig af hufvudmannen själf eller för dennes räkning af tredje man [1]). Likaså har förmyndaren »om händer» myndlingens gods vårdar det *som sitt eget*, skall *gifva det ut* då han gör redo; myndlingen åter *råder icke* deröfver, utan förmyndaren *förestår* detsamma [2]).

Undantag utgör dock tjänstehjonets och den under en persons målsmanskap stående innehafvare. Ty tjänstehjonet står enligt 1734 års lag, i det personliga afhängigbetsförhållande till husbonden, att denna fortfarande har full faktiskt rådighet icke allenast öfver all den honom tillhöriga egendom, hvarmed tjänstehjonet tager befattning i och i följd af sin tjänst, utan och öfver det som tjänaren af husbonden fått sig skildt ombetrot i sin vård, så att den senare eger när som hälst fråntaga tjenaren sådan egendom. Detsamma gäller om alla dem, som äro underkastade husbondens målsmansrätt [3]).

[1]) H. B. 18: 1, 3.

[2]) Ä. B. 22: 1, 4; 23: 3, 4.

[3]) Jfr H. B. 1: 8. G. B. 11: 6. Huru den här angifna rättssatsen skall anses formulerad, skall framdeles beröras.

II.

I olika förhållanden förekommer innehafvandet af en sak såsom en af de omständigheter vid hvilkas förhandenvaro är anknutet inträdet af en viss rättsvärkan. Ett enhetligt begrepp bildar innehafvandet emellertid endast om det alltid har samma innehåll. Man kan tänka sig detta så, att innehafvandet såsom sådant är ett begrepp med en faststående, för alla de förhållande, hvari det har förekommit, lika gällande innebörd, hvilket omfattar samtliga de fall, i hvilka ett innehafvande öfverhufvud han säges förekomma. Eller ock så, att af dessa fall till en grupp sammanföras de, i hvilka innehafvandet har en bestämd, för dem alla gemensam beskaffenhet, och begreppet innehafva i teknisk mening användes endast för dessa fall. Men möjligen kan man ock komma till flere olika slag af innehafvande med obetydlig, må hända ingen inbördes gemenskap.

Huruvida det ena eller andra är fallet, är emellertid i och för sig af relativt ringa intresse. Ett sådant erhåller frågan endast i händelse innehafvandet — vare sig då hvarje innehafvande eller ett generelt bestämdt slag af innehafvande — såsom sådant och oberoende af de förhållanden, i hvilka det förekommer, är förknippadt med en viss rättsföljd. Det som föranledt uppställandet af ett skildt besittningsbegrepp, är ock den omständigheten att innehafvandet tillerkänts rättsskydd. I hvad mån eger nu besittningsskydd rum enligt 1734 års lag? De lagrum, som kunna ifrågakomma, äro J. B. 18: 1, B. B. 10: 7, U. B. 1: 4 och M. B. 52. 1.

Förstnämda lagrum innehåller, att den som tager med våld af den i handom hafver jord, hus, skog, vatten eller vattenvärk eller med någonslags åtgärd för honom onyttigt gör och vill sig det ägna, skall gälda skadan åter och böta fyratio daler. Våld enligt landskapslagarnes språkbruk innefattar icke nödvändigtvis användande af fysisk öfvermakt, utan angifver motsatsen till det lönliga tagandet, hvilken uppfattning ännu i 1734 års lag fått uttryck i B. B. 9: 4

och H. B. 20: 14[1]. I fråga om fastighet betecknas det tillstånd, som skapats genom besittningstagande med våld, såsom *ranshæfþ*, hvarmed åter förstås en häfd, som tillkommit emot egarens vilja[2]. Därför är oloflig intaga i annans skog våld, och gården, hvarmed den hägnas, *ransgarþær*. Att »valdsvärkom» i 28 K. B. och 19 J. B. L. L. och »wald» i 18 J. B. L. L. fortfarande har samma betydelse, kan ej betviflas, hälst Edz. B. 40 karaktäriserar lösöreränet såsom fullt våld. Detsamma kan åberopas äfven för 1734 års lag. Men denna uttalar äfven positift antydda uppfattning.

Åvärka betyder ursprungligen utifrån invärka på en sak, bruka, nytja. I Landskapslagarne användes därför »aværka» för att beteckna handlingar, i hvilka besittningen kommer till uttryck[3]. Men efterhand har ordet fått betydelsen af ett olofligt nytjande; och i 1734 års lag är åvärka den tekniska termen för olofligt nytjande från en icke-besittares sida. I vidsträkt mening kan detta ord emellertid omfatta äfven det slag af olofligt besittningstagande, som lagen återgifver med »intaga». Sålunda handlar 3 § i 8 kap. Byggningabalken, hvars öfverskrift lyder »Om åvärkan i åker och äng», om intaga. 6 § i 10 kap. samma balk föreskrifver åter, att om någon kärar till annan för *intagor* eller *annan* åvärkan å hans skogsmark, och denne påstår att marken i självfva värket tillkommer honom, men det ljusliga finnes, att käranden brukat och innehaft marken, så skall den, som *åvärkat*, lägga det ut, som han ingärdat, eller återställa hvad han tagit samt böta »såsom förr är sagdt» d. v. s. enligt kapitlets föregående paragrafer, af hvilka 1—3 §§ handla om åvärkan å oskift skogsmark, 4 § om intaga å sådan, och 5 § om åvärkan å annan skogsmark. För den händelse åter besittningen är stridig, i hvilket fall marken skall sättas i kvarstad, men svaranden sedan vid pröfning af eganderättsfrågan tappar, skall han böta »för *våld*, eller

---

[1]) Jfr ock M. B. 20: 11, 12. B. B. 5: 8.

[2]) Jfr Om klander, s. 71 och där åberopade lagrum.

[3]) Jfr Om klander, s. 67 ff.

åvärkan, alt som målet är till». Nu är emellertid tydligt, att svaranden icke kan fällas till ansvar för annat eller mera, än käranden påyrkat eller således antingen för »intaga» eller »annan åvärkan». Ej häller föreligger någon grund att antaga, att svarandens brott skulle förändra karaktär därigenom att marken satts i kvarstad, så att det i följd af denna omständighet vore att anse såsom våld, medan detsamma i det förstnämda fallet endast vore och bestraffades såsom åvärkan. Och när skulle under antagande af en dylik förändring våld föreligga, när blott åvärkan? Vid sådant förhållande kan man icke undgå den tolkning, att »våld eller åvärkan» äro identiska med »såsom förr är sagdt». Men häraf följer, att intaga i motsats mot åvärkan i inskränkt mening är våld[1]).

Objekt för våldet är enligt J. B. 18: 1 en fastighet eller del däraf. Men i detta afseende bör dock en begränsning göras. Såsom nyss antyddes, är nämligen ock intaga dejektion med våld. Men med intaga betecknar 4: 3 B. B. endast ett besittningstagande, hvarigenom någon går utöfver rån mellan sin och grannens mark in på den sistnämda. Intaga enligt 10: 4 B. B. åter föreligger, då delegare i oskift skogsmark utan behörigt lof till enskildt bruk afskiljer åt sig någon del af den gemensamma skogsmarken[2]). Då den intaga, hvarom B. B. 10: 6 talar, faller under åvärkan, kan därmed icke häller förstås annat än besittningstagande af granne utöfver rån in på annans skogsmark[3]). Under 18: 1 J. B. hör således icke det besittningstagande, hvarigenom någon går utöfver egen rå in på grannens mark eller intager till enskildt nytjande af den oskifta marken.

---

[1]) Jfr ock B. B. 19: 2; 16: 4.

[2]) Jfr 8: 1, 2 B. B. samt K. L. L. B. B. 16: 1, 17; 26: 8.

[3]) Jfr härtill K. L L. B. B. 17: *Om Upgärdir och Avärkan a annans Boolstadh.* Nu gör en granne Upgiärd a annans Bolstadh, eller flere grannar i bynom äro, antingia i Aker eller äng, eller Rofwo rydh: Böte thre Marker fore ett aar. samt 26 kap. *Om Raa och Röör. och Bolstadha skäl Bya mellan: Och om Syner ther uppa.* § 8: „Nu giärdar Bolstader uppa annan bolstadh, eller och man a annan, och swa Syn - - Taki up gard och böte thre Marker.

Till sin värkan bör den handling, hvarom är fråga, innefatta, att dejicienten afhänder innehafvaren och i stället tillvällar sig tillgodonjutandet af den makt, en egare utöfvar. I sina anmärkningar till Landslagen Kon. B. 28 förklarar Abrahamsson sagda lagrum sålunda, att därunder inbegripes, om någon »ettdera *vi expulsiva* afvälder en annan dess fasta egendom, eller *vi turbativa* gör detsamma för honom onytt, eller andre *actus possessorios* däruti *exercerar* och vill således tillägna sig det en annan i handen hafver». Anförda kategorier synas dock vara hvarken synnerligen upplysande eller ens riktiga, då de »andre actus possessorii» öfverhufvud alls icke rymmas under stadgandet och det, som tarfvar förklaring, nämligen huruvida ett enbart onyttiggörande kan tänkas förenadt med vilja att tillegna sig saken, eller huru ordet »onyttiggöra» skall fattas, förblir lika oklart som förut. Att antydda vilja är väsentlig, äfven då fråga är om ett onyttiggörande, framgår vid en jämförelse med M. B. 20: 11, 12, hvilka för ett utan sådan vilja föröfvadt våldsamt förstörande af annans egendom, särskildt ock byggnad, stadga mindre staff än 40 daler. Närmast synes väl förklaringen fås genom en jämförelse med U. B. 5: 7. Den parallellism mellan det genom rättsärende och det genom egenmakt skeende afhändandet, som förefinnes mellan 18: 1 och 10: 1, 2 J. B., blir nämligen fullständig först genom att äfven det slag af rättshandlingar, som U. B. omnämner, indrages i jämförelsen. Men det kan måhända också sägas, att, ehuru lagen väl vanligen betraktar utöfningen af egarens makt såsom ett brukande och nytjande eller så att säga från dess lukrativa sida, lagstiftaren dock icke häller förbisett, att en utöfning af sagda makt kan tänkas i ett rent motsatt syfte nämligen för att förhindra sakens tillgodonjutande, och därför just i fråga om oloflig dejektion velat tydliggöra, att en sådan föreligger i samma grad vid ett förhindrande af sakens bruk, som sker på grund af en tillvällad besittning, som där besittningstagandet är förbundet med sakens nytjande.

Såsom kardinalstadgandet angående besittningen anföres B. B. 10: 6. För att riktigt uppskatta detta lagrums betydelse, bör främst dess giltighetsområde utredas. Detsamma afser, såsom i det föregående visats, det fall, att en *jordegare* åtalar sin *rågranne* för att denne gått utöfver rån in på den förres *skogsmark* och vare sig inhägnat mark till odling eller tillegnat sig jordens produkter, men denne påstår, att den ifrågavarande marken kommer honom till. Förutsättning för kärandens talan är vidare, att han i själfva värket brukat och innehaft jorden eller att både han och svaranden utöfvat besittningshandlingar[1]). Besitter nämligen svaranden ostridigt *ensam* jorden, kan käranden själffallet icke föra någon talan om åvärkan; ty behörig att åtala för åvärkan är endast den, hvilken besitter såsom egare, och käranden måste således, om han vill åtkomma jorden, inleda klander jämlikt J. B. 11: 7; 12: 3; 14: 1. I det sålunda angifna fallet har domaren först att pröfva, om käranden *då* d. v. s. vid den tidpunk, då svaranden företog de såsom intaga eller åvärkan betecknade handlingarna, brukade och innehade jorden. Finnes detta ljusligt — eller med andra ord varder det *genast* klart att käranden besitter, skall svaranden fällas att böta för åvärkan och åläggas att lägga ut det inhägnade, resp. återställa hvad han tagit. Är åter besittningsfrågan icke genast likvid, bör marken hvarom är tvist, sättas i kvarstad och dess nytjande förbjudas. Sedan skall domaren skilja emellan parterne om eganderätten. Tappar därvid svaranden, fälles han till böter för olaga intaga, resp. åvärkan.

Det anförda stadgandet tillåter nu tvänne olika tolkningar. Man kan nämligen läsa detsamma antingen så, att i fall kärandens besittning finnes likvid, så afslutas målet med dom, som ålägger böter och restitution, eller ock i enlighet med Landtmanson sålunda att målet äfven i antydda hän-

---

[1]) Jfr ock Abrahamssons anm. till K. L. L. B. B. 26: 8.

„Ifall vid synen skulle befinnas, att rågången vore stridig, så ställes delan om giärdandet, i qvarstader, med förbud vid vite det at nyttia, til dess at twisten om ägo skilnaden efter laga utförande blifvit afgjord, och då sådant skiedt, dömes sedan om giärdandet“.

delse skall fortgå i hvad det gäller eganderätten. För förstnämda uppfattning synes den omständigheten tala, att lagbudet för det däri omnämda senare fallet, att nämligen marken satts i kvarstad, ånyo påbjuder böter för svaranden, om han tappar i fråga om eganderätten. Än vidare kan för densamma åberopas den rättsuppfattning, som Abrahamsson uttalar i följande anmärkning vid 28 kap. K. B. i sin år 1726 eller således kort före 1734 års lag utgifna edition af landslagen:

»Hvad någor elliest på annans ägendom ettdera medelst upgiärder, hygge, fiske, jackt eller annat dylikt olagligen föröfwar, der han ey söker at willia tilägna sig det, som en annan i handen hafwer, utan allenast det at nyttia, kallas åvärkan, och bötes som i Byggningabalken stadgat finnes. Ey förbindes den, som medelst Wåldzwärkan blifvit ställd utur det han i handom hafft, eller elliest der uti blifwit turberat, emot sin willia inlåta sig uti tvist om odelrätten, förr än han först blifwit återstäld i sin ägande rätt, och för den tilfogade skadan fått ärsättning. Och ey befrijas den, som med wåldwärkan sig något tilägnat eller onytt giordt, för böter, det afwäldades återställande, och skadans återgiäldande, för det, at han påstår det wara sitt odel; Ty med Lagum och Lagadomom skall man sitt Kräfja, återfå och sig ägne, men ey med rån och wåldzwärkan. K. Magni Erichsons Stadga 1335 § 7 — — — — — — — Är det så, at någor klagar, at han i sin ägendom blifwit turberat och honom intet förnär skiedt, och den andra påstår, at honom der uti förnär skiedt, utan at det är hans egendom, som den andra påstår wara sin, men ingen dera kan wijsa sig äga ägande rätt fram för den andra, utan bägge finnas der utinnan hafwa tijd efter annan exercerat oklandrade actus possessoris; Så må det twistiga i qwarstad sättis, til dess at om odelrätten Lagligen blifwit utfördt. Men hwad, som någon kan vijsa wara sin ägendom, der uti bör han blifwa orubbad, och den behålla, til dess at annan bewijser, at det är hans odel och honom tilhörigt. Anställer någor något Kiäromål emot annan angående odalrätten; Så må han ey sig der uti ändra, och der på an-

ställa kiäromål angående ägande rätten, utan med samma talan han begynt. bör han sin saak fullföllja. 6: 23 Ting. b. L. L. Och som Domaren ey må dömma om ägande-rätten, då allenast är instämt om odal-rätten; Så må ey heller Domaren dömma odal-rätten, då allenast är instämt om ägande-rätten. Men är instämt angående ägande-rätten å den ena och odal-rätten å den andra sidan; Så bör först dömmas öfwer ägande-rätten, der causa possessorii är praejudicialis, och sedan den Dommen blifvit fullgiord, dömmes öfwer odal-rätten: Men är ey något praejudiciale der uti, så kan altsammans tillika afgiöras, der wid odal-rätten äger förmån för ägande-rätten. Ey må någor förbindas at wisa, hwar uppå dess ägande-rätt sig grundar, med mindre at Kiäranden med skiäl fulltygar ettdera at han har odal-rätt i det, som klandras, eller at han har bättre egande-rätt der uti. Det någor sitter uppå annans tillåtelse uti dess ägendom, och densamma nyttiar, gier ingen ägande-rätt; Men då twist blir om afträde, så bör det med Lag och icke med wåld afgiöras. Har någon medelst förskrifning begifvit sig från Lag; Det gier ey en annan rätt sådant med wåld at fullföllja Har ock någor wunnit dom å annan, der på må han ey egenwilligt utmätning giöra, utan lita der utinnan Executorens handräckning åt. Hwad i det ena eller andra målet egenwilligt och wåldsamt skier, ansees efter detta Capitel».

Det förstnämda skälet är emellertid icke hållbart. Ty lagen har velat stadga, att svaranden i det fall, att kärandens besittning är likvid, skall böta, om han ock *vinner* i eganderättsfrågan, men att han, där åter marken sättes i kvarstad, är underkastad sagda påföljd blott om han *tappar* i sistnämda fråga, och detta har icke gärna kunnat i korthet utsägas annorlunda än som skett. Hvad åter vidkommer det anförda uttalandet af Abrahamsson, så uttrycker detta i så hög grad den romerska rättens besittningsteori, att man, med hänsyn till det kända faktum att Abrahamsson i allmänhet var starkt påvärkad af den romerska rätten, icke kan tillmäta detsamma beviskraft för att rättsåskådningen å hans tid värkligen varit sådan, sagda uttalande gifver vid handen. Ty hvad är väl Abrahamssons

»äghande» i motsats till den, som har »odelrätten» annat än den romerska rätten juridiska besittare, »possessor animo domini» [1]) in amplissima forma. Och Abrahamssons åsikt strider afgjordt mot den äldre rätten, för hvilken, utom Skånelagen en, särskild tvist om besittningen såsom sådan var fullkomligt obekant [2]).

Å andra sidan samgår Landtmansons tolkning af B.B. 10:6 vida bättre med lagrummets ordalydelse. Ty orden »pröfve rätten *först*» hänvisa otvetydigt till det senare följande: Sedan skilje domaren om eganderätten. Detta sistnämda ingår tillika i en skild mening, så att det kan hänföras till hvartdera af de förut omnämda fallen. På nu angifna sätt synes Lagkomiten och äldre Lagberedningar i Sverige äfven hafva förstått ifrågavarande lagrum [3]). Och slutligen står stadgandet, sålunda fattadt, i full öfverensstämmelse med landskapslagarnes rättsuppfattning, enligt hvilken det egenmäktiga besittningstagandet väl hade den värkan, att den, som på sådant sätt åstadkommit besittningen, med afseende å rätten att värja eller bevisa behandlades såsom om han icke besutte samt att han straffades för rånet, men frågan därom, hvilkendera parten skulle erhålla besittningen, afgjordes endast efter de grunder, hvilka bestämde, hvem af dem var materielt berättigad till densamma.

Såsom Landtmanson framhåller, öfvergår altså processen i nu ifrågavarande fall till en petitorisk sådan, hvari domstolen efter sakens beskaffenhet förordnar att den omtvistade marken skall antingen restitueras till ena parten — den som för kriminell talan — eller sättas i kvarstad. Likaväl i det förra som i det senare fallet har därför detta förordnande karaktären af ett förfogande i rättegången, hvaraf

[1]) För att bemöta ett möjligt inkast, att teorin om nödvändigheten af animus domini för den juridiska besittningen skulle framstälts först af v. Savigny, hänvisas till Thering, Der Besitzwille, s. 248, där det visas, att samma teori förekommer redan hos Lauterbach († 1678) och ännu tidigare Donellus († 1591),

[2]) Jfr Om klander, ss. 72, 73, 108.

[3]) Jfr dessas förslag till Rättegångsbalk, 33 kap. 3 § och motiven därtill.

bl. a. följer, att detsamma genast går i värkställighet och att särskildt ändringssökande däri icke är tillåtet [1]).

Det återstår ännu att angifva, när besittningen är likvid. Enligt J. B. 15: 1 är detta fallet, om innehafvaren besuttit »okvald och ohindrad». Företager sig en annan handlingar, hvilka innefatta utöfvandet af besittning, är detta ett hindrande af den förres besittning och denne måste därför för att bevara besittningens likviditet genast kvälja, altså öfverklaga dem. Underlåtes det, och får den andre därigenom ohindradt och okvaldt en längre tid företaga besittningshandlingar, kunna numera dessa af honom åberopas såsom bevis på att han besitter, i hvilket fall besittningen sålunda är tvistig, illikvid [2]).

U. B. 1: 4 hänför sig enligt sin ordalydelse till ett bestämdt slag af egenmakt, eller den så kallade själfpantningen, och förbjuder sådan vid äfventyr af restitution och böter. Rättsskipningen har emellertid tillämpat nämda straffbud å alt sådant olofligt egenvilligt rubbande af ett faktiskt bestående förhållande [3]), hvilket ej är belagdt med skildt ansvar [4]), för hvilken tolkning särskilda andra lagrum, såsom M. B. 20: 14 och 52: 1, gifvit godt stöd. Beträffande ifrågavarande lagrum är likväl att märka, att den däri ut-

---

[1]) Att gällande praxis ofta föreskrifver ett skildt possessorium är likaså klart som att densamma beror på inflytande af romanistisk teori. Men om possessorium värkligen skall handläggas skildt från petitorium, så är det en logisk konsekvens, att petitorium icke kan upptagas innan det förra slutligen afgjorts och det tidigare faktiska tillståndet återstälts. Man behöfver emellertid blott tänka sig ett genom alla instanser gående possessorium och skadeståndets tillväxt under nämda tid, för att inse i huru hög grad en sådan tolkning är egnad att gynna den orättfärdige besittaren på den värkligen besittningsberättigades bekostnad.

[2]) Jfr Om klander, s. 107.

[3]) Jfr Uts. L. 7: 14, S. L. 16: 14, hvilkas formulering dock är vidsträktare, så att densamma omfattar exempelvis det i H. B. 11: 3 omnämda fallet af egenmakt. Tvifvelaktigt synes emellertid vara med afseende å restitutionsbudet i Uts. L. 7: 14, huruvida sagda lagbud afsett egenmakt af sistantydda slag.

[4]) Såsom i B. B. 9: 4:

talade normen sträcker sig vida längre än till innehafvandet af kroppsliga ting, i det densamma omfattar hvarje faktiskt bestående förhållande. Och vidare bör erinras, att lagrummet såsom det är affattadt tillägger endast konungens befallningshafvande eller den värkställande myndigheten befogenhet att åvägabringa restitution. Huru domaren har att förfara då ett restitutionsanspråk på grund af egenhandsrätt inför honom framställes och detsamma mötes med invändningen att saken med rätta tillkom svaranden, därom säger U. B. 1: 4 intet.

Ett generelt förbud mot oloflig egenmakt ingår åter i 52: 1 M. B., som föreskrifver att »ingen må självvilligt återtaga det han vidkännes, ehvad det är från honom stulet eller han detsamma tappat, utan lite Konungens Befallningshafvande eller Domaren därom till». Häri uttalas en allmän rättssats, som innebär negatift förbudet mot egenhandsrätt, positift påbudet att en person för ernående af det faktiska förhållande, hvilket motsvarar hans rätt, bör söka rättshjälp hos det allmännas organ i den därför föreskrifna ordning. Förbudet mot egenhandsrätt benämnes också förbud mot själfhjälp. Sistnämda beteckning har visserligen företrädet att mera betona motsatsen mot rättshjälp, men får å andra sidan en specifik betydelse endast genom att tänkas i nämda motsättning. Ty tydligt är att lagen icke kan förbjuda all själfhjälp, icke ens på det rättsligas gebit, utan endast den, genom hvilken den handlande går in på en annans rättssfer. Och just detta att handlingen innefattar ett egenmäktigt ingripande i en annans rättsgebit, får sitt pregnanta uttryck i ordet egenhandsrätt, som utsäger, att den handlande med egen hand tager sin rätt af den andra i stället för att laglikmätigt begära dess förvärkligande genom statens för meddelande af rättshjälp anstälda organ.

Det att man icke med egen hand får taga sin rätt infattar en formell föreskrift, påbjuden i den offentliga ordningens intresse. Ett sådant bud lärer ingen samhällsordning i vår tid kunna undvara, om ock gränserna för detsamma äro dragna olika, mera vidsträkt eller med större eller mindre begränsningar, och vägande skäl tala för att icke

gifva detta bud en alt för stor omfattning, då därmed faran lägges nära, icke blott att den befogade självhjälpen inskränkes, utan ock att orättmätigheten, som uppträder utan hänsyn för lag, gynnas på den laglydiges bekostnad.

Men M. B. 51: 1 uttalar icke blott eller ens hufvudsakligen en sådan formell föreskrift. Jämför man ifrågavarande stadgande med den ofvanåtergifna bestämningen i Skenningestadgan, finner man att också denna innefattade ett förbud mot egenhandsrätt. Men egenhandsrätt var enligt nämda bestämning endast tagandet *utan dom.* Den som efter vunnen dom satte sig i besittning af den omtvistade saken, tog icke med egenmakt; han utöfvade blott sin rätt [1]). Likasom på straffrättens gebit har ock på privaträttens utförandet af de handlingar, genom hvilka den berättigade skall ernå det hvartill han eger rätt, — eller det man nämner exekution — ursprunligen varit *dennes rätt* men efterhand öfvergått till en rätt, men samtidigt ock en plikt för vissa statens myndigheter. Det första steget i antydda utveckling var, att exekutionen gjordes beroende af dom, hvilken i den älsta rätten icke innefattade annat än ett konstaterande af den uppgifna rättighetens tillvaro. Och detta förhållande, sammanstäldt å ena sidan med de i 52: 1 M. B. medgifna undantagen från förbudet att själf taga sig rätt, å den andra med stadgandet i M. B. 52: 2 att en utan lof företagen husransakan, ehuru egenhandsrätt, likväl är strafflös, *om tjufnaden finnes* [2]), utvisar att grunden till sagda förbud icke är att söka i formell ordningshänsyn utan i krafvet på skydd för det rättmätigt bestående.

Hvad vi kalla rättigheter skapas och existerar nämligen i och genom att den objektiva rätten genom sina bud och förbud uppdrager gränslinier för de enskildes görande

[1]) Jfr ock ÖG. Bb. 47. Vaþ 30: 2, hvilka synas gifva vid handen att domen utan vidare hade värkan att öfverföra besittningen till den vinnande.

[2]) Analogt måste detta gälla äfven andra fall, exempelvis intaget kreaturs borttagande med egen makt men i öfrigt med iakttagande af därför gifna föreskrifter.

och låtande, och rättigheternas utöfning yttrar sig alltid i ett sådant görande eller låtande. Det att, där en rättighets tillgodonjutande förhålles, rättshjälp kan kräfvas för att åvägabringa att den berättigade kommer i åtnjutande af hvad rättigheten innehåller är sålunda blott en sida af rättsskyddet, hvars andra sida är att det faktiskt bestående tillgodonjutandet af en rättighet värnas mot icke rättsenligt ingrepp. Icke rättsenligt är åter alt, som icke är med den materiella rätten öfverensstämmande. Men skall rättsskyddet i sist antydda riktning vara värkligt, måste tillåtandet af ett ingrepp förutsätta, att dettas objektiva riktighet är viss. Och blott denna omständighet är det, som tekniskt nödvändiggör uppställandet af förbudet mot egenhandsrätt *såsom regel.*

Då M. B. 52: 1 med sagda förbud förknippar anvisningen att för erhållande af det, som förhålles, vända sig till statens rättshjälpsorgan, så tillförsäkras i självfva värket den, som innehar, ställningen af svarande i rättegången ock därmed tillgodonjutandet af förmånen att den, som söker, blir bevisskyldig [1]). Bevisskyldigheten åter bestämmes af det, som påstås, och således för den, som söker, närmast af hvad han bör påstå för att vinna i tvisten. Enligt M. B. 52: 1 bör käranden i sådant afseende afseende »vidkännas» saken. Vidkänna betyder förklara något vara sitt, tillegna sig [2]). På hvad sätt detta påståenden skall motiveras kan här lämnas å sido; det väsentliga är, att det bör innefatta att käranden enligt lag borde hafva saken, har *rätt* till densamma. Men om sålunda innehafvaren icke kan frånhändas saken genom egenmakt och icke häller genom rättegång med mindre käranden ådagalägger sig hafva rätt till saken, så ligger häri tillika, att jämväl ett innehafvande, för hvilket icke ens åberopas någon som hälst rättsgrund, skyddas, om och så länge icke annan visar detsamma vara orättmätigt i förhållande till honom.

Det bör emellertid bemärkas, att den ifrågavarande normen icke blott gäller innehafvandet af saker, utan hänför

---

[1]) R. B. 17: 33.
[2]) Ö. G. Vaþ. 30: 2. Bb. 26: 1.

sig till det bestående öfverhufvud och är af rättsordningens eget väsen med nödvändighet betingad. Såvidt normen tillämpas å innehafvandet, är detta en användning af den allmänna satsen. Samma företeelse, som yttrar sig i det faktiska innehafvandet af en sak, förekommer äfven på andra områden af rättslifvet. Såsom exempel må nämnas det fall, att någon satt sig på en bänk i en offentlig trädgård eller stält sig i menniskoraden framför en biljettlucka eller för mete förankrat sin båt å fiskeplats i vatten, der fiske är enhvar tillåtet. I och för sig föreligga här endast faktiska tillstånd men de skyddas det oaktadt af rätten. Det förhåller sig med dem såsom med rättigheten att gå, stå o. s. v. Den som går på allmän väg företager blott en naturlig handling, men man kan ock säga att han har en rätt därtill, just emedan rätten förbjuder andra att hindra honom från en sådan handling, såvidt den icke går utöfver gränsen emot annans rättsgebit. Och likasom genom människans naturliga handlingar skapas faktiska tillstånd, likaså gäller om ett dylikt tillstånd detsamma som om själfva handlingen, nämligen att rättsordningen förbjuder dess störande, om icke annans rätt genom detsamma kränkes. Rättssatsen att eganderätt till herrelösa ting förvärfvas genom ockupation är ett för ett enskildt fall gifvet uttryck för nämda förhållande; och på samma gång sagda rättssats i detta afseende är en special tillämpning af en allmännare norm, uttalar den däri meddelade regeln om den förstkommandes rätt ock den allmänna grundsatsen, enligt hvilken företeelserna på berörda områden bedömas.

Jämför man nu 18: 1 J. B. och 52: 1 M. B., så finner man att de icke endast däri skilja sig från hvarandra, att det förra lag lagrummet angår fastighet, det senare lösegendom. Å ena sidan har 18: 1 J. B. ett inskränktare giltighetsområde än 52: 1 M. B., enär detta afser innehafvandet såsom sådant, det förstnämda däremot endast ett visst slags innehafvande. Men å andra sidan inrymmer M. B. 52: 1 endast ett tagande, hvilket förmenar sig stå i öfverensstämmelse med det materielt rätta, medan 18: 1 J. B. omfattar hvarje i tillegningsafsigt skeende tagande och således har sin mot-

svarighet i de lagrum i fråga om lösören, som förbjuda rån och stöld.

Såsom tidigare antydts säges emellertid också om landbo, att han nytjar och brukar fastigheten; språkligt sedt måste hans läge betecknas sålunda, att han minskar fastigheten. Ehuru regel är, att endast jordegaren blir egare till bisvärm, som hittas inom bolstad, är därför landbo likväl berättigad till andel i bisvärm, som han hittar å den till honom städjade lägenhetens bolstad, och för landbo gäller detsamma som för jordegaren i sådant fall, nämligen att lysning ej erfordras. Landbo är vidare tillerkänd sakrättslig talan om den legda jordens afträdande åt honom, för den händelse att tredje man på grund af senare upplåtelse tagit densamma i sin häfd [1]). Något tvifvel råder således icke därom, att ju ock landbo åtnjuter det skydd, M. B. 52: 1 gifver. I fråga om fastighet känner lagen således olika slag af innehafvande: å ena sidan det i J. B. 18: 1 omnämda, å den andra landbos och dens, som innehar på samma sätt som han. Ett tredje slag är ytterligare det, som R. B. 25: 17 omförmäler. Vid sådant förhållande måste ock ett samtidigt innehafvande af flere kunna föreligga. Beträffande lösören erkänner åter lagen hvarken olika slag af innehafvande eller ett samtidigt innehafvande af flere. Men häraf följer, att begreppet innehafva enligt 1734 års lag icke är identiskt för fastighet och för lösöre. En dylik olikhet synes också vara betingad af den fasta och den lösa egendomens olika natur.

›Innehafva› är ett af den oreflekterade uppfattningen skapadt uttryck för det förhållande, att en sak tillgodogöres för mänskliga ändamål. Detta kan nu ske på olika sätt och i olika utsträckning. Men endast den fasta egendomen tillåter ett samtidigt tillgodogörande för skilda ändamål och sålunda ett samtidigt nytjande af flere, hvar inom de gränser det för honom gällande ändamålet utstakar. I detta förhållande har tillvaron af jura in re sitt upphof. De olika sätten för nytjandet kunna nämligen bringas under vissa en-

[1]) J. B. 16: 16.

hetliga synpunkter, efter det som är för dem gemensamt eller olika ordnas i vissa kategorier, så att det väsentliga innehållet vid hvarje slag af tillgodogörande af fastighetens nytta sammanfaller med innehållet i någon af de sålunda bildade typerna. Då rättslig reglering tillkommer uppstå af dessa typer de olika rättigheterna öfver saker. Men själfva typerna äro icke rättens skapelse; den har endast upptagit dem, sådana de erbjudas, och genom sitt skydd gjordt det för enhvar utmärkande innehållet till ett maktförhållande. Ett abstrakt innehafvande, utan konkret beskaffenhet, låter därför icke häller tänka sig; det måste alltid gestalta sig så, att dess innehåll faller under någon af de nämda typerna eller med andra ord motsvarar innehållet af någon sakrätt. Och likasom skilda rättigheter öfver en fastighet kunna samtidigt icke blott existera utan ock tillgodonjutas, måste ock ett gifvet nytjandes egen beskaffenhet angifva det rättsinnehåll, som i nytjandet kommer till uttryck.

Besittning i fråga om fast egendom är sålunda utöfning af den makt, som utgör innehållet af någon sakrätt. Att detta är lagens uppfattning framgår tydligt af B. B. 10: 6. Den motsats, nämda lagrum uppställer, är icke rätt och faktum, utan rätt och bestående rättsutöfning, frånsedt huruvida en motsvarande rättighet existerar. Ty då lagrummet medgifver ett afgörande om besittningen och restitution endast såsom ett förberedande stadium i en tvist om *rätt*, så är härmed uttaladt, att restitution af ett rubbadt bestående kan ifrågakomma allenast, där detta gestaltat sig såsom utöfning af en rätt, d. är en sakrätt.

Lösören kunna åter i regeln icke vara föremål för olika slag af nytjande. Vid nytjande tillgodogöres för tiden hela saken och nytjandets beskaffenhet hänvisar icke till någon viss sakrätt. Detta förhållande har sin motsvarighet däri, att jura in re, frånsedt panträtten, som går ut på ett eventuelt tillgodogörande, icke hafva egentlig tillämpning å lösören. Det tillstånd, som ordet innehafva betecknar, kommer i fråga om lösören icke häller till uttryck så mycket i sakens omedelbara eller kontinuerliga nytjande, utan fastmer

däri, att innehafvaren håller densamma beredd för tillgodogörande. Besittare af lösegendom är därför den, som har saken i sin vård.

I den straffrättsliga doktrinen läres, att till tjufnadsbrottet hör, att saken, som tjufven tillgriper, skall vara i annans besittning (l. Gewahrsam)[1], hvarmed vore att förstås »det faktiska herraväldet öfver ett ting i förening med den uppenbar vordna viljan att göra det egna herraväldet gällande med uteslutande af andras»; dock bemärkes tillika att denna besittning icke sammanfaller med begreppet besittning i civilrättslig mening[2]. Förutsatt att nämda sats vore riktig, vore det i alt fall för 1734 års lags vidkommande otillåtet att i fråga om stöld uppställa ett skildt besittningsbegrepp, enär lagen icke gifver minsta stöd därför. Kräfver engång tjufnadsbrottet förhandenvaron af en besittning, så måste denna sammanfalla med lagens allmänna besittningsbegrepp. Huruvida den anförda definitionen å tjufnadsbrottet är riktig eller icke får så till vida ett intresse för besittningsbegreppet, som slutsatser beträffande detta kunde dragas af förhållandenas faktiska gestaltning vid tjufnad, och med afseende härå synes det påkalladt att antyda vissa omständigheter, hvilka vidhandengifva att tjufnadsbrottet enligt 1734 års lag har större omfattning än hvad sagda definition innebär.

Såsom stöld behandlar lagen bl. a. tillgrepp från död person[3], från skepp, som är strandadt eller *utan folk* till lands kommit[4], likasom det att» någon gräfver upp död kropp och tager svepning, kista eller klädnad»[5]; och dock står utom alt tvifvel, att en död person kan hafva hvarken faktiskt herravälde eller vilja att göra detta gällande och att i de två senare fallen någon innehafvare alls icke finnes.

[1]) Jfr Liszt, Lehrbuch des deutschen Strafrechts, 3:je uppl. s. 406. Anteckningar enligt Professor Jaakko Forsmans föreläsningar öfver de särskilda brotten, s. 194.

[2]) Liszt, a. s. s. 408. Forsman, a. s. s. 214.

[3]) M. B. 42: 4.

[4]) M. B. 42: 5.

[5]) M. B. 46: 4.

Den tyska doktrinen är ock så till vida konsekvent, som den åtminstone i de sistnämda fallen icke antager stöld[1]). Forsman åter förklarar det första och det tredje af antydda stadganden sålunda, att enligt gammal germanisk rätt den döde fingerades fortfarande besitta och att det, som fans i graf, ansågs vara anförtrodt åt kyrkan och sålunda i dess besittning. Då tillgrepp från död person äfven enligt nya strafflagen 28: 2 mom. 11 är stöld, vore detta att förklara så, att lagstiftaren tänkt sig den dödes egendom såsom varande i hans rättsinnehafvares besittning. Häremot kan emellertid anmärkas att kyrkans »besittning» icke täcker de fall, då liket nedgräfts utom kyrkogård[2]), och i alt fall kvarstår motsägelsen mellan teorin och stadgandet att tillgrepp från fartyg, som utan folk kommit till land, är stöld[3]). Men frånsedt detta må den anförda fiktionen väl gifva uttryck åt en oreflekterad rättsåskådning, men den innehåller icke någon värklig förklaring. En annan förklaringsgrund sökes ju för den omständighet, att tillgrepp från död person fortfarande i strafflagen anses såsom stöld, hvarvid visserligen åter en fiktion framskjutes. Man behöfver nu alls icke taga i betraktande det ganska sällsynta fall, att den döde icke har någon rättsinnehafvare. Men om den döde är okänd och således icke häller är kändt, hvilka hans rättsinnehafvare äro och hvar de finnas? Och i hvarje händelse antager man ju raka motsatsen till det, som faktiskt är, om man supponerar, att den dödes rättsinnehafvare besitta den egendom, som finnes hos liket, änskönt de måhända alls icke hafva kännedom om dödsfallet och vistas å annan ort. Lika litet som påståendet att svart är hvitt gör det svarta hvitt, lika så litet kan »antagandet» att sagda egendom är i den dödes rättsinnehafvares besittning omintetgöra det faktum, att de sistnämde icke hafva någon som hälst faktisk

[1]) Liszt, a. s. s. 407: 2. 408 i. f.

[2]) M. B. 13: 1, S. B. 2: 1.

[3]) Att Str. L. 28: 2 m. 8 värkligen skulle, såsom Forsman s. 219 antager, uttala något annat än M. B. 42: 5 synes ganska tvifvelaktigt.

makt eller möjlighet att utöfva faktisk makt öfver densamma.

Men också andra fall kunna anföras, i hvilka något innehafvande alls icke eller icke ett sådant som den gifna definitionen innehåller föreligger, men otvifvelaktigt ett tillgrepp måste falla under begreppet stöld. Antagom att egaren till ett förlupet fä, efter erhållen underrättelse att detta varit sedt, eftersätter detsamma och redan har kreaturet i nom synhåll: om en främmande då, med full kännedom såväl om att den annalkande är djurets egare som om hans afsigt att återtaga kreaturet i sin vård tillgriper detsamma i afsigt att tillegna sig det och skyndar i väg därmed, gör han sig då icke skyldig till stöld? Då djuret var driftefä, hade emellertid besittningen gått förlorad, och genom att komma inom synhåll från kreaturet hade egaren ännu ej återfått besittningen. Eller också följande: i en sofvande tiggares hand lägger en förbigående ett guldmynt; innan den sofvande uppvaknat och sålunda fått kännedom om gåfvan, tillgriper en annan myntet. Är detta icke stöld? Men huru förhåller det sig här med den uppenbar vordna viljan?

III.

Af besittningens bestämmande såsom ett nytjande eller vårdande följer, att densamma bildas af två skilda moment, ett yttre och ett inre, corpus och animus.

Fastighetsbesittningens corpus äro handlingar och genom sådana skapade tillstånd, hvilka innefatta fastighetens tillgodogörande för mänskliga ändamål. Alt efter som olika gränser för nytjandet iakttagas erhåller besittningen ett olika innehåll, från predialservituternas ända till eganderättens. Animus åter är viljan att nytja saken på det sätt, att utöfva den sakrättsliga makt, som i det faktiska nytjandet kommit till uttryck. I regeln karaktäriseras denna vilja genom besittningens rättsgrund, dess causa. Besittningsgrunden redogör därför också för besittningens innehåll.

Såsom undantag kan man tänka sig endast det fall, att besittningen tagit sin början utan rättsgrund. I ett sådant fall kan beskaffenheten af innehafvarens animus icke bedömas efter annat än hvad det faktiska nytjandet gifver vid handen; densamma är nämligen rättsligt relevant blott, om och såvidt den kommit till uttryck i ett motsvarande nytjande. En särskild gestaltning af det antydda fallet är det, att en innehafvare tillvällar sig ett vidsträktare nytjande än hvad grunden för hans besittning medgifver. Erkänner man engång besittnings uppkomst genom våld, så måste man ock erkänna möjligheten af att en innehafvare utsträcker sitt nytjande eller således sin besittning utöfver de af besittningens causa dragna råmärkena. Ty hvad ligger väl häri annat än ett tagande med våld, ett egenmäktigt besittningstagande. Denna möjlighet begränsas dock å ena sidan af fordran på att innehafvarens vilja skall vara omsatt i faktiskt nytjande, å den andra af rättssatsen att det egenmäktiga utsträckandet af besittningen icke värkar mot den, hvars besittning däraf kränkes, om denne öfverklagar åtgärden.

Nämda rättssats är uttalad i J. B. 10: 1. Detta lagrum undantager nämligen från lagfartens prekluderande värkan tvänne fall, det ena då fastigheten, som den af en obehörig företagna öfverlåtelsen afser, fortfarande besittes af rätte egaren, det andra då landbo, syssloman eller annan, som nytjar fastigheten jämte egaren eller för hans räkning, obehörigen öfverlåtit fastigheten till annan. I det senare fallet föreligger, såvidt det gäller landbo och annan nytjorättshafvare af samma slag, just ett obehörigt besittningstagande genom att det behöriga nytjandets gränser öfverskridas; och då sagda fall i fråga om den rättsliga värkan af öfverlåtelse och lagfart likställes med det att rätte egaren fortfarande besitter, så innebär detta, att den på anfördt sätt tillvällade besittningen behandlas såsom icke relevant.

Besittningens corpus i fråga om lösöre är åter det, att saken befinner sig i besittarens vård. För besittning af lösöre är det således icke tillräckligt, att man har något i sin hand, eller befinner sig i det läge, att man kan begagna detsamma. Arbetssökanden, som af någon anvisats att i

dennes lider hugga ved med en där befintlig yxa, besitter icke yxan, ehuru han faktiskt innehar densamma; besittare är fortfarande den andra. Husbonden besitter likaså de lösören, hvilka han lämnat åt de hos honom anstälda till begagnande. Å andra sidan är äfven den, som för en annan har en sak i sin vård, men icke den sistnämde besittare.

Beträffande animus vid lösöre besittningen tyckes väl vid första påseendet den satsen hafva oeftergiflig giltighet, att man icke kan hafva en sak i sin vård utan att tillika viljan föreligger att utöfva sådan vård. Emellertid gestalta sig förhållandena understundom så, att besittning måste antagas vara förhanden men en därpå riktad vilja hos besittaren alldeles icke kan antagas eller tillvaron af en sådan blott fingeras genom en så vidtgående generalisering af det viljeinnehåll, som den erforderliga besittningsviljan skall hafva, att denna vilja blir en fullkomlig abstraktion. Å ena sidan hafva vi förgätandet. Om någon sätter undan en sak och sedan totalt glömmer att saken finnes eller funnits hos honom, kan han då sägas vilja hafva saken i sin vård? Å andra sidan kommer i betraktande att vården ofta utöfvas delvis, stundom till största delen genom biträde af andra. Om en husbonde anbefalt sina tjenare att företaga fiske exempelvis en torsdag, men dessa under husbondens frånvaro redan föregående måndag utlagt bragderna, blir ej husbonden besittare af den fisk, som med redskapen fångas, oaktadt han icke får kännedom om fisket för än om torsdagen och icke häller kunnat föreställa sig att fisket skulle ske därförinnan? Eller om någon köpt en tunna spannmål att afhämtas å viss dag, men hans tjänare, som tillfälligtvis flere dagar tidigare besökt säljaren, då emottagit och hemfört säden, är icke köparen vorden besittare förrän han fått kunskap härom? Till de nu nämda kategorierna kommer ytterligare såsom den viktigaste en tredje, hvilken tils vidare lämpligast antydes genom exempel. I min tambur har någon kvarglömt sin käpp och anmäler sig icke häller omedelbart att återfå densamma. Är jag icke besittare af käppen, änskönt jag icke bemärker densamma förrän måhända

flere veckor förflutit? Eller om under min och äfven mitt husfolks frånvaro å mitt bord aflämnats ett till mig adresseradt pakett, är jag besittare först från det jag hemkommit, och får således paketttet återtagas intill dess?

Lagens uppfattning synes mig vara antydd i M. B. 43: 2 samt B. B. 21: 2 och 12: 3. Det förstnämda lagrummet förutsätter, att besittning af vildt och vattendjur förvärfvas genom att dessa inkomma i fångstredskap, som äro för ändamålet utlagda. Gemenligen förklaras antydda besittningsförvärf sålunda, att fångstmannens vilja är eventuelt riktad på besittningstagande af det vilda, som kommer att fångas. Man kan väl frånse den omständighet, att vid en så beskaffad vilja en tidsbestämning för besittnings förvärfvet är omöjlig, då denna i förevarande afseende icke spelar någon rol. Men om i en för harfångst utsatt snara fastnar en lo, eller i en varggård inkommer grannens hund, eller i ett fisknät intrasslar sig en säl? Det kan med visshet sägas, att fångstmannen icke ens tänkt sig möjligheten af att med harsnara fånga en lo eller med fisknätet en säl. Och om han emellertid blir besittare af dessa, hvarför icke ock af hunden? Den ofvan angifna förklaringen synes vara konstlad och tillika öfverflödig. Fångstmannens besittning af det som fångas i hans redskap, har sin grund däri, att han har de för fångst utsätta redskapen i sin vård; med besittningen af redskapen följer besittningen af det vilda, som inkommit i desamma. Beskaffenheten af fångstmannens vilja är vid sådant förhållande irrelevant; det bestämmande är redskapens objektiva beskaffenhet och ändamål. Då denna är afsedd för fångst af vildt, blir han besittare af hvarje vildt, som kommer oberoende däraf, om sådan fångst ens kunnat tänkas såsom möjlig, medan å andra sidan tamdjur utan vidare är uteslutet från hans besittning, om ock detsamma befinner sig i redskapen. B. B. 21: 2 åter frånkänner den, som hittat bi inom annans hägnad, andel i det hittade, och tillägger sålunda den omständigheten att bisvärmen befinner sig inom hägnaden värkan att försätta jordegaren i ett särskildt läge i förhållande till densamma. Enligt B. B. 12: 3 slutligen äro svin, som med vilja insläp-

pas i annans *hägnade* ollonskog, förvärkade till denne, hvilken rättsföljd altså inträder med insläppandet, oberoende däraf om den sistnämde då eger kännedom om saken eller icke. Anförda stadganden, sammanstälda med hvarandra, gifva vid handen såsom lagens ståndpunkt, att besittningen af en sak utsträcker sig till en annan sak, som kommit i ett visst förhållande till densamma, utan att en särskild besittningsvilja hos innehafvaren är af nöden. Det erfordras tvärtom en motsatt vilja för att han icke skall vara besittare af den senare saken.

Hurudant bör då antydda förhållande vara? Det är tydligtvis lättare att i ett enskildt fall afgöra, huruvida ett sådant förhållande föreligger än att gifva en allmän definition af detsamma. Detta möter så mycket större svårigheter som sagda förhållande i olika relationer måste gestalta sig olika. Såsom det viktigaste fallet må framhållas det, att en sak befinner sig i någons bostad under sådana omständigheter, att annans besittning af saken är utesluten.

Ä. B. 19: 4 utgår från förutsättningen att afvita ej »kan vårda» sitt gods. Härmed är likväl icke sagdt, att afvita saknar viljan att vårda, ty han likställes ju i detta afseende med slösaren, hvilken icke kan frånkännas sådan vilja; den vanvettige, likasom slösaren, anses blott sakna förmågan att *rätt* vårda godset. Iråkadt vansinne medför därför icke häller förlust af besittningen, lika litet som vansinne utesluter möjligheten af besittningsförvärf, om än inom vissa gränser. Då M. B. 42: 4 såsom tjufnad från afvita skildt framhåller det fall, att »svikeliga tager af afvita kläder, smide eller annat, hvad hälst de å sig bära», så gifver detta vid handen, att enligt lagens mening afvita äfven i regeln utöfvar besittning inom ett visst begränsadt område, på samma gång däri kommit till uttryck att afvita icke han uppgifva sin besittning.

Hvad om afvita sagts har tillämplighet å barn, eller personer under femton, självfallet med den åldersgräns nedåt, som betingas af krafvet på förmåga af vilja öfverhufvud. I fråga sättas kan likväl, huruvida den i M. B. 42: 4 stadgade åldersgränsen tolf år endast utgör en betingelse för stöl-

dens kvalificerande eller om grundsatsen att barn icke kan uppgifva sin besittning därmed skall vara inskränkt till barn under tolf år.

IV.

I hvad mån eger begreppet ställföreträdare tillämplighet å besittningen?

Till en början bör bemärkas, att den, hvilken såsom hemföljdstagare, boställshafvare o. s. v. nytjar annans fastighet, icke besitter för den sistnämde utan för egen räkning och i eget namn. Har åter någon i sin värjo annans lösöre vare sig såsom pant, lån, inlag, i kvarstad satt gods, eller mot lega, i kommission eller eljes enligt egarens uppdrag till dennes förmån, så innehar den förre visserligen saken såsom en annan tillhörig och ofta äfven för egarens räkning, men likväl alltid i eget namn. Förhållandet är icke det, att den senare och icke han själf skulle gälla såsom besittare; besittningsskyddet tillkommer tvärtom alltid honom, till och med mot den, för hvars räkning han innehar. Frågan kan således endast vara, huruvida icke den omständigheten att saken af hemföljdstagaren eller innehafvaren besittes såsom en annan tillhörig tilläfventyrs medför, att jämväl för den sistnämde uppstå vissa rättsföljder af den art, som hans egen besittning skulle medföra.

Detta spörsmål kan väl icke affärdas därmed, att förhållandet i sådant fall vore ett rättsförhållande och såsom sådant fölle utom besittningsläran. Ty är icke den af rätten skyddade besittningen själf ett rättsförhållande? Men otvifvelaktigt är att ett ställföreträdarskap icke föreligger. Ställföreträdare är nämligen den, hvilken handlar i annans namn eller noggrannare formuleradt, hvars viljeförklaring i kraft af en honom tillkommande befogenhet gäller såsom uttryck för dens vilja, som han representerar. Och såsom redan framhållet besitta de nämda personerna icke för en annan utan i sitt eget namn.

A andra sidan kommer i betraktande att besittningen oftast till någon del, ofta till största delen utöfvas genom andra. Vallhjonet har under hela dagen, å lägenhetens utmark kanske under veckor hjorden i sin uteslutande vård, egendomsförvaltaren sköter under egarens frånvaro godsets hela ekonomi. Såvidt öfverhufvud kan talas om ett vårdande i annans namn, eger ett sådant rum i fråga om nämda personer. Men icke häller de äro ställföreträdare. Det utmärkande för deras ställning är, att de icke hafva en självständig vård utan utöfva vården under tillsyn af den, af hvilken sysslandet är dem ombetrodt: de endast biträda denne i vården, resp. nytjandet. Till antydda kategori höra därför icke blott de, som stå under en persons målsmannaskap, tjänstehjon och öfriga hos honom anstälda, utan ock exempelvis den, som förestår en annans handelsfilial, samt bolagsdisponenten och prokuristen, som arbetar under bolagsstyrelsens eller chefens tillsyn. Slutligen bör till samma kategori räknas den, som momentant öfvertager ett biträdes sysslande.

Afskiljer man nu det så beskaffade innehafvandet som ofvan sagts och biträdandet vid besittningsutöfvande, återstå såsom erbjudande möjligheten af ett ställföreträdande i besittningen i fråga om lösören endast de fall, i hvilka en person fungerar såsom besittare i följd däraf att han företräder en annan inom mer eller mindre vidt dragna gränser. Hit höra förmyndare, den som förordnats att omhändertaga dödsbo m. fl. En närmare granskning visar emellertid, att ställföreträdarebegreppet icke häller här har tillämpning. Ty ställföreträdandet hänför sig till företagandet af rättshandlingar, icke faktiska åtgärder, och innehafvandet eller vårdandet af ett lösöre innefattar i och för sig endast faktiska tillgodogöranden, men icke företagandet af rättshandlingar. Ställföreträdaren handlar på det rättsligas område för den han företräder och kommer i kraft af sitt ställföreträdarskap ock i besittning af de lösören, hvilka falla inom området för hans sysslande, men han vårdar dem icke såsom ställföreträdare utan tvärtom i eget namn.

Hans innehafvande skiljer sig icke från innehafvandet i det förstnämda fallet.

Annorlunda gestaltar sig förhållandet med afseende å fast egendom. Nytjandet såsom sådant innefattar nämligen ock företagande af rättshandlingar, såsom utlegande, uppbärande af afrad eller hyra o. d. Förmyndaren nytjar därför ock i myndlingens namn, han företräder denna i besittningen. Ställföreträdare i besittningen äro sålunda jämväl sysslomännen i konkurs med afseende å massans fasta egendom, den som förordnats att uppbära afrad och hyra från fast egendom, som satts i kvarstad, m. fl.

Julian Serlachius.

Nyare literatur i främmande processrätt.

Planck, Lehrbruch des deutschen Civilprozessrechts, I och II. Nördlingen 1887—1896.

År 1885 anmältes i denna tidskrift det tvänne år tidigare utgifna första bandet af den berömda Leipzigerprofessorn *Wach's* stort anlagda „Handbuch des deutschen Civilprozessrechts". Någon fortsättning af detta arbete har sedan dess icke utkommit, men under tiden har Wach's åldriga kollega *Julius Wilhelm Planck* ej blott börjat, utan äfven fullbordat ett likaledes mycket betydande arbete i tysk civilprocessrätt — det, hvars titel läses här ofvan. Han har utgifvit detsamma i tre afdelningar, nämligen första bandet år 1887, andra bandets första afdelning 1891 och samma bands andra afdelning 1896.

Att detta arbete är af stor betydelse framgår redan däraf, att det utgör det första och tils vidare enda större systematiska arbete öfver tyska rikets nu gällande civilprocessrätt, som föreligger i fullbordadt skick. Då den civilprocesslag, som nu tillämpas i Tyskland och hvilken är den första för hela riket gemensamma, utgafs redan år 1877 och trädde i gällande kraft 1879, kan det måhända synas förvånande att ett sådant arbete, som Plancks, icke tidigare utkommit, särskildt då man ihågkommer den starka produktion på rättsvetenskapens område, som egt och fortfarande eger rum i detta land. Härvid bör dock icke förbises att, i fråga om den vetenskapliga bearbetningen af ett lands positiva rätt, de stora systematiska arbetena utgöra den sista och svåraste delen af denna uppgift. Innan byggnaden kan resas, måste materialet därtill samlas, pröfvas och bearbetas. Detta sker hufvudsakligen genom kommentarier till lagtexten

samt genom monografier. Tager man i betraktande att detta samlings- och siktningsarbete ej blott kräfver tid och möda, utan ock förutsätter en domstolspraxis, genom hvilken de svårigheter och tvistefrågor, till hvilka lagen gifver anledning, åtminstone fått tillfälle att framträda, kan man ej med fog påstå att systematiseringsarbetet skulle i detta fall hafva kommit altför sent. Detta så mycket mindre, som det arbete, hvarom här är fråga, — det må sägas lika gärna först som sist — är synnerligen förtjänstfullt.

Och härmed hafva vi kommit till en annan omständighet, som jämte den först berörda och i ännu högre grad än denna gifver arbetet dess stora betydelse, nämligen arbetets egen beskaffenhet. Författaren till detsamma, hvilken nyss afslutat en lång och hedrande bana såsom universitetslärare, har tidigare gjort sig känd genom flere framstående arbeten i äldre och jämväl nyare tysk processrätt, bland hvilka här endast må nämnas: Das deutsche Gerichtsverfahren im Mittalalter (tre band), Mehrheit der Rechsstreitigkeiten och Das Beweisurtheil. Han var således ovanligt väl förberedd för den uppgift han till sist förelagt sig eller att framställa Tysklands nyaste processrätt.

Söka vi nu närmare karaktärisera förevarande arbete, finna vi till en början att förf:s tidigare forskningar i den tyska processens historia påtrykt detsamma en alldeles särskild prägel. Medan det hittils varit vanligt att framställa Tysklands nu gällande, på principerna af offentlighet, omedelbarhet, muntlighet och fri bevispröfning grundade civilprocessrätt såsom i alla afseenden motsatt den föregående, hvilken utmärktes af skriftligt förfarande, eventualmaximen och den legala bevisteorin, söker däremot *Planck* ådagalägga huruledes de särskilda processuella rättsinstituten på ett naturligt sätt utvecklat sig ur den tidigare gällande rätten och stå med denna i ett starkare eller svagare samband. Denna arbetets historiska karaktär gifver detsamma ett värde utöfver det arbetet i öfrigt besitter samt förlänar detsamma ett egendomligt behag för enhvar, som i rätten ser något annat och mera än en tillfällig yttring af de lagstiftande myndigheternas värksamhet.

Ett annat karaktäristiskt drag är följande. Ehuru arbetet såväl genom den nyss antydda historiska anläggningen som genom hela sitt innehåll vittnar om grundlig forskning och framstående vetenskaplig skärpa, besväras det likväl icke af den lärda tyngd, som ofta utmärker vetenskapliga arbeten på tyska språket, isynnerhet om dessa äro af någon betydenhet. Framställningen är altigenom klar och tydlig, hänvisningar till andra författares arbeten förekomma endast sparsamt och den polemik mot olika åsikter, som i dylika värk vanligen intaga ett så stort rum, saknas nästan fullkomligt i detta. Blott det, som i dessa hänseenden är viktigast, har förf. upptagit i noter under texten. Härtill kommer att förf. med stor moderation och säker takt använder den metod i den tyska rättsvetenskapen, som vanligen kallas *den konstruerande* och hvilken väl å ena sidan väsentligen bidragit till att föra ifrågavarande vetenskap till den höga ståndpunkt, som densamma obestridt intager, men å den andra icke sällan missbrukats och härigenom gifvit upphof åt den doktrinära riktning, som af *Ihering* benämnes begreppsjuridik[1]). Är en konstruktion icke egnad att värkligen förklara det rättsinstitut, på hvilket man vill tilllämpa densamma, förkastas den obetingadt af förf., äfven om den redan vore godkänd af flertalet auktoriteter ämnet.

För att belysa det sist anförda må ett exempel här meddelas. Alt sedan *Bülow* i sin berömda monografi „Die Lehre von den Prozesseinreden" (1868) uppstälde den läran, att processen utgör ett gradvis fortskridande rättsförhållande mellan domstolen och parterna, har denna konstruktion med stort bifall upptagits af de flesta processualister, och ehuru de storartade resultat, man af densamma väntat för den vetenskapliga behandlingen af processrätten, ill största delen uteblifvit, har sagda lära likväl fortfarande vunnit anhängare. Planck afböjer densamma alldeles bestämdt, dock äfven i detta fall utan att ingå i någon egent-

---

[1]) Se härom *Ihering,* Scherz und Ernst in der Jurisprudenz. Leipzig 1885, sid. 247 ff.

lig polemik med anhängarena af den hans egen mening motsatta. Enligt förf. är processen icke ett rättsförhållande, utan den är en af lagstiftaren för uppnåendet af ett visst ändamål planmässigt ordnad följd af handlingar, hvilka utföras af de tre hufvudpersonerna däri, nämligen domstolen, käranden och svaranden (I sid. 199 ff.).

Oaktadt den återhållsamhet förf. sålunda visar i fråga om juridisk konstruktion och teoretiska utläggningar, underlåter han icke att förklara de särskilda företeelserna i processen på ett fullt vetenskapligt sätt och vanligen tillika så, att deras rättsliga natur enkelt och träffande framgår ur förklaringen. I själfva värket kan man säga att arbetet i rent teoretiskt hänseende uppfyller mycket högt stälda anspråk. Af teoretisk ensidighet förekommer emellertid, såvidt ref. kunnat finna, föga spår. Endast i sällsynta undantagsfall låter förf. sträfvandet efter systematisk följdriktighet leda sig till en något ensidig karaktäristik af ett processuelt institut, såsom t. ex. då han för det fall, att vid Berufung (vad) den högre domstolen finner den af underrätten gifna domen vara i något afseende oriktig, inskränker först nämda domstols uppgift till att sätta en ny dom i den oriktigas ställe samt omnämner återförvisning af saken till ny behandling allenast såsom undantag från denna regel, ehuru enligt både processlagen och praxis båda dessa utvägar hafva lika stor betydelse och sålunda hvardera har karaktären af regel (II, sid. 464 ff.).

Å en annan sida har förf. synbarligen haft sin uppmärksamhet riktad därpå, att hans arbete jämväl måtte kunna gifva svar på de frågor, hvilka framställa sig i praktiken. För att uppnå detta mål, har han omsorgsfullt beaktat den i Tyskland gängse domstolspraxis, särskildt sådan denna visar sig i de af Reichsgericht (högsta domstolen) afkunnade domar och utslag. På grund häraf och då förf., ehuru han öfver hufvud behandlar sitt ämne mycket fullständigt, likväl undvikit den nästan monografiska utförlighet som utmärker Wach's arbete, egnar sig hans bok synnerligen väl till studium äfven för praktiska jurister.

Utan tvifvel kunde ännu mycket sägas om detta betydande arbete. Men då detta knappast vore möjligt utan att ingå i enskildheter och sådant ligger utom planen för denna anmälan, hvilken endast afser att fästa uppmärksamheten vid ifrågavarande arbete samt därjämte i så allmänna drag som möjligt karaktärisera det samma vill ref. för att komplettera hvad i sådant afseende redan anförts, till sist blott i korthet redogöra för arbetets uppställning, hälst äfven denna är ganska karaktäristisk och i hög grad afviker från hvad man är van att finna i läroböckerna i processrätt.

Inledningen är mycket kort (21 sidor), och då densamma förutom en historisk öfverblick innehåller lärorna om civilprocessrättens begrepp eller omfattning och dess rättsliga natur, är det uppenbart att framställningen om dessa viktiga läror är tämligen knapphändigt affattad.

Oafsedt denna inledning delas arbetet i tre afdelningar eller „böcker", af hvilka den första handlar om domstolsförfattningen, den andra om förfarandets form och den tredje om förfarandets gång. Beträffande den första bör nämnas: att densamma under rubriken „civildomstolarnes domsrätt" (Gerichtsgewalt) behandlar ej blott läran om domstolarnes behörighet i allmänhet och den objektiva kompetensen, utan äfven läran om laga domstol eller forum, vidare att den i en annan underafdelning redogör såväl för den egentliga domstolspersonalen, som ock för åklagaremyndigheten och sakförareväsendet, samt slutligen att en tredje underafdelning innehåller, utom annat, lärorna om rättegångskostnad, om offentlighet och muntlighet.

Den andra boken omfattar likaledes trenne underafdelningar, hvilka handla, den första om parterna, den andre om parternes förhållande till domstolen och den tredje om processhandlingarna. Denna bok är utan tvifvel i teoretiskt hänseende den viktigaste, enär den innehåller de läror, som äro af största betydelse för den juridiska uppfattningen af hela civilprocessen. Hit höra de ytterst viktiga frågorna om det rättsliga förhållandet mellan parterne inbördes, om de rättigheter och plikter, som tillkomma parterne gentemot

domstolen samt om den rättsliga karaktären af såväl domstolens processuella handlingar, som parternes. Öfverraskad skall troligen mången läsare blifva, då han finner läran om erkännande behandlad i denna afdelning, icke i sammanhang med bevisläran, hvilken förekommer i tredje boken.

Arbetets tredje hufvudafdelning, hvilken till sitt yttre omfång är vida större än de två första tillsammans, behandlar, såsom redan antydts, rättegångsförfarandet i dess allmänna förlopp. Naturligtvis redogör förf. särskildt för förfarandet i första instans och särskildt för rättsmedlen emot underrätts domar och utslag, men utom dessa tvänne större underafdelningar innehåller denna bok jämväl en tredje sådan angående det exekutiva förfarandet. Då sist nämda afdelning på ett klart och öfverskådligt sätt framställer de ledande principerna för den civila exekutionen i allmänhet, vare sig denna grundar sig på slutlig dom i tvistemål eller på någon annan exekutiv urkund, synes den kunna påräkna intresse hos oss, där en på delvis nya principer grundad, vidlyftig och tämligen invecklad lag i detta ämne nyss trädt i gällande kraft.

Jämväl i öfrigt är arbetet, ehuru det naturligtvis såsom behandlande tysk processrätt närmast är afsedt för tyska läsare, af så stor och allmängiltig betydelse att det äfven kan med intresse och nytta läsas af jurister utom Tyskland och särskildt jämväl i vårt land. Det är fördenskull med full öfvertygelse som ref. till afslutning af sin anmälan på det bästa anbefaller boken hos Finlands jurister.

R. A. W.

Nyare svensk processrättslig literatur.

John Ask: De allmänna underrätternas inbördes behörighet i tvistemål. Lund 1896; 206 sid.

Ernst Kallenberg: Om forum i brottmål. Lund 1896; 258 sid.

—— Om kvalificeradt erkännande i civilprocessen. Lund 1896; 137 sid.

Sigfrid Skarstedt: Om straffprocessuella tvångsmedel enligt svensk rätt, I och II (Häktningsinstitutet). Lund 1895 och 1896; 232 och 296 sid.

—— Om återförvisning af mål; studie i svensk processrätt och domstolspraxis. Lund 1896; 76 sid.

Carl Livijn: Om stämning till svaromål samt om genstämning enligt gällande svensk allmän civilprocessrätt, I. Lund 1896; 90 sid.

Oskar Hedenskog: Om offentlig åtalsrätt. Lund 1896; 209 sid.

Samtliga ofvan anförda arbeten utom det af Livijn utgifna hafva utkommit i distribution hos Gleerupska Universitetsbokhandeln (Hjalmar Möller) i Lund. Såsom af denna förteckning synes, är det en för svenska förhållanden ovanligt rikhaltig processrättslig literatur, som under loppet af innevarande år sett dagen vid Sverges andra universitet. Denna starka produktion har sin förklaring däri att ett nyss inrättadt ordinarie professorsämbete i processrätt vid sagda universitet för första gången stått att besättas. Alla dessa arbeten, med undantag af det sista i raden, äro nämligen afsedda att utgöra kompetensprof för ifrågavarande professur.

Bland de nyss uppräknade författarene har e. o. professorn *John Ask* redan tidigare gjort sig känd för en mycket omfattande literär produktion på rättsvetenskapens område, hvilken därjämte hänför sig till snart sagdt alla grenar af denna vetenskap. Dock är det nu föreliggande arbetet det första af honom med ämne ur processrätten.

Arbetets disposition är följande. Sedan förf. i en kort

inledning angifvit dess uppgift samt meddelat några allmänna synpunkter beträffande forum i tvistemål, redogör han i kap. I för de mål, hvilka endast kunna instämmas till rådstufvurätt, och behandlar därefter i kap. II de allmänna underrätternes inbördes behörighet med afseende å mål, hvilka efter omständigheterna kunna instämmas till härads- eller rådstufvurätt. I detta kap., som omfattar bokens utan jämförelse viktigaste och vidlyftigaste parti, behandlas först forum generale och sedan i en annan afdelning de särskilda fora specialia. Därefter redogör förf. för stadgandena angående utlänningars forum (kap. III) och slutligen för det s. k. forum prorogatum, hvilket bestämmes genom parternes vilja.

Såsom häraf synes, hör det icke till planen för detta arbete att bestämma gränsen vare sig mellan domstolarnes och de förvaltande ämbetsvärkens jurisdiktion eller mellan de allmänna och de särskilda domstolarnes domsrätt eller slutligen mellan högre och lägre domstolars behörighet, utan endast att „beträffande tvistemål, hvilka i första instans skola behandlas af allmän underrätt, afgöra, till *hvilken* underrätt de äro att hänvisa". Men äfven med denna begränsning är ämnet mycket omfattande för en monografi, ja så omfattande, att en till alla delar genomförd grundlig behandling af detsamma måste möta stora svårigheter. Och möjligheten af en sådan grundlighet, hvad den rent juridiska sidan af ämnet beträffar, har förf. ytterligare minskat genom det stora utrymme han egnat behandlingen af ämnet från synpunkten de lege ferenda, — ehuru det visserligen måste erkännas att arbetet härigenom på annat sätt vunnit ett ökadt intresse.

Vore det nu så, att den nödtvungna begränsningen i utförandet af det rika ämnet hade föranledt förf. till stor sparsamhet i fråga om dess detaljer, så kunde däremot icke med fog göras någon anmärkning, blott de allmänna grundsatserna och ämnets hufvudpunkter skulle klart framgå. Men tyvärr är förhållandet icke sådant. Medan detaljer förekomma i riklig mängd, hafva de viktigaste begrepp samt frågor af stor principiell betydelse affärdats ytterst knapp-

händigt. Sålunda är begreppet „domstols behörighet" väl föremål för en kort förklaring eller rättare sagdt beskrifning, men icke för någon värklig utredning, och de viktiga frågorna, i hvad mån behörigheten utgör förutsättning för en giltig rättegång samt hvilken rättslig betydelse i öfrigt tillkommer densamma äro knapt ens antydda. Likaledes äro spörsmålen om den processuella behandlingen af kompetensfrågor samt om kompetenskonflikter endast i förbigående berörda.

Härmed vill jag likväl icke påstå, att arbetet skulle sakna förtjänster. Förf. har ständigt bemödat sig att af lagens stadganden om domstols behörighet härleda alla de bestämningar, som äro nödvändiga för att det i hvarje särskildt fall må kunna afgöras, vid hvilken domstol ett mål bör göras anhängigt. Och då han härvid omsorgsfullt beaktat gällande praxis, såvidt denna framgår ur tillgängliga prejudikatsamlingar, samt öfver hufvud låtit sig ledas af sundt omdöme och riktig takt, är den lösning han gifver de enskilda spörsmålen i de flesta fall tillfredsställande, om äfven motiveringen ofta nog är ganska knapphändig, ja stundom endast grundar sig på något prejudikat (t. ex. å sidd. 100 och 106). Till följd häraf och enär antalet spörsmål, dem förf. upptager till besvarande, därtill är ganska stort, utgör arbetet ett godt bidrag till tolkningen af den svenska processrätten och kan utan tvifvel läsas med intresse och nytta af både svenska och finska jurister.

I fråga om arbetets enskildheter må följande anmärkningar här finna plats.

Då forum generale bestämmes genom *svarandens* domicilium (resp. den ort, där han anträffas, f. deprehensionis), är det icke riktigt att, såsom förf. gör (sid. 64 ff.) till detta forum hänföra de fall, då kärandens bo och hemvist är bestämmande för domstolens behörighet, utan borde dessa, såsom utgörande undantag från den allmänna regeln, tvärtom rubriceras såsom ett eget forum speciale. Bland dessa fall uppräknas mycket riktigt äfven det, då räkning öfver utborgade varor enligt förordningarna om handelsböcker klandras af gäldenären, och förf. tvekar, huruvida detta stad-

gande skall anses vara af undantags natur eller gälla för provokatorisk process i allmänhet (sid. 69). Att märka är härvid, att förf. ej ens antyder hvad det i den äldre processrätten gängse, men i den nyare öfvergifna begreppet provokatorisk process numera anses innebära, nämligen en negativ fastställelsetalan. Skulle han hafva tagit detta i betraktande och tillika gjort klart för sig hvad en sådan talan innebär, hade han ej behöft stanna i tvifvel om det rätta svaret på frågan.

Däremot bör det måhända icke anses såsom ett fel, att förf. efter utländskt föredöme till fora speciala hänfört jämväl forum rei sitæ, ehuru detta, såvidt jag kan finna, enligt svensk rätt är ett generale, likaväl som f. domicilii är det. Redan den äldre svenska rätten stälde i fråga om tvistemål f. rei sitæ jämsides med f. domicilii samt båda dessa fora vid sidan af f. delicti i brottmål, och hvad beträffar 1734 års lag, framgår det såväl af ämnenas disposition i 10 kap. R. B., som af de ordalag lagen här begagnar, att äfven denna känner trenne allmänna fora, nämligen ett för gäld och andra tvistemål, som röra svarandens person, ett för tvister om jord och gods på landet samt hus, gård och tomt i staden, och slutligen ett för brott och missgärningsmål. Lika litet kan jag lägga förf. till last, att det slut, hvari han beträffande några enskilda spörsmål stannat, icke öfverensstämmer med den åsikt jag bildat mig i saken, såsom t. ex. då förf. (sid. 84) för den händelse, att vid tvist rörande en servitut den tjänande och herskande fastigheten ligga inom särskilda domkretsar, uppställer regeln, att målet hör till den rätt, inom hvars område svarandens egendom ligger. Fasthåller man att vid en sådan tvist saken alltid gäller en — värklig eller förment — rättighet till den tjänande fastigheten, samt att tvist om *rätt till fast egendom* hör till samma egendoms f. rei sitæ, synes det vara klart, att den tjänande fastighetens läge bör vara bestämmande för forum, ehvad egaren till denna fastighet i processen är kärande eller svarande.

Samma ämne, som professor *Ask* i nyss berörda arbete behandlat för civilprocessen, har juris doktor *Kallen-*

berg valt till föremål för undersökning i fråga om straffprocessen. Detta arbete bär titeln: „Om forum i brottmål".

Förf. inleder detsamma med några anmärkningar rörande, utom annat, begreppen kompetens och forum samt den stora betydelse, som frågan om forum har i straffprocessen. Därefter framställer han de allmänna synpunkter, hvilka enligt hans tanke böra komma i betraktande vid bestämmandet af forum i brottmål och berör därvid tillika den ståndpunkt i frågan, som intages af särskilda nyare lagar och lagförslag. Sedan talar förf. från samma allmänna synpunkter först om forum delicti commissi, hvarvid särskildt frågan, huru det skall bestämmas, på hvilken ort ett brott blifvit begånget, något utförligare undersökes, samt därpå om forum connexitatis. Nu följer arbetets hufvuddel, hvilken handlar om forum i brottmål enligt svensk rätt. I denna redogör förf. först för forum enligt R. B. 10: 1, första punkten, och 10: 23 (f. delicti), äfvensom för undantag från dessa stadganden, talar sedan om forum för brott, som föröfvats utrikes eller på fartyg (R. B. 10: 22), därefter om forum vid brottssammanhang, nämligen forum reconventionis (R. B. 10: 24), forum vid subjektiv connexitet och vid objektiv connexitet samt om konkurrens mellan subjektiv och objektiv connexitet, och meddelar härpå en utförlig framställning om kompetensreglernas rättsliga natur och processuella behandling samt slutar arbetet med en redogörelse för forum vid skadeståndstalan.

Emot denna disposition af ämnet kan enligt min tanke intet väsentligt anmärkas. Likaledes anser jag att förf. öfver hufvud väl löst den uppgift han i detta arbete förelagt sig. Hans undersökning af ämnet är alt igenom omsorgsfull och tillika fri från onödig bredd samt resonnemanger vid sidan af ämnet. Arbetet vittnar öfveralt att dess förf. fullt beherskar sitt ämne samt att han öfver hufvud är väl förtrogen med den vetenskap, hvartill detta ämne hör, eller straffprocessrätten. Såsom en särskild förtjänst ville jag framhålla den utförliga redogörelse, som förf. lämnar af kompetensreglernas rättsliga natur och processuella behandling och hvilken saknar motsvarighet i professor Asks ar-

bete angående forum i tvistemål. Af särskildt intresse för Finlands jurister är åter den utredning förf. gifver af frågan om forum för brott, som tilldraga sig inför domstol (R. B. 14: 7 och 30: 10) och däri han berör frågor, som hos oss varit föremål för offentligt meningsutbyte.

Ehuru förf:s hufvudsyfte med arbetet är framställningen af den gällande rätten i ämnet, uttalar han sig äfven öfver de där förekommande frågorna från legislativ ståndpunkt, och i de flesta fall på ett sådant sätt, att man måste instämma i hans åsikt. Såsom en icke ringa förtjänst bör ytterligare framhållas att förf:s språk är mycket vårdadt, klart och lätt flytande samt hela framställningen synnerligen redig och öfverskådlig.

Att anmärkningar skola kunna göras beträffande enskildheter i arbetet är naturligt, men dessa äro icke af större betydelse. Såsom exempel vill jag nämna, att då förf. (sid. 41 ff.) företager sig att utreda begreppet „handling“, han såsom stöd för sin uppfattning åberopar endast arbeten i rättsvetenskap och icke, såsom skäl hade varit, därjämte arbeten i psykologi. Någon gång gör sig förf. skyldig till en mindre noggrann formulering, såsom då han vid karaktäriseringar af bedrägeribrottet (sid. 109) säger, att det sker „genom att föra en annan person bakom ljuset“, hvilket ju endast är en bild, icke en förklaring. Stundom affärdas dogmatiska frågor från den materiella straffrättens område måhända altför summariskt, såsom fallet är med den omtvistade frågan om delaktighet i brott (sid. 187). Då dessa anmärkningar, såsom redan nämdes, äro mindre betydande, vill jag icke längre uppehålla mig vid dem, ej häller vid de, för öfrigt mycket få, frågor, beträffande hvilka jag ej blifvit öfvertygad om riktigheten af det slut. hvari förf. stannat.

Doktor *Kallenbergs* andra arbete, hvilket behandlar det kvalificerade erkännandet, är redan genom den starka begränsningen af sitt ämne af mindre betydelse än det nyss berörda arbetet. Därtill kommer att detta ämne hör till antalet af dem, hvilka i den utländska processrättsliga literaturen underkastats en både omfattande och djupgående

behandling. Till följd häraf och då frågan om kvalificeradt erkännande icke häller, såsom fallet är med den om forum, i den svenska processrätten gjorts till föremål för stadganden, hvilka kunde gifva ämnet ett särskildt intresse för denna rätt, är det naturligt att förf. i sitt arbete icke kunnat framställa mycket, som egentligen vore nytt.

Härmed är emellertid ingalunda sagdt, att arbetet skulle sakna vetenskapligt värde. Förf. har på ett självständigt sätt uppfattat och genomfört sin uppgift samt klart och redigt utvecklat ej blott frågans tidigare behandling, utan äfven dess nuvarande ståndpunkt, skarpt betonat de synpunkter, som vid dess lösning böra vara de afgörande, och från dessa synpunkter närmare utredt samt i några, visserligen icke väsentliga punkter till och med beriktigat de resultat, till hvilka vetenskapen för närvarande kommit. Särskildt lämnar förf. (i 3 §) ett bidrag till den viktiga och ännu ingalunda utredda läran om bevisskyldighetens fördelning mellan parterne, hvilket bidrag, äfven om man, såsom fallet är med undertecknad, icke kan i alla delar ansluta sig till förf:s uppfattning, dock måste erkännas vara af värde. I formelt hänseende har arbetet samma förtjänster som det om forum.

Liksom doktor Kallenberg har äfven juris doktorn *Sigfrid Skarstedt* inom mycket kort tid utgifvit tvänne arbeten i processrätt, af hvilka dessutom det ena är af ganska betydande omfång. Detta senare handlar om „straffprocessuella tvångsmedel" och är fördeladt i tvänne häften. Det förra af dessa innehåller, förutom en inledning, däri behofvet af tvångsmedel i straffprocessen samt dessa medels grund och ändamål uppvisas, en framställning af de tvångsmedel, som komma till användning vid „aktuell pliktstridighet", och det såväl enligt forngermanisk och äldre svensk rätt, som enligt Sverges nu gällande straffprocessrätt. I det senare häftet åter behandlar förf. „häktningsinstitutet" och framställer härvid först den straffprocessuella häktningens begrepp till skilnad från andra arter af häktning, uttalar sig sedan om de särskilda häktningsgrundernas legislativa värde

och redogör därefter för häktningsinstitutets historiska utveckling samt för den straffprocessuella häktningen enligt svensk gällande rätt.

Hvad som i fråga om detta arbete genast faller i ögonen är att förf. för ett ämne af ganska begränsadt omfång behöft använda ett jämförelsevis vidlyftigt utrymme. Utan tvifvel innebär denna brist på koncentration en icke ringa svaghet i tekniskt hänseende. Förf. har till behandling upptagit en mängd mindre väsentliga detaljer samt uttalar sig om dem med stor utförlighet. Härigenom kommer framställningen att lida af öfverflödig bredd, medan den i klarhet och öfverskådlighet lämnar mycket öfrigt att önska.

Hvad arbetets innehåll beträffar, kan det icke nekas, att det i praktiskt hänseende är af värde genom den utredning förf. däri meddelar af åtskilliga tvifvelaktiga spörsmål. Och af de detaljer det i riklig mängd innehåller äro säkert de flesta af en viss betydelse från praktisk synpunkt, en och annan därjämte från teoretisk.

För öfrigt är arbetet i teoretiskt hänseende något svagt. Jag måste, för att styrka detta omdöme, närmare beröra några ställen i boken.

Å sid. 6 talar förf. om „rättigheten till process", hvilken skiljer sig från andra rättigheter därigenom, att den saknar materiell innebörd. Den är endast „rättsskyddsanspråk". Emot det sätt, hvarpå denna „processrättighet" här fattas, kan anmärkas, att då brottet ankommer på allmänt åtal, staten är subjekt för denna rättighet, medan den tillika genom sitt organ, domstolen, är en af de personer, emot hvilka samma rättighet är riktad. Den andra af dessa personer är motparten. Denne har till följd häraf en motsvarande förpliktelse, men äfven enahanda rättighet. Båda parterne äro både berättigade och pliktiga att aktivt medvärka till processändamålets uppnående. De äro förenade i ett gemensamt processrättsförhållande, ja förf. kallar dem på ett ställe t. o. m. „kontrahenter" i detta rättsförhållande (II sid. 99), hvaraf den slutsats kunde dragas, att processen skulle uppstå genom kontrakt mellan parterne. Enligt förf.

är detta förhållande och särskildt den tilltalades plikt att medvärka i processen en konsekvens af anklagelseprincipen (I, sid. 8 ff.). Denna förklaring är dock förfelad, ty anklagelseprincipen innebär endast att förföljandet af brott icke tillkommer domstolen utan en särskild person eller myndighet, den möjliggör väl en medvärkan i rättegången af svaranden, då den gör honom till part, men fordrar ingalunda en sådan. Huru illa det för öfrigt lyckas förf. att uppvisa denna svarandens plikt till aktiv medvärkan i processen, framgår af följande yttrande: „Svaranden har processplikt endast i den mån han vill begagna sig af sin utaf det ömsesidiga processrättsförhållandet härledda rätt att medvärka till sanningens uppdagande" (I sid. 20). Således: svaranden är pliktig att medvärka endast försåvidt han vill begagna sig af sin rättighet att medvärka. Med skäl kan man fråga: hvilken betydelse har en dylik plikt, hvars uppfyllelse beror uteslutande af den förpliktades vilja? Detta i fråga om plikten att yttra sig i processen. Hvad åter beträffar inställelseplikten, hvars uppfyllelse i straffprocessen kan framkallas genom tvång, så visar förf. själf huru litet den har att skaffa med „processrättigheten", då han ådagalägger berättigandet af svarandens inställande tvångsvis redan under det förberedande förfarandet, då enligt förf:s egen uppgift något processrättsförhållande ännu ej existerar (I, sid. 50).

Egendomligt är följande uttalande: „Genom 1734 års lag infördes uti den svenska processrätten såväl i andra afseenden som särskildt med hänsyn till svarandens förhållande och plikt uti straffprocessen bestämmelser, hvilka inneburo en fullständig brytning med de grundsatser, på hvilka processen under många århundraden förut varit bygd" (I, sid. 79). Såsom bevis för detta påstående erinrar förf. i en not om bevissystemets förändring och instansordningens reglering. Enhvar, som har någon kännedom om vår rättshistoria, vet ju dock att de viktigaste förändringarna i processrätten, särskildt äfven beträffande bevissystemet och instansordningen, vidtogos under 1600-talet och att 1734 års lag i dessa hänseenden hufvudsakligen endast bekräftade

hvad redan förut var gällande rätt vare sig genom tidigare lagstiftning eller genom praxis.

Jag öfvergår nu till andra häftet.

Å sid. 85 ff. söker förf. visa, huruledes den ackusatoriska principen, strängt genomförd, är oförenlig med häktningen såsom processuelt institut, men å andra sidan, emedan densamma ej i princip tillåter något kontumacialförfarande, med nödvändighet förutsätter den anklagades inställelse och därmed äfven häktningsinstitutet. Denna motsägelse i fråga om anklagelseprincipen härrör af förf:s egendomliga uppfattning af ifrågavarande princip och försvinner vid en riktig uppfattning däraf.

Det sätt, hvarpå förf. bestämmer och emot hvarandra afgränsar domstols och administrativ myndighets befogenheter i fråga om häktning, synes mig icke vara fullt lyckligt. Förf. betecknar den i flere nyare processlagar uppstälda regeln att häktning kräfver förordnande af domstol och endast vid periculum in mora kan utan sådant förordnande värkställas af andra myndigheter, såsom ett „förvändt sätt att reglera denna fråga“ (sid. 215, 216), ett omdöme, i hvilket få väl torde instämma. Beträffande åter gällande svensk rätt, anser han å ena sidan att domstol, som finner att den saknar behörighet för ett mål, däri den anklagade är häktad, och på denna grund skiljer målet från sig, är skyldig, om ett sådant utslag gifves vid ett senare sammanträde i saken, än det första, att förordna om den anklagades lösgifvande (sid. 248). Å den andra åter förklarar han, dels att länsman är berättigad under vissa förutsättningar att häkta brottsling äfven utom sitt distrikt (sid. 222), dels att, om domstol beslutit den anklagades lösgifvande, innan dom i hufvudsaken fallit, detta beslut icke är bindande för den administrativa häktningsmyndigheten ens i det fall, att några omständigheter, som kunde utgöra skäl för häktningen, efter domstolsbeslutet icke tillkommit (sid. 231 ff.).

Doktor Skarstedts afhandling „Om återförvisning af mål“ hänför sig till både civilprocessen och straffprocessen samt sysselsätter sig uteslutande med den nu gällande sven-

ska processrätten. Sedan förf. i en inledning redogjort för hvad svensk lag i ämnet uttryckligen stadgar, söker han fastställa först de allmänna förutsättningarna för återförvisning och därefter den rättsliga grunden för en sådan åtgärd. Med hänsyn till sist nämda fråga undersöker förf. först, i hvilka fall återförvisning kan ega rum på grund af nullitetsklagan, och uttalar därvid tillika att, då sådan återförvisning sker, den del af förfarandet, som ligger till tiden före rättegångsfelet, borde bibehållas vid gällande kraft. Detta synes jämväl vara riktigt såsom regel och såvidt det kan genomföras, men vid tillämpningen af denna regel råkar förf. ut för misstag, då han t. ex. säger att, om domen fälts af icke lagligen förordnad eller edsvuren domare, den processuella värksamhet, som egt rum, innan domen meddelades, bör förblifva giltig (sid. 15). Ty enligt den af förf. själf uppstälda regeln borde detta gälla endast i händelse den domare, som dömde, icke alls deltagit i den förhandling, som föregått domen, hvilket sällan torde inträffa. Efter att sedermera hafva redogjort för återförvisning vid de devolutiva rättsmedlen, söker förf. bestämma återförvisningsutslagets processrättsliga natur (sid. 52—56). Emot hans framställnlng i denna del kan den anmärkningen göras, att han däri hvarken utredt begreppen beslut, utslag och dom eller redogjort för de olika slagen af domstols beslut och utslag. Denna brist har värkat menligt på den följande framställningen, ehuru mindre i det närmast följande kapitlet, som handlar om återförvisningsbeslutets rättsliga värkan, än i det därpå följande och sista, där förf. talar om klagan öfver hofrätts återförvisningsbeslut (sid. 66—76). Det resultat, hvartill förf. kommer i denna svåra fråga, är nämligen, såvidt jag kan finna, till väsentliga delar oriktigt. Men då frågan hos oss blifvit löst i lagstiftningsväg genom den lydelse, som K. F. den 27 April 1868 gifvit R. B. 30: 1, kan jag här lämna densamma.

Oaktadt dessa anmärkningar nekar jag icke att förf:s undersökning, hvilken försvårats genom bristen på positiva lagstadganden, är gjord med omsorg och en viss skicklighet, jämte det afhandlingen i formelt hänseende är öfver-

lägsen förf:s större arbete. Såsom en icke ringa förtjänst i båda arbetena bör slutligen framhållas den öppna blick förf. synes hafva för den praktiska sidan af juridiken.

Docenten Livijns arbete om *„Stämning till svaromål samt om genstämning enligt gällande svensk allmän civilprocessrätt“*, har helt och hållet karaktären af ett fragment. Då jag uttalar detta omdöme, tänker jag mindre på arbetets ringa omfång i yttre hänseende än på dess innehåll. Liksom de flesta andra till processrätten hörande ämnen har äfven läran om stämning tvänne olika sidor. Den ena, som är af mer principiell beskaffenhet, hänför sig till stämningens betydelse för rättegången, den andra åter, hvilken är af formell natur, innefattar de bestämningar i lagen, som handla om stämningens innehåll och form, sättet för dess meddelande och annat, som därvid bör iakttagas. Arbetets plan har emellertid vållat, att de flesta frågor af principiell betydelse, som röra detta ämne, blifvit hänskjutna till det andra häfte af arbetet, som förf. enligt hvad företalet upplyser, har för afsikt att snart nog utgifva och där de viktigaste bland dessa frågor sannolikt komme att behandlas i kapitlet om stämningens värkan. Jag förbiser icke, att förf. bl. a. i inledningen söker utreda grunden till stadgandena om stämning, hvilken grund han finner i den processuella principen att ingen må dömas ohörd „eller“, att ingen må dömas förrän tillfälle beredts honom att yttra sig öfver motpartens påståenden. Förf. undviker dock hvarje djupare ingående på detta spörsmål ända därhän, att han icke ens antyder huruledes nyss nämda distinktion i själfva värket är uttryck för en vidtgående principiell olikhet i uppfattningen mellan den äldre processrätten, enligt hvilken värkligen ingen kunde dömas ohörd, d. v. s. utan att själf hafva stått inför domstolen och personligen utfört de på honom ankommande processuella handlingarne, samt den nyare, enligt hvilken svaranden ingalunda behöfver aktift deltaga i rättegången, utan endast bör få tillfälle att, om han vill, försvara sig. I de två första kapitlen „hvad förstås med stämning“ samt „stämnings behöflighet“ hafva frågor af allmän grundläggande natur dels alldeles förbigåtts dels en-

dast tämligen flyktigt behandlats, medan slutligen de två återstående kapitlen, hvilka handla om stämnings utfärdande samt om dess innehåll, enligt sakens natur nästan uteslutande beröra sådana frågor, som jag här betecknat såsom formella.

I fråga om afhandlingens detaljer må ett par omständigheter beröras. Af hvad förf. (sid. 74 ff.) yttrar om stämningens innehåll framgår, att enligt hans åsikt stämningen i vissa fall endast behöfver upptaga kärandens yrkande, men icke angifva det rättsförhållande, som ligger till grund för detsamma. Detta kan icke vara riktigt, ehuruväl kärandens påstående stundom är sådant, att det ej kan framställas utan att tillika rättsförhållandet angifves, såsom äfven framgår af de exempel förf. anför.

Af större betydelse är att förf., då han behandlar frågan om kumulation af mål visar sig hafva en oklar och delvis oriktig uppfattning af detta begrepp. I fråga om subjektiv kumulation åberopar förf. R. B. 11: 3, „som väl medgifver gemensam stämning å flere personer, men endast 'i en och samma sak'", samt drager häraf den slutsatsen att sådan kumulation bör i vår rätt anses vara „i princip utesluten" (sid. 84). Förf. föreställer sig således, att då flere svarande (eller kärande) uppträda i på grund af gemensam stämning, rättegången kan gälla antingen samma „sak" eller olika „saker", och att endast i det senare fallet kumulation eger rum. Emellertid hyllar den nyare processrätten allmänt den uppfattningen, att i hvarje rättsstrid eller process endast kan förekomma en kärande och likaledes blott en svarande och att således, då parterne på endera sidan äro flere, det alltid måste finnas lika många rättstvister, som parter på denna sida, ehuru dessa särskilda tvister eller processer kunna i yttre afseende förenas till ett gemensamt förfarande, i hvilket fall just kumulation eger rum. På uppenbar missuppfattning beror det slutligen, då förf. (sid. 89, 90) talar om kärandens (käromålets?) afvisande på grund af otydlig *stämning* samt i detta sammanhang åberopar undertecknads arbete „Om processinvändningarna". Hvad

förf. säger om stämningens otydlighet gäller rätteligen icke stämningen, utan käromålet.

Då afhandlingen, såsom redan blifvit nämdt, endast är ett fragment, kan något allmänt omdöme om densamma icke ännu fällas.

Juris licentiaten *Hedenskogs* arbete „Om offentlig åtalsrätt“ hänför sig icke, såsom man måhända af dess titel kunde sluta, till frågan, hvem rätten till åtal för brott i allmänhet tillkommer, ehuru äfven denna fråga däri beröres, utan har till föremål innehållet af rätten att anhängiggöra brottmål vid domstol.

I öfverensstämmelse med denna uppgift är bokens innehåll i hufvudsak följande. Till först behandlar förf. i en tämligen omfattande inledning åtalsrättens begrepp och historiska hufvudformer, bland hvilka han särskildt redogör för actio popularis enligt både romersk och engelsk rätt. I den viktiga frågan om offentligt eller enskildt initiativ vid åtalsrättens utöfning fäller förf. utslaget till förmån för det förstnämda, i det han uppställer den fordran, att åtalet i främsta rummet bör anförtros åt en särskild, därför lämpad offentlig myndighet. Inledningen afslutas med en framställning om den svenska rättsutvecklingen i fråga om åtalet.

Därefter redogör förf. för åklagaremyndighetens organisation och ställning i förvaltningen, och det såväl enligt utländsk, företrädesvis fransk, som enligt svensk rätt. Det följande kapitlet handlar om offentlig åklagares åtalsplikt. Sedan förf. redogjort för åtalets förberedelse eller den s. k. efterforskningen, upptager han till behandling den viktiga frågan om legalitet eller opportunitet eller, med andra ord, om åklagaren, då handlingen faller under strafflagens bestämningar och tillräcklig bevisning föreligger, är ovilkorligen pliktig att anhängiggöra saken vid domstol, eller om han eger befogenhet att, efter öfvervägande af det offentliga intressets kraf, underlåta åtals anställande. Härvid redogör han först för de viktigaste bland de skäl, som pläga anföras till förmån för hvardera af dessa principer och tager sedan till utgångspunkt för sin egen undersökning det förhållande, hvari statsmakten i dess totalitet står till plik-

ten att åtala brott, samt kommer sålunda till följande resultat. De rättigheter emot enskilda, hvilka tillkomma statsmaktens organ, förutsätta alltid befintligheten af en plikt att utöfva rättigheten på visst sätt. Visserligen måste härvid hänsyn tagas äfven till icke-rättsliga intressen, enär staten är ej blott rättsstat, utan i allmänhet kulturstat. Men nu är likväl rättsintresset af så eminent betydelse för hela samhällets bestånd, att detsamma i de fall, då det framträder med relatift hög styrka, bör blifva gällande gent emot alla opportuna intressen. Således bör, då brottet är mera betydande, åtal icke underlåtas af hänsyn till opportunitetens kraf, hvaremot vid mindre förbrytelser ett inskridande från statsmaktens sida bör kunna underlåtas, där viktiga opportuna intressen påkalla sådant. En annan fråga är, om den statsmakten sålunda tillkommande rättigheten att beakta intressen af icke-rättslig art, må omedelbart utöfvas af åklagaremyndigheten. Denna fråga besvarar förf. i hufvudsak nekande. Endast sådana intressen af nämda slag, till hvilkas förmån speciella lagbestämningar införts, är åklagaren både berättigad och pliktig att beakta. Men i öfrigt bör opportuniteten hälst tillgodoses genom utsträkt användning af abolitionsrätten. — Efter denna undersökning af frågan från rent principiell synpunkt meddelar förf. några upplysningar angående dess lösning i den utländska straffprocessrätten och redogör sedan för de handlingar af åklagaremyndigheten, som höra till åtalets förberedelse enligt svensk rätt.

Under rubriken „Medel till betryggande af åtalsrättens behöriga utöfning“ behandlar förf. härefter hufvudsakligen dels det korrektiv emot missbruk af åtalsrätten, som ligger i anklagelsens judiciella förpröfning, dels det medel emot underlåtenhet och bristande energi i åtalsrättens utöfning, som består i medvärkan från den enskilda medborgarens sida isynnerhet i form af subsidiärt privatåtal. Att rättigheten till sådant åtal af de positiva lagstiftntngarna inskränkts till den genom brottet förorättade och icke medgifvits hvarje medborgare, ogillar förf. på det bestämdaste. Det sista kapitlet handlar om den offentliga åtalsrättens be-

gränsning gentemot privata intressen och anspråk, hvilken begränsning består däri, att vid vissa brott, där det offentliga intresset framträder med mindre styrka, antingen den offentliga åklagarens inskridande gjorts beroende af angifvelse från målsegarens sida eller ock åtalet helt och hållet öfverlämnats åt målsegaren.

Såsom af denna korta redogörelse för arbetets innehåll framgår, är det en mängd spörsmål af stort intresse, som däri beröras. Att förf. icke förmått meddela någon slutlig lösning af alla dessa frågor är helt naturligt och kan i självfva värket icke vara annorlunda. Emellertid framställer han beträffande en del frågor flera beaktansvärda synpunkter, och där detta icke är fallet, gifver han dock en i allmänhet exakt redogörelse för frågans ställning såväl i den processrättsliga vetenskapen som i den främmande och svenska lagstiftningen. Där fråga är om svensk rätt, har förf. äfven städse tagit hänsyn till praxis. Framställningen är i allmänhet redig och klar, ehuru enskilda ställen förekomma, där den förefaller vara något tung eller mindre tydlig, isynnerhet i det afseendet, att det icke genast framgår, huruvida en åsikt, som af förf. framställes, är hans egen eller endast af honom refereras. Att de resultat, till hvilka förf. kommit, icke i alla delar kunna godkännas, minskar ej väsentligen bokens värde.

Då vår processrätt, på samma sätt som privaträtten hos oss, alt ännu är väsentligen densamma som Sverges, är det naturligt att juridiska arbeten, som utkomma i Sverge och hänföra sig till nämnda tvänne stora områden af dess rätt, skola i hufvudsak ega full tillämpning jämväl på förhållandena i vårt land. Också visar erfarenheten att sådana arbeten hos oss städse haft att påräkna en icke obetydlig spridning. Jag vågar fördenskull uttala den förhoppning, att äfven de arbeten, som denna anmälan omfattar och hvilka belysa flere olika, delvis mycket viktiga sidor af den svenska och finska processrätten, skola finna många intresserade läsare på denna sida om Bottenhafvet.

R. A. Wrede.

Juridiska Föreningens i Finland förhandlingar öfver de för år 1894 godkända allmänna öfverläggningsämnen.

10:de frågan.

Om vid skifte af fiskevatten en delegare i samfälligheten tilldelats fiskevatten i älf längs annan delegares strand, hvilkendera af dem är att anses såsom egare till ett inom samma vattenområde befintligt strömfall.

Centralafdelningen.

Frågan besvarades af referenten på följande sätt:

Skifte af fiskevatten betyder i vårt lagspråk skifte af vattendrag eller af ett visst vattenområde, d. v. s. ett eganderättsskifte, icke skifte enbart af rättigheten att därstädes idka fiske. Detta framgår bland annat däraf att nu gällande skiftesstadga af d. 15 maj 1848 ej känner till andra delningsförrättningar för upplösande af sameganderätt till vattendrag än s. k. fiskevattenskiften. Den, som genom en sådan förrättning erhållit fiskevatten i sjö eller älf, måste altså anses såsom egare af det honom tillagda vattenområdet med alla därtill hörande förmåner, såvida ej vid skiftet någon förmån eller rättighet blifvit andra delegare förbehållen. Med afseende å strömfall gäller på grund af B. B. 20: 1 det förhållandet att samtliga delegare i en samfällighet kunna vid skifte påyrka andel däri efter sin egolott i byn utan afseende på huru vattendraget eljes skiftas; men hafva öfriga delegare ej gjort sina anspråk till strömfallet gällande vid förrättningen, så hafva de försuttit sin rätt därtill, och fallet tillhör den allena, som genom skiftet blifvit egare af det område, där det befinner sig.

Om detta yttrande förenade sig i hufvudsak centralafdelningens öfriga närvarande medlemmar, hälst referentens antagande att samfällighetens rätt i afseende å strömfallet i regeln utslocknade där den ej vid fiskevattensskiftet gjorts gällande äfven vunne stöd vid en jämförelse af B. B. 17: 2 och 20: 1. Af dessa lagrum följde nämligen, att sedan skifte af fiskevattnet i ett strömdrag försiggått, fiskevärk, som någon i sitt tillskiftade fiskevatten inrättat, icke behöfde vika för samfällighetens anspråk att i vattendraget anlägga kvarn eller annat vattenvärk. — Dock kunde fiskevattensskiftet icke, så framt ej annorlunda öfverenskommits, medföra någon förändring af eganderätten till strömfall, som af samfälligheten redan vid skiftestiden för industrielt ändamål begagnades. Ty fiskevattensskiftet måste då anses hafva skett under förutsättning af den industriella inrättningens fortbestånd.

Några medlemmar ville hafva särskildt uttaladt att fiskevattensegarens rätt till strömfallet icke innefattade befogenhet för honom att nytja stranden till damfäste.

Åbo filialafdelning.

Filialens närvarande ledamöter voro, efter afslutad diskussion i saken, ense med referenten om nedanstående, af referenten efteråt skriftligen affattade svar på frågan:

„Från älsta tid har den svenska lagstiftningen gifvit uttryck åt den grundsatsen att egor och förmåner på en samfällighets område äro, där ej skifte egt rum, gemensam egendom för alla samfällighetsdelegare. Denna grundsats återfinnes i kardinalstadgandet angående eganderätt till kvarnställen, som uttalas i 1 § 20 kap. B. B., där tillika samfällighetens rätt till strömfall, i öfverensstämmelse med stadgandet i 4 § 12 kap. J. B., göres beroende af dess eganderätt till stranden. Giltigheten af sagda princip är icke inskränkt af annat än den i 3 § 15 kap. J. B. ingående bestämningen att eganderätt till kvarnställen kan förvärfvas genom urminnes häfd och det däraf betingade stadgandet i 47 § af nådiga reglementet för landtmäteriet af den 15 maj 1848

att sålunda förvärfvad eganderätt vid samfälligheten öfvergående storskifte bör respekteras. Eganderätt till strömfall kan således blifva enskild samfällighetsdelegare tillagd endast genom sådana rättsärenden och förrättningar som afse att öfverföra eganderätt. Effektift i antydda afseende är exempelvis storskifte, när därvid uttryckligen förordnas eller öfverenskommes angående strömfallet till förmån för någon eller några delegare i samfälligheten, medan den omständigheten att någon delegare fått sig stranden tillskiftad, med hänsyn till kvarnställens ofta mycket stora värde, icke ensam för sig är tillfylles att tillförsäkra honom äfven eganderätten till strömfallet.

Den ofvanomordade principen om delegares i samfälligheten gemensamma rätt till densamma tillhöriga förmåner är beträffande fiske i oskift vatten fastställd genom den i 1 § 17 kap. B. B. ingående bestämningen att de, som ega del i sådant vatten, må bruka det med not och nät hvar till sin nödtorft. I samma lagrum stadgas dessutom att därest någon vill skifta, men annan ej, så bör skifte värkställas. Att ett sådant skifte skulle innefatta disposition öfver eganderätten till vattnet är icke betingadt af ändamålet med förrättningen, det ligger tvärtom i sakens natur att därvid endast blir fråga om begränsning af intressenternas inbördes rätt att begagna vattnet till fiske. Visserligen antyda de första satserna i 170 § af ofvanåberopade reglemente att vid förrättningen själfva vattenområdet och eganderätten därtill vore föremål för skifte, men de följande meningarna att fisket, i hänseende till hvarje af de olika slags redskap eller bragder, hvarmed det idkas, bör särskildt delas, o. v. s. visa tydligt att ändamålet med detta skifte icke är något annat än att till rum eller tid begränsa delegarenes rätt att idka fiske. Skiftets värkan sträcker sig således icke till eganderätten utan endast till nytjanderätten till vattnet, något som ytterligare bekräftas af de i 2 § af K. fiskeristadgan af den 4 december 1865 ingående orden: är genom — — — skifte — — — förordnande meddeladt om nytjorätt till fiskevatten. Eganderätten till vattnet blir, oaktadt detsamma med hänsikt till rätten att där fisket un-

dergått skifte, fortfarande alla delegare i samfälligheten gemensamt förbehållen.

På grund häraf anser jag frågan höra besvaras sålunda:

Skifte af fiskevatten, såsom afseende endast nytjorätten till vattnet, är ensamt för sig icke egnadt att tillförsäkra enskild samfällighetsdelegare eganderätt till ett inom samma vatten befintligt strömfall, hvilket fortfarande förblir hela samfällighetens gemensamma egendom, därest icke möjligen vid skiftesförrättning därom uttryckligen annorlunda förordnats."

Wasa filialafdelning.

Den för frågan utsedde referenten besvarade densamma skriftligen sålunda:

„Då vatten i sjö eller älf skall skiftas emellan delegarene i samfälligheten, delas detsamma alltid såsom fiskevatten. Genom det skedda skiftet erhåller hvarje delegare rätt att ej allenast begagna det honom tillskiftade området för fiske utan ock på annat sätt tillgodogöra sig detsamma. Detta bestyrkes äfven däraf att om fiskevattnet tillandas, delegarene i detsamma anses såsom egare till tillandningen i enlighet med stadgandet i 4 § 12 kap. J. B. „Kan insjö eller del theraf til äng växa; äge hvar äng eller land, efter thy som han i siön rådande varit". På grund af det anförda anser jag frågan böra besvaras sålunda, att den samfällighetsdelegare, som fått sig tilldeladt fiskevatten i älf längs annan delegares strand, också är egare till ett inom samma vattenområde befintligt strömfall, men däraf följer dock icke att han är berättigad att begagna den andre delegarens strand för den industriella inrättning, han i strömfallet anlägger."

Härom förenade sig efter skedd diskussion afdelningens tillstädeskomna medlemmar.

Wiborgs filialafdelning.

Flertalet af de närvarande ansågo att vid skifte af fiskevatten en hvar delegare erhåller eganderätt till det vat-

tenområde, som honom tillskiftas, och att i förevarande fall altså den vore egare till strömfallet, inom hvars fiskevattenområde strömfallet ligger, därest vid skiftet annorlunda icke öfverenskommits.

Några medlemmar höllo före att strandegaren vore egare till strömfallet.

11:te frågan.

Emedan en å muntlighets- och omedelbarhetsgrundsatserna fotad rättegångsreform förutsätter ett ordnadt sakförareväsende, så frågas: kunna och böra icke, för befordrande af sagda reform, några åtgärder antingen af lagstiftaren eller på den privata associationens väg redan nu vidtagas i afseende å sakförareväsendets utveckling?

Till grund för diskussionen i detta ärende, som förehades på två sammanträden, uppläste hofrättsassessorn *O. Wilskman* vid det första sammanträdet ett skriftligen affattadt referat, hvilket centralafdelningen beslöt att till ett följande möte låta i öfvertryck utdela till afdelningens medlemmar[1]). Då frågan sedermera vid det andra samman-

[1]) Referatet är under titel: „Vidare i frågan om sakförareväsen dets höjande", infördt uti denna tidskrift 1894, häft. 4, sid. 404 ff. Referenten sammanfattade svaret på frågan i följande punkter;

att rättighet att vara annans rättegångsombud efterhand borde inskränkas sålunda, att endast personer som äro till sådan värksamhet skickliga, få utöfva densamma samt att det till en början borde stadgas, att endast den, som aflagt de kunskapsprof, som för domareämbetets utöfning äro föreskrifna, får vara sakförare vid K. Senaten och landets hofrätter;

att, såsnart sakförareföreningar eller sakförarekamrar hunnit inrättas, det dessutom skulle såsom vilkor för sakförarene vid senaten och hofrätterne fastställas att de äro såsom medlemmar i en dylik korporation inskrifna;

att, hvad underdomstolarne beträffar, deras rätt att från fullmäktiskap afhålla personer, som ej fylla de fordringar nu gällande lag i detta afseende uppställer, borde göras effektivare;

att tariffen borde fastställas. enligt hvilken sakförares arvode för olika slags uppdrag skulle beräknas och i dessa arvodesbeloppen uppställas med sådana latituder, att lämplig hänsyn kunde tagas till arbetsmåttet och andra omständigheter i det enskilda fallet; samt

trädet företogs till slutlig behandling, yttrade sig särskilda afdelningens medlemmar i frågan och godkände i hufvudsak referentens förslag till svar därå. Emellertid uttalades beträffande den andra punkten uti detta förslag att, därest det stadgades att endast den, som aflagt juridisk examen, finge vara sakförare vid Kejserliga Senaten och landets hofrätter, staten äfven genast borde draga försorg om kontroll öfver de personer, hvilka sålunda finge rätt att med andras uteslutande vid dessa domstolar drifva advokatyr och att det följaktligen omedelbart borde såsom vilkor för sakförarene vid senaten och hofrätterna, vare sig sådane vore i statstjänst anstälde eller ej, fastställas, att de äro inskrifna såsom medlemmar i sakförarförening eller sakförarekammare;

beträffande den femte punkten, att frågan om sakförarförenings uppgift att understöda medlemmar, som för hög ålder eller af andra orsaker blifvit oförmögna att genom yrkets utöfning vinna sin utkomst äfvensom aflidna

---

att, antingen landets sakförare skulle sammansluta sig till en förening, hvilken hade till hufvudsaklig uppgift att arbeta för sina medlemmars yrkesskicklighet och duglighet, att öfvervaka deras värksamhet såsom sakförare och uppförande i öfrigt, i hvilket afseende föreningen borde utrustas med disciplinär myndighet öfver sina medlemmar, att afgifva utlåtanden i frågor, som rörde sakförareväsendet, att söka häfva de missförhållanden, som framkallat obenägenhet hos allmänheten att för sina rättegångsangelägenheter anlita lagkunnige ombud, att understödja medlemmar, som för hög ålder eller af andra orsaker blifvit oförmögna att genom yrkets utöfning vinna sin utkomst äfvensom aflidne medlemmars enkor och oförsörjda barn samt att äfven i öfrigt söka på alt sätt befrämja sakförareväsendets utveckling och ståndets anseende eller ock,

i fall en sådan förening ej kan fås till stånd, att sakförarekamrar genom lagstiftningens mellankomst skulle organiseras, till en början i Helsingfors och landets tre hofrättsstäder, för att med de modifikationer som kunna föranledas af deras olika organisation, fullfölja samma ändamål, som för sakförareföreningen uppgifvits.

I händelse det förra alternativet i sista punkten vunne understöd, anhåller jag härjämte att få föreslå, att antingen på detta möte eller kanske hällre på årsmötet ett utskott af tre eller fem personer skulle utses för att uppgöra förslag till stadgar och därefter sammankalla för saken intresserade personer till ett allmänt konstituerande möte, ej senare än före utgången af instundande maj månad.

medlemmars enkor och oförsörjda barn, syntes böra lämnas att af sakförarene själfva afgöras och således icke från föreningens sida påkallade något uttalande, samt

beträffande frågan i dess helhet, att det vore synnerligen önskvärdt, att värksamhet såsom sakförare skulle tagas i betraktande vid besättandet af tjänster och befattningar hörande till rättsvården.

Sedan disskussionen afslutats, beslöt Centralafdelningen enhälligt besvara frågan på följande sätt:

att rättighet att vara annans rättegångsombud efterhand borde inskränkas sålunda, att endast personer, som äro till sådan värksamhet skickliga, få utöfva densamma samt att det till en början borde stadgas, att endast den, som aflagt de kunskapsprof, som för domareämbetets utöfning äro föreskrifna, får vara sakförare vid K. Senaten och landets hofrätter;

att det dessutom skulle såsom vilkor för sakförarene vid senaten och hofrätterne, vare sig sådane vore i statstjänst anstälde eller ej, fastställas att de äro såsom medlemmar i sakförareförening eller sakförarkammare inskrifna

att, hvad underdomstolarne beträffar, deras rätt att rån fullmäktigskap afhålla personer, som ej fylla de fordringar nu gällande lag i detta afseende uppställer, borde göras effektivare;

att tariffen borde fastställas, enligt hvilken sakförares arvode för olika slags uppdrag skulle beräknas och i dessa arvodesbeloppen uppställas med sådana latituder, att lämplig hänsyn kunde tagas till arbetsmåttet och andra omständigheter i det enskilda fallet; samt

att antingen landets sakförare skulle sammansluta sig till en förening hvilken hade till hufvudsaklig uppgift: att arbeta för sina medlemmars yrkesskicklighet och duglighet, att öfvervaka deras värksamhet såsom sakförare och uppförande i öfrigt, i hvilket afseende föreningen borde utrustas med disciplinär myndighet öfver sina medlemmar, att afgifva utlåtanden i frågor, som rörde sakförareväsendet, att söka häfva de missförhållanden, som framkallat obenägenhet hos allmänheten att för sina rättegångsangelägen-

heter anlita lagkunnige ombud, samt att äfven i öfrigt söka på alt sätt befrämja sakförareväsendets utveckling och ståndets anseende; eller ock

i fall en sådan förening ej kan fås till stånd, att sakförarekamrar genom lagstiftningens mellankomst skulle organiseras, till en början i Helsingfors och landets tre hofrättsstäder, för att med de modifikationer, som kunna föranledas af deras olika organisation, fullfölja samma ändamål, som för sakförareföreningen uppgifvits.

Härjämte ville Centralafdelningen hafva uttaladt:

att den funne det synnerligen önskvärdt, äfvensom med gällande lag öfverensstämmande, att skicklighet och förtjänst förvärfvad under utöfning af sakförarekallet toges i betraktande vid besättandet af tjänster och befattningar hörande till rättsvården;

att Centralafdelningen velat besvara föreliggande fråga sålunda, att svarets skilda moment utgjorde hvarandras förutsättningar och följaktligen de i dem framlagda förslagen borde gemensamt realiseras, samt

att Centralafdelningen, då till afdelningens kännedom kommit att sakförarene i Helsingfors till behandling upptagit frågan om en sakförareförenings organisation, icke funne anledning vidtaga åtgärd om utarbetande af förslag till stadgar för en sådan förening.

Åbo filialafdelning.

Referenten för frågan hade såsom underlag för diskussionen uppsatt ett skriftligt referat sålydande:

„Jag torde vid öfvergåendet till behandling af självfva frågan främst få anse konstateradt att sakförareverksamheten hos oss för närvarande icke befinner sig på den ståndpunkt som önskligt vore och man med hänsikt till utvecklingen på andra områden hade rätt att fordra. De missförhållanden, hvilka vidlåda densamma, måste medgifvas förekomma med hänsyn icke allenast till ifrågasatt reform af vårt rättegångsväsende utan ock till nu bestående rättegångsordning.

Jämte det jag visserligen erkänner, att icke häller den juridiskt bildade sakföraren alltid kan fritagas från anmärkningar för det sätt, hvarpå han betjänat sin hufvudman, och i sitt förhållande till honom i öfrigt och att han någon gång kunde förtjäna att uppbära ett rätt allvarligt ogillande, så torde dock, enär sådana fall, åtminstone så långt min erfarenhet sträcker sig, äro sällsynta, missförhållandena i självfva värket bero förnämligast därpå att icke allenast någon juridisk bildning för närvarande ej erfordras för rättigheten att inför rätta föra annans talan, utan ock — såsom förhållandena genom långvarig rättspraxis utvecklat sig — så godt som hvem som hälst får i sådant afseende inför domstol uppträda. Det har gått så långt att personer, hvilka saknat håg och lust för yrken, som med afseende å deras bildningsgrad och ställning i samhället kunde anses ligga närmast till hands för dem, egnat sig åt sakförarens värf, utan att därför hafva ens de måttligaste insikter. Äfven personer, hvilka funnit sig sakna förmåga till hvarje annat förvärf, och i enskilda fall rent af förolyckade individer hafva lyckats förmå en godtrogen allmänhet att åt dem förtro sina rättegångar och jämväl tillåtits att utföra dem, utan att lagens stadgande egentligen blifvit trädt för när. Att sådana personer vid handhafvandet af uppdraget icke förmått eller ens alltid velat åstadkomma hvad man af en sakförare, åt hvilken parten med ekonomisk uppoffring, i hopp om större framgång för sin sak än om han själf utförde sin talan, öfverlämnat bevakandet af densamma, billigtvis borde kunna påräkna, är vid antydt förhållande icke att förvåna sig öfver. Ett mera utveckladt samhällslif med däraf föranledda svårlöstare rättsliga konflikter hafva än tydligare blottat missförhållandet. Det har i följd däraf ock under senaste tider alt oftare försports yrkanden på förändringar häri, i hvilket afseende äfven ifrågasatts att rättigheten att vara sakförare borde göras beroende, utom annat, af juridisk bildning, åtminstone för dem, hvilka uppträdde såsom sådana i öfverrätter. Man har i de flesta fall i princip erkänt statens befogenhet att vidtaga en sådan anordning. Och då staten å lagskipningen uppoffrar betydande belopp, måste det väl med rätta med-

gifvas att staten är befogad att tillse det i följd af okunnighet och mindre samvetsgrannhet missbruk af dess rättsvård ej må ega rum och domstolens tid och arbete tagas i anspråk mera än nödigt är. Här föreligger utan gensägelse äfven ett allmänt intresse, icke blott, såsom man af motståndarene af slik inskränkning hört anföras, ett enskildt, hvilket skulle kränkas genom obehörigt förmynderskap.

Juridiska föreningens centralafdelning har numera ock förenat sig om ett uttalande därhän att det till en början borde stadgas, att endast den, som aflagt kunskapsprof, som för domareämbetets utöfning äro föreskrifna, får vara sakförare i senaten och hofrätterne. Jag tror emellertid att det är af fullt lika stor vikt, att rättegången redan i underrätten genom ett sakenligt käromål och efter förhållandena lämpadt svar därå får den uppställning parternas intresse kräfver och att rättegången sedan, bland annat, hvad bevisningen beträffar ledes på ett sakkunnigt sätt. Ur denna synpunkt ville jag för min del redan nu förorda att man toge steget fullt ut och utsträkte det i fråga satta förbudet för andra än lagkunnige att vid domstol uppträda såsom ombud jämväl till sakförare vid underrätterne. Det har väl häremot anmärkts att så stor brist på personer, som vore villige och sålunda jämväl skicklige att egna sig åt sakförarens kall, vore rådande att reformen åtminstone icke tils vidare borde gifvas denna omfattning; men jämte det jag, med afseende å den år för år iakttagna stegringen i antalet af dem, hvilka genomgått juridisk universitetskurs och af dem, hvilka förnärvarande egna sig åt slika studier, är öfvertygad om att, ifall en sådan reform komme att genomföras med lämplig respittid, tillgången på sakförare nogsamt skulle genom de förbättrade utsikterna till utkomst för dem i betydlig mån ökas, hälst någon konkurrens med icke juridiskt bildade personer icke vidare skulle ifrågakomma, nödgas jag tillstå att jag icke hyser så stora betänkligheter, om det och någon gång komme att inträffa att part icke kunde få anlita biträde i rättegången. Ty i sådana fall behöfver han väl däraf icke befara större olägenhet än hvad mången annan haft af ett odugligt ombud. I alla händel-

ser kan den anmärkta bristen på kompetente sakförare icke utgöra något hinder för reformens utsträckande till en början till de fyra af landets större städer, där öfverrätter finnas, hvartill så mycket mera skäl förekomme som målen därstädes redan äro och framdeles sannolikt komma att blifva af än mera invecklad beskaffenhet och betydenhet.

Beträffande sedan de åtgärder, hvilka föreslagits till höjande af den juridiskt bildade sakförarens skicklighet och lämplighet för sitt kall, skulle jag såsom ett värksamt medel i sådant afseende vilja förorda bildandet af en eller flere sakförareföreningar, hällre än inrättandet af sakförarekamrar, dels på de af referenten i centralafdelningen framhållna skäl och bland dem förnämligast med afseende å den oberoende och själfständigare ställning advokaten i sådan förening kunde intaga hvilket i våra förhållanden bör anses för en stor fördel, dels äfven emedan en sådan anordning redan nu, utan att påkalla särskild lagstiftningsåtgärd, kunde föra närmare det åsyftade målet, hvarhos jag i öfrigt ansluter mig till de af centralafdelningen föreslagna önskningsmålen, såvidt de äro med min ofvan betonade ståndpunkt förenliga".

Vid därpå försiggången diskussion i saken ansåg flertalet af filialens närvarande ledamöter att referenten icke anfört tillräckligt vägande skäl för sitt yrkande om reform i så vidsträkt omfattning att äfven vid underrätter endast juridiskt bildade sakförare finge uppträda, därutinnan centralafdelningens mening af denna filial omfattades, men beträffande öfriga uti förestående referat uttalade åsikter och särskildt rörande bildandet af sakförareföreningar voro filialens samtlige närvarande medlemmar ense med referenten.

Wasa filialafdelning.

Referenten för frågan yttrade sig skriftligen sålunda:

„Till först vill jag erinra om att frågan om sakförareväsendets höjande i vårt land redan tidigare särskilda gånger varit föremål för diskussion inom juridiska föreningen och att man allmänt erkänt nyttan och behofvet af en reform, afseende åstadkommandet af ett juridiskt bildadt sak-

förärestånd. Af särskilda orsaker har sakförareväsendet, oaktadt dess erkända brister, lämnats af lagstiftningen härintills obeaktadt. Frågan om sakförareväsendets ordnande måste dock nödvändigtvis nu ånyo upptagas, då vår af många brister lidande processrätt underkastas revision. Olika processgrundsatser måste ju utöfva väsentligt inflytande på sakförareværksamhetens gestaltning. Under nuvarande förhållanden, då förfarandet vid våra underdomstolar är ett s. k. muntligt protokollariskt samt bygdt på en mer eller mindre modifierad förhandlingsmetod, hafva sakförarene icke någon väsentlig betydelse. Domaren utöfvar tillräckligt inflytande för att rättstillståndet någorlunda upprätthålles, och mången gammal domare anser till och med att en advokat medför blott större olägenhet och besvär än värkligt gagn i rättegången. I öfverrätterne åter är proceduren skriftlig, utan altför sträng tillämpning af formella föreskrifter. Detta värkar äfven, att behofvet af juridiskt bildade sakförare icke är så känbart. Man kan ofta nog utan vidare äfventyr anförtro skrifternas författande åt personer med jämförelsevis ringa eller alls ingen juridisk utbildning.

Då nu emellertid en reform af vårt rättegångsväsende står på dagordningen och denna reform afser att i större eller mindre grad införa muntlighets- och omedelbarhets principerna, varder behofvet af skicklige, juridiskt bildade sakförare oafvisligt. Muntlighetsprincipen fordrar stark koncentration af förhandlingen, klarhet och precision i föredraget samt insikt i hvarje åtgärds, hvarje bevismedels rätta värkan och betydelse; och denna fordran förutsätter icke icke blott vaksamhet, sinnesnärvaro och herravälde öfver ordet, utan äfven det högsta mått af teoretisk och praktisk rättsklokhet hos sakförarene. I den mån staten åter genom sin processlagstiftning tager sakförareværksamheten i anspråk såsom en faktor i rättsvården, måste staten jämväl ytterst öfvertaga ansvaret för sakförarekårens duglighet, tillförlitlighet och fläckfrihet. Staten bör därför uppställa tillfyllesgörande kompetensvilkor för sakförareyrkets utöfvande och öfvervaka, direkt eller indirekt, sakförareværksamheten. Om vi äfven måste förutsätta, att ett fullständigt öfvergå-

ende till den muntliga, omedelbara processens grundsatser icke kommer att hos oss ega rum, beroende som vår processrätt är af historiska, lokala och ekonomiska förhållanden, så torde dock ingen kunna förneka behofvet af sakförareväsendets utveckling till ett bättre redan nu.

Hänvisande till de uppsatser i juridiska föreningens tidskrift, uti hvilka de brister, som för närvarande vidlåda vårt sakförareväsende, utförligt påpekats och åberopande den erfarenhet, enhvar af föreningens medlemmar helt säkert gjort, föreslår jag att de närvarande ville förena sig i de förslag, som inom centralafdelningen framstälts i afseende å sakförareväsendets förbättrande".

I detta yttrande instämde afdelningens närvarande medlemmar efter försiggången diskussion.

Wiborgs filialafdelning.

Filialen hade tagit kännedom om hofrättsassessorn Wilskmans vid centralafdelningen gjorda uttalande i frågan och lades detta till grund för diskussion.

Hvad först vidkom assessorn Wilskmans i punkt 1 gjorda förslag om inskränkande af rättigheten att vara annans rättegångsombud, ansåg filialen att af sakförare vid K. Senaten, hofrätterne samt underdomstolarne i Helsingfors och hofrättsstäderne redan nu kunde fordras att de innehafva juridisk bildning, hvaremot tvifvelsmål uttalades om lämpligheten af att ställa samma fordran på sakförare vid underdomstolarne å landet.

Beträffande punkterna 2, 3 och 4 var filialen ense med assessorn Wilskman och ansåg filialen äfven önskligt att på sätt assessorn Wilskman i punkt 5 föreslagit, antingen sakförareföreningar eller ock sakförekamrar med disciplinär myndighet öfver medlemmarne bildades.

